ئەختەم ئۆمەر

باياۋاننىڭ سىرى

(1)

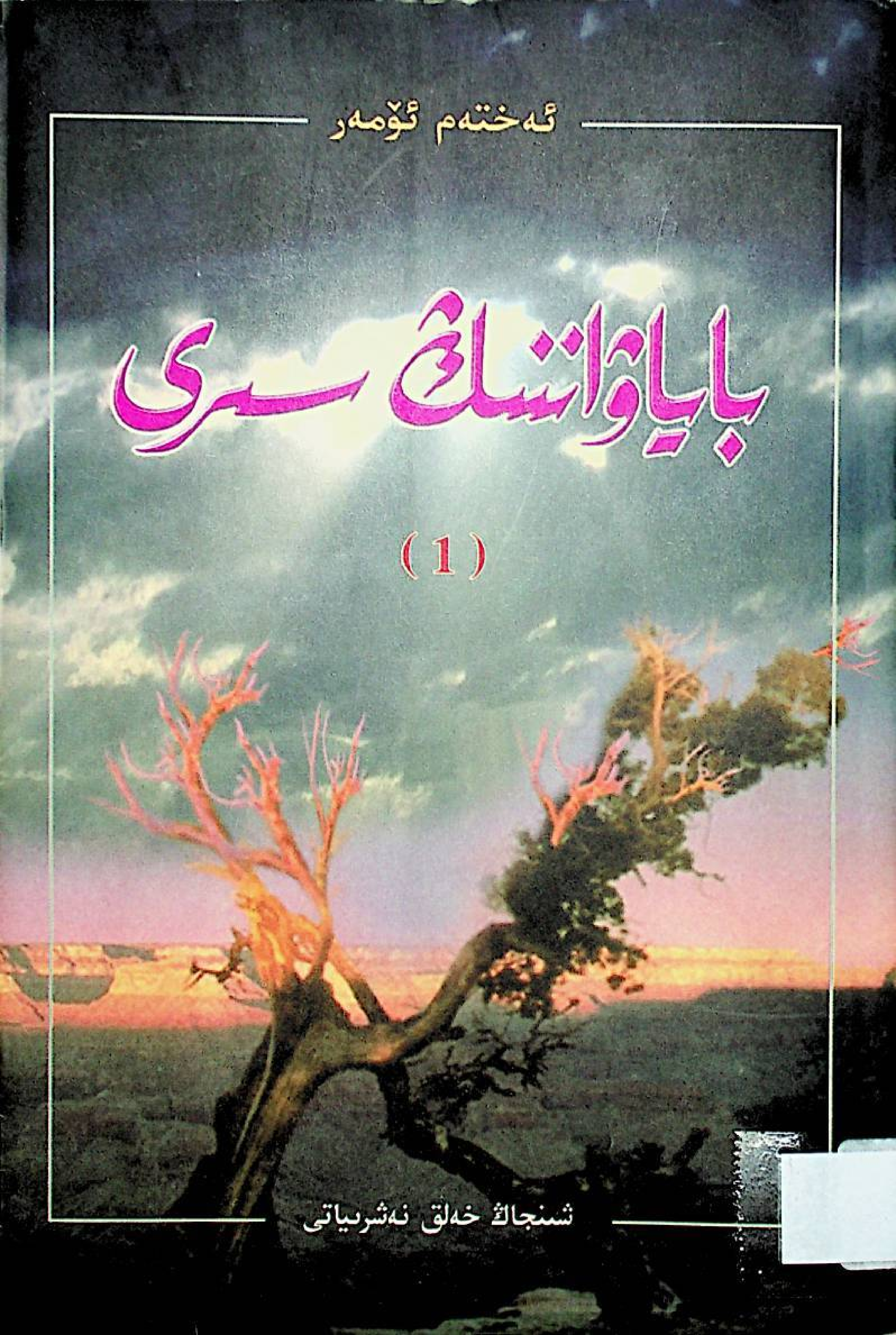

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئەختەم ئۆمەر

باياۋاننىڭ سىرى

(رومان)

(1)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

沙漠之迷/艾合台木·吾买尔著. 一乌鲁木齐：
新疆人民出版社. 2001.7
ISBN 7—228—06395—3

Ⅰ. 沙 … Ⅱ. 艾 … Ⅲ. 长篇小说—中国—当代—
维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字（2001）第 23708 号

责任编辑：阿布都肉苏里·吾买尔
责任校对：阿达来提·买合苏提
封面设计：努尔买买提·吾买尔

沙漠之迷（1）（维吾尔文）
（长篇小说）
艾合台木·吾买尔著

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市解放南路 348 号 邮政编码 830001）
新疆新华书店发行
新疆工人时报印刷厂印刷
850×1168 毫米 32 开本 11.5 印张 2 插页
2001 年 7 月第 1 版 2001 年 7 月第 1 次印刷
印数：1 —— 3000

ISBN7—228—06395—3/I.2374 定价：18.00 元

1

دېكابىر كىرگەن كېچىسىلا يەر ـ زېمىننى ئاپئاق قار قاپلىدى . يېغىۋاتقان قار تاڭ ئېتىش بىلەن توختىغان بولسىمۇ ، ئاسمان تۆشۈكىدىن سوغۇق ئېقىم ھەرىدەك ۋىژىلداپ ئۇچۇپ چۈشۈپ زېمىننى ئۇيۇتۇۋەتتى . تارقاق ئورۇنلاشقان دېھقان مەھەللىلىرىدىكى كۆز يەتكۈسىز قومۇشلۇق دالا تېخى تۈنۈگۈن قومۇش رەڭگىدىكى سارغۇچ ئىدى ، بۈگۈن قار رەڭگىدە ئاق بولدى . قومۇش تۈنلىلىرى ئاق قارغا كۆمۈلۈپ قېتىپ داڭگاللىشىپ كەتكەن شورلار ، پاتاس بولۇپ كەتكەن قومۇش كۆتەكلىرى قار ئاستىدىن ئۇچلۇق باشلىرىنى سەل كۆرسىتىپلا ئۇيۇپ قالغاندى . قومۇشنىڭ قۇرۇپ كەتكەن ئۇزۇن ، ياپىلاق يوپۇرماقلىرى ئۆزىگە چۈشلۈق قارنى قارنىغا سىغدۇرۇپ دومىلاق قار تاياقچىسى ھاسىل قىلغان . ئۇ يەر ـ بۇ يەردە ئۆزى خالىغانچە ئېقىنلارنى ھاسىل قىلىپ سوغۇقتا مۇز بولۇپ ئۇيۇغان شورلۇق ، زەي كۆلچەكتىكى قومۇشلارمۇ شۇنداق . يىكەنلەر بوۋايدەك ياكى زىلۋا قىزلاردەك قېتىپ قالغان . نوكچا ـ نوكچا يىكەن توزغاقلىرى يەنىلا ئۆزىگە قار قوندۇرماي ئۆز رەڭگىدە گىدىيىپ ، بەزىلىرىنىڭ پاختىكى ئۇچۇپ يېرىم توزۇغان ھالدا تۇرۇشاتتى . زەيلىكنىڭ ئاستىدىكى دۆڭرەك يەرلەرنىڭ مۇزلىرى تەكشى قار بىلەن كۆمۈلگەن . چوڭقۇر مۇز تۇتمىغان يەرلىرى يەنىلا قارىيىپ قار كۆتۈرمىگەندى . تەگلىرىدە پۇمران چۆپلەرنى يەلپۈتۈپ سۇزۇك ئېقىنى سۇس ئېقىپ تۇراتتى . بۇ يەردە يىكەن قۇشقىچى ، قاشقالداق ، ئۆردەكلەر بازار ھاسىل قىلغان ، يىراقتىكى چۆككەن تۆگىلەردەك كۆل رەڭ كۆرۈنىدىغان قۇم دۆۋىلىرىمۇ ئاق چوققىلار ھاسىل قىلغان . ئۇنىڭ باغرىدا قەلەندەر زەي ئېقىنىنى

بويلاپ سوزۇلغان ئاقۇش تۇمان يىراق ھاجى ئاۋات كەنتىنىڭ قويۇق تېرەكلىرى ئارىسىغا سوزۇلۇپ كىرىپ كەتكەنىدى. خانىمازىنىڭ غەربىي شىمالىدا كېسىشىدىغان يېرىگە يېقىن چوڭ كۆللەردىن، قۇملۇق توسۇۋالغان جىرىڭلىما سۇ ئامبىرى تەرەپتىن كۆل بۇقىسىنىڭ يىراقتىن زەمبىرەك ئاتقاندەك ئاۋازى پات - پات «بۇڭ»، «بۇڭ» قىلىپ تۇمانلار ئارىسىدىن ئۇچۇپ كېلىدۇ. ئاقىرىپ كۆرۈنۈۋاتقان ئاسماندا بىر توپ ياۋا غاز ھاجى ئاۋات تەرەپتىكى قەلەندەر زەينىڭ ئاخىرىغا قاراپ قاقىلدىشىپ ئۇچۇپ ئۆتتى.

بۈگۈن خانىمازىنىڭ چانا ئوينايدىغان باللىرى قاردىن قورقۇپ كېلەلمىگەنمۇ ياكى ئاتا - ئانىسى ئۆيدىن چىقارمىغانمۇ مۇزلۇقتا ھېچ كۆرۈنمىدى. بەلكىم، قۇمۇشلۇقلاردىن پاتاس، قۇرۇغان تېزەك تېرىپ كېلىپ ئۆيدە تام مەشتە ئوت قالاپ ئىسسىق ئولتۇرۇشقاندۇ. ئۇلار يازدا ئۆيى ئەتراپىدا ئۆستۈرگەن كاۋا، چامغۇرلىرىنى داڭقاندا قايىنىتىپ، غاجاپ - ياغاق سېلىپ يەپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئۆيلەرنىڭ مورىسىدىن ئاقۇش قويۇق تۈتۈن ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ مەھەللىدە سوزۇلۇپ ياتقان تۇتەككە قوشۇلۇپ قويۇق تۇمان ھاسىل قىلغان. مەھەللە ئىچىنى تېزەك، پاتاس ۋە يەنە ئاندا - ساندا ھۆل جىگدە ئوتۇنىنىڭ پۇرىقى قاپلىغان. ئەجدىھا ئۆلۈكىدەك سوزۇلۇپ مەھەللىنى قورشىغان ھەم نەچچە يەرگە بۆلۈپ ئۆتكەن قۇم دۆۋىلىرىدە تورغايلار چېپىشىدۇ.

كاتاڭلاپ كەتكەن مەھەللە يولى بويىدىكى ئېگىلىپ قىڭغىر - قىيسىق ئۆسكەن جىگدىلەر، تولا چاتاقلىنىپ كەتكەن ئېگىز ئۆسكەن تېرەكلەر، يالىڭاچلىنىپ قالغان سۆگەت بادرىلىرى، كېسىلىپ كەتكەن كونا بادرىنىڭ پاخماق كۆتەكچىلىرى ئومۇمەن قار بىلەن قاتقانىدى. تېرەك بېشىغا قونۇۋالغان توپ - توپ قاغىلار سوغۇقتا، ئاچلىقتا چىدىماي

جىنىنىڭ بىرىچە قاقىلداپ ھازا ئېچىشاتتى . چۈنكى ئۇلار كولاپ يەيدىغان ئېتىزلاردىكى كۈزگى بۇغداي يىلتىزلىرى قېلىن قار ئاستىدا قالغان ، ئەترەتنىڭ قوناق شېخىدا قاشاداپ ئون مو يەردە قىلغان قوناق خامانلىرىمۇ قارغا كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى . تېرەك بېشىدا مۆكۈدەپ قالغان بىر نەچچە قاغا سوغۇقتا مۇزلاپ قېلىپ يەرگە چالمىدەك تۆكۈلۈپ چۈشۈپ ئۆلگەنىدى . خاماندىن قوناق ئوغرىلاپ يەيدىغان دېھقان ئىتلىرىمۇ يېگىلى بىر نەرسە تاپالماي قىر بېشىدا تۇرۇپ ھۇۋلايتتى . بەزىسى قاغىنىڭ ئۆلۈكىدىن سەسكەنگەندەك بىر ھازا پۇراپ بېقىپ ، ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ قويۇپ قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىپ يۇقۇپ قالىدىغاندەك پەم بىلەن چىشلەپ قاردا چوڭقۇر ئىز قالدۇرۇپ دىككىلداپ كېتىپ قالاتتى . بۇگۈن قوي ـ كالىسىنى ھەيدەپ ، يايداق بوغاز ئېشەكلىرىگە ئەتور مىنىپ ، كىرلىشىپ ، قارىيىپ ، گىرۋەك بۇدۇر تۆكلىرى غىجىلىپ كەتكەن كۆرەك تۇماقلىرىنى كىيىپ ، كونا چاپانلىرى ئۇستىدىن ئانىسىنىڭ كونا باشياغلىقى بىلەن چىڭ چىگىپ ، پاتاس ، تېزەك چوغىدا خام ـ خۇتتا پىشقان پۇتۇن ياكى پۇچۇق زاغرىلىرىنى بەللىرىگە تۈگۈۋالغان پادىچى باللارمۇ كۆرۈنمىدى . چاۋار قۇۋان دۆگدەيگەن پېتى ئالدىراپ قوناق خامىنى تەرەپكە ماڭدى . ئۇنىڭ ياڭاق سۆڭىكى چىقىپ تۇرغان سوزۇق يۈزى سوغۇقتىن تارتىشىپ ، چۈپۈر قېشى ، ئاق ئارىلاشقان قوڭۇر كالتا ساقال ـ بۇرۇتىغا تەردىن قاتقان ئۇششاق مۇزچىلار قېتىپ قالغانىدى . سالپىيىپ چۈشكەن ياپما قاپاقلىرى ئاستىدىكى قوڭۇر كۆزى ئۇيقۇسىرىغاندەك خۇنۇك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ كېچىسى ياتقاندىمۇ ، كۈندۈزى تامغا يۆلىنىپ ئاپتاپ سۇنۇپ ئۇخلىغاندىمۇ كىيىپ يۈرىدىغان گىرۋەكلىرى قىرچىلىپ كەتكەن كونا ئاق تۇمىقى سوغۇقتىن قىزىرىپ كەتكەن قۇلىقىنىڭ يېرىمىغا چۆكۈرۈلگەن . قارا چېپىلما پاقلان تېرىسىدە چوڭ قايتۇرما ياقا قىلىپ تىكىلگەن ئۆك جۇۋىسىنىڭ دۈمبىسىدە بىر يېرتىق

تېشىلىپ بوز يۇڭ چىقىپ قالغانىدى . جۇۋىنىڭ پەش - ياقىلىرى تولا يامالغان . بېلىگە بىر غۇلاچ كەلگۈدەك چار ئارغامچىنى باغلاپ ، سول سۆڭگىچىگە كەلتۈرۈپ بوي تاسمىلىق سۆڭەك دەستە پىچاق ئېسىۋالغانىدى . يولدا ئۇلاغ ، ئادەملەرنىڭ ، هارۋىلارنىڭ ئىزىدىكى كاتاڭلاردا قار ئېرىپ ، كۆدەل ، پىچان ، قىغ ئۇۋاقلىرىدىن قېتىشما پاتقاق هاسىل بولغان بولۇپ ، ئېچىرقىغان ئاق قۇشقاچلار چاۋار قۇۋاننىڭ ئايىغىدا قاشاڭلىق بىلەن سەكرىشىپ دانلىشاتتى . چاۋار قۇۋان كۆكەرگەن كالپۇكلىرىنى قىمىرلىتىپ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈرتتى .

— خەپ سېنى جومۇ ... باسماق بولغان بولسا بىر دودا ئون - ئون بەشىنى تۇتاركەنمەن . مەدەكىنىڭ چوغىدا كاۋاپ قىلىدىغان بولسا ... تازا سېمىز هازىر ...

شۇئان ئۇنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلدى . بۇرنىغا مەززىلىك كاۋاپ هىدى ئۇرۇلۇپ ، كۆزى چاقناپ كەتتى . ئالدىدا دىكىلداپ سەكرىشىپ ، دان تالىشىۋاتقان قۇشقاچقا ئاچ كۆزلۈك بىلەن قارىدى . بىر جۈپ قۇشقاچ سوقۇشۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا پوككىدە يىقىلدى . پۇتىنى شىلتىدى . تۇمشۇقىدىن پايتىمىسىنىڭ ئۇچى چىقىپ قالغان ئۇلۇڭ ئايىغىنىڭ دەپسىسى يېرىم سېلىنىپ كېتىپ يەرگە دەسسىگەندە يەنە كىيىلىپ قالدى . ئەمما ، قۇشقاچلار يەنە ۋىچىرلىشىپ سوقۇشۇۋەردى . ئۇ لاسسىدە ئولتۇرۇپ بېشىدىكى تۇماقنى قۇشقاچنىڭ ئۈستىگە باستۇرۇۋىدى ، قۇشقاچلار پۇررىدە ئۇچۇپ كەتتى . ئۇنىڭ تۇمىقىغا بىرمۇنچە لاي قېتىپ قالغان كۆدەل چاپلاشتى .

— هۇ ئاناڭنى تەدانلار ... هى ... هى ... هى ...

ئۇ ئىزىدا تىزلىنىپ ئولتۇرغانچە كۈلۈپ كەتتى . ئۇنىڭ شالاڭ ، قارايغان ، كۆتىكى كۆكىرىپ كەتكەن چىشلىرى ئارىسىدىن قويۇق هور چىقتى . تۇمىقىغا چاپلىشىپ قالغان كۆدەللەرنى بوشقىنا سىلكىۋېتىپ ئوتتۇرىسىنىڭ توكى چۈشۈپ

كەتكەن بېشىغا كىيدى. يېرىم ئېگىلىپ قېتىپ كەتكەن قارا بارماقلىرىنى تۆگۆپ يەرگە پاتۇرۇپ كۆچەنگەن هالدا ئورنىدىن تۇردى. تىزىغا قاردىن نەمدەلگەن قېتىشما لاي چاپلاشقانىدى. ئۇ قولىنى جۇۋىسىنىڭ يېڭىگە تىقىپ ئەتراپى قوناق شېخى بىلەن قاشالانغان قوناق خامىنىغا كەلدى. خامانمۇ قار ئاستىدا قالغانىدى. چۆرگىلىتىپ بېسىلغان پاتاقلارمۇ كۆرۈنمەيتتى. هازىر خاماننىڭ ئاخىرى بولۇپ خاماندا پەقەت سېسىغان ئۈندۈرمە خامان تېگى، قوناق، تۇپا قوناق ئاندىن لىۋاس، كۋاس قوناقلارلا قالغانىدى. قۇشقاچلار، قاغىلار، لالما ئىتلار، خاماننىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە قارنى تاتىلاپ قوناق ئىزدەشمەكتە. ئاق پاختەكلەر، توپ - توپ قۇشقاچلار ئارىسىدا دان ئىزلەيتتى. قۇشقاچ تۇتىدىغان ئىككى - ئۈچ بالا قىسماقلىرىنى تورۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. چاۋار قوۋان گەمىگە كىردى. گەمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا هۆل قوناق مەدىكىدىن ئوت يېقىلغان بولۇپ، ئوت كۆيمەي قويۇق ئىس چىقىپ تۇراتتى. گەمە ئىچى لىققىدە ئىسقا تولغان بولۇپ، ئىس گەمىنىڭ كونا تاغار تارتىپ قويۇلغان ئىشىكىنىڭ يوچۇقلىرىدىن چىقاتتى. چاۋار قوۋان گەمىگە كىرىپلا هېچ نەرسىنى كۆرەلمەي يۆتىلىپ كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

— قايسىڭ سەنۇي.

گەمە ئىچىدىن يەر تېگىدىن چىققاندەك بوغۇق ئاۋاز ئاڭلاندى.

— مەن... مەن... ئايۇ ۋاخۇن، نېماندا گەمىنىڭ ئىچىنى ئىسلىۋەتتىڭلار؟

— هە... كېلىڭلار... چاۋار ئاخۇنمۇ سىلە... گەپ قىلماڭلار. ئانىسىنى مىڭنى... كاپىرلار. قار ياغقان كېچىدىمۇ قىچىقى بېسىلمايدۇ...

چاۋار قوۋان ئوتنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ

قولىنى تىقىپ چالا كۆيۈپ قارايغان مەدەك بىلەن كۆلنىڭ ئارىسىنى كوچىلىدى. پىلدىرلاپ كىچىككىنە ئوت كۆرۈندى. سول قولى بىلەن ساقىلىنى بېسىپ تۇرۇپ، كوچىلىغان يېرىگە ئاغزىنى يېقىن ئەكېلىپ پۈۋلىدى. كۆللەر تۇزۇپ ئوت يېلىنجاپ قويۇق ئىس كۆتۈرۈلدى. كۆزلىرى ئېچىشىپ ياش چىقىپ كەتتى. يەنە كۈچەپ پۈۋلىدى. ئىس تېخىمۇ قويۇق چىقىپ قاتتىق قېقىلىپ يۆتىلىپ كۆل قونغان قوللىرى بىلەن كۆزىنى ئۇۋۇلىدى. شۇنىڭ بىلەن ئوتمۇ يېنىپ كەتتى.

— ھەي جېنىڭلىنى قىينىمساڭلار قانداق، مەنمۇ بايانىڭ بۇيىزى ئەت قىلالماي مانا ئەمسە دەپ ياتتىم... قاق پودا سوكۇلداپ كېلىپ بوپسىلە...

چاۋار قۇۋان توختىماي ياش قويۇلۇۋاتقان كۆزىنى ئۇۋۇلاپ گەمە ئىچىگە قاراشتۇردى. تامغا يېقىن قويۇلغان چۆمۈچنىڭ دەستى چىقىپ قالغان قازان، چۆگۈن، بىر چوڭ ئاياغنى كۆرەلىدى. ئوتقا يېقىن يەردە توپا، قوناق ساقىلى، پاتاق ئۇۋاقلىرى باستان كونا كۆرپە، تېكىر، يوتقان پومالاقلىق تۇراتتى.

— ئايۇۋاخۇن، قېنى سىلە، ھېچ كۆرمەيمىنا؟

بىر - ئىككى تارتىشامدۇق. چىلىمىڭلارمۇ كۆرۈنمەيدۇ.

— مەندىكى ئاخشام تۇگىگەن، — بۇلۇڭدىكى دۆۋلەگىلىك پاتاق شاراقشىپ ئارىسىدىن قارا سالۋانى چۆكۈرۈپ كىيىۋالغان ئايۇپ كۆكچى چىقتى. ئۇنىڭ كالتا قوڭۇر ساقىلىغا، شاپ بۇرۇتىغا، سالۋا جۇۋىلىرىغا قوناق ساقىلى چاپلىشىپ قالغانىدى. ئۇ ئىنجىقلاپ كېلىپ ئوتنىڭ يېنىغا يۆكۈندى.

— پاتاڭنىڭ ئارىسىغا چىرىۋاپسىنا؟

— گەپ قىلماڭلار چاۋاباي... ئاخشام ئېغىر ياتقۇدا ئولتۇرسام مۇسا كوچى كەپتۇ. ۋاي ئاكا گەمەڭدە بىر كېچە قونۇۋالسام دەپ كەپتىكەن، ماقۇل دېسەم سەن تالادا شادا پاتاق

ئارىسىدا ياتساڭ بوپتىكەن دەيدۇ، غۇژژىدە ئاچچىقىم كەلدى. قارىسام كۈلۈۋاتىدۇ. قوناقتىن يۈز جىڭ بېرەي ئۆيۈڭگە ئاپىرىۋال دېدى. ئۇنىماي دېسەم، يۈز جىڭ قوناق دېگەن ئاز گەپمۇ دېگىنە، شۇنىڭ بىلەن بوپتىلا دەۋەتتىم. تالادا ياتسام قار تاشلىۋەتتى. توڭلاپ ياتالماي ئاخىر گەمىگە كىرىپ ياتاي سەنمۇ ئۆز ئىشىڭ بىلەن بول دەپ گەمىگە كىرسەم كىمنى دېمەيسەن، ھېلىقى سېپىت مۇراپىنىڭ تراكتورچى بالىسى ھاشىمەكنىڭ خوتۇنى ئايكىمنى تۇتۇپ يېتىپتۇ. ئاۋۇ تازىنىڭ يامانلىقىنى دېمەيسەن، شۇ چوكاننى ئاشنا تۇتۇۋاپتۇ ئەمەسمۇ. بىرسىگە ئاغزىڭدىن چىقىرىپ سالما، قاق بالانىڭ تېرىلغىنى شۇ. ھاشىمەك جىق خەق. مۇسا كوجىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادىمۇ ھەلەم، قان چېچىشىپ كەتمىسۇن.

— ئا، نېمە كارىم، ھايانىنى سەن ئاپسەن، يۈز جىڭ قوناق، پاكىز قوناقمىكىنا.

— توپىنى ئالامتىم ئەمىسە، گەمىگە سولاپ قويۇپ تاغارغا ئېلىپ كۆتۈرەلىشىمچە ئالدىم. بىرسى كۆرسە مۇسا كوجى بەردى دەيمەن. غىڭ قىلالامتى.

— قاق پودا كەپسىنا.

چاۋار قۇۋان ھىجايدى.

— بىر چېكىشلى دەپ كەلدىم.

— مەندە تۈگىدى. ئاخشام تۈگەپ كەتتى. ئاچچىقىمدا چېكىۋېرىپتىمەن. يېرىم كېچىدىن كېيىن چىقىپ كېتەمدىكىن دېسەم ئەزان ۋاقتىغىچە ياتتى سويىسلار. قار ياغقاندا سۆگۈنى تۇتۇپ كەتتى ئىت پوقىلار.

— مەن ئېلىپ كەلدىم.

— ھەقىچان كۆك موخۇركىدۇ. خۇشام قالمىدى. چوڭى بولمىسا، ۋاي ئاناڭنى.

— كەندىرىڭگى.

ئايۇپ كۆكچىنىڭ يېشىل كۆزلىرى چاقناپ كەتتى. قوڭۇر تۈك باسقان مەيدىسىنى ئېچىپ ئوتقا يېقىن كەلدى. بەلۋېغىدىن سېرىق قوناق زاغرىسىدىن بىرنى چىقىرىپ ئوتقا يېقىن ئەكېلىپ كۆلگە پاتۇردى.

— سەمەرۋاينىڭكىگە باردىڭما؟

— ئاخشام بارغان.

— ھەقانداغ بولسا كۆڭلىگە ئىناپ بېرىپتۇ - ھە، قەلەندەرنىڭ.

— ۋاي ھازىر بېرەمدۇ. يۈزىنىڭ تۈكى بار ناھايىتى پەس نېمە تۇرسا ئۇ. ھازىر خوتەنلىكلەر بەك ئىزدەپ كېلىدىغان بولۇپ كەتتى ئەمەسمۇ. يوق دەپ تورۇۋالىدىغان بولۇۋالدى. ئۇنى دېسەممۇ، بۇنى دېسەممۇ ئۇنىماي ئاخىر خوتۇنىنىڭ تېگىدىكى كىگىزنى ئاپىرىپ ساڭا مۇشتەك ئەكەلدىم.

— بۇ ئىشىڭ چاك باساپتۇ. مەرەزكەنسەن. ئۆيۇڭدە بىر پارچە كىگىزمۇ قالمىسا، كۆيئوغۇللىرىڭ كەلسە نومۇس قىلمامسەن.

— نېمىگە نومۇس قىلىمەن. ئۇلار نومۇس قىلسا كەلمىسۇن. ئايدا - يىلدا ماڭا بىر نان بېرىشى بارمىدى ئۇلارنىڭ. مەندە ھەققى يوق. نومۇس قىلغۇدەك قايسى مەندىن ئۆتە بايتى. ھەممىسى ماڭا ئوخشاش كۆكتۆش. قىزىمنى بەرگەندىكىن ئەمدى مەندە ئېلىشى يوق.

— بوپتۇ. كۆڭلىگە ئىناپ تىلە، شۈكرى قىل. قىزىڭنى خوتۇن قىلىپ يۈرگەنمۇ ئوبدان.

ئايۇپ كۆكچى قوينىدىن كىچىككىنە قاپاق چىلىمنى چىقاردى. چىلىم ئوت يورۇقىدا پارقىراپ كەتتى. تاماكىنى بېسىپ چېكىشتى. ئاندىن كۆلگە پاتۇرۇپ قويغان زاغرىنى ئوشتۇپ يېيىشتى.

— سەن ناشتا قىلمىغانسەن ھەقىچان، — دېدى ئايۇپ

كۆكچى .

— ناشتا قىلىدىغان ئىش نەدە . ئۆيدە يېگۈدەك بىر نېمە قالمىغىلى ئۈچ كۈن بولدى . كۈنۈم كاۋى غاجىغى بىلەن جىگدە يەپ ئۆتتى ، ئاخىر بولماي يەنە سېنىڭ يېنىڭغا كەلمىسەم بولمىدى . نېمە دېسەڭ دەۋەر كادىر دېگەن جوھۇتنىڭ ئالدىغا بارغىلى نېسىپ قىلمىسۇن خۇدايىم .

ئايۇپ كۆكچىنىڭ يېشىل كۆزلىرى سالۋانىڭ ئۇزۇن تۈكلىرى ، ئۇنىڭغا چاپلىشىۋالغان قوناق ساقاللىرى ، پاتاق ئۇۋاقلىرى ئارىسىدىن قورقۇنچلۇق كۆرۈنۈپ كەتتى . تۇغرىراقىنى دېگەندە ئۇنىڭ كۆزىدىن قاتتىق بىزارلىق چاچرايتتى . چاڭگا ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىغا تىقىۋالغان چىلىمنىڭ دەستىسىنى چىقىرىپ ئاغزىدىكى كۆكۈش قويۇق تۈتۈننى خېلى ئۇزۇن ھۇزۇر بىلەن قويۇۋەتتى . كۆكۈش كالپۇكلىرى تۇشقاننىڭ كالپۇكىدەك سەل قىمىرلىدى . كەندىرنىڭ پۇرىقى گەمە ئىچىنى بىر ئالدى .

— ئۇنى ـ بۇنى دەيمىز ، ھېچقايسىسىنىڭ سەمەر تۈكۈرنىڭكىگە يەتمەيدۇ جۇما . غۇلجىلىق بىلەن خوتەنلىكنىڭ ئۇيان ئايلىنىپ ، بۇيان ئايلىنىپ شۇ تۈكۈرنى تاپقانلىقىمۇ بىكار ئەمەس .

چاۋار قوۋان نەپسىنى باسالماي كۆزلىرىدىن تاراملاپ ياش قويۇلۇپ ، سارغۇچ توپا ئۆرلەپ تۇرغان يۈزىنى بويلاپ ساقىپ ، ساقال ـ بۇرۇتلىرى ئارىسىغا سىڭىپ تۇردى . قىسىق ھەم نۇرسىز كۆزلىرى مەدەكىنىڭ چوغىدەك پارقىراپ كەتتى . لاغىلداپ تىترەپ كەتكەن قوللىرى ئىختىيارسىز چىلىمنى ئالدى . ئاۋازىمۇ خارقىراپ قالدى .

— ھېلىمخان قانداقراق ياتىدۇ ؟ — دېدى ئايۇپ كۆكچى قارايغان قولىنىڭ دۇمبىسى بىلەن جاۋغىيىدىكى سېرىق زەردابنى سۈرتۈپ بۇرۇتىنى سىلاپ . چاۋار قوۋاننىڭ كۆزلىرى يۇمۇلۇپ

چىلىمنى كۆچەپ شورىغانلىقتىن ئىككى قوۋۇزىدا ئىككى كامار پەيدا بولۇپ سىم ساقاللىرى تىترەپ كەتتى. ئالدىغا ئۆسكەن چۇپۇر قېشى كۆزىنىڭ ئۈستىگە كۆچۈپ چۈشكەندەك كۆزى بارغانچە يوقىلىپ كېتىپ باراتتى. چىلىمنى شوراشتىن چىقىۋاتقان ئاۋاز ماشىنا چاقىدىن يەل قاچقاندەك ئاڭلىناتتى. شوراشتىن ئۇنىڭ پۈتۈن ئەزايى لاغىلداپ تىترەيتتى. ئالاھازەل بىرەر مىنۇت تىنماي شورىغاندىن كېيىن قاتتىق يۆتەل بىلەن ئاغزى - بۇرنىدىن بۇرۇلداپ ئىس چىقىشقا باشلىدى.

— ئەمدى ھەقىچان ئۆلگىلى ياتتى. ئەھۋالى بەك بوش، كۆكۈۋاشتىن تۆتنى بەرسەڭ ئاپىرىپ كۆجە قاينىتىپ ئىچۈرۈپ قويايمىكىن. گېلىدىن تىماقتەك بىر نېمە ئۆتمىگىلى ئۈچ كۈن بولدى. بەك قورۇپ كەتتى، — ئۇنىڭ ئاغزى - بۇرنىدىن توختىماي چىقىۋاتقان ئىس ھەر ئېغىز گېپىدە بىر قويۇلۇپ سىرتقا ئېتىلىپ تۇراتتى. ئۇ گەپ قىلىۋاتقاندا سول كۆزى بىر ئېچىلىپ، بىر قىسىلىپ تۇردى.

— ھەي، بىچارىنى سەن تۈگەشتۈرۈۋەتتىڭ. سەن ئۆلمەي ئەجەل ھېلىمخاننى تاپقىنىنى. ھەممىسى قورساق خاپىلىقى. ھەممە خەقنىڭ ئاغزىدا مۇشۇ ئەتىيازغا چىقىپ يەر، ئۇلاغ، دەل - دەرەختىن تارتىپ خەققە كىچىك ھۆددە قىلىپ بېرەرمىش. شۇ چاغدا قورساق تويارمىكىن. ھېلىمخان ئەتىيازغىچە چىدىسا ئوڭلىنىپ قالامدىكى، — دېدى يۈرىكى ئادەتتىكىدىن سەل ئىتتىك سالغاندەك بولۇپ.

— بۇنداق ئىتنىڭ كۈننى كۆرگۈچە ئاللانىڭ دەرگاھىدا كۆڭلى توق ياتقان ئوبدان. مېنى بالدۇرراق يېنىغا تارتامىكىن دېسەم ئەسكىسى مەن ئوخشايمەن. ھەربىر جانغا بىر پۈكۈدىن يەر قوشۇپ بېرەرمىش. ئۇنى قىلىسمۇ، بۇنى قىلىسمۇ مۇشۇ كادىر دېگەن بىر توپ توڭگۇزدىن قۇتۇلمىغۇچە قورساق تويمايدۇ. يەنە شۇ كېچە - كۈندۈز ئارقىمىزدىن ئىتتەك ئوخشاش قاۋاپ،

سوكۇلداپ يۈرسە ھېچنېمىنىڭ بەرىكىتىنى بەرمەيدۇ.
— بىر جانغا بىر يۆگەن يەر بەرسە، ئۇلار چىدامدا؟
— ۋاي تاڭەي. ھۆكۈمىتىمىزنىڭ ساقىلى يوق. بىلىنى باغلىمايدۇ. چاچ قويۇپ، يۈزىنى ياغلايدۇ. ھەقىچان بۇ ئەتلىرىغا چىدىماي كالتەك ئېتىپ ئېسىپ قويىدۇ جۇمۇ. قېنى نېمە بولسا شۇنى كۆرەرمىز. ئۇنى دېمەك، بۇنى دېمەك بىلەن خۇدا پېشانىمىزگە نېمىنى پۈتسە شۇنى تارتماقتىن باشقا چارە يوق، — دېدى چاۋار قوۋان تۇتەۋاتقان مەدەك چۇچۇلىسىنى قوللىرى بىلەن تۇتۇپ چوغىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ.
— سەن زادى تېگىگەدىن توخۇ پوقى بىر نېمە، ھېلىمخانتى بالدۇر تۇگەشتۇرۇۋەتتىڭ. ئىست بىچارە، ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ. ئۇبدان خوتۇنتى، ئۇنىڭدىن ئايرىلساڭ تېخىمۇ ۋەيران بولۇپ ئۆلۈكۈڭ تالادا قالامدىكىن دەيمەن. ھېلىمخان مېنىڭ قولۇمدا تۇرىۋەرگەن بولسىمۇ ئۇنداق بولۇپ كەتمەستى. بىچارە، تەقدىر شۇنداقكەن.
ئايۇپ كۆكچىنىڭ قېشى ئۈستىگە تارتىپ قاپاقلىرى تۈرۈلدى. پېشانىسىدە چوڭقۇر قورۇقلار كۆپەيدى. چاۋار قوۋان خىرىلداپ كۈلدى.
— ۋاي ئاداش، ياش، نادان چاغلىرىمىزغا كەتتىڭلار. خوتۇن خەق دېگەن داۋخۇ نېمە. سەنمۇ ۋاي خوتۇن دەپ جانان چىنىدەك پۈۋلىمەي، مەندەك ئايانى ئېتىپ بېقىنلىرىدا مۇشت قايىنتىپ تۇرغان بولساڭ سەندىمۇ تۇراتتى. سەن شۇنداق قىلمىغاچقا سەندىن چىقىپ مەندە تۇردى.
— ئېسىل ئايالتى. بۇنداق مەرى ئىسسىق، چىرايلىق ئايالنى مەن ئىككىنچىلەپ كۆرمىدىم. مەندىن خېتىنى ئېلىپ ئىككى ئايدا ساڭا تەگدى. يېرىم يىلدىن كېيىن پۇشايمان قىلىپ ماڭا كېلىپ بىر دەرد تۆككىلى تۇرۇپتى، مانا ساق يىگىرمە ئۈچ يىل دەرد تۆكۈپتۇ. — چاۋار قوۋان خىرىلداپ كۈلدى. كۈلۈپ

يۈتىلىپ كەتتى. كېيىن كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

— تۆت بالامنىڭ ھېچقايسىسى خوتۇنغا ئوخشىمايدۇ. مۇشۇ كىچىكى ھەممىدىن كاساپەت ئاشۇ ئانىنىڭ تېرىسىنى كىيىپلا چۈشكەن. ئايغا ئوخشايدۇ. كادىر دېگەننىڭ قولىدا بېقىلسا تەگدىشى يوق چىرايلىق چوكان بولاتتى، — چاۋار قوۋاننىڭ چىرايىنى قايغۇ قاپلىدى.

— مېنىڭ شۇ بىچارە بالامغا ئىچىم ئاغرىيدۇ. بەش ياشتا ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالدى. بەك ئىچىم كۆيىدۇ. پەقەت چىدىمايمەن. بەك ئەقىللىق، گېپى تاتلىق. چاۋار قوۋان كۆزىگە لىق تولغان يېشىنى يېرىلىپ كەتكەن قارا بېگىز بارمىقىدا سۈرتۈپ ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇردى.

— بىر كىم كۆرۈپ نەگە بارغان دېسە پۆكلۈق يەرنىڭ بېشىغا دېگىن، — دەپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى ئايۇپ كۆكچى كۆسەيگە تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ.

2

ۋىژىلداپ يېغىۋاتقان قار سوغۇقى قەدىمىي ئۇلگۈجەكلىك ئىشىكنىڭ ئارىلىرىدىن، تامنىڭ تورۇسى بىلەن بالا بېشى ئارىلىقىدىن كىرىپ ئىسقا تولغان ئۆينىڭ ئىچىنى سوۋۇتۇۋەتكەندى. قورۇغان تېزەكنىڭ ئاچچىق بۇسى ئۆينى قاپلىغان، تام مەشتە ئوت كۆيمەي دۈۋلەگلىك تېزەكتىن قويۇق تۈتۈن چىقماقتا. تۈتۈن ئوچاق ئاغزىدىن، داگقان بىلەن ئوچاقنىڭ قىسىلچىقىدىن يامراپ چىقاتتى. تام مەشنىڭ يېنىدىلا ئوتتۇرىسى تېشىلىپ كەتكەن كۆك ئۆچكە تېرىسى سېلىنغان بولۇپ، ھەممەم قىزىق كۆلگە يالاڭ پۇتىنى تىقىۋېلىپ ھەدەپ ئوتنى پۈۋلەيتتى. ئۇنىڭ كىچىككىنە ئاغزىدىن ھەر قېتىم چىققان شامالدا تېزەك ئاستىدىكى تۈتۈن ئارىسىدىن ۋىللىدە چوغ

كۆرۈنۈپ يەنە غايىب بولاتتى. ئۇنىڭ قاپقارا چوڭ كۆزلىرىدىن قويۇلغان ياش بىلەن قولىدىكى كۆل يۇقى ئۇنىڭ ئاق سېرىق كەلگەن يۇمىلاق يۈزىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدە قارا بولۇپ قېتىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئورۇق يۈزىدە ئەسلىدە چوڭ قارا كۆزى شۇنچە يوغان، گويا ئۇنىڭ يۈزىنىڭ يېرىمى كۆزدەك كۆرۈنەتتى. چىگىشلىشىپ، پاخپىيىپ ئۆسۈپ كەڭ پېشانىسىنى ياپقان قوڭۇر ئىنچىكە چاچلىرىغا كۆل توزانلىرى چاپلىشىپ قالغانىدى. ئۇ چوڭ زەيتۇن كۆڭلەكنىڭ ئۈستىگىلا ئانىسىنىڭ يازلىق پىلاشىنى كىيىۋالغان بولۇپ، ئىشتانسىز پاچاقلىرى ئاپتاپپەرەسنىڭ شېخىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى. قاپقارا كىر قېتىپ قالغان كىچىككىنە قوللىرى يېرىمى چوغلانغان تېزەكلەرنى كۆيۈشكە كەلتۈرۈپ ئەپلەپ تۇراتتى. كىچىككىنە ئاغزىنى پۈرۈپ پات - پات كەينىگە — ئىشىككە قاراپ قوياتتى. داڭقاننىڭ ئاجراپ، ئېگىز - پەس قېپىپ قالغان تۇۋاق شاللىرى ئارىسىدا قارا دۇغلار ئارىسىدىن سۇس ھور چىقىپ تۇراتتى. بالا تام مەشنىڭ يان تەرىپىگە بويىنىنى سوزۇپ قارىدى. تام مەشكە يۆلەپ قويۇلغان تېكىردە چاچلىرى چۇۋۇلۇپ يۈزىنى توسۇۋالغان ھېلىمخان جىممىدە ئوڭدىسىغا ياتاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر مۇنچە كونا - يېڭى چاپانلار ئۈستى - ئۈستىلەپ يېپىلغان بولۇپ، كىردىن رەڭگىنى يوقاتقان يوتقاننىڭ بېشى سارغايغان كونا سامان ئارىسىدا ئاران كۆرۈنۈپ قالغانىدى.

ھەمىدەم ئاستا ئۆمىلەپ ئانىسىنىڭ بېشىغا كەلدى. ئانىنىڭ چوڭقۇر ئولتۇرۇشقان كۆزلىرى يۇمۇلغان، شالاڭلىشىپ قالغان ئۇزۇن كىرپىكلىرى گىرەلەشكەن بولۇپ سەل چاپاقلىشىپ قالغان جىيەكلىرىدە سۇس ياش پارقىراپ قالغانىدى. قاپاقلىرىنىڭ قورۇلغان يەرلىرى كۆكىرىپ كەتكەنىدى. كەڭ پېشانىسىدە يىڭنە ئۇچىدەك ساناقسىز تەر دانچىلىرى ۋىلىلداپ تۇڭلۇكتىن چۈشكەن يورۇقتا سۇس پارقىراپ كەتتى. پېشانە،

يۈز ـ تېرىلىرى مۇسكۇللىرىغا چىڭ چاپلىشىپ كەتكەن بولۇپ، بۇرنى، ياڭاق سۆڭەكلىرى ھەددىدىن زىيادە ئېگىزلەپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. يۈزى شۇنچە تاتىراڭغۇ، تېرىسى قۇرۇق شامال بولۇپ، قىزىل لېۋىمۇ قانسىزلانغانىدى. ھەمىدەم ئانىسىغا قورقۇش بىلەن مۆلدۈرلەپ قارىدى. كىچىككىنە قوللىرى بىلەن ئانىسىنىڭ كۆزىگە چۈشۈپ قالغان چاچلىرىنى كەينىگە قايرىپ سىيرىپ قۇلىقىنىڭ كەينىگە قىستۇردى. ئانىسىنىڭ پېشانىسى مۇزدەك سوغۇق ئىدى.

— ئانا ... ئانا ...

ئانا قۇرۇپ كەتكەن لېۋىنى سەل قىمىرلاتتى. ئەمما، گەپ قىلمىدى. ھەمىدەم ئىستىن قارايغان تورۇسقا قارىدى. قارا ئىس، ئۆمۈچۈك تورلىرى سۇس تەۋرىنىپ تۇراتتى. تورۇستا بىر قارا چىراي ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئۇ ئانىسىغا چىڭ چاپلاشتى.

— ئانا ... ئانا قورقۇۋاتىمەن ...

ئانا ئاغزىنى يەنە قىمىرلاتتى. ئەمما، گەپ قىلالمىدى. قاپىقىمۇ سەل قىمىرلىغاندەك قىلدى. ئەمما ئېچىلمىدى. كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدىن ياش سىرغىدى.

ھەمىدەم قارا كۆيە بولۇپ كەتكەن كىچىككىنە بارماقلىرى بىلەن ئانىسىنىڭ قۇلىقىغا قۇيۇلۇۋاتقان ياشنى سۈرتتى. ئانىسىنىڭ يۈزى شۇنچە سوغۇق ھەم يىرىك ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ كۆزلىرىدىن ياش سىرغىپ چىقىپ قارا كۆيە سۈۋۈلۈپ كەتكەن مەڭزىدە سىزىك ئىز پەيدا قىلدى.

— ئانا بەك توڭۇپ كېتىپسەن.

ئانىنىڭ قۇرۇغان لېۋى سەل قىمىرلىدى.

— ئانا، ئاتام خامانغا كەتتى. ئايۇپ كۆكچىدىن كۆكۋاش ئەكىلىمەن دەپ كەتتى. ئەكەلسە كۆجا ئېتىدىغان بولدۇق. كۆجا ئىچسەك ئىسسىيمىز، ھەقچان تەرلەپ كېتىمىز.

ئانىنىڭ كىرپىكلىرى سەل ئاجرىدى، كۆزلىرى سەل ئېچىلدى. ھەممىدىن قولىنىڭ ئالىقىنى بىلەن ئۇنىڭ يېشىنى سۈرتتى. ئەمدى ئانىنىڭ قاپاقلىرىدىمۇ قارا كۆيە پەيدا بولدى. ھەممىگە يېرىم ئوچۇق كۆزىدە تىكىلدى. ياش پەردىسى ئىچىدە ھەممىنىڭ قالايمىقان قارا كۆيە سۈۋالغان يۈزى كۆرۈندى. ئۇنىڭ چوڭ قارا كۆزلىرى مۆلدۈرلەپ ئۆزىگە تەلمۈرۈپ تۇراتتى. ئانىنىڭ غۇۋا كۆزى ھەممىنىڭ يۈزىدىن باشقا نەرسىلەرنى كۆرەلمىدى. ئۇنىڭغا قىزىنىڭ سول كۆزىنىڭ ئۈستۈنكى قاپىقىدىكى تارتۇق يوغىناپ چوڭقۇرلاپ كەتكەندەك كۆرۈندى. ئۇنىڭ سۈزۈك قاپىقى بادام شاكىلىنىڭ تۇگۈچەك تۆشۈكلىرىگە ئوخشاش ئۇششاق تارتۇقچىلار بىلەن تولغان بولۇپ، سول كۆزى دەماللىققا قاراشتا سەل تېشىغا پولتىيىپ چىققاندەك، ئۈستۈنكى قاپىقىنىڭ جىيەكلىرى سەل ئۈستىگە تارتىشىپ قىزىل جىيەكلىرى يېرىم كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئانىنىڭ كۆزى، بۇرۇنقى چاغلاردىمۇ دائىم بۇ كىچىك قىزىنىڭ ئاشۇ كۆزىگە تىكىلىپ قالاتتى. ھەممىدىن بىر يېرىم ياشقا كىرگەن يىلى ئەتىيازدا مۇشۇ قاپىقى بىر كېچىدىلا قىزىرىپ ئىششىپ، كۆزى يۇمۇلۇپ قېلىپ ئون بەش كۈندە قاپلىق يېرىنىڭ ئېغىزى ئېلىپ ساقايغان، خەق كۆز چىقىپ قاپتۇ دېگەنىدى. ساقايغاندىن كېيىن مانا شۇنداق ئانىنىڭ يۈزىدىكى داغدەك ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزىنىڭ ئۈستىدىلا بىر تارتۇق پەيدا بولدى.

— ئانا، توڭلىدىڭمۇ؟ — دېدى قىزچاق ئاغزىنى ئانىسىنىڭ چاچ ئارىسىدا قالغان قۇلىقىغا چاپلاپ تۇرۇپ بوش ئاۋازدا.

ئانا كۆزىنى يۇمۇپ يەنە يېرىم ئاچتى.

— مەن ئوتنى ياندۇرالمىدىم. پۈدەۋەرسەم يانمايدىكەن. ئاتام كەلسە ئوتنى ياندۇرالايدۇ. مەنمۇ توڭلاپ كەتتىم. ئاتام كەلگۈچە مەنمۇ سېنىڭ يېنىڭغا كىرىپ ياتايمۇ؟ مەنمۇ

ئىسسىيمەن . سېنىمۇ چىڭ باغاش ئېتىپ ئىسسىتىپ قويىمەن .

ئانا كۆزىنى يەنە سەل يۇمۇپ يەنە ئاچتى .

ھەمدەم خۇشال بولۇپ گۇرۇچتەك ئۇششاق چىشلىرىنى چىقىرىپ كۈلۈپ قويۇپ يوتقاننىڭ ئىچىگە كىردى . ئانىسىغا چاپلاشتى ۋە :

— ئانا ، سەن بەك توڭلاپ كېتىپسەن . بەك مۇزدەككەنسەن . مەندىن بەك مۇزدەككەنسەن . مېنى بەك توڭلىتىۋەتتىڭ . ئانا ، ئاتام كۆكۋاش ئەكەلسە كۆجا پىشقۇچە بىر باش قوناقنى ئوچاقتا پىشۇرۇپ ئىككىلەن يەيلى ... سەن جىقراق يېگىن . ماڭا ئازراق ئۇشتۇپ بەرسەڭ ئۆزۈم يەيمەن .

ھەمدەم ئاشۇ سۆزلەرنى تەكرارلاپ بارغانچە تۈگۈلۈپ ئاستا - ئاستا ئۇيقۇغا كەتتى . ئۇنىڭ تارتۇق چۈشكەن سول كۆزى يېرىم يۇمۇلۇپ بىر نەرسىگە تىكىلىپ قارىغاندەك ، كۆزىنىڭ قارىچۇقى خۇنۇك ھالەتتە ئۇيقۇغا كەتتى . ئانىنىڭ قۇرغاق بۇرنىنىڭ ئۈستىدە يىڭنە ئۇچىدەك تەر تەپچىرىدى . چۈۋۈلۈپ چۈشكەن چاچلىرى ئاستىدىكى ماڭلىيىمۇ پارقىراپ قالدى . ئۇنىڭ كۆزلىرى نېمىگىدۇر تىكىلگەندەك ئەمما ھېچ نەرسىگە قارىمىغان ھالەتتە بارا - بارا چوڭ ئېچىلدى . شۇنداق قاراشقا خېلى جانلىنىپ قالغاندەك بولدى . قۇرۇپ ، نېپىز سارغۇچ قوۋۇزلار كۆتۈرۈلگەن تاتىراڭغۇ لەۋلىرى خېلى قىمىرلاپ ئاغزىدىن غاز - غۇز ئاۋازلار چىقتى . دەسلەپ نېمە دېگەنلىكىنى بىلگىلى بولمىدى . ئاستا - ئاستا كانىيىدىكى خالاپ - خۇلۇپ يوقالغاندەك بولۇپ ئاۋازى خېلى سۈزۈلدى . تاتارغان قۇرغاق مەڭزىدە تەكشى تەر تەپچىرەپ پارقىراشقا باشلىدى . يۈزلىرى قىزىرىپ كەتتى .

— توڭلىدىم ... توڭلاپ كەتتىم ... پۇتۇم توڭلاپ كەتتى . پۇتۇمنى يۆگەڭلار ... ياق ... ئانا مانا ، مانا ... ۋايىيەي نېمەنداق كۆرمەيسەن . مانا مەن يېنىڭدا . توختىغىنا نېمانداق

ئالدىرايسەن . ۋاي مەنمۇ بارىمەن . مېنىمۇ ئالغاچ كېتە ... ھەي ئايتىللاخان ... سەن مېنىڭ بالام ... قىزىم بولساڭ پۈتۈمنى يۆگە . پۈتۈمغا قالا دەيمەن . پۈتۈم بەك توڭلاپ كەتتى . نېمانداق ئىسستمايسىلەر ... قېنى سىلەر چاۋارئاخۇن ماقۇل ... ماقۇل . ساڭا ... سەن ئوغرىغا نەشە بولسا بولىدۇ . نەشىدىن باشقا ھېچنېمىنىڭ لازىمى يوق . مەرەمنىساخان كەلدىمۇ بالام ، ئېرىڭ ئۈرۈپ خاپا سېلىۋاتامدۇ . يىغلىما بالام ، يىغلىما . پېشانىمىزگە پۈتۈلگىنى شۇ بولغاندىكىن ، قانداق قىلىمىز . خۇداغا شۈكرى دەيلى ، مېنىمۇ ئاتاڭ دېگەن قارا يۈز بەڭگە ئۆمۈر بويى دۇمبالاپ كەلدى . مانا ھازىر نەۋرە كۆرگەندىمۇ ئۇرىدۇ . نومۇس قىلمايدۇ . ئاماكىسى تۇگەپ كەتسىلا ئۇرىدۇ . شۇ دۇيجاڭدىن تىل ئاڭلىسىمۇ ، ئالادا بىرسىدىن كۆڭلى ئاغرىسىمۇ ئۇرىدۇ . خۇدايىم خوتۇن خەقنى مۇشۇنداق ئاجىز ، ئەر خەقنىڭ قولى قىلىپ يارىتىپتىكەن ، قانداق قىلىمىز ، مەنمۇ ئەر كىشى بولۇپ يارىلىپ قالغان بولسام دەپ ئۆمۈر بويى خۇداغا نالە قىلدىم . قورسىقىم ئېچىپ كەتتى ... قورسىقىم ئېچىپ كەتتى . كەلدىڭما داۋۇتاخۇن بالام . كېلە ... كېلە ، ئائامغا ئولگۇرۇپ كەپسەن ... يوبدان ئەتكەن بالام . ئىسسىقىدا ئېچىۋال . ھەقىچان ئەتىگەندە مال چىقىرىپ ناشتىسىز كەتسەڭ ، كەچكىچە قۇرۇق نان يەپ يۈرگەنسەن . ئانا ... ئانا مەيەرگە كېلە قوپالمايۋاتىمەن قولۇمدىن تارتە . مەنمۇ سەن بىلەن كېتەي ... مەن بىللە كېتەي . سېنى بەك سېغىنىپ كەتتىم . ساڭا دەيدىغان نۇرغۇن گەپلىرىم بار ...

ئۇ سۆزدىن توختىدى . كۆزلىرى بارغانچە چوڭ ئېچىلدى . بىر نەرسىنى چىشلىگەندەك چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى . يۈزلىرى تارتىشىپ كۆزى چاچراپ چىقىپ كېتىدىغاندەك بولتايدى . بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭەيدى . قاتتىق بىر تىترەك بېسىپ سىلكىنىپ كەتتى . شۇنىڭدىن كېيىن جىمىپ قالدى . بىر ھايات مۇشۇ قۇشقاچ كامىرىدا بۇ دۇنيا بىلەن

خوشلاشتى . ئۇ بۇ دۇنياغا يەنە كەلمەسلىكى مۇمكىن ، بىزمۇ ھەم شۇنداق . ئۇ بۇ ھاياتتا نېمە ئىشلارنى قىلدى . ئۇ تۇغۇلغاندىمۇ خۇددى مۇشۇنداق بىر ئۆيدە تۇغۇلغان . خۇددى مۇشۇنداق ئۆيدە چوڭ بولدى . كېيىن توي قىلدى . خوتۇن بولدى . ئانا بولدى . مانا ئەمدىلىكتە بۇ ھايات بىلەن خوشلاشتى . ھايات مانا مۇشۇنچىلىك ئىش . ئەمما ، مۇشۇنچىلىك ئىشتا ئۇ نېمىلەرگە ئېرىشتى ؟ پەقەت جاھاندىكى بەختسىزلىك قۇل ئاياللار ئېرىشىپ كەلگەن دېيىشكە ئاسان ئەمما تەمىنى تېتىماق ئەڭ تەس بولغان جەبرى ـ جاپاغا ئېرىشتى . بەختسىزلىككە ئېرىشىپ ، جاھاندا بەختنى پەقەت قورساق توق بولىدىغان ، ئەرنىڭ تايىقىدىن قۇتۇلىدىغان كۈن دەپ تەسەۋۋۇر قىلىپ ، شۇ كۈننىڭ يېتىپ كېلىشىنى ، چىدىغۇسىز سەۋر ـ تاقەت بىلەن شۈكرى قىلىپ كۈتۈپ ئۆلۈپ كەتتى . بىز قولىمىزدىن باغلاپ بەختىمىزنى كۈتۈپ تەلمۈرگەن چاغلار ، دەل بىزنىڭ ئۆلۈم ھارۋىمىز بىزگە قاراپ چېپىپ كېلىۋاتقان چاغلار .

3

داۋۇتاخۇن چۆچۈپ ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتتى ـ دە ، ئەتراپىغا ئېسەنگىرەپ قارىدى . ئۇنىڭ قىمىرلىشىدىن ئۇنىڭغا كارىۋات بولۇپ تۇرۇۋاتقان ھارۋا شوتىسى غىچىرلاپ كەتتى . ئەتراپ تۇم قاراڭغۇ ئىدى ، ئۇنىڭ كۆزىگە قويلارنىڭ يېشىل نۇر چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى كۆرۈندى . قورقۇنچلۇق چۈش كۆرگەندە ئادەتتە ھېچقانداق سۇرلۇك كۆرۈنمەيدىغان جۈپ ـ جۈپ يېشىل نۇرلارمۇ ئۇنىڭغا ۋەھىملىك تۇيۇلدى . قويلارنىڭ كۆشەشكەن ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى . بىر نەچچە قوي يېنىك مەرەپ قويدى . قوينىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان ئىسسىق ئوت پۇرىقى ، چىلە ھىدى ئۇنىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلدى . قوچقارنىڭ

سۆرگۈنى تۆتۈپ قايسىدۇر بىر قويغا ئارتىلىپ قويلارنى تەرەپ - تەرەپكە قاچۇرۇۋەتتى. ئۇ ئورنىدا ئولتۇرۇپ قالغانىدى. سوغۇق شامال ئۇنىڭ دولىسىنى قورۇدى. ئۇ يوتقانغا چۈمكىنىپ ئوڭدىسىغا ياتتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئۇيقۇسى پۈتۈنلەي قاچقانىدى. يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدىشى تېخىچە بېسىلمايۋاتاتتى.

ئۇ جاڭگالدا قويلارنى ھەيدەپ كېتىۋاتقۇدەك. بۇ جاڭگال ئۇنىڭغا تونۇشلۇق قارا سايىنىڭ جاڭگىلى. ئېگىز - پەس دۆڭلەر، قۇملاردا ئۆسكەن قومۇش، چۇچۇكبۇيا، يانتاق، ئاندا - ساندا يۇلغۇنلار قويۇق ئۆسكەن چاكاندىلار ئارىسىدا تورغايلار ئۇۋا سالغان. ئۇنىڭ بېشىنىڭ ئۈستىدە تورغايلار چۇچۇلاپ ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ يۈرۈشىدۇ. ئۇنىڭ قويلىرى ئالدىدا چۇچۇكبۇيىنىڭ ئۇچىنى يەپ قومۇشلارنى شالدىرلىتىپ ماڭغۇدەك. ئۇ ھاسىسىنىڭ ئۇچىغا كونا باش رومىلىغا چىگىۋالغان زاغرىسىنى ئېسىپ بويىنىدىكى رادىئودىن چىقىۋاتقان داۋۇتجان ناسىرنىڭ ناخشىسىنى تەڭ توۋلاپ كېتىۋاتقۇدەك. مۇشۇ چاغدا قويلار ئۈركۈپ قاچتى. ئۇ شۇنداق قاراپلا ئالدىدىكى دۆڭدىن چىققان بىر تۈلكىنى — ئاجايىپ يوغان بىر تۈلكىنى كۆردى. ئۇ تۈلكىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈۋىدى، ئادەمنى كۆرگەندە بەدەر قاچىدىغان تۈلكە، ئەكسىچە چىشلىرىنى ھىڭگايىتىپ ئۇنىڭغا قاراپ ئېتىلدى. داۋۇتنى قورقۇنچ باستى. تۈلكە ئادەمدىن قورقىدۇ. قاچىدۇ. قورقۇپ تۇرۇپ چىشلىۋالسا چىشلىگەن يېرىنى ئۈزۈۋالىدۇ. ئۇ تۈلكىنى ھاسا بىلەن ئىككى - ئۈچنى ئۇرسا ھاسا سۇنىدۇ. پىچاقنى ئالغان بىلەن پىچاق قىسقا، تۈلكە يېقىن كېلىۋالسا ئىش چاتاق، جاھاننىڭ تىنچلىقى ياخشى. ئۇمۇ دەرھال كەينىگە يېنىپ قويلىرىنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى. خېلى يەرگە بارغاندىن كېيىن كەينىگە قارىۋىدى. تۈلكە ئېگىز بىر دۆڭنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ ئاسمانغا قاراپ ھۇۋلىغىلى تۇرۇپتۇ. داۋۇتاخۇننىڭ يۈرىكى جايىغا چۈشۈپ يۈگۈرۈشتىن توختىدى.

قويلىرى تېخىچە جاڭگالنىڭ ئىچكىرىسىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما، بايىقىدەك ئۆلەر - تىرىلىشىگە باقماي ئەمەس، ئەمدى يۈگۈرۈشى خېلى ئاستىلاپ قالغانىدى.

— ياﺋاللا! ھۇ يەتمىش پۇشتۇڭنى... غالجىرلىشىپ قاپتۇ. مازارغا بېرىپ ئۆلۈك يەپ كەپتۇ - دە، بۇ خۇمپەر، قايسى رەھمەتلىكنىڭ مۇردىسىنى يېگەندۇ...

ئۇ شۇنداق دەپ ناخشىسىنى توۋلاپ بىر دۆڭگە چىقتى. چىقىپلا ھەيران بولۇپ تۇرۇپ قالدى.

— ۋوي بىزنىڭ مەھەللىگە كېلىپ قاپتىمەن.

دەرۋەقە ئالدىدا ئۇنىڭ مەھەللىسى تۇراتتى. ئەتراپى پاكار جىگدىلەر قويۇق ئۆسكەن مەھەللە.

— بايازە تۈلكىدىن قورقۇپ بەك ئۇزاق يۈگۈرۈپ كەتكىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن جۇما.

ئۇ ئانىسىنى كۆردى. ئانىسى ئىشىك ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ سىڭلىسى ھەمىدەمنىڭ بېشىنى بېقىۋاتاتتى. ئاتىسى بولسا ئۆگزىسىدە ئۆتكەن زاماندىن قالغان چۈۋۈق باداڭغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ چىلىم تارتماقتا ئىدى. ئۇ توۋلىۋىدى، ئۈنى چىقمىدى. شۇنچە يېقىن تۇرۇپ ئۇنى يا ئانىسى كۆرمىدى. ھېچبولمىغاندا ئاتىسى بولسىمۇ كۆرمىدى. ئارىلىق يىراق بولمىسىمۇ ئۆيگە كەلمىگىلى يېرىم يىلدىن ئېشىپتۇ. ئۇ ئون ئىككى يېشىدىن باشلاپلا سالەك شاڭجاڭنىڭ ئۆيىدە مال - چارۋىسىنى بېقىشقا تۇرغانىدى. مانا بۇ يىل ئون توققۇز ياشقا كىردى. ئەتىگەندە سەھەردە مالنى ھەيدەپ جاڭگالغا بىر چىقىپ كەتسە، نامازشام خۇپتەنگە ماللىرىنى ھەيدەپ ئۆيگە كېلىدۇ. سالەك شاڭجاڭ يەر ئىسلاھاتى مەزگىلىدە يېرىم يىلدەك شاڭجاڭ بولغانىكەن. شۇندىن بۇيان ئاشۇنداق ئاتىلىپ كەپتۇ. ئەمما، ھازىر شاڭجاڭ ئەمەس، يېزىنىڭ توي خېتى بېرىدىغان كادىرى ئىدى. شۇ يىلى ئۇنىڭ چوڭ ئاچىسى ئايتىللاخاننى جەرەندۆڭلۈك

بىرسىگە ئەرگە بەرمەكچى بولۇپ توي خېتىگە كېلىۋىدى . سالەك شاڭجاڭ ئەمدى ئون ئۈچ ياشقا كىرىپتۇ ، ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتىگە چۈشمەيدۇ دەپ ، توي خېتى بەرگىلى ئۇنىمىدى . توي خېتىنى ئادەتتە شەنبە كۈنى بېرەتتى . كېيىنكى ئىككى شەنبە گوڭشېدىكى ئىشخانىسىغا ، ئۆيىگە كېلىپمۇ ئۇ ئادەمنى تاپالمىدى . ئاتىسىنىڭ بۇ ئىشلار بىلەن كارى يوق ، ئۇ چىلىم تارتىپ كۈن بويى ئۇخلاپ يۈرىدىغان ئادەم . ئانىسى بۇ ئىش مۇشۇنداق ئۇزاق سوزۇلۇپ كەتسە ئارىغا شەيتان ئارىلىشىپ ئاران رەپتارىغا كەلگەن ئىش بۇزۇلۇپ كەتمىسۇن دەپ ، خەقنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئۆيدىكى كونا ياغىچاقنى يىگىرمە بەش كويغا سېتىپ كويئوغۇل بولغۇچىنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ ناھىيىگە ئەۋەتىپ قاراڭغۇ بازاردىن ئىككى شىشە ھاراق ئەكەلدۈردى . كەچتە ئۇنى بىر قوشۇقلۇق تۇخۇم بىلەن ئۆيىگە ئېلىپ بېرىۋىدى . سالەك شاڭجاڭ قاپىقىنى تۈرۈپ :

— سىلەر ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىتى بىلەن ئويناشمىساڭلار ئوبدان بولاتتى ، خىجىل قىلىپ كېلىۋېرىسەڭلار ، بۇ يەردە پرىنسىپ دەيدىغان گەپ بار . ۋاقتى كەلگەندە ، چاتاق چىقسا گەپ سىلەرگە ئەمەس ماڭا كېلىدۇ ، — دېدى .

— ۋاي ئوبدان سالەك شاڭجاڭ ، ساۋاب بولار ، ھېچقانداق چاتاق چىقارمايمىز . سىلىگە چاتاق تېپىپ بېرىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايمىز . بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسىلا . سىلىنىڭغۇ بىزگە ھاجەتلىرى چۈشمەيدۇ . بىز قىلىدىغان خىزمەت بولسا ، كۆزلۈك يىغىدىغان «ئوما» ، خامان ئېلىش ئىشلىرى بولسا ھايت دەۋەتسىلە كېلىپ قىلارمىز . مۇشۇ ئىشتا بىزگە بىر شەپقەت قىلىۋەتسىلە .

— ئۇنداق دېگەن بىلەن بولمايدۇ . بىز پارتىيە ئەزاسى ئادەم ... ھەي يەنە قىزىل يۈز چىدىمايدۇ . بەرسەم بېرەي ، تولا داۋراڭ قىلماڭلار . ھازىر مەندە پەتتە يوق ، كېلەر

شەنبە كېلىڭلار . سىلىنىڭ مال باققۇدەك بالاڭلار بارمۇ ؟
مانا شۇندىن باشلاپ داۋۇتاخۇن سالەك شاڭجاڭنىڭ مالچىسى بولۇپ قالدى . ئۆيدە ئاشنىڭ يېتىشمەسلىكى ، كىچىك تۇرۇپ كوپىراتسىيىگە تۇتۇلۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇ خۇشال - خۇرام ھالدا قورساق تويىدىغان بۇ باياشات ئائىلىگە مالچى بولۇپ كەلگەنىدى .

ئۇ تۇۋلاپ ئۇنى يەتمەي ئالدىغا قاراپ يۈگۈردى . يېنىغا يېقىنلاپ كەلگەندىمۇ ئۇلار كۆرمىدى . ھەممىدەم كۆردى . پەقەت ھەممىدەملا كۆردى .

— ئاكام كەپتۇ . ئاكام ... ئاكا ... دەپ ئالدىغا يۈگۈردى . داۋۇتاخۇنمۇ دۆڭدىن تۆۋەنگە پەسلىدى . شۇ چاغدا گۈلدۈر قىلىپ قويۇق چاڭ - تۇزان بىلەن تەڭ ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشتى . داۋۇتاخۇن ئۆگزىدە چىلىم تارتىپ ئولتۇرغان ئاتىسىنىمۇ ، تام تۈۋىدە ئولتۇرۇپ قالغان ئانىسىنىمۇ كۆرەلمىدى ...

ناھايىتى تەستە تاڭ ئاتتى . ئۇ تالاغا چىقىپلا ئەتراپنى تەكشى قاپلىغان ئاق قارنى كۆردى . يۈرىكى ئاغدى . ئۇ تەرەتكە كېتىۋېتىپ تېرەك بېشىدا توختىماي قاقىلداۋاتقان قاغىنىڭ ئاۋازىدىن بىر خىل ۋەھىمە ھېس قىلدى . ئىشىك ئالدىغا كېلىشىگە ئۆيدىن چىقىۋاتقان سالەك شاڭجاڭغا يولۇقتى . ئۇ ئادەمنىڭ قارا يۈزىدىن قان تەپچىرەپ تۇراتتى . يۈزى ، ئېڭەك ۋە گەدەنلىرىگە تۈرۈم - تۈرۈم قونۇپ كەتكەن سالپاڭ گۆشلەر ئۇنىڭ بوينىنى غايىب قىلىۋەتكەنىدى ، ئەسلىدىكى يوغان كۆزلىرىمۇ ئىششىغاندەك بولۇپ كەتكەن قاپاقلىرى ئارىسىدا چوڭ قەلەمدە جىجىغان كالتە سىزىقتا ئوخشاپ قالغانىدى . ئالدىغا سىلىنىپ كەتكەن قورساقلىرى قىسقا پاچاقلىرىنى تېخىمۇ قىسقارتىۋەتكەنىدى . كىيىپ ياتقان تۇمىقى شۇنچە كىرلىشىپ پارقىراپ ، تۈپلىكى قوغۇننىڭ تۇمشۇقىدەك قورۇلۇپ

قالغانىدى . ئۇ پاقلان بولغان بوۋاقنىڭكىدەك بۇدرۇق قوللىرى بىلەن ئىشتان بېغىنى تۇتۇۋېلىپ قاردا پەم بىلەن ئالچاڭلاپ ماڭدى . تامنىڭ بۇرجىكىگە كەلگەندە توختىدى .

— ھەي داۋۇتەم ، بۈگۈن مال چىقىرامسەن ؟ — دەپ سورىدى ئەسلىدىكى بوغۇق ئاۋازدا .

— قار چۈشۈپ كېتىپتۇ . چىقارسام بولارمۇ يا چىقارمىسام بولارمۇ ؟ — دېدى ئۇ مۇلايىم قول باغلاپ تۇرۇپ .

— قاردا ئاچىقساڭمۇ يېگىنىنىڭ تايىنى بولمايدۇ . ئوت - خەسنى مۇشۇنداق چاغدا بېرىمىز دەپ يىغقاندىكىن ، بۈگۈن ئوت سېلىپ بېرىپ باشقا ئىش بولسا قىلارسەن .

— مال چىقارمىسام دىككىدە ئۈيگە بىر بېرىپ كېلەيمىكىن دەيمەن .

— نېمىشقا ؟

— كېچىدىن چۈشۈم بۇزۇلۇپ قاپتۇ . نەچچە كۈنىنىڭ ياقىمۇ قاپىقىم تولا تارتىپ كەتتى . شۇڭا ، ئۆيگە بېرىپ كېلەيمىكىن دېگەن .

سالەك شاڭجاڭ بوغماق سول قولى بىلەن قىرقىما چار بۇرۇتىنى سىلاپ قويۇپ قاتتىق بىر ئەسنىدى . شۇئان ئۇنىڭ يۇمۇق كۆزلىرى ئارىسىدىن ئىككى تامچا ياش چاپاق ئارىلاش ساقىپ چۈشتى .

— بۈگۈن قار يېغىپ كەتتى . سوغۇق يامان تۇرىدۇ . ئۆزۈڭمۇ يېلىڭ . بۈگۈن - ئەتە قونتوزۇشقا كىيىم - كېچەك ئەكېلىمەن . ئۆزۈڭ بىر قۇر كىيىپ ، ئاتاڭ بىلەن ئاناڭغا بىر قۇر ئېلىپ ئاندىن بار .

— ئىچكەكى ئېغىلنىڭ قىغى بەك ئەدەپ كېتىپ ئىشىك يېپىلماس بولۇپ قاپتۇ . بۈگۈن قوينى يازلىق ئېغىلغا سولاپ چۆچۈكبۇيا تاشلاپ بېرىپ قىغنى چىقارسۇن دېدى ، — ئارقىدىن كېلىۋاتقان سالەك شاڭجاڭنىڭ خوتۇنى ھەۋزىخان . ئۇ ئۇستىگە

ئېرىنىنىڭ ئۇزۇن جۇۋىسىنى يېپىنىۋالغان بولۇپ، كونىراپ كەتكەن يېشىل يۇڭ ياغلىقىنى چېكىلەپ تېڭىۋالغانىدى.

— شۇنداق قىل داۋۇتەم، — دەپ ئۆيىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ كەتتى شاڭجاڭ. داۋۇتاخۇن بوشىشىپ يەرگە قارىغانچە ئىغىلغا كىرىپ كەتتى. ھەۋزىخان ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كوتۇلدىدى.

— ھە دېسە چۆشۈم بۇزۇلۇپ قاپتۇ. ئۇ بوپتىمەن - بۇ بوپتىمەن ئۆيگە بېرىپ كېلەي دەيدىكىنا، كاشكى بارغانغا يارىشا ئىسسىق بىر قاچا يوبدان ئىچىپ كېلەلىسىكەن. بارىدۇ شۇ تۈت تام، بىر كۆلۈك. نەشە چېكىپ چاپاق بېسىپ ئۇخلايدىغان ئاتىسى بىلەن كېسەل كۆرپىسى ئانىسىنىڭ يېنىغا. يەنە تېخى بىر ئوبدان كىيىم - كېچەك كىيىپ ئېلىپ بار دېسە. يا لام، يا ھە دېمەي سەت سالپىيىپ مېڭىشىنى... كوپىراتسىيىدە بولغان بولسا گەدىنىنى يىلتىزدەك قىلىپ قارا شامال بېسىپ ھاشا چاپىدىغان گەپ. تەييار ئاش، تەييار نان، بىر ئوبدان كىيىم - كېچەك ئىسە قىلىۋاتقان گەپ. بۇ ئۆيگە كىرىپ ئىشلىيەلمەيۋاتقان بىر مۇنچە ئادەم بار شۇ تاپتا. قانداق دېگەن گەپ بولدى. ھەۋزىخان ئېسىلىپ - قىزىرىپ تىنالماي قالدى. ئىككى جاۋغىيىدا كۆپۈك پەيدا بولۇپ، گۆشلۈك سېرىق يۈزى تارتىشىپ، خالتىلىشىپ كەتكەن ئېڭەكلىرى لىغىلداپ كەتتى.

— ۋاي ئانا، يوقىلاڭ ئىشقا ئەتىگەندە كوتۇلداۋېرىدىغان. ئۆزۈڭنى ئۇپراتمىغىنا ئوھوي. ئۆيدىن تەرەتكە چۆگۈن كۆتۈرۈپ چىققان ھاۋاخان بىزار بولغاندەك ئەركىلەپ تۇرۇپ چىرايلىق ئاغزىنى پۈرۈپ قارا كۆزلىرىنى ئانىسىغا ئالايتتى. ئۇ بۇ يىل ئون ئالتە ياشقا كىرگەن بولۇپ، بۇغداي ئۆڭلۈك سوزۇق يۈزىگە ئاندا - ساندا يىڭنە ئۇچىدەك نەرسىلەر چاچرىشىپ قالغانىدى.

— ۋاي قارا بالام، ھە دېسە يوقىلاڭ ئىشنى بانا قىلىپ

قاشقا تاتقىلى قەسلەيدۇيا.

— ھە بوپتۇ. بوپتۇ سۆزلەۋەرمە. بىر دېگەن گەپنى دەۋېرىدىكەنسەن. ماڭا جوگۇ! —ھاۋاخان شۇنداق دەپ قىزىل كۆڭلىكىنىڭ تورۇلۇپ چىقىۋالغان ئېتىكىنى تۈزەپ قويۇپ، چۆگۈننى كۆتۈرۈپ ئارقىغا ئۇتۇپ كەتتى. ھەۋزىخان كوتولدىغانچە ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

داۋۇتاخۇن قويلارنى يازلىق ئېغىلغا چىقاردى. قويلار باققۇچىنىڭ ئەكسىچە سېمىز ھەم شوخ، چىرايلىق مەكت قويى ئىدى. ئاپئاق قاردىن ھەيران قالغان قويلار ھۈركىگەندەك پەم بىلەن دەسسەپ قارنى پۇراپ قويۇشۇپ قوتانغا كىرىشتى. تۇغۇلغىنىغا ئىككى ئاي بولغان بىر قوزىچاق تاقلاپ سەكرەپ قارنى ھەر تەرەپكە چېچىۋەتتى. ئاندىن ئىزىدا توختاپ يۇمران تۇمشۇقىنى قارغا پاتۇرۇپ شۇئان پۇشقۇرتۇپ باشلىرىنى سىلكىپ كەتتى. سوغۇق قار ئۇنى ئەندىكتۈرۈۋەتكەندى. قويلار قوتانغا كىرگەندىن كېيىن ھەممىسى قارغا ھەيرانلىق بىلەن تۇمشۇقلىرىنى تەگكۈزۈپ بېقىشتى. بەزىلىرى تىلىنى چىقىرىپ يالاپ باقتى.

داۋۇتاخۇن ئېغىلنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ تۆمۈر ئارا بىلەن ئۆگزىگە بېسىلغان چوچۇكبۇينى يازلىق ئېغىلغا قوينىڭ ئۈستىگە تەكشى چېچىپ تاشلىغىلى تۇردى. ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ كالپۇكلىرى كۆكىرىپ كەتكەندى. قارىداپ يېرىلغان يۈزلىرى قىزىرىپ، مايسىدەك قارا بۇرۇتلىرىدا ئۇششاق مۇز دانچىلىرى پارقىراپ تۇراتتى. كونا، يالاڭ چوخەي بىلەن يالاڭ كۆك ئىشتان ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان ئوشۇقلىرى سوغۇقتىن قىزىرىپ كەتكەندى. چوچۇكبۇينىڭ قاڭسىق پۇرىقى ئارىنىڭ تېگىپ شالدىرلىشى بىلەن تەڭلا قويلارنىڭ نەپسىنى تاقىلدىتىپ مەرەپ كەتتى. بۇيا كۆتۈرۈلگەن يەردىن بىر چاشقان شارت قىلىپلا يەنە بىر بۇينىڭ ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. قار كېپىكى

يېڭى ئېچىلغان يەرگە شىلدىرلاپ چۈشتى .
ئېغىلنىڭ ئالدىدا قورساقلىرى تومپايغان بوزوراخان پەيدا بولدى . ئۇنىڭ ئاق سىرىق كەلگەن يۇمىلاق يۈزى ، بۇرنىنىڭ ئۇچى ۋە پېشانىلىرىگە تەكشى قارا داغ چۈشكەن بولۇپ ، يۈزلىرى ئالىپاساق كۆرۈنەتتى . بادام قاپاقلىرى ئاستىغا چوڭقۇر ئورۇنلاشقان كۆكۈش كۆزلىرى ئەتراپقا مەغرۇر تىكىلگەنىدى . ئۇنىڭ تىۋىت ياقىلىق كۆك سارجا چاپىنىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يوغان كۆكسى قورسىقىغىچە ساڭگىلاپ چۈشكەنىدى . قىزىل ئەنگىلىشىم كۆڭلىكى كىر ھەم پۇرلەشكەنىدى ، قورسىقى كۆتۈرۈۋالغانلىقتىن كۆڭلەكنىڭ كەڭ ئېتىكىنىڭ ئالدى يۇقىرىسىغا كۆتۈرۈلۈپ ، كەينى ئوشۇقىغا سوزۇلۇپ چۈشكەنىدى . يېشىل يۇڭ ئىشتىنى تولا تىزلىنىپ ئولتۇرغانلىقتىن تىزى ئالدىغا سوزۇلۇپ چىقىپ ، بويۇنتۇرۇقتەك تۇرۇن ئالغان . پايپاقسىز كەش كىيىۋالغان ئاق پۇتلىرىنىڭ دۈمبىسى سوغۇقتا قىزىرىپ كەتكەنىدى . ئۇ كۆزىگە چۈشۈۋالغان قوڭۇر چېچىنى قولىقىنىڭ كەينىگە قىستۇرۇپ ياغلىقىنى يېڭىۋاشتىن چېكىلەپ تاڭغاندىن كېيىن :
— ھوي داۋۇتاخۇن ، مەن سىزنى چاقىرغىلى چىقتىم . ئاش پىشتى . قويغا ئوتنى سېلىپ بولۇپمۇ ، سوغۇقتا نېمانداق ئۆگزىدە ھاڭۋېقىپ تۇرىسىز ؟ ئېغىلنىڭ ئۆگزىسى ئىسسىقمىكەنيا ؟ — ئۇ شۇنداق دەپ كۈلدى . ئاغزىنىڭ سول بورجىكىدىكى بىر تال ئالتۇن چىشى شۇئان پارقىراپ چىقىپ ئۇنى تېخىمۇ بەك كۈلگەندەك كۆرسىتەتتى . داۋۇتاخۇن ئۇندىمەستىن ئارىنى ئىزىغا تاشلاپ كونا شوتىنىڭ ۋاخىنىسى بىلەن ئالدىرىماستىن ئۆگزىدىن چۈشتى .
— ۋايجان ، قېنانام سۆزلىسە ئەمدى ھەممە ئادەمگە غورا يېگەن تازدەك تەرىگىزنى تۇرمەي تۇرۇۋاتا ، گىيەكىم ئەمدى بارغانچە نازۇكلىشىپ كېتىپسىزمۇ دەيمەن ، بۇ ئۆيگە تونۇگۇن

كەلگەندەك .

بوزوراخان ئەتراپىغا ئىتتىك قارىۋېلىپ ئاۋازىنى پەسەيتىپ سۆزلىدى :

— بۇ قەبرىنىڭ خوپىي شۇ بولغاندىكىن ئۇنى ئىچىڭىزگە ئېلىپ ئۆزىڭىزنى ئۇپراتقۇچە چىۋىقىڭىزغا ئالماي يۈرۈۋېرىڭ . چۈگۈن قايىنسا ئۆزىنىڭ بېشىغا تاشىدۇ . سۆزلەپ ، سۆزلەپ بېسىقىپ قالىدۇ . ماڭمۇ قايناپ ، چالۋاقاپ بىر بوپكەتسە خىيالىمغا كەلتۈرمەي ھېچ ئىش بولمىغاندەك يۈرۈۋېرىمەن . ئاخشام سالەك ئاتامدىن داۋىسىنى يەپ ، ئەتىگەندە دەردىنى سىزدىن ئالدى . سەت تۇزلۇق قاپاق قەبرى . ئۇلۇشكۈن ھاۋاخان كىنوغا چىقىپتىكەن ، سالەك ئاتام كۆرۈپ قاپتۇ . شۇنىڭ بىلەن ئاخشامدىن بېرى تىللاپ بېشىنى ئۇچاق ئېتىۋەتتى . سەت قەبرىنىڭ ئوبدان بولدى . ئىچىمدە تازا كۆلۈپتىمەن ، تازا . تاس قالدى تېخى ئۆرۈۋەتكىلى .

— چۈشۈم بوزۇلۇپ قاپتىكەن ، ئانامدىن ئەنسىرەپ قالدىم ، بېرىپ كېلەي دېسەم شاڭجاڭ ئاتام بىر چىرايلىق گەپ قىلسا تۇزنى قورۇۋاتىدۇ .

— خۇدايىم ساقلا . قارا بېسىپ قالغان ئوخشايدۇ . جىننىڭ ئۆۋسىغا يا كۆلگە ئولتۇرۇپ قويسىمۇ ئادەم سەت چۈشلەرنى كۆرۈپ قالىدۇ . بۇگۈن بارماڭ ، ئاۋۇ ئادەم گوڭشېگە يىغىنغا كەتتى . سەھەردە كەتتى ، ھەقچان كەچتە قونۇپ قالىدۇ . كەلمەي قالسا مەن ئىشكىنى تاقىماي ياتىمەن .

بوزوراخان سۆزلەۋاتقاندا ھاۋاخان تالاغا چىقتى . بوزوراخان دەمال تەمتىرەپ كېتىپ ، داۋۇتاخۇننىڭ يېنىدىن نېرى كەتتى .

— ھاۋاخان ، ئاش ئىچمىدىڭىزمۇ ؟

— ئىچتىم ، ئۆي بەك ئىسسىپ كەتتى . ئىچىم سىقىلىپ يېنىپ چىقتىم .

— تەرلىگەندە تالاغا چىقىپ يامان قىپسىز جاڭداپ قالماڭ

جۇمۇ .
هاۋاخان مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلدى .
— مەندىن ئەنسىرىمەڭ ، بۇزۇراچا ، ئۆزىڭىز ئىغىر ئاياغ تالادا بەك تۇرۇپ قېلىپ سىز جاڭداپ قالمىسىڭىز مەن جاڭداپ قالمەنما .
— ۋايجان خېنىم ، سەتلىشىپ كۈلمىگە جېنىمنى چىقىرىپ .
— دائىم مۇشۇنداق كۆيۈنۈشسەكتۇق . ھەجەپ بەلەن ئىش بولاتتى .
ھاۋاخان سۆزلەۋېتىپ بىر داۋۇتاخۇنغا ، بىر بۇزوراخانغا قارىدى . داۋۇتاخۇن قىزىرىپ كېتىپ ئىتتىك ئۆيگە كىرىپ كەتتى . بۇزوراخان تاتىرىپ كەتتى .
— ئۇكام ھاۋاخان ، ئادەمگە بۇنداق يامان كۆز بىلەن قارىماڭ جۇمۇ .
— ۋاي قورقۇپ كەتمەڭ ، مەن كىچىك بالا ئەمەس ، خېلى ئاق - قارىنى پەرق ئېتىمەن ، ئاكامغا دەپ قويمايمەن . بۇزوراخان قىزىرىپ كەتتى .
— ۋىيەي نېمە دەيدىغاندۇ ، ئاشۇ داۋۇتاخۇنما ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرماڭ ، ھەجەپزە مۇشۇ كۈندە ئادەمنىڭ تولا چىشىغا تېگىدىغان بولۇپ كەتتىڭىز ئىيەكىم .
— مېنى بىلمەيدۇ دېمەڭ ، بىلىمەن جۇمۇ ، ياخشىلىق قىلغاننى بىلمەيدىغان .
ھاۋاخان تۇمشۇقىنى ئۇچلىدى . بۇزوراخان كۈلدى .
— بوپتۇ ئەمىسە ، مەنمۇ ياخشىلىق قىلامەن ، سەت جىن ، — بۇزوراخان ھاۋاخاننىڭ بۇرنىنى چىمداپ قويدى .
داۋۇتاخۇن چۈش بىلەن قىغنى ئېغىلنىڭ ئىشىكىگە تاشلاپ بولدى . ئىسسىق ھور بىلەن قىغنىڭ پۇرىقى ئەتراپقا تارالدى .

قوشقاچ ، توخۇلار قىغىنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى . ئىشىكنىڭ يېرىمى قىغ بىلەن توسۇلۇپ قالدى . ئۇنىڭ چېكىسىدىن تەر قۇيۇلۇپ يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەنىدى ، ئۇ يىراقتىنلا مۇغەمبەر تۇماقنى چوكۇرۇپ كىيىۋالغان مەھەللىلىك ھەسەن روزىنى كۆرۈپلا يۈرىكى سېلىپ پۇت - قولىدا جان قالمىدى . ھەسەن روزى ئىشىك ئالدىغا كېلىپ ۋېلىسىپىتتىن چۈشۈشىگە ئۇ ئېغىلنىڭ ئىشىكىدىن قىغنى تۇرتۇپ چىقىرىپ بولدى . ھەسەن روزى قولىنى ھورداپ تۇرۇپ دېدى .

— ئىتتىك بولۇڭلار داۋۇتەم ، ۋېلىسىپىتنىڭ كەينىگە مىنىڭلار ، ئاناڭلىنىڭ مىجەزى پەسلەپ قالدى .

داۋۇتاخۇن ئارىنى تاشلىۋېتىپ چاپىنى بىلەن تۇمىقىنى قولتۇقلاپ ماڭدى . ئۇنىڭ كۆزىدىن توختىماي ياش قۇيۇلاتتى .

4

بالىنىڭ يىغىسى يەنە باشلاندى . ئەمدىلا كۆزى ئۇيقۇغا ئىلىنغان ئەر - خوتۇننىڭ ئۇيقۇسى يەنە بۇزۇلدى . ئابدۇكېرىم تېكىردىن لىككىدە بېشىنى كۆتۈرۈپ غەزەپ بىلەن ئايىتىللاخانغا ھومايدى . يېڭىدىن قىردۇرۇلغان بېشى جىن چىراغىنىڭ ئاجىز يورۇقىدا سۇس پارقىراپ تۇراتتى . ئۆينىڭ ئىچى خېلىلا سوۋۇپ كەتكەنىدى . ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى ئۆستەڭدىن مۇز يېرىلغان ئاۋاز بىلەن يېقىنلا يەردىن سوغۇقتا توڭلىغان ئىتنىڭ غىڭشىۋاتقان سۇس ئاۋازى ئاڭلاندى .

— يولدىن دۈرۈكلەپ ئۆتۈۋاتقان كاللا ھارۋىسىنىڭ يولغا سېلىنغان قومۇشلارنى پاراسلىتىپ مېڭىشى ، ھارۋىكەشنىڭ كاللىنى ئىتتىك مېڭىشقا زورلاپ تاياق سېلىپ تىللىغان ئاۋازىمۇ ئاڭلىنىپ ئۆتۈپ كەتتى .

— باياتىن بەكرەك تويغۇزۇپ ئېمىتىپ ئۇخلاتساڭلار

بولامدۇ. يائاللا، يائاللا ئەمدى كۆزۈم ئېلىنىپتىكەن.

ئابدۇكېرىم قىزارغان چوڭقۇر كۆزىنى ئۈۋۈلاپ كوتۇلدىدى. ئۇنىڭ ئالدىغا ئوقچۇپ چىققان قاڭشار سۆڭىكى پېشانىسىدە ئەگرى - بۈگرى چوڭقۇر قورۇقلارنى پەيدا قىلغانىدى.

— بايا شۇ بىرمۇنچە ئېمىتكەن، كىچىك بالىنىڭ قورسىقى پات - پات ئاچىدۇ. بۈگۈن سوغۇق تازا بوپتۇيا، ئۆي بەك مۇزلاپ كېتىپتۇ. يېڭى تۇغۇلغان بالا دېگەن قىرىق كۈنگىچە كەڭرى دۇنيادىن تار جاھانغا نېمىشقا كېلىدى - - - - پ قالغاندىمەن دەپ يىغلايمىش، — دېدى بالىنىڭ ئاغزىغا ئەمچەك سالغاچ خىجىل بولغاندەك ئاۋازدا.

— ئەمدى خېلى تاڭ ئېتىپ قاپتۇ، ئوچاققا ئوت يېقىڭلار ئەمىسە.

— مەدەك توڭىگەن، مەدەك ئاچىقىپ بېرىڭلار.

— ئۆزۈڭ ئاچىقسالڭ بولامدۇ؟

— تېخى قىرىق كۈن توشمىدى، ئورنۇمدىن تۇرغاندىراق ئاچىقسامىمۇ بولار، سوغۇق ئۆرۈۋۆتسە تېخىمۇ ئېغىر يېتىپ قالسام هازىر تۇغۇتۇمنى بېقىپ بولالماي ئاران تۇرغىنىڭلاردا تالاغا ئاچىقىپ چۆرۈۋۆتمەڭلار ئەمدى، — دېدى ئايتىللاخان بالىنى قۇچىقىدا ياتقۇزۇپ چۇۋۇلغان چېچىنى تۈزەپ ياغلىقىنى يېڭىۋاشتىن چېكىلەپ تاڭغاندىن كېيىن.

— ۋيەي، قاپىقىم هەجەپ تارتىپ كەتتىيا؟ ئانام تىنچلىق تۇرغاندۇ - هە؟

— يارىشا، تىنچلىق تۇرغاندۇ، — دېدى ئابدۇكېرىم ياستۇقتا دۈم يېتىۋېلىپ تۇرۇپ گېزىت قەغىزىدىن تاماكا يۆگەپ.

— قوپۇڭلار هە، تاڭ ئاتماستىلا بىسمىللا دەپ ناشتا قىلماي تۇرۇپ يوتقاندا يېتىپ تاماكا چېكىدىكەن ئىيەكىم، مۇشۇ

خويۇكلاردىن ھەجەپ زېرىكتىم.

— زېرىكسەڭ قانداق قىلاتتىڭلار، خومارى تۇتقاندىكىن چېكىدىغان گەپ.

— ۋاي يوغان تۇتۇپتۇ، چېكىڭلار، ھە قوپۇڭلار مەدەك ئاچىقىڭلار.

ئابدۇكېرىم ئاستا ئورنىدا ئولتۇرۇپ كىيىمىنى كىيگىلى تۇردى، ئۇنىڭ ئورۇق بەدىنىگە كۆك ئاسما مايكىسى كېلەڭسىز كېلىپ قالغانىدى. ئۇ ئۆتۈكىنى كىيىش ئۈچۈن سوغۇق قېتىپ كەتكەن پايتىمىسىنى تام مەش ئۈستىدىن ئېلىپ ئۆۋۈلاپ پۇتىغا يۆگەي دەپ تۇرۇشىغا يولدىن شودۇيجاڭنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

— بارلىق ئەزالار دىققەت قىلىڭلار، ئەتە ئەتىگەندە گوڭشېنىڭ باھالىشى بىزنىڭ دادۇيگە كېلىدۇ. ئاخشام كەچتە دادۇيدە يىغىن بولۇپ ئاۋۇت شۆجى يولنىڭ بويىغا دۆۋىلەنگەن ھەممە ئوت-خەسنى يولغا بېسىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يەنە كۆزگە كۆرۈنگۈدەك يوغان ئوت-خەسە دۆۋىسىدىن ھەر بىر ئادەم بېشىغا بەش ھارۋىدىن دۆۋىلەشنى ئۇقتۇردى، مەيلىڭىز چاپاق كۆلدىن يانتاق-قامغاق چاناپ كېلىڭ، مەيلىڭىز جەرەن دۆڭدىن چىرىمتال تېپىپ كولاپ كېلىڭ، يا كۆلدىن ئەكەلسىڭىزمۇ ئۆزىڭىزنىڭ ئىشى. ھەر بىر ئادەم بېشىغا بەش ھارۋىدىن ھېسابلاپ دۆۋىلەپ، يولنىڭ بىر بېشىغا قىغ، يەنە بىر بېشىغا ئوت-خەسە، چىرىمتال دۆۋىلىمىسەك بولمايدۇ. ھەي ... ھەي ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، ئويغىنىڭلار، بۈگۈن قار يېغىپ كېتىپتۇ دەپ، يەنە جاڭگالغا بارماي كەچتە خاپىلىق تارتىپ قالساڭلار ئۆزۈڭلاردىن كۆرۈڭلار. نەچچە كۈننىڭ ياقى دۆۋىلىگەننى يولغا يېيىۋەتمەي يەنە شۇنى پەدازلاپ كۆزنى غەلىتە قىلمەن دېمەڭلار. بۈگۈن پۈتۈن كادىرلار يولدا بولىدۇ. كەچتە دادۇينىڭ باھالىشى بار. شۇ چاقىچە يولغا سېلىنغان ئوت ئادەمنىڭ تىزىغا كەلمىسە، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا يوغان ئوت دۆۋىسى بولمىسا كىمنىڭ بولۇشىدىن

قەتئىينەزەر ، ئاشۇ ئۆگزىسىگە دۆۋىلىۋالغان ئۇلاغلىرىنىڭ پىچىنى بولامدۇ ، شادىسى بولامدۇ ، بىدىسى بولامدۇ ئاچچىقىپ يولغا باسمىز . گوڭشىنىڭ بۇ قىتىمقى ئوغۇت توپلاش باھالىشى بەك چىڭ . كىمكى دادۇيىمىزنىڭ بۇ باھالاشتىن ساق سالامەت ئۆتۈۋېلىشىغا كاشىلا تۇغدۇرسا جىق خاپىلىق تارتىپ قالىدۇ . خالايىق ، ھوي ... ھوي ئويغىنىڭلار ، ئاڭلىدىڭلارمۇ ... قانداق خەق ماۋۇ ھازىرغىچە قوپمىساڭلار ئۆيۈڭلاردىن بەرىكەت قاچىدۇ . بارغانچە ئەسكىرىشىپ كەتتىڭلار ، ھوي ساۋۇراخۇن ، قوۋان سايىت ، ئابدۇكېرىماخۇن ...

— ھۇ ئاناڭنى ، قار ياغقان ئوخشايدۇ تېخى ... يائاللا ساختا ئىشقا ھەجەپ ئامراقلىشىپ كەتتى بۇ ھۆكۈمەت . مەرەز ئوغرى ، يا زوۋۇانىڭ تۇتۇلۇپ ئۆلمىدىڭ . خۇدايىم شودۇيجاڭدىن قۇتۇلدىغان كۈنمۇ بولارمۇ ، ئوت - خەسنى ئەكېلىپ يولغا دۆۋىلىگۈچە ئېغىلغا سالسا ئۇلاغنىڭ تېگىدە ئاسان سىسىپ قىغ بولامدۇ . يولغا ئاچچىقىپ دۆۋىلەپ قويۇپ ئۇنى بىكاردىن ئاپتاپقا سېلىپ كۆز - كۆز قىلغۇچە ، — دېدى ئابدۇكېرىم ئۆتۈكىنى كىيىۋېتىپ قاقشاپ .

— كېلەر يىللىق ھەر جانغا بىر پۇڭدىن يەر قوشۇپ بېرەرمىش .

— قانداق قىلىپ ؟ — دېدى ئابدۇكېرىم ئايالىنىڭ ئەخمەقتەك سۆزلەشلىرىدىن زەردىسى قايناپ .

— قايسى كۈنى سەلەي سوپىنىڭ گۈسۈنخان كۆرگىلى كىرىپتىكەن ، كېلەر يىلى پۇڭلۇق يەرگە يەر قوشىدىكەن دەيدۇ .

— ۋاي ، شۇ گۈسۈن سارائنىڭ كېپىگە ھە دېگىنە . ھەممە خەقنىڭ ئاغزىدا شۇ گەپ بولغىنى بىلەن شۇ ئىش رەسمىي بولمىغۇچە ئىشەنگىلى بولمايدۇ . بۇ خەقنىڭ ئۇخلاپ چۈشى . ھۆكۈمەت پۇڭلۇق يەر قوشۇپ بەرسە قارا بېسىپ قالىدۇ . بۇنداق گەپلەرنى ھەدەپ ئاڭلاپ قويۇپ ئىشەنگىنى قىل . ئىشىنىدىغان

گەپ ئەمەس بۇ ...

— ھە بوپتۇ، سىلىنىڭ گېپىڭلار لام راست، سىلىنىڭكىدىن باشقا گەپكە ئىشەنگىلى بولمايدۇ. دائىم گەپ قىلسا بىر يەرنىڭ باشلىقىدەك سۆزلەيدۇ خوددى، — دېدى ئايتىللاخان تۇمشۇقىنى ئۈچلاپ.

ئابدۇكېرىم ئوچاق ئالدىدىكى چۆۋۈلۈپ يېرىمى قالغان كونا ھەلەپ سېۋەتنى ئېلىپ تالاغا چىقىپ كەتتى.

— ئاللا، ھەجەپ يېغىپتا ماۋۇ قار. مۇشۇنداق قاردا قانداق جاڭگالغا بارغىلى بولار. خەقنى ئۆلتۈرۈپ يەمدۇ نېمە ماۋۇ قەلەندەرلەر، — دەپ كوتۇلدىدى ئابدۇكېرىم.

— ھۇ، ۋايجان سوغۇق تازا بوپتۇ... ئوشۇقتا قار يېغىپتۇ.

ئابدۇكېرىم سېۋەتنى ئوچاق ئالدىغا تاشلاپلا قولىنى ھوردىدى. بالا يەنە ئۇخلاپ قالغانىدى. ئايتىللاخان بالىنى ئاستا يوتقانغا سېلىپ قويۇپ كىيىمنى كىيىپ چوشۇپ ئوت قالاشقا تۇتۇندى. سېۋەت ئىچىدىكى مەدەكلەرگە قار چاپلىشىپ قالغانىدى.

— شادىنىڭ ئىچىگىرەك قولىنى تىقىپ قۇرۇقراقىنى ئېچىرمەي، ئالدىغا ئۇچرىغاننى ئېلىۋەرگىنىنى، ھۆل بولۇپ قالغان مەدەك قانداق كۆيىدۇ؟

— توڭلاپ كەتكەندە تولا گەپ قىلما سەپرايىمنى قاچۇرۇپ، خۇش بول شۇنى ئەكىرىپ بەرگەنگە.

— بۇندىغىنى ئەكىرگەندىن ئەكىرمىگەن ياخشى.

ئۇ كوتۇلدىغاچ مەدەكتىكى قارنى قېقىپ مەدەكنى ئوچاق ئىچىگە تىزغىلى تۇردى.

— بۇگۈن تۈگمەنگە بېرىپ ئۇن تېگىشمەمدۇ، جاڭگالغا بېرىپ پاتاس ئەكېلمەمدۇ، قايسى ئىشنى قىلارمەن؟ — دېدى ئابدۇكېرىم سەپرايى ئۆرلىگەن ھالدا كورەك تۇمىقىنى گەدىنىگە سۈرۈپ پېشانىسىنى تاتىلاپ.

— غوجا ئاۋاتنىڭ تۇگمىنى بەك يۇمشاق تارتىمىش، ئادەمنى جىق ئەمەس دەيدۇ، شۇ يەرگە ئاپارساڭلار چۇشكە قالماي تارتىپ كېلىپ بولالارسىلەرمىكىن دەيمەن.

— مۇشۇ قاردا سوغۇق يەپ ئەمدى ئاشۇ غوجا ئاۋاتقا بارىمەنما، ھەر قانچە شەخمەن چىقىرىپ بەرسىمۇ، بولدى ئاشۇ گوڭشېنىڭ تۇگمىنىدە تارتىمەن.

— ھە ئازراق قىينالغانغا ئۆلەملا، ئەر كىشى بولغاندىكىن نېمە بوپتۇ. گوڭشېنىڭ تۇگمىنىنى بىلمەمەن، چۇشكىچە ئۆچرەتتە تۇرۇپ ياما تارتىپ كېلىدۇ. تېخى توزانىنىمۇ بىر يېرىم جىڭ تۇتۇۋالىدىكەن تويمۇغۇرلار. غوجا ئاۋاتنىڭ تۇگمىنىدە يېرىم جىڭ تۇتىمىش.

— ھازىر گەتىگەندە بارسام خەق كېلىپ بولغۇچە تارتىپ بولىمەن. غوجا ئاۋاتىكى پوستەكچى بىلەن تونۇشمىسامىيا. گوڭشېدىكى ئاۋۇت پوستەك بىلەن خېلى ئوبدان تونۇشۇپ قالدىم. ئوبدان يېرىدىن ئۇسۇپ بېرىدۇ. تۇگمەنگە بەرگىلى پۇل بولمىسا تېخى. گوڭشېدىكى جەڭچى خەنزۇغا تۇخۇمدىن تۆتنى ئالغاچ بارسام دەپتەرگە يېزىپ قويۇپ نېسى بېرىدۇ.

— ۋايىيەي مەيلىڭلار، بۇ چاغقىچە خەق بىزدەك ئۇخلاپ ياتمايدۇ. بېرىپ ئۆچرەت تۇتۇپ بولغاندۇ، ئىنا، ئەللىك جىڭ قوناق قاپتۇ، تۇگىسە ئاي توشقۇچە دادۇيگە باردىغان ئوخشايمىز، خالتىنى قولتۇققا قىستۇرۇپ، يۇمشاقراق تارتىپ كەلسە بەرىكەتلى بولارمىدىكىن دېسەم، نەدە تارتساڭلار تارتىڭلار.

ئابدۇكېرىم شال تەكچى يېنىدىكى قوزۇققا ئېسىلغان قاپاقنى ئېلىپ قاپاقنىڭ كىچىك ئاغزىدىن قولىنى تىققىلى تۇردى.

— ناشتا قىلماي ھازىرلا ماڭامدىغاندۇ ئەمدى.

— يولدا ماڭغاچ قىلارمەن، بەك ۋاخ قالسام ھېلى ئىتقا ئوخشاش قاۋاپ كېلىدۇ، جاڭگالغا ماڭمىسام بولمايدۇ.

قوناقنىمۇ يۇدۇپلا ئاپىراي، ئۇنىڭغىچە ئېشەك قورسىقىنى تويغۇزۇۋالسۇن.

— توخۇمنىڭ كىچىكراقىنى، ھېلىقى كەندىرنىڭ چۇجىنىڭ توخۇمىنى ئېلىڭلار جۇمۇ، چىپتىغا سامانتى ئېلىۋېلىپ ئۇن تارتقۇچە ئەشەدە قويۇپ بەرسەڭلار بولمامدۇ؟

— بۇنىغۇ مەنمۇ ئوبدان بىلىمەن، سامانىنى ئاياۋاراق بەرمىگەن بىلەن ھېلىمۇ كىچىككىنەم قاپتۇ. ئەتىيازغا چىققۇچە يەتسە بولىدۇ. شادا سېلىپ بېرىپ كېتىمەن.

ئابدۇكېرىم قاپاقتىن بىر مۇنچە توخۇمنى چىقىرىپ ئېلىپ قويىنغا سالدى ـ دە، تومىقىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ بولۇڭدا تۆت خىشنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان خالتىنى يۈدۈپ ئىشىككە ماڭدى. ئايتىللاخان ئىشىكنى ئېچىپ بەردى.

— خۇداغا ئامانەت ئەمىسە، تىنچ بېرىپ كېلەسىلە، ھېلى ھەقچان سەلەي باي تۇۋلاپ كېلىدۇ. ئەتىگەندە قوپۇپلا بىر يەردە بىر هارۋا غازاڭ كۆرۈپ قويغان شۇنى يىغىپ قويىمەن دەپ چىقىپ كەتكەن دەڭلار.

— ھېلى بىرسى كۆرسە دەپ قويار ھەقچان.

— مەن ئاۋۇ 3 ـ ئەترەتنىڭ بېغىنىڭ كەينى بىلەن سوپەكباينىڭ مەھەللىسىدىن چىقىپ كېتىمەن. ھېچكىم كۆرمەيدۇ.

ئابدۇكېرىم چىقىپ كەتتى. ئايتىللاخان ئوچاقتىكى ئوتنى تۇتاشتۇرۇپ بولۇپ قازانغا سۇ قۇيۇپ قويدى. ئۇششاق جەگە، سۆيۈق ۋاسا بىلەن يىكەندە يېپىلغان ئۆينىڭ تورۇسىغا تۇتۇن ئۆرلەپ تورۇستا كۆكۈچ تۇمان پەيدا قىلغانىدى.

— ۋاي ئىسىت، ۋاي ئىسىت، جېنىمنى ھەجەپ قىيىندىڭا خۇدايىم، — ئايتىللاخاننىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلدى. ئۇ كىرلىشىپ، پۇرلىشىپ كەتكەن كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن كۆزىنى، بۇرنىنى سۈرتتى. ئۇنىڭ ئاق سېرىق كەلگەن يۇمىلاق

يۈزى ئۇچاقتىكى ئوتنىڭ سۇس يورۇقىدا سەل قىزارغاندەك كۆرۈنەتتى . ئۇنىڭ چوڭ ـ چوڭ قارا كۆزلىرى ئۇيقۇسىزلىقتىن ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنىدى . سىڭلىسى ھەمىدەمنىڭ ئاغزىغا ئوخشاش چىرايلىق ئاغزى كىچىك بالىنىڭكىدەك ئۆمچىيىپ كەتتى .

— بالا باقماق مۇشۇنداق تەس بولىدىغان بولسا ئىككىنچى تۇغمىدىغان ، ئانام ساق بولغان بولسا ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالسىمۇ شۇ ئۆيدە تۇغمامدىمەن ، تۇنجى تۇغۇتنى بولسىمۇ ئۆز ئۆيىدە تۇغمىسا ئەرنىڭ ئالدىدىمۇ ، قېينانا ، قېيناتا ئالدىدىمۇ ئىككى پۇللۇق ئەتىۋارى بولمايدىكەن . شۇ تاپتا خەقنىڭ تاپقان گەپلىرىمۇ ئاز ئەمەس . شۇڭا ، ھەممىسىنىڭ ئالدىدا تىلىم كېسىك ، پېشانەم تەتۇر بولمىسا ئانام ساق تۇرار ئىدى . ھېچبولمىسا ئۆزىنىڭ تەرىتىگە قوپالىسىمۇ ھەمىدەمنى ياندۇرۇپ ئەكېلىپ تۇغۇت ئىچىدە بولسىمۇ ئۆزۈمگە ھەمراھ قىلىۋالسام سەل ـ پەل بولسىمۇ جىنىم ئارام تاپار ئىدى .

ئايتىللاخان بالىنىڭ ئويغىنىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەپ بوش ئاۋاز چىقىرىپ مىشىلداپ يىغلىدى .

ئابدۇكېرىم بىلەن ئايتىللاخان توي قىلغىلى تۆت يىل بولدى . ئۇ چاغدا ئايتىللاخان ئون ئۈچ ياش ، ئابدۇكېرىم ئون يەتتە ياشتا ئىدى . تۆت يىلدىن بېرى ئۇنىڭ قورسىقىدا قالماي ئابدۇكېرىمنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاچچىقى كېلىپ ئۆي ئايرىپ قويغانىدى . ئۇلار ئۆي ئايرىپ بىر يىلغا قالماي قورسىقىدا قېلىپ تۇغدى . ئۇلار ئوغلىنى ھەتتا خوتۇنۇڭنى قويۇۋەت دەپمۇ قىستىدى . ئابدۇكېرىم ئاتا ـ ئانىسىغا جاۋاب ياندۇرالماي ئايتىللاخاننى بولۇشىغا دۇمبالىدى . ئەمما ، ئايتىللاخان يامانلاپ كەتمىدى . ئابدۇكېرىم ئۇنى بولۇشىغا دۇمبالىغان بىلەن يۈرىكىگە قولىنى سېلىپ بېقىپ ئۇنىڭغا چىدىمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى . شۇڭا ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تاپا ـ تەنىسى ئۈچۈن

ئايتىللاخاننى ھارغۇچە ئۇرۇپ ئۆلارنىڭ دەردىنى چىقىرىپ قويغىنى بىلەن ھازىرغىچە خېتىڭنى ئال دېگەن گەپنى قىلمىدى.

— ھوي - ھوي ئابدۇكېرىماخۇن، ھەي، قويۇڭلار ناماز ئوقۇمىساڭلىمۇ سەھەر قوپقان ساۋاب، مۇشۇ چاغقىچە پاقىدەك چاپلىشىپ يېتىۋەرگەن بارما.

— بېشىڭنى يەيدىغان ئوغرى ... ۋاي، چىقىپ كەتكىلى نەۋاخ، — ئايتىللاخان مەڭزىدە توختاپ قالغان يېشىنى ئىچ كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى بىلەن سۈرتىۋېتىپ تىزىغا تايىنىپ ئورنىدىن تۇرۇپ جاۋاب بەردى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم، — ئىشىكتىن سەلەي توختى كىرىپ كەلدى. ئۇ ئۆزى بىلەن تەڭ بىر پاتمان قار سوغۇقى ئېلىپ كىردى. ئۇ ئۇچىسىغا يوغان قارا تاشلىق جۇۋا، پۇتىغا كونا چەملەنگەن دەپسە كىيىۋالغان بولۇپ، قولىشالماي قالغانىدى. قارا چاشقان بۆرۈتىغا بۇرنىدىن چىققان ھوردىن مۇز تۇتۇپ كەتكەنىدى. جىلمىيىپ تۇرىدىغان قىسىق قوڭۇر كۆزلىرى چۈكۈرۈپ كىيىۋالغان سەل كىرلەشكەن مۇغەمبەر تۇماق ئاستىدىن پارقىراپ كۆرۈنەتتى.

— ۋاي كېلىڭ سەلەيكا، ۋاي ئىسىت ھەجەپ سەت بىر ئىش بولدى. بىرەمنى يىغمىغان تېخى، — ئايتىللاخان ھودۇقۇپ، پۈرلىشىپ پوملاقلىق تۇرغان يوتقان تېگىدىن بىر كۆرپىنى سوغۇرۇۋېلىپ تام مەشكە يېقىن تۆرگە سالدى.

— ياقەي بولدى، مۇشۇ يەردىلا مانا، ھازىر كۆرپىدىن مەشە بەلەن بولاپ قالدى، — سەلەي توختى ئوچاقنىڭ ئالدىدىكى ئۆچكە تېرىسىگىلا ئولتۇردى. ئۇنىڭ پالاكەت گەۋدىسى ئوچاقنىڭ ئالدىنى بىر ئالدى. «ۋايجان، نەدىن كىردى بۇ سەت ئوغرى، ئوچاقنىڭ ئىسسىقىنى توسۇپ» دېدى ئايتىللاخان سەل قاپىقى تۈرۈلۈپ ئىچىدە.

— سوغۇقنى نەگە بارسەن دېسە جۇۋىلىققا دەپ ھەجەپ

توڭلىمىسا، بۈگۈن ئانىسىنىڭ ھەققىي بارەك تازا بوپتۇ بۇ سوغۇق.

— شۇنى دەيمەن، — دېدى ئايتىللاخان يوتقاننى يىغقاچ خۇشياقماي.

— شۇنداق قىلىپ ئۇكام ئايتىللاخان تېزلىق يەڭگىۋالدىڭىز؟

— خۇداغا شۈكرى.

— بالىڭىز ئوغۇلمۇ، قىزمۇ؟

— قىز.

— ھەنىم بولسا خۇدانىڭ بەرگىنى، تۇغۇپ قويسا بالا دېگەن ئۆزى بىلەن تەڭ چوڭ بولىدىغان گەپكەن. ئىسمىنى نېمە قويدۇڭلار؟

— ھۆرنىگۈل قويدۇق.

— چىرايلىق ئات قويۇپسىلەر، قانچە كۈنلۈك بولدى؟ ئايتىللاخان ئالايدى، سەلەي توختى ئۇچاقتىكى مەدەكنى كوچىلاپ چوغنى كۈلۈڭغا تارتىپ ئولتۇرغانىدى.

— ۋايجان سەلەيكا، ھەجەپ سوراپ كەتتىڭىز. ئەمدى يىگىرمە سەككىز كۈنلۈك بولدى تېخى، كوپىراتسىيىگە چىقماي ئارتۇق يېتىۋالامدىكىن دەپ، ئۇيقۇڭىز كەلمەي قاپتۇ-ھە.

— ياقەي، — سەلەي توختى ئىنچىكە بۇرۇتىنى سىلاپ كۈلدى.

— ئەمدى مانداخ، تىرىكلىكنىڭ نىشانىسى، سوراپ قويدۇم. سىز بىر خوتۇن ئىشقا چىقمىغانغا كوپىراتسىيىنىڭ ئىشى توختاپ قالامتى. ئابدۇكېرىم بىلەن كۆڭلىمىز يېقىن تۇرسا بىزنىڭ.

— ۋايىيەي قويۇڭە، ئۇ كادىر دېگەنگە ئىشەنچ قىلغىلى بولامدىغان، ئۇنداق دېسەم خاپا بولماڭ. كادىر خەق دېگەن يۈزۈڭلاردا تۈكۈڭلار بار خەق. ھەي سىلەر، ۋاقتى كەلگەندە

يۈزۈڭلارغا ئېلىپ چاپلاپ تورنۇپىرسىلەر . سىلەرنىڭ پوقنۇڭلارنى يېگەن ئىتمۇ ھەپتە يالغان قاۋايدۇ .

— ئەمدى قانداق قىلىمىز . كوپىراتسىيىچىلىك . ئۇنىڭ تاشايىنىدا بىز پارتىيە ئەزاسى ئادەم ، شۇنداق قىلمىساق بۇ خەقنى باشقۇرغىلى بولامدۇ دەيسىز . بىر نېمە دېمىسە ئىش ئاقمىغان ، بوش دېسە تېخى بولمىغان ، بەك دېسە خاپا بولۇۋاتقان . كوپىراتسىيىدە خىزمەت قىلغان ئادەم دېگەن شۇ خەققە يامان بولماقتىن باشقا گەپ يوقكەن .

— ئاكا ئىسىڭىزدىمۇ ، خاپا بولماي ئاستا چىقىپ كېتىڭ .

سەلەي توختى مۇغەمبىرنى پېشانىسىگە كۆتۈرۈپ قويۇپ جۇۋىسىنىڭ قايتۇرما توكلىرى ئارىسىدىن قايرىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ قىسىلغان كۆزلىرى سەل چوڭىيىپ پېشانىسىگە بىر مۇنچە ئەگرى - بۈگرى قورۇقلار يىغىلغانىدى . ئايىتىللاخان قورۇلغاندەك بولۇپ پېشانىسىگە چوشوۋالغان چۇۋۇق چاچلىرىنى ياغلىقىنىڭ ئاستىغا تىقىشتۇردى . چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئىنچىكە قورۇقلار پەيدا بولدى . ئۇ ئۆزىگە ھەيران بولغان ھەم سەل ھار ئالغاندەك قاراپ قالغان سەلەي توختىغا قاراپ خىجىللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى .

— ئاكا ، ئەمدى شۇ ، ھېلى ئا ئادەم كىرىپ قالسا شۇ ، كۈندەشلىكى بەك يامان ، ئەر كىشى يوق ئۆيدە نېمىدەپ ئولتۇرىسەن دەپ جېدەل بولمىسۇن دەيمەن .

— ھىم ... ھە بۇ گېپىڭىز راست . دېمىسىمۇ راست زادى . ئۆزۈڭمۇ پاكىز بالا ، كۆڭلىمىسىمۇ بولمايدۇ . ھە ئابدۇكېرىم نەگە چىقىپ كەتتى .

— ئەتىگەن سىز تووۋلىغاندىلا بىر يەردە پىشكە غازاڭ كۆرۈپ قويغان شۇنى تېپىپ كېلەي ، ھېلى بىر كىم سوقۇپ كەتمىسۇن دەپ ئارنى ئېلىپ چىقىپ كەتكەن .

سەلەي توختى لاسىدە ئورنىدىن تۇرۇپ تۇمىقىنى چۆكۈرۈپ كىيدى. ئايتىللاخانغا گۇمانسىراپ تىكىلدى.

— ۋىيىەي ما سەلەيكامنى، ئىشەنمەيۋاتامسىز، ھازىر شۇنداق دەپ چىقىپ كەتتىميا، توۋا، ما سەلەيكامنىڭ قارىشىنى ئادەمگە.

— ياق، ئەمدى، ئابدۇكېرىمەم بىلەن سەنمۇ ئۆي تۇتۇۋاتىسەن، ئوبدان بىلىشىمىزچۇ، ئۆزىنىڭ سەل بىلىنىشلىك يەرلىرى بار. بۇنداق گەپلەرگە يەنە كېلىپ كوپېراتسىيىنىڭ گەپلىرىگە بىرەر قېتىم دېگەنگە چىقمىغان يېتىم ئەمەس، شۇڭا دەيمىنا ئەمدى.

— ھېلى جاڭگالغا ئوشۇق سوغۇق يەپ ماڭغۇچە غازاڭدىلا ۋەزىپىنى ئادا قىلاي دەپ ماڭدى.

— ئۇنداق بولسىغۇ مەيلى، — سەلەي توختى پۇشۇلداپ ئالچاڭلىغىنىچە چىقىپ كەتتى.

— خوش دېمىدىم ئەمسە، خاپا بولماسىز.

— ياق، ياق بولدى چىقماڭ، ئىشىكنىڭ غىچىرلاپ يېپىلىشى بىلەن ئۇنىڭ گەپلىرى ئۈزۈلدى.

— چىقامتىمكى ئەمسە، سەت قانجۇق كاسىلداپ تۇغۇتلۇق ئۆيگىمۇ سوۋۇتۇپ قويغاندەك ئوسۇپ كىرىۋېرىدىكەن. بىر يەرنىڭ سوراقچىسىدەك سوراپ كېتىشىنى ... سەت غالچىنىڭ، ئانىسىغا كوپېراتسىيە چېپىلىپ قويۇپمىدىكى ئىسگەكىم ئىتتىنىمۇ سادىق.

بىر ئاش پىشىم ئۆتمەي ئابدۇكېرىم قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئۇستۇېشىنى ئۇن توزانلىرى بېسىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئۇنىنى بولۇڭغا گۇپپىدە قويۇپ قوللىرىنى ھوردىغانچە ئوچاقنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزايدى. يۈزلىرى قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ كۆزلىرى پات - پات مەغرۇرلۇق بىلەن چاقناپ خوتۇنىغا قاراپ قويدى.

— ۋاي بىردەمدە تېگىشىپ كېلىپ بوپسىلىيا؟

ئايتىللاخان خۇشال ھەم ھەيران بولغان ھالدا ئېرىنىڭ ئۇستىۋېشىنى قېقىشتۇرۇپ قويدى .
— بارسام ياخشى ئۇدۇللۇقكەن . ئۇسكەنگە قويدى . قويۇپ تۇرۇشىغىلا بېسىقىپ كەتتى . سەل كېيىن قالغان بولسام چۇشكىچە تۇرىدىكەنمەن .
— ھەر نىم بولسا ئىشنىڭ ئوڭغا تارتقىنى دېگەن شۇ .
— سەلەي باي چىمىگەندۇ ؟
— ۋاي چىمەي قالامدا . غازاڭغا كەتتى دېسەم ئىشەنمەي چىقىپ كەتتى .
— مەن دېمىدىمما ، ئەمىسە غاچچىدە ئوماچ چالە ، ئىچىپلا ماڭاي ، ھېلى باكا خەرەگلىشىپ قالماي ئۇ توخۇ پوقى بىلەن .
— تۇخۇم قورۇپ زاڭ ئېتىپ بېرەيمىكى دېگەن ، ئوماچ ئىچسەڭلا ئېشەگە بېرىپلا قورسىقىڭلاردىن چۇشۇپ قالىدۇ .
— ئۇنى كەچتە ئېتەرسىلە ، ھازىر غاچچىدە پىشىدىغان بىر نىمە ئېتىڭلا . يەنە قاۋاپ كېلىدۇ .
ئايتىللاخان قازانغا سۇنى جىقلاپ قويۇپ چامغۇر ئاقلاشقا ئولتۇردى . ئابدۇكېرىم سېۋەتتە مەدەك ئەكىرىپ ئوچاققا كەپلەپ سالدى .
— ئابدۇكېرىماخۇن ...
— مانا يەنە كەلدى ، ئاينا .
— ياق بۇ سەلەي باينىڭ ئۇنى ئەمەس . باشقا بىر كىمدەك قىلىدۇ .
ئابدۇكېرىم غۇدۇراپ تالاغا چىقىپ كەتتى . ئۇ بىر دەمدىلا قايتىپ كىردى . ئۇنىڭ چىرايى تاتىرىپ جىددىيلىشىپ كەتكەنىدى .
— كىمكەن ؟ — ئايتىللاخان ئېرىنىڭ تەلەتىنى كۆرۈپ قورقۇپ سورىدى .
— ھېلىقى خانىمازلىق تۈرەك بەختىنىڭ بالىسىمەن

دەيدۇ. ياش بالىكەن، ئىشىكلارنى قويۇڭلار، قېنانامىنىڭ
بىرنېمىسى كاۋ بولۇپ قاپتۇ.
ئورنىدىن تۇرۇپ كەتكەن ئايتىللاخاننىڭ قولىدىكى قىڭراق
بىلەن چامغۇر يەرگە چۈشتى. قىڭراق قاچىنىڭ ئۈستىگە چۈشۈپ
قاچىنىڭ قوناقتەك يېرىنى ئۇچۇرۇۋەتتى.
— ۋاي ئىسىت ئانام، ۋاي ئانام، ۋاي بۇ باغرى پۈتۈن
قىزىڭدىن رازى بولغانسەنمۇ ئانام. ۋاي جېنىم ئانام، ۋاپاسىز
قىزىڭ ساڭا قارىماي تاشلىۋەتتىمۇ ئانام.
— هاي - هاي، سەۋرى قىلىڭلار، يىغلىماڭلار تېخى
ساقكەن... هازا قىلماڭلار دەيمەن، ئاۋۇ بالا تالادا قالدى.
ئەترەتنىڭ ئېتىنى هارۋىغا قوشۇپ كەپتۇ. مېنىڭ جۇۋام بىلەن
بىر يوتقان، بىر كۆرپە ئېلىۋالايلى، سىلى كىيىمىڭلارنى
كىيىۋېلىڭلار، هە تېز بولۇڭلار مىشىلدىماي.
ئابدۇكېرىم يوتقان، كۆرپە، جۇۋىنى يۆملاپ قۇچاقلاپ تالاغا
ئېلىپ ماڭدى.
ئايتىللاخاننىڭ كاللىسى چۆرگىلەپ ئۆيدە ئۇياقتىن، بۇياققا
بىر - ئىككى پىرقىرىۋەتكەندىن كېيىن ئالدىرىماي پايتىمىسىنى
يۆگىمەستىن مايلاقسىز ئاقىرىپ كەتكەن ئۆزۈن قونچلۇق
ئۆتۈكىنى كىيدى. پايتىمىلىرىنى قونچىغا تىقىۋەتتى. ئۇ بالىنى
يۆگەشتۇرۇپ تالاغا ماڭدى. ئىشىكتە ئابدۇكېرىم بىلەن
دوقۇرۇشتى. ئۇنىڭ قاتلىشاڭغۇ قاپىقى ئاستىدىكى چوڭقۇر
سارغۇچ كۆزلىرى ئېچىنىش بىلەن پارقىرايتتى.
— ماڭا قاراڭلا، ئۆزۈڭلارنى توختىتىۋېلىڭلار، سوغۇق
يامان. سوغۇق ئېلىپ كەتمىسۇن. چىڭ چۈمكىنىۋېلىڭلار.
هارۋىدا پۈتۈڭلار توڭلاپ كېتىدۇ. مېنىڭ دەپسەمنى
كىيىۋېلىڭلار...
ئايتىللاخان ئۈنسىز ئالدىراپ تالاغا ماڭدى. سوغۇق ساپ
هاۋا ئۇنىڭ بوغۇلغان نەپەسلىرىنى سەگىتىپ كۆكسىگە پاتماي

قالغان ھەسرەتلىرىنى بىر ئاز يەڭگىللەتكەندەك بولدى.

سەرپوش تۇماقنى چۆكۈرۈپ كىيگەن بوغداي ئۆڭلۈك بىر بالا ئاتنى تۇتۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ چىبەرقۇت پالاشوپكا چاپىنىنىڭ قاما ياقىسىغا، تۇماقلىرىغا ئاق قىرو باغلاپ كەتكەنىدى. بالا ئايتىللاخانغا ئېگىلىپ سالام قىلىۋىدى، ئايتىللاخان كۆرمەي قالدى. ئۇنىڭ كۆزى بالىغا قادالغان بولسىمۇ، ئەمما بالىنىڭ سالامىنى كۆرمىدى. بالىنىڭ قارا كۆزلىرى چوكانىنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا، چىرايلىق كۆزلىرىدىن توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان ياشقا چۆشكەندە ئۇ يەرگە — پاختىلىق خەينىڭ ئۇچىغا قارىۋالدى. ئايتىللاخان يوتقان-كۆرپىنى ھارۋىغا راسلاپ سېلىپ بالىنى چۆمكىدى، ئۇ توختىماي ئۆكسۈيتتى.

ئابدۇكېرىم ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا نېمە قىلىشىنى بىلمەي تۇمىقىنى گەدىنىگە سۈرۈپ قويۇپ بىردەم پۇشۇلداپ تۇردى. قاپاقلىرى يوقىرىسىغا سوزۇلۇپ، قىزىل پېشانىسىگە بىر مونچە قورۇقلار يىغىلىپ سېرىق كۆزلىرى قىسىلدى.

— ئەستەغپۇرۇللا، — دېدى. كېيىن سۇپىغا ئۆمىلەپ چىقىپ يوتقان-كۆرپە يىغقان يەرنىڭ ئاستىدىن يوغان بىر جۇپ كونا دەپسىنى سۇغۇرۇپ ئالدى.

ئايتىللاخان ھارۋىنىڭ كەينىدىن ئىككى قېتىم كۆچەپ ئېسىلىۋېدى چىقالمىدى. ياغاچ ھارۋىنىڭ چاقى ئادەتتىكى كالا، ئېشەك ھارۋىسىنىڭ چاقىدىن خېلى ئېگىز ئىدى. ئابدۇكېرىم دەپسىنى قارىغا تاشلاپ ئايالىنىڭ يان پېشىدىن يۆلەپ ھارۋىغا چىقاردى.

— ماۋۇ دەپسەمنى كىيىۋېلىڭلار، بېشىڭلارغا قېلىنىراق ياغلىق چىگىۋېلىڭلار، نېمە ئەرسكى بولسا قوناق ئۇنىنى ئېلىۋالساق بولامىكى، راست ئېلىۋالايلى.

ئايتىللاخان مىشىلداپ يىغلاشتىن باشقىنى بىلمەيتتى. ئابدۇكېرىم ئۇنىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ يوتقان-كۆرپىنىڭ بولۇڭىغا

كۆرۈنمەيدىغان قىلىپ قىستۇردى.

— ئاتاملا كۆرمىسۇن، كوتۇلدىغىلى تۇرىدۇ.

— ھە ئابدۇكېرىماخۇن قاق پودا بىر يەرگە جابدۇغان ئۇخشىمامسىلە.

يوغان جۇۋىسىنىڭ قايتۇرمىسىنى ئۆرۈۋالغاچقا بېشى كۆرۈنمەي قالغان سەلەي توختى دەپسىنى سۆرەپ قولىنى قولاشتۇرغان پېتى يېتىپ كەلدى. ئۇنىڭ سېرىق ئىنچىكە بۇرۇتلىرىغا يىڭنە ئۇچىدەك مۇز دانچىلىرى ئېسىلىپ قالغان بولۇپ، خۇددى يۇلتۇزدەك پارقىرايتتى. چوڭقۇر قوڭۇر كۆزلىرى، «ھە يالغانچى، بايا نەگە يوقالغان» دېگەن مەنىدە مەسخىرىلىك ھىجايغانىدى. ئابدۇكېرىمنىڭ قاپىقى تۈرۈلۈپ بۇرنىنىڭ ئۇچى ياللىدە قىزىرىپ كۆز ئەتراپى ئاقىرىپ كەتتى. سەلەي توختى بۇنى شۇ زامان سېزىپ جۇدۇنى تۇتتى.

— ئۇكام، سوغۇقتا توڭلاپ جېنىم چىقىۋاتقاندا ئادەمنى زاڭلىق قىلماڭلار جۇمۇ. ئىشلىسەڭلار ماڭا ئىشلەپ بەرمەيسىلەر، كوپىراتسىيىگە ئىشلەيسىلەر. بايا كەلسەم بىر يەرگە غازاڭغا كەتتى دەيدۇ. راستىمىكىن دېسەم، قېنى ئەكەلگەن غازاڭ. ئۇن تېگىشكىلى بېرىپسىلە - دە. ھازىر ھەممە خەق چاپاق كۆلگە ھارۋىسىنى قېتىپ كېتىپ بولدى. قوزا چۈشكە قالماي كېلىپ بولىدۇ. سىلەر تېخى مەھەللىدىن نېرى كەتمەي يەنە ئادەمگە ھۆكۈجە قىلىپ قارايسىلەر، ئادەمنىڭ گېپىنى ئىككى پۇلغا ئالساڭلار ئېلىڭلار، بولمىسا ھېلى كادىرلار باھالاشقا كەلگەندىزە مەن شۇدۇيجاڭلىقنى سىلىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىمەن جۇمۇ، قۇلاقنىڭ قېنى قېچىپ تۇرغاندا مەشەدە نېمە ئىش كۆرسەم كۆرىمەن.

ئابدۇكېرىم خىجىل بولغاندەك چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتتى.

— ئاكا، بايا ئۆيدە ئۇن توگەپ يېگىلى بىر نېمە قالماپتىكەن، توگمەنگە بېرىپ ئۇن تېگىشىپ كەلدىم.

ئىشەنمىسەڭلار قەسەم قىلىپ بېرەي، مانا شۇ كەمگىچە ھېچقايسىمىز ئاغزىمىزغا گىياھ سالمىدۇق. ئەمدى كېلىپ تۇرساق قېينانامنىڭ سىرنىمىسى كاژ بولۇپ قاپتىكەن، قىچقىرغىلى كەپتۇ. شۇ يەرگە جابدۇۋاتقان گەپ.

ئابدۇكېرىم سەلەي توختىنىڭ قولىقىغا بىر نېمە دەپ پىچىرلىدى. سەلەي توختىنىڭ ئۆسەك قاشلىرى تېگىدىكى كۆزلىرى سەل چوڭ ئېچىلىپ «راست» دېگەندەك ئابدۇكېرىمگە بىر قارىۋېتىپ ئىشەنمىگەندەك ھارۋىغا، سالپايغىنىچە قارا تورۇق ئاتنىڭ بېشىنى تۇتۇپ تۇرغان بالىغا قارىدى. ئاندىن قاپىقىنى تۈرۈپ:

— بۈگۈن ئەمدى باھالاش كېلىۋاتسا يولنىڭ ئاشۇ ساڭا بۆلۈنگەن يېرى ئاق قالسا ئۇ يەرنى مەن توشقۇزىمەنما. ئايتىللاخان ماڭغاچ تۇرسا، سەن غاچچىدە بىر - ئىككى ھارۋا بىر نېمە ئەكېلىپ ئاشۇ يەرنى قارا باستى قىلىۋېتىپ كەينىدىن بارمىساڭ، كەچتە باھالاشتا مېنى پى - پى قويۇپ چىقارتىۋېتىدۇ ئۇكام.

ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزى چوڭ ئېچىلدى. كۆزىنىڭ ئەتراپى سارغىيىپ، بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزىرىپ كەتتى.

— ئاكا، مېنىڭ گېپىمنى رەسمىي ئاڭلىدىڭلىمۇيا.

— ئاڭلىدىم ئۇكام شۇ، ئاڭلىدىم، ئاڭلىغاچقا شۇنداق دەۋاتقاندىمەن، — سەلەي توختىنىڭ چاشقان بۇرۇتلىرى دىڭگىيىپ قاپاقلىرى تارتىشىپ كەتتى.

— باھالاش دېگەن ئۇنداق گەپنى دېسىمۇ بۇ سېنىڭ باھانەڭ دەپ مېنىڭ ئۇمىقىمدىن بوك چىقىرىدۇ. شۇنداق قىلمىساڭ بولمايدۇ. بولمىسىغۇ كاللام كېتىدىغان ئىش بولسىمۇ مەيلى دەيتتىم. باھالاشنى ئۆزۈڭ بىلسەنيا؟ تۈنۈگۈن بىر يەردىن كېلىپ قالغاندەك گەپ قىلىدىكەنسەن

— باھالاش بولسا نېمە بوپتۇ. ھەممە ئادەمنىڭ بېشىدا بار

ئىش بۇ . ھەر قانچە پارتىيە ئەزاسى بولساڭلارمۇ سىلەرنىڭمۇ بېشىڭلاردا بار بۇ ئىش .

— بىلىمەن .

ئىككىسى بىر - بىرىگە تومشۇقى تېگىشىپ كەتكۇدەك ھۆرپىيىشىپ كېتىشتى .

— نىماندااق گەپ ئۇقمايسىلەر ، مەن دېدىمىيا ، ھازىر ئاشۇ يەرنى قارا باستۇرۇۋېتىپ بېرىڭلار . قالغان ئىشقا مەن جاۋاب قىلاي دەپ ، بۇنىڭدىنمۇ بەلەن گەپ بولامدۇ بىر يەردە .

ئابدۇكېرىمنىڭ كۆز چاناقلىرى قىزىرىپ ، كالپۇكلىرى كۆكىرىپ كەتتى .

— ماقۇل ئاكا ، ماقۇل . يا ئاللا سېنى ... تېخى جاھاننىڭ مەنزىلى ئۇزۇن .

— قولۇڭدىن كەلسە بىر ئىش قىلىۋېتەرسەن .

ئابدۇكېرىم ھارۋىنىڭ يېنىغا كېلىپ چۆمكىنىپ يېتىپ ئۆكسۈپ يىغلاۋاتقان ئايتىللاخانغا :

— مەن ئاتاملارغا دەۋېتىپ ، غاچچىدە ماۋۇ قانجۇقنىڭ دېگىنىنى قىلىۋېتىپ ئاكامنىڭ ۋەلىسىپىتىدە كەينىڭلاردىن يېتىشىمەن . سىلەر ماڭغاچ تۇرۇڭلار ، — دېدى .

ھارۋا مېڭىپ كەتتى . ئاتنىڭ تۇيىقىدىن چاچرىغان قار ئابدۇكېرىمنىڭ ئايىغىغا چۈشتى .

5

ئۇلار كىرىشى بىلەنلا ئۆيگە قاتتىق سوغۇق كىرىپ كەلدى . ئوچاقنىڭ ئالدىدا پۈرلىشىپ كەتكەن بىرقانچە كوي پۇلنى تۈزەپ ئولتۇرغان مەرەمنىساخان ھودۇقۇپ لىككىدە ئورنىدىن تۇردى ۋە قوللىرى پۇللارنى كۆك تامبىلنىڭ بىر يەرلىرىگە قىستۇرۇشقا ئۈلگۈردى . ئۇنىڭ يۇمىلاق ئاق سېرىق يۈزلىرى قىزىرىپ

ئانىسىنىڭكىنى تارتقان چىرايلىق كۆزلىرى يارىشىپ كەلگەن توڭكاي چىشلىرى بىلەن تەڭ كۈلدى.

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم.

— ۋاي جىنىم، كېلىنلى، بۇ نامازشام بولغاندا ئەمدى، نىمانداق جىق ئادەم بۇ. بىر-ئىككىدىن كىرسەڭلار بولمامدۇ. بېشىنى يەيدىغانلار، ھېلى بىرسى كۆرسە مەشەدە ئاندىن.

— ئاھاي، سوغۇقتا تولا گەپ قىلماي، چىرىغىڭىزنىڭ يېغىنى جىقراق قويۇڭا. كىرسىنىنىڭ پۇلىنى مەن بېرەي، قار يېغىۋاتقاندا بىزنىڭ پېيىمىزگە چۈشكىلى ئانىسىنىڭ ھەققى بارمىكەن.

— ھازىر چىراغ چېچەكلەپتى. ئەمدى مەختاخۇن يوق چاغدا نەدىن كىم كېلىدىغاندۇ دەپتىمەن.

مەرەمنىساخان چىراغنىڭ پىلىكىنى يوتقان يېڭنىسى بىلەن كوچىلاپ چىقاردى. ئۆينىڭ ئىچى غۇۋا يورۇدى. چىراغنىڭ ئۇدۇلىدىكى تورۇستىن ساڭگىلىشىپ، يەلپۈنۈپ تۇرغان ئىسلارنىڭ ئۇچى كۆرۈندى. يوغان جۇۋىلارنى كىيگەن بىر-بىردىن قاۋۇل يەتتە-سەككىز ئادەم ئوچاق ئالدىدا قىستىشىپ ئوت سۇنۇشتى.

— مەختەمنى يوق دەپ ئولتۇرامسىز، يۈتتۇرۇۋەتكەن بولسىڭىز، مانا بىز ئەكەلدۇق، ھازىرلا كەينىمىزدىن كىرىدۇ. سىزگە قىمارغا بارىمەن دەپ قويۇپ بازار جەمىلىك قىبرى ئاشىنىسىنىڭ قۇچىقىغا كىرىۋاپتىكەن، سۆرەپ چىقىرىپ ئېلىپ كەلدۇق. ئاشۇنداق قىلسا ياقىسىدا ئىلەنگۈچ ئۇچمايدىكەنسىز، ياۋاش جۇمۇ سىز مەرەمنىساخان، — دېدى ئېگىز بوي، كۆزى كىچىك، سوزۇق يۈز، يېڭى مۇغەمبەر تۈمىقىنى پېشانىسىگە قىستۇرۇپ كىيىۋالغان بىرسى مەرەمنىساخاننىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ.

— ئوغۇل بالا دېگەن شۇنداق نوچى بولسا بولىدۇ. بىر

خوتۇنغا قاراپ كۆزىنىڭ پېشىنى قىستۇرۇپ ئولتۇرىدىغان ئەر كىشىنى ئەر ھېسابلاپ ئۆيدە ئولتۇرمايمىز روزاخۇن. مەختاخۇننىڭ پاچىقىنىڭ ماغدۇرى بار، تۇگەپ قالمايدۇ. يەنە كېلىدۇ، — دېدى مەرەمنىساخان قاپىقىنى سوزۇپ بوينىنى تولغاپ.

— ھا ... ھا ... ھا ... ئۆلە روزەك شار، ئۆلە. بولدىما، ئوتتۇرۇۋەتنىڭ ئوغرى، ئوتتۇرۇۋەتنىڭ بوگۇن زادى ئامەت يوق سەن شاردا. ئەتىگەندىن بېرى كېتىۋەردى. ھا ... ھا ... ھا ... قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسى قاقاقلاپ كولۇشۇپ كەتتى.

— نوچىلىق قىلمىسىڭىز بولارمىكىن مەرەمنىساخان، مۇشۇنداق دەپ يۈرۈپ مەختەمدىن قۇرۇق قېلىپ ئەتە - ئۆگۈن كەشىڭىز توغرىلىنىپ قالمىسۇن يەنە، — دېدى روزەك شار ئۇزۇن بوينىغىچە قىزىرىپ كېتىپ زورىغا ھىجايغان ھالدا.

— ۋايىيەي، پەرۋايىم پەلەك كېتىۋېرىمەن، تۆشۈك مارجان يەردە قالمايدۇ. شۇنداق يولغا چىقسام، بىرسىنىڭ پېشىنى تۇتسام دوپپىسىنى ئاسمانغا ئېتىپ جان بوۋىكام دەيدۇ. جاھاندا بىر مەختاخۇن بار دەپ كۆزىگە قاراپ تەلمۈرۈپ ئولتۇرىدىغان مەرەمنىساخان يوق بۇ يەردە. خۇش بولسا مانا مەن، بولمىسا يول كەڭرى.

— ھا ... ھا ... ھا ... ياشاڭ ... ياشاڭ، ئۆلمەڭ. خوتۇن كىشى دېگەن كۆزىنىڭ سۈيىنى ئېقىتىپ مىشىلداپ ئولتۇرماي، مۇشۇنداق نوچى بولسا مانا، ئىسىتەي، شۇ مەختەمدە مەرەمنىساخاندىكى نوچىلىقنىڭ پۇچۇقى بولسىمۇ كاشكى. بۇ ئۆيگە مەرەمنىساخاننى دەپ كىرىمىز - دە، بولدى، ئۆلمەڭ، ياشاڭ، دېدى تۇرەك تاز. يوغان ئاغزىنى تېخىمۇ كالچايتىپ.

— غەرەز بىلىدۇ دەپ چاقچاق قىلىمىز - دە، كۆلكە بولسۇن دەپ. بۇ جاھاننى مۇشۇنداق كۈلكە - چاقچاق، ئويۇن - تاماشا بىلەن ئۆتكۈزمىسەك، قانداق ياشاپ بولغىلى

بولىدۇ، — دېدى روزەك شار.

— مەرەمنىساخان بۈگۈن قاردا مۈشۈ ئۆيدە تونەيلمىكىن دەپ كەلدۇق. قانداق پەيزىڭىز باردۇ، — دېدى قارا مامۇت كۆكىرىپ كەتكەن چىش قامغاقلىرىنى تەكشى كۆرسىتىپ كۈلۈپ تۇرۇپ.

— قانداق كۆزىڭىزگە پەيزىم يوقتەك كۆرۈنۈۋاتىمەنمۇ؟ نەشە كۆزىڭىزنىڭ خۇنىنى قويمىغان ئوخشايدۇ. ئانچە - مۇنچە تاكا - توشقاننىڭ پودىقىنى قوقاسقا كۆمۈپ يەپ تۇرۇڭ. خۇدا بۇيرۇسا بىزنىڭ پەيزىمىز دېگەن، ئاللانىڭ قۇتلۇق كۈنى بىز بىلەن بىللە، — دېدى مەرەمنىساخان. قىمارۋازلار يەنە ئۆينى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك كۈلۈشۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى.

— ئۆنداقتا چىلىمىڭىزنى بىر توغرىلىمامسىز، ئاۋۋال بىر قاپاقتىن تارتىشۋېتىپ ئاندىن تاۋكانى قۇرامدۇق. قانداق دېدىم ئاغىنىلەر.

— ئەمىسە، ئالدىن دەپ قوياي، بىر قاپىقى سىڭاكوي.

— نېمە، بىز مەختەم بىلەن گەپ قىلىشىۋاتايدىغاندىمىز دېدى مەمەت بەگ قاپىقىنى تۈرۈپ.

— يوقسۇ غوجام. مەختەم سىلىگە ماياق ئۆتكۈزمىگەن بولغىيتى. نېمانچە كەم سۆندۈرسىز. ماۋۇ دېگەن خۇۋەينىسى. كېلىشىمۇ ئەرزان چۈشكەن ئەمەس. ئاۋۇ تۈمەن تالدىكى ئوسمان توكۇرنىڭ ياسىغىنى ماۋۇ.

— ھە مانداق دېمەمسىز. ئوسمان توكۇرنىڭ بولسا چاتاق يوق، — دېدى قارا مامۇت.

— ئوسمان توكۇرىڭىزنىڭمۇ توختى چوقۇرنىڭكىگە يەتمەيدۇ. ئەمما، بۇ كاساپەتمۇ بولىدۇ، بوپتۇ، ئەكېلىڭ، — دېدى مەمەت بەگ.

مەخەت بىر بوز پاقلاننى بوينىغا ئېلىپ كىرىپ كەلدى.

— خوتۇن، ماۋۇ تانا قولۇمغا كىرىپ قالدى. ئېلىۋېتە.

— ھە خېلى چاقىقان بولۇپ قاپسەن جۇمۇ مەخىتەم . نەدىن تاپتىڭ بۇنى ، — دېدى زۇنۇن ھاجى ئالتۇن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ .

— ئىشەدە بىرسىنىڭكىدىن ، — دېدى مەخەت ئىنجىقلاپ پاقلاننى يەرگە قويۇپ ، پاقلان يەرگە چۈشۈپلا ئۇيان - بۇيان قېچىپ ، مەرىگىلى تۇردى .

— نەچچە پۇلغا ئالدىڭ .

— يۈز ئون سەككىز كويغا .

— بەك ئۆرە ئېلىپ قويدۇڭمۇ نېمە .

— ئانچە ئەمەس ، ئەمدى ئۆيگە كىرگەندىكىن بازاردىن ئۆرە بولدۇ . لېكىنزە كاساپەت ئانىسىدىن ئايرىلمىغان نېمىكەن . خېمىردەك دەڭلا .

— ھە بولدى ، چاتاق يوق .

چىلىمدىن چىققان كۆكۈش ئىس ئۆيگە كەندىر پۇرىقىنى تارقاتتى .

— ھە ··· ۋاي ! بولىدىكىنەي ئاغىنىلەر ، توكۇرنىڭ زادى بىر ھۈنىرى بار . كارامەت ياساپ قويىدۇ - دە .

— سويە مەخىتەم ھازىرلا سويە . مەن بىر تېرىسىگە كىرىپ قوياي ، — دېدى تۇرەك تاز .

— ۋاي پاخشەك باش ، كۇسەي تۇمشۇق تازەي ، مېنىڭ كۆڭلۈمگە كېلىپ بولغۇچە سەن دەپ بولدىڭا ؟

— كىم تېرىسىگە كىرسە يىگىرمە كوي ، — دېدى مەخەت چىلىمغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ شۆلگىيىنى ئېقىتقان ھالدا .

— ئىنساپ بىلەن بىر نېمە دەڭلار ھەي مەخىتەم ، بۇ يەردە پۇل زاۋۇتىدا ئىشلەيدىغانلار يوق ، پۇل دېگەن شاخخىدە ئىشلىنىپ كەلگەن نېمە ، — دېدى تۇرەك تاز قاپىقىنى سىلاپ .

— مەيلى ، زورلىمايمەن . خاپا بولماي كىرمىسىڭىز بولدىما .

— مەرەمنىساخان سىز بىر نېمە دەڭە مەختەم بىلەن زادى ئومىچىمىز پىشمايدۇ.

— ۋاي، ئانىڭىز نەگە باغلاپ باققان سىزنى، ئەر كىشى بىلەن سودىلىشىۋېتىپ مېنى ئارىلاشتۇرماڭ. پاقلاننى مەن ئەكەلمىدىم، — دېدى مەرەمنىساخان.

— تۇتۇڭلار خوتۇن، تۇڭلاپ كەتتىم قولۇمنى بىر ئىسسىتىۋالاي. نېمە دەيدا ئادەمنىڭ زەننى چېچىپ ماۋۇ ئاداش.

— مەن تۇتمىسامۇ ئاۋۇ تۇۋرۇككە باغلاپ قويسىلا بولىدۇ.

— ھەي مەختەم، تېز بولە، بولدى مەن كىردىم. ھېساب يىگىرمە كوي. بۆرەكنى كاۋاپ قىلىپ بېرىسەن، — دېدى زۇنۇن ھاجى ئون سوملۇق ئىككى قەغەزنى ئوتتۇرىغا تاشلاپ.

— بۆرەكنى ... — گەدىنىنى قاشلىدى مەختەت ھىجىيىپ.

— ۋە سەتلەشمىگىنا ئەمدى. ئالە، كېسىۋالامتىڭ تايىنلىق. دېگىنىڭ بولدىيا، — دېدى مەرەمنىساخان.

— ئالەۋە مەختەك، قاچان ئادەم بولارسەن. قىمارۋازلار-نىڭ ئەيىبلەشلىرى ئىچىدە مەختەت پۇلنى يەردىن ئېلىپ تۇمىقىغا سالدى.

— كاۋاپ قىلامدۇقيا؟

— ياقەي كاسالڭ[1] ئۇچا قىلىمىز. كاۋاپ قىلسا ئىس كېلىپ يىقىتىدۇ ئادەمنى.

مەختەت بار كۈچى بىلەن چىلىمنى خورۇلدىتىپ تارتقىلى تۇردى. ئۇنىڭ كۆزىدىن ياش قۇيۇلۇپ كەتتى. مەختەت ئىككى قېتىم قاتتىق شوراپ كۆزلىرى خۇمارلاشقاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ پاقلاننى سويغىلى ئىچكىرى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. قىمارۋازلار كۆلۈڭغا قويۇۋالغان قەدىمىي قاپاق چىلىمنى بىر ھازا تارتىشتى. كېيىن ئىسسىق تام مەشكە يۆلىنىپ كۆزلىرىنى

① كاسالڭ — يېمەكلىك قاچىلايدىغان چوڭ ئىدىش.

يۇمۇپ بىردەم شۈك بولۇشتى . روزەك شارنىڭ يېرىم يۇمۇلغان
خۇمار كۆزلىرى پات - پات چىلىمغا نەشە بېسىپ بېرىۋاتقان
مەرەمنىساخانغا تىكىلەتتى . مەرەمنىساخان بۇنى سېزىپ تۇرسىمۇ
ئەتەي كۆرمەسكە سېلىپ باشقا قىمارۋازلارنىڭ چاقچاقلىرىغا
جايىدا جاۋاب ياندۇرۇپ پۇلىنى يىغىپ ئالىقىنىغا پۇرلاپ
تىقىۋەردى . كېيىن ھەممىسىنىڭ خۇمارى بېسىقىپ جىمىقىشتى .

— مەرەمنىساخان ، ئالىقىنىڭىزغا تىقىۋەرسىڭىز چىرىپ
كېتىۋېرىدىكىنا سىزنىڭ ، — دېدى روزەك شار جاۋغىيىدىن
ئېڭىكىگە ساقىپ چۈشكەن شالىنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن
سۈرتۈپ تۇرۇپ :

— مېنىڭ ئالىقىنىمنى خۇدايىم شۇنداق يارىتىپتىكەن .
مېنىڭ ئالىقىنىمغا كىرسە سىزنىڭ كۆزىڭىز ئالىيىپ كېتىپتۇيا
ھەجەپ .

— بولدى گەپ قىلمىدىم ساراڭ .

— ھا ... ھا ... ھا ... ئۆلە روزەك ... ھا ... ھا ... بېسىقىپ
قالغان قىمارۋازلار يەنە بىر - بىرىنى شاپىلاقلىشىپ كۈلۈشتى .
مەرەمنىساخانغا مەدھىيە ئوقۇشتى . مەرەمنىساخان بولسا تەبىئىي
قويۇق ھەم ئىنچىكە قاشلىرىنى ھىمىرىپ ، قارا كۆزلىرىنى
ئوينىتىپ كۈلۈۋاتقاندەك ھەم كۈلمەيۋاتقاندەك بىر قىياپەتتە
تۇرىۋەردى . نەشىنىڭ كەيپى تۇتقانلار ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي
ئانچە - مۇنچە ئۇنىڭ بېقىن ، يوتا ، كۆكسىلىرىگە قول سوزسا
بېلىقتەك ئۆزىنى تۇتقازماي تۇرۇپ :

— يوتا ، مەيدە ، بېقىن دېگەن ئۆزۈڭدە تۇرۇپ نېمە
مېنىڭكىنى تۇتۇپ يۈرۈيتىڭ . ئوخشاش ئەمەسمۇ ، يا سېنىڭ
ئەچكىنىڭكىدەك ، مېنىڭ كالىنىڭكىدەك بولمىسا ، تۇتقۇڭ ،
سىلىغۇڭ كەلسە ئۆزۈڭنىڭكىنى تۇتۇپ سىلاپ باق .
ئوخشاش ، — دەيتتى ئۇ قاپىقىنى تۈرۈپ سىلكىشلەپ تۇرۇپ .
ئەمما ، سەل رەنجىگۈدەك بولسا دەرھال چىرايىغا كۈلكە

يۈگۈرتۈپ :

— ۋايجانەي، تۈتۈپ نېمە قىلاتتىڭ، جېنىمگىنىسى قىيناپ؟ — دەپ سۆركىلىپ يەنە خۇيلىرىنى تارقىتىۋېتەتتى. مەرەمنىساخان بۇ بەڭگە قىمارۋازلار ئۈچۈن كۆڭۈل خۇشى، ئۇ پەقەت مۇشۇنداقلا. ئەمما ئۇلار كۆڭلىگە پۈككەن قېنىپ خۇشال بولۇش مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ. ئۇ كۆڭلىنى بەك خۇش قىلاي دەپ خۇش بولالمايدىغان، خاپا بولاي دەپ خاپا بولالمايدىغان ئەمما مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان گۈزەل جۇۋان. ئۇلار ئەنە شۇنداق نىشە، چاقچاق كەيپى بېسىلغاندىن كېيىن سوپا ئۈستىگە تاۋۇكا قۇرۇپ رەسمىي ئوشۇقنى باشلىدى. مەرەمنىساخان ئۇلارنىڭ بېشىدا چىراغ تۇتۇپ تۇردى. قايسى قىمارۋاز ئۇتتۇۋالسا:

— ھە خوجام، ئۇتتۇپ قالمىغانلا، ۋايىيەي سەتلىكىنى. ئىسسىت ساڭا چۈشكەن سىيا كەتسىچۇ، چاشقانغا كېپەك ئالدۇرمايدىغان تۆمۈر تىماقكەنسەن، بىرنى تاشلا، — دەپ ھەم تاتلىق، ھەم سۈندۈرىدىغان گەپلەر بىلەن ئالاتتى.

ھازىر شۇنداق بولدى. تۇرەك تازغا كەينى - كەينىدىن تۈت كەلدى.

— ھە تۇراخۇن، بىرنى تاشلىمامسەن. مېنى ئۇتتۇپ قالدىڭمۇيا؟ — دېدى مەرەمنىساخان ئاۋازىنى سوزۇپ قويۇۋېتىپ. تۇرەك تازنىڭ قاپاقلىرى تۈرۈلۈپ كوسا يۈزلىرى تارتىشىپ كەتتى.

— ۋاي خېنىم، بىردەم توختىسىڭا ئەمدى، تېخى ئاران تۈت كەلدى. سىز كەتكىنىنى كۆرمىدىڭىز دەيمەن. تازا كېلىۋاتقاندا مۇشۇنداق قىلىسىڭىز قارا بولۇپ قالىمەن دەيمەن.

— ۋايىيەي قاپىقىڭىزنى تۈرمەڭ جېنىمنى ئالىسىزمۇ. بىكار چىراغ، بىكار ئۆي، بىكار ئادەم يوق بۇ يەردە. كىگىز يىرتىلىدۇ. چىراغقا ياغ كېتىدۇ. ھېلى بىكار چىراغنى ئۆچۈرۈۋېتىمەن.

— بېرە تاز، بېرە. ئارىپ تۇرمىساڭ كېتىمدۇ، — دېدى ئوشۇقىنى بارماقلىرىغا كەلتۈرۈپ تىزىۋاتقان زۇنۇن ھاجى.

— بېرەۋە. تۆت كەلگەندە بەرمەسمەن تاز، راست چىدىماس تازمۇ دەيمەن بۇ.

قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسى تېرىكىپ تۇرەك تازنى ئەيىبلەپ كېتىشتى. تۇرەك پۇرلىشىپ قارىيىپ كەتكەن بىر سوملۇق پۇلدىن بىرنى خاننىڭ قولىغا سۇندى. مەرەمنىساخان قاپىقىنى سۈزدى ۋە:

— ھەجەپ چىدىماس تازكەنسەن. قىمارۋازنىڭ ئەمكىسكەنسەن. بىلمەپتىكەنمەن، — دېدى ھار ئالغان ھالدا.

— ۋاي چا قالاڭ، سىز بىلمەيسىز، ماڭا تازا كېلىۋاتقاندا مۇشۇندا چاتسامىلا كۆڭلۈم قارا بولۇپ كېتىمدۇ. بولمىسا ھېلىغۇ بىر كويكەن، ۋاقتى كەلگەندە سىزگە يۈز كوي دېسىڭىزمۇ بېرىمەنيا مەن.

— ۋاي تايىنلىق. بولمىسا مۇشۇ كەمگىچە خوتۇندىن بىرنى ئالغان بولساڭ، مۇشۇنچىۋالا رەزگە، باغرى تاش بولۇپ كېتەمتىڭ.

— نېرى تۇرۇڭلا خوتۇن، قازانغا قالاڭلار سىلە. پۇلنى ئۆزۈم بېرىمەن سىلىگە. گۆشنى قازانغا سەپ قويدۇم، — مەخەت خام چاۋنى چايناپ قوللىرىدىكى ماي يۇقىنى يۈزىگە سۈرتۈپ كېلىپ تاۋاكاغا ئولتۇردى.

— نېمىشقا قازانغىمۇ قالايمەن. بۇ يەردە باكا كىگىز، باكا چىراغ يوق. تاۋاكاغىمۇ قالايمەن خۇددىك بولماي ئوينىۋېرىڭلار، — مەرەمنىساخان سۆزلىگەچ ئىچكەرى ئۆيگە كىرىپ كەتتى. روزەك شار يەر تېگىدىن مەرەمنىساخاننىڭ تولغىنىپ كېتىۋاتقان بەل ساغرىسىغا قاراپ قويدى.

6

ئەتىياز ئىللىق كەلگەن كۈنلەردە، ئەزالارنىڭ ھەممىسى قەلەندەر زەينىڭ ئايىغىغا ئورمان بەلۋېغى ئېلىپ ھاجى ئاۋات بىلەن خانىماز ئارىلىقىدىكى ئۆزۈكنى ئۇلىماقچى بولدى. ھاجى ئاۋات تەرەپتە بورۇنلا ئورمان بەلۋېغى ئېلىنىپ ئۇششاق قاغىلەك جىگدىلەرنى پاتۇرۇپ بولۇشقانىدى. خانىماز تەرەپ قەلەندەر زەينىڭ ئاساسلىق ئېقىنى بولغانلىقتىن چوڭقۇر ئېقىنىغا توپا تىندۇرۇپ چوڭقۇر سۈزۈك زەي سۈنى يىراققا قاچۇرۇپ شۇ يەردىن ئورمان بەلۋېغى چىقارماق ئاسان گەپ ئەمەس ئىدى. بۇنىڭغا بىرلا خانىمازلىقنىڭ كۈچى يېتىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا، پۈتۈن يانتاق بويىچە ئەر - ئايال، قېرى - ياش دېمەي بۇ يەرگە دولقۇن قوزغاپ كېلىنگەنىدى. ئەينەكتەك مۇز تۇتقان زەي سۇ ئىچىدە ئاياللار كۆڭلەكنى بېلىگە تۈرۈپ قويۇپ، ئىشتانلىرىنى يوتىغا تۈرۈپ قاپ، تاغاردا قۇمنى يۆدۈپ ئەكېلىپ قاشقا يۆلەپ تۆكمەكتە. توپا ئىتتىرىدىغان تراكتورلار، كالا ھارۋىسى، ئېشەك ھارۋىسى يولغا پاتماي بىر - بىرىگە سوقۇلۇپ قۇم توشۇيتتى. قۇمنىڭ ئۈچىغا قاتارى قاداپ قويۇلغان قىزىل بايراقلار ئەتىياز شامىلىدا تاراقلاپ ئاۋاز چىقىرىپ كۆچىنىپ يەلپۈنەتتى. قۇم باغرى، قۇم ئۈچلىرىغىچە نەيزە ئۈچىدەك ساناقسىز سۇيا ئۈنۈپ كەتكەن بولۇپ، كۈن نۇرىدا سارغۇچ پارقىرايتتى. چاۋار قۇۋان يۈدۈۋالغان قاپ تاغارنى قۇم بىلەنلا زەيگە چۆكۈرۈۋېتىپ ئىشتان بېغىنى قولتۇقلىغان پېتى قۇمۇشلۇق بىلەن قۇمنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋالدى. ئاندىن ئېغىشكەنچە پىچانلىق چىغىر يول بىلەن يۈگۈرگەندەك ماڭدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن قارا پاختىلىق تۇندىن كۆكرىپ، ھاسىدەك كۆرۈنۈپ قالغان پاچاقلىرى ئاچچىق زەي سۇدا ئېچىشىپ كېتىۋاتاتتى. پۈتىدىكى ھەممە يېرى تېشىلىپ كىگىز مازلىرى

چىقىپ قالغان پاختىلىق قارا چۈخىيىگە لاي چاپلىشىپ كالىنىڭ
كومشىرىدەك بولۇپ قالغانىدى، پۈتنى ھەر يۆتكىگەندە خەينىڭ
ئىچى شالاقلاپ، تۆشۈكلىرىدىن بۆژۈلداپ سۆيۈق لاي ساقىپ
چىقاتتى. «ئۆلتۈرۈپ يېيىشە خەقنى ... خەقنى زەيگە چۆكۈرۈپ،
مۇز بىلەن توڭلىتىپ ئۆلتۈرە كوپىراتسىيە ... مەن ئۆلمەيمەن.
مەن چاۋار قوۋان ئۆلمەيمەن. قېچىپسەن دەپ ئۇرساڭ ئۇرۇش.
بولمىسىغۇ قاچمايتتىم. توڭلىسامۇ قاچمايتتىم. خوتۇن خەقمۇ
زەي سۇ ئىچىدە چىشىنى چىشلەپ ئىشلەۋاتامدۇ ... چىدايتتىم،
ئەممازە ... ھەي خوتۇن خەق دېگەن ئىتتىنىمۇ جېنى چىڭ نېمىلەر
زادى. ئەمما لېكىننزە زادى خۇمارىم ... بولالمىدىم. بىر دەم
تۇرسام بىرىسىنى چاناپ سالىمەن. كەتمەندە زادى چانىۋېتىمەن.
بولمىسا بىزنىڭ خوتۇنمۇ ... ھېلىمىخانىمۇ زەي سۇنىڭ ئىچىدە
تاغار يۇدۇپ يۈرمەمدۇ. ھەي بىچارە جېنى پىششىق بىچارە - دە،
توڭلاپ كۆكىرىپ كېتىپتۇ. چىشىنى چىشلەپ ئىشلەۋاتىدۇ
ئاينا. سەزگۈر خوتۇن - دە ... قالاپلا مېنىڭ خۇمارىم ساڭگىلاپ
كەتكىنىنى بىلىۋالدى ئاينا. شەرەت قىلىۋەتتى. ھېلى باكا
خۇمارىم ئېشىپ كەتكەندە قولاقنىڭ قېنى قېچىپ قالغان بىرىسى
بىلەن قان چېچىشىپ كەتمىسۇن دېدى. ئۇششا خوتۇن. زادى
بىر دەم تۇرسام خۇمارىم ساڭگىلاپ بىرىسى بىلەن رەسمانىسىگە
قان چېچىشىپ قالىتتىم ... خەپ، ھەجەپ بېرىپ
بولالمىغىلى تۇردۇم سەمەرباي ... ھۇ ئىتتىن تۇرەلگەن ئەبگار.
ھازىر ھەقچان ئىسسىق ئۆيدە تام مېشىڭگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ
تازا ھۇزۇرلىنىپ تارتىۋاتقانسەن. خەپ ... توڭگۇزنىڭ بۇرنىدىن
چۈشكەن ... ھازىرقى ئەلپازىمدا تۆت تارتسام ياق ... بەش تارتسام
خۇمارىم بېسىلارما ...»

چاۋار قوۋان جىگدىلەر بىلەن قورشالغان پۈچۈق تاملىق
مەھەللىگە يېتىپ كەلگىنىنى بىلمەي قالدى. مەھەللىنىڭ ھەممە
يېرىدە شادا، پىچان قالايمىقان چېچىلىپ ياتقان، بىر مۇنچە

توخولار توپا توزۇتۇپ ، يەر ئاتىلاپ دان ئىزدەپ يۈرۈشمەكتە ئىدى . جىگدىنىڭ مايماق ئاچىسىدا قويۇلغان چەللە باراڭ ھېلىلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك سىڭايان كۆرۈنەتتى . ئاچىغا باغلاپ تۇغراقنىڭ كاۋىكىغا سامان سېلىپ بەرگەن تولۇمدەك سېمىز بوز ئېشەكنىڭ بۇرنىغا سەمەر باي نەشە پۈركمەكتە ئىدى . ئېشەك پات - پات پۇشقۇرۇپ قويۇپ كۆزى يۇمۇلغان ھالدا سامان يېمەكتە ئىدى .

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم سەمىراخۇن .

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام چاۋاباي . كوپىراتسىيىدىن قېچىپ كەلدىڭلىما ؟

بۇقىنىڭ بوينىدەك تۇرۇلۇپ كەتكەن بوينىنى ئەستە بۇراپ چاۋار بايغا چىرايىنى ئاچماستىن خۇشياقماي جاۋاب بەردى سەمەرباي . ئۇنىڭ خالتىلىشىپ كەتكەن قاپاقلىرى ، پۈۋدەپ قويغاندەك سېمىز ، ئاقىرىپ كەتكەن مايلىشاڭغۇ يۈزلىرى ، قاپقارا ساقال - بۇرۇتلىرى سۇرلۇك ئىدى . ئۇ كىچىك ئۆيىدە توختىماي شوراپ تۇتۇننى سەل ئېغىشىپ ئېشەكنىڭ بۇرنىغا پۈركىيتتى . ھەر ئېغىشكەندە ساڭگىلاپ چۈشكەن قورسىقى كوڭتەيىنىڭ گىرۋىكىگە تېگىپ قالاتتى .

— سېنى كوپىراتسىيىنىڭ ئىشىغا ھەيدىمەيدىغان ئىشزە ئوبدان جوڭمۇ ، دېگەن بىلەن سەمەرباي ، — دېدى چاۋاقوۋان ئېشەكنىڭ تۇمشۇقىدىن يانغان ئىسنى سۇمۇرۇپ .

— مەن ئورمان باقىدىغان تۇرسام ، مېنى ئانىسىنىڭ ھاشىرىغا ھەيدەمتى ، — دېدى سەمەرباي كانىيىنىڭ غاژىلدىشىغا باقماي كۆچىنىپ .

— سەن خوتۇندىن بىرنى ئەپ قويمامسەن ؟ ئەلۋەتتە ئەرتىڭگە سۇ بەرسىمۇ ھېساب . ئاش - تامىقىڭنى ئېتىپ ، ئۆي - ھويلاڭنى سېرىپ سۈپۈرگىلى ئەسقاتىدۇ . يالغۇز جىندەك ئولتۇرامسەن .

— يازچە خوتۇن ئېلىپ نېمە قىلىمەن. كۆزلۈككە سوغۇق چۈشكەندە قىشلىق خوتۇندىن بىرنى ئالسام، ئەتىياز بولۇشىغىلا كەشىسىنى توغرىلايمەن. قىشتىن چىقىۋالسام ھېساب.

— بولدى ئازراق پۈركە، ئېشىكىڭنىڭ قارنى يېرىلىپ كەتمىسۇن.

— سەن نېمىنى بىلىسەن. ھەپتىنىڭ ياقى تازا بىر نېمە يېمەي سەل ياداپ قالدى گۆينىڭ ئېشىكى. مۇشۇنداق قىلىپ ئىشتىيىنى ئاچمىسام بولمىدى.

— ئەكېلە ماڭىمۇ بىر شورىغۇدەك قالسۇن ئەمدى.

سەمەرباي غاڭزىنى چاۋار قوۋانغا بېرىپ ئېشىكىنىڭ دۈمبىسىنى قاشلىغىلى تۇردى. ئېشەكنىڭ دۈمبىسىدىن قويۇق توپا كۆتۈرۈلدى. چاۋار قوۋان كۆنگە ئالدىنى قىلىپ تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ غاڭزىنى كۆچەپ شورىدى. ئىككى قېتىم قاتتىق شورىغاندىن كېيىن غاڭزىدىن تۈتۈن چىقمىدى. چاۋار قوۋاننىڭ ئاغزىدىن شالى قۇيۇلۇپ ساقىلىغا چاپلىشىپ قالدى. ئۇنىڭ تۇمۇردەك كالپۇكلىرى سۇس تىترىدى.

— چىلىمغا بىر بېسىپ بەرمەمسەن، قانمىدىم.

— چىلىمغا بېسىپ بېرىمەنما تېخى. ئۆيۈمگە كىرىدىغان چېغىمنىڭ بار ئوخشىمامدۇ، ھىم. بىر—كارغا مۇشۇك ئاپتاپقا چىقامدۇ؟ — دېدى سەمەرباي تامغا يۆلىنىپ چالا خۇمار بولۇپ ئاتىرىپ تۇگۇلۇپ قالغان چاۋار قوۋانغا مەسخىرە نەزىرى بىلەن قاراپ. ئۇنىڭ سالپىيىپ تۇرغان خالتا قاپاقلىرى پۈرۈشۈپ كەتتى. قىزىرىپ توخۇ ئەت بولۇپ كەتكەن چۈپۈرلۈق مەيدىسى تولىمۇ كەڭ ھەم گۆشلۈك ئىدى. كىندىكىنىڭ تۆۋىنىگە باغلىۋالغان كەڭ بەلۋېغىغا ئېسىۋالغان ئۇزۇن پىچىقى كالتا پۇتلىرىنىڭ تىزىغا تېگىپ تۇراتتى.

— ئىنساپ قىلىڭلار سەمەراخۇن، ئېشىكىڭلارنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. ئادىمگەرچىلىكتىن چىقىپ كەتمىگەنسىلەر تېخى،

ئىشكىگىلارنىڭ بۇرنىغا پۇركىگەننىڭ يېرىمچىلىك بولسا بولىدۇ.

— ئىنساپ، ئادەمگەرچىلىك دېگەن گەپ نەدىن يادىڭغا يېتىپ قالدى چاۋارباي. جاھاندا ئىنساپ قالمىغان يەردە سەن كوندە كېلىپ تۆشۈكنى ئىچىپ تۇرىۋەرسەڭ، بېرىۋەرسەم، چېكىپ قېنىۋەرسەڭ يا سېنىڭدىن قىيامەتكىچە تۈگىمەيدىغان قەرزىم بولمىسا. مەن كەندىر تېرىمايمەن. خەقتىن پۇلغا ئالىمەن. ئەمدى سەن ئىنساپ قىلساڭ بولار. ئەكېتىۋەردىڭ، دەپتەرگە يېزىپ قويغان بىلەن تورىۋېرىدۇ. ئەكەتكەنلىرىڭنى خوتەنلىك، غۇلجىلىققا ساتسام، ھازىر ئىككى يۈز كويغا يارايدۇ. مەھەللىدىكى باشقا بەڭگىلەرگە ساتسامۇ سەكسەن - توقسان كويغا يارايدىغان گەپ. ئاۋۋال سەن ئىنساپ قىلىپ گەدىنىڭدىكى قەرزىڭنى ئۈزۈپ ئاندىن گەپ قىل. شۇ چاغدا كەلسەڭ مەن ئەڭ نوچىسىدىن چىلىمغا بېسىپ ھۆرمىتىڭ بىلەن ئالدىڭغا قويىمەن. كىچىكىمىزدىن بىر مەھەللىدە چوڭ بوپتىمىز دەپ يۈز - خاتىر قىلغاننى بىل جۇما.

— مەن دېدىمغۇ، دارامەتتە بېرىمەن دەپ. يېزىپ قويىۋەرسەڭ دارامەت چىققان ھامان بېرىۋېتىمەن. خوتەننىڭ، غۇلجىنىڭ نەرقىدە يېزىپ قويىۋەر. دارامەتتە ئەڭ ئاۋۋال سەندىكى قەرزىمنى ئۈزىمەن.

— ئادەم زاڭلىق قىلمىغىنا، مېنى نېمە كۆرۈۋاتىسەنوي، چاۋارباي، سەن تۈزۈك ئىشلىمىسەڭ خوتۇنۇڭ يالغۇز ئىشلەپ نومۇر ئېلىپ يىلدىن - يىلغا ئوماچ قەرزىڭ ئېشىپ قېلىۋاتسا، مېنى گوللىما، مەن كىچىك بالا ئەمەس.

— بۇ يىل خۇدايىم ئوڭ كۆزىدە قارىسا تېگىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— باشقا خەققە دارامەت تەگسىمۇ كوپېراتسىيىنىڭ ساڭا دارامەت بېرىشى ئون تاغنىڭ ئۈيانىدىكى گەپ.

سەمەرباي زەردىسى قاينىغان ھالدا ئىغاڭلاپ كېلىپ چاۋار قوۋاننىڭ قولىدىكى غاڭزىنى تارتىۋېلىپ بىر ـ ئىككى پۈۋلەپ قويىنىغا سالدى. چاۋار قوۋاننىڭ تاتىراڭغۇ چىرايى ئاقىرىپ كەتتى. سەمەرباي ئۇنىڭغا قاراپ كۈلدى.

— ھە چاۋارباي، قانداق؟ سەن بىزگە ھەممىدىن بۇ ناۋاتنىڭ دىشۋارچىلىقى يامان، مەن دېگەندەك قىلساڭ ھەممە قەرزىڭدىن ئۆتۈپ مانا مۇشۇ قوش مۇشتۇمدەكنى بېرىمەن. خۇۋەيىنىسىنى دېگىنا، بىر چوڭ بەلەن بىر نېمىدىن بىرنى ئېلىپ قويدۇم. ئۇنى بېرىمەن.

سەمەربايىنىڭ مايلاپ قويغاندەك پارقىراپ كەتكەن يۈزى لىغىلداپ كەتتى. چاۋار قوۋاننىڭ كۆزى ئەلەملىك پارقىرىدى. كۆكىرىپ كەتكەن لەۋلىرى تىترىدى. ئۇنىڭ ياشاڭغىراپ كەتكەن كۆزى كۆڭگە قاراپ قىسىلدى. بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ، يۈزلىرى ئېسىلىپ كەتتى. ئەتىياز شاملى چەللە تۆپىسىگە ئېسىلغان كەندىرنىڭ پۈرىقىنى ئۇچۇرۇپ ئۇنىڭ دىمىغىغا ئۇردى. شۇئان ئۇنىڭ پولتايغان كۆزلىرى يەنە قىسىلىپ قۇيرۇقىدىن ياش ساقىپ چىقىپ ئۇسەك ساقاللىرى ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. چىرايلىرى قورۇلۇپ كەتتى.

— ما ... ماقۇل ئەمىسە ھازىر بىر چېلىم بەرسەڭ خۇمارىمنى بېسىۋالاي، ئاندىن ئۆيگە باراي ...

— قوي بۇنداق چويلىدا توختىمايدىغان گېپىڭنى، ئېشەكمۇ تۆشۈك كۆۋرۈككە بىر قېتىم سېپىلىدۇ. مەن دېگەندەك قىلساڭ بولدى، يەنە مەن ساڭا ئون كوي بېرەي، شۇنداق قىلساڭ قىل بولمىسا قەرزگە پۇل تەييارلاپ كەلسەڭ كەل، بولمىسا مېنىڭ بوسۇغامغا ئىككىنچى قەدەم باسقۇچى بولما.

سەمەرباي شۇنداق دەپ كىچىك ئۆلگۈچەكلىك ئىشىكنى غىچىلدىتىپ ئېچىپ ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى ياپتى.

چاۋار قوۋاننىڭ كۆزلىرى ئىلىشىپ، ھە دەپ قارنى

ئارقىسىغا تارتىشىپ ، ئاغزىدىن توختىماي شالى ئېقىپ كۆزىدىن
ياش قۇيۇلۇپ كەتتى . ئۇ ئۈمىلەپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، دۈمچەيگەن
پېتى پۇتىنى سۆرەپ مېڭىپ كەتتى .
— ئاتام مېنى سەمەركاڭدىن تاماكا ئەكەل دېگەن .
ئىشكتە پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ لېۋىنى چىشلەپ ، قارا
كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ مەرەمنىساخان پەيدا بولدى . تام مەشكە
يۆلىنىپ خورەك تارتىپ ئولتۇرغان سەمەرباي كۆزنگە چۈشۈپ
قالغان سەرپۇش تۇمىقىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ، ئۇجىمىنىڭ
نوتىسىدەك تۆپتۈزلا بوي تارتىپ كەتكەن قىزنى كۆرۈپ كۈلدى .
«كاساپەت ... پىتلىق قەلەندەر بەڭگىگە بەرگەن خۇدايىمنىڭ
تۆۋا ... كىم چاۋا باينىڭ قىزى دەيدۇ بۇ بېلىجاننى» دېگەنلەرنى
كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى سەمەرباي .
— كېلىڭا خېنىم ، كېلىڭا ... ھە ئاتىڭىز ئەۋەتتىما ، يېقىن
كېلىڭا تارتىنماي ئوچاقنىڭ ئالدىغا كېلىڭا .
غۇۋا ئۆيگە ، قارا ساقاللىق سۆرلۈك چىرايغا قاراپ سەل
قورۇنۇپ كىردى مەرەمنىساخان .
— سوغۇقتا ئىشكنى يېپىپ كېلىڭ بوتىلاق .
بوغۇق ئاۋازى غاژىلداپ سىلىق سۆزلەپ كەتتى سەمەرباي .
قىز ئوچاقنىڭ ئالدىدىكى ئۆچكە تېرىسى ئۈستىگە
ئولتۇردى . سەمەرباي قىزغا زوقلىنىپ قاراپ بىردەم جىم
ئولتۇرۇپ قالدى . كېيىن :
— ماڭا قالاڭ ، ئاۋۇ ساندۇقتا بىر يۇڭ رومال بار ئېلىڭا ،
سىز مەندىن ئوبدان ، ھە ئېلىڭا ئاشۇ شۇ ھەقچان .
قىز يۇڭ رومالنى ئېلىپ كېلىپ سەمەربايغا ئۇزاتتى .
— ئۇنى ماڭا تەڭلىمەي ئۆزۈڭ كۆرۈپ باقە .
مەرەمنىسا يۈرىكى دۈپۈلدىگەن ھالدا تۈگۈلۈكتىن چۈشۈپ
تۇرغان غۇۋا يورۇقتا كۆردى . بۇ پىياز كۆكى چوڭ يۇڭ رومال
بولۇپ مەرەمنىسا ئۇنى بوغالتىرنىڭ ياسانچۇق خوتۇنىنىڭ بېشىدا

كۆرگەندە «ئەجەب چىرايلىقكەن، چوڭ بولغاندا مەنمۇ شۇنداق يوڭ رومالغا چىقىنالارمەنمۇ؟ ...» دېگەن خىيالدا بولغانىدى.

— چىرايلىقمىكەن؟

— هەئە، بەك چىرايلىقكەن.

— بۇ چىرايلىق رومالنى سىزگە بەردىم.

— ئادەمنى گولدىماڭ سەمەركا.

— ياق گولدىمىدىم، راست بەردىم.

قىزنىڭ قاپقارا كۆزلىرى ئاجايىپ چاقناپ كەتتى.

— بۇنى ماڭا نېمىشقا بېرىسىز؟

— سىزنى خۇش بولسۇن دەپ بەرمەيمەنمۇ؟

— مەن بەك خۇش بولۇۋاتىمەن، شۇغىنىسى كۆڭلۈم يېرىم بولۇۋاتىدۇ.

— نېمىشقا؟

— قەرزىم باردەك، سىزنىڭ مەندە ئېلىشىڭىز باردەك بولۇپ قالىدىكەنمەن؟

— ياق، مەن تېخى دادىڭىزغا قوش مۇشتەك تاماكا بەرگەننىڭ سىرتىدا ئۇنىڭ بىر يىلدىن بېرى قەرزگە چەككەن تاماكىلىرىنىڭ قەرزىنى كۆتۈرۈۋېتىمەن.

— ۋاي - ۋاي، سىز ئەجەب ئوبدان ئادەمكەنسىز، بۇنى ئانام ئاڭلىسا بېشى ئاسمانغا تاقىشار، تولا هۆۋلاپ - هۆۋلاپ يىغلاپمۇ جېنى بىر سىرى بولۇپ كەتتى. بۇنچىۋالا ياخشىلىقىڭىزنى بىز قانداق ياندۇرۇپ بولارمىز.

قىز خۇشال بولۇپ ئېچىلىپ كەتتى. تارتىنىش دېگەنلەر پۈتۈنلەي يوقالدى.

خۇشلۇقتىن ئۇ توختىماي چىڭ سىقىمدىۋالغان يوڭ رومالنى كۆكسىگە بېسىپ، ئۇنىڭدىن چىقىۋاتقان قويۇق كۆيە دورىسى پۇرىقىنى پۇراپ قويدى.

— بۇ ئانچىكىلا ئىش، سىز هەر كۈنى كېلىپ ماڭا تاماق

ئېتىپ بەرگەچ ئۆلتۈرىسىز ، شۇنداق قىلىسىڭىز مەن سىزگە يەنە دۇخاۋا كۆڭلەك ، ھىلھىلە ياغلىق ، چىرايلىق مايلايدىغان ئۆتۈك ئېلىپ بېرىمەن .

— ماقول ، مەن كۈندە كېلەي ، ئەجەب بەلەنكەنسىز .

قىز خۇشلۇقتا خۇدىنى يوقىتىپ قويدى . ئۇنىڭ پۇتـۇن ئەس - يادى ئاشۇ چىرايلىق كىيىملەردە قالدى . ئۇ كۆڭلىدە دۇخاۋا كۆڭلەكنى ئانىسىغا ، ھىلھىلە ياغلىقنى ئايتىللاخان ئاچىسىغا ، يوڭ رومال بىلەن ئۆتۈكنى ئۆزى كىيمەكچى بولدى . توي قىلغان قىزلارمۇ بۇنچىلىك ئېسىل نەرسىلەرگە ئېرىشەلمەيدۇ . ئەجەب ئاسان ئېرىشتىم - ھە . مەيلى بۇ ئادەم ئەجەب ئوبدان ئادەمكەن . ئاتام مۇشۇ ئادەمدەك بولسا بىشىم ئاسمانغا تاقاشماسمىدى ... ئىست ، چېكىشتىن ، قورساقتىن ، جېدەلدىن باشقىنى بىلمەيدۇ . بۇ كىيىملەرنى كىيىپ ماڭسام قانچە ئېسىل بولۇپ كېتەرمەن . ياق ، ياق ھەممىنى ئۆزۈم ... ئۆزۈمنىڭ ئانامغىمۇ ، ئاچامغىمۇ بەرمەيمەن . بۇ ئادەمنىڭ يېنىغا دائىم كەلسەم كېيىن بەرگىنىنى بېرەرمەن ...

سەمەرباي مەرەمنىساخاننى يوغان قوللىرىدا تۇتۇپ ئالدىغا تارتىپ مەيدىسىگە باستى . «مەيلى بۇنچىلا ياخشىلىق قىلغان ئادەمنىڭ ئاچچىقى كەلمىسۇن ، خاپا بولۇپ قالسا ھېچنېمە ئېلىپ بەرمەيدۇ . چىرايلىق مايلايدىغان ئۆتۈك ، دۇخاۋا كۆڭلەك . قىزنىڭ كۆز ئالدىدا ئاشۇ پارقىراپ تۇرغان ئۆتۈك ، ئوتقاشتەك جۇلالىنىپ تۇرغان دۇخاۋىدىن باشقا نەرسە كۆرۈنمىدى . بىردىن كۆزىگە رەسىمي قىزىلچىلىق تىقىلغانىدەك بولدى .

بېشىنىگە يېقىن مەرەمنىساخان چىرايى تاتارغان ھالدا سالپىيىپ كەلدى . ئەمما ئۇنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن لەۋلىرىدە شېرىن كۈلكە ئۈچمىگەنىدى . ھېلىمخان ئۇنى ئىككى تەستەك ئۇرغاندىن كېيىن ئاتىسىغا ئېسىلىپ يىغلاپ كەتتى . ئاتىسى

بولسا قوش مۇشتەك نەشىنىڭ خۇشلۇقىدا بېشى ئاسمانغا يەتكەندەك خۇش بولۇپ خوتۇنىنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ كاچاتلىغىنىغا پەرۋا قىلماي خىرىلداپ كۈلۈپ ئولتۇرىۋەردى. ئانىسى بىردەم ئۆزىنى كاچاتلىغاندىن كېيىن ھەيران بولۇپ بوسۇغىدا تۇرۇپ قالغان مەرەمنىسا چىڭ سىقىمداپ كۆكسىگە بېسىپ تۇرغان پىياز كۆكى چوڭ يۇڭ رومالنى تارتىۋېلىپ ئوچاققا تاشلىدى. مەرەمنىسا مۇشۇكتەك چاققان بىرىپ كۆلۈڭگىغا چۈشكەن يۇڭ ياغلىقنى ئېلىپ دۈم يېتىۋالدى.

— ئوبدان ئانا ... ئۇنداق قىلما بۇ ياغلىقنى مەن ئاران تاپتىم ...

ئانا ئۆزىنى سۇپىغا تاشلاپ يىغلاپ كەتتى.

7

تاڭغا يېقىن قىمارۋازلار ئۆيىنىڭ ھەممە يېرىگە چېچىلىپ قالايمىقان يېتىپ ئۇيقۇغا كېتىشتى. مەخەتمۇ ئۇخلاپ كەتتى. پەقەت مەرەمنىساخانلا گۆش ساتقان پۇللارنى ئېتىكىگە تاشلاپ رەتلىمەكتە. خۇشلۇقتىن ئۇنىڭ چىرايلىق كۆزىنىڭ قويرۇقىغا كېسىم - كېسىم قورۇقلار ئولىشىپ، ئاق سېرىق يۈزلىرى سۇس قىزىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ تازا ئامىتى كەلگەنىدى. چىراغنى ئۆچۈرىمەن، كىمكىن يىرتىلدى دەپ خېلى جىق پۇل چوتا ئالدى. گۆش پىشقاندىن كېيىن بىر زاغرا بىلەن بىر تاۋاق شورپا، قۇشقاچچەك بىر پارچە گۆشنى بەش كويدىن قىمارۋازلارغا ساتتى. تويماس قىمارۋازلار گۆشنى يەۋەردى. كېيىن ھەتتا قۇشقاچچەك بىر پارچە گۆش سەككىز كويغا چىقتى. ئىسىت، توگەپ كەتتى - دە. بوپتۇ، خۇداغا شۇكرى. بۇمۇ خۇدانىڭ بەرگىنى، بۈگۈن ياخشى قىمارۋازنىڭ مەينىتى يىغىلماي خېلى مەرد، نوچىلىرى يىغىلىپتىكەن، لاتا غىلاپ تايىنلىق چوڭ

قويدىن بىرنى ئالغان بولسىمۇ تۇگەپ كېتەركەن. بىر كەم ئەقىللىق قىپتۇ، بوپتۇ. خۇدايىم قار يەنە كەچكىچە توختىمىسا چۈشكىچە چۈقازاسۇنى پىشۇرۇپ ئۇنى بىر سۇ قىلىۋالسام تازا ئوبدان بولاتتى، ئاڭغىچە ئوبدان قويدىن يەنە بىرنى ئۆلتۈرسەك كېچىچە يەنە بىر تۇزاققا دەسسەتسەم...

— ھە خېنىم بوگۈنزە ئەپچىل جايلىدىڭىز. ھە، ئۇخلاۋاتقانلار ئارىسىدىن روزەك شار ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ سوزۇلۇپ ئوچاقنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— سېنىڭمۇ ئامىتىڭ باركەن شار. زادى بىزنىڭ ئۆيدە ئوينىساڭ ئۆتىسەن. بوگۈن ھەممىسىنى سەن جايلىدىڭ. شۇڭا، ئۆيگۈڭ كەلمەپتۇيا.

— ۋاي گەپ قىلماڭ دەيمەن، ئىككى ئاينىڭ بۇيىرى كېتىۋېرىپ قەلەندەر بولۇپ كەتتىم دەيمەن. ئىشتان - چاپان بىلەنلا قالدىم. ئازايىم يەتتىمۇ خۇدايىم بوگۈنزە پېشتكە ئوڭقىبىنى بەردى.

— بىزنىڭ ئۆيدىكى قىماردا سەن قاچان ئۇتتۇرغان، دائىم ئۇتۇپ كېتىۋاتىسەن. ساڭا زادى ھارام يارىشىدىغان نېمەكەنسەن. روزەك شار كۈلدى.

— سىزمۇ پايدىنى ئالدىڭىز خېنىم. چوتانىغۇ قانچىلىك ئالدىڭىز بىلمەيمەن. يىگىرمە بەش كويلۇق گۆش يېسەممۇ، ئوتتۇر قورساق بولماپتىمەن دەيمەن. قانچە پۇل بوپتا؟

— ئاۋۋال سەن دەپ باقە. قانچە پۇل ئۇتۇپسەن؟

— پارچىسىنى ھېسابلىمىدىم، ئازغىنە كەم ئۈچ مىڭ ئوخشايدۇ.

— ئادەم زاڭلىق قىلمىغىنا شار. كەم دېگەندە بەش مىڭ. كەم چىقسا قۇلىقىمنى ساپالدا كېسىمەن.

— ۋاي سىزگە شۇنداق كۆرۈنۈپ كېتىپتۇ. ھەممىسىنى يىغسا تۆت مىڭ چىقامىكى، بۇ يەردە شۇ جىقراق پۇلى بارى

زۇنۇن ھاجى بىلەن تۇرەك تاز . قالغىنى سالتاك دەيمەن .
روزەك ھىجىيىپ تۇرۇپ مەرەمنىساخاننىڭ ئېقىنىنى تۇتتى . مەرەمنىساخان دەرھال مەخمەت ياتقان بۇلۇڭغا قارىدى . ئۇ ئۇلۇكتەك جىممىدە تۇگۇلۇپ بوش پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتاتتى .
— ۋاي ، لاۋزىلاشمىغىنا ، ھېلى ئويغىنىپ قالسا باكا ئۇلۇم پىششىقى چىقىدۇ ، — دېدى روزەك شارنىڭ تۇمشۇقىغا مەڭزىنى تەگكۈزە تەگكۈزمەي ئەپقېچىپ .
— شۇڭا ئۇخلىمىدىم خېنىم مەن ... بولمىسا سارالڭ ئەمەس مەن ، قورسىقىم تېخى ئېچىپ كەتتى .
مەرەمنىسا روزەكنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە تىكىلدى .
— راست گەپ قىلىۋاتامسەنيا ؟
— ۋاي سىز مەرەمنىساخاندىن باشقىغا ئۈزگىرىپ قالمىغانسىز ؟
روزەك پۇرلەشكەن ئون كويلۇق پۇلنى ئۇنىڭ قولىغا تىقىپ قويدى .
— قانچە .
— بىر توقماق .
مەرەمنىساخاننىڭ چىرايى گۇلدەك ئېچىلدى . ئۇ روزەك شارنىڭ غاز بوينىغا ئېسىلىپ ئوغلاق ئانىسىنى چوكلىنىپ ئەمگەندەك پۇشۇلداپ سۆيۈپ كەتتى .
— زادى مەرد شاردە سەن . ھېچكىمگە ئوخشىمايسەن تاتلىقىم ... ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كۆمتۈرۈكلۈك ئاياغنىڭ تېگىدە پاقلاننىڭ بوينى بار يېگەچ تۇر . مەن كەينىڭدىن كىرىمەن ...
روزەك شار پەم بىلەن دەسسەپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . «ئاخماق شار ، نېملا دېگەنبىلەن مەرد شار ـ دە ، قولى ئوچۇق ، پۇل خەجلەشنى بىلىدۇ» دېدى مەرەمنىساخان بۇلۇڭدا تۇگۇلۇپ يېتىپ پۇشۇلداپ ئۇخلاۋاتقان مەخمەتكە نەپرەت بىلەن قاراپ .

مەخەتنىڭ قورۇلۇپ كەتكەن خام سېمىز كۆكۈش چىرايى شۇنچە خاتىرجەم ئىدى. ئادەتتىمۇ ئۇ بىر ئىشقا تازا ئىبرەتشىپ كەتمەيدىغان، لايغەزەلراق بىر نېمە ئىدى. «مەن سېنى ئەر كىشى قىلىپ كېلىۋاتىمەن ... بولمىسا بۇ چاغقا ئاللىقاچان تىرىك تۇرۇپ شەمى گۆردا تونەيتتىڭ ئەبگا» دېدى مەرەمنىساخان.

— هەي مەخەتخان ... مەخەتخان ...

ئىككى ئېغىز توۋلاش بىلەنلا ئۆيدىكىلەرنىڭ هەممىسى ئويغىنىپ كېتىشتى. بىر - بىرىگە جىمغىنا قاراپ قېلىشتى: تاڭ ئاتقىلى خېلى بولغانىدى. بۇنى هېچقايسىسى بىلەلمىدى. تورەك تاز يېنىدىكى پۇلنىڭ ئون سوملۇقىنى گېلىغا پاتقۇدەك پۇرلەپ ئۇدۇللۇق يۇتقىلى تۇردى. ئۇ پۇلنى گېلىدىن ئۆتكۈزەلمەي قارا چىرايى قىزىرىپ كېيىن تومۇردەك كۆكىرىپ كەتتى. بۇنى كۆرۈپ قىمارۋازلارنىڭ هەممىسى ئالاق - جالاق بولۇپ كېتىشتى. زۇنۇن هاجىمۇ هېچ ئىككىلەنمەستىن ئون كويلۇق پۇللىرىنى ئۆزۈن ئۆتۈكمىنىڭ چەمى ئاستىدىكى «ئامبار» غا قاچىلىۋەتتى. مەرەمنىساخان چاچراپ تورۇپلا يېنىدا بەخارامان ئۇخلاۋاتقان روزەك شارنىڭ قۇلىقىدىن سوزۇۋەتتى.

— ئۆلمەيدىغان توخۇ پوقى شار ... مانا بولدىما. ئاخشام چىقىپ كەت دېسەم، هېلى ... هېلى دەپ ... ۋاي سەتچىلىك روزەك شارنىڭ كىچىك كۆزلىرى چەكچىيىپ ئىسەنگىرەپ تۇرۇپ قالدى. مەرەمنىساخان يالىڭاچ پېتى ئۇنىڭ كىيىم - كېچەكلىرىنى قولتۇقلىتىپ يوتقان يىغىدىغان قەدىمىي چوڭ ساندۇقنىڭ ئىچىگە سولىۋېتىپ قۇلۇپىنى سالدى. ئاندىن ئالدىراپ كىيىملىرىنى كىيىشكە باشلىدى. قاراپلا روزەك شارنىڭ ئۆتۈكى قالغىنىنى كۆرۈپ يەنە كىيىمنى تاشلاپ ئۆتۈكنى ئېلىپ بېرىپ ساندۇقنى ئېچىپ ئۆتۈكنى تاشلاپ ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ياپتى.

— هەي بۇ كىمدۇ، — دەپ ئىشىكنى ئېچىپ مەخەت

كۆزىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا پەيدا بولدى . مەرەمنىساخان قاتتىق چۆچۈپ «مەن» دەۋەتتى . مەخەت ھەيران بولۇپ كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپ قالدى .

— نېمە ئىش قىلىۋاتىسىلەر ؟ — دېدى مەخەت قاتتىق گۇمان بىلەن ئايالىنىڭ بىر بېشىغا ، بىر ئايىغىغا ، ئاندىن ياتقان ئورنىغا قاراپ .

— ۋايجان ھەجەپ قورقۇتتى ، سەت بېشىگنى يەيدىغان ئۆلمۇگور ... نېمە چەكچىيىسەن ئۆلمۇگور ، ئاخشامنىڭ بۇيىنى تاپقاننى ما يەرگە تىقىپ قويىۋاتىمەن . توۋلاۋاتسا تالاغا چىقماي بۇ يەرگە كىرىپ ھاڭۋاقامسەن . بولە ، — دېدى پەس ئاۋازدا تەھدىت بىلەن تىللاپ . مەخەت شۇئان كۈلدى .

— ھە ، مانداق دېگىنە خوتۇن .

— قانداق دېگەن تۇگىمەس ئۆيقۇ بۇ . قوزا چۆشكىچىمۇ ئۇخلامدۇ ئادەم دېگەن . مۇسۇلمان دېگەننىڭ ئەتىگىنى سەھەرراق تۇرۇپ بىرەر ۋاخ ناماز ئوقۇغىنىنى كۆرگەن . ئۆيدە يوقمىكى دېسە باردەك ، ئۆلدىمىكىن ، توۋلىسا ئاڭلىمايدۇ ... — سىرتتا كوتۇلدىغان ئاۋاز ئاڭلاندى .

— ۋاي مەختىتاخۇن ...

— ھە دېمەمسەن ، كامادەك قالاپ تۇرماي ماڭە چىقە جۇگۇ . يەپ كېتىدىغان بىرى كەلگەن بولسىمۇ .

— ھە ... ھەي ... مانا ... مانا ...

مەخەت شۇئان تالاغا ئالدىراپ چىقىپ كەتتى . مەرەمنىساخان كىيىملىرىنى كىيىپ بولدى . قىمارۋازلار بۇلۇڭ - بۇلۇڭدا تۇگۈلۈپ يېتىشۋېلىشقان . بىر قانچىسى ئوچاق ئالدىدا ھېچ ئىش بولمىغاندەك قەستەن خاتىرجەم ئولتۇرۇشتى . ئەمما ئۇلارنىڭ جىددىيلىكتىن چىڭقىلىپ كەتكەن چىرايلىرى تولىمۇ سۈنئىي كۆرۈنەتتى . مەخەت تالاغا چىقىپلا :

— ۋاي ... ھەي تالاغا چىقىۋېرىڭلار ، ھېچ ئىش

يوقكەن، — دېدى خاتىرجەملىك بىلەن. شۇنىڭ بىلەن قىمارۋازلار ئۇھ دېيىشىپ تالاغا ئالدىرىغان قوي - ئۆچكىلەردەك ئىشىككە قىستىلىشىپ قاپلىشىپ تالاغا مېڭىشتى. مەرەمنىساخان دەرھال بېرىپ ساندۇقنى ئېچىپ روزەك شارنى سۆرەشتۇرگەن پېتى ئۇلارنىڭ كەينىدىن ئېتتىرىۋەتتى. روزەك شار تېخى بىر پاي ئۆتۈكنى كىيىپ بولالمىغانىدى. ئۇ بىر پۇتى يالاڭ تالاغا دەسسەپلا:

— ۋايجان، ۋاي پۇتۇم، — دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

— قالاڭلار ماۋۇ شارنى ... ھا ... ھا ... ھا ...

ئۆلە شار، ئۆلە ... بايا نەدە قالغان.

— ئۆتۈكۈڭنى نېمىشقا كىيىۋالمىغان؟

— ھەي شار، ھېچ ئىش يوق دېگەندىكىن ئۆتۈكۈڭنى كىيىپ بولۇپ چىقساڭ بولمامدا.

روزەك شار قارغىلا كاسىسىنى قويۇپ ئولتۇردى. ئۇ تاتارغان ھالدا ھىجايدى.

— شۇنداق دېگىنىڭىز بىلەن ھەممىڭىز ئۆلەر - تىرىلىشىڭىزگە باقماي ئىشىككە ئۆزىڭىزنى ئېتىشتىڭىزيا، تولا نوچىلىق قىلىشمىڭا ...

ئۇ قارغا بۇلانغان پايتىمىسىنى پۇتىغا يوملاپ يۈگەپلا ئۆتۈكىنى كىيىۋالدى.

— ئۆلە شار، ئۆلە ... يا ئاللا رەسمىي قورقۇنچاق نېمىكەنسەن جۇما. ئا چىرايىغا قالاڭلار ماۋۇ شارنىڭ پوق تاتىلىغان توخۇنىڭ چىرايىدەك بولۇپ كېتىپتۇ ئەمەسما ... ھا ... ھا ... ھا ...

— ۋاي ... ئۆلەم پۇرايدىغان شار. ھا ... ھا ...

ھەممە قىمارۋازلار قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كېتىشتى. ئۇلار شۇ تاپتا ھېچنېمىدىن قورقمىغاندەك، ھەممىنى ئۇنتۇپ كېتىشكەندەك كۆرۈنەتتى. ئەمما ھەممىنىڭ

يۈرىكىنىڭ پوكولدىشى تېخى بېسىلمىغانىدى. روزەك شار «ھەي كالۋالار، ئەخمەقلەر، كولۇشە، ئاكاڭ قارىغاينىڭ نېمىدىن قورقىدىنىنى بىلىشمەسەن ئەبگاھلار، بىلىپ قويۇش، ھەممىڭنى ئېغىز - قۇلىقىڭغىچە ئىچۈرۈپ قويىدۇم» دەپ مەغرۇر كولۇپ قويىدى.

— ما تازنى كۆرۈڭلار... ھەي ئۆلمەيدىغان تاز، چىرايى توڭگۈزغا ئوخشاپ قاپتۇ... ھا... ھا...

— ھە تاز، ئەمدى پۇلنى چىقىرالماي نەچچە كۈنگىچە كۆتۈڭنى ياغاچتا كولاپ ئاپتاپتا قۇرۇتىدىغان بولدۇڭ ھە تاز... ھا... ھا... ھا...

— ھەي تۈرەك... يادىڭدا يوق يەنە چوڭ خالاغا ئولتۇرۇپ سالما جۇمۇ، يەنە غول پوقىنىڭ ئارىسىدىن پۇلۇڭنى تاپالماي بېشىڭچە چۇشۇپ كەتمە يەنە... ھا... ھا... ھا...

— يا ئاللا، ئەجەب يامان تازكەن. بىر سىقىم پۇلنى كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە يۇتۇپ تۇگەتتى.

— چىمكەن ئاداشلەۋە ئادەمنىڭ قورقۇتۇپ جان - ئىمانىنى چىقارغان.

ھەممىسى ئۇنبەش قەدەم نېرىدا مەخەتكە بىر نېمىلەرنى دەۋاتقان پاكار، قارا ساقال، ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەمنى كۆردى. ئۇنىڭ بېشىغا كىيىۋالغان قارا سالۋا يۇتۇنلەي بوز قىرو بېسىپ ئاقىرىپ كەتكەن. قاش - ساقاللىرىغا ئۇششاق مۇز مارجانلار ئېسىلىپ كەتكەنىدى.

مەخەتنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتكەنىدى. بۇنى كۆرۈپ قىمارۋازلارنىڭ چىرايىدىكى كۈلكە ئۆچتى. مەخەت پېشانىسىگە بىر شاپىلاق سىلىپ ئېگىكىنى سىقىمدىدى.

— ئاپلا خەپكەر... ئەستاغپۇرۇللا، ما ئىشنى ئەمدى.

— نېمە بولدى مەخىتەم، — دېدى مەمەت بەگ.

ھەممىسى ئۇنىڭ يېنىغا ئولاشتى. مەخەت توختىماي

ئەستاغپۇرۇللا دەپ كالپۇكىنى چىشلەپ كەتتى .
— بېشىڭغا تام ئۆرۈلگەن ئىش بولسىمۇ دېمەمسەن ئاداش ، كەچكىچە ئەستاغپۇرۇللا دېمەي ، — دېدى قارا ماموت كۆكۈش كالپۇكىنىڭ ئارىسىدىن تۈكۈرۈكىنى چاچرىتىپ .
— ھە ، دېگىنا ... شالتاقچىدىن بىرسى چېقىپ قويۇپتىمۇ يا بىزنى ... — دېدى تۇرەك تاز .
— ئاداشلار ، تولا گەپ قىلماڭلار ، بېشىمغا كۈن چۈشتى ، — دېدى مەخەت ئىشىككە بىر قاراپ قويۇپ .
— قېنانام ... قېنانام تۈگەپ كېتىپتا ئەمەسما ؟
— ۋاي قاچان ...
— ئەتىگەن ئېغىر تاماق ۋاقتى بىلەن .
قىمارۋازلارنىڭ ھەممىسىنىڭ بېشى چۈشۈپ جىمىپ قېلىشتى .
— چۈش پېشىنگە مۇردىنى ئاچىقىدىغان بولغان ئوكام ، سەل مىدىرلاڭ ئەمدى . نامىزىغا ئۈلگۈرۈڭلار ، مەرەمنىساخان يۈزىنى كۆرەلمەي قالمىسۇن .
— ھە ... راست ، زادى بولە ، ئىزىڭدا تۇرۇپ چېكىلدىماي .
مەخەت ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . ھايالىشماي مەرەمنىساخاننىڭ :
— ۋاي ئانام ... ۋاي مېھرىبان ئانام ... ۋاي بەش بالىنى چوڭ قىلىپ راھەت كۆرمىگەن ئانام ... ۋاي دەرد - ئەلەمنىڭ تاغلىرى ئاستىدا ئېزىلىپ كەتكەن ئانام ... ۋاي يۈرىكى بالىلىرىنىڭ دەردىدە ئېزىلىپ كەتكەن ئانام ، — دېگەن ھەسرەتلىك يىغىسى ئاڭلاندى .
— ھازاڭلىنى قويۇپ غاچ بولۇڭلار ، پېشىن نامازدىگەرگە ئېچىقىدىكەن ، نامىزىغىمۇ بولسا ئۈلگۈرمىسەك بولمايدۇ .
— ۋاي كۆزىڭىز ئوچۇق كەتتىمۇ ئانام ... ۋاي قىزلىرىڭىز تۇرۇپ باقمىدىمۇ ئانام . ۋاي قىز خاپىلىقىدا تۈگەپ

كەتكەن ئانام ...

مەخەت پۇشۇلداپ ئالاغا يېنىپ چىقتى .

ــ ئاداش مەخمتەم ، بىز ئەل ـ ئاغىنىلەر بىر جامائەت بولۇپ تەرەت ئېشىغا بىر قوي ئېلىپ بارىمىز . سەن ھازىر مەرەمنىساخاننى ئېلىپ ئالدى ـ كەينىڭگە قالىماي ماڭ ، ــ دېدى مەمەت بەگ .

ــ شۇنداق قىلىلى زادى .

مەخەت بىلەن مەرەمنىساخان قىچقىرغىلى كەلگەن ئادەمنىڭ كالا ھارۋىسىغا چىقىپ ماڭدى . قىمارۋازلارمۇ توپلىشىپ مېڭىشتىن ھەزەر ئەيلىشىپ ، ئىككى ـ ئۈچتىن تارقىلىپ بەزىسى چوڭ يول بىلەن ، بەزىسى ئېتىزلىق بىلەن ، بەزىسى چىغىر يول بىلەن قار كېچىپ مېڭىشتى . ئۇلارنىڭ يىغىلىدىغان يېرى دۈشەنبە بازارنىڭ كىنوخانا ئالدى بولدى .

يول بويى مەرەمنىساخاننىڭ يىغىسى بېسىلماي ماڭدى .

ــ ئۇكام ، ھازىر يىغلاۋەرسىڭىز ھالىڭىزدىن كېتىپ ئۇنىڭىز پۈتۈپ قالىدۇ ، ئەندىنزە مەھەللىگە بارغاندىن كېيىن خەقنىڭ ئالدىدا توزۇك يىغلىيالمىسىڭىز خەق زاڭلىق قىلىدۇ جۇما . ھېلىھەم رەھمەتلىكنىڭ ئۆلۈمى توغرىسىدا خەق ھەر نېمىلەرنى دەپ يۈرىدۇ . دېمىسىمۇ مۇشۇنداق ئالتۇندەك باللىرى تۇرۇپ قورساقتىن كېتىپ قالدى رەھمەتلىك . ئاتاڭلار چاۋارئاخۇننىڭ ئەھۋالى تېخى ئۇ ... ئىككى تال نەشە تېپىۋالسا مەن جاھاندا پادىشاھ دەپ ، نەگە ئاپتاپ چۈشسە شۇ يەردە تامغا يۆلىنىپ چېكىنۋېلىپ كەچكىچە ئۇخلاپ ، كەچتە قورساق ئاچقاندا ئۆيگە بارىدۇ . ھەي بۇ جاھاننىزە ... ئەمدى ھېلىمخاندىن ئايرىلدى . چاۋارئاخۇننى ئەمدى كۆرىمىز ، تېخى تېپىلغۇسىز ئوبدان ئايالنى خۇن قىلىپ تۈگەشتۈردى . ھېلىمخان بار شۇنچىلىك تۇرغان ... ئەمدىزە ، ھەممە خەق مۇشۇنداق سوغۇقتا ئالادا مەست بولۇپ يېتىپ قېلىپ ئۆلەمىكىن دېيىشىۋاتىدۇ .

ئۇغۇ يەيدىغىنى يەپ بولغان ئادەم . ئۇنداق خارلىقتا قالغاندىن ئۆلۈپ كۆرىدە ئىززىتى بىلەن ياتقىنى ياخشى ... لېكىنزە ئاشۇ مۇشتەك قالغان ھەمدەمگە زەپ بولدى ـ دە ، زەپ بولدى . بىچارە ئانىسىنىڭ تېرىسىنى كىيىپ چۈشۈپتىكەن . ئۇنىـــزە ئۇكام بولۇپمۇ سىلەر تاشلىۋەتمەي بېقىڭلار . ئاتاڭلار ھەمدەمگە قاراش تۇغۇل جاھاندا بالا بارمۇ ـ يوق ، خىيالىغا كىرىپ چىقمايدۇ . بالىنى تاپتىم دەپ تېپىپ قويغان بىلەن ئۇنىڭ يولىدا خەۋەندى خالىقىنى قىلمىسا نېمە پايدىسى . ئىتمۇ كۈچۈكلەيدۇ ئەمەسمۇ .

ھارۋىكەش غاڭزىسىنى چىشلىۋالغان ھالدا پات ـ پات كالىغا دۇكشۇتۇپ كالتەك سېلىپ مېڭىشقا ئالدىرىتىپ سۆزلەۋەردى . بۇ ئادەمنىڭ سۆزىدىن مەرەمنىساخان قاتتىق خورلۇق ـ نومۇس ھېس قىلىپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالدى . نەچچە قېتىم بوغۇپلا ئۆلتۈرۈۋەتكۈسى كېلىپ كەتتى . ئەمما ، ئادىمگەرچىلىك قىلىپ شۇنچە يىراق يەردىن سوغۇق ، قار دېمەي ، مۇسىبەت خەۋىرىنى ئېلىپ كەلگەن ئادەم بولغاچقا يۈز ـ خاتىر قىلغان بولۇپ ئۈندىمەي ئولتۇرۇپ ئاڭلاشقا مەجبۇر بولدى . ئۇ ئادەمنىڭ ھەممە گېپى راست ئىدى . ئەمما ، ئەيىبىنى ئېچىپ ، ئىچىنى ئېچىشتۇرۇپ دەۋرگەننىڭ نېمە پايدىسى . بۇنداق تاپا قىلىپ دەۋرگەنگە ئورنىغا كېلىپ قالاتتىمۇ ؟

مەرەمنىساخان ئانىسىنىڭ مۇسىبىتىنى ئۇنتۇپ نومۇس ، ئىزا بىلەنلا بولۇپ كەتتى . ئۇنىڭ يۈزلىرى بىر قىزىرىپ ، بىر تاتىراتتى ...

ھارۋىكەش بىر قانچىنى يۆتىلىۋەتكەندىن كېيىن ئاغزى يەنە ئېچىلدى .

— ئاتاڭلىغۇ بولغان يېرى بولدى . نېمە قىلسا قىلىپ كۆنى كېتىپ ئۆلۈپ تۈگەر . ھەمدەمىزە پاكىز ، چىرايلىق بالا . ئەگەر قورسىقىغا توق ـ توق بېرىپ ، ئۇچىسىغا ئوبدان كىيىم بېرىدىغان بولسا ئاشۇ قولدىن ـ قولغا چۆشۈرمەي كۆتۈرۈپ

يۈرگەن كادىرلارنىڭ ئاق نان يەيدىغان چىرايلىق بالىلىرىدىن نەچچە ھەسسە چىرايلىق. بالاڭلىنىڭ ئورنىدا شۇ بىچارىنى تاشلىۋېتمەي بېقىڭلار. قازىنىڭلارنىڭ بۇرجىكىدە تويىدۇ. مۇشۇكنىڭ ئورنىدا ھەمراھ بولىدۇ. خەق خۇدادىن كېچە - كۈندۈز بالا تىلەپ ئۆردىخان پاشايىمنىڭ قۇملۇقىغا بېرىپ كېچە - كۈندۈز يىغلاپ قۇمدىن قوڭغۇز، سالىمىلارنى تېرىپ يەپ يۈرىدىكەن. نەدە سەت، قان - يىرىڭ بالىلىرىنى تاۋار - دۇردۇنغا يۆگەپ باقىدىكەن. توۋا دەيمەن، خۇدايىم مۇشۇنداق چىرايلىق بالىنى ئاشۇنداق ئادەملەرگە بەرسە بولمامدۇ. ئەتىگىنىگە تاپسا كەچكە يوق يەرگە مۇشۇنداق چىرايلىق بالىنى بېرىدىكەن، ئاشۇ ئاق نان يەپ، توقى شايىغا يۆگەپ باققان كادىر باشلىقىنىڭ بالىلىرىنىڭ سەتلىكىنى دېمەمدىغان، ئىنجىمارۇق، دوقا باش، كېسەلمەن، ھارام دۇنياغا ئىگە بولۇپ، كېچە - كۈندۈز ھارامنى يېگەچكە شۇنداق سەت تۇرىلەمدىغاندۇ بالىلىرى. ئۇلار ھەممەدەك چىرايلىق بالىلىرى بولسا قانچە ئەتىۋارلاپ بېقىپ كېتەر.

— خۇدا بۇيرۇسا ھەممەمنى ئۆزۈم ياندۇرۇپ ئەكېلىپ باقىمەن، — دېدى مەختەمۇ قىزارغان ھالدا. مەرەمنىساخان يەر تېگىدىن ھارۋىكەشكە ئالىيىپ قويدى.

— زادى شۇنداق قىلىڭلار. خۇدايىم تېخىمۇ بېرىدۇ. ئاشۇ بالىنى ئۆرماي، تىللىماي چىرايلىق باقساڭلار خۇدانىڭ كۆزى كۆرىدۇ بىر نۆرە. ئاندىن سىلىگىمۇ پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ ئىككى نۆرە. ئاندىن ھېلىمخانىڭمۇ كۆزى يۇمۇلۇپ گۆرىدە خاتىرجەم ياتالايدۇ. خەقمۇ ئوبدان قىلدى دەيدۇ. ئاناڭلىنىڭ روھى قورۇنمايدۇ.

مەرەمنىساخانىنىڭ ئەس - يادى باشقا بىر ئىشتا قالدى. كۆڭلىنى دەككە - دۈككە قاپلىدى. ئۆلمەيدىغان مەرەز شار، ئىسىت، ئۇنىمسامچۇ، مانا بىتەرەت خەقنىڭ يۈزىگە قالىسام

تېخى يامان، كۆن ـ ئاسمانغا قالىسا چىرقىـــرايدۇ. يەرگە دەسسىسمۇ چىرقىرايدۇ. بەك يامان، بەك يامان، ئەمدى ھەممىدىن يامان بولغىنى ئانامنىڭ نامىزىغا مۇشۇنداق بارسام قانچە يامان بولار، دوۋزىقى بولۇپ كېتەرمەن. يۈزىگە قالىسام ئانام دوزاخقا كىرىپ كەتمەمدۇ. روھى قورۇنۇپ قانچىلىك ئازابلىنىپ كېتەر. قىيامەت كۈنى يۈزۈم قارا بولار. خۇدا ئۇرار ھەقىچان، ياق ... ياق ئانامنىڭ نامىزىغا تەرەتسىز بارغۇچە ئۆلگىنىم ئوبدان، مۇشۇنداق بىتەرەت ھارۋىدا ئولتۇرسىمۇ بىر پېشكەللىك، بالا ـ قازاغا ئۇچرىماي قالمايدۇ ئادەم.

ئۇ ناھىيە بازىرىغا كەلگىنىنىمۇ بىلمەي قالدى. ۋەسۋەسە ئۇنىڭ ئەس ـ يادىنى يوقاتقانىدى.

— ئۇكام، يېنىڭلىدا پۇل ـ پۈچەك بولسا يىدىسىغا پىتكە گۈگورت، سوپۇن بىر نېمىدىن ئېلىۋېلىڭلار.

— ھە، راست ئاكا، راست دېدىڭىز، — دېدى مەرەمنىساخان ئالمان ـ تالمان.

— سىلەر ئاماق يېگەچ گۈگورت، سوپۇن ئەكېلىڭلار. مەن ئاشۇ بىر يەردىن رومالىق داكا تاپاي.

ئۇ شۇنداق دەپلا ھارۋىدىن سەكرەپ چۈشۈپ، يوگۇرگەندەك مېڭىپ بىر مۇنچىغا كەلدى.

— بۇگۈن ئىسسىق سۇ يوق، — دېدى ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئايال قاپىقىنى تۈرۈپ.

— سوغۇق سۇ بولسىمۇ مەيلى، بەك يامان بولىدۇ، — دېدى مەرەمنىساخان ھودۇقۇپ.

ئايال مەرەمنىساخاننىڭ باش ـ ئايىغىغا بىر قارىۋېتىپ غوتۇلداپ قار توختاپ قالغان يوغان قۇلۇپنى داراقلىتىپ ئاچتى.

— مانا تازا بىر راھەتلىنىڭ ... قار ياغقاندا غىت قىسماي، مانا ئەمدى پۇتى كۆيگەن توخۇدەك، — دەپ ئالىيىپ قويۇپ كەتتى.

ئۇ مۇزلۇق سېمونتقا يالاڭ دەسسىشىگىلا تاپىنىدىن كىرگەن سوغۇق مېڭىسىگە چىقتى.

8

دەرياغا ئاق سۇ كېلىش بىلەن تەڭ قۇمساڭغۇ بوش تۇپراق ئۆزىنى سۇنىڭ مەيلىگە قويۇۋەتتى. ھەممە مەھەللىلەردە كېچە - كۈندۈز تېرەك كېسىش، شاخ چاناش باشلىنىپ كەتتى. قېرىلارنىڭ ھەممىسى جىگدىگە كاللەك ئۇرۇپ شاخ يىغدى. مەكتەپ بالىلىرى دەريا بويىغا كالا ھارۋىسىدا شاخ توشۇدى. كەتمەنگە كېرەككە كەلگۈدەك ئەرنىڭ ھەممىسى ھەپتىنىڭ ياقى دەريا بويىدا يار ئېلىپ كەتكەن چېقىلىنى ئېتەلمەي ئاۋارە ولۇۋاتاتتى.

گوڭشىنىڭ تاغار قورساق شۇجىسى قولىغا ئۆزۈن سېرىق سۆگەتنىڭ كەسمىسىنى ئېلىۋېلىپ چۆمۈلىدەك قىمىرلىشىپ يۈرگەن ھاشارچىلارنىڭ بويۇنلىرىغا، پاچاقلىرىغا ئۇرۇپ بوغۇلۇپ ۋارقىراپ يۈرەتتى. چىم يۆدۈۋالغان ياكى تۇرمەل تۇرۇۋاتقان، بۇقا باغلاۋاتقان يېرىم يالىڭاچ ئەركەكلەرنىڭ بىرەرسى بۇ كۆك كەسمىدىن بىرنى يېسە جۇۋاز كالىسىدەك كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ قويۇپ ئىشنى بۇرۇنقىدىن سەل - پەلمۇ تېزلىتەي دېمەيتتى.

قاپقارا لاي بولۇپ ئېقىۋاتقان ئۇلۇغ سۇ كۆپۈكلىنىپ شىددەت بىلەن كەڭرى جاڭگالغا قاراپ ئاقماقتا ئىدى. دەريانىڭ ئەسلى ئېقىنى قورۇقدىلىپ قېلىپ، يار ئالغان قاشتىن مەھەللە تەرەپ جاڭگالدا ئېقىن ياساپ ئاققىلى تۇرغىلى بۈگۈن ساق بىر ھەپتە بولدى. ئەمدى پىپەك چىقىرىشقا باشلىغان يېشىل قومۇشلار سۇنىڭ تېگىدە قالدى. دەريا بويىدىكى جاڭگال ئوتتۇرىسىغا چىقىۋالغان بىر قانچە ئۆيىنى دەريا يۇتۇۋالدى. يار ئېغىزىنى ئېتىپ دەريانى ئەسلى قىنىغا ياندۇرمىسا، يەنە مۇشۇ

پېتى ئىككى كۈن ئاقسا دەريا ئەمدى رەسمىي يۇرت ئىچىگە بېسىپ كىرىپ ھەممىنى ۋەيران قىلاتتى. خەقنىڭ ھەممىسى بۇنى ئوبدان بىلەتتى. يۇرتتىكىلەر بۇنىڭدىن ئانچە قورقۇپ كەتمىدى، ئۇلار خۇدادىن كەلسە بەندىنىڭ قولىدىن نېمە كېلىدۇ دەپ، ئۆزىنى غەمدىن خالاس قىلىشقا ئورۇناتتى. قىرىق - ئەللىك ھارۋا شاخنى سىمدا چېتىپ ئىچىگە يىكەن، پىچان، پىزەك بېسىپ تۆپىسىگە چىم قويۇپ بورا يۆگىگەندەك يۆگەپ ئون - يىگىرمە توننا ئېغىرلىقتىكى تۈرمەلنى سۇغا سالسا بۆژژىدە قىلىپ چۆكۈرۈپلا بىرمۇنچە لايقا كۆپۈكلەرنى پەيدا قىلىپ يوق قىلىۋېتەتتى. كۆپۈكلەر كۈچلۈك كۈن نۇرىدا كۆزنى چېقىپ پارقىراپ ئۆركەشلەر ئىچىدە ئېگىز - پەس چايقىلىپ يىراقلاپ كېتەتتى. ئاشۇ كۆپۈكلەرنىڭ تېگىدە دەل ئاشۇ بىرەر يۈز ئادەم يېرىم كۈن باش - كۆزىگە تاياق يەپ، تىل ئىشتىپ تۇرۇپ ياسىغان تۈرمەل يۇمىلاپ ئېقىپ كېتەتتى. گوڭشېنىڭ تاغار قورساق ياش شۇجىسى ھەمراجان ئېيىق تاپىنىدەك بوغماق ئالىقىنىنى ھەدەپ قارا ساقاللىرى ئارىسىدا قالغان ئېڭىكىگە ئۇرۇپ بوغۇلۇپ ۋارقىراپ كەتتى.

— ھەي ئانىڭنى، تەتۈر پېشانە خوتۇن تالاق ئوغرىلار، بىر ھەپتىنىڭ ياقى پۈتۈن يۇرتتىكى دەل - دەرەخنى كېسىپ كېلىپ يۇرتنى ئاقلىۋەتتۇق. قۇشقاچ قونغۇدەك شاخ قالمىدى. ھەممىنى دەرياغا ئېقىتىۋېتىشتىڭ... ئەمدى دەريانى نېمىدە باغلايمىز - ھە؟! ھو نانكور ئوغرىلار! ئىشتان - چاپىنىڭنى باغلامسەن؟

ئۇ لوپۇلداپ يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ئالدىغا ئۇچرىغان يېرىم يالىڭاچ ھاشارچىلارنى ئۇرۇپ كەتتى. ھاشارچىلار ئېيىق قوغلىغان قويلاردەك تەرەپ - تەرەپكە پىتراپ ئۇنىڭ ئالدى قايانغا بولسا شۇ تەرەپكە دېڭىزدىكى لەھەڭ سۇنى ئىككى تەرەپكە يېرىپ ماڭغىنىدەك شۇ تەرەپكە بوشاپ ماڭاتتى. خەق پەقەت قېچىشنىلا،

بىر - بىرىنى ئىتتىرىشىپ يۆتىلىشىپ يىقىلىپ قېچىشنىلا بىلەتتى . ھېچكىم زۇۋانى دارغا تارتىلغاندەك ۋاي دەپ ، بىر ئېغىز گەپ قىلمايتتى . قېچىپ يۈرۈپ يەنە ئىشلىمەك بولۇپ بېگىزدەك تىكەنلىرى دىردىيىپ تۇرغان شوخلۇق جىگدە شاخلىرىنى يالىڭاچ مەيدىلىرىگە بېسىپ چىڭ قۇچاقلاپ قايانغا ئاپىرىشنى بىلمەي بىر - بىرىگە ئۇسۇشۇپ ، دوقۇرۇشۇپ ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشەتتى . بېشىغا قامچا يەپ كاللىسى چۆرگىلەپ قالغان ئېشەك يولنىڭ ئوتتۇرىدا قايسى تەرەپكە مېڭىشىنى بىلمىگەندەك ئۇلارمۇ قوللىرىدىكى شاخلارنى ، ھۆل تېرەك ياغاچلىرىنى ، چىملارنى نەگە قويۇشنى بىلمەي ، ھەر تەرەپكە يۈگۈرۈشەتتى . ھەممىنىڭ كۆزى ئالاق - جالاق بولۇپ كېتىشكەندى . قالايمىقان پىتراپ يۈرگەن قوي پادىسىدەك بىر - بىرىدىن ئورۇق ، ۋىجىك بۇ ئادەملەرنى ئەندىشىدىن كۆرە بىر خىل قورقۇش ، خىجىللىق بېسىۋالغانىدى . ئۇلار بۇ سۇنىڭ يۇرتىغا بېسىپ كىرىپ يۇرتىنى خانىۋەيران قىلىشىنى ، ئاران تۇتقان كومىلاچ تاملىق ئۆيلىرىنى ، بىر - ئىككى جانلىقلىرىنى ، تىلسىز بالىلىرىنى ، مىڭ تەستە تىرىپ ئۆستۈرگەن زىرائەتلىرىنى نابۇت قىلىشىنى ئەمەس ، پەقەت يار ئېلىپ كېتىشىنىڭ ، سۇنى باغلاپ ياندۇرالمىغىنىنىڭ ئۆزلىرىنىڭ گۇناھى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىشىپ ئىچى سىقىلاتتى .

ھەمرا شۇجى لوكولداپ يۈگۈرۈپ شارقىراپ ئېقىۋاتقان يارداڭنىڭ بويىغا كېلىپ توختاپ قالدى . لايقىپ ئېقىۋاتقان قارا سۇ ئۇنى مەسخىرە قىلىپ قاقاقلاپ كۈلۈۋاتقاندەك قىرغاققا ئۇرۇلۇپ بوش يارداڭ توپىلارنى ئۈزۈلۈكسىز يىرىپ پولتۇڭ - پولتۇڭ ئاۋاز چىقىرىپ ھۆركىرەپ ئاقماقتا ئىدى . ئۇنىڭ يوغان يۈزى قارىيىپ ئىسىلىپ كەتكەن ، غورىدەك قاپقى ئاستىدىكى چىمچىلاقنىڭ ئۇچى پاتقۇچىلىك چوڭقۇر تۆشۈكتەك كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتتى . ھەي ئىسىت ، پۈتۈن گوڭشې بويىچە ئۇن

مېنىڭ ئەركەكنى باشلاپ كېلىپ مۇشۇ بىر يارنى ئېتەلمىسەم ، خەلقئالەم ئالدىدا ، ناھىيە كاتتىۋاشلىرىنىڭ ئالدىدا كۈلكىگە قالامدىمەن ، راخمان كۆك تېخىمۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋالدىغان بولدى . ئىككى پۇللۇقۇمنى قويمايدىغان بولدى . ياق … ، مەن ئېتىمەن …

شامىنىڭ يورۇقىدا ناھىيىدىن چىققان كاتتىۋاشلار چىرايلىرىنى غورا يېگەن تازدەك تۈرۈشۈپ ئولتۇراتتى . ھەمرا شۇجى ئىششىغان قاپاقلىرى ئاستىدىكى پەسلداق كۆزىنى يەر تېگىدىن راخمان تورغا تىكتى . راخمان تۆر ئورۇق گەۋدىسىنى ساپانىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ شەپكىسىنى گەدىنىگە كىيىپ سېرىق پۈرلاش يۈزىدىكى ھەممە قورۇقلارنى كۆزىگە يىغقان ھالدا گېزىت قەغىزىگە يۆگىۋالغان كۆك تاماكىنى ئالىقىنىغا يېقىن بارمىقىنىڭ تۈۋىگە قىستۇرۇۋېلىپ خاتىرجەم تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ يۈزى سارغىيىپ پىشقان سېرىق چىلگىنىڭ ئاپتاپتا قورۇلۇپ قالغان شاپىقىغا ئوخشاپ قالغانىدى . قورۇقلار ئارىسىدا بىر تال سىزىقتەك قىسىلىپ قالغان كۆزلىرى يۇمۇقمۇ ، ئوچۇقمۇ بىلگىلى بولمايتتى . مۇنداق قاراشتا راخمان تۆر دۇنيادا كۆك موخوركىدىن بەلەن نېمە يوق دېگەندەك پۈتۈن ئىشتىياقى بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇپ تاماكىنىڭ ھوزۇرىنى سۈرۈۋاتقاندەك ئولتۇراتتى . ھەمرا شۇجى ئىچىدە تېرىكىپ كەتتى . «ھۇ دەيۈز قارىغۇ ، ئادەمنىڭ بېشىدا تۈگمەن چۆرگىلەۋاتسا ھېچ ئىش كۆرمىگەندەك ھەتتا بۇ يەردە يوقتەك غەم تارتماي ئولتۇرغىنىنى قارا … ئۆلەڭچۇ ، ھۇ قېرى .»

ھەمرا شۇجىنىڭ يۈزلىرى ئېسىلىپ قارىيىپ كەتتى .

— مەن گەپ قىلمىسام كېسەل توخۇدەك مۈگدەپ ئولتۇرىدىغان گەپ ئوخشايدۇ . يا بايا يېگەن پاقلان گۆشى ھەممىمىزنى بېسىپ كەتتىمۇ ؟ — ئۇ شۇنداق دەپلا راخمان تۆرغا قارىۋىدى ، ئىككىسىنىڭ كۆزى ئۇچرىشىپ قالدى .

ھەمرا شۆجىنىڭ كۆزى تەھدىت ۋە غەزەپ - نەپرەت بىلەن راخمان تۆرغا تىكىلدى. راخمان تۆرنىڭ ئوڭ كۆزى كۆمۈتا كىرىپ كەتكەندەك چىڭ يۇمۇلغان بولۇپ، خۇددى قېرى مۈشۈكنىڭ كۆزىدەك كۆزى لۈممىدە ئېچىلىپ يالت قىلىپ يەنە سولاشقان ياپراق ئارىسىدا غايىب بولدى. ئۇنىڭ كۆزىنىڭ مەسخىرە بىلەن چاقنىغان يېشىل نۇرى ھەمرا شۆجىنىڭ تۆشۈكتەك كۆزىدىن ئۆتۈپ يۈرىكىدىكى سەپرانى تېخىمۇ ئۇلغايتىۋەتتى. «خەپ، ئۆلمەيدىغان تىرىك تاپ» دېدى ئىچىدە. «ئاۋۇ لامزەللىنىڭ دائىم جالاپتەك ھىجىيىپ ئولتۇرۇشىنى» دەپ ئۇنىمۇ تىللىۋالدى ھەمرا شۆجى گوڭشې باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ دېگىلدەكتەك پاكار خام سېمىز مۇدىرى كېرىم پازىلغا ھومۇيۇپ، ئۇمۇ تۇغما ئادىتى بويىچە ئاغزى ئېچىلمىسىمۇ دائىم چىرايى ھىجىيىپ تۇرغاندەك كۆرۈنۈشى بويىچە ئولتۇرۇپ تامىقىغا چاپلىشىۋالغان گۆش ئۇۋاقلىرىنى تىلىدا تېپىشقا تىرىشىپ ئولتۇرماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قىياپىتىمۇ ھەمرا شۆجىنىڭ سەپراسىنى يەنە بىر ھەسسە ئۆرلىتىۋەتتى. «بۇ خېنىم تەلەت پاپىمۇ خوتۇن خەق بىلەن كېۋەز تاقلىماي، ئىست، سېنىڭ ئەر كىشى بولۇپ قالغىنىڭ» دەپ ئىچىدە تىللىدى راخمان تۆر سول كۆزىنىڭ سالپىسىنى سەل كۆتۈرۈپ كېرىم پازىلغا نەپرەت بىلەن قاراپ. ھەمرا شۆجى غەزىپى قايىنىغان ھالدا سۆزلەپ كەتتى:

— مەن گوڭشې داڭۋېي باشقۇرۇش كومىتېتىغا ۋاكالىتەن ناھىيە باشلىقلىرى ئالدىدا باشباشتاقلىق قىلغانلىق بولۇپ قالسىمۇ شەخسەن ۋەدە بېرىۋېتەي، بۇ قېتىمقى يار ئېلىپ كېتىش ئىشىدىن ناھىيە خاتىرجەم بولسۇن، مەن پۈتۈن گوڭشېدىكى ئون مىڭ قاۋۇل ھاشارچىنى ھەرقايسى داۋىنىڭ بىرىنچى شۆجىسى بىلەن دەريا بويىغا ئېلىپ بېرىپ بىر ھەپتە ئىچىدە يارنى ئېتىۋېلىش ئارقىلىق پۈتۈن يۇرتنى، زەپ - زىرائەتنى، خەلقنىڭ ھاياتى، مال - مۈلكىنى قوغداپ قېلىشقا ۋەدە بېرىمەن.

قاپاقلىرىدىن مىڭ پاتمان قار ياغدۇرۇپ ئولتۇرغانلار

ئېگىز - پەس چاۋاك چېلىشتى.

— ھەمرا يارايدۇ. قانداق ئىش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قورقماي ئىشلە. يارنى ئەتىگىلا خاتالىشىپ قالماسمۇ مەن بار، — دېدى ناھىيىنىڭ دوقا باش شۇجىسى ئۆزۈن تومشۇقىغا قىستۇرۇۋالغان ئەرزان باھالىق ئەترگۇل ماركىلىق سېرىق تاماكىسىنى ئاغزىدىن ئېلىپ.

— مەن مەشەدىلا ئىشنى تەقسىم قىلىۋالاي، مۇگدەپ، سۆرىلىپ يەنە يېغىن ئېچىشقا ۋاقتىم يوق. ھازىردىن باشلاپ راخمان شۇجى خەقنى ھاشارغا قوزغاش، ياغاچ - تاش، شاخ - شۇمبا يەتكۈزۈش، ئىشقىلىپ ئارقا سەپ تەمىناتىغا مەسئۇل بولسۇن.

ھەمرا شۇجى ھەرقانچە بولسىمۇ مەن ئۆنىڭغا ئىش بۇيرۇۋاتقاندىكىن قولاق سېلىپ ئاڭلا. بۇ يەردە ناھىيىنىڭ شۇجىسى، ھاكىملىرى بار دەپ ئويلىغانتى. بىراق، راخمان تور بورۇنقى پەدىدە كۆزىنى قىسىپ تاماكىسىنى شورىغانچە قىمىر قىلماي مۇگدەپ ئولتۇرىۋەردى. ھەمرا شۇجى تېرىكىپ گەپنى چىشلىرىنىڭ ئارىلىقىدىن چىقىرىپ خارقىراپ كەتتى.

— ئەگەر شاخ، ياغاچ، ئادەم ئۆكسۈپ قالىدىغان، بىر تال كەم قالىدىغان بولسا مەن كىمدە - كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر شۇ ئادەم بىلەن ئوبدان بىر قەپەس ھېساب - كىتاب قىلىشىۋالىمەن. لى شۇجى ھوقۇقنى ماڭا بەردى، خاتالىشىپ قالسامۇ مەيلى.

— ھەمرا شۇجى، سىز دېگەن بۇرۇن كىمگىزدەك ھوقۇقىڭىزنىمۇ بېگىزدەك ئىشلەتكەن. ھازىر مۇڭگۇزدەك ھوقۇقىڭىزغا لى شۇجى قوغۇشۇن ئۇلاپ بەردى، — دېدى راخمان تور سېرىق شالاڭ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ.

لى شۇجىنىڭ قاپىقى تۈرۈلدى.

— راخمان، سەن پېشقەدەم شۈجى. سەندە قوللاش ياخشى بولمىسا بولمايدۇ. قېنى، ئۆزەڭنىڭ قارىشىڭنى قويۇپ باقە، — دېدى خاپا بولغان ھالدا.

— لى شۈجى، سىز مېنى ئوبدان بىلمىسىزيا. مەن راخمان قاچان، قايسى ئىشنى دادىغا يەتكۈزمىگەن. بۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىسام، مەن ھوقۇقۇمنى تالاشقانلارغا بېرىپ خوتۇنۇمنىڭ ئوچقىغا ئوت قالايمەن. مەن پۈتۈن مەكتىنى ئاقلىۋەتسەم ئاقلىۋېتمەنكى، شاخ دېگەننى دەريا بويىغا قومدەك دۆۋىلەيمەن، ھاشارغا بارمىغان كىسپۇرۇچتىن بىرنى تۇتۇۋالمىغان بولسام يالىڭاچلاپ ئالدىمغا سېلىپ قوغلاپ دەرياغا ئاپىرىپ تۇرمەلگە باغلاپ يارغا باسمەن دەڭا. مەن راخمان ئۆلمىدىم.

— مۆكۈۋالسا كۆرمەي قالارسىزمىكىن راخمىنىكا، — دەپ كۈلدى ھاكىم تولغىنىپ ئولتۇرۇپ سىلىق قىلىپ. «ۋاي قوڭ چالمىسى» دېدى راخمان تۇر ئىچىدە تېرىكىپ. ھەممە ئوخشاشمىغان قىياپەتتە كۈلۈشۈپ كېتىشتى. چۈنكى، راخمان تۇرنىڭ لەقىمى قارىغۇ ئىدى. ھەمرا شۈجىنىڭ ئاچچىقى بۇ گەپ بىلەن پوسىدە يەلدەك قېچىپ كۈلۈپ كەتتى. خېنىمدەك كۈلىدىغان كېرىم پازىلمۇ ئىچىدە دەردى چىققاندەك بولۇپ ئۇنىڭدىن قېلىشمىغۇدەك تېلىقىپ كۈلدى. كەيپىيات خېلى جانلانغاندەك بولۇپ قاتاللىق پەسەيدى.

— ۋاي شەنجاڭ، مەن راخمان ئۇ خوتۇن تالاقلارنى خوتۇنىنىڭ ئىشتىنىنىڭ ئېغىغا مۆكۈۋالسىمۇ تاپىمەن ھا ... ھا ... ھا ...

بۇ قېتىم راخمان تۇر ئۆزى يالغۇز كۈلدى. چۈنكى، ھاكىم تېرىكىپ پوكاندەك ئېسىلىپ كەتكەنىدى. راخمان تۇر يۈزسىزلىكتە ئۇچىغا چىققان بولسىمۇ، لېكىن ھاكىم ئۇنىڭ ئۆزىگە يۈز - خاتىر قىلمايدىغانلىقىنى ئويلىمىغانىدى. چۈنكى، ھاكىمنىڭ لەقىمى ئىشتاننىڭ ئېغى بولۇپ بۇ ھەقتە سەت

رىۋايەتلەر تارالغانىدى. بۇنى ھېچكىم ئېغىزىغا ئېلىشقا جۈرئەت قىلالمايتتى. راخمان تۆر دەيدىغاننى دەپ بولۇپ ھېچ ئىش بولمىغاندەك كۆزىنى قىسىپ ئولتۇرۇۋەردى.

— ھە، ھە، راخماندا ئىپادە ياخشى، روھى ياخشى، — دەپ گەپنى يۆگەپ كەتتى لى شۇجى.

ھەمرا شۇجى گەپنى داۋاملاشتۇردى:

— كى جۇرىن ھە، كېرىم جۇرىن ئائىلىدە قالغان ئاياللارنى قوزغاپ ئومىنى ئورۇش، كېۋەز - قوناقلارنىڭ ئوتاق - سىلاق ئىشىنى قىلغاچ تۇرىدۇ. يەنە ھەممە ئادەم ھاشارغا كەتكەندىكىن دەپ كى جۇرىن ئورامغا چوشمەي دۆلەتكە سېتىپ بېرىدىغان بۇغداينىڭ ۋاقتى كېچىكسە، مەن كى جۇرىننىڭ سىم ساقىلىنى يىكەندە ئالىمەن.

— مەنمۇ ۋەزىپەمنى ئوبدان ئورۇنلايمەن، — دېدى كېرىم پازىل ھەمدە ئىچىدە: «ھۇ ئاناڭنى ياپال باش ئۆزىنى كۆرسىتىپ كېتىشىنى» دەپ تىللىدى.

— كى جۇرىن، سىزنىڭ ئاۋاز بەك بوش چىقىدۇيا، قانداق؟ — دېدى لى شۇجى.

— ئىشنى قىلىشتا چاتاق يوق. ئەمدى ئۈنۈم بوش چىققان بولسا يېڭى بۇغدايغا ئۇلاشقاندا بەكرەك توۋلايمەن.

شۇنداق قىلىپ، يىغىن تۈگەپ ھەممىسى ئورنىدىن تۇرۇشىغا قىسىر قىلماي ئولتۇرۇپ تومۇرلىرى كۆپۈپ چىققان ئارىدەك قوللىرىدا تاماكا يۆگەۋاتقان راخمان تۆر:

— مەن بىر كەلىمە پىكىر قىلاي، — دەپ قالدى. ئولتۇرغانلار ئولتۇرغانچە، ئورنىدىن قوپقانلار ئىزىدا تۇرۇپ قالدى. ھەمرا شۇجى قارىداپ كەتتى. «نېمە دەيدىغاندۇ، ئىچىدە ھونناق قاينايدىغان». راخمان تۆر تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن گېزىت ئۈچىنى ئاغزىغا ئاپىرىپ ھۆللىگىلى تۇردى. ھەممىسى ئۇنىڭغا ئىچى پۇشقان ھالدا قاراشتى. راخمان تۆر

ئورنىدىن تۇردى . ئۇنىڭ مۇكچەك گەۋدىسى ئورۇق تېنىنى تېخىمۇ ئاۋارە كۆرسىتەتتى . قورۇقلار گىرەلىشىپ كەتكەن چوڭقۇر پاتىڭى ھەمرا شۇجىنىڭ نەپرىتىنى قوزغىدى . ئۇ ئالدىرىماستىن قوڭىغا قويۇپ ئولتۇرغان قارا سومكىسىنى مۇرىسىگە ئاستى . توختىغانلارمۇ ، ئولتۇرغانلارمۇ ئورنىدىن قوزغىلىشتى . ھەمرا شۇجىنىڭ كۆڭلى جايىغا چۈشكەندەك بولدى .

— راخمان ، كېنى سىزدە پىكىر ؟ — دېدى لى شۇجى ئۇنىڭ يالتىيىپ قالغىنىدىن ئىچى تىتىلداپ . ئۇ دائىم ئاغزىدا ھە دەپ كادىرلارنىڭ ئۆزئارا قول ـ قانات بولۇشىنى تەشەببۇس قىلىسىمۇ بۇنىڭغا كۆڭلىدە قارشى ئىدى . بىر ـ بىرىگە قارشى بولسا ئۇ ئۆز قول ئاستىدىكى ئادەملەرنىڭ ھەممە ئەھۋاللىرىنى ئوبدان بىلىپ نوقتىلاپ ئىشقا سالاتتى .

— دەۋىرلىك ، سىزدە پىكىر توگرا بولسا مەن جان چىكىپ كەتسىمۇ سىزنى كوللايدۇ . كىزمەت ياكشى بولسا مەن سىزنى تەكدىرلەيدۇ .

راخمان تۇر ساڭگىلاپ كەتكەن قاپىقىنى تۈرۈپ مۇشۇكىنىڭكىدەك كۆزىنى لى شۇجىغا تىكتى ـ دە ، ئالقىنىغا يېقىن بارمىقىنىڭ توۋىگە قىستۇرۇۋالغان تاماكىسىنى شوراپ ئاغزىدىن ئىس پۇرقىرىتىپ گەپ ئاچتى :

— مېنىڭ باشقا پىكرىمغۇ يوق . نېمەرىسكى بولسا دەپ قوياي ، ھەمرا شۇجىنىڭ ئون مىڭ ھاشارچىسىنى ، شاخ ـ شۇمبا ، خىل خاياغاچلارنى ھاشارغا ئوبدان يەتكۈزۈپ بېرىمەن ، يارنى ھەپتە ئىچىدە ئېتەلمەي قالسا مەن ئۈچ كۈندە ئېتىپ سىزگە خۇش خەۋەر يەتكۈزىمەن .

— ياكشى ... ھا ... ھا ... ھا ياكشى ... مانا ... مانا يولداش را شۇجى يارايدۇ . ئىنكىلاۋى كادىر مۇشۇنداق بولىدۇ .

— ئاكا ، بولمىسا ئۆزەڭلا ئېتىپ كېلە ، — دېدى ھەمرا

شۇجى چىدىمىغاندەك قىلىپ .

— ياق ، سىز ئېتىڭ . سىز دېگەن شۇجى . سىز ئېتەلمىسىگىز ، مەن باراي ، — دېدى راخمان تۇر ھىجايغان ھالدا . لى شۇجى تېخىچە ئۇنىڭ دولىسىغا شاپىلاقلاپ باش بارمىقىنى چىقىرىپ ماختاۋاتاتتى .

— مۇشۇ يارنى راستلا ... سىز ئېتىۋالسا ... سىزنى باش شۇجى قىلىشقا ... مەن ... ۋەدە بېرىدۇ ... راست . ھەمرا شۇجىنى يۆتكەپ كېتىدۇ . جۇما ...

— سىز بالدۇر كېتىپ قالسىگىز ... ئۇلگۇرمەسسىز ؟ !

راخمان تۇر دۇمچەيگەنچە دولىسىغا ئېسىۋالغان سومكىسىنى قولتۇقىغا قىستۇرۇپ ئىشكتىن چىقتى . ھەمرا شۇجى جۇۋالدۇرۇز تۆشۈكىدەك كۆزىدىن ئوت چىقىرىپ كۆكىرىپ كەتكەن لەۋلىرىگە قىستۇرۇۋالغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇرالماي يانىغان چاقمىقىنى غەزەپ بىلەن پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى ...

ئۇ لۆمشۈپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىدە شاخلارنى كۆرۈپ تېخمۇ ئەسەبىيلىشىپ ، قولىدىكى تاياقتا كىمنى ئۇرۇشنى بىلەلمەي تۇرغان جايىدا ئىككىنى پىرقىرىتىۋەتتى . ئۇنىڭ كۆزى قاشتىن يار ئېچىگە يېرىم مېتىر سۆرىلىپ كىرىپ كەتكەن ئىككى مېتىر ئېگىزلىكتىكى بۇقا ئۈستىدە يوغان قوزۇقىا توقماق ئۇرۇۋاتقان ، كالتا ئىشتاندىن باشقا كىيىمى يوق بىر ياشقا چۈشتى . ئۇ ياش ئابدۇكېرىم بولۇپ ، ئۇ يوغان ئۆرۈك توقمىقىنى ئەستە كۆتۈرۈپ قوزۇق ئۈستىگە قولاشمىغاندەك ئۇرۇۋاتاتتى . توقماقنى ھەر كۆتەرگەندە ئۇنىڭ قوۋۇرغىسى ئېنىق كۆرۈنۈپ ، تېرىلىرى ئىككى تەرەپكە سىيرىلىپ تۇراتتى . ئۇنىڭ توقماق ئۇرۇشىغا قاراپ ھەمرا شۇجىنىڭ سەپرايى تېخمۇ ئۆرلىدى .

— ھۇ ئاناڭنى ، نەدىن كەلگەن سولتەكسەن . توقماقنى نان يېگەندەك ئۇرامسەن ؟

ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى كۆك كەسمە بىلەن يۆگەشتۇرۇپ

بىرنى سالدى. ئابدۇكېرىم «ۋايجان» دېگەنچە سۇغا «پولتۇڭ» قىلىپ چۈشۈپ لاي سۇغا چۆكۈپ كەتتى. ھەمرا شۇجى ۋارقىرىدى:

— ما كۆكەمە ئۇششۇقنى سۈزۈپ چىقىش، سەكرە سۇغا ... ئاناڭنى. مەن يارنى بىر ھەپتىدە ئېتىمەن دەپ ۋەدە بەرسەم، بىر ھەپتىدە ئېتىش تۈگۈل سەككىز مېتىرلىق يار ھازىر ئون توققۇز مېتىرغا يېتىپتۇ...

— ئۇنى قۇتقازمىساڭمۇ بولىدۇ، ئۆزى چىقالايدۇ، چىقالمىسا مەيلى، ئۇ دېگەن بۇزۇق ئۇنسۇرنىڭ بالىسى. ئۆلسە مەيلى. سىلە ئۇنى سۇغا تاشلىۋەتمىدىڭلە، — دېدى يېقىنلا يەردە بىرسى ھىجىيىپ تۇرۇپ.

— راست، بۇزۇق ئۇنسۇرنىڭ بالىسى.

— راست دەيدۇ.

— تېخى ئانىسى تەرەپمۇ باي دېھقان ئۇنىڭ، ئۇ بىز كەمبەغەل دېھقانلارغا ئوخشىمايدۇ.

ھەمرا شۇجى لۆمشۈپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىگە چەكچىيىپ قارىغىنىچە «ئۆلمىسە بولاتتىغۇ ھەرقانچە بولسىمۇ» دېدى. سۇ يۈزى كۈن نۇرىدا پالىلداپ پارقىراپ ساناقسىز شاخ - لۆجىلەرنى ئېقىتىپ كېتىۋاتاتتى. ئەمما، ئابدۇكېرىمنىڭ بېشى سۇ يۈزىدە كۆرۈنمىدى. ھەمرا شۇجىنىڭ كۆڭلى سەل جايىغا چۈشكەندەك قىلىسىمۇ، تېخى ئىچىدىكى قورقۇنچ تامامەن چىقىپ كەتمىگەندى. تېخىچە ئۇنىڭ يۈرىكى جىغىلداپ سوقۇپ تۇراتتى. ئىششىغاندەك يوغان ساقال باسقان يۈزلىرىدە يىڭنە ئۇچىدەك تەر تامچىلىرى پارقىرىدى. «سۇغا مەن ئىتتىرىۋەتتىممۇ ئۇ دەيۈزنى، كۆكەمە گۈي، ئاران تۇرۇپتىكەن». ئۇ شۇنداق دەپ ئۆزىنى بەزلەپ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپلا ئەرۋايى ئۇچتى. تاۋۇزنىڭ قىزىل ئورۇقىدەك كۆزلىرىدىن سوغۇق ئۆچمەنلىك نۇرى چاقنىدى.

راخمان تۇر سۇنايدەك يۈگۈلغان تاماكىسىنى ئالىقىنىغا يېقىن بارماقلىرىنىڭ تۈۋىگە قىستۇرۇپ ئالدىغا دۈمچەيگەن ھالدا گېلەم سېلىنغان مەيدىن چۆشۈپ ئۆزى تەرەپكە كېلىۋاتاتتى. «ما پىيەندىنىڭ كەلگەن ۋاقتىنى ... بۇ ئىت پوقى مېنى سۈندۇرغىلى كەلگەن چېغى ... مەندىن ئامەت قېچىۋاتامدۇ نېمە، ساپ توشقىنىم تەتۈر قېچىپ، يېغىرىم ئېچىلغاندا دۈشمىنىمگە ئۇچرايمىنا، ھۇ خوتنۇڭنى ... » ھەمرا شۇجىنىڭ قارا ئۆششاق چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتتى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم را شۇجى، — تورمەل تورۇۋاتقان، تورمەلگە شاخ تاشلاۋاتقان، چىم يۇدۇپ كېلىۋاتقان بىر توپ ھاشارچى دېھقان قىلىۋاتقان ئىشلىرىنى تاشلاپ ئېگىلگىنىچە قوللىرىنى قولتۇقىغا سۇرتۇپ ئالدىغا ئۆتتى. ھەممىنىڭ ئالدىدا ماڭغىنى سېرىق كەكە ساقال بىر ئادەم ئىدى.

— قوپە خوتۇنۇڭنى، نان قېپى ئوغرىلار. قېنى سەن قادى چەپەر، ما ئوغرىنى باغلىغىنا. مەن ماڭا خوتۇنۇڭنى ئالغاچ كەپتىمەنما. ماڭا نېمە سالام قىلىشىسەن. مەندە ئېلىشىدىغان بارمىتىيا؟ — راخمان تۇر شۇنداق دەپ يەرگە ئېڭىشىپ قوش مۇشتەك ھۆل سېغىز چالمىنى ئېلىشىغا ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشۈپ كەلگەن ھاشارچىلار ئىتتىن ھۈركىگەن قوي پادىسىدەك بىر ـ بىرىگە پۈتلىشىپ گۇررىدە قېچىشتى. راخمان تۇر ئاتقان چالما خالايىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا چۈشۈپ كىمگە تەگكەنلىكىنى بىلگىلى بولمىدى.

— ئىشىڭنى قىلىشماي ماڭا نېمە سالام قىلىشىسەن، ھۇ خوتۇن تالاقلار. ماڭا سالام قىلىشقا ھەددىڭ يوق. ھەپتە ـ ئون كۈننىڭ ياقى ئالەمنىڭ شاخ ـ شۇمبىسىنى يارنىڭ ئاغزىغا تىقىپ بولۇشتۇڭ، يۇرتتا ئېشىكىڭنىڭ قۇيرۇقچىلىك شاخ قالمىدى. ھەممە يەر تازنىڭ بېشىدەك ئاقلىنىپ كەتتى. يارنى ئېتىش تۈگۈل، بارغانچە كېڭەيتىۋېتىشىپسەن. ھۇ لىڭتاسما ئوغرىلار.

بۈگۈن مەن ھەممىگنى باغلايمەن. سەن ئوغرىلار لامزەللىلىك قىلىپ كۆچ چىقىرىشمىدىڭ. مەھەللىدە دەل ـ دەرەخ كېسىلىپ تۈگىسە، خوتۇنۇڭنىڭ چېچىنى كېسىپ كېلىپ يارنى ئېتىشەمسەن. مەن بۈگۈن ھەممىگنى باغلاپ يارغا باسىمەن. ھەممىگنى، ئۈيۈاقاڭنى، زىرائەتلىرىڭنى دەريا بېسىپ كەتسە قارنىڭغا نېمە يەيسەن؟ مەن راخمان ھەممىگنىڭ قارنىنى قانداق بېقىپ بولىمەن.

راخمان تۈر كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ قولتۇقىدا سېيرىلىپ توختىمايدىغان تەۋەرۈك سومكىسىنى پات ـ پات ئۈستىگە سۈرۈپ قويۇپ تاماكىسىنى شورىغاچ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ ئالدىغا مېڭىۋەردى. چۇمۇلىدەك قىمىرلاپ يۈرۈشكەن ھاشارچىلار بايا سالامغا بارغانلارنى زاڭلىق قىلىپ كۈلۈشكىلى تۈردى. راخمان تۈرنىڭ ھەربىر گېپى ئۇلار ئۈچۈن كۈلكىلىك ئىدى. ئەمما، ھەممىسى ئۇنىڭدىن قورقۇپ ئۆزىنى ئېلىپ قاچاتتى.

ھەمرا شۇجى يار بېشىدا جەينىكىگىچە تورۇۋالغان زەڭگەر كۆڭلىكىنىڭ يېڭىنى توختىماي شىمايلاپ چۇپۇرلۇق يوغان قوللىرى بىلەن تۈلۈمدەك بېلىگە تايىنىپ كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ دۈمچەيگەن پېتى تىللاپ كېلىۋاتقان راخمان تۈرغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ تۇراتتى. ئۇ يار بېشىدا ئۆزى يالغۇز ئىدى. كالتا پاچاقلىرىنى كېرىپ خۇددى ھەيكەلدەك قېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ كەڭ پۇشقاقلىق توپا رەڭ سارجا ئىشتانلىرى دەريا تەرەپتىن ئۇرۇۋاتقان ئىسسىق شامالدا پالاقلايتتى. ھاشارچىلار سورۇنغا كىرىۋاتقان ئىككى ئىتنىڭ تالىششىنى كۆرگەندەك ئىشلىرىنى تاشلاپ ئۇلارغا قارىشىپ تۇراتتى. «بۇ قارىغۇ ماڭا ئۇسۇپ توختايدىغان بولدى. ئۇسەي دېيىشكىلا ئۆزۈمنى يانغا ئېلىۋالسام دەرياغا چۈشۈپ كېتىپ ئۆلسىمۇ بىر قۇتۇلاتتىم» دەپ ئويلايتتى ھەمرا شۇجى. راخمان تۈر دەل ئۇنىڭ ئالدىغا ئىككى قەدەم قالغاندا توختىدى. ئۇ بېشىنى يەردىن كۆتۈرۈپ قارىۋىدى،

تۆرۈلۈپ كەتكەن سېرىق لەش تېرىلەر ئارىسىدىن لىپىلداپ مۆشۈكنىڭكىدەك يېشىل كۆزلەر كۆرۈندى. راخمان تۆر سېسىغان، ئۆپراپ كىچىككىنە قالغان چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى. بۇ كۈلكە ئۆزىنى ئاران تۇتۇپ تۇرۇۋاتقان ھەمرا شۇجىنىڭ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى.

— نې ... نېمىگە كەلدىلە، راخمىنىكا بۇ يەرگە، — ھەمرا شۇجى لاغىلداپ تىترەپ كەتتى.

— يۇرتىنىڭ جىمىكى تۆت سەر گۆشى بار ئەركەكلەرنى توچەيلەپ، ھارۋىلاپ دەل - دەرەخ، شاخلارنى ئەۋەتىپ تۇردۇم. ئۆكسۈپ قالمىدى. ھەپتىنىڭ ياقى ھېچ ئىبتىلدى دەيدىغان گەپ يوق. مەھەللە ئاقلىنىپ كەتتى. بەش يۈز مىڭ جىڭ ئاشلىق ئەۋەتتىم. ئامبار بىكار بولغىلى تۇردى. بۇ خەق زادى نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ. بىر كۆرۈپ باقاي دەپ كەلدىم.

راخمان تۆر ئۆڭ كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ سول كۆزىدە تۆركەشلەپ لايقىپ ئېقىۋاتقان دەريا بېتىگە قارىدى.

— نېمە ئىش قىلدىكىن دېسەم، دەريا كۆچۈرۈپسىز ئەمەسما ھەمراجان. دەريانى ئاۋۇ ئەسلى قىنىدىن يۆتكەپ يۇرت ئىچى بىلەن ئېقىتىدىغان بوپتىمىز - دە، ئەمدى. بۇ يۈيگۆڭنىڭ تاغنى يۆتكىگىنىدەك ئىش بوپتۇ. ماۋجۇشى يۈيگۆڭنى يازماي سىزنى يازسا بوپتىكەن، ئۇنى ئاتام زامانىسىدىن قالغان رىۋايەت دەيدۇ. بۇ دېگەن راست گەپ مانا. دەريا ئەسلى خېنىيانىڭ جاڭگىلىغا قاراپ ئاقاتتى. ئەمدى تاكاسىنىڭ قۇملۇقىغا قاراپ ئېقىش تاپىدىغان بوپتۇ. دېھقانچىلىق قىلماي كۆلىنىڭ خەنزۇلىرىدەك بىردىن قېيىق ياساپ ئۆردەك بىلەن بېلىق باقارمىز. ئەمدى سىز بىلەن مەن مەيدە شۇجىلىق قىلماي كېمىدە قىلارمىز.

— ھۇ باللاڭنى كىسپۇرۇچ قېرى. ھېلى ئاناڭنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن بىكار. قۇلىقىمنىڭ قېنى قېچىپ قالغان!

بىكار ... بىكار ... سەن مېنى .

ھەمرا شۆجى يەڭلىرىنى شىمايلاپ مۇشتىنى تۈگۈپ دۆۋەيلەپ كېلىۋىدى ، ھارۋىكەش قادى چەپەر ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالدى .

— ھاي ... ھاي ، ھە شۆجى ، را شۆجى سەت تۇرىدۇ ، ھەرقايسىلىرى كىچىك ئادەم ئەمەس . بىر گوڭشې ئادەمنىڭ بېشى ، ھاشارچىلارنىڭ ئالدىدا بۇنداق قىلىپ يۈرسىلە سەت تۇرىدۇ ، — دېدى قادى چەپەر ئارىغا كىرىۋېلىپ .

— سەن سېرىق تۆك سويىمەك ، قوك چالمىسى ، سامان تىققان تاغاردەك قورسىقىڭغا ئىشەنمە . سېنىڭ قورسىقىڭ ھازىرقى زاماننىڭ ئوت - خەسىدە ياسىغان ھارىقىدا چوڭايغان . مېنىڭ ھاسىدەك بېلىكىم ئەركەك پاقىلاننىڭ يىلىكىدە ئۆيۈغان ، ھوقۇقۇمنى تارتىۋالىغان بىلەن بەل تۇتۇشۇپ قالساق سېنى بوغاز خوتۇننى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ دەرياغا تاشلىۋېتىمەن كۆتەمچى كىسىپۇرۇچ ، — دېدى راخمان تۆر ئالىقانلىرىنى ئاغزىغا چىڭ چاپلاپ تاماكىسىنى شوراپ تۇرۇپ .

— مەن سەن ئوغرى بىلەن بۈگۈن زادى خەلقىئالەم ئالدىدا ئېلىشقىنىم ئېلىشقان . ئىككىلىمىز بېشىمىزنى يەيمىز .

ھەمرا شۆجى يەنە ئېتىلىۋىدى ، قادىر چەپەر ھەمرا شۆجىنى چىڭ قۇچاقلاپ كۆتۈرۈپ ئون قەدەم نېرىغا ئەكەتتى .

— سەن ئېلىششقا ئالدىراپ كەتمە قوك چالمىسى . سۇ مەھەللە بوسۇغىسىغا قىستاپ بېرىپ قالدى . ئاۋۋال يارنى ئېتىۋېلىپ ئاندىن دېيىشىمىز . لەۋزىمىز بويىچە سەن ھەپتىدە ئېتەلمىگەن ئون مىڭ ئادەمنىڭ ھەپتىلىك كۈننى بىكار قىلغان بولغاندىكىن ، بۇ يەردىن دەررۇ يوقال . مەن ئۈچ مىڭ ئادەم بىلەن ئۈچ كۈندە ئېتىمەن .

— سەن قانداق قىلساڭ قىل . خەپ ، ئۈچ كۈندىن كېيىن پورۇقىڭنى يارغىلى كەلمىسەم ، ماقۇل .

— ماقۇل ، كەت . بىرىپ ئاشىنىلىرىڭ قورۇپ بەرگەن يۈندىنى ئىچكەچ شاخ - شۇمبىنى يەتكۈزۈپ بەر ، ئۈكسۈتۈپ قويساڭىزە ئۆزۈڭگە ھېزى بول ...

«ئەمدى ئىككى پۇتۇڭنى بىر ئۆتۈككە تىقىدىغان كۈن كەپتۇ قېرى . ئۆلىدىغان ۋاقتىڭ كەلگەن ئوخشايدۇ» .

ھەمرا شۇجى يېنىدا ھاڭۋېقىپ تۇرغان قادى چەپەرنى گەدەنگە مۇشت بىلەن بىرنى ئۇرۇپ يۇمىلىتىۋەتتى . قادى چەپەر سۇ يىغىلىپ قالغان كىچىك بىر ئورىچەككە بېشىچە كىرىپ كەتتى . ھاشارچىلار پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتتى . ھەمرا شۇجى لوپولداپ يۈگۈرگەن پېتى بىرىپ مەپىگە چىقتى . چىقىپلا قامچىنى قولىغا ئېلىپ مۆگدەپ تۇرغان ئاتلارنى تاراسلىتىپ ئۇرۇۋەتتى . ئاتلار مەڭدەپ ھارۋىنى بىر سىلكىپ يۈگۈردى . ھەمرا شۇجى ئۆن خالتىسىدەك مەپە ئۈستىگە ئوڭدىسىغا يىقىلدى . لايغا بۆلغانغان قادى چەپەر توپا توزۇتۇپ كېتىۋاتقان مەپىنىڭ كەينىدىن يۈگۈردى .

راخمان تۇر ھېچ ئىش كۆرمىگەندەك تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن يانچۇقىدىن كۆك تاماكىسىنى چىمداپ ئېلىپ گېزىت قەغىزىگە چىچىشتۇرۇپ سالدى . لەش قاپاقلىرىنى قىسىرلىتىپ پارقىراپ تۇرغان سۇ يۈزىگە قارشى قىرغاققا قاريدى . ئاندىن ئۆزلۈكىدىن ئەتراپىغا يىغىلىپ قالغان ، ئەمما يىقىن كېلىشكە ياكى گەپ قىلىشقا پېتىنالماي قارشىپ تۇرۇشقان دادۇي شۇجىلىرىگە قاريدى .

— ماڭە ، ھەممىڭ ماڭ ، قارىشىپ تۇرماي ئەسكەرلىرىڭنى مېنىڭ يېنىمغا يىغىپ كېلىش ، ھازىر يىغىن ئاچىمەن . قانداق ھاڭۋاقتى نېمىلەر سەن ، نېمىگە قاراپ تۇرۇشىسەن ، مەن يا چىرايلىق چوكان بولمىسام ، مۇشۇنداق سەت قورۇلۇپ كەتكەن ئادەممەن . يا مەندىن ھوقۇق تەمە قىلىشىپ تۇرۇشامسەن . مېنىڭ سەنلەرگە ئۈنىڭدىن ئارتۇق ھوقۇق بىرىدىغان قەرزىم

يوق . ئۇنىڭدىن چوڭىنى ئالىمەن دېسەڭ ماۋجۇشىغا ئىلتىماس
ياز ، ھۆ نانكورلار .

ئۇ ئاشۇنداق تاغدىن - باغدىن سۆزلەپ تۇرغاندا يېنىدىكى
ئادەملەر ئالىقاچان كېتىشىپ بولغانىدى . ئۇ كۆزىنى ئېچىپ
شۇنداق قاراپ كۈلدى . «بۇ ئۇغرىلارنى مۇشۇنداق باشقۇرمىسا
بوي بەرمەيدۇ» دەپ قويدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە . يېرىم يالىڭاچ
ھاشارچىلار توپ - توپ بولۇشۇپ يىغىلغىلى تۇردى . كەلگەنلەر
سىغمىز لاي ئۈستىگە تىزلاپ ئولتۇرۇشتى . ھەممىنىڭ كۆزى بىر
باغ ھۆل تېزەك ئۈستىدە مۆگدىگەندەك تۈگۈلۈپ ئولتۇرغان
راخمان تۇردا ئىدى . دەريا بويىدا كۆزنى ئىمىر - چىمىر قىلىپ
قىمىرلىشىپ يۈرگەنلەر بىردىنلا جىمىدى . ساناقسىز ياغاچ
ھارۋىلار توختىدى . قولىقى سالپايغان ئېشەكلەر ، كۆزىنى
يۇمۇۋېلىپ كۆشەۋاتقان كالىلار ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تومشۇقى
بىلەن يەر تىيەپ تۇراتتى . ئورۇقلۇقىدىن ھەممە كالىلارنىڭ
مۈڭگۈزى بىر - بىردىن يوغان كۆرۈنەتتى . دەريا بويىدا
ھەپتىدىن بېرى كېچە - كۈندۈز ئاڭلىنىپ تۇرغان ئادەملەر ۋە
ھايۋانلارنىڭ ئاۋازلىرى بېسىلىپ قالدى .

— ياساپ بولۇشتۇڭمۇ ؟ — راخمان تۇر كۆزىنى ئاچماي
تۇرۇپ ۋارقىرىدى . كەتمەن چېپىۋاتقان تۆت قاۋۇل ئەركەك
بىر - بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى . ھېچقايسىسى ئاۋۋال جاۋاب
بېرىشكە پېتىنالمىدى .

— زۇۋانىڭغا سىغمىز كەپلىشىپ قالدىمۇ ، گەپ
قىلىشمايسىنا ؟

كەتمەنچىلەر ئارقىسىغا قارىۋىدى ، تۈلۈمدەك قورسىقىنى
چىقىرىپ قولىنى كەينىگە تۇتۇپ تۇرغان شۇجىسى «ھەئە دە»
دېگەن شەرەتنى بەردى .

— ياساپ بولدۇق شۇجى .

— شۇجى دېگەن گېپىڭنى قوي ئاناڭنىڭ توقۇمى

بولمىغاندىكەن . سۇپاك پۈتتىمۇ دەۋاتىمەن .
— پۈتتى .
— قانچىلىك ئىگىز بولدى .
— بەلگە كەلگۈدەك .
— بالدۇرراق پۈتتى دېسەك بولمامدۇ ، ناغرا چالىدىغان پوتەي بولمىغاندىكەن . مەن پەشتاقتا مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا چىقىپ بولغان . ھوقۇقۇمنى تارتىۋېلىپ قاملاشتۇرالماي يەنە بېرىشتىك . ھوقۇق دېگەن خوتۇن ئەمەس تارتىۋالىدىغان . ئاۋۋال خوتۇنۇڭنى باشقۇرۇپ بېقىشە ، — ئۇ پېزەكتىن قويۇپ يېنىغا قويۇپ قويغان قارا سومكىسىنى ئېلىپ قولتۇقىغا قىستۇردى . سېغىز توپىدىن ياسالغان سۇپىچاقتا كېلىپ توختىدى . كەتمەنچىلەر دەرھال توپقا قاراپ ھېلى كەينىدىن كېلىپ تۇتۇۋالىدىغاندەك ئالدىرىشىپ بېرىپ ئولتۇرۇشتى . راخمان تۇر تاماكىسىنى ئالىقىنى بىلەن ئاغزىغا چاپلاپ شورىغاچ يۇمىلاق سۇپىچاقنى ئايلىنىپ چىقالىغۇدەك ئەپلىك يەر تاپالماي تۇرۇپ قالدى .
— ھۇ ئۆلۈكى تاۋان مۇناپىقلار . مەن سەنلەرنى تىللىسام ، ئۇرسام جىقراق ئاش - نان يە دەپ ئۇرغاندىمەن ، تىللىغاندىمەن . سۇپا ياسا دېسەم بىر گۇمبەز ياساپسىنا . مېنى يىقىلىپ بوينى سۇنۇپ ئۆلسۇن دېيىشتىڭما . مەن راخمان تېخى ھەممىڭنى ئۆلتۈرۈپ كۆمۈپ قويۇپ يەنە ياشايمەن . مەن دېگەن يىگىرمە بەش يىللىق پارتىيە ئەزاسى . پارتىيە ئەزاسىنىڭ بالدۇر ئۆلگىنىنى قايسىڭ كۆرگەن . بالدۇر ئۆلىدىغان ئادەم پارتىيە ئەزاسى بولمايدۇ ، ئاڭلاپ قويۇش ، ئۇ سۇپىغا چىقىۋېلىپ تۆت ئەتراپقا ئاندىن ئالدىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇشقان يېرىم يالىڭاچ ھاشارچىلارغا بىر پەس بىر كۆزىنى ئېچىپ ، يەنە بىرسىنى چىڭ يۇمۇۋېلىپ نۆۋەت بىلەن قاراپ چىقتى .
— ئاۋۇ ئۇ يەر ، بۇ يەردە تازىنىڭ گەدىنىگە چىققان

سۆگەلدەك قاراپ تۇرغانلىرىڭنىڭ نېمە پىكرى بار؟ ئۆلتۈرۈشە. ما يىغىننى مەن راخمان ئاچمەنمۇ، ھەر قايسىڭ ئاچامسەن؟ ھازىر راخمان يىغىن ئاچىدۇ. مۇگدىمەي ئۆلتۈرۈش. مەن گەپنى بىر دېيمەن. ئاڭلىمىدىم دېسەڭ، قالغىنىنى كۆزۈڭگە كۆرسىتىمەن. بىر ھەپتىدىن بېرى باخشىنىڭ جىنلىرىدەك ئون مىڭ ئادەم قىمىرلىشىپ يارنى ئېتىش تۇگۇل تېخىمۇ كېڭەيتىپ يۇرتنى سۇغا باستۇرۇۋېتىشكە تاس قىلىشىپسەن. قارىسام ھەممىڭ كۆك پىت باسقان قانجۇقنىڭ كۈچۈكلىرىدەك پىت بېسىپ بىر ـ بىرىڭدىن نان قېپى بولۇشۇپ كېتىشىپسەن، مۇشۇ يەردە ھاشار چېپىۋاتقان ئون مىڭ ھاشارچىنىڭ ئىچىدە ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق پومېشچىك، باي دېھقان، بۇزۇق ئۇنسۇرلار بار. ئاڭلاپ قويۇش، مەن راخمان ھازىر شۇنى جاكارلايمەنكى، ھەر قايسى دادۇينىڭ شۇجىلىرى ئۆزۈڭنىڭ بەش خىل ئۇنسۇرلىرىڭنى ئېلىپ ئىزىڭدا قېلىش، قالغان ھەممىڭ كېتىش. ئۇما ئورۇپ، خامان ئېلىش. قالغان يەتتە مىڭ ئادەم ھاشاردىن ئازاد... ھازىرلا يوقىلىش نەس باسقانلار.

ھاشارچىلار گۇررىدە ئورنىدىن تۇرۇپ ھۇررا توۋلىشىپ بىر ـ بىرىنى قۇچاقلىشىپ دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئاتتى.

ـــ ياشاڭ را شۇجى...

ـــ ئۆلمەڭ را شۇجى...

ـــ زادى بىزگە را شۇجى بولمىسا بولمايدۇ. را شۇجى بىزنىڭ دەردىمىزگە يېتىدۇ.

باياتىن بېرى مۈگدىشىپ، سالپىيىپ ئولتۇرغان ھاشارچىلار خۇشال بولۇشۇپ ھەر تەرەپكە پىتراپ يۈگۈرۈشۈپ كېتىشتى. پادىدىن ئايرىلىپ قالغان قويلاردەك ئۇ يەر، بۇ يەردە بېشى ساڭگىلاپ كەتكەن، توپ ـ توپ ئادەملەر ئىزىدىن قىمىر قىلماي ئولتۇرۇشۇپ قالدى.

ـــ ھەي ئەبلەخ ئۇنسۇرلار، ھەممىڭ مەن راخماننىڭ ئالدىغا

كېلىش ! ــ ۋارقىراشتىن راخمان تۇرنىڭ ئاۋازى ئالىتاغىل چىقىپ كەتتى . جاڭغايلىرىدا كۆپۈك پەيدا بولدى . بېشىنى يەردىن ئۇستۇن كۆتۇرۇشمەي كەلگەن ئادەملەر سۇپىنىڭ ئالدىغا كېلىپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇشتى .

ــ ھە نېمىدەپ ئولتۇرۇشىسەن . مەن سىلەرگە ھازىر بىر خۇشلۇق تەقدىم قىلىمەن . ھەممىڭلار تىغدەك تىك تۇرۇپ ئاڭلاڭلار . ھازىر مەن راخمان سىلەرگە شۇنى جاكارلايمەنكى ، مەن يۇقىرىدىن تەستىق ئالدىم . تەستىق مانا مۇشۇ پوپكىنىڭ ئىچىدە ، كۆرۈپ قويۇش ، ــ ئۇ قولتۇقىدىكى سومكىنىڭ بوزۇق سېپىرتمىسىنى تارتقۇشلاپ بىر مۇنچە ئاغزىنى بوزۇپ تىللىغاندىن كېيىن ئىچىدىن قىزىل خەتلىك بىر ھۆججەتنى چىقىرىپ پۇلاڭلاتتى .

ــ مانا بۇ تەستىقنى كۆردۈڭلارمۇ ؟

ــ كۆردۇق .

ــ ھە كۆرگەن بولساڭ ئاڭلاش ، مانا بۇ يارنى ئېتىۋالمساق ، سۇ يەنە ھەپتە ئاقسا ناھىيىنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ كېتىدۇ . ئەگەر مۇشۇ تۇرغانلىرىڭلار يارنى پۈتۈن كۈچۈڭلارنى چىقىرىپ ياۋا توڭگوزدەك ئۇندەرەپ دۆلەپ ئىشلەپ يارنى ئېتىۋالساڭ ، مەن ھەممىڭلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىپ تاشلايمەن .

ــ نېمە ، بىزمۇ كەمبەغەل دېھقانغا ئوخشاش بولىمىزما ؟

ــ يەنە نېمە بولاتتىڭ ئەمىسە ، ئەگەر يارنى ئېتەلمىسەڭ ھەممىڭگە يەنە بىردىن قالپاق قوشۇپ بىر كىچە ـ كۈندۇز يالىڭاچلاپ باغلاپ پاشىغا تالىتىمەن .

ئادەملەر جانلىنىپ ۋارقىرىشىپ كەتتى .

ــ بىزنى ئازاد قىلىدىغان بولسىلا يارنى خۇدا بۇيرۇسا ھەرقانداق قىلىپ بولسىمۇ ئېتىۋالىمىز .

ــ ئۈچ كۈن ئىچىدە ئېتەلەمسىلەر ؟

ــ ئېتىمىز ، ــ دەپ ئەركىن ئادەملەردەك ۋارقىرىشىپ

كېتىشتى ئۇنسۇرلار .

— ۋاي راخمان شۈجى ، راست بىز ئازاد بولارمىزمۇ ؟ — دېدى قارا ساقاللىق ئاتمىش ياشلاردىكى بىر ئادەم ئۆمچىيىپ . ئۇنىڭ چوڭقۇر قىزىل كۆزلىرىدىن ياش تامچىپ شامال يالىغان يىرىك يۈزلىرىنى بويلاپ ئاقاتتى .

— مەن راخماننىڭ گېپىگە ئاتاڭ سېنى تاپقانغا ئىشەنگەندەك ئىشەن . ئۈچ كۈندە يارنى ئېتىۋالساڭلار ، ھەممىڭلار ئازاد . كىمكى ھۆررۈنلۈق قىلسا باغلايمەن . قالپىقىنى ئالمايمەن . ئاڭلاپ قويۇش ، مۇشۇ ھاشاردا كۆچ چىقارغانلارنىڭ قالپىقىنى ئالىمەن . كۆچ چىقارمىغانلارنىڭ قالپىقىنى ئالمايمەن . مۇشۇ ھاشاردا بارلارنىڭكىنى ئالىمەن ، يوقلارنىڭكىنى ئالمايمەن . مەن ھەممىڭنى كۆزىتىمەن . مۇشۇ پۇرسەت . قەھرىمانلىق كۆرسىتىپ قالپاقتىن قۇتۇلىدىغان پۇرسەت . قاشاڭلىق قىلىشساڭ ، قالپىقىڭ بىلەن گۆرۈڭگە كىرىپ كېتىسەن . مەندىن بۇيرۇق ، ھازىرلا ئىش باشلا .

ئادەملەر ئۇلجىغا ئېتىلغان ئىتلاردەك ئەسەبىيلىك بىلەن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى . خېلى ئۇزاقتىن بېرى قومۇشلۇققا مۆكۈۋېلىپ ھاردۇقىنى چىقىرىۋاتقان ئابدۇكېرىممۇ يوگۇرۇپ كېلىپ ئۇزىنىڭ توپىغا قوشۇلدى . خەقلەر ۋارقىراشتى :

— ھەي ئابدۇكېرىماخۇن ، بىز سېنى ئۆلۈپ كەتكەن چېغى دەپتىكەنمىز ، ئىچىمىزدە رازىلىق بېرىپتىمىز تېخى ، ھەر نىم بولسا ساقكەنسەن ، — دېدى بىرىنچى ئەترەتلىك پومبىشچىك توختى بەگ .

— ئاكا ، خۇدايىم ساقلىسۇن ، بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرىلى ئەمدى .

— بايا بىر چۆمگەنچە يوقلىپتىڭ ، ئەنسىرىدۇق جۇمۇ . بوينى قومۇشنىڭ يىلتىزىغا كىرىپ قېلىپ تونجۇقۇپ قالدىمىكىن دەپ ، — دېدى بوزۇق ئۇنسۇر مۇسا شىرىپ تورمەلگە شاخ

تاشلاۋېتىپ. ئابدۇكېرىم ئەتراپقا قاراپ قويۇپ ئاۋازىنى پەسەيتىپ:

— ئاشۇ ھەممە خەق ھەمرا شۇجىدىن قورقۇپ قاچقاندا بۇقىدا تۇرۇپ تاسمىدەك سۆرىلىپ توقماق ئۇرسام، شۇجى قولىدىكى كۆك كەسمە بىلەن بىرنى قويسا سۇغا بىر سەكرەپلا دۆگىنىڭ كەينىگىچە چۆمۈپ بېرىپ قاشقا چىقىپ كېچىچە ئۇخلاپ ئەتىسى چۈش پېشىن بىلەن كېلەي دەپ تۇرسام بۇ ئىش كۆڭلۈمدىكىدەك بولغىنىنى دېمەمسىلەر، — ھا... ھا... ھا...

— يامان پەمىڭ بار توشقان جۇماسەن. زادى توشقان ئەۋلادى يامان كېلىدۇ، — دەپ كۈلدى توختى بەگ قوڭۇر قىسىق كۆزلىرىدىن ياش چىققۇچە كۈلۈپ. ئابدۇكېرىم تۇرمەلگە شاخ تاشلاۋېتىپ:

— مۇساكا، راست قالپىقىمىزنى ئېلىۋېتەما؟ — دېدى لاي چاپلاشقان ئالقىنىنى ئىشتىنىنىڭ ساغرىسىغا سۈۋاپ.

— بۇ قېتىم كەتكەن يار يامان يار ئۇكام ئەمدى. بۇ ئېتىلمىسە مەكتىنىڭ يېرىنى سۇ ئېلىپ كېتىدىغان گەپ. مۇشۇنداق ئون مىڭ ئادەم ئېتەلمىگەن يارنى بىز ئۈچ مىڭ ئادەم ئېتىۋالساق قالپاقنى ئېلىۋېتەرمىكىن دەپ قالدىم. كۆڭلۈمگە شۇنداق ئايان بولغاندەك بولۇۋاتىدىيا. ئەگەر ئېلىۋەتمىگەن تەقدىردىمۇ ئون مىڭ ئادەم ھەپتە ئىشلەپ ئېتەلمىگەن يارنى ئېتىۋالساق ھامىنى پايدىسى بار. راخمان تۆر شۇجىنى بەزىدە ساراڭ دېگەن بىلەن، خېلى ئەركەك، بېجىرىم گەپ قىلىدىغان ئادەم. مەن ئىشەندىم، ھەممە ئادەم ئىشەندى. تەۋەككۈل دەپ بىر ئىشلەيلى. ئىشقىلىپ ياخشىلىققا تارتىدىغاندەك قىلىدۇ.

— ھەي ئىست. ئاتام كەلگەن بولسىمۇ بوپتىكەن، كوچىنىڭ يېتىشچە ئىشلەتى، ئۆلمەستى قالپاقتىن قۇتۇلىدىغان ئىش بولسا.

— بۇ قېتىم مۇشۇ ھاشاردا ھۆكۈمەت رەسمىي قالپاقتىن ئازاد قىلىپ قالسا بۇنىڭدىن كېيىن يەنە مۇشۇنداق يامان ھاشارلاردا ئوبدان باھالىنىپ قالسا ئېلىشۋېتەرمىكىن دەيمەن، — دېدى مۇسا شېرىپ كونا بىر تۇمشۇقى ئۇچۇپ كەتكەن ئامبۇردا يوغان سىمنى كۆچەپ ئۆلىغاچ خىرقىراپ تۇرۇپ.

— ئاكا ... ئابدۇكېرىماكا ...

ئابدۇكېرىم كەينىگە بۇرۇلۇپ ئىنىسى ئابدۇسەمەتنى كۆردى. ئابدۇسەمەت قۇلاقلىرى سالپىيىپ كەتكەن بوز ئېشەكنىڭ ئۈستىدە، سىڭايان ئولتۇرۇپ ئۇچكە بۇرنىنى قاپقارا ئېگىز بارمىقىدا كولاپ ھاشارچىلارغا ھاڭۋېقىپ قاراپ تۇراتتى.

— نېمە بولدى؟

ئابدۇكېرىم قورۇق باسقان پېشانىسىنى تورۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچى قىزىرىپ كەتكەنىدى.

— ئاۋۇ، ئاۋۇ ... ھەممىدەم بالاڭنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇۋېتىپتۇ؟

— نېمە؟ — ئابدۇكېرىمنىڭ ئورا كۆزى تېخىمۇ چۆكۈپ قاش سۆڭىكى ئالدىغا دۈگىيىپ چىققاندەك بولۇپ كەتتى، — نېمىشقا؟

— ئۇ بالىنىڭ بېلىدىن قوشۇپ تۇتماي كۆتۈرۈپتىكەن، قويۇشىغىلا بالا كەينىگە ئۇچۇپ كېتىپ، بېلى سۇنۇپ كېتىپتۇ.

— ماڭە ... ماڭە ئاناڭنى ... كۆزۈمدىن يۇتە. ھېلى باكا بىر قويۇمە، كۆينىڭ بالىسىنى، ماڭا دېسەڭ مەن قانداق قىلىدىكەنمەن. ئابدۇسەمەت ئاغزىنى ئۆمچەيتىپ:

— شۇ ... ئايتىللائاچام ئاكىمىزنى قىچقىرىپ كېلىڭ دېگەن.

— مەن بارسام قانداق قىلىدىكەنمەن. بىر بالىنى بېقىشالماي، ماڭا خەۋەر قىلغىنىنى، ئۆزى دوختۇرخانىغا ئاپارسۇن. ھېمىدەك دېگەن سوكنى، خەپ. ئۇ سوك ... ئاپلا،

بارسام پاچىقىنى چىقىۋېتىمەن.
— ئۇ سوك قېچىپ كېتىپتۇ.
— نەگە؟
— تاڭ، يەڭگەم ئۆيگە كىرسە بالا تېلىقىپ يىغلاپ يېتىپتۇ.
— ماڭا، جوگۇ بېرىپ دە، دوختۇرخانىغا ئاپارسۇن، مەن بارالمەيمەن، ئاتام يىلدام كەلسۇن، ئۇلەر ھالدا بولمىغاندىكىن، مۇشۇ ھاشارغا قاتناشقانلارنىڭ قالپىقىنى ئېلىۋېتىدىكەن، بېرىپ دە، كەچكىچە نەدە بولسا كەلسۇن.
— سەن بارمايسەن.
— ماڭ دېگەندىكىن ماڭ، ھېلى بىكا تۇمشۇقۇڭنى ئۇچۇرۇۋېتىمەن گۆيىنىڭ بالىسى.
بالا ئىشىكنى ھەيدەپ كەتتى.
— بالاڭنىڭ بېلى سۇنۇپ كېتىپتىما؟ — دېدى مۇسا شېرىپ بۆرىنى قېقىپ قولىنى ئىشتىنىنىڭ تىزىغا سۇۋاپ.
— ئەشەدە بىر سوقۇندا بار، شۇ سۇندۇرۇۋېتىپتۇ.
— كىمنىڭ بالىستى ئۇ؟
— خوتۇنىنىڭ سىڭلىسى. قېينانام ئۇلۇپ كەتكەن ئىككى يىلنىڭ ياقى بىزنىڭ ئۆيدىكى ئىتنىڭ بالىسى.
— قانچە ياشتا بار؟
— سەككىز ياشتا.
— ۋاي، ئۇ بالىدىن خاپا بولغىنىڭ نېمىسى، ئۇنداق دېمە، يامان بولىدۇ. يېتىم ئەمەسمۇ. تەقدىر شۇنداق. قازايى قەدەر، خۇداغا شۇكرى دە، — دېدى مۇسا شېرىپ.
— يۇمران بالا تۇخۇمدا شاقىداپ بەرسە ئاسان ساقىيىدۇ، — دېدى توختى بەگ.
— شۇ تاپتا باراي دېسەم بۇ ھاشارنى قانداق تاشلاپ كېتەلەيمەن دەڭلا. قالپاقتىن قۇتۇلۇپ جىنىم تېنىمدە ئامانلا

بولسا ئۇنداق بالىدىن نەچچىنى تاپىمەن. بوپتۇ خۇدايىم ئوغقىيىنى بەرسە ساقىيىپ قالار، بولمىسا جان خۇدانىڭ.
— راست دەيسەن.
— قانچە ياشتا بار ئىدى؟
— ئىككى ياشقا كىرگەن.
— خۇدا داۋاسىنى بېرەر، قانداق قىلىمىز ئەمدى.
ئابدۇكېرىمنىڭ كۆزىگە لىققىدە ياش كەلدى. ياش ئارىسىدىن ۋىلىقلاپ كۆلۈپ تۇرغان بالىسىنىڭ چوڭ قارا كۆزلىرى ئۆزىگە مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى.
ئادەملەر ئۆزىنى ئۇنتۇشقانىدى. ئۇن ئادەم يېرىم كۈندە تۈزەپ تەييارلىغان تورمەلنى ئۈچ ئادەم تورۇپ بولدى. ئۇلەر تىرىلىشكە باقماي قايناملارغا چالمىدەك ئۆزىنى ئېتىپ تورمەل باغلىدى. يار ئاغزى بارا - بارا تارىيىشقا باشلىدى. ھېچكىم ھېچكىمنى ئىشلىدىڭ - ئىشلىمىدىڭ دەپ تىللاپ كالتەكلەپمۇ يۈرمىدى.
كېچىدە يار ئىچىگە بارغانچە سۇرۇلۇپ مېڭىۋاتقان قاش ئۈستىدە قاتارى گۇلخان يېقىلدى. ئادەملەر لايدىن ياسالغاندەك بولۇشۇپ كېتىشتى، ھەممە ئۆلۈك كۆزلەر تىرىلگەندەك چاقناپ كەتتى.
راخمان تۆر ئۆزىگە تەييارلانغان پالاس ئۆيدە پاخال ئۈستىگە سېلىنغان كىگىز كۆرپە ئۈستىدە يانپاشلاپ چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپ ياتتى. ئاق تۆكۈچ ساقال بىرسى دۇمچەيگەن پېتى يوغان كونا كاساڭدا ھورى چىقىپ تۇرغان قوي گۆشىنى كۆتۈرۈپ كىرىپ راخمان تۆرنىڭ ئالدىغا قويدى. ئۇ سول كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ ئوڭ كۆزى بىلەن گۆشكە قاراپ قويدى:
— ھەي بارات قەھرىمان، ئېشەك ئۆلتۈرۈپ كىرمىگەنسەن...
— ۋاي را شۇجى، توۋا دېسىلە، ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمان جۇما بىز.

بارات ئاخۇننىڭ ئىنچىكە بوينى قىزىرىپ ئاق بۇرۇتلىرى دىردىيىپ كەتتى . ئۇ قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن ئاق دوپپىسىنى گەدىنىگە سۈرۈپ قويۇپ كاساڭنىڭ يېنىغا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ گۆشنى پارچىلىغىلى تۇردى .

— بايا سىلە پىچاقنى بىلەپ چىقىپ كەتكەندە، تەخەي ھاڭراپ كەتكەن ئەمەسما ، شۇڭا دەيمەن .

راخمان تۇر كۈلدى . بارات ئاخۇنمۇ كۈلدى .

— بولتۇر كۈزدىكى ئۇرۇق باھالىشىدا سىلىنى ئاقۇەلگە بىزنىڭ ئالدىمىزدا بىر ېپ كاۋا تۇغراپ كۆجا ئەتكۈزگەچ تۇرۇڭلار دىسەم ، بىر لاۋزا كاۋنى تۇغراپ كۆجا ئەتكۈزۈپسىلە .

— ۋاي بولدى ، نومۇسۇمنى كەلتۈرمەي شۇ گەپنى بىر تاشلىۋەتسىلە . ئالدىلىرىدا بەك خىجىل جۇما مەن ، — دېدى بارات ئاخۇن ئاق تۇكۇچ ساقىلىنى تۇتاملاپ ئاغزىنى چىكىلدىتىپ .

— مىنىڭ كاۋا تۇغراپ دېگىنىم پاقلان گۆشى دېگىنىم . كۆجا ئەت دېگىنىم پولا ئەت دېگىنىم . ئۇقتىڭلىما قەھرىمان .

— ۋاي ئۇقمامدىغان شۇجى ، ئۇقمامدىغان . مانا ماۋۇ قارا گۆشنى يەملا ، بوختان ، تازا تاتلىق پىشىپتۇ .

— مىنىڭ قانداق گۆش يېيىشىم بىلەن نىمە كارىڭ ، مۇشۇ گۆش بىلەنلا ئىشنى تامام قىلامسەن قەھرىمان . سەن قەھرىمان بولساڭ مەنمۇ خوتۇنۇمنىڭ ئىسسىق قۇچىقىنى تاشلاپ دەريا بويىدا ئەزالار بىلەن قونۇۋاتىمەن . سىنىمۇ مەن قەھرىمان قىلغان ... ماڭە بىر نىمە تاپ جۇگۇ .

بارات ئاخۇن مەڭدەپ ئورنىدىن تۇرۇپ كىتىپ گاڭگىراپ تۇرۇپ قالدى .

— نىمە قالاپ تۇرىسەن . قالاپ تۇرمىساڭمۇ گۆشنى يەۋېرىمەن . گىپىمغا سۆڭەك تۇرۇپ قېلىپ ئۆلسەم ، ھوقۇقۇم ساڭا قالسا گۆشنى سەن يەرسەن .

— نېمە ئىچىرسەم بولا را شۇجى ؟
— نېمانداق كاللاڭ ئىشلىمەيدىغان قەھرىمان سەن . جاھاندا كالۋا ، تەلۋە ئادەم قەھرىمان بولىدىكەن . ماڭ جۆگۈ ، مەن راخمان بۇنداق گۆشنى قورۇق يېمەيمەن . يەرگە قىنغ قويغاندا سۇ قويمىسا زىرائەتكە پايدىسى يوق . مانداغ ئىچىدىغان ھاراق بولمىسا بۇ گۆشۈڭنىڭ ماڭا نېمە پايدىسى . بولە ، تاسمىدەك تۇرماي .
«توۋا قىلدىم خۇدايىم ئادەمنىڭ ئىمانىنى بۇلغايدىغان ئادەمكەن بۇ .»
— ماقۇل ... ماقۇل مەن ھازىرلا ھازىر قىلاي . بىردەمدە تاپتۇرىمەن .
ئۇ دوڭغاسلاپ سىرتقا يۈگۈردى .
— ھەي قەھرىمان ، توختاپ تۇر ، ھازىرنىڭ ئادەملىرى ئوت - خەسنىڭ ھارىقىنى تولا ئىچىپ يىلىكى سويۇلۇپ خوتۇنىدىن قورقىدىغان لامزەللە بولۇپ قالدى . ھەممە باشلىق خوتۇنىدىن قورقىدۇ . مەن راخمان خوتۇنۇمدىن قورقمايمەن . بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلەمسەن .
— ھېچ بىلەلمىدىم ، — بارات ئاخۇن ئىشىكتە ئېڭىشكىنىچە نېمە دېيىدىغانلىقىنى بىلەلمەي ھاڭۋېقىپ تۇردى .
— مەن بايا دېدىمغۇ ، كالۋا ئادەم قەھرىمان بولىدۇ . شۇڭا مەن ساڭا قەھرىمان دەپ نام بەرگەن . ئۇلارنىڭ خوتۇنىدىن قورقۇشى ئوت - خەستە ياسالغان ھاراقنى قورۇق سۇ بىلەن ئىچىۋېرىپ ئاخشىمى خوتۇنىدىن دەشنەم يەپ دەردىنى ئىچىگە پاتۇرالماي يەنە شۇ قورۇق سۇ بىلەن ھاراق ئىچىدىغانلار . ئۇلار شۇڭا قاچان قالىساڭ ئىشتىن چىققان قېرى توپاقتەك پۇشۇلداپ يۈرىدۇ . خوتۇنى ئۇلارنىڭ ئۆلۈمىنى تىلەيدۇ . ئۇ خەق شۇڭا خوتۇنىدىن قورقىدۇ . مەن راخمان خوتۇنۇمدىن قورقمايمەن . خوتۇنۇم مېنى ماختايدۇ . نېمىشقا ، مەن دائىم پاقلان گۆشى

بىلەن ئالتە ئايلىق قوناقنىڭ ھارىقىنى ئىچمەن . بۇ دېگەن ئوغۇل بالىنىڭ سۆڭىكىنى قاتۇرۇپ ، پۇت - قولىغا يىلىك بولىدۇ . ئۇقتۇڭمۇ ، يوقال كۆزۈمدىن ، ھازىرلا تاپ ، مەن ئۆيگە بارغاندا ھاشارغا بارغان دەپ سولىشىپ كەينىمنى قىلىپ ياتسام خوتۇنۇم قوڭامغا تېپىپ يوتقاندىن قوغلاپ چىقىرىدۇ …

ئۇ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي لاۋزا گەپ قىلىپ ئولتۇرغاندا بارات ئاخۇن ئاللىقاچان چېدىردىن يوقالغانىدى .

ئۇ بىر كاساڭ گۆش بىلەن بىر بوتۇلكا ئاق قوناق ھارىقىنى ئىچىپ مەست بولۇپ بىر ياتقانچە قانچىلىك ئۇخلىغىنىنى بىلمىدى . بىر چاغدا قۇلىقىغا بارات ئاخۇننىڭ بوش ئاۋازدا ئۆزىنى توۋلىغىنى ئاڭلاندى .

— را شۇجى … را شۇجى …

— ھە ، قەھرىمان ، ئاناڭ ئۆلۈپتىمۇ ، نېمە دەيسەن ؟

— يارنى ئېتىپ بوپتۇ . كۆرۈپ بېرەمدىكىن دەپ دادۇينىڭ شۇجىلىرى ئالادا قارىشىپ تۇرىدۇ .

راخمان تۇر لاپ قىلىپ كۆزلىرىنى ئېچىپ قىسىرلىدى . سۆڭەكلىرى ئېچىشىپ كەتتى . دەرھال جىممىدە يېتىۋالدى .

— ماڭ ، بېرىپ دە ، كالۋا قەھرىمان ، يارنى ئېتىپ بولغان بولسا دامبىنى تېخىمۇ چىڭداپ ئېگىزلەتسۇن . يەنە يار ئېلىپ كەتسە ئەتمەك تەس . ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىمەن . ئېتىپ بولدۇق دەپ ئالدىراپ پىت بېقىشمىسۇن ، دامبىنى تېخىمۇ قېلىنلاشتۇرسۇن ، دامبا پىشقاندا مەن بۇيرۇق جاكارلايمەن . شۇ چاغدا ئۆيگە ماڭسىمۇ بولىدۇ . ئۇنىڭغىچە خوتۇنى خەق بىلەن تۇتۇلۇپ قالماس ئەبلەخلەرنىڭ …

بارات ئاخۇن چىقىپ كەتتى .

— ۋاي ئاناڭنى ، بۇ ئىشتاننى قاچان قۇرۇتارمەن ئەمدى ، — دەپ كوتۇلدىدى راخمان تۇر ، ئۇ ئىشتىنىغا تەرەت قىلىۋەتكەنىدى ، ئىشتاننىڭ ھەممە يېرى چىلىق - چىلىق ھۆل بولغاندىن سىرت

ئاستىدىكى يېڭى تاۋار كۆرپىدىن ئۆتۈپ كىگىزمۇ ھۆل بولۇپ
كەتكەندى. ئۇ قىمىر قىلماي ئۇڭدىسىغا ياتاتتى. «ئىشتانغا
چىقىرىۋەتكىنىمنىڭ كۆشۈكى ئىككى پۇڭ. ھەممىدىن ما
چارەمنىڭ ئەسقېتىپ قالغىنى قالتىس بولدى. يار ئېتىلدى،
ھەممىدىن شۇ ئەۋزەل. ھۆكۈمەت ھەممە ئۇنسۇرلارنىڭ قالپىقىنى
ئېلىپ تاشلاش توغرىسىدا ھۆججەت چۈشۈرسە ھەمرا دېگەن
پوكاللا بولغان بولسا شۇنداقلا يەتكۈزۈپ ئىشنى تۈگەتكەن
بولاتتى. مەن ھازىر مانا يارنى ئەتتىڭلار، بۇيرۇقنى جاكار
قىلىمەن دېسەم ھەممىسىنى مېنى ھەجەپ گېپىدە تۇرىدىغان
باشلىقكەن دەپ ماختىشىدۇ. ئىناۋىتىم تازا ئاشىدىغان بولدى.
بۇ خەق مەن راخماننىڭ بۇ ياخشىلىقىنى مەڭگۈ ئېسىدىن
چىقارمايدۇ. پۈتۈن ناھىيە خەلقىمۇ، ھۆكۈمەتمۇ مېنىڭ ئون
مىڭ ئادەم ھەپتە ئىشلەپ ئېتەلمىگەن يارنى ئۈچ مىڭ ئادەم بىلەن
ئىككى كېچە - كۈندۈزدە ئېتىۋالغىنىمنى مەڭگۈ ئۇنتۇپ
قالمايدۇ». ئۇ خىرىلداپ كۈلۈپ كەتتى.

— ھاي بارات قەھرىمان، بارمۇ سىلە.

— بار ... بار ... — بارات ئاخۇن يۈگۈرۈپ كىردى.

— سېنىڭ ئىشتىنىڭنىڭ رەختى نېمە؟

— مېنىڭ ... نىلۇڭ.

— ھە ئىچىگىدە كۆسار بارمۇ؟

بارات ئاخۇننىڭ كۆزى چەكچىيىپ كەتتى.

— غاچ گەپ قىلە ئاداش.

— بار ... بار ... قانداق دەيلا.

— قانداق دەيلا دېگەن گېپىڭنى قوي ئاداش. سالە، مېنىڭ
ئىشتىنىم قۇرۇغۇچە مەن كىيىمەن. ساڭا رۇخسەت قىلدىم.
بۈگۈن كەچكىچە ئۇخلا.

بارات ئاخۇن ھىجىيىپ ئىشتىنىنى سېلىپ بەردى.

— نېمە ھىجىيىسەن، يوقال، — دېدى راخمان تۇر

قاپقىنى تۇرۇپ.

9

يەتتىنچى ئاي كىرگەندىن بۇيان داۋۇتاخۇن قويلارنى ئېگىز ئورىندا باقتى، پىشقان يازلىق ئوتتا قويلار ئاسان تويۇناتتى. ئەتىگەندە قوي چىقارسا قوزا چۈشكە قالماي قويلارنىڭ قورسىقى تويۇپ ئۇيان - بۇيانغا قاتىرغىلى تۇراتتى. ئىسسىق ئادەمنىڭ بېشىنى قايناتقىلى تۇرغاندا ئۇ قويلارنى ئۆيگە ياندۇرۇپ كىرىپ چۈشتىن كېيىن ھاۋا يانغاندا يەنە چىقىرىپ، نامازشام - خۇپتەنگىچە ئېگىزدا يەنە باقاتتى.

ئۇ ئۇزۇن ھاسا بىلەن قويلارنى چوڭ يولغا قوغلىدى. قويلارنىڭ ئايىغىدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق توپا يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئېگىز ئۆسكەن سۆۋادان تېرەكلەرنىڭ ئۇچىغىچە سۈس تۇمان بولۇپ كۆتۈرۈلدى. داۋۇتاخۇن چاڭ - توزان ئارىسىدا يول بويىدىكى ئېگىلىپ تۇرغان سۆگەت نوتىلىرىغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئېسىلغان قويلارغا ۋارقىراپ قويۇپ بويىنىغا ئېسىۋالغان كىچىك رادىئونى توختىماي تولغاپ، بىلمىسىمۇ قەيەردىن ناخشا چىقسا شۇ يەرنىڭ ناخشىسى تۈگىگۈچە ئاڭلاپ ماڭاتتى. قويلار مەھەللىگە قايرىلىدىغان دوقمۇشقا كېلىپلا تومشۇقىنى يەرگە تەگكۈدەك قىلىپ يۈگۈرۈشتى. داۋۇتاخۇن ئالدىرىماستىن ھاسىسىنى سۆرەپ سەل تاش مايماق پۇتلىرىنى يۇمشاق ئىسسىق توپىغا سۆۋاشتۇرۇپ دەسسەپ ماڭدى. يالاڭ پۇتلىرى قاپقارا بولۇپ قېتىپ كەتكەن، كورتىماقلىرىنىڭ ئارىلىرىنى نەچچە قەۋەت قارا قەقەچ باغلاپ كەتكەن بولۇپ، ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرەتتى. تاپانلىرى تۈگىنىڭ تاپىنىدەك قېتىپ چەملىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ دوقمۇشتىن بۇرۇلۇپلا ھەمىدەمنى كۆرگەندە يۈزىگە كۈلكە يۈگۈردى. قارا كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا ئىنچىكە

قورۇقلار پەيدا بولۇپ قىسىلغان كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ كەتتى. توپا قېتىشىپ گەز باغلاپ كەتكەن كالپۇكلىرى كېرىلىپ، كىر باسقان سېرىق چىشلىرى كۆرۈندى. ھەممىدەم دەرۋازا ئالدىدىكى كىچىك ئېرىقنىڭ قىرىدا چوڭ يولغا قاراپ سىڭايان ئولتۇراتتى. ئۇمۇ ئاكىسىنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسىغا چىقىپ قاراپ تۇردى. قويلار گورۇلدىشىپ يوگۇرۇپ يېرىم ئېچىقلىق دەرۋازىدىن پېتىشماي كىرىپ كېتىشتى. قويلارنىڭ قىستىشى بىلەن سىڭايان تۇرغان دەرۋازا غىچىرلاپ كەڭ ئېچىلىپ كەتتى. داۋۇتاخۇن ئالدىراپ كېلىپ سىڭلىسىنىڭ تۆپىسىدىكى يىرتىقىدىن تۇگۇچتەك قوڭۇر چېچى چىقىپ قالغان بېشىنى سىلاپ قويۇپ:

— تىزلىق كەلدىڭمۇ ھەممىدە؟ قاچان كەلدىڭ؟ دەپ قويۇپلا ئالدىراپ قويلارنىڭ كەينىدىن كىرىپ كەتتى. ھەممىدەم يوغان قارا كۆزلىرىگە ياغلىق تېگىدىن چۇۋۇلۇپ چۇشۇۋالغان سېكىلەك چېچىنى قايرىپ ياغلىقىنىڭ تېگىگە قىستۇردى. يوغان قارا كۆزلىرى، كۆزىگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان كىرپىكلىرى، ئاق ئەمما سەل زەپىرەڭ يۇمىلاق يۈزلىرى جۇلالىنىپ يارىشىملىق كۆلدى. ئۇ كۆلۈپ ئاكىسىنىڭ سالامىغا جاۋاب قايتۇرۇپ بولغۇچە ئاكىسى دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى. ئاكىسىنىڭ ئاتىنىڭ يايلىدەك يىرىك، پارقىراق چېچىنى، ئاپتاپتا كۆيۈپ كەتكەن ئۇزۇن بويىنىنى، گەدىنىدىن چىققان مايدىن سارغۇچ كىر قېتىپ قالغان كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى ۋە كىرلىشىپ كەتكەن شور ئىزلىرى قېتىپ قالغان غولىنى كۆرەلىدى. ئاكىسىنى كۆرمىگىلى بىر يىل بولۇپ قاپتۇ. ئاكىسى ئۇنىڭ كۆزىگە ئورۇقلاپ ئېگىزلەپ قالغاندەك كۆرۈندى. ئۇ بىردەمدىلا يوگۇرۇپ چىقتى. چېكىلىرىدىن قويۇلغان تەرنى بېشىدىكى كونا ئاق دوپپىسى بىلەن ئېرتىپ كۆلگەن پېتى ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— قاچان كەلدىڭ ھەممىدەم؟

— ئى بايا كەلگەن، — ھەمدەم يەنە كۈلدى.

— تىڭلىق تۇردۇڭمۇ ئۇكام. ئايتىللائاچام تىڭلىق تۇردىمۇ؟

— تىڭلىق، — ھەمدەمنىڭ يۇمران لەۋلىرى ئۈمچەيدى. قارا، چىرايلىق كۆزلىرىگە غىللىدە ياش كەلدى.

— سىنى بەك سېغىندىم. ئىككى قېتىم چۈشۈمگە چىرىپ قالدىڭ. بوي تارتىپ كېتىپسەن. بىر دەمدە چوپچوڭلا قىز بالا بولۇپ قاپسەن، نېمەنچە ئىتتىك چوڭ بولدۇڭ. ئاچامنىڭ ئۆيدە قورسىقىڭغا توق - توق يېگەن ئوخشايسەن - ھە؟

ھەمدەم گەپ قىلالماي لەۋلىرىنى ئۈمچەيتكەن ھالدا غەمكىن قاراپ تۇراتتى. داۋۇتاخۇن قېتىشىپ كەتكەن قاپقارا يىرىك قوللىرى بىلەن سىڭلىسىنىڭ مەڭزىدىكى ياشلىرىنى ئېرىتتى. ھەمدەمنىڭ دىمىغىغا ئاكىسىنىڭ قولىدىن كېلىۋاتقان چۈچۈمەل كۆك ئوت پۇرىقى ئۇرۇلدى. داۋۇتاخۇن ئۇنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ، ئەركىلىتىپ دەرۋازىدىن ئېلىپ كىردى. ھەمدەم كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ ھويلىغا قارىدى. سول تەرەپكە قىشلىق، يازلىق ئېغىللار، سامانخانا، ئامبار، ئوتۇنخانا جايلاشقانىدى. يازلىق ئېغىلدا كۆشەۋاتقان قويلارنىڭ يىنىنىڭ پۇرىقى گۈپۈلدەپ تۇراتتى. يازلىق ئېغىلنىڭ ئۈستىگە قۇرۇغان ئوت - چۆپ، پىچان، ئالدىنقى يىلدىن ئېشىپ قالغان چۈچۈكبۇيلار بېسىلغانىدى. ئېغىلنىڭ ئالدى ئەخلەت، چېچىلغان ئوت چۆپلەر، شاپاقلار ئۈستىدە چىۋىنلەر ئۇچۇشۇپ يۇرۇشەتتى. ئوڭ تەرەپتە يوغان قىزىل سىرلىق ئىشىكلەردىن تۆتى تۇراتتى. ئۈزۈم بارىڭى قويۇق سايە تاشلاپ تۇرغان ھويلا ئىچى شۇنچە سالقىن، ھاۋاسى تازا ئىدى. باراڭدا ساپاق - ساپاق مۇناقى ئۈزۈملەر چېكىلىشكە باشلىغانىدى. ھويلا ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان كونا زاماندىن قالغان تۆت چاسا كات ئۈستىدە كۆپتەك سەمرىپ ئېڭەكلىرى خالتىلىشىپ كەتكەن ياش جۇۋان بۇزوراخان

بۆشۇك تەۋرىتىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېنىغا قويۇپ قويغان سېرىق لىڭگەندىكى خوۋەينى ئۆرۈك بىلەن يېرىم قاچا قېتىق ئۈستىگە چىۋىنلەر ئولىشىۋالغانىدى. كات ئۈستىدىكى ئاق كىگىزدە قاشالىڭ چىۋىنلەر غوژۇلدىشىپ مىڭىپ يۈرۈشەتتى. بۇزوراخاننىڭ قىزىل رۇباشكىسىنىڭ ئىچىگە سىغماي قالغان لەڭپۇڭدەك لىغىلداپ تۇرغان كۆكسىدىمۇ بىر مونچە چىۋىنلەر ئۆمىلىشىپ يۈرەتتى. ئۇ كۆشلۈك، پارقىراق مەڭزىگە قونغان چىۋىننى بوغماق قوللىرى بىلەن ئانچە - مۇنچە قورۇپ قويۇپ غودۇريدى:

— ۋايجان ... ۋايجان، ھەجەپ زېرىكتىم ئۆلمەيدىغان گۈينىڭ چىۋىنلىرىدىن.

ھەمدەم قىزىقسىنىپ قارىۋىدى، ئۇ چوكان بويىنىنى تولغاپ ئاغزىنى موزاينىڭ ئاغزىدەك ئېچىپ بىر ئەسنىدى. تۆشۈكتەك ئورا كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە سۇزۇك ياش تامچىلاپ گۆشلۈك مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ مۈرىسىدە غايىب بولدى.

— ۋاي داۋۇتاخون، سىڭلىڭىزما؟ — دېدى ئۇ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ.

— ھەئە.

بۆشۈكتىكى بوۋاق ئىڭدەپ يىغلىغىلى تۇردى.

— ۋايجان، ھەجەپ ئۇخلىغىلى ئۇنىمىدى بېشىڭنى يەيدىغان شوم. ئۇچۇرە زۇۋانىڭنى، ئۇخلا! بالا ئەمەس بېشىمغا بالا سوككەنەن، يا كېچىسى تۈزۈك ئۇخلاتمىغان، يا كۈندۈزى.

چىقىراق ئاۋازىدىن ھەمدەمنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلدى - دە، بۇزوراخاننىڭ سەت پۇشۇلداپ كەتكەن تەلەتىنى كۆرۈپ قورقۇپ ئاكىسىنىڭ بىقىنىغا چاپلاشتى.

— بۇ سىڭلىڭىز ھەجەپ چىرايلىقكەن. سەت جىنتەككە بەرگەن چىراينى ماڭا بەرسىچۇ خۇدايىم. ئا كۆزىنى، ئا قاش - كىرپىكلىرىنى، چوڭ بولسالا قانچىلىك خوتۇن بولۇپ

كېتەرسەن ، هەي ، چىمگە ئوخشايسەن .

ئۇ ئىچى ئېچىشقان هەم مەسخىرە قىلغاندەك مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى .

— ئانامغا ئوخشايدۇ . بۇ بىچارە رەھىتلىك ئانامنىڭ تېرىسىنى كىيىپ چۇشۇپتىكەن ، لېكىننە ئانا خوۋلۇقىنى كۆرەلمىدى بىچارە .

ئاكىسى كۆيۈنگەن هالدا ئۇنىڭ بېشىنى مېھرى بىلەن سىلاپ قويدى .

— نەچچە ياشقا چىدى ؟

— نەچچىگە چىگەندۇ ھە …

— يەتتە ياشقا چىدىم ، — دېدى هەمدەم قارا بېگىز بارمىقىنى لېۋىگە تەگكۈزۈپ تارتىنغان هالدا .

— بۇ سەت قارا كۆز كېلىپ ئىشىك تۈۋىدە تۇرغىلى خېلى ئۇزۇن بولدى . يا مەن نېمە ئىش قىلىسىز بۇ يەردە دەپ سورىماپتىمەن ، يا بۇ جىنتەك مەن داۋۇتۇمنىڭ سىڭلىسى بولىمەن دېمەپتۇ . ئىسسىقتا ئەشەدە تۇرىۋېرىپتۇ . مەن بالىنى ئۇخلىتىمەن دەپ بۆشۈك تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ چۈش كۆرۈپ كېتىپتىمەن هى … هى … هى …

بۇزوراخان قىقىلاپ كۈلدى ، جاۋغىيىدىن ئاققان شالىنى بوغماق قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سۈرتتى .

— مە كېلىڭا ، قورسىقى ئېچىپ كەتكەندۇ . هازىر قورسىقىم ئاچقاندەك بولۇپ بىر چىنە قېتىققا بىر توغرام نان سېلىۋىدىم ، ئىچكىم كەلمىدى . ئىچىڭە ، جىنتەك خېنىم .

هەمدەم ئاكىسىغا قارىدى . ئاكىسى ئۇنى كارىۋاتنىڭ يېنىغا يېتىلەپ كېلىپ چىۋىنلەرنى قورۇۋېتىپ قېتىقنى ئېلىپ بەردى .

— قېتىقنى ئىچىپ بولۇپ ما ئۆرۈكتىن يەڭ . تازا يەپ قورسىقىڭىزنى تويغۇزۇڭ .

هەمدەم تارتىنىپ بۇزوراخانغا يەر تېگىدىن قاراپ

قويدى ـ دە، ئۆزىگە تىكىلىپ كاتتىنىڭ لېۋىدە، ئولتۇرغان ئاكىسىغا تىكىلدى.

— ۋاييەي، ھېتىقىماي ئىچىڭ. بۇ دېگەن ئاكىمىزنىڭ ئۆز ئۆيى. ۋاي جېنەم. ما سول قاپىقى نېمە بولغان. ھەجەپ تارتۇق بولۇپ قاپتىكىنا، ۋاي ئىست.

— كىچىكىدە، كۆز چىقىپ قالغان.

— خەق تولا سۆزلەپتىكەن ـ ھە، بۇ سەتكە، بەك ئۆيقۇم كېلىپ كەتتى. ئى ئىچكەرى ئۆيدە بىردەم ئۇخلىۋالاي، داۋۇتاخۇن، بۆشۈكنى سىز تەۋرىتىپ قويۇڭا، ئوھۇش ھېچ ئۇخلىمايدۇ سەت شۇم.

بۇزوراخان ياغىچاق تېگىپ قويغاندەك يوغان كاسىسىنى سۆرەپ كاتتىن چۈشۈۋېتىپ:

— ۋايجان، ئۆينىڭ ئىچى دىمىق ھەقىچان، تالادا چىۋىننىڭ دەستىدىن تېخى ئۇخلىغىلى بولمىغان، ئى سەت قېرى بولمىسىمۇ چىرىپ بىردەم يەلپۈپ قوياتتىڭىز، — دېدى پەس ئاۋازدا. داۋۇتاخۇن شۇئان ھۆپپىدە قىزىرىپ كېتىپ ھەمىدەمگە قارىدى. ھەمىدەم ئۇنىڭغا قاراپ تۇراتتى. ئۇ دەررۇ يەرگە قارىۋالدى. «ھايا قىلمايۋاتقىنىنى» دېدى داۋۇتاخۇن ئىچىدە.

ئۇ ھەمىدەمگە زەن قويۇپ قارىدى. سىڭلىسى راستىنلا خېلى بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قالغانىدى. ئۇچىسىغا كىيىۋالغان كونا پىلاتى كەڭ، يېڭى ئۆزۈن بولسىمۇ ئانچە ئۆزۈن كەلمىگەنىدى. قىزىل دەنبىزە كۆڭلەكمۇ ئاچىسىنىڭ كۆڭلىكى بولۇشى مۇمكىن. پۇتىغا چوڭ قىز بالىنىڭ سېرىق تاغكىسىنى پايپاقسىزلا كىيىۋېلىپ تۆپىسىدىن شويىنىدا باغلىۋالغانىدى. «مىڭ بىر مۇشەققەتتە چوڭ بوپسەن بىچارە» دېدى داۋۇتاخۇن ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ.

— مەن تەۋتەيمۇ ئاكا.

— تەۋتەلەمسەن؟

— ھەئە.

ھەر ئىككىلىسى كۈلۈشتى.

ھەمدەم كاتتا يامشىپ چىقىپ بوشۇكنى تەۋرەتكىلى تۇردى. داۋۇتاخۇن بىر تال ئۆرۈكنى ئېلىپ مەيدىسىگە ئېرتىۋېتىپ ھەمدەمنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويدى.

دەرۋازا غاچىلداپ ئېچىلىپ ساقال - بۇرۇتىنى يېڭىدىن ياساتقان، پېشانىسىدىن تارتىپ بويۇنلىرىغىچە قېلىن مۇنگەش قورۇقلار قاپلىغان قارىمۇتۇق، ئېگىز بوي بىر ئادەم كىرىپ كەلدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام.

داۋۇتاخۇن قولىدىكى يېرىمى يېيىلىپ ئۇچكىسى كۆرۈنۈپ قالغان ئۆرۈكنى دەررۇ لېگەنگە تاشلاپ ئۇ ئادەم بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى. ئۇ ئادەمنىڭ ھىم يۇمۇلۇپ تۇرغان كالپۇكلىرى ئۈستىدىكى دىردىيىپ تۇرغان ئاق ئارىلىغان بۇرۇتىنى كۆرۈپ داۋۇتاخۇننىڭ كۈلكىسى كەلدى. تەڭدىن تولىسى ئاقىرىپ كەتكەن كەكە ساقىلىنىڭ ئۇچىدا كىچىككىنە سوپۇن پارچىسى چاپلىشىپ قالغانىدى.

— شاڭجاڭ بارمىدۇ ئۇكام؟

— قانداق دېيلا؟

— ناھايىتى زۆرۈر بىر ئىشىم بار ئىدى. ئاندىن قولىغىلا بەرمىسەم بولمايدىغان ئامانەت بار ئىدى.

— بولۇشى بار، ئۇخلاۋاتىدۇ. ئويغۇسىنى بۇزسا بەك ئاچچىقى كېلىدۇ. ئادەمنى تىللاپ كېتەمدىكى دەيمەن.

— ساتتار مۇراپ كەپتىكەن، ئالدىراش ئىشى باركەن دېسەڭ تىللىمايدۇ جۇگۇ دەيمەن، — دېدى ئۇ ئادەم ساقال - بۇرۇتىنى سىلاپ تۇرۇپ.

— كاتتا كېلىپ ئولتۇرغاچ تۇرۇڭا ئەمىسە.

داۋۇتاخۇن چەتتىكى دېرىزىدىن زەرلىك دۇخاۋا پەردىسى جۇلالىنىپ تۇرغان ئۆينىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئېچىپ كىرىپ كەتتى.

ساتتار مۇراپ كاتتا كەلمەستىن يازلىق ئېغىلنىڭ ئالدىغا بېرىپ ياغاچ قاشاغا يۆلىنىپ تۇرۇپ كۆشەپ ياتقان قوي - كالىلارنى كۆرگىلى تۇردى. ئۇ تۇرۇپ بېشىدىكى ئاق دوپپىسىنى ئېلىپ يېڭى چۈشۈرۈلۈپ تەرلەپ پارقىراپ كەتكەن بېشىنى سىلاپ قويۋاتتى. ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپلا ئارقىسىغا بۇرۇلدى. سالەك شاڭجاڭ سالپىيىپ كەتكەن سارغا شەپكىسىنى تۇرۇلۇپ تۇكى تەتۈر يېتىپ كەتكەن گەدىنىگە چاپلاپ كىيىپ چىقىپ كەلدى. يوغان قورسىقى زەڭگەر نىلۇن كۆڭلىكىگە پاتماي بىر تۇگمىسى ئېتىلمىگەچكە چۈپۈرلۈق مەيدىسى كۆرۈنۈپ قالغانىدى. كالتا پاچاقلىرىنى بوغاز ئىنەكتەك ئىككى تەرەپكە ئالچاڭلىتىپ قاپاقلىرى ئىششىغان، كۆزلىرى قىزارغان ھالدا ساتتار مۇراپ بىلەن خۇشياقمىغاندەك كۆرۈشتى.

— قانداق سالەك شاڭجاڭ ئەھۋاللىرى، ئوبدان تۇرۇۋاتاملا؟

— يامان ئەمەس، ساتتارخان قانداق بولۇپ كېلىپ قالدىڭلا؟ — دېدى سالەك شاڭجاڭ تېخىچە قىلىن كالپۇكىنى ئۆمچەيتىپ كۆزىنى ئۇۋۇلىغان ھالدا سۇسقىنا.

— داۋۇتاخۇن، كاتتا كۆرپە سالە.

— ۋاي بولدى ئوخشاش. شۇنداقلا ئولتۇرساقمۇ بولىۋېرىدۇ ئەمەسما.

داۋۇتاخۇن بوشۇكنى كاتىنىڭ نېرىقى بۇرجىكىگە سۈرۈپ قويۇپ كونىراپ كەتكەن كۆك شەنىبەزە كۆرپىدىن بىرنى كاتىنىڭ قىرىغا سالدى.

— كىمنىڭ قىزى بۇ؟ — دېدى سالەك شاڭجاڭ بوشۇك تەۋرىتىپ ئولتۇرغان ھەمىدەمنى كۆرۈپ تونۇلۇق بىلەن.

— مېنىڭ سىڭلىم .
— ھە ... ھېلىقى كىچىك قالغىنى شۇما ، خېلى چوڭ بولۇپ قاپتۇ . قاچان كەپتا ؟ — دېدى سەل يۇمشىغاندەك ئاۋازدا .
— بايا كەپتىكەن .
شائىجاڭ ھەممەمىزنىڭ ھەممە يېرىگە قاراشتۇرۇپ ئاندىن ئالدىغا قاراپ ئولتۇرۇپ قولىقىنى كولىغىلى تۇردى . ساتتار مۇراپ تۇكلىرى سالۋاراپ ئۇسۇپ كەتكەن بىر قارا پاقلاننى كۆتۈرۈپ كىردى . پاقلان قوتاندىكى قويلارنى كۆرۈپ تۇمشۇقىنى يالاپ مەرىدى .
— ئۇكام داۋۇتەم ، مابىرمىنى ئېغىلغا سولىۋېتە .
داۋۇتاخۇن ئىتتىك بېرىپ پاقلاننى ئېلىپ ئېغىلغا سولىدى .
— ۋاي ساتتارخان ، نېمە ئىش بۇ ؟
— ئاھاي ، نېمە بولاتتى . مۇشۇنداق يوقىلاڭ ، سا ئاپقېچىپ كەتكۈدەك بىرمىدىن بىۋنى ئالغاچ كەلدىم . ئۇزۇن زاماندىن بېرى يا سىلى بىز تەرەپكە ئۆتەلمىدىلە ، يا مەنمۇ سىلنى يوقلاپ ئۆتەلمىدىم . يۈزۈم چىملدايدۇ شۇ . ئۆز ھەلەكچىلىكىم بىلەن بولۇپ ، سىزنىڭ كەينىدىن سوكۇلداپ يۈردۈم . ئەمدى شۇ زۆرۈل ئىش بولغاندا مۇشۇنداق ئالدىلىرىغا كەلمەي بولمايدىكەن . بۈگۈن بىر كېلىپ كېتەي دەپ قوتانغا قالسام تۆتىنچى ئايدا تۇغۇلغان بىرمىدى ، قوينىڭ كەينىدە يۈرۈپ خېلى چوڭ بولۇپ قاپتۇ ، ئانىسىنى ئېمىۋاتقان بىرمە . بىزنىڭ جانلىقلار ئارىسىدا سەل بى ئالا ئەتراقى مۇشۇكەن . ئۇنىڭ تاشايىنىدا قىرقىلمىغان . ئى باللا ، سالەك شائىجاڭنى ئۆزۈڭنىڭ ياقى مەكەسلە دېيەلمىدۇق ، مانى بى باللا بىلەن تەڭ تالىشىپ بى ئىش قىلا ، ئالغاچ بېرىڭلا دېۋىدى . ۋاي ، مۇشۇ بىرمىنى نېمىدەپ شائىجاڭنىڭ ئالدىغا كۆتۈرۈپ بارغىلى بولىدۇ . ساراڭ بولما دېسەم ، تىرىكلىكنىڭ نىشانىسى دەپ ئۇنىماي تۇرۇۋالدى . شۇڭا بى كۆپكە تاۋاپ قىلىپ قوبۇل كۆرەمىكىن دەپ ...

— ۋاي ئۇنداق قىلمىساڭلىمۇ بولىتتى، — دېدى سالەك شاڭجاڭ رەسمىي ئېچىلىپ قولىقىدىن ئالغان كىرنى ئىشتىنىنىڭ تىزىغا سۈرتۈپ تۇرۇپ.

— يېقىنىنىڭ بۇيىزى ھال - ئوقىتىڭلار قانداقراق؟ — دېدى كۆيۈنۈش تەلەپپۇزىدا.

— ئەمدى ئاۋۋال خۇدا ئانىڭدىن قالسا ھەر قايسىلىرىدەك يۇرت كاتتىلىرىنىڭ سايىسىدە، يامان ئەمەس جاھاندارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتىمىز. ئىشۇ كۈنلەردە قالسام ھېلىقى ئابلەھەت دېگەن بالام ھېلىقى سىلە، بۇلتۇر كۈزدە پەتتە بەرگەن باللارغا قالسام بىر يىلنىڭ بۇيىزى ھېچ ئوسچى پىشمىدى.

— قانداق قىلىپ ئوسچى پىشمايدۇ. كېلىنىڭلار خېلى تۈزۈك بالىدەك قىلىتىغۇ؟

— ۋاي قويسىلا، ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا، ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە دەپ، مۇش كۈندە بىر بالىسى بولغان. بالا ئون بىر ئايلىق بولدى دېسىلە، بىر چىرايلىق ئوغال. ئەمما كېلىنىم يامان چىقىپ قالدى. بىزنىڭ ئوغال بوش چىقىپ قالدى. خوتۇنى ئۇنىڭغا بوي بەرمەي ئولتۇرىغا بىز چىقىپ قالدۇق، شۇنىڭ بىلەن تولا تىللاپ يۈرۈپ ئاخىرى خوتۇنىنى قويۇۋېتەي دېگەن يەرگە كەلتۈرۈپ سىلىنىڭ يانلىرىغا كېلىشىم. ئۇلار كېلىۋاتىدۇ، ھېلىلا كېلىدۇ. ئىتتى، مىتتى دەپ بولغۇچە گەپ سورىمايلا ئاجراشتۇرۇۋەتسىلە. مەن بىر خۇش بولۇپ كېتەي.

— بالىنى قانداق قىلىسىلە؟

— بالا ئولتۇرىدا قالسۇن. خۇدا ئۆمرىنى بېرىپ تېنىنى سالامەت قىلسا چوڭ بولۇپ قالا، قانداق قىلىمىز.

— شۇنداق قىلىپ ئاجراشتۇرۇۋېتىمەن.

— ھەئە، گەپ سورىمايلام، كېلىشىگە خەتنى قولىغا تۇتقۇزۇپ قويسىلا، بولمىسا مەشەدە بىر مۇنچە ۋالاۋۇيلا تېرىپ

باشلىرىنى ئايلاندۇرۇۋېتىدۇ. سىلە بىلىنلا، بالا تېخى ئەمدى ئون سەككىزگە كىردى، جېنىم تېنىمدە بولسىلا جاھاندا نېمە تولا، خوتۇن تولا، يەنە ئۆيلەپ قويمايمەنمۇ. كىچىك بىرمە. جاھاندا مۇشۇ بىر خوتۇنلا بار ئوخشايدۇ دەپ ھە دېسىلە خوتۇنىنىڭ سىزىقىدىن چىقمايدىغان بولۇۋالدى. مانداق قالسام كۆندىن - كۈنگە ياۋاشلاپ كېتىۋاتىدۇ. بۇنداق كېتىۋەرسە بالىدىن ئايرىلىپ قالىدىغاندەك تۇرىمەن. قېيىنانىسى ناھايىتى يامان خوتۇن. ئاشۇ قىزىغا ئىش ئۆگىتىپ بالىنى تۇمشۇقىدىن يېتىلەپ كەتتى. ئىش كۆرمىگەن بالا دېگەن ئەخمەق بولىدىكەن. ئاجراشتۇرۇۋېتىپ بىر مەزگىل تازا ئويىنىغىلى قويۇپ بېرىپ باقاي دەپ قالدىم. جاھان كۆرسە كۆزى ئېچىلىپ قالارمىكىن دەيمەن. ھازىر مانداق ئىچىگە چىرىپ چىقسام، خوتۇنىغا ھەرگىز چىدىمايدۇ. بۇ لامزەللە ھە بالام دەپ قويسام خوتۇنىنى ھەرگىز قويۇپ بەرگۈسى يوق. بۇنى كۆرۈپ ئانىسىمۇ «ۋاي ئىست بالام، خوتۇن قولى بولۇپ جاھاندىن كېتەرسەنمۇ؟» دەپ تولا يىغلاپ تۈگىشىپ كەتتى. ئوغۇل بالا دېگەن بۇنداق بىر خوتۇن بىلەن ئۆتسە بولامدا؟ بۇنداق خوتۇن دېگەن ئايەردە قويسا مايەردە يوق. يىلىغا تۆت - بەش خوتۇن ئېلىپ قويۇۋەتسە بولىۋېرىدۇ. بىزمۇ شۇ ۋەجنى نېمىدەپ تاپىمىز. بالىلىرىمىزغا خوتۇن ئېلىپ بېرىپ، قىزلىرىمىزنى ياتلىق قىلىمىز دەپ تاپىمىز. بىردە بولمىسا ئوندا توختايدۇ، توختىغاندا ھەسەپ. بالا دېگەن قېقىلىپ - سوقۇلۇپ چوڭ بولىدىغان گەپ...

ساتتار مۇراپ تازا قىزىپ سۆزلەۋاتقاندا بىر جۈپ ئەر - خوتۇن كىرىپ قېلىپ گېپىنى توختىتىۋالدى. ئەرنىڭ قاپىقىنىڭ بېزى باردەك كۆرۈنەتتى. ئايال بولسا قۇچىقىدا بىر بالا كۆتۈرۈۋالغان بولۇپ، كۆزلىرى تولا يىغلىغانلىقتىن قىزىرىپ ئىششىپ كەتكەنىدى. ھەر ئىككىسى شاڭجاڭدىن ئەيمىنىپ ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قېلىشتى.

— ھە نېمە بولدى؟ — دېدى شائجاڭ قاپىقىدىن مۇز ياغدۇرۇپ.

شۇ زامان ئايالىنىڭ كۆزلىرىگە مۆللىدە ياش كەلدى. ئەر قەھرى بىلەن كۆزلىرىنى ئالايتىپ ئاستاغىنا ئايالىنىڭ بېلىكىنى ئۇۋۇلىۋالدى. ئاغرىق دەستىدىن ئايالىنىڭ خۇنۇك چىرايى ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىغۇدەك تورۇلۇپ كەتتى. ئەمما، كۆزلىرىدىن ئەلەم چىقىپ تۇرسىمۇ ئاغزىدىن ۋاي دېگەن سادا چىقمىدى. شائجاڭ بۇنى كۆرۈپ تۇرسىمۇ كۆرمەسكە سالدى. ساتتار مۇراپ ئۇنىڭ قولىقىغا بىر نېمىلەرنى پىچىرلىغاندىن كېيىن:

— ئەمىسە مەن ماڭاي، شۇنداق قىلىلى.

— مۇشۇنداق قۇرۇقلا كېتەرسىلىمۇ ئەمدى.

— ھە بۇ ئۆي ئۆزىمىز دائىم تۈز يەپ كېلىۋاتقان ئۆي تۇرسا. بولدى... بولدى سىلەر قوزغالمىسىلا. بولدى خۇداغا ئامانەت.

— ماقۇل ئەمىسە، خۇداغا ئامانەت، داۋۇتەم، ئەمىسە سەن ئۆزىتىپ قويە.

ساتتار مۇراپ دەسلەپ كەينىچە مېڭىپ، كېيىن يېنىچە مېڭىپ ئېگىلىپ قوللىرىنى كىندىكىگە چاپلاشتۇرغان پېتى چىقىپ كەتتى. دەرۋازىدىن چىققۇچە سۆڭگىچىنى دەرۋازىغا بوشراق ئۇرۇۋالدى. داۋۇتاخۇن ئۇنىڭ كەينىدىن ئۇزاتقىلى چىقىپ كەتتى.

— نېمە دەپ كەلدىڭلا؟ — دېدى سالەك شائجاڭ يەنە بىر قېتىم. ئۇ ئالدىغا ئېڭىشىپ گۆشلۈك يالاڭ پۇتىنىڭ قاداق بولۇپ كەتكەن بارماقلىرى ئارىسىغا بېكىز بارمىقىنى تىقىپ قارا لاي بولۇپ ئېچىپ كەتكەن تەرلىرىنى بىرمۇ بىر ئېلىپ كاتقا، كىگىزگە سۈركىدى. ئۇ ھەر ئېڭىشكەندە پىخىلداپ، ئىنجىقلاپ يۈزلىرى قىزىرىپ ئۆپكىدەپ ئېسىلىپ كېتەتتى.

— شائجاڭ، بىزنى بى ئاجراشتۇرۇۋېتىڭا — دېدى ئەر

تورۇك ـ تورۇك گەپ قىلىپ. شۇئان ئايال ئۈمچەيدى.
ــ كېلىشەلمىدىڭلارما؟
ــ كېلىشەلمىدۇق، ــ دېدى ئەر خۇشامەت قىلغاندەك ھىجىيىپ.
ــ دەسلەپ ئوبدان كېلىپ، ئەمدى چولك كېلىپ قالدىما ئاداش.
ئەر گەدىنىنى تاتىلىدى.
ــ ھە خېنىم، سىزگە تېتىماي قېلىۋاتامدا، بۇ ئۇزۇن تورانىڭ بوينى كىچىكمىكەن.
ئايال ئىزا تارتىپ يەرگە قارىۋالدى. ئەر شاگىجاگىنى چاقچاق قىلىۋاتامدىكىن دەپ قارىۋىدى، ئۇنىڭ سۇرلۇك ھەم مەنىستىمىگەندەك قاراپ تۇرغىنىنى كۆرۈپ ئىچىگە قورقۇنچ چۈشتى.
ــ نەچچە بالاڭلار بار؟
ئۈچ بالا بار.
ــ ئۈچ بالاڭنى بېقىشماي ھەر قايسىڭغا باشقا يەردىن سوۋۇتۇپ قويغان بىرمە چىقىپ قالدىما؟ ھە زادى نېمە دەپ كېلىشەلمىدىڭ؟
ــ بۇ خوتۇنىنىڭ قولى ئەگرى چىقىپ قالدى. بولاپتۇ دەپ ئۈچ بالا بولغۇچە ئېغىرلىق قىلسام، ھېچ يالجىمىدىم. بىرسى ئىككى بولماي ئۆتۈپ كېتىۋاتىمەن. ئۆي تۇتقىلى بەش يىل بوپتۇ، يەنىلا ئۈچ يوتقان، تۆت كۆرپە، بەش تېكىر. بىر قوشۇق ئىككى بولمىدى. بۇرۇنقى خوتۇن بىلەن يەتتە يىل ئۆي تۇتۇپ ئون ـ يىگىرمە قوي، ئالتە پارچە تەگلىمات، سەككىز يوتقان بولغان، قولى باكار تۇرمايتتى. ئاشۇ تۆت بالىنىڭ ئانىسىنى تېپىۋالايمىكىن دەيمەن...
ــ يالغان. ئوبدان شاگىجاڭ، جېنىم شاگىجاڭ. بۇ سارالڭ ئوغرى مېنى قويۇۋەتسە ئۇ تۆت بالىسىنىڭ ئانىسىنى تاپمايدۇ.

بۇ سارالڭ ئۇغرى بۇزۇلدى. ئاق ئىگىزلىق روزەك ساتىراشنىڭ شاپاقچى قىزىغا بۇزۇلدى. شۇنى ئالىدۇ. ئۇ بۇزۇلدى.

— ھېلى باكا بىر قويىمەن.

ئايال كاتتىڭ يېنىغا قىچىپ كېلىۋالدى. ئەر مۇشتىنى تەڭلەپ ئۇنى قوغلاپ كېلىۋېتىپ شاڭجاڭنىڭ ئۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ توختاپ قالدى.

— ۋاي سېنىڭ نوچىلىقىڭ تۇتۇپ كەتتا ئەمدى. ماڭە خۇمسا، خوتۇنۇڭنى ئەكېلىپ ماڭا ئۇرۇپ بېرەمسەن، چىقە ئۆيدىن.

ئەرنىڭ كۆزى چەكچىيىپ ئىزادا تۇرۇپ قالدى. ئايال دەردى چىققاندەك بولۇپ چىرايىغا يېنىك تەبەسسۇم ئولاشتى. ئۇ بالىنىڭ ئاغزىغا ئەمچىكىنى تىقىپ ئېمىتىپ تۇرىۋەردى. ئەر ئايالىغا بىرنى ئالىيىپ قويۇپ ئاستا چىقىپ كەتتى.

— ھە خېنىم، دېگىنە گېپىڭنى.

ئايال شۇئان ھۆڭرەپ يىغلاپ يەرگىلا زوڭزىيىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ ئورۇق، بوغداي ئۆڭ يۈزلىرى تارتىشىپ كەتتى. بالىسىنىڭ لاتىسىنىڭ بىر ئۇچى ساڭگىلاپ يەرگە چۈشتى. شاڭجاڭ كات ئۈستىدە پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ پۇتىنىڭ تىرناقلىرىنى قولىنىڭ تىرنىقى بىلەن يىرتىپ كىرسىلدىتىپ ئالغاچ ئولتۇردى. ئايال بوغۇلۇپ ئاۋازى چىقماي قالدى.

— يىغىنى ئاڭلىسام بېشىم ئاغرىيدۇ. گەپنى دېيەلىسىڭىز دەڭ، بولمىسا يىغلاپ بولۇپ كېلىڭ، جۇگۇرۇڭ.

ئايال مىشىلداشتىن توختاپ بۇرنىنى قىقىپ ئېتىكى بىلەن كۆز يېشىنى، بۇرنىنى ئېرتتى - دە، ئاندىن ئاۋازى سەل ئېچىلىپ سۆزلىدى:

— بۇ ئۇغرى بۇزۇلدى شاڭجاڭ، مۇشۇ بەشىنچى ئاينىڭ ياقى بۇزۇلدى. ئاق ئىگىزلىق ساتىراش قەلەندەرنىڭ سىرىق ئاسلان قىزىغا بۇزۇلدى.

— بۇزۇلدى، بۇزۇلدى دەۋېرىدىكەنسىز. خوتۇن كىشى دېگەن ئېرىنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ، ھە دەپ يېنىدىن نېرى قىلماي ئىشقا سالسا، باشقا خوتۇن خەققە باش كۆتۈرۈپ قالمىيالمايدۇ، يامان چوكانلاردا كۆڭلىنى سوغۇرۇپ قويۇپ ئەمدى ئېرىم بۇزۇلدى دېگەن نېمە گەپ ئۇ؟

— ۋاي ئوبدان شاڭجاڭ، ئىت خۇيلۇق ئادەم دېگەن مىڭ قىلسىمۇ يەنە ئۆزىنىڭ قىلغۇلۇقىنى قىلىدىكەن. مانا كۆرۈپ تۇرۇپلا مەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا خېلى ئوبدانتىم، بۇ ئوغرىنىڭ ئەسكىلىكىدىن بالا باقىمەن دەپ جۇلۇقۇم چىقىپ كەتتى. ئۆينىڭ بىر قىللىق ئىشى بىلەن كارى يوق. ئۆيگە چىرىدۇ ئاش پىشتىمۇ دەپ. ھە پىشتى دەپ ئالدىغا قويمىسا، شۇ زامات قاۋاپ توڭگۇزدەك باسماغداپ ئۇرۇۋاتقان، ئاش نېمىدە پىشىدۇ، قازان نېمىدە قاينايدۇ كارى بولمىسا. قورساق تويسا ئۇخلايدۇ. يا بولمىسا قىمار ئوينىغىلى ماڭىدۇ. ئۆزى قالغىلى ئۇنىمىسا مەن قانداق قىلىمەن ئەمدى.

— قالغىلى ئۇنىمىسا دەيدىكەنسىز، خوتۇن كىشى دېگەن مۇشۇنداقمۇ ئۆزىنى تاشلاپ بەپەلە يۈرەمدۇ. مانداق بى ئۆزىڭىزنى تۈزەپ خوتۇن كىشىدەك يۈرمەمسىز. بۇغداي ئېشىڭ بولمىسا بۇغداي سۆزۈڭ يوقمۇ دېگەندەك، ئەر خەقنى ئۆزىڭىزگە قارىتىپ كۆڭلىنى ئۆزىڭىزگە تارتىپ تۇرىسىز. مۇشۇنداق لەگىرىڭىز ئۇچۇپ چەپچەكسىز چۆگۈندەك قاراپ تۇرسىڭىز بولمايدۇ.

— مېنى مۇشۇنداق ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان ئاشۇ. ئۇ بۇرۇنمۇ ئۇنداق ئەمەستى. ئاشۇ بەشىنچى ئاينىڭ ئون ئۈچىنچى كۈنى يەكشەنبىدە بازارغا بېرىپ بېشىنى چۈشۈرتكىلى ئاشۇ قەلەندەر ساتىراشنىڭ دۇكىنىغا چىرىپ، ئاشۇ سەت سېرىق ئاسلان بىلەن پۇتۇشۇپ قاپتۇ. كېيىن ئۇ ئاسلان باخشىسى باركەن ئوقۇتۇپ ئۆزىگە كۆيدۈرۈۋاپتۇ. بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئاشۇنداق بولۇپ قالدىكەن، مېنى كۆزىگە بەك سەت

كۆرسىتىۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئۇرغان تايىقىغا مەندىن باشقا خوتۇن بولسا ئۆلۈپ بولاتتى، مەن چىداپ كەتتىم. ھە دېسىلا باكا تۇرماي ئۇرىدۇ. بىردەم ئاشنى تۇزلۇق ئېتىپ قويۇپسەن دەۋاتقان، بىردەم تۇزسىز ئېتىپ قويۇپسەن دەۋاتقان. بۇرۇن ھەر ئەتىگىنى جامائەت بىلەن مەسچىتكە چىقىپ ناماز ئوقۇپ نەزىرگە قاتنىشاتتى، ھازىر ئۇ ئىشلاردىنمۇ قالدى. جامائەت نەچچە قېتىم مەسچىتتە قاغاپ، مەھەللىدىن كۆچۈپ كەتسۇن، جاڭگالغا ئۆي سېلىپ ئولتۇرسۇن، مەھەللىمىزنى بۇلغىۋەتتى دەپتۇ. ئاشۇ ئاسلان ئوقۇتۇۋېلىپلا ئۆزىگە ئىسسىتىۋالدى. بولمىسا ئۇ ئۇنداق ئەمەستى. بەزىدە بىر چىقىپ كەتسە ئۈچ - تۆت كۈن يوقاپ كېتىدۇ، ئاڭلىسام ئاشۇ پاسكىنا بىلەن سۆرىشىپ يۈرۈپتىمىش.

— سىز بۇنى قانداق بىلدىڭىز؟

— بىر جىنكەش خوتۇننى تاپقانتىم ھەممىنى بىلىۋالدىم. باخشىسىنى تاپالمىدىم. بولمىسا جىنقىراق بىرمە بېرىپ بولسىمۇ ئىسسىقۇسىنى ياندۇرغۇزۇۋالىتتىم. ھەر قېتىم ئاشۇ سېرىق ئاسلاننىڭ يېنىغا بېرىپ كەلسە، كېلىپلا مېنى خېتىڭنى ئالىمەن دەپ ئۇرىدۇ. يامانلاپ كەتسەم، ھاراق ئىچىۋېلىپ بېرىپ ئاتا - ئانامنى ئاغزىغا ئالغۇسىز گەپلەرنى قىلىپ تىللاپ، ئاتا - ئانامنىڭمۇ ئىككى پۇللۇق ئىناۋىتىنى قويمىدى. بەكراق چىڭ ئولتۇرۇۋالاي رايى يانغۇچىلىك دەي دېسەم، مېنىڭمۇ ئاتا - ئانام ئالدىدا تىلىم تۇتۇق. ئۆز ۋاقتىدا ئۆيدىكىلەر ھاي بالام، ئۇنىڭ تۆت بالىسىنى يېتىم قىلماڭ، يامان بولىدۇ. بۇ خەق تېگىدىن ئوبدان ئادەملەرنىڭ ئەۋلادى ئەمەس، تەگمەڭ، دېسە ھەقلىم يوقكەن. كۆزۈمگە ھېچنېمە كۆرۈنمەي تېگىپتىكەنمەن. ئاشۇ تۆت بالىنىڭ قىساسى تۇتتىمىكىن دەيمەن. مەن بۇ ئۈچ بالىنى يېتىم قىلىپ ئاجراشمايتتىم، مېنى ئۇرۇپ تويغۇزۇپ ئېلىپ كەلدى. مەن خېتىمنى ئالمايمەن. مېنى قويۇۋەتمىسۇن، ھەرگىز ئاجراشتۇرۇۋەتمىسىلە ئوبدان

شاڭجاڭ . مەن كۆنلىمەيمەن . ئۇ بىرنېمىسىنى ئۆيگە ئەكەلسىمۇ مەيلى ، كۆنلىمەيمەن . پەقەت مېنى ئۇرمىسىلا مەيلى . بىزنى ھەرگىز ئاجراشتۇرۇۋەتمىسىلە . ئاتا ـ ئانامنىڭ ھال ـ ئەھۋالىمۇ ئوبدان ئەمەس . مەن بۇ ئۈچ بالىنى ئېلىپ بارسام بولمايدۇ . ئوبدان شاڭجاڭ .

— ئاجراشمايدىغان ئادەم نېمىشقا كەلدىڭىز ئەمىسە ؟

— ئۇ ئاجراشمايدىغان ، خېتىڭنى ئالمايدىغان بولساڭ بوغۇزلىۋېتىمەن دەپ پىچاقنى قولىغا ئېلىۋېلىپ مېنى داد دېگۈزدى . مەيلى ، مەن يامانلاپ ئۆلتۈرسىمۇ مەيلى ، مېنى قويۇۋەتمىسۇن . كىچىكىمدىن تارتىپ نامىزىمدا خۇدادىن بىر ئەرگە تېگىپلا ئۆي تۇتۇپ قالغىلى نېسىپ قىلارسەن خۇدايىم دەپ تىلەيتتىم . نىكاھ دېگەن خۇدا پېشانىگە كىمنى پۈتسە شۇ بولىدىغان گەپكەن ، كۆڭۈل دېگەن ئادەمگە دۈشمەن نېمىكەن . ھەرگىز كۆڭۈلنىڭ كەينىگە چىرىپ پوق يەيدىغان گەپ ئەمەسكەن . كۆڭۈلنىڭ كەينىگە چىگەن ئادەم مانا ماڭا ئوخشاش بولىدىغان گەپكەن . ئوبدان شاڭجاڭ ، مەن خوش بولۇپ قالاي ، بىزنى ھەرگىز ئاجراشتۇرۇۋەتمىسىلە ، ئۈچ بالام كىمنى ئاتام دەپ چوڭ بولىدۇ ، خەقنىڭ ئالدىدا بويۇن قىسىپ قالمىسۇن ، ئۇ مەيلى سەت سېرىق مۇشۇكتىن قاچان سوۋۇغۇچە مەن ئۇنى نەگە باردىڭ ، نەدە تۇردۇڭ دېمەيمەن . مەنمۇ نەدىن بولسا ئۇستا جىنكەش تېپىپ ، ئۇنىڭ ئوقۇتۇۋالغان باخشىسىنى ئوقۇتۇپ ئىستىقۇسىنى قايتۇرۇپ بېشىنى ساقايتىمەن ، ئىشتىنىمنى سېتىپ بولسىمۇ ، ياندۇرغۇزىمەن .

— باخشىغىمۇ ئوقۇتۇپ قايتۇرغۇزۇڭ ، لېكىنزە سىزمۇ ئۆزىڭىزنى سەل ئوڭشاڭ ، بالا باقتىم ، ئېرىم ئۇردى دەپ ئېرىڭىزنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنسىڭىز ، ئۆزىڭىزنى بۇنداق تاشلىۋەتسىڭىز ئېرىڭىزنىڭ ئەمەس باشقا خەقنىڭ كۆزىگىمۇ سەت كۆرۈنۈپ قالىسىز ، ماقۇل ، ئەمدى سىز چىقىپ تۇرۇپ ،

ئېرىگمىزنى چىگوزۇۋېتىمىلىك ، ــ دېدى شائچاڭ زېرىكىپ قېلىپ ئىچى پۇشقاندەك بولۇپ . ئۇ جىم ئولتۇرۇپ قالسا ئىچى پۇشۇپ قالىدىغان ئادەم ئىدى . مۇشۇنداق چاغدا قولاق كولاش ، تىرناق ئېلىش ، چىش كولاش ، بۇرنىنى كوچىلاش ئۇنىڭ ئادىتى ئىدى . بولمىسا هاراق ئىچەتتى ياكى ئۇخلايتتى .

چوكان دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ كۆزىگە ياش ئالغان هالدا :

ــ ئوبدان شائچاڭ ، مەن سىزدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا خۇش بولۇپ قالاي ، ئۇنىڭغا ئۆتكۈدەك نەسىھەت قىلىپ قويىسىڭىز ، ئۇنىڭ تايىقىدا ئۆلۈپ كەتمەي .

ــ هە بولدى ، بولدى مېڭىڭ ، ــ دېدى شائچاڭ زەردىسى قايىنىغان هالدا قولىنى شىلتىپ .

چوكان دەرۋازىدىن چىقىپ كېتىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئەر قاپاقلىرى ساڭگىلىغان هالدا كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ قىياپىتى بەكمۇ بىچارە ئىدى . ئۇ كىرە - كىرمەي شائچاڭ قايناپ ۋارقىراپ سۆزلەپ كەتتى . بالا تەۋرىتىپ ئولتۇرۇپ باياتىن بېرى بولۇۋاتقان ئىشلارغا كۆزىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ ئولتۇرغان هەمىدەم قورقۇپ چىرايى تاتىرىپ دەرهال ئاكىسىغا قارىدى . داۋۇتاخۇن ئانچىكىم ئىش دېگەندەك قىلىپ ئۇكىسىغا قاراپ كۆزىنى قىسىپ قويدى هەم مەينەت ئالىقانلىرى بىلەن هەمىدەمنىڭ چىرايلىق ئەمما قارا - قوڭۇر بىر نەرسىلەر يۇقۇپ قالغان سىلىق ئېڭىكىنى ئەركىلىتىپ قويدى .

ــ ئادشاۋا ، ماز بىر نېمە كەنسەن . بۇ سېنىڭ كونا جەمئىيىتىڭ ئەمەس ، خوتۇنۇڭنى ئۇرىۋېرەمسەن ؟ بۇ دېگەن كومپارتىيە زامانىسى . بىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ ئالدىغا بىردەم تۆت بالاڭنىڭ ئانىسىنى قويۇۋەتكىلى كېلىسەن ، هەپتە ئۆتمەي تومۇچۇقتەك كىچىككىنە قىز بالىغا ــ ئەمدى تۆتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان بالىغا چوڭ خوتۇنىڭ كىيىم - كېچەكىنى كىيدۈرۈپ ، ۋاي ئون سەككىز ياشقا چىدى دەپ ئەكېلىسەن .

ئەمدى ماۋۇ كىچىك، چىرايلىق بالىكەن، ئۆيى تۇتۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ دېسەم، يەنە تۆت كۈندە ئۈچ بالىغا ئانا قىلىپ رەزگىلەشتۈرۈپ قويۇۋېتىمەن دەپ كەپسىنا. مەن پارتىيە ئەزاسى ئادەم جۇما، مېنى نېمە كۆرۈۋاتىسەن. نەزىرىڭدە سەن يانا ئېلىپ، يانا قويۇۋېتىدىغان مال بازىرىدىن ئالىدىغان ئۇلاغمۇ بۇيا. مۇ، لامزەللە گۈي. سەن خوتۇنۇڭنى ھە دېسە كومشىتىپ تۇرۇپ خېتىڭنى ئال، بولمىسا بوغۇزلىۋېتىمەن دەپسىنا. بۇ ھۆكۈمەتنى يوق جاھان دەپ قالدىڭما؟ ھۆكۈمەت مېنى باشقۇرالمايدۇ دەپ قالدىڭما؟ كومپارتىيە تېخى بار جۇما. سەندەك خوتۇن بېدىكلىرىنىڭ نوخۇلىسىنى ئوبدان ئېلىپ قويالايدۇ تېخى. پارتىيىمىز سەندەك قاپاق نوچىلارنىڭ قۇيرۇقىنى ئىچىگە تىقىۋېتىدۇ. ھازىر داجەيچە يېزا قۇرۇش دولقۇنى تازا ئەۋجىگە چىققان مۇشۇنداق چوڭ ياخشى ۋەزىيەتتە سەن مۇشۇنداق قىلىپ يۈرسەڭ، پارتىيىنىڭ يۈزىگە نېمە دەپ قارايسەن، ھە؟!...

سالەك شائىجاڭ خۇددى بىرسى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالغان دېھقاندەك يوغان گۆشلۈك ئالىقىنىنى كاتتا پات - پات پاقىلدىتىپ ئۇرۇپ بوغۇلۇپ سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ يۈزلىرى ساپال كوزىدەك قىزىرىپ ئىسسىلىپ چاۋغايلىرىدىن كۆپۈك ئاقاتتى. ئۇ تازا قىزىپ سۆزلەپ كېلىپ كېپىنىڭ ئايىغىنى تاپالماي كاتتا قولىنى بىر ئۇرۇۋىدى نەۋرىسى قىقىراپ يىغلاپ كەتتى. بۆشۈك تەۋرىتىپ ئولتۇرغان ھەمىدەممۇ قورقىنىدىن بوش ئىڭراپ كەتتى. داۋۇتەم ھېچ ئىش بولمىغاندەك كاتتىنىڭ بىر تەرىپىدىكى ياغاچقا ئولتۇرۇۋېلىپ ھەمىدەمگە تويماي قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرغان ئەرمۇ ئۇنچىۋالا قورقۇپ كەتمىگەندەك قىلاتتى. پەقەت بۇ ئادەم قايىنىۋالسۇن دېگەندەك قىلىپ جىم تۇرۇپ ئىتائەتمەنلىك بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. سالەك شائىجاڭ قەپەسكە سولاپ قويغان ئېيىقتەك بېشىنى بىردەم ئىككى تەرەپكە ئېغىتىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن يەنە

ۋارقىرىدى ...

— ماڭ جۇگۇ، مىنىڭ ساڭا دەيدىغان گېپىم مۇشۇ. خوتۇنۇڭنى چىرايلىقچە ئېلىپ كېتىپ بالاڭنى باق. ئاخىرى ساڭا جالاپ ئەسقاتمايدۇ. ئۆيۈڭ، خوتۇن – بالاڭ ئەسقاتىدۇ. بالىنى تاپادا تېپىپ قويۇپ ئىگە بولمايدىغان ئىشەكمۇ سەن، ئىككىنچىزە ئاجرىشىمەن، خوتۇننى قويۇۋېتىمەن دەپ ئالدىمغا كەلگۈچى بولما، ما قېتىم يەنە كېلىپ قالىدىغان بولساڭ مەن قوغداش باشلىقىنى قىچقىرىپ ئەكېلىپ قارا نوپۇسلار قاتارىدا سولىتىۋېتىمەن. ئاڭلىدىڭما ماڭە يوقال ...

ئەر بىر دەم گەدىنىنى قاشلاپ تۇرغاندىن كېيىن قورقۇمسىراپ تۇرۇپ ئاستا ھىجايدى. ئاغزى سىڭايان تارتىشىپ شاپ بۇرۇتى دىڭگىيىپ كەتتى.

— ئەمدى ئوبدان شاڭجاڭ، مەن ئالدىلىرىغا يۈزۈم چىمىلداپ ناھايىتى تەستە كەلدىم. سىلىمۇ ياشلىقنى باشتىن ئۆتكۈزگەن. ئادەم دېگەن خام سۈت ئەمگەن نېمىكەن قالسىلا. ئۆمرىدە بىر خوتۇن بىلەن ئۆي تۇتمەن دېگىلى بولمايدىكەن. خوتۇن كىشى كۆزگە بىر سەت كۆرۈنسە ئىككىنچىلەپ كۆزگە چىرايلىق كۆرۈنمەيدىغان ئوخشايدۇ. بۇ خوتۇن كۆزۈمگە تۇڭگۇز كۆرۈنىدۇ. ئەمدى سىلە ھازىر ماڭا بىر چىرايلىق نەسىھەت قىلدىلا. سىلىنىڭ گەپلىرى ئالتۇنغا بەرگۈسىز گەپلەر. ئاتاممۇ ماڭا بۇنىڭدىن بەلەن نەسىھەت قىلمىغان. دېگەنلىرى زادى قاچىدىكى ئاشتەك گەپ، ئەممازە ھازىر مەن بۇ خوتۇننى قويۇۋېتەلمەي كەتسەمزە، يا مەن ئۆيگە چىمىسەم بولىدۇ. چىسەم خوتۇن بالىلارنى ئېلىپ ئانىسىنىڭ ئۆيىگە كەتسە بولىدۇ. ئەمما لېكىنزە ئىككىمىز بىر ئۆيدە تۇرۇپ قالساقزە، مىنىڭ قېنىم قىزىق، قولام ئىتتىك، جېلە بولغان چېغىمدا كۆزۈمگە بىر نېمە كۆرۈنمەيدۇ. ۋالاق – ۋۇلۇق قىلىپ ئاشۇ خوتۇننى بوغۇزلاپ سېلىپ ئۇ چاغدا ئاندىنزە بالىلار رەسمىي قارا يېتىم بولۇپ

قېلىپ ئانا دەي دېسە ئانا يوق ، ئاتا دەي دېسە ئاتا يوق بولاپ ، قىيامەت كۈنى قىساسى سىلىنگىمۇ بولۇپ قالمىسۇن دەيمەن .

— ھەي خۇدايا تۇۋا دە ، ئاغزىڭدىن شائەت چىقىپ كەتمىسۇن . ئىمانىڭدىن ئاجراپ كەتمە يانا ، — سالەك شاڭجاڭ كۆڭلىكىنىڭ ياقىسىنى چىشلىدى ، — رەسمىي قان تەللىزى تەلۋىمۇ نېمە سەن .

شاڭجاڭ ئۇنىڭ كۆزىگە ۋەھىملىك قاراپ قويدى . ئەر چاپان كۆڭلىكىنى ئۆرۈپ ئىشتىنىنىڭ پەۋزىغا قىستۇرۇۋالغان قاتارى تۆت بوتۇلكا ئاق قوناق ھارىقىنى چىقاردى . شاڭجاڭنىڭ كۆزلىرى قىسىلىپ كەتتى . ھەممەدەم ھاراق بوتۇلكىسىنىڭ قەغىزىدىكى چىرايلىق رەسىملەرگە ھەيران بولۇپ قاراپ قالدى . رەسىملەر ئۇنىڭ كۆزىگە تولىمۇ چىرايلىق كۆرۈندى .

— مەن قورۇغلام كېلىپ قالدىم شاڭجاڭ ئاتا ، — ئۇ بوتۇلكىلارنى كات ئۈستىگە قاتارسىغا قويدى ، — ھازىرچە ماڭا بىر ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويسىلا . ياشلىق ساراڭلىق دەپ ھازىرچە خوتۇننى قويۇۋېتىپ تۇرسام ، ئۇنىمۇ قېيناتامنىڭ ئۆيىدە بالىلارنى بېقىپ تۇرسا . ھېلىقى مەن ئارىلىشىپ قالغان نېمە بىلەن يازنى ئۆتكۈزۈپ تۇرسام ، كۈزگە چىققاندا رايىم يېنىپ قالسا قىشلىق دارامەتتە ئاستا خېنىم خىزمىتىڭىز يەتتى دەپ كەشنى توغرىلاپ ، يا بۇ ئۈچ بالامنىڭ ئانىسىنى ئېچىرىۋالامەن ، يا تۆت بالامنىڭ ئانىسىنى ئېچىرىۋالامەن ، يانا شۇ چاغدىمۇ خۇدا بار . خۇدايىم ئۆز يولىغا سالا دەيمەن .

— ئۇنىڭغىچە ئالىدىغان بىر نېمەڭنىڭ قورسىقىغا ئۇنە ھەقىچان ؟

— ئۇنىسىمۇ ئەمدى بولىدىغان زىرائەت كۆكىدىن دەپ ، مانداق قالسام بۇ خوتۇن ماڭا ئاش بولمايدۇ . ئالدىراپ ھېچقانداق ئەر كىشىگە ئاش بولىدىغان خوتۇن ئەمەس . ئۇنى ئەمدى كۆڭۈل خۇشىغا ئالىدىغان گەپ . ئەمما ، خوتۇن بولۇشقا يارىمايدۇ .

ئەمدى مەيدىسى قىچىشىپ كەچكىسىنى قاشلايدىغان لامزەللىدىن بىرسى ئېلىپ خوتۇن قىلسا بولامىكى، بولمىسا بىزدەك ۋىژدانى بار ئوغۇل بالىلار تۆت كۆندە ئۇنىڭ ھوشۇقىنى چاقىدىغان گەپ. مەنمۇ تۆت كۆنلۈك ئالىمەن، ما يازغىچە خوتۇن قىلىپ ئاستا قاشقا تارتىمەن. شۇڭا بى مۇشۇ ئىشىمنى سىلە بى جۆندەپ بەرسىلە.

شاڭجاڭ خىرىلداپ كۈلدى.

— نەدىن تاپتىڭ ئالاقاپ گۈي بۇلارنى، ھەجەپ نوچىسىنى تېپىپسىنا. بىز تاپالمايمىز. خەقنىڭ بىر شىبشىسىنى يىگىرمە كويدىن ئېلىپ ئىچىۋاتقان ھاراقلىــرىمۇ يۇندىغا ئوخشاش ھاراقلار. ساپلا ئىسپىرتقا سۇ قوشقان.

— ئەرمۇ ھىجايدى:

— ئى ھەربىي لۈڭچاڭدا بىر خىتاي ئاغىنەم بارىتــى، زەيلىكتىن بىر چىپا بېلىق تۇتۇپ ئاپىرىپ بەرسەم بەردى.

— يامان گۈيكەنسەن، زادى يامان ئوغرى سەن. بوپتا، قانداق قىلساڭ قىل. ئاجراشتۇرۇۋېتەي.

— يا ئاللا، ياشاپ كېتىڭ شاڭجاڭ ئاتا... — ئەر خۇشال ۋارقىراپ تالاغا چىقىپ كېتىپ ئايالىنى سۆرەشتۈرۈپ كىرىپ كەلدى. چوكان دەرۋازىدىن ھۇ تارتىپ يىغلاپ كىــردى. قۇچىقىدىكى بالىسىمۇ تەڭ يىغلىغىلى تۇردى.

— بوشراق يىغلاڭ، مېڭەمنى ئىلىشتۇرۇۋېپ. تەگكەندىمۇ بۇنچىلا يىغلىمىغان بولغىدىڭىز، — دېدى شاڭجاڭ. داۋۇتاخۇن ئاچىقتان پەتتە قەغىزىگە بىر نېمىلەرنى يېزىپ:

— كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، ئېرىڭىز ماڭا ۋەدە بەردى. — قىشلىق دارامەتتە يېنىشىدىغان بولدۇڭلار، — دېدى ئايالغا قىزىل تامغىلىق ئاق قەغەزنى بېرىپ. ئايال گەپ قىلماستىن ئاق قەغەزنى ئېلىپ يۈگۈرگەنچە چىقىپ كەتتى.

10

سەھەر ۋاقتى بىلەن شەرق ئۇپۇقى قان رەڭگىدە قىزىرىپ ئېگىز ئۆسكەن سۆۋادان تېرەكلەرنىڭ قارا يېشىل ياپراقلىرىغا قىزغۇچ شولىلارنى چاچتى. جومباق - جومباق ساڭگىلاپ كەتكەن سېرىقتال جىگدىلەرمۇ چىلان رەڭگىدە تاۋلىنىپ كۈمۈش ياپراقلار ئارىسىدىن پارقىرايتتى. ئورۇۋېلىنغان بۇغداي ئېگىزلىرىمۇ قىزغۇچ تۈسكە كىرگەنىدى. چۆل تەرەپلەردىن ئۇچۇپ كەلگەن تورغايلار بۇغداي ئېگىزىدا ئاجايىپ تېز سۈرئەت بىلەن يورغىلىشاتتى. ئۇچۇرما بولغان بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ئاق قۇشقاچلار ئېگىزلىق ئۈستىدە ئېگىز - پەس ئۇچۇشۇپ دان تالاشماقتا ئىدى. ئۇماق قۇشقاچ بالىلىرى قىردا پوكىنىنى قىزغۇچ قۇياش نۇرىغا قاقلاپ تۇرۇپ تولۇق سۈزۈلمىگەن قارا كۆزلىرى بىلەن ئانىسىنىڭ دان ئەكېلىشىگە تەلمۈرۈپ تۇرۇشاتتى. ئىككى جۈپ قۇشقاچ بالىلىرى قىردا تۇرۇپ سېرىق جاۋغايلىق ئاغزىنى يوغان ئېچىپ يۇمران پەيلىرى، تەڭشەلمىگەن قاناتلىرىنى دولىسىدىن ئۈستۈن قىلىپ ئېغىتىپ ۋىچىرلىشىپ كەتتى. بىر جۈپ ئاتا - ئانا قۇشقاچ ئۇلارنىڭ يېنىغا ئۇچۇپ كېلىپ سەكرەپ تۇرۇپ ئەتراپقا سەزگۈرلۈك بىلەن قاراشتۇرۇپ ئۈزلىرىگە يامىشۋالغان بالىلىرىنىڭ ئاغزىغا نۆۋەت بىلەن دان تىققىلى تۇردى. توپ - توپ كەپتەرلەر مەھەللىدىن ئۇچۇپ چىقىپ ئېگىزلىققا چۈشۈپ دانلاشقا باشلىدى. ئۇلار قىسماقچى بالىلارنىڭ قىسمىقىدىن قورقۇپ كەتكەچكە ناھايىتى چېچەنلىك، ئېھتىياتچانلىق بىلەن دانلاشماقتا ئىدى. ئېتىزلارنى قورشاپ تۇرغان قويۇق دەرەخزارلار ئارىسىدىن سالقىن ھاۋا ئۇرۇلاتتى. بىر ئەركەك كۆك كەپتەر كەپتەرلەر ئارىسىدا كېرىلىپ تۇرۇپ يىگىتچىلىك قىلىپ بۇقۇلداشقا باشلىدى.

— كېچىدىن نېمانداق چۈشەكەيسەن؟ — دېدى داۋۇتاخۇن

كەپتەردىن كۆزىنى ئۈزۈپ باش كۆتۈرمەي ئوتلاۋاتقان قويلارغا قاراپ قويۇپ .

— نەدە چۈشەكىدىم ، — دېدى ھەمىدەم خىجىل بولغاندەك كىچىككىنە ئاغزىنى ئېچىپ ئۈدۈل چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ . ئۇنىڭ كۈلكىسىدىن بىر غەمكىنچىلىك چىقىپ تۇراتتى .

— ساپلا مەن يىقىتىۋەتمىدىم ، ئۆزى ... ئۆزى دەپ چۈشەكەپ يىغلاپ كەتتىڭ ، تۆت - بەش قېتىم ئويغىتىپ قويدۇم . مۇنداق قورسىقىڭغا چىرىپ چىقسام ، سەنزە ئاچامنىڭ بالىسىنى يىقىتىۋېتىپ قورقۇپ قېچىپ كەپسەن - ھە ؟

— ياق ... ياق ... نەدە ... — ھەمىدەمنىڭ كۆزلىرى يوغان ئېچىلىپ سۈزۈك ئاق ئالمىسى تارتۇق قاپىقى ئىچىگە سىڭىپ كەتكەندى ، كۆزلىرى ئەلەملىك پارقىرايتتى . داۋۇتاخۇن ھەمىدەمنىڭ قورقۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ كۈلدى .

— قورقما ئۇكام ، مەن سېنى ئۇرمايمەن . ئەگەر ئايتىللائاچام بولغان بولسا شۇنى ئۇراتتىم ، — داۋۇتاخۇننىڭ قارا يۈزلىرى ئاچچىقتىن تېخىمۇ سەت پۈرۈشۈپ قاشلىرى ئالدىغا كۆپۈپ چىقتى .

— ئەلۋەتتە سەن بىر قورساقتىن چىققان سىڭلىسى بولغاندىكىن ، بېشىڭنى بىرەر قېتىممۇ يۇيۇپ - تاراپ قويماپتۇ . ئېگىنىڭنىمۇ يۇيۇپ - ياماپ بەرمىگىنىنى ، ھەقلى يوق سارالىڭ . بالىسىنى بېقىپ ئوبدان ئەسقاتقانسەن . مەرەمنىساچامنى يامان دېيمىز ، ئەمما، ئۇنىڭ ئايتىللاغا قالىغاندا خېلى كۆيۈمى بار . زادى كىچىكىدىن تارتىپ بىر ئىشقا ئانچە ئېرەنىشىپ كەتمەيتتى ، ئانام رەمەتلىك كوپىراتسىيىنىڭ ئىشىنى تۈگىتىپ بولالماي ھېرىپ - ئېچىپ چىشە يا ئوچاققا ئوت قالاپ قويمايتتى ، يا يوتقان - كۆرپىلەرنى يىغىپ قويمايتتى . شۇنىڭ بىلەن ئانام رەمەتلىك قاقشاپ «مۇشۇنداق قىلساڭ كېيىن ئەرگە تەگسەڭ قانداقمۇ بىر ئۆينى تۇتۇپ ئېرىڭنى رازى قىلالارسەن» دەپ

سۆزلەپ كېتەتتى. ئانام شۇنداق ئاۋارە بولۇپ كەتسىمۇ ئۇنىڭ خىيالىغا كەلمەيتتى. بىز بىلەنمۇ ئانچە ئەمەستى. ئانام تەڭ يەڭلار دەپ سۇپرىغا يۆگەپ قويۇپ كەتكەن كۆمەچنىڭمۇ چوڭىنى ئۆزى يەۋېلىپ يانا تېخى مەرىمنىساچام بىلەن ئىككىمىزنىڭكىدىنمۇ يەۋالتى. بىز تىلىلساقمۇ، يىغلىساقمۇ غەم تارتماي ھېجىيىپ تۇرۇۋالتى...

— ئاكا... ئاكا... قالغىنا، ئانام كېلىۋاتامدۇ نېمە؟

داۋۇتاخۇن گېپىدىن توختاپ ئارقىسىغا قايرىلىپ قارىدى. چوڭ يول تەرەپتىكى ئورمان بەلۋېغىنىڭ ئارىسىدىن بىر بوۋاي دۈمچىيىپ ئېتىزغا ئۆتۈۋاتاتتى. ئۇ ئادەم ئېگىزلىقتا چۈشۈپلا دۈمچەيگەن ھالدا بۇلار تەرەپكە قاراپ كېلىشكە باشلىدى. داۋۇتاخۇن بىردەم قارىغاندىن كېيىن ئورنىدىن تۇردى:

— ھە راست، ئىلغا قىلسام راست ئاتامكەن. ئەتىگەندە ئىت پوق يېمەستە نېمىدەپ كەلگەندۇ ئەمدى. ھەقچان سېنى كۆرگۈسى كېلىپ، تۇنۇگۈن ئاچامنىڭ ئۆيىگە بارسا سەن يوق، شۇڭا مايەرگە كەلگەن گەپ. جوگۇرە، ئالدىغا بار.

داۋۇتاخۇن ھەمىدەمنىڭ مۈرىسىدىن ئالدىغا ئىتتەردى. ھەمىدەم ئالدىغا تۆت قەدەم مېڭىپ يەنە توختاپ تۆگۈلۈپ تۇرۇۋالدى.

— جوگۇرە، ئاتامنىڭ ئالدىغا بارمامسەن! — داۋۇتاخۇن قاپىقىنى تۈردى. ھەمىدەم دەرھال لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىۋېلىپ تىرنىقىنى تاتىلاپ تۇرۇۋالدى.

— بارمامسەن؟

ھەمىدەم بېشىنى كۆتۈرمەي خىتىلداپ يىغلىغىلى تۇردى. داۋۇتاخۇن ئۇنىڭ ئېگىكىدىن تۇتۇپ يۈزىنى كۆتۈرۈۋىدى، كۆز ياشلىرىنىڭ يۈزىنى قاپلاپ كەتكەنلىكىنى كۆردى. ئۇنىڭ كالپۇكلىرى ئۆمچىيىپ، چىرايى تاتىرىپ كەتكەنلىكتىن لېۋى تېخىمۇ قىزىل كۆرۈنۈپ كەتتى.

— ۋۇي ، نېمە بولدۇڭ ، مەن يا ساڭا يامان گەپ قىلمىسام ، نېمىشقا يىغلايسەن ؟ پەقەت ئاتامنىڭ ئالدىغا بار دېدىم شۇ ، — قاداقلىشىپ كەتكەن يىرىك ئالىقىنى بىلەن ھەمدەمنىڭ كۆزىنى ، مەڭزىنى ئېرتتى . ئۆزىنىڭمۇ كۆڭلى بۇزۇلۇپ گېلىغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولدى . ئاتىسى يېقىنلاپ كەلدى . ئۇ دۇمچەيگەن ھالدا پۇتىنى سۆرەپ ماڭاتتى . چاۋار قوۋان تولىمۇ رەزگىللىشىپ كەتكەندى . ئاقارغان چاچلىرى ئۆسۈپ سىرتىدىكى بىر قېتى تىتىلىپ كەتكەن دوپپىسى ئاستىدىن قېرى ئەچكىنىڭ قۇيرۇقىدەك دىردىيىپ چىقىپ قالغاندى . ئاقىرىپ ئۆسۈپ مەينەتلىشىپ كەتكەن ساقاللىرى شامال دارىپ كەتكەن ئوچۇق مەيدىسىگە سۇركىلىپ تۇراتتى . ئۇ يىراقتىنلا :

— بالام ھەمدەم ، بارمۇ سەن ؟ — دەپ يالاڭ پۇتلىرىنى تېز - تېز ئالماپ دەسسەپ كېلىشكە باشلىدى . قاپقارا قېتىپ كەتكەن پۇتلىرى دىڭگىيىپ تۇرغان ئېگىزلارنى پاراسلىتىپ يانجىپ كەلمەكتە ئىدى . ھاسىدەك كۆرۈنىدىغان چار پوستەك باسقان ئوچۇق پاچاقلىرىنى خۇخا - يانتاق جىجىۋەتكەن بولسا كېرەك ، ئىنچىكە قان سىزىقلىرى قېتىپ قالغاندى . يۇرلىشىپ تېقىمىغا يىغىلىۋالغان ياماق ئىشتىنى تولىمۇ قىسقا ئىدى . كونا خەسە ئاق يەكتەكنىڭمۇ بىر مۇنچە يېرىگە ياماق چۈشكەندى ، يەكتىكىنىڭ تۆپىسىدىن باغلىۋالغان كۆك بەلۋېغىغا ئېسىۋالغان ساغرا غىلاپلىق پىچاق ، كىندىكىنىڭ تۆۋىنىگە ساڭگىلاپ ھەر قەدەم باسقاندا پۇلاڭلاپ تۇراتتى . ئۇ كېلىپلا ھەمدەمنى باغرىغا بېسىپ يۈزلىرىگە سۆيۈپ كەتتى . ئۆسكىلەڭ قاشلىرى ئاستىدىن كۆرۈنمەي قالغان خۇنۇك كۆزلىرىدىن چىققان ياش قويۇق ساقاللىرى ئارىسىدىن تاتىراڭغۇ مەڭزىنى بويلاپ ئاقاتتى .

— بارمۇ سەن بالام ، ئاكاڭنىڭ يېنىغا پانا تارتتىڭمۇ ، قانداق كېلەلىگەنسەن جېنىم بالام ، چەمەكتەك پۇتلىرىڭدا .

— ئەسسالامىۇ ئەلەيكۇم ئاتا ...

چاۋىراخۇن قولىنى ئوغلىغا تەڭلەپ ئاستا قىردا ئولتۇرۇۋالدى .

— سەنمۇ تىزلىق تۇردۇڭمۇ بالام .

— تىزلىق ئاتا ، سەنمۇ تىزلىق تۇردۇڭ .

— خۇداغا شۇكرى بالام . ما ئۇكاڭنى كۆرمەمسەن ، بۇ يەرگە قانداق مېڭىپ كەلگەنسەن بالام ، ئاخشام ئېغىر ياتقۇ مەھەللىدە بىركىم ئىشىكنى ئۇرۇپ تۇۋلاپ كەتتى ، چىقسام ئابدۇكېرىماخۇننىڭ ئىككىنچى ئىنىسى ئاباباس ئاخۇنكەن ، نېمە بالا بولغاندۇ دەپ مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى . نېمە بولدىكىن دېسەم ، بۈگۈن چاشكا ھەمىدەم بالىنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇۋېتىپ يوقاپ كەتتى . قورقۇپ بىرمە بولمىسۇن دەپ ئەنسىرەپ ئايتىللائاچام ئاتامنىڭ مەھەللىسىگە بېرىپ بېقىڭ ، بارغان بولسا مەيلى ، بولمىسا ئاتام ئاڭلاپ قالسۇن دېگەن دېمەمدۇ ، يۈرىكىم قوزغىلىپ كەتتى . ۋاي كىچىككىنام بالا قانداق قىلىپ بالىنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇۋېتىدۇ ، دېسەم ، ئۇقمىدىم دەيدۇ . بالىنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇپسەن دەپ ھەمىدەمنى ئۇرۇپمىكەن دېسەم ، ياق ، ئۇ چاغدا ئايتىللائاچام ئۆيدە يوقكەن دەيدۇ . ئۆيدە قونۇپ قىلىڭ دېسەم ئۇنىماي ئاشۇ قارا كېچىدە كەتتى . دەماللىققا ئەنسىرەپتىمەنۇ ئۆيگە چىرىپ يېتىپتىمەن . لېكىنزە بىر تال ئۇيقۇم كەلمىدى . ئەمدى كىچىككىنام بالا قورقۇپ كېتىپ نەگە قاچقىپ چىقىپ كەتكەندۇ . بىر يەردە كېتىۋېتىپ تېنەپ ئۆستەڭگە چۈشۈپ كەتكەنمىدۇ ، يولدا بىرنېمە بېسىۋالغانمىدۇ ، باريدىغان يېرىنى تاپالماي نەلەردە يىغلاپ يۈرگەندۇ دەپ كۆڭلۈمگە يەتمىگەن ئىشلار قالمىدى . ئاخىر داۋۇتاخۇننى پانا تارتىپ كەلگەنمىدۇيا دېگەن خىيال كەچتى ، شۇنداق بولسىمۇ ئىچىمگە بىر ۋەسۋەسە چىرىۋېلىپ زادى ئارام بەرمىدى ، ئاخىر بولالماي تۇن تەڭ بىلەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ مېڭىپتىكەنمەن ،

توغاي چۆچۈدا كۆك تىكەن مەھەللىسىگە كەپتىمەن . ئۈيقۇم كېلىپ بولالماي يول تۆپىدە قىرغا يۆلىنىپلا جىندەك كۆزۈمنى يۇمۇۋېلىپ ماڭدىم ، بالام مېنى بەك قورقۇتۇۋەتتىڭ ، نېمىشقا مېنىڭ يېنىمغا بارماي بۇ يەرگە كەلدىڭ ؟ — چاۋىراخۇن يەكتىكىنىڭ پېشى بىلەن كۆزىنى سۈرتتى . ھەممىدەم ئۆپكىدەپ يىغلىغىلى تۇردى .

— باراي دېسەم سېنى ئۇرامدىكىن دەپ قورقتىم .

— سېنى نېمىشقا ئۇرىمەن جېنىم بالام ، سېنى ئۇرغان قولۇم قۇرۇپ كەتسۇن بالام . ھەقىچان ئاچاڭنىڭ بالىسىنى قارا ساناپ يىقىتىۋەتمەيسەن ، بالا دېگەن شۇنداق تاتلىق بالام .

ھەممىدەم ئاتىسىنىڭ ئۆزىگە مېھرى بىلەن قىلغان سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئۆزى بىلەن تەڭ يىغلاۋاتقىنىنى كۆرۈپ قورقۇنچىسى كۆتۈرۈلۈپ كەتتى . ئۇ كۆزلىرىنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ :

— شۇ ... شۇ مەن يىقىتىۋەتمىدىم ، ئاچام بۆشۈككە بۆلەپ بەرگەن . تەۋرىتىۋېتىپ ئۇخلاپ قالسام قىقىراپ يىغلاپ كەتتى . ئويغانسام ، پۇتى تەرەپ بۆشۈككە تېڭىقلىق يەرگە ساڭگىلاپ قاپتۇ . بۆشۈكتىن يەشسەم پەس بولمىدى . بېلى ... بېلى ھەجەپبى تۇرىدۇ ، بىردەم ... بىردەمدە ئىششىپ يوغان بوپ كەتتى . بەك يىغلاپ تېلىقىپ كەتتى . ئاچام ئۇرامدىكىن دەپ قورقۇپ قېچىپ چىقتىم .

— دائىم سېنى ئۇرامدۇ ؟ — سورىدى داۋۇتاخۇن قاپاقلىرىنى تۈرۈپ .

— شۇ ... شۇ دائىم سەھەر قوپۇپ ئېشەككە ئوت ئەكەلمىسەم ؛ ھەر كۈندە ئېگىزلىقتا بېرىپ ئون بوغماق باشاق تەرمىسەم ئۇرىدۇ .

— ھۇ سەت ، داپ يۈز پاسكىنا . ماڭا ما يەردە بالاڭنى باقتىم دەپ يوغان ئاتاقنى ئېلىپىزە بالىسىنى باقتۇرغىنى ئاز

كېلىپ كىچىككىنە بالىنى ئېشىككە ئوت ئالغىلى، باشاق تەرگىلى سالغىنىنى، — دېدى چاۋىراخۇن قايناپ.

— مۇشتەك تۇرۇپ قانداق ئوت ئېلىپ باشاق تېرەلەيدىكەنسەن، — دېدى داۋۇتاخۇنمۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ.

— خۇددى بىر قورساقتا ياتمىغاندەك قىلغان ئىشنى ئاڭلا، خەقمۇ ئۇنداق قىلمايدۇ. كىچىك بالا دېگەن ئىشۇ بىر بالىسىغا قارانچۇقنىڭ ئورنىدا قالاپ بەرسە بولمىدىمۇ. خەپ ئايتىللا، خۇدايىمنىڭ كۆزى بار ئاشۇنداق. سەن ئۇكاڭغا قىلساڭ، بالاڭدىن تارتىسەن، بولدى بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆيىدە تۇرما.

— بارمايمەن، — ھەممەم يەنە يىغلاپ كەتتى.

— ۋاي ئاتا، كېچىنىڭ ياقى تولا چۇشەكەپ «مەن يىقىتمىدىم» دەپ جۆلۈپ چىقتى دەيمەن، تولا ئۇرۇپ قورقىتىپ، يۈرەك ئالدى قىلىۋېتىپتۇ دەيمەن بۇ بىچارىنى. بولدى مېنىڭ يېنىمدا تۇرسۇن، مەن بېقىپ كېتەلەيمەن.

چاۋىراخۇن ئوغلىغا گۇمانسىرىغاندەك قارىدى. قاپقارا قاداق بارماقلىرى بىلەن ئېگىكىنىڭ ئاستىنى تاتىلاپ قويۇپ ئۇلۇغ - كىچىك تىندى.

— سەنمۇ باقساڭ بېقىپ كېتىسەن. ئەمما ھازىر خەقتە ئىنساپ كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. شاڭجاڭغۇ جاھاندا تېپىلغۇسىز ئوبدان ئادەم، باياتىنمۇ ئاتايىن مەن بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ قول بېرىپ كۆرۈشتى. ئۇ ئادەم دېگەن ئادەتتە خېلى - خېلى ئادەملەرگە ئىزىدىن قىمىرلىماي ئولتۇرۇۋېرىدۇ. بىر مۇنچە ھال - ئەھۋال سوراپ كەتتى. كەڭ قورساق ئادەم. ئاشۇ ھەۋزىخانزە. كېپى تولا ۋاتىلداق خوتۇن، بايا مېنى كۆرۈپ خۇددى مەن بىر قاچا ئېشىغا زىيان سالىدىغاندەك پېشانىسىدىن مۇز ياغدۇرۇپ، سالام قىلاي دېسەم سالام قىلدىغان ئىستى -

پىستىمۇ يوق شاڭجاڭ كاتتا تەكلىپ قىلسا ئېرىگە يوغان بىرنى ھومىيىپ مەن ئۆزۈل بېرىپ تاۋار كۆرپىسىدە ئولتۇرۇۋالمىغاندەك كۆرپىسىنى يىغىۋېلىۋاتىدۇ. ماندىغ باقمىز، مەنمۇ كالىدەك ئىشلەپ بېرىپمۇ سىقىلىدىغان ئوخشايمەن بالام.

داۋۇتاخۇن يەرگە قاراپ پۈتىنىڭ بارمىقىنىڭ ئۇچىدا يەرنى چىجىدى. چاۋىراخۇن گەپتىن توختاپ يىراقتا پارقىراپ تۇرغان سېرىقتال جىگدىلەرگە قارىدى. كۈن ھازىر خېلى تىكلەشكەن بولۇپ، سالقىن ھاۋا قىزىشقا باشلىدى. ئېتىزنىڭ يىراق بېشىدا شەخسىنىڭ كىچىك خامانچىقىدا ئاق قالپاق كىيىۋالغان بىر بوۋاي يايداق ئېشەككە مىنىۋېلىپ مومىغا چىتىۋالغان كالىلارنى قولىدىكى تاياق بىلەن ئۇرۇپ لاي - لاي توۋلاپ خامان ھەيدىمەكتە ئىدى. ھەمدەم بوينىنى قىسقان ھالدا قىرنىڭ باغرىدا ئولتۇرۇپ قىرنىڭ يان باغرىدىكى قاتارلىشىپ كېتىۋاتقان چۈمۈلىلەر سېپىگە كۆزىنى چىمىلداتماستىن تىكىلىپ قالغانىدى.

— ئاتا، ئۇ خوتۇننىڭ خۇيى شۇ ئەمدى، قانداق قىلىمىز، خۇدايىمنىڭ پېشانىمىزگە پۈتكىنى شۇكەن، تارتماسلىقتا نېمە ئامالىمىز بار. ناھايىتى مەرەز خوتۇن. ئاشۇنداق قاپىقىدىن مۇز ياغدۇرۇپ چالۋاقايدۇ. گەپلىرى زەھەردىن ئاچچىق. دەسلەپتە مەنمۇ تولا قورسىقىم سىقىلىپ، زەردەم قايناپ ئۆزۈمنى ئۇپراتقان، كېيىنچە كۆنۈپ قالدىم. ھازىر نېمە دېسىمۇ قۇلىقىمنى يوپۇرۇپ يۈرۈۋېرىمەن. ئۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ شاڭجاڭدىن تارتىپ ھەممىسى شۇنداق. ئۇ خوتۇننىڭ ئەلپازىنى، گېپىنى ھار ئېلىپ كەلسە ئادەم بىر كېچىدىلا ئۆلۈۋالغۇدەك گەپ قىلىدۇ. ماقۇل دېسەڭ، ھەمدەمنى ئۆزۈم مۇشۇ يەردە ئېلىپ قېلىپ باقىمەن. ئۇ قانچىلىك بىر نېمە يەيتى. بۇنىڭغا بەك چىدىيالمىسا، ھازىر ماڭا خېرىدارلىق قىلىپ بىزنىڭكىدە يانداقچىلىق قىلساڭ دەيدىغان مالچىلار جىق. شۇ يەرگە

كېتىمەن.

— بۇنداق گەپنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالما بالام، ئۇنداق ئىشنى قىلامدىغان، ئۇنداق قىلساڭ بۇ يۇرتنىڭ نېنى ساڭا ھارام بولىدۇ. بۇ ئادەمنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى جىق، قولىنى نەگە ئۇزاتسا يېتىدۇ. ئۇچ ئېلىپ يانپېشىغا ئېلىپ ئۇرۇۋېتىدۇ.

— ياق، ئەمدى مەسىلەنگە دەيمەن. ماڭىمۇ چىدىمايدۇ. ھېچقانداق ئىشلەمچى مەندەك ئىشلەپ بەرمەيدۇ، ئۇ جالداڭ خوتۇن ئىككى - ئۈچ كۈن كوتۇلدىسا كوتۇلداپ زۇۋانى بېسىقىدۇ. بوزوراخان بالىسىنى باقالماي ئاران تۇرۇۋاتىدۇ. بوزوراخانغا مانىڭ يولى ماۋۇ دېسەم خوش بولۇپ ئۇ خوتۇننىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلايدۇ، — داۋۇتاخۇن شۇنداق دەۋاتقاندا يەرگە قاراپ ئولتۇرغان ھەمدەمنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ لاپپىدە ئۇزىگە قارىغىنىنى كۆرۈپ يۈزلىرى قىزىرىپ كۆزىنى باشقا ياققا ئەپقېچىپ گېپىنى توختىتىۋالدى.

ھەمدەمنىڭ ياش يۇقى كۆزلىرى مەنىلىك كۈلۈمسىرىگەندەك بولدى - دە، يەنە چۈمۈلە سېپىگە قارىۋالدى. داۋۇتاخۇن كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ سىڭلىسىنىڭ ئاستىنقى لېۋىنى ئاستا چىشلەۋاتقىنىنى كۆرۈپ «مۇشتەك تۇرۇپ ئىش ئۇقۇپ قالغان ئوخشايسەن» دەپ ئىچىدە كۈلدى. ئاتىسى خۇنۇك كۆزلىرىنى قىسقان ھالدا سىڭايان ئولتۇرۇپ ھېچنېمىنى سەزمەي غەمگە چۆكۈپ ئولتۇراتتى. ئۇلار بىردەم جىم ئولتۇرۇشۇپ قالدى.

قورسىقى تويغان قويلار ئوت خىللاپ ياشىرىپ گۈللەپ كەتكەن كېۋەزلىك تەرەپكە ماڭغانىدى. داۋۇتاخۇن ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ ھاسىنى ئېلىپ:

— ھەي ... ھەي! — دېگىنىچە قويلارنىڭ ئالدىغا يۈگۈردى. چاۋىراخۇن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ، ھەمدەمنىڭ پاخپېيىپ كەتكەن يۇمشاق قوڭۇر چاچلىرىنى

سىلىدى .

— بۇ يەرنى قانداق تېپىپ كېلەلىدىڭ بالام ؟

ھەمىدەم مىيىقىدا كۈلدى . ئۇنىڭ كۆلكىسىدە غەم - قايغۇ ئەكس ئېتەتتى .

— چوڭ يولغا چىقىپ ئۆي بۇغدايىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە يىغلاپ تۇرسام ، بىر قېرى ئادەم ئىشەكلىك كېلىپ بالام نەگە بارىسەن دەپتى ، قارا سايغا دېسەم ئىشىكىنىڭ ئالدىغا ئېلىۋالدى .

چاۋىراخۇن خىرىلداپ كۈلۈپ يىرىك قولللىرى بىلەن ھەمىدەمنىڭ ئېگىكىدىن ئەركىلىتىپ قويدى . ھەمىدەم ئېگىكىنى خۇغا تاتىلىغاندەك بولۇپ كىچىك قارا قولللىرىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سىلاپ قويدى .

— ئاتا ، ھاۋا قىزىپ كەتتى . كېتەيلى ، — دېدى داۋۇتاخۇن چىرايى تۇرۇلگەن ھالدا قايتىپ كېلىپ .

— كۆك تىكەندە بىردەم كۆزۈمنى يۇمۇپلا مەرەمنىساناچاڭ-نى چۈشەپ قاپتىمەن . ھەمىدەمنى ئېلىۋېلىپ ئاچاڭنى يوقلاپ كېلەي ، قانداقراق ئولتۇردىكىن .

— ھازىرلا بارىلى ئوبدان ئاتا ! — خۇشلۇقىدىن ھەمىدەمنىڭ كۆزلىرى چاقناپ كەتتى .

— زادى ھازىر ماڭمىساق بولمايدۇ . ھازىرمۇ خۇپتەنگە ئاران بارالايمىز .

— ئەمىسە ئاتام يەۋراق ماڭمامسىلە ؟

— ياق بالام . بېلىمدە بىر زاغرا بار ، ھەمىدەم بىلەن قورسىقىمىز ئاچسا بىرەر ئېرىق بويىدا سايىداپ ئولتۇرۇپ يەۋېلىپ ماڭىمىز . خۇداغا ئامانەت بالام .

— مەيلىڭ ئەمىسە ، خۇداغا ئامانەت .

— خۇداغا ئامانەت ئاكا .

— خۇداغا ئامانەت .

داۋۇتاخۇننىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ كۆزىگە غىلىلدە ياش ئالدى .

ئاتىسى ئالدىغا دۈمچىيىپ ھەممەمنى يېتىلەپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇنىڭ قاپقارا قېلىن تاپانلىرى ئاستىدا ئېگىزلار پاراسلاپ مىجىلىپ تۇراتتى.

— ئاتا ... ئاتا توختاپ تۇره.

— چاۋىراخۇن ئاستا توختاپ كەينىگە ئۆرۈلدى. قارا قاداق قوللىرىنى پېشانىسىگە تۇتۇپ، قىسىلغان كۆزلىرىنى يۇگۈرۈپ كەلگەن ئوغلىغا تىكتى، داۋۇتاخۇن تامبىلىنىڭ پەۋىزىدىن كونىراپ كەتكەن بىر سوم پۇلنى چىقىرىپ ئاتىسىغا بەردى.

— بۇنىڭغا خەج ـ خىراجەت قىلارسەن. بوۋاينىڭ كۆزلىرى خۇشاللىقنى يوشۇرالمىدى. قولىنى تەڭلەي دەپ توختاپ قالدى ـ دە:

— ئۆزۈڭ خەجلە، — دېدى.

— مەن پات بازارغا بارالمايمەن، سەن خەجلە.

چاۋىراخۇن ئوغلىغا گۇمانسىراپ قارىدى.

— بالام ھەرگىز ... ھەرگىززە ... ئەسكى يوقتىن بىرنى يەپ سالما جۇما، — دېدى.

— توۋا دېگىنا ئاتا ... ئۆتكەن كۈندە ... بۇ ... ياق، سالەك ئاتامنىڭ خۇشلۇقى تۇتۇپ قاپتىكەن بەرگەن.

— ھە ئۇنداق بولسىغۇ مەيلى، — دېدى. چاۋىراخۇن خۇشلۇقتا كۆزىگە ياش ئېلىپ، — ماڭا بەرسەڭ، خۇدايىم ساڭا بېرەر. ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن، دۆلىتىڭنى زىيادە قىلا ...

بوۋاي يىرىك قوللىرى بىلەن يۈزىنى سىيپاپ پۇلنى قوينىغا سالدى ـ دە، ھەممەمنى يېتىلەپ مېڭىپ كەتتى. ھەممەم پات ـ پات كەينىگە قاراپ تۇرغان ئاكىسىغا يىغلىغاندەك كۆلۈپ قارايتتى.

چاۋىراخۇن دۈمچەيگەن پېتى ئالدىغا قاراپ مېڭىۋەردى. داۋۇتاخۇننىڭ كۆزى ئاتىسىنىڭ ھاسىدەك گۆشسىز پاچاقلىرىغا چۈشكەندە، كۆڭلى بۇزۇلدى. ئۇ كىچىك چاغلىرىدا ئاتىسىنىڭ

يوغان قارا بېلىقتەك گۆشلۈك پاچاقلىرىغا دائىم ھەۋەسلىنىپ قارايتتى. ئاتىسى ھەر قېتىم ئېتىزغا سۇ قويغاندا ئۇنى ئېچىق بېشىنى ساقلاپ بېرىسەن دەپ ئۆزى بىللە ئېلىۋالاتتى. ئاتىسى تامبىلىنىڭ پۇشقىقىنى تۈرگەندە يوغان بولجۇڭ گۆشلىرى، تاشتەك قاتقان، كۆپكۆك تومۇرلىرى ئېنىلىپ كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ شۇ چاغلاردا دائىم ئاتىسىدىن يوشۇرۇنچە ئۆزىنىڭ كىچىك بارماقلىرىغا ئاتىسىنىڭ پاچىقىنىڭ تومۇرلىرىنى سىلىشتۇرۇپ كۈلۈپ قويىدىغان ھەم دائىم: «مەنمۇ ئاتامدەك بولغاندا مېنىڭ پاچىقىم ئاشۇنداق يوغان بولىدۇ. ئۇ چاغدا پۇتۇمغا ئۇششاق باللاردىن نەچچىسى ئېسىلىۋالسىمۇ، بىزنىڭ ئېشەكتەك سۆرەپ كېتىۋېرىمەن» دەپ چوت سوققاندى. مانا ھازىر ئۇنىڭ پاچىقى شۇ چاغدىكى ئاتىسىنىڭ پاچىقىغا ئوخشاش چوڭ بولمىدى. ئەمما، ھازىر ئاتىسىنىڭ پاچىقى ئۇنىڭ بېلىكىچىلىكمۇ قالماپتۇ. ئاتىسى قېرىپ كەتتىمىكىنىيا؟ ياق، سالەك شاڭجاڭمۇ ئاتىسىدىن چوڭ چىقسا چىقىدۇ، كىچىك چىقمايدۇ. ئەمما ئۇ ئادەمنىڭ پاچىقى ھەمىدەمنىڭ بىلىدەك كېلىدۇ. خۇددى ئاق ئۇستىخان خوتۇنلارنىڭكىدەك ئاق، تۈكسىز. ئاتامنىڭ ھازىرقى پاچىقى يېڭى تۇغۇلغان تەخەينىڭ پاچىقىدەك زىلۋا ھەم تۈكلۈك، ھەي ئاتا، بۇ گۇناھ مەندىمىدى ئۆزۈڭدە. سەنمۇ تاپقىنىڭنى كېلىنىڭغا يەپ نېشە چەكمەي كوپېراتسىيىدە ئوبدان ئىشلىگەن بولساڭ سالەك شاڭجاڭغا ئوخشاش بى ئىشنىڭ بېشىنى تۇتۇپ دۆلەت كۆرەردىڭ. مەنمۇ خەقنىڭ غالچىسى بولۇپ قالماستىم. سەنمۇ مۇشۇنداق سۆرىلىپ يۈرمەستىڭ. ئاناممۇ ئۆلۈپ كەتمەستى. ئۆيىمىز ۋەيران بولۇپ بۇنچىۋالا سورۇقچىلىق تارتىپ كەتمەستۇق. سېنى ھېچ ئىشقا سالماي نېشە چېكىشكە قويسا، خۇدايىم قايسى ئاي، قايسى كۈنلۈكتە بېشىڭغا ساپتىكى بۇ سەۋدانى سېنىڭ. مانا سالەك شاڭجاڭمۇ ساڭا ئوخشاش كوپېراتسىيىدە ئىشلەپتىكەن،

كالا بېقىپتىكەن، ھارۋىكەش بوپتىكەن. ئاغزى يۇمشاق، ئۆزىنىڭ ئىشىغا پۇختا بولغاچقا شائىجاڭ بولۇپ كېيىن چۈشۈپ قالسىمۇ يەنە كادىر بولۇپ خەققە پەتتە كېسىپ بېرىپ يۈرۈپ شۇنچىۋالا ۋەج، دۇنياغا، ئىناۋەتكە ئىگە بوپتۇ. سېنىڭ تىمىقىڭغا تەڭ كېلەلمەيدىغان ئادەملەرمۇ ھازىر خېلى ئادەم بولۇپ قېلىپ سەن ئەمەس، مەن دەپ يۈرىدۇ. سالەك شائىجاڭمۇ بۇرۇن ھېچكىم كۆزىگە ئىلىپ قويمايدىغان بىر بەگچەك تازكەن. مانا ھازىر ئۇ كىمنى كۆزگە ئىلىدۇ، ھېچكىمنى، خەق ئېگىلىپ سالام قىلسا خۇشياقسا سالام قىلىدۇ. بولمىسا قىسىلچىقىغا ئالماي قولىنى كەينىگە تۇتۇپ كېتىۋېرىدۇ.

ئۇ ئاتىسىنىڭ ئىچ مايماق پۇتلىرىنى ئالماپ دەسسەشلىرىگە قاراپ ئاچچىق ھەسرەت يۇتۇپ بويىنىنى قىسىپ بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن قويلىرىنى ھەيدىدى. قورسىقى تويۇپ ئويۇن چىقارغىلى تۇرغان قويلار بارغانچە قىزىتىۋاتقان ئاپتاپتىن بىزار بولۇپ تۇمشۇقىنى ئېغىزغا سۇركەپ يول تەرەپكە يۈگۈرۈشتى. داۋۇتاخۇن يەنە ئارقىسىغا قارىدى. ئاتىسىنىڭ قولىنى تۇتۇۋالغان ھەمدەممۇ ئارقىسىغا قارىغانىدى.. ھەمدەم دەرھال قولىنى كۆتۈرۈپ كىچىك بارماقلىرىنى لىڭكىلداتتى. داۋۇتاخۇنمۇ قولىنى پۇلاڭلاتتى. ئىسىت بىچارە، قېينىلىپ قالىدىغان بولدى، ئىسسىق ئۆتۈپ قالمىسا بولاتتىغۇ، قويۇپ كەت دېسەم ئاتامنى ئۇنىمىدى. كىچىككىنام تۇرۇپ نېمە تارتقۇلۇق بىچارىگە. خەقنىڭ ئۇنىڭدەك باللىرى غېمىدە يوق ئانىسىنىڭ ئېتىكىدىن چىقماي ئويناپ يۈرىدۇ. ئاش - نېنىنى يېگۈزۈپ، كەشنى كىيدۈرۈپ قويمىسا ئۇخلاپ كىيەلمەيدۇ تېخى.

داۋۇتاخۇن قويلارنى ھويلىغا ھەيدەپ كىرگەندە سالەك شائىجاڭ بىر ئىچ مايكا بىلەن تۇرنا قانىتىدا ياسالغان ياغاچ ساپلىق يەلپۈگۈچتە ئۆزىنى يەلپۈپ ئولتۇرۇپ ئالدىدا ئۆرە تۇرغان بىر چوكان بىلەن شاپاق دوپپىسىنى سىڭايان كىيىۋالغان بىر ياشقا

بوش ئاۋازدا گەپ قىلىۋاتاتتى . چوكاننىڭ قوچىقىدا بالا بولۇپ ، بالىنىڭ كىچىك پۇتلىرى زاكىسىدىن چىقىپ قالغانىدى . چوكانمۇ ، يىگىتمۇ شاڭجاڭنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ ئۈنسىز تۇراتتى . قويلار قوتاننىڭ ئىشىكىگە يېتىشماي قىسىلىپ قىلىپ ئەگىن ئىشىك غاراسلاپ كەتتى .

— ئالدىرىماي چىسىمۇ شۇ ئېغىل گۈينىڭ قويلىرى . قوتاندا سوۋۇتۇپ قويغان بىر نېمە باردەك ، — دېدى ئۆيدىن بىر تەڭلە يۇندا كۆتۈرۈپ چىققان ھەۋزىخان ۋارقىراپ . داۋۇتاخۇننىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولدى . ئەمما ، ئاڭلىمىغانغا سېلىپ ئېغىلنىڭ ئىشىكىنى ئەتتى . «ھۇ سەت ، زوۋانغا بالا تەگكۈر قېرى . خۇدايىم زوۋانىڭنى بىر كېچىدىلا دارغا تارتىپ قويغىدى . شۇ چاغدا قولىقىم تىنچاتتى» دېدى ئۇ ئىچىدە . ھەۋزىخان تەڭلىنى داققىدە يەرگە قويۇپ «ئۇھ» دەپ ئۆرە بولدى . قارا شىپۇڭ كۆڭلىكىنىڭ كەينى تەرىپى يوغان كاسىسى بىلەن بېلىنىڭ ئاربىلىقىغا قىسىلىپ قالدى . ئۇ پېشانىسىگە ساڭگىلاپ چاپلىشىپ قالغان چاچلىرىنى تارتىپ رومىلىنىڭ ئاستى بىلەن قۇلىقىنىڭ كەينىگە تىقىپ ياغلىقىنى باشقىدىن چىڭگىتىپ تاڭدى . قۇلىقىدىكى قەدىمىي نۇسخىدىكى ئالتۇن زىرىسى پولاڭلاپ ئۈزۈلۈپ كېتەي دەپ قالغان قۇلاق مۇنچىقىنىڭ تۆشۈكى تېخىمۇ سوزۇلۇپ كەتكەندەك كۆرۈنۈپ كەتتى . زىرىسىنىڭ ئەۋرىشىم يېپتىن قىلىنغان بېغى كىردىن قاپقارا مومىلىغان موزدۇزنىڭ يىپىغا ئوخشاپ قالغانىدى .

— قويلارنىڭ قانى تويغاندۇ داۋۇتاخۇن ؟ — دېدى ئۇ موزاي مۆرىگەندەك ئاۋازىنى سوزۇپ .

— تويدى .

— تويدى ، تويدىلا دەيسىز ھەر كۈنى كېلىپلا قوتانغا چىرە - چىمەي بىر مەرەشكىلى تۇرسا ئادەمنىڭ زەنىنى دوڭغايتىپ يەنە ئوت سالمىسا بولمىغان . ھازىر يا يېقىن يەردە

ئوت بولمىسا، بەك چىدىيالمىسىڭىزمۇ سەل بى تويغۇزۇۋاراق ئەكېلىڭە، گەپ قىلمىسام بۇ قويلار ھەپتىنىڭ ياقى روزا تۇتۇپ تۇكلىرى ئەتۇر يانغىلى تۇردىيا، قانداق دېگەن گەپ بۇ. ۋاي داۋۇتاخۇن دەپ شۇنداق چىشىنىڭ ئىقىنى چىقارغان كۇنى ئادەمنىڭ گەدىنىگە مىنىپ ئىشەك ئىتىسىزيا سىز. نەدىن ئۆگەندىڭىز ئۇنداق ئادەم بوزەك ئىتىشنى، سەل ئۆزىڭىزنى سوراڭ جۇماڭ. مانا يەنە مەن بىر تەڭلە يۇندىنى كۆتۈرەلمەي جېنىم چىقاي دەۋاتسا خىيالىڭىزدا يوق ئىغىلغا كېتىۋاتىسىز. خېلى ئايغىڭىز يېنىكتى، بارغانچە لايغەزەللىشىپ كەتكىلى تۇردىڭىز ...

— قوتاننىڭ ئىشىكىنى ئىتىۋەتمىسەم قويلار چىقىپ كېتەر ھەقىچان، — دېدى داۋۇتاخۇن ئۆزىگە - ئۆزى دېگەندەك بوش قىلىپ.

— ۋاي يوغان گەپ قىلىسىزيا گەپ قىلمىسام، مۇشۇ كۇندە تىلىڭىز خېلى ئۇزىراپ قاپتىيا. ھە ئەمدى گەپ قىلغىلى بولمامدىمۇ دەيمەن. قوينىڭ قورسقى تويماپتۇ دېگەن يامان گەپمىكەن، مەن گەپ قىلسامىلا بوينىنى شاپتۇل قاقىدۇيا ما سەت يېتىم ئوغلاقنىڭ.

— قوي دېگەننى مۇسا پەيغەمبەرمۇ تويغۇزۇپ بولالماپتىكەن، بولدى، گەپ قىلمىساڭلاريا خوتۇن، — دېدى سالەك شاڭجاڭ.

— ھە مەن گەپ قىلماي، ماقۇل، مەن گەپ قىلماي. دائىم مەن بىر نېمە دەپ بولغۇچە ۋاي گەپ قىلماڭلار دەپ سالاكەشلىك قىلىدىغان ئادەم جىق چىقىپ كېتىپ ئاخىرى مەن يامان ئاتلىق بولۇپ دوڭغىيىپ ئوتتۇرىغا چىقىپ قالدىم. قالغانلار سالەك ئاتىسى، بوزوراچىسى، ھاۋا كۆلى پەقەت مەنلا بالاغا قالغان، مەن يامان، ۋاي تويمىغان مەن، ۋاي ئۆلمىگەن مەن، ئۆي ماڭا لازىم. دائىم مېنى يامان ئاتلىق قىلىپ چىقىرىشقا ئۇستا ھەر قايسىڭلار.

مېنى بېسىپ بېرىپ بۇ سەت شۇمنى كۆتۈرۈپ بەرگەچكە مېنىڭ كېپىمنى ئىككى پۇلغىمۇ ئالماس بولۇپ كەتتى سەت قوتا. كەلگەندە قانداقتى بۇ كۆك پوتلا شۇم. مەن ئادەم قىلىپ قويسام ئەمدى قالىغە، مانا ئەمىسە دەپ ئۆينى مۇشۇ داۋۇتەك بىلەن ھەرقايسىڭغا تاشلاپ بېرىپ كېتىمەن بىكا، سىلە مۇشۇنداق دىندوسلىتىپ كۆتۈرۈپ ئاخىر بۇ سوقۇندىنىڭ قولىدا بېشىڭلىنى يەيسىلە. مەن نەچچە بىسىنىڭ قارىنىنى باقىمەن. تۇنۇگۇن بىر جىن قوشۇقى كەپتىكەن، بۇگۇن قالىسام، جۇلدۇر كېپەن ئاتىسى كەپتۇ بۇ نېمىنىڭ. مېنىڭ ئۆيەم دەڭ ئەمەس...

— بولدى خوتۇن، بولدى دەيمەن، نېمانداق كاسىلداۋېرى-سىلە...

داۋۇتاخۇن بېشىنى يەردىن ئۇستۇن كۆتۈرمەي كىرىپ تەڭلىنى يەردە قويماقچى بولۇۋىدى، ھەۋزىخان قولىدىن تارتقۇشلاپ ئېلىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كەتتى. ئۇ ئالدىغا ئۆتتۈۋالغان چىلىڭ ئۆرۈلگەن چېچىنى زەردىسى بىلەن كەينىگە تاشلاپ كاسىسىنى ياغچاق چۆرۈگەندەك لۆمىلدىتىپ ماڭغاچ غوتۇلدىدى:

— زادى داۋىخۇ بىر نېمە بۇ. چىرايلىق كۇلۇپ تۇرۇپ گەپ قىلسا ئادەمنى ئېشەك ئېتىپ مىنىدىغان. سەل يىغلاپ قويسا كۆك پىت باسقان كۈچۈكتەك ياۋاشلاپ كېتىدىغان. زادى چىراي ئاچماي دائىم بۇرنىغا تەگكۈزۈپ تۇرسا بولىدۇ يانداقچى دېگەننىڭ. بولمىسا ئادەم بوزەك قىلىدۇ...

داۋۇتاخۇن ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قوللىرىنى ساڭگىلىتىپ دەرماندىن كەتكەن گۇناھكاردەك سالپىيىپ تۇرۇپ قالدى. سالەك شاڭجاڭ قىلىۋاتقان گېپىنى توختىتىپ كەينىگە قاراپ داۋۇتاخۇننى كۆرۈپ سۇرلۇك چىرايىغا تەبەسسۇم يۈگۈرتتى.

— كېلە... كېلە داۋۇتەم. مەيەگە كېلە، ھەۋزىخان ئاچاڭنىڭ خۇيىنى سەن ئوبدان بىلىسەن، ھاي دېسەم ئۇنىماي

ۋاي مەن زاسۇ قويىدىغان كىشىمەن دەپ ئۆپكىگە ئۆزى ماڭغۇزالماي جىلە بولۇپ ھەممە ئادەمنى تەڭ پاراۋاتىدۇ. بولە، كېلە...

— دائىم باشقا ئىشتىن ئاچچىقى كەلسە دەردىنى مەندىن ئالامدۇ؟...

داۋۇتاخۇن بوغۇلۇپ گەپ قىلالماي قالدى. ئۇنىڭ يۈزلىرى تۆمۈر رەڭگىگە كىرىپ كۆزلىرى قىزىرىپ پارقىراپ كەتكەنىدى.

— ئا بوپتۇ دېگىنا، دائىم مۇشۇنداق قىلىسەن. بىر ئۆي دېگەندە دائىم كۈلكە - چاقچاق بىلەن ئۆتكىلى بولمايدۇ. ئانچە - مۇنچە تاراق - تۇرۇقلار بولۇپ تۇرىدۇ. مايەرگە كېلە، يېنىمدا ئولتۇرۇپ دېمىڭنى ئالغاچ مېنى يەلپۈگىنا، قولاڭنىڭ جېنى بار. يائاللا ھەجەپ ئوت كەتتىيا بۇ جاھانغا.

داۋۇتاخۇن ئاستا كېلىپ كاتقا چىقىپ شاڭجاڭنىڭ كەينىدە ئولتۇرۇپ، تۇرنا پېيى يەلپۈگۈچتە ئۇنىڭ مايلىق تۇرلەش گەدىنىدىن تەر تامچىلىغان يەرلەرگە قاراپ يەلپۈشكە باشلىدى. ئاق يىپ مايكا سۇغا چىلىغاندەك ھۆل بولۇپ كەتكەن بولۇپ، ئۇنىڭ گۆشلۈك يۇمىلاق دۈمبىسىگە تارتىشىپ ئاران كەلگەنىدى. ئۇ يەر، بۇ يېرىدە قۇرۇغان تەرنىڭ سارغۇچ شور داغلىرى قالغانىدى. بېقىنلىرىدىكى سالپىيىپ تۈرۈلۈپ - تۈرۈلۈپ تۇرغان گۆشلەر يوغان قولتۇقلىرى ئارىسىغىچە سىڭىپ كەتكەنىدى.

— ھە، ھەر قايسىڭنىڭ باشقا گېپى يوق - ھە؟ — دېدى شاڭجاڭ ئىنتايىن قوپاللىق بىلەن. چوكاننىڭ چىرايلىق بۇغداي ئۆڭ يۈزلىرى ياللىدە قىزىرىپ ئىسىلىپ يەنە ئەسلىگە كەلدى. ئۇنىڭ ئاق كەپتەرنىڭ پوكىنىدەك ئالدىغا سەل ئوقچۇغان تۈز پېشانىسىدە يىڭنە ئۇچىدەك ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. قويۇق قاشلىرى قىمىرلاپ ياش چىقىشنىڭ ئورنىغا قانداقتۇر

كۆچلۈك نەپرەت، تەھدىت بىلەن چاقناپ تۇرغان كۆزلىرى يېنىدىكى ئېرىنى مەنسىتمەيۋاتقاندەك تىكىلىپ تۇراتتى. «ھەجەپ جەڭگىسى بار چوكانكەن» دېدى داۋۇتاخۇن شائىجاڭنىڭ مۇرىسىدىن چوكانغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئىچىدە.

— ياق باشقا گېپىمىز يوق، — دېدى يىگىت شائىجاڭنىڭ سۆزىدىن قورققاندەك.

— ساتتارخان تونۇگۈن كېلىدۇ دېگەنىيا؟

— تونۇگۈن ... تونۇگۈن ... — دېدى يىگىت كېكەچلەپ.

— ھە تونۇگۈن خوتۇنۇم بىلەن كېلىشىپ بولالماي بىرىم يولدىن كەينىمىزگە يېنىپ كەتتۇق، دېمىسىلە كېكەچلىمەي، — دېدى چوكان.

يىگىت غەزىپىنى باسالمىغان قىياپەتتە مۇشتىنى تۈگۈپ گەپ قىلىشقا ئاغزىنى ئۇچلىدىيۇ، شائىجاڭغا قاراپ قىزىرىپ كېتىپ خوتۇنىغا يەر تېگىدىن ئالىيىپ قويدى.

— تونۇگۈن كېلىشىپ كەلدىڭلىما؟

— ھەئە، — دېدى ھەر ئىككىلىسى تەڭلا.

— ئۆيەڭلىدىكى بىر نېمىلەرنى ئۆزۈڭلار كېلىشىپ ئۆلىشەمسىلە، يا مەن ئۆلەشتۈرۈپ بېرەمەنمۇ؟

— ۋاي ئۆلەشكۈدەك ھېچنېمە يوق.

— ھەممە ئېگىنايىغىنى بەردىم.

— ئېگىنىمگە يەنە خوتۇن ئالاي دېگەنمۇ ئەمەسمە. كونا ئېگىنىگە خوتۇن تەگمەيدۇ بىر يەردە. يەنە ئالىمەن دېسەڭ ئال، بېرىمەن.

— تامايىم يوق ھەۋە، خوتۇن كىشىدىن ئېگىنىنى تالىشىدىغان ئادەم ئەمەسمەن.

— ئەمىسە تالاشمىساڭ نېمىشقا ئۆزۈڭنى ئوخشىتىسەن.

— بالىنى قانداق قىلىسىلە؟

— بالىنى مەن ئاران تۇغقان. بالىنى مەن باقىمەن.

— بالىنى ماڭا بۆيرۇپ بەرسلە، ئاتام شۇنداق دېگەن.
— ئاتاڭنىڭ گېپىنى بۇ يەردە قىلمىـــغىـــنا، ئاتاڭ شاڭجاڭنىڭ باشلىقىمىدى؟
— بالا ھازىر ئەمچەكتە بولغاندىكىن بالىنى ئانىسى باقىدۇ. بالا ئوتتۇراڭلىدا قالىدۇ. سەن سۈت ھەققىگە يۈز سەكسەن كوي بېرىسەن.
— ھەممە ئېگىننى بەرسەم يەنە سۈت ھەققى تۆلەيمەنما؟
— بالىدىن تامايىڭ بولغاندىكىن بېرەرسەن.
— باشقا گېپىڭلىمۇ بارمۇ.
— يوق، — دېدى يىگىت ئاچچىقى كېلىپ.
— مېنىڭ ئايرىم دەيدىغان بىر گېپىم بار، — دېدى چوكان، شۇ گەپنى دەۋاتقاندا ئۇنىڭ يۈزى يەنە قىزىرىپ چىرايلىق تۇمشۇقىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. شاڭجاڭ زېرىككەن ھالدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ بىرنى ئەسنەپ قويۇپ:
— سىلە چىقىپ تۇرۇڭلار، — دېدى خۇشياقمىغاندەك يىگىتنى شەرەتلەپ. يىگىت خوتۇنىغا لاپپىـــدە قاراپ قويۇپ لوسۇلداپ چىقىپ كەتتى.
— ھە نېمە گېپىڭىز بارتى سۆزلەڭ! — دېدى شاڭجاڭ قاپىقىنى تۈرۈپ.
چوكان دەرۋازا تەرەپكە بىر - ئىككى قارىۋەتكەندىن كېيىن داۋۇتاخۇنغا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ بارمىقىنى چىشلىدى. چىرايى بىر قىزىرىپ، بىر تاتىرىپ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. باياتىن بېرى قەيسەرلىك بىلەن چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە ۋىللىدە ياش پەيدا بولۇپ، ئادەمنىڭ ئىچىنى ئاغرىتقۇدەك ھالدا يۇمشاپ، لەۋلىرى ئۈزلۈكسىز تىترەپ كەتتى.
— بۇ بالىدىن تارتىنماڭ، دەۋېرىڭ، چوكان تۇرۇقلۇق قىز بالىدەك تارتىنىپ تۇرماي غاچ سۆزلەڭ، مېنىڭ ئىشىم بار.
چوكان ئىتتىك دەرۋازىغا بېرىپ تالاغا بېشىنى چىقىرىپ بىر

قارىۋەتكەندىن كېيىن قايتىپ كېلىپ كاتىنىڭ بۇرجىكىدە ئولتۇردى.

— سىلە ... سىلە شاڭجاڭ ئاتا، ئۆز ئاتام قاتارلىق ئادەم، مېنىڭ دەردىمنى ئۇلۇغ خۇدايىمدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدۇ. دېمەي دېسەم، قورسىقىمغا پاتقۇزالمايمەن، دەي دېسەم، يا ئانىغا دېگىلى بولمايدىغان، يا خەققە دېگىلى بولمايدىغان مۇسۇلمان بالىسىنىڭ يادىغا كەلمەيدىغان گەپ. بىزنىڭ ئاجرىشىپ كېتىشىمىز ھەرگىز قېيناتام دېگەن قارا يۈزنىڭ دېگىنىدەك ئەمەس، بالىسىمۇ ماڭا چىدىمايدۇ. بىز بىر ئوبدان كېلىشىپ قالغان، ئەمما ئۆزۈم ئاجرىشىمەن دەپ تۇرۇۋالدىم. نېمىشقا دېسىڭىز، ئىنسانغا تىنماسمەن دەپتىم، سىزگە دېسەم بولمايدىكەن، ئەممازە قانداق دەرمەن دەپ تولا ئويلاپ ساراڭ بولۇپ قالايلا دەپ قالدىم. يا يېزىپ بېرىپلا ئارقامغا قالىماي قېچىپ كېتەي دېسەم خەت بىلمەيدىكەنمەن. مېنى ئوقۇتماپتىكەن. خەت بىلىدىغان بىرسىگە يازغۇزاي دېسەم شۇ يازىدىغان ئادەمگە قانداق دەيمەن. ئاخىر دېمەي دېگەن يەرگە كەلدىم. ئەمما، سىلىگە دېمىسەم زادى ئىچىمگە سىغدۇرالمىدىم.

شاڭجاڭنىڭ كۆزى ئۇيقۇغا ئالدىرىغىلى تۇردى. ھە دەپ يۇمۇلۇپ ياستۇققا يېنى يېقىلىپ تۇردى. چوكاننىڭ گەپلىرى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى. چوكان ئۇخلاپ قالغان بالىسىنى كاتقا قويۇپ قوللىرى بىلەن يۈزىنى تۇتۇۋېلىپ ئۈنىنى بەك چىقارماي ئىسەدەپ يىغلاپ گېپىنى باشلىدى. شاڭجاڭمۇ رەسمىي پۇشۇلداپ جىممىدە ئۇيقۇغا كەتتى. چوكان بېشىنى كۆتۈرۈپ شاڭجاڭغا قاراشقا پەقەت جۈرئەت قىلالمىدى. بارلىق گەپنى شاڭجاڭنى ئاستا يەلپۈپ ئولتۇرغان داۋۇتاخۇن ئاڭلىدى.

×× ×× ××

— بىز توي قىلىپ ئۈچ ئايدىن كېيىن، — دەپ گەپ باشلىدى چوكان، — يېرىم كېچە بولغاندا دەرۋازا قاتتىق ئۇرۇلدى.

— هوي ئىدرىس ... ئىدرىس قوپە.

ئىت قاتتىق قاۋاپ كەتتى. چوكان چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتى. ئىدرىس خورەك تارتىپ قاتتىق ئۇخلاۋاتقانىدى.

— هەي، هوي قوپۇڭلا دادام تۇۋلاۋاتىدۇ، — چوكان ئېرىنى تۇرتۇپ ئويغاتتى. ئىدرىس كوتۇلداپ ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقتى. دەرۋازىدىن ئاغزىدىن هاراق بۇسى گۇپۇلدەپ تۇرغان ساتتار مۇراپ كىردى.

— ئاناڭ چوڭ ئاناڭنىڭ ئۆيىدىن كەلدىمۇ؟

— ياق، — دېدى ئىدرىس ئاتىسىنىڭ هاراق ئىچكىنىگە ئاچچىقى كېلىپ ئۇيقۇسىنى ئاچالمىغان هالدا.

— ئۇكىلىرىڭنىڭ هېچقايسىسى كەلمىدىما؟

— ياق، ئەتە يا ئۆگۈن كېلەمىكى.

— ئاناڭمۇزە. تازا تاياق قېپى. ئەتە ئەتىگەندە گوڭشېنىڭ باشلىقلىرى بىزنىڭ ئۆيگە كەلمەكچى. ماڭ جۇگو، كېچىچە يېرىپ ئاناڭنى ئېلىپ كەل. تاڭ ئاتقۇچە كېلىپ بولمىساڭ قۇلىقىڭنى چىشلەيمەن. ئۆينى هارۋىغا قوش.

— ئەتىگەنلىككە ئەكەلسەم بولمامدۇ.

— ۋاي غەرەز ئۇقمايدىغان گالۋاڭ، هازىر ماڭ دېگەندىكىن ماڭ. ئەتىگەنلىككە سەهەر كېلىدىغان مېهمان تۇرسا. مەن هە قانچە بولسىمۇ بۈگۈن كېلىپ بولدى دەپتىمەن، هۇ پىتىنى يەيدىغان ساراڭ، ئانىسىنى ئېمىپ قانمىدىمىكىن. ئەتە كەچكىچە مەشرەپ بار ئۆيدە، ئېسىل مېهمان، بىزنىڭ ئۆيلەرگە ئاياغ باسمىغان مېهمانلار. بوله لايغەزەللىك قىلماي. خوتۇنۇڭدىن

بىردەم ئايرىلغانغا قارا بېسىپ قالمايدۇ.

ئىدرىس بوينىدىن باغلىغاندەك مېڭىپ ئۆيگە كىرىپ كىيىمىنى كىيگىلى تۇردى.

— نەگە بارىسىز؟

— ئانامنى ئەكەلگىلى.

— مەن قورقمامدىمەن؟

— قانداق قىلىمەن قورقساڭ، — ۋارقىرىدى ئىدرىس.

چوكان جىمىدە يېتىپ خىتىلداپ يىغلىدى. ئىدرىس كىيىمىنى كىيىپ بولۇپ بىردەم جىم تۇرغاندىن كېيىن:

— سېنىمۇ ئېلىۋالاي دېسەم ياناشمىزدا ھارۋىغا پېتىشماي ئەپلەشمەيدىكەن، — دەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ئۇ چىققاندا ئاتىسى ئېغىلدىن سېرىق ئۆينى ئاچىقىپ ياغاچ ھارۋىغا قوشۇپ بولۇپ كالىنىڭ گال بېغىنى ئېتىۋاتقاندى.

— خوتۇنۇڭدىن رۇخسەت سورىدىڭ ھە لامزەللە. ئىسىت، كىمنى دوراپ قالدىڭكى تۆگە تاپىنى گۆي. ماڭە داۋزىنى ئاچ.

ساتتار مۇراپ ھارۋىنى ئۆزى ھەيدەپ تالاغا ئاچىقتى. كېيىن ئۆيدىن كىگىز كۆرپە ئاچىقىپ ھارۋىغا سېلىپ بەردى.

— كالىنى ئىتتىك ھەيدە، چۈشۈپ كېتىدىغان بالىسى بولمىغاندىكىن. تاڭ بىلەن تەڭ مەھەللىگە ئۆتۈپ بولمىساڭ ئاناڭغىمۇ، ساڭىمۇ ياخشى كۈن يوق.

ھارۋا يېنىك غىچىلداپ ئوقتا تېگىشىدىن چىققان دۈرۈك-دۈرۈك ئاۋازى قوشۇلۇپ مېڭىپ كەتتى. ئىدرىس ھارۋىنىڭ ياۋىنىدە توگۈلۈپ ئولتۇرۇپ كالىغا زەردە بىلەن تاياق سالدى:

— چۇ ئانناڭنى ... نەس گۆيىنىڭ كالىسى.

كالا پۇشۇلداپ يۈگۈردى.

— قورققۇڭ كەلسە غەزەل توۋلا، — دەپ ۋارقىرىدى ساتتار مۇراپ. ھارۋا بارغانچە يىراقلاپ كەتتى. كېچىنىڭ سالقىن شامىلى يىراق شەرق تەرەپتىكى باغدىن. قوتۇر ئامۇتنىڭ

چېچىكىنىڭ پۇرىقىنى ئېلىپ كېلەتتى. ساتتار مۇراپ ھارۋىغا ئۇزاق قاراپ تۇردى. ھارۋا مۇشتەك قارا توچكىغا ئايلاندى. ئۇ ئاسمانغا قاراپ كېرىلدى. ساناقسىز يۇلتۇزلار كۈمۈش تەڭگىلەردەك پارقىرايتتى. ئۇ ئاستا ھويلىغا كىردى. ئوغلىنىڭ ئۆيدە جىن چىراغ تېخىچە ئۆچمىگەنىدى. ئۇ دېرىزىگە قاراپ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئۇزاق تۇردى. ئۆينىڭ ئىشىكىگە باردى. شۇ چاغدا ھويلىدىكى ئۈجمىنىڭ شېخىغا قونۇۋالغان خوراز قاتتىق قانات قېقىپ سوزۇپ قىچقىردى. ساتتار مۇراپ قارا كۆرۈنىدىغان ئۈجمە شاخلىرىغا قاراپ بىردەم تۇرۇپ قالدى. يەنە غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇرغان ئوغلىنىڭ ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قارىدى. ئېغىلنىڭ ئىشىكىدىكى ئوت - چۆپ ئۇۋاقلىرى يېنىك شىرقىرىدى. كېيىن چاشقاننىڭ ۋىچىرلاشقان ئاۋازى ئاڭلاندى. مۇراپ بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئوغلىنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن ئىلمەك بۇرنىنىڭ تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ پۇشۇلداپ، تىنىقلىرى بارغانچە ئىتتىكلىگىلى تۇردى. ئىشىكنىڭ شالاڭلاپ قالغان يوچۇقتىن ئۇدۇلدىكى سۇپىدا ياتقان كېلىنىنى كۆردى. كېلىنىنىڭ چۇۋۇلغان چاچلىرىدىن سېيرىلىپ چۈشكەن قىزىل ياغلىقى تېكىرىدىن ساڭگىلاپ تۇراتتى. ساتتار مۇراپنىڭ ھاسىرىشى بارغانچە كۈچەيدى. شاپ بۇرۇتلىرى دىردىيىپ كەتتى. ئۇنىڭغا بارغانچە نەپسى يېتىشمەي كىكىرتىكىدىن بىرسى چىڭ سىقىۋاتقاندەك تۇيۇلۇپ كەتتى. قوڭغۇر كۆزلىرى چانىقىغا پاتمايۋاتقاندەك چەكقىلىپ كۆز ئالدى ئالىيېشىل بولۇپ كۆرۈندى. ئىشىك غاراچچىدە قىلىپ ئېچىلىپ كەتتى. كېلىن «ئانا!...» دەپ ياتقان ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئىشىك بىلەن يوتقاننىڭ شامىلىدىن چىراغ ئۇياق - بۇياققا ئىككى قېتىم قاتتىق يەلپۈنۈپ كەتتى، ساتتار مۇراپ كېلىنىنىڭ چەكچەيگەن قارا كۆزلىرى بىلەن يوتقاندىن سوغۇرۇلۇپ تۇرغاندىكى ئاپئاق يالىڭاچ كۆكسىنى غىل - پال كۆرۈپ قالدى.

چىراغ شۇ يەلپۈنۈشتە ۋىلىلداپ ئۆچۈپ قالدى . ساتتار مۇراپنىڭ كۆزى ھېچنېمىنى كۆرمىدى .

— دادا سىز …

— ھە مەن …

ساتتار مۇراپ سۇپىغا چىقتى . ئۇنىڭ قولىغا كېلىنىنىڭ يۇمشاق بىلىكى ئېلىنىپ قالدى .

— دادا سىز … سىز مەست بولۇپ قاپسىز .

— ھىم … مەن مەست ئەمەس . بىلىكىڭىز نېمانداق قىزىق …

— دادا … دادا … نېمانداق قىلىسىز ، سەت تۇرىدۇ ، ئۇنداق قىلماڭ ، يامان بولىدۇ . مەن … مەن سىزنىڭ كېلىنىڭىز … ۋاي دادا ، مەن ئانام ئەمەس كېلىنىڭىز … قويىۋەت ئوغرى ، قىزىل باش كاپىر ، مېنى قويىۋەت پوق ساقال جوھۇت ، مېنى قويىۋەت … خەپ ئوغلۇڭغا … خان ئانامغا دەپ چاۋاڭنى چىتقا يايمىسام . ھۇ كۆرىدىن توڭگۇز قوپقۇر ئوغرى .

— ئاغزىڭنى يۇم … پاسكىنا ، ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئەمەس . خان ئاناڭ ئۇنى ماڭا قورسىقىدا ئېلىپ چىرىپ تەگكەن … جىم …

كېلىنىنىڭ چىرقىرىشىدىن ئىت قاۋاپ - قاۋاپ بېسىقىپ قالدى . يىراق باغلاردىن ئۇيقۇسىز كاككۇكنىڭ مۇڭلۇق سايرىغان ئاۋازى كېلەتتى . كېلىن پات - پات دېمى سىقىلغاندەك بوش ئىنجىقلاپ جىمىقتى . ئۆي ئىچىدە ساتتار مۇراپنىڭ ھاسىراپ - پۇشۇلداشلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ھېچقانداق شەپە يوق ئىدى .

داۋۇتاخۇن توۋا دەپ ياقىسىنى چىشلىگەن ھالدا ھاڭۋېقىپ تۇرۇپ قالدى . «توۋا قىلدىم خۇدايىم ، مۇسۇلمان ئەمەس جوھۇتنىمۇ ئېشىپ كېتىپتۇ ، توۋا دەي ، توۋا» .

چوكان تېخىمۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى .

— يامانلاپ كەتتىم ، يەنە ئەكەلدى . يا بۇ گەپنى بىر كىمگە

دېگىلى بولمىغان . ئاسمانغا چىقىپ كېتەي دېسەم ئاسمان يىراق ، يەرگە كىرىپ كېتەي دېسەم يەر قاتتىق . خۇدايىمغا مىڭ تۇۋا قىلىپ ئاخىرى دەردىمنى ئىچىمدە بىلىپ : «خۇدا ئۆزى مەغپىرەت قىلا ، مەستلىكتە شۇنداق قىلدى» دەپ يەنە ئۆيۈمنى تۇتتۇم ... بۇ جوھۇت پوق ساقال يەنە خىيالىدا يوق شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ...

چوكان گېپىنىڭ ئاخىرىنى ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كېتىپ ئېغىزىدىن چىقىرالمىدى .

— بۇ گەپنى ئەسلى تىنمايتتىم ، سىلە ئاڭلاپ قالسىلا ، ئۇ پوق ساقال ئاخىر خۇدانىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ ... بالىسى ھەرگىز بۇ پوق ساقال بىلەن بىر ئۆيدە تۇرۇپ خوتۇن ئالمەن دېمىسۇن .

چوكان شۇنداق دەپلا بېشىنىمۇ كۆتۈرمەستىن بالىسىنى ئېلىپ يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى . ئۇخلاۋاتقان بالا سىلكىنىشتىن ئويغىنىپ كېتىپ يىغلاپ كەتتى . شاڭجاڭ ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ كېتىپ :

— قېنى ما خوتۇن ، نەگە چىقىپ كەتتى ؟ ماڭە جۇگۇ ، ماڭا باياتىن بىرى نېمە دېدى ، خۇدايىم ، قىچقىرە داۋۇتاخۇن ، پەتىسىنى ئېلىپ كېتىشسۇن ، — دېدى سەپراسى ئۆرلىگەن ھالدا ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ .

داۋۇتاخۇن كاتتىن سەكرەپ چۈشۈپ تالاغا چىقىپ كەتتى . شاڭجاڭ ياستۇق تېگىدىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى بىلەن قەلىمىنى ئېلىپ قاتتىق بىر ئەسنەپ قېرى مەزلۇمدەك «ئەستاغپۇرۇللا شەيتان» دەپ غودۇراپ قويۇپ گۇۋاھنامىگە بىر نېمىلەرنى يازغىلى تۇردى . ئۇنىڭ ئىششىق قاپاقلىرى ئارىسىدىكى ئاران كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆزلىرىدىن ياش تامچىپ يۈزىدە توختاپ قالدى .

11

چاۋىراخۇن خوپتەن بىلەن مەرەمنىساخاننىڭ مەھەللىسىگە ئاران يەتتى. يولدا ھەممىدەم ھېرىپ قالدىم دەپ ماڭغىلى ئۇنىماي يىغلاپ تۇرۇۋېلىپ ئۇنى خېلى خاپا قىلدى. ئۇ ھەممىدەمنى ھاپاش قىلىپ ئۇھ - ئۇھلاپ پاكار سوقماتاملىق دەرۋازىسىز ھويلىغا كىرگەندە، ھويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئىت ئۇۋىسىدىن بىر سېرىق ئىت قاۋاپ چىقتى. چاۋىراخۇن قورقۇپ كەتتى.

— كەتەگۆي، تونۇمايدىغان بولۇپ قالدىڭمۇ گۆي ئۆزۈڭدىن بېرى كۆرمەي...

ئىت زەنجىرىنى تارتىپ ئاپئاق ئۈچلۇق چىشى بىلەن قارامتۇل چىش مىلىكلىرىنى كۆرسىتىپ قۇيرۇقىنى دۈمبىسىگە چىڭ تۈگكەن ھالدا خارقىراپ يەرنى تاتىلاپ ئەخلەت، چاڭ - توزان توزۇتۇپ قاۋىدى. چاۋىراخۇن ھارغىن كۆلۈمسىرەپ ھەممىدەمنى يەرگە قويدى. ئۇ بايا ھويلىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئۆيدىن چىقىۋاتقان جىق ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭلىرىنى ئاڭلىغانىدى. ھازىر ئۆي ئىچى جىم بولۇپ كەتتى. ھەممىدەم ئىتتىن قورقۇپ ئاتىسىنىڭ پاچىقىغا چىڭ چاپلىشىۋالدى. ئۇنىڭ چوڭ قارا كۆزلىرى ئىتنىڭ قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن كۆزلىرىگە ۋەھىمە بىلەن تىكىلگەنىدى.

— قورقما بالام. خۇداغا شۈكرى، ئاچاڭلار ئۆيدە باركەن قالا، ئاينا ئىشىكنىڭ تېشىدا قۇلپا يوق. ئۆيدە مېھمان بار ئوخشايدۇ. قورقما، بۇ دېگەن ئاچاڭنىڭ ئىتى. ئۇنداق قاۋاپ قويغان بىلەن چىشلىمەيدۇ.

ئىشىكنىڭ ماڭگىلاپ تۇرغان قارا زەنجىرى تىرىقلاپ غاچ قىلىپ ئېچىلدى. مەرەمنىساخان قاپىقىنى تۈرۈپ غۇدۇرىغان ھالدا چىقتى. ئۇ يېشىل نىلون ياغلىقىنى چېكىلەپ تېڭىۋالغان بولۇپ، دومىلاق ئاق يۈزىدىن قارام ئەرلەرنىڭكىدەك

قورقۇمسىزلىق چىقىپ تۇراتتى. ئالدىغا كۆپۈپ چىققان تار پېشانىسىدە ئىنچىكە قورۇقلار، قېتىپ قالغان تومۇز ئاپتىپىدەك قارا داغلىرى بار ئىدى. ئۇ يېشىل چېكەت گۈللۈك ئۇزۇن چىت كۆڭلىكىنىڭ كەڭ ئېتىكىنى بېلىگە تۈرۈۋالغان، يەڭلىرىنىمۇ جەينىكىگىچە تۈرۈۋالغانىدى. ئۇ ئاتىسى بىلەن سىڭلىسىنى كۆرۈپ شۇئان چىرايى ئېچىلىپ ھەم خۇشال، ھەم ھەيران بولدى. خىجىل بولغاندەك بولۇپ كۆزلىرىنىڭ ئەتراپىغا سەل قىزىللىق يۈگۈردى.

— ۋاھاي، قايسى غالچىكىن دەپتىمەن، ئاتامكەن ئەمەسما، — دېدى ئۇ ئۆي ئىچىگە قاراپ ۋارقىراپ، شۇ زامان ئۆي ئىچىدىن ۋاراڭ - چۇرۇڭ، كۈلكە - چاقچاق ئاۋازى ئاڭلاندى. ئۇ ئاتىسىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ دېگۈدەك كەلدى.

— ئاتا بى يىراقتىنلا مەن كەلدىم قىزىم دەپ تۇۋلىۋېتىپ كەلسەڭ بولمامدا! تىزلىق كەلدىڭما؟ ماڭە كەت خوتۇنۇڭنى كۆينىڭ ئىتى، — ئۇ ئىگىسىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئەدەپ، توختىماي قاۋاۋاتقان ئىتنى يەرگە ئېڭىشىپ بىر تال چالما بىلەن ئۇرۇۋىدى، قاتتىق قاۋاۋاتقان ئىت ئىسقىرتقاندەك غىڭشىپ قۇيرۇقىنى پەس چۈشۈرۈپ شىپاڭشىتىپ ئۆۋىسىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بوش قاۋاپ قويدى.

— ۋاي بالام، گەپ قىلما، ما ئۇكاڭنى ئېلىۋاپتىكەنمەن، يولدا ھېرىپ قېلىپ ماڭغىلى ئۇنىماي، تولا يەردە يۈدۈپ مېڭىپ ئىسسىقتا ئۇھ دېگۈدەك ھالىم قالمىدى دېگىنا.

— ۋاي جىنتەكەي، خېلى بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قاپسەن، — مەرىمىساخان ئېڭىشىپ ھەمدەمنىڭ بۇرنىنىڭ ئۇچىنى يېنىك چىمداپ قويۇپ كۆتۈرۈۋېلىپ مەڭزىگە چوكۇلدىتىپ ئىككىنى سۆيۈپ قويۇپ ئاندىن يەردە قويدى.

— شۇغىنىسى سەل ياداپ چىرايى سارغىيىپ قاپتۇ. ئاغرىپ قالمىغانسەن؟

— ياق ، — دېدى ھەمدەم تارتىنغاندەك لېۋىنى چىشلەپ كۈلۈپ تۇرۇپ .
— ئاتا ، سەنمۇ كۆزۈمگە سەل ياداپ قالغاندەك كۆرۈنۈۋاتامسەن ، نېمە ؟ !
— ۋاي بالام ، ماڭا ياداپ نېمە كەپتۇ . سەمرىپ نېمە كەپتۇ . قورسىقىم تويسا خۇداغا شۈكرى دەپ يۈرۈۋېرىدىغان ئادەممەن . قېتىپ قاقجىراپ كەتكەندە يا يادىغىنىمنى ، يا سەمرىگىنىمنى بىلگىلى بولمايدۇ . سەن سەمرىپ ئوبدانلا بوپ قاپسەن . مەختاخۇن تېزلىق تۇرغاندۇ .
— تېزلىق تۇرماي سا ئەپقاچامتى ئۇ ھەپلەتەك لاۋزىنى . بار ماڭا كۆز ئەينەك بولۇپ پېشانەمگە پۈتكەن چىرايلىق .
چاۋىراخۇننىڭ سارغۇچ يۈزلىرى يېقىمسىز قورۇلۇپ كەتتى . ئۇ قىزنىغا ئالايغاندەك بىر قاراپ قويۇپ :
— ئانداق دېمەيدىغان بالام ، يامان بولىدۇ . ئۆزىنىڭ ئىرىنىمۇ شۇنداق دەمدىغان . خەق ساڭا ئوبدان ئىرىنى بېرەمتىيا ؟ مىڭنى قىلغان بىلەن ساڭا ئەر بولۇپ تۇرۇۋاتقاندىكىن ئۇنى كەم سۇندۇرساڭ ئۆزۈڭنى كەم سۇندۇرغان بىلەن باراۋەر . ئۇنداق كەم ئەقىللىق قىلمايدىغان . ئۇرۇشۇپ قالدىڭلىمۇيا ؟
— ياق ئاتا ، سەن بىلمەيسەن ، ئۇرۇشۇپ قالمىدۇق . يېقىنىڭياقى ئوينىما دېسەم ئۇنىمايدۇ . قىمارۋاز دېگەن كەلمىگەن چاغدا سەل ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ ئۆپكىسىنى بېسىۋالماي ، كەتكەنسېرى بەك ئويناپ ھازىر ھەممىنى ئۇتتۇرۇۋەتكەنىنىڭ تاشايىندا گەدەنگە بىر مۇنچە مىندۇرۇۋالدى . ھاي دېسەم تاس قالدۇ ئۇ لامزەللە مېنىمۇ ئۇتتۇرۇۋەتكىلى تېخى .
— ھازىر يەنە ئويناۋاتقان ئوخشىمامدۇ ؟
— ھە بۈگۈن پېشىندە تۇرسام يەنە بىر مۇنچىسى كەپتىكەن . قالسام سېرىق بۈيلىق ئىككىسىدە جىق بىر نېمە

باركەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇ لامزەللىنى قايرىپ قويۇپ ئۆزۈم ئوينىۋاتىتىم تېخى.

چاۋىراخۇن قىزىنىڭ چاقناپ كەتكەن كۆزلىرىگە بىردەم ھاڭۋېقىپ قاراپ قالدى...

— ھە... ھىم... مۇنداق دە، ئەمدى تاۋكاغا سەنمۇ چۈشىدىغان بولدۇڭما؟

— ئا لامزەللىگە قالىغاندا مەندىن خېلى كېلىدۇ ئاتا. دائىم ئۇ كەتكۈزۈۋەتكەندە ئۆزۈم چۈشۈپ ئازراق ئىزىنى تاپىمەن. ھە ماڭە، ماڭە خېلى رىزقىڭ باركەن. قالغان گەپنى كېيىن قىلىشلى، يارما پولۇنى ئېتىپ بىر تاۋىقنىنى بەش كويدىن ساتقان، ياخشى ئۇلگۈرۈپ كەپسىلەر...

ئۇلار ئەمدى مېڭىشىغا مەخەتخان ئىشىكتىن چىقتى. ئۇنىڭ چاسا ياپىلاق قارا يۈزىنى تەر بېسىپ قورۇلۇپ كەتكەندى. ئۇ كۈلۈپ يۈگۈرۈپ كەلدى:

— ۋاي ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم قېيناتا، تېزلىق كەلدىلىما.

— تېزلىق بالام مەخەتخان، ئۆزىڭىزمۇ تېزلىق تۇردىڭىز.

— تېزلىق.

ئىككىسى قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. مەرەمنىساخان ئېرىگە مەنسىتمىگەن ھەم زېرىككەندەك كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ جىم ماڭدى.

— ۋاي ھەمدىخان ئۆزىڭىزمۇ تېزلىقما چىرايلىق.

ھەمدەم لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قاراپ تىرنىقىنى تاتىلىدى. مەخەتخان ئۇنىڭ يۈزىنى سىلاپ قويدى.

— ھە، بۇ جىنىمۇ بىر ئوبدان چوڭ بولۇپ قاپتۇ بىچارە.

— ھە چوڭ بولدى، — دېدى چاۋىراخۇن كۆيۈغلىدىن رازى بولغان ھالدا خىرىلداپ ساغىرىپ كەتكەن چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ.

— ھە... ھە ئاتا، ماڭە ئۆيگە چىرە ھېرىپ كەلگەندە

— راست ئۆيگە چىسىلە .
— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم .
— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام ، كىلىڭ چاۋىركا !
تەرلەپ پىشىپ سۇپىدا ئولتۇرغان بىر مۇنچە ئادەم ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ چاۋار قوۋانغا قول تەگلەشتى . ئۆينىڭ ئىچى سۆرۈن بولۇپ ، نىشە پۇرىقى بىلەن زەي پۇرىقى بىرلىشىپ ئاجايىپ بىر خىل غەلىتە پۇراق ھاسىل قىلغانىدى . چاۋار قوۋاننىڭ نەپسى بوغۇلۇپ ، كۆزلىرىنىڭ قارىسى ئارقىسىغا تارتىشىپ ياشاڭغىراپ كەتكەنىدى . ئادەم بېشى پاتقۇدەك تۈگلۈكتىن سىۋس نۇر چۈشۈپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان قارامتۇل سوزۇق يۈزلۈك كاپكازچە بۇرۇت قويۇۋالغان ئادەمنى تولۇق يورۇتۇپ تۇراتتى . ئادەملەر ئىگىز - پەس ئورۇنىدىن تۇرغاندا ئادەملەرنىڭ نەپەسلىرى بىلەن ئاچچىق ھەم سىسىق تەر پۇرىقى كەلدى . بىر - بىرىدىن كىچىك ھەم يوغان قوپال قوللار چاۋىراخۇننىڭ قوللىرىنى ئارقا - ئارقىدىن چىڭ تۇتۇپ كۆرۈشتى . قوللارنىڭ ھەممىسى ئىسسىق ، شىلىمشىق تەر بىلەن مىلىچلاپ كەتكەنىدى . بەزىلىرىنىڭ قولىدىكى لاتىدەك يۇمشاپ نەمدىلىپ كەتكەن پۇللار چاۋىراخۇننىڭ قولىغا ئۆرۈلدى . ھەممىسى چاۋىراخۇنغا ھۆرمەت بىلەن قاراشتى . ئەمما ، چاۋىراخۇننىڭ بىر يۇمۇلۇپ ، بىر ئېچىلىپ ياش قويۇلۇپ كېتىۋاتقان كۆزلىرى تۈگلۈكتىن چۈشكەن يورۇقتا زەدىۋالغا يۆلىنىپ ، مەيدىسىنى ئېچىۋېتىپ ئولتۇرۇپ پۇرقىرىتىپ تاماكا چېكىۋاتقان كاپكازچە بۇرۇتلۇق ئادەمدە ئىدى . ئۇ سۇپىغا ئىنجىقلاپ چىقىپ ئېڭىشكەنچە بېرىپ ئۇ ئادەمگە ئىككى قولىنى تەگلىدى . ئۇ ئادەم ئورنىدىن سەل قىمىرلاپ سىڭايان بولۇپ ھىجىيىپ قولىنى بەردى . چاۋىراخۇن قولىنى تارتماستىن ئۇ ئادەمنىڭ يېنىغا موكىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋالدى .

— ئاتا، ئاۋۋال ...

— ئامىن، — چاۋىراخۇن قىزىنىڭ ئاۋازى بىلەن تەڭ دەرھال سەل ئېسىنى يىغىۋېلىپ دۇئا قىلدى. ئۈرە تۇرغانلار شۇ پېتىچە، ئولتۇرغانلار ئولتۇرغانچە قول كۆتۈرۈپ پىچىرلىشىپ ئايەت ئوقۇشتى.

— ئاللاھۇ ئەكبەر، قانداق ھەممەيلەن تېزلىمىق. بالا - چاقا - ئۆي ئىچى سالامەت تۇردى.

— تېزلىق، ئۆزىڭىزمۇ تېزلىق تۇرغانسىز چاۋىرىكا، — دېيىشتى بەزى تونۇش قىمارۋازلار بىر ئېغىزدىن.

— تېزلىق ئۇكام. تېزلىق. قانداق بالام، سىلەرمۇ تېزلىق تۇرغانسىلەر مەختاخۇن.

— تېزلىق دېيىشتى ئەر - خوتۇنلار.

چاۋىراخۇن ئۇلار جاۋاب بېرىپ بولغۇچە يېنىدا ئولتۇرغان ئادەمنىڭ قولىدىكى تاماكىغا قول ئۇزاتتى.

— ئاتا، ئاۋۋال بى ئۆيگە چىسەڭ، دوستان سالسام، تائام يەۋالساڭ بولاتتى، — دېدى مەرەمنىساخان نارازى بولۇپ.

— ھە بالام، ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام دەپتىكەن، ئاۋۋال ماۋۇ تائامدىن يەي ... جۇما.

قىمارۋازلار ئېگىز - پەس كۈلۈشتى.

— كېلىڭلار، بىزمۇ دۈكىنىمىزنى قۇرىۋېرەيلى. دو بارما.

— مانا چىقتىم.

— يا دەت جەمشىت پىرىم.

قىمارۋازلار دەرھال سۈپىغا غۇژمەكلىشىپ بېشىنى بىر يەرگە قويۇپ مەيدىلىرىگە، تىزىغا مۇشتلاشقا باشلىدى.

— سىيا، سىيا، مانا سىيا كۈلۈپ كېتىپتۇ. قۇيە، تەگمە، ھېلى باكا جۇما. ئۇنى تۇتقۇچە مانى تۇتە...

بىرى قاتتىق ۋارقىرىدى .

— ئاتە ، يەنە چىقتىم .

— يادەت ...

— بالام ، ھەمدەم ، ئۇكاڭنىڭ قورسىقىغا بىر نېمە بېرە .

ئۇ بىچارىنىڭ قورسىقى ئېچىپ كەتتى . ئىسسىق ئۇتۇپ قالدىمىكىن دەپ ئەنسىرەۋاتىمەن بىچارىدىن ، — دېدى چاۋار قوۋان .

— ماڭە جىنتەك ، ئوبدانمۇ كەپسەن ، مېنى سېغىنغانسەن ھەقىچان .

مەرەمنىساخان ھەمدەمنى ئېلىپ ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى . كاپكازچە بۇرۇت قويغان ئادەم تاماكىنى ئىچىگە قاتتىق بىر شوراپ ئاندىن چاۋراخۇنغا بەردى . چاۋراخۇن ئېچىرقاپ كەتكەن قېرى توخۇدەك تىترەپ تۇرۇپ كۆزىنى چىڭ يۇمۇپ شورىدى . سەل نەپەس بېسىقىپ خۇدىنى بىلگەندىن كېيىن يېنىدىكى ھەمراھىغا قاراپ ھىجايدى .

— سىز ... سىزنى ئۇكام ھېچ كۆرمەپتىكەنمەن .

— ياسىن بېلىق دەپ ئاڭلىغانمۇ ...

— ھە ... ھە ئاڭلىغان ، ئاڭلىغان ، يا كۆللۈك ياسىن بېلىق ...

— ھەئە .

— ۋاي باشقىدىن كۆرۈشەيلى ... جىق داڭقىڭىزنى ئاڭلىغان ، خۇدايىم بۇگۈن كۆرۈشۇشكە نېسىپ قىپتۇ . خۇداغا شۈكرى ھى ... ھى ... ئادەم ئۆلمىسە كۆرمىگەننى كۆرىدىغان گەپكەن .

— راست دەيسىز ئاكا .

— سىز قانداق بولۇپ ...

— ھە بىزنىڭ بۇلتۇر كۈزنىڭ ياقى مەخنىتەم بىلەن

كۆڭلىمىز يېقىن بولۇپ قالدى. بىزنىڭ ئۆيدە ئون - يىگىرمە بالىلا بىلەن بىر ئاخشام تاۋكا قورۇشۇپ قالدۇق. شۇ سورۇندا تونۇشۇپ قالغان، بىر - بىرىمىزگە خۇيىمىز خوپ كەپ قالدى.

— ھە ئوبدان، ئوبدان بوپتۇ. مەخەتخان ماڭا كۆيئوغۇل بولغىلى خۇدا بۇيرۇسا بۇ يىل ئۈچ يىل بولۇپ ئاشتى. ئۆزى ناھايىتى ئوڭلۇق، قولى ئوچۇق بالا. شۇغىنىسىزە خۇدايىم بۇ بالىلارغا پەرزەنتنى ئاياۋاتىدۇ. مۇشۇ سەۋەبلىك ئارىسىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ شەيتان ئارىلاپ قالامدىكىن دەپزە يۈرىكىم سۇ. نامىزىمدا خۇدايىمدىن شۇ بىچارىلەرگە پەرزەنت تىلەپ دۇئا قىلىمەن.

— ھەبى دۇئا قىلىپ تۇرسىڭىز خۇدايىم بىرە ئاكا، قانداق قىلىمىز ئەمدى.

— بۇ يىل ۋاقتى كېتىپ قالدى، كېلەر يىلى خۇدا يول بېرىپ قالسا بۇ بالىنى ئېلىپ ئوردىغان پاشايىمغا بېرىپ بىر تېۋىنىپ كېلەيمىكىن دەۋاتىمەن.

— لىللا ئويلاپسىز، سەۋەب قىل، تەلەپ قىل دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ. شۇ بانايى سەۋەب بىلەن خۇدايىم پەرزەنت ئاتا قىلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس.

— شۇ زادى.

مەخەتخان تاۋكادىن لوسىدە تۇرۇپ قېيناتىسى بىلەن ياسىن بېلىقچا خىجىل بولغاندەك قاراپ ئارقا چوققىسىنى قاشلاپ ھىجايدى. كىرلىشىپ سارغىيىپ قالغان ئاق دوپپىسى پېشانىسىگە چۈشۈپ قالغانىدى. دائىم بىچارە، ئۇتتۇرۇۋەتكەن ئوخشىمامسەن چېھىمدا، دېدى چاۋىراخۇن يۈرىكى «جىغ» قىلغان ھالدا كۆيئوغلىدىن كۆزىنى ئېلىپ ياسىن بېلىقچا قاراپ. ياسىن بېلىق:

— بۇگۈن مەختەمدىن كېتىدىغان كۈن ئوخشايدۇ. ساپلا

چۈ چۈشۈۋاتىدىغۇ تاڭ . بابا سىز كېلىشتىن ئىلگىرىمۇ چوڭ ئاتىسىمۇ كېتىۋاتىدۇ . كىچىك ئاتىسىمۇ . شۇنىڭ بىلەن مەرەمنىساخان ئويناپ خېلى كەلگىلى تۇرغان .

— ئەستاغپۇرۇللا ما ئىشنى كۆ ... — دەپ قويدى چاۋراخۇن قىلغىلى گەپ تاپالماي ئىچىدە غوتۇشۇپ . خۇددى بۇ ئىشتا ئۆزى گۇناھلىقتەك ، كەلمىسەم بوپتىكەن دېگەن يەرگىمۇ كېلىپ قالدى .

— ئاكا ، غاچچىدە بەش قەغەز بېرىپ تۇرمامسەن ، — دېدى مەخەتخان ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ . ئۇنىڭ جىگدە ئۇرۇقىدەك كىچىك كۆزلىرىدىن ئەسەبىي بىر ئۈچقۇن چىقىپ تۇراتتى .

— ئۇكام ، سەن ماڭا ئىشىنەمسەن ؟ — دېدى ياسىن بېلىق سۆپىنىڭ بۆلۈك تەرىپىدىكى پالاسنى ئۆرۈپ تۇرۇپ «شالاق قىلىپ بىرنى تۈكۈرۈپ .

— چىك ئا ، ئىشەنمىسەم دەمتىم ساڭا ، — دېدى تەرلەپ كەتكەن ئالىقىنىنى تىزىغا سۈۋاپ تۇرۇپ .

— ئانداق بولسا سەن بۈگەن ئوينىما ، بۈگەن سەندىن كېتىدىغان كۈن ئىكەن . پۇل دېسەڭ ، يېنىمدا بار ، ئەمما بەرسەم يەنە كېتىدۇ . ئۇنىڭدىن كۆرە سەن غاچچىدە بىر يەردىن پاقلاندىن بىرنى تېپىپ كېلىپ قازانغا سېلىپلا قوشقاچتەكنى بەش كويدىن سېتىپ كەتكەننى ئازراق بولسىمۇ تولدۇرە !

— ئەستاغپۇرۇللا ئاكا ، يەنە بىر چۈشۈپ باقاي دەيمەن ، قولام بەك قىچىشىپ كېتىۋاتىدۇ .

«ئىسىت بىچارە ، پۇلۇم بولسىمۇ بېرەتتىم» دېدى چاۋراخۇن ئۆزىنى چەكسىز خىجىلچىلىقتا ھېس قىلىپ .

— بالام ، ياسىناخۇن ئوبدان گەپ قىلدى ، شۇنداق قىلىنغە بولمىسا ، — دېدى چاۋراخۇن قورققان ھەم يالۋۇرغاندەك بىر ئاھاڭدا .

— مانا بۈگۈن قېيناتاڭمۇ كەپتۇ، ھېچبولمىسا بىر تاۋاق سۈيى بىلەن بىر پارچە گۆشىنى يەپ دۇئا قىلىپ قويسىمۇ ھېساب، — دېدى ياسىن بېلىق كېپىنىڭ قوللاشقا ئېرىشكىنىدىن جانلىنىپ.

— ئەمىسە ئۆزۈڭ چۈشۈپ ئوينىمامسەن.

— قويە، قالسام چۆپەي ئىمىلەردىن ئۈچ - تۆتى تۇردۇ. پەقەت خۇشام يوق، ھېلى باكا بىر - ئىككىسىنىڭ قوۋۇرغىسىنى يۇلۇۋېتىمەن بۇ خوتۇنۇڭنى... گۈيلارنىڭ، ھېلى پاختەك ئۆردىكى ئايرىلغاندا، خىللانغاندا چوڭراق ئويناپ قويارمەن، بولمىسا تاماكامنى چېكىپ ئۇخلاپ قالارمەن، بەك چۈپەيلىشىپ كەتتى ھەي بۇ سورۇن، — دېدى ياسىن بېلىق تۇكلۇك مەيدىسىنى يېنىك قاشلاپ قويۇپ.

— يەنە بىردەمدە تاۋۇكىدىن چىققان ئوخشىمامسىلە؟ — دېدى ئىچكەركى ئۆيدىن چىققان مەرەمنىساخان ئېرىگە تەھدىت تەلەپپۇزىدا چىرايلىق كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ.

— ئاھاي، گەپ قىلماڭلار خوتۇن، — دېدى مەخەتخان گەدىنىنى تاتىلاپ ھىجىيىپ.

— قېنى؟ — دېدى مەرەمنىساخان ئېرىگە دۈۋەيلەپ كېلىپ ئالىقىنىنى ئېچىپ.

— ۋاي، ھەممىسى كەتتى دەيمەن، بولمىسا بۇ يەردە تۇرامدىمەن مەن، — دېدى مەخەتخان قوللىرىنى كەڭ يايغان ھالدا. مەرەمنىساخاننىڭ ئاچچىقتىن يۈزلىرى قىزىرىپ ئېسىلىپ كەتتى.

— چىك ئاي، ما يەردە ئاتام بىلەن ياسىنكام باركەن، مەن باشقا گەپ قىلماي، قىمار ئوينايمەن دېگۈچە تەمەچ ئويناڭلا سىلە. قانداق دېگەن لايغەزەللىك بۇ.

— ھەي بالام، ئەر خەقنى ئۇنداق دېمەيدىغان دەيمەن، —

دېدى چاۋىراخۇن قورقۇپ كېتىپ .

— سەن شۇك ئولتۇر، ئاتا ، جوگرە ئاياققا ئاش ئۇسۇپ قويدۇم . تامىغىڭنى يېگىنا جوگو . مېڭىڭلار ، سىلە بۇگەن تاۋكاغا يېقىن كېلىمەن دېمەي ، بىر يەردىن جانلىقتىن بىرنى تېپىپ كېلىپ سويۇڭلار .

— مەنمۇ ھازىر شۇنى دەۋاتاتتىم !

چاۋىراخۇن «كۆزۈم كۆرمىسۇن ، قولىقىم ئاڭلىمىسۇن» دەپ ئۆمىلىگەنچە سۇپىدىن چۈشۈپ ئىچكەركى ئۆيگە دوڭغاقلاپ كىرىپ كەتتى .

— ھە ، نېمە بولدۇڭلا ، مەن خاتا گەپ قىلمىغاندىمەن .

— قېيناتام بار يەردە ئىزا تارتقۇزۇپ ...

— قېيناتىلىرى نېمە بوپتىكەن ، مېڭىڭلا تولا لاتا چايناپ چىشىمغا تەگمەي ، سىلە ئىزا تارتىدىغان مەخەتخان ئەمەس . بۇگۇن بەك نېپىزلىشىپ كېتىپسىلىغۇ ، تېشىلىپ كەتمەڭلا يەنە .

— ھا ... ھا ... ھا ... قىزىق جوما خوتۇنۇڭ مەختەم ، — دېدى ياسىن بېلىق خارقىراپ كۈلۈپ .

مەرەمنىساخان كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكىنى بېلىگە يۆگەپ قىستۇرۇپ يەڭلىرىنى تۈرۈپ تاۋكا بېشىغا كەلدى .

— ئۆزۈم چۈشمىگۈچە ... باكالىشە ھەۋە ، باكالىشە ، مېنىڭ ئۆيەم جوما ماۋۇ ، ھېلى بىر تېپىمەن باكا ، مەنمۇ پاتاي ...

— ھە ... ھە ... قارچۇغا كەلدى .

— ئەر كىشى كارغا كەلمىسە مىدىسىنىڭ تايىنى تۇتىدۇ . نېرى تۇرۇڭلار ... ھا ... ھا ... ھا ...

— ئاداش مەخەتخان ، بولالماي ئەرگلارنى چىقاردىڭلار-ما؟ ... ھا ... ھا ...

12

چاۋىراخۇن سۇس ھور چىقىپ تۇرغان شورپىغا چىلانغان زاغرىنى ياغاچ قوشۇقنىڭ كاسىسى بىلەن باستى. ئاياقنىڭ گىرۋىكىدىن ساقىپ چۈشكەن ئىككى تامچە شورپا ئۇنىڭ ئاق يەكتىكىنىڭ يېڭىگە تامچىدى.

— ئىت يەسەن، — دېدى ئۇ تىلىنى چىقىرىپ يېڭىنى يالاپ. يوغان بىر پارچە زاغرىنى ئاغزىغا سېلىپ بولۇپ چاينايمۇ، چاينىمايمۇ دېگەندەك سەل ئارسالدى بولۇپ قىلىپ كەينىگە بۇرۇلدى. ھەممىدىن كىگىز ئۈستىدە كىيىمىنىمۇ سالماي كونىراپ بىر بۇرجىكىدىن سامان تۆكۈلۈپ قالغان قۇراق تېكىرگە بېشىنى قويۇپ مۈشۈك يىپ تۇرگەندەك خىرىلداپ ئۇيقۇغا كەتكەنىدى.

— ئەستاغپۇرۇللا، دۈم يېتىپ ئۇخلاپ قاپتۇ ئەمەسمۇ بىچارە. ئۇخلاپ قالمىغان بولسىمۇ سۇيىدىن بىر قوشۇق ئىچمۇالسا پايدا قىلىتتى... گۆشنىڭ شۇۋىسىنى ئىچمىگىلى خېلى چاغ بولدى.

ئىچكەركى ئۆيگە قوللىرى مايلىشىپ كەتكەن مەخەتخان كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئاغزىنىڭ چۆرىسىگە قوينى پۈۋلىگەندە يۇقۇپ قالغان قان بىلەن قېتىپ قالغان چۈپۈرلار چاپلىشىپ قالغانىدى. ئۆزى تەرلەپ چىلىق - چىلىق بولۇپ كەتكەنىدى. كۆك نىلون كۆڭلىكىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىدىكى قان چاچراندىلىرى تەر بىلەن نەمدىلىپ بەدىنىگە چاپلىشىپ كەتكەنىدى.

— ئاپلا، ھەجەپ سەت تۇردىيا قېيناتا، ئاتايىن قوي ئۆلتۈرۈپ گۆش پىشۇرۇپ، بېھىش ئامۇتىدەك كۆرمىكى بار، يېمىكى يوق بولۇپ قالدى ئەمەسما. ھەممىدىخان بىلەن سىلىگە ئەسلىدە قاينىشىغلا ئۇبدان يېرىدىن بىر پارچىدىن ئىككى پارچە

گۆشنى ئايرىم ئېلىپ قويىدىغان ئىشكەن، بۇ گۆيلار بىر يېپىلىپلا سېيرىپ - سۈپۈرۈپ تۈگەتتىيا ...

— ياق ... ياق ... — چاۋىراخۇننىڭ ئاغزىدىن زاغرىنىڭ ھۆل ئۇۋاقلىرى چاچراپ كەتتى، — ئۇنداق دېمەڭ بالام. گۆش دېگەننى جىق يەپ بولغان يېرىم شۇ. بوغۇزلىغاندا قانلىقىنى بەردىڭىز، كاۋاپ قىلىپ يېدىم، ھەمدەمگە بۆرىكىنى كاۋاپ قىلىپ بەردىم، تويىمىز بولۇپ كەتتى. مانا سۈيىمۇ تازا بەلەن چىقىپتۇ. بولدى، ھېيت بولۇپ كەتتى بىزگە. بۇنىڭدىن ئۇشۇقى ئۇشۇق بىزگە. ئاشۇنىڭدىن بى ئىزلىشىپ سەل بى تۆت - بەش تەڭگە ئەجرىڭىز قالسا شۇنىڭغا خۇش بىز ...

— يۈز بەش كويلۇق پاقلانتى، تۆت پارچىدەكنى نېسى يەپ كەتتى. ئۇنى ھېسابقا ئالمىغاندا ساق ئىككى يۈز يەتتە كوي بوپتىيا ...

— ۋاي ئوبدان بوپتۇ، خۇدايىم بېرىپتۇ بالام، خۇدايىم بېرىپتۇ. خۇدايىم بەرسە شۇنداق بېرىدۇ. خۇدايىم دۆلىتىڭلارنى تېخىمۇ زىيادە قىلسۇن، چىققان دۆۋەڭلەرنى ئېگىز قىلسۇن بالام ...

چاۋىراخۇننىڭ يۈزلىرى مۆڭلۈق پۈرۈشۈپ، چاڭگىلىشىپ كەتكەن ساقاللىرى ئارىسىدىكى قارا ھەم قوڭغاق قېلىن كالپۇكلىرى تىترەپ كۆزلىرىدىن ياش قۇيۇلدى.

— رەھمەت بالام، رەھمەت، ھەر قېتىم كەلسەم ئۆيۈڭلاردا گۆشقا ئاغزىم تېگىدۇ. بەزىدە گۆش ... گۆش يېگۈم كېلىپ كەتسە، مىڭ كېلەي دەيمەن ... ئەمما ... ئەمما كېلىۋېرىشتىن نومۇس قىلىمەن ...

بوۋاي گېپىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

— ۋاي بۇ نېمە دېگەنلىرى قېيناتا، بىز يابى يات ئادەم بولمىساق، ئۆزلىرىنىڭ بالىلىرى تۇرساق، كېلىۋەرسىلە، يا

سىلە كەلسىلە مېنىڭ قاپقىنىم تۇرۇلۇپ قالغان يەرلىرىم بارمۇيا. شۇنداق تەرەپلەر بولاپ قالغان بولسا ئالدىلىرىدا مەن ناماقۇل.

— ياق ... ياق بالام، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. ئۇنداق بولامدىغان، ئەمدى دائىم بۇنداق بولىۋەرمەيدۇ. بالام، سىلىمۇ يا بىر يەرنىڭ كادىرى ئەمەس. بىزگە ئوخشاشلا كوپىراتسىيىنىڭ قولىغا قاراشلىق قوللىرى. مۇشۇنداق بى ئاينىڭ باشلىرى، يىلنىڭ دوقمۇشىدا خۇدايىم بېرىپ قالسا مۇشۇنداق بولۇپ قالىدۇ. قىمارۋازلىق، بەڭگىچىلىكنى مەن ئوبدان بىلىمەن بالام، رەھمەت شۇنداق دېگىنىڭىزگە. خۇدايىم كۆڭلىڭىزگە ئىنساپ بەرسۇن. خۇدايىم ئىشىڭلارنى دائىم ئوڭ قىلغاي، توپا ئالساڭلار ئالتۇن، كۆل ئالساڭلار كۆمۈش قىلا خۇدايىم ...

بوۋاينىڭ كۆز ياشلىرى ساقاللىرىدىن ئەگىپ قاچىسىغا تامچىدى. مەخەتخان دوپپىسىدىن پۇرلىشىپ، توپىغا مىلىنىپ رەڭگىنى يوقاتقان پۇللارنى كىگىز ئۈستىگە تۆكۈپ، ياغلىشىپ كەتكەن قوللىرى بىلەن پۇللارنى رەتلىگىلى تۇردى.

— گۆشكە ھېچقايسىمىزنىڭ ئاغزى تەگمىدى، بولاپتا. ئەتىگەنلىككە خوتۇن زاسوينى قويسا كەڭ - كۆشادە ئولتۇرۇپ يەرمىز ...

— خۇدا بۇيرۇسا. ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم يېگىلى نېسىپ قىلسۇن بالام، — دېدى بوۋاي رازىمەنلىك ھەم خۇشاللىق بىلەن ساقاللىرىنى تىترىتىپ ناننى چايىنىغاچ بېشىنى لىڭشىتىپ.

— قويە سەندەك لامزەللىنى، ئەر كىشى بولۇپ قاپتۇ تېخى. يا ئۆزۈڭ بىر پارچە يەپ ۋاي دېگۈدەك مېغىزىنى چاقالمايسەن، يابى ئاتام ئايدا - يىلدا بىر كەلسە ئەلۋەتتە بىر تاۋاقتا بىر چۆمۈچ سۇيى بىلەن ئېلىپ «قېيناتا مەسلە، ئاتايىن يىراق يەردىن ھېرىپ - ئېچىپ كەپلا، ما گۆشنى يەپ، سۇيىنى ئىچىپ پۇت - قوللىرىنى سوزۇپ يېتىپ ھاردۇقلىرىنى چىقارسىلا» دېمەپسىنا، — دېدى بوسۇغىدا كاساڭدا پاكىز

يۇيۇلغان ئۇچەي - قېرىنىنى كۆتۈرۈۋالغان مەرىمنىساخان.

— مە ... مەن — مەخەتخاننىڭ چىرايى تۇمۇردەك كۆكىرىپ، جىگدە ئۇرۇقىدەك كۆزلىرى خوتۇنغا چېكەتكىدەك تىكىلىپ قالدى. پۇل تۇتقان ياغلىشاڭغۇ قوللىرى تىترەپ، كالپۇكلىرى تارتىشىپ كەتتى.

— مەن ... بەرمەيمەن دېمىدىم، خوتۇن تالاق ئوغرىلار مىڭ يىل گۆش دىدارى كۆرمىگەندەك بىر بېسىپلا قازاننى قۇرۇغداپ قويدى. كۆدىڭيا ئاينا، تاس قالدى گۆش تالىشىپ ئۇرۇشۇپ بىرسى - بىرسىنىڭ بېشىنى قازانغا تىققىلى.

— بولدى، بولدى، پالام. گۆش دېگەن يېمىگەن نېمە ئەمەس. خوتۇن خەق دېگەن ئېرىگە ئۇنداق بوينىنى شاپتۇل قاقسا قىيامەت كۈنى قارا يۈز قوپىدۇ، يامان بولىدۇ، ئۇنداق قىلمايدىغان. ئەر دېگەن خوتۇن خەقنىڭ يېرىم خۇداسى. ئاناڭ رەھمەتلىكنىڭ خۇدايىم ياتقان يېرىنى جەننەت قىلسۇن. مەن ھەرقانچە بىر ئىشنى بۇزۇۋەتسەممۇ غىڭ قىلمايتتى. ئۇنداق قىلما.

— ئوھوش، سەن شۇك ئولتۇرۇپ چېيىڭنى ئىچە ئاتا ...

مەرىمنىساخان پەرۋاسىز كاساڭنى «پاققىدە» يەرگە قويۇپ بېلىنى تۇتۇپ تۇردى.

— ياق، ماڭا قالاڭلا، سىلە ئەر كىشى بولغاندىكىن نېمىشقا ئىشنى قاملاشتۇرالمايسىلەر دەيمەن. تاۋاكاغا چىقىرىپ قويسا تېخى دەسمىنى غالتەككە چىقىرىپ كۆزەڭلىنى پارقىرىتىپ گۆشىيىپ تۇرسىلە، ئەمدى قازان بېشىدا تېخى ئىشڭلارغا ھېزى بولالمايسىلە، — دېدى تەلەپپۇزىنى يۇمشىتىپ.

چاۋىراخون ئۈنسىز ھالدا كالپۇكلىرىنى كىچىك بالىنىڭكىدەك ئۈمچەيتىپ جىم ئولتۇردى. مەخەتخاننىڭ تەلەتى ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كېلىپ:

— خوتۇن، تاپا قىلىشۇرمەڭلار جۇما، ماقۇلما؟ — دېدى

بوش ئەمما تەھدىت تەلەپپۇزىدا .
— دائىم مەن مۇشۇنداق دەپ تۇرىمسام ئۆزەڭلىنىڭ
ئىشىنى ئۆزەڭلا جۆندەپ كېتەلمەيدىغان ئادەم سىلە ...
— ھەئە ، راست دەيسىلە زادى .
— تەنە قىلغىنىڭلار بىلەن مېنىڭ ئاغزىمنى تۇۋاقلاپ
قويالمايسىلەر .
— ئامىن ! — بوۋاي ئاياقنى سۇپىنىڭ قىرىدا قويۇپلا
دۇئاغا قول كۆتۈردى . مەخەتخانمۇ ئالمان - تالمان پۇلنى سۇپىدا
قويۇپ دۇئاغا قول كۆتۈردى .
— ئاللاھۇ ئەكبەر . خۇدايىم ئېخىمۇ گۈللەپ كېتەرسىلەر
بالىلىرىم . ئۆيۈڭلارغا بەرىكەت بەرسۇن . تولا غىجىڭلاشسا
ئۆيدىن بەرىكەت قاچىدۇ بالام ، ئۇنداق قىلمايدىغان .
چاۋىراخۇن دۇئادىن كېيىن ئورنىدىن تۇرۇپ بەلۋاغلىرىنى
قايتىدىن چىڭىتىپ باغلاپ ئورنىدىن تۇردى .
— ھە ، نېمىگە ئالدىراۋاتىسەن ئاتا ؟
مەرەمنىساخان خىجالەت ئارىلاش يۇمشاق تەلەپپۇزدا
سورىدى .
— ھېلىمۇ جىق ئېغىرىمىزنى سالدۇق بالام . تۇرىۋەرسەك ،
بىر ئادەم ئوشۇق بولسا ، بىر نان ئارتۇق كېتىدىغان گەپ .
خۇدايىم بىرنى بەرسىمۇ سىلىگە بېرە ، مېنى بەرسىمۇ سىلىگە
بېرەر . ھەمىدەم تۆت - بەش زامان يېنىڭدا تۇرۇپ تۇرسا شۇنىڭ
ھالىدىن خەۋەر ئالغىنىڭلارمۇ يېتىۋاشا .
— ھوي ، جېنىمنى چىقارمىغىنا ئاتا . ھەمىدەم دېگەن
بىرسىتەل ئاش يېسە تويىدۇ . بىر مۇشۇكنىڭ كېلىشىغا لايىق بىرمە
يەيدۇ . ئايتىللا دېگەن زىدە پەسكە ئېغىر كەلگەن بولسا مانا مەن
بار . ماۋۇ ئادەمنىڭ لامزەللىلىكىدىن بىر ئوبدان پاقلان گۆشىگە
تېخى ئېغىز تېگەلمىدىڭ ، ماۋۇ زاسۇي - پاچاقلىرىغا بولسىمۇ
ئېغىز تەگ .

مەرەمنىساخان ئاتىسىغا سۆزلەۋېتىپ مەخەتخانغا كۆزىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالىيۋىدى، مەخەتخان ئالدىراپ - تېنەپ سۆزلەپ كەتتى.

— راست ئاتا، كېچىچە ئۇخلىماي ئۆپكە، ئۇچەينى قويۇپ، كاللا - پاچاقنى ئۇتلىسەك، باش ئەزانغىچە پىشىدۇ. بىر تويغۇچە يەپ ئاندىن ماڭسىلا.

— مېنىڭ ما ئادەمگە گەپ قىلغىنىمنى هار ئېلىپ ماڭمەن دېسەڭ، مېنى هارام ئۆلتۈرسەن ئاتا.

— بۇ خوتۇن دائىم شۇنداق سۆزمەن. بۇنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىسىلا. سىلى بولسىلا - بولمىسىلا بىز دائىم مۇشۇنداق غىڭىلدىشىپ تۇرىمىز. خوتۇن سۆزلەپ تۇرىدۇ. مەن چىۋىقىمغا ئالماي، بوپتىلا، گەپ قىلساڭ ئاغزىڭنىڭ يېلى دەپ يۇرىۋېرىمەن.

مەخەتخان خۇشامەت قىلغاندەك، مەرەمنىساخانغا يالۋۇرغاندەك ھىجايدى.

— سىلى تولا لاتا كۇس - كۇس ئەزمەڭلىنى ئەزمىسەڭلارمۇ، مەن ئاتامنىڭ قىزى. ئاتام مېنى ئوبدان بىلىدۇ.

— قىزىم ھامىنىسنىڭ خۇينى دورىغان. تاغ يۆتكەلسە يۆتكىلەر، خۇي يۆتكەلمەس، ئاچام رەھمەتلىك شۇنداقتى. مەن ماڭاي بالام. بىز ماللىقىچە ئايتىللاخاننىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇنىڭ بالىسىنىڭ ھالىنى بىلىپ، ھەمدەمنىڭ خەۋىرىنى بەرمىسەم، بىر تەرەپتىن ئۆزىنىڭ بالىسىنىڭ دەردىنى تارتالمىغاندا ھەمدەم قورقۇپ كېتىپ نەگە قاچقاندۇ دەپ ئەنسىرەپ كەتمىسۇن، مەن ئەشەگە باراي، كۆڭلۈڭلەر تېگىل بولدى.

— راست كېتەمسەن ئاتا، كەتسەڭ، ئايتىللا دېگەن ئازگالچىغا دەپ قوي، بۇ دېگەن خۇدانىڭ تەقدىرى. بالىسىنىڭ بېلى سۇنۇپ كەتسە ئۇنى ھەمدەمدىن كۆرمىسۇن. ھەمدەم

ئاشۇنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، بارغانچە غۇرىلايدەك يىگىلەپ، ئېغىلنىڭ تېگىدە قالغان كونا ساماندەك سارغىيىپ كېتىپتۇ. قورسىقى تويغۇدەك نان بەرمەي، بالىسىنى باقتۇرۇپ، يا خەقنىڭ بالىسى بولمىسا ...

— ئايتىللاخاننىڭ بالىسىنىڭ بېلى سۇنۇپ كەتكەندىكىن ئەسلىدە ئادىمىگەرچىلىك قائىدىسى بويىچە بىزنىڭ يوقلاپ، كۆرگىلى بارغىنىمىز ئوڭ ئىدى، ماۋۇ ئۆز ھەلەكچىلىكىمىزدىن قول ئۈزەلمەي قالدۇق، بولمىسا مۇشۇ زاسۇينى ئالغاچ بارسىلا. بىزنىڭ كۆڭلىمىز بوپ قالسۇن.

— زۇۋانىڭغا تىقمەن جۇما باكا ... ماۋۇ كېچىچە قىمارۋازلارغا قويۇپ ساتساق، يەنە بىر پاقلاننىڭ پۇلى پىشىدۇ ماۋۇ زاسۇيدىن. بەك شەپقەتلىرىڭ يېغىپ كەتكەن بولسا پۇل بەر. ئۇ سېنىڭ ئاچاڭ ئەمەس، مېنىڭ ئاچام. پۇل بولسا ئاتا - ئانىدىن باشقىنى ئالغىلى بولىدۇ.

— ھە ... ئە ... بولسا شۇنداق قىلىڭلا ... قوينىڭ ئىچى يورۇشى بىلەن كاللا - پاچاقنى پىشۇرۇپ سېتىڭلار. كۆڭلۈڭلەردىن چىقىرىپ ئاتىغىنىڭلارنى بېرىڭلا. مەخەتخان بىلەن مەرەمنىساخاننىڭ كۆڭلى دەپ ئالغاچ كېتەي بولمىسا، — دېدى چاۋىراخۇن كالتا يۆتەل بىلەن غاز - غۇژ بەلغەم تۈكۈرۈپ.

— مەيلى ئەمىسە ... ئاز بولسىمۇ بۇنى ... — مەخەتخان پۇرلىشىپ، توپا سىڭىشىپ بىلگىلى بولماس بوپ كەتكەن بىر تۇتام پارچە پۇلىنى بۆكىنىڭ ئىچىدىن ئېلىپ چاۋىراخۇننىڭ چاڭگىلىغا سىلىۋىدى، مەرەمنىساخان كاپ قىلىپ ھەممىنى تارتىۋېلىپ، ساناپ كۆرۈپ پۇرلەشكەن پۇلنى رەتلەپ، بەش سوملۇقتىن بىرنى، بىر سوملۇقتىن ئىككىنى بېرىپ، قالغىنىنى يېشىل تامبىلىنىڭ يانچۇقىغا قىستۇردى.

— ھەممىنى بەرسەڭ كېچىچە تاۋۇكاغا نېمىنى تاشلايمەن. مۇشۇ بەرگەنلىرىمىزمۇ يېتىپ ئاشىدۇ. يوغان گەپ قىلغان

بىلەن ئايىتىلالىنىڭ بىزگە سېرىق سىنتا چاغلىق بىرمە سۈنغىنىنى كۆرمىگىلى نى كەم بولدى ؟ !
مەخەتخان خىجالەت بىلەن قېيناتىسىغا قاراپ گەدىنىنى ئاتىلىدى .
ــ يېتىدۇ ، يېتىپ ئاشىدۇ . شەنبە بازاردىن بەش نان بىلەن بىر جىلىڭ ناۋات ئالسامىلا بولىدۇ .
ــ ناۋات ئالماي ، بىر بو قەن ئالساڭ بولدى .
ــ ئەمىسە ، مەن ماڭاي . خۇدايىمغا ئامانەت بالام . ھەممەمنى سىلەرگە تاپشۇردۇم . كۆل ئالساڭلار كۈمۈش ، توپا ئالساڭلار ئالتۇن بولار بالام .
ــ ماقۇل ، خۇداغا ئامانەت ئاتا . گۈش يېگۈڭ كەلسە پات ـ پات كەپ گۆش يەپ كەت ئاتا .
ــ قورۇنۇپ قالماي كېلىۋەرسىلە .
ــ ماقۇل بالام ، ماقۇل ، خۇداغا ئامانەت .
بوۋاي خوشلىشىپ دوڭغاقلاپ چىقىپ كەتتى . ھەممەم تۇيماستىن توگۈلۈپ يېتىپ ئۇخلاۋەردى . مەخەتخان بىلەن مەرەمنىساخان ئاتىسىنى خوش دەپ ئىشىك ئالدىغىچە ئۇزىتىپ كىرگەندىن كېيىن مەخەتخان :
ــ قېيناتامنىڭ ئالدىدا بولسىمۇ ئىككى پۇللۇق يۈزۈمنى قىلمىدىڭلار خوتۇن ، يەر قىلدىڭلا .
ــ يۈزۈڭلىنى قىلغۇچىلىكى بولسا قىلمامدۇ . ماۋۇ قاپاقتەك كاللا بولغان بىلەن بۇ كوراڭ قاپاق ئىچىدە ھۇشۇقتەك مېڭەڭلار بولمىسا ، مەن ئاتامنى بىلمەمدىمەن . مەيلى زاسۇينى بېرىڭلا ، مەيلى پۇل بېرىڭلا ، ئاۋۋال نىشە ئېلىپ خۇمارىنى بېسىپ ئاشسا ئاپىرىدۇ . بولمىسا ئامىن ئاللاھۇ ئەكبەر دەپ كۆزىنى پىلدىرلىتىپ بىرىۋېرىدۇ . ئاتامنىڭ خۇيى شۇ .
ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ، ــ مەخەتخان ئاغزىنى ئۇمەللەپ گەپ قىلاي دېگۈچە كامىل ئوغرى ئۆيگە كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ

ئېگىز ھەم يوغان گەۋدىسى ئىشىككە لىققىدە كەلگەندى، ئۇ ئىشىكنى جالاقلىتىپ ئالدى ـ كەينىگە نەچچىنى ياندۇرۇۋەتتى.

— ياللا، مىڭ قېتىم دېگەندىمەن ماۋۇ ئەسكى ئىشىكنى قومۇرۇپ تاشلىۋېتىپ ئېگىزراق، مەزمۇت ئىشىك ئورنىتىڭلار دەپ. ئاخىر ئۆزۈم چېقىۋېتىدىغان بولدۇم بۇ سامانلىقنىڭ ئىشىكىنى.

— ھە تىنچلىقما كاملاخۇن، تىنچلىق بولسا شۇنداق قىلاسىلە، — مەرەمنىساخان كامىلنىڭ چىرايلىق كۆزلىرى، دىردىيىپ تۇرغان قاپقارا ساقال ـ بۇرۇتى، ئوچۇق كەڭ مەيدىسىدىكى قويۇق قارا تۈكلەرگە ھەۋەس بىلەن قاراپ چىرايلىرى نۇرلىنىپ كەتتى.

— ھە قانچە بولسىمۇ بىزنىڭ ئىشىك سىلە تەشكەن تاملارنىڭ تۆشۈكىدىن كىچىك ئەمەستۇ كاملاخۇن.

— تەشكەن تامنىڭ يولى باشقا ـ دە، شۇنداق دەپ قويسام ئېشىۋالماڭلا، تۆشۈك تەشكەن ئادەم ئۆزىنى چاغلاپ تېشىدىغان گەپ. بولاڭلا چاققان، ئىشىكنىڭ ئالدىدىكى كالىنى جىمىقتۇرۇڭلار مەختەم، تاۋۇكا باردۇ.

— بار. تازا قايناۋاتقاننىڭ تۆپىدىن چۈشتۈڭ ـ دە، — مەختەخان شۇنداق دېگەچ ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

— بارمۇ سىلى، ھوي. نېماندىق ئەتىيازنىڭ قويۇنىدەك يوقاپ كېتىسىلە.

— زاراتتا تۇرمىگە چۈشۈپ قېلىپ ئاران قۇتۇلدۇم دەيمە، گەپ قىلماڭلا، — كامىل شۇنداق دېگەچ ئىشىككە بىر قارىۋېتىپ مەرەمنىسانىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ ئالدىغا تارتتى. مەرەمنىساخان كامىلنىڭ بويىنىغا ئېسىلىپ ساقال ـ بۇرۇت باسقان ئاغزىغا ئىككىنى سۆيۈۋېتىپ يۇلقۇنۇپ چىقىۋېلىپ:

— ۋوي، يادىمدا يوق... ھەجەپ سەتلىشىپتىمەن. مايەردە سىڭلىم تۇرسا...

كامىل ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ سۇپىدا ئۆزلىرىگە جىممىدە تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرغان ھەمىدەمنى كۆردى. ھەمىدەمنىڭ چوڭ ھەم قارا كۆزلىرى ئۇيقۇغا قېنىپ جانلىنىپ قالغان، چىرايلىق لەۋلىرى سەل قۇرۇپ قالغانىدى.

— ھەجەپ چىرايلىق سىڭلىڭ باركەن. تۇمۇچۇقتەك بۇنداق سىڭلىڭ بارلىقىنى ماڭا دېمىگەنتىڭا.

— ئۇ تېخى كىچىك، كۆزۈڭ چۈشۈۋاتامدۇ، قىزىل باش جوھۇت بولىسەن جۇمۇ.

— قانچىگە چىدى بۇ ئاق قۇشقاچ، — كامىل شۇنداق دەپ يەنە يېنىشلاپ ھەمىدەمگە قارىدى. كامىلنىڭ گېپى قىزىق تۇيۇلغان ھەمىدەم كامىلغا ۋىلىققىدە كۈلۈپ قوللىرى بىلەن ئاغزىنى تۇتۇۋالدى. بۇ قېتىم كامىلنىڭ كۆزلىرى ئۇنىڭ زىلۋا بويلىرى، ئەمدىلا كۆتۈرۈلۈپ چىققان كۆكسىگە قاراپ ئۆلگۈردى.

— ئەمدى تېخى ئون تۆتنىڭ قارىسىنى ئالدى.

— ئەمدى ئون تۆتكە چىدى دېگىنىڭ نېمىسى، ئانام مېنى ئون ئۈچ يېشىدا تۇغۇپ بولغان، تەلپەك بىلەن بىرنى قويسا يىقىلمىدى دېگەن گەپ ئەرگە لايىق بولىدۇ. ھازىر تەلپەك بىلەن ئۇنى قويسامۇ مىدىرلىماي تۇرىدۇ كاساپەت.

— ئۇ دېگەن كونا جەمئىيەت.

— كونا جەمئىيەتنىڭ خوتۇنلىرى پۇختا، چىڭ. يېڭى جەمئىيەتنىڭ خوتۇن خەقلىرى ئىنجىمارۇق دېمەكچىمۇ سەن.

— ئوھوي، ساڭا گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمايدۇ. ماڭە سەتلەشمەي.

— يائاللا ھەجەپ يوغان نەسىللىك كالا ئەكەپسىنا كامىلەم، — دەپ ئاغزى يالاق بولۇپ كىرىپ كەلدى مەخەتخان.

— جۇرە تاۋكادىكىلەر بىلەن كۆرۈش، — مەرەمنىساخان ئالدىدا، كەينىدىن كامىل، ئاخىرىدا مەخەتخان دالان

ئۆيگە چىقتى ـ دە، ئاندىن قىمار بولۇۋاتقان قازناق ئۆينىڭ تاغار پەردىسىنى قايرىپ كىرىپ كەتتى. ھەممىدەم ئىشىكنىڭ ئۇلگۇچىكىگە يۆلىنىپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن قىزىقسىنىپ قاراپ قالدى. كامىل ئىشىكتىن كىرىۋاتقاندا ئارقىسىغا قايرىلىپ بىر قارىۋىدى ئۆزىگە تىكىلىپ تۇرغان ھەممىدەمنىڭ كۆزلىرى بىلەن كۆزى دوقۇرۇشۇپ قالدى. ھەممىدەم شۇ زامات ۋىلىققىدە يەنە بىر كۈلۈپ دەرھال ئۆزىنى دالدىغا ئالدى. كامىلمۇ كۈلۈپ قويدى. مەرەمنىساخان كامىلنىڭ بېقىنىنى چىمدىۋالدى. ئەمما، كامىلنىڭ پاتاگدەك قاتتىق تېرىسى قولىغا چىقماي «راست ئەركەكتە كاساپەت، مەخەتنىڭ تېرىسى يامغۇردا قالغان كونا تېرىگە ئوخشاش» دېدى ئىچىدە.

كامىل سالام بېرىپ ئۆيگە كىرىشىگە تازا قىيىنىشىپ ئويناۋاتقان قىمارۋازلار جىم بولۇپ، ھەممىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قېلىشتى.

— سېنى كېلىدۇ دېمىگەنىيا كاملاخۇن، — دېدى ياسىن بېلىق غاز ـ غۇژ ئاۋازدا.

— ئۆزۈم كەلدىم، كەلگىنىم بولماپتىما.

— كەلگىنىڭغۇ بولدى. ھەقچان يانچۇق قۇرۇقمىكىن دەيمىنا، — دائىم قۇرۇق قول تاۋۇكاغا چۈشۈپ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى قارا قىپ قويۇپ يانچۇقۇڭنى چىڭدايسەن ئەمەسما، شۇڭا.

— بۇ قېتىم قۇرۇق قول ئەمەسكەن، — دېدى مەخەتخان.

— سالەك شاڭجاڭنىڭ كالىسىنى يېتىلەپ كەلدىم.

— باشقا بىرسى چىقمىغاندەك سالەك شاڭجاڭنىڭ كالىسىنى ئوغۇرلىدىڭمۇ ئەمدى، بىزنىڭ داۋۇتەممۇ ئۇ يەردە تۇرۇپ بوپتۇمۇ دەيمەن. ۋاي پوق يەيدىغان، ئىنىمنىڭ ئېشىغا توپا سالىسەن ئەمەسما؟ — دېدى مەرەمنىساخان قاقشاپ.

— بولا ئىش بوپتۇ. ئىس ـ بۇسىنى چىقارمىغانسەن، —

دېدى تۇرەك تاز.

— پايپاق كەيدۈرۈپ سېرىق بۆيىنىڭ يولىغا سېلىپ ئايلاندۇرۇپ كەلدىم.

— سەندىن كۆرەمسىكىن دەيمەن، — دېدى روزەك شار.

— مەن زاراتنىڭ تۇرمىسىدە پىتقا يەم بولۇۋاتسام مەندىن كۆرىدىغانغا ئانىسىنىڭ ھەققى يوق ھەۋە. تۈگمەنگە بۆيرۈپتىكەن. داۋۇتەم ئۆيدە بولمىغاندىكىن ئۇنىڭغا خاپىلىق يوق، — دېدى كامىل.

— ھە، بولا ئىش بوپتۇ. قانچە قىسىپ قويۇمىز، — دېدى ياسىن بېلىق.

— بۇ كامىل دېگەن دائىم پوقى سۈرۈلۈپ يۈرىدىغان نەس باستى بىر مەرەز. يەنە كېلىپ ھېچكىم تېپىلمىغاندەك سالەك شاڭجاڭنىڭ كالىسىنى ئوغۇرلاپ كەپتۇ. سالەك شاڭجاڭ دېگەن يەرنىڭ تېگىدە يىلان كۆشىگەننى بىلىدىغان يامان مەخمەلباش تاز. شەيتانغا نوختا سالىدىغان، ئاغزى ئوت، بالا - قازا تاز. ئۇ تاز خىل ئۇلاغ باقىدۇ. كالىسى ھەممىدىن پۇزۇر ھەم كالىنى ئانىسىدىن ئوبدان كۆرىدىغان بەتنىيەت. كالىسى يۈتۈپ كەت- يۈرتتىكى ھاڭگا ئىشەكتىن تارتىپ خورازغىچە كالىسىنى تۇغدۇرۇشتىن يانمايدۇ. ماۋۇ قىمارنى ئوينىيمىز، تاۋكا بۇزۇلمىسۇن دېسەڭلار كامىل كالىسىنى ئېلىپ ما يەردىن تىنى تارتماي يوقالسۇن. بولمىسا بىزگە كۈن يوق، — دېدى ھېلەك چەكەدى تۈۋۈي سېسىپ كەتكەن ئات چىشلىرى ئارىسىدىن ناسۋالىنى پات - پات تۈكۈرۈپ تۇرۇپ.

قىمارۋازلار بىر - بىرىگە قارىشىپ ئارسالدى بولۇپ قالدى.

— سالەك شاڭجاڭ دېگەن ناھايىتى كەلسە ساپكىسىنى قاملاشقان بۇقا - غۇنىجىنلارغا پەتتە كېسىدىغان بىر ھارام تاماق دەللالغۇ. ئۇنىڭدىن ھەجەپ قورقىدىكەنسەن، ئۇ ھەر كۈنى كەم

دېگەندە ئون ئادەمنىڭ موزاي - توپىقىنى ھارام يەيدۇ. ئۇنىڭ بىر كالىسىنى بىز يېسەك نېمە بوپتۇ. ھەجەپ ئۇنى بىزگە جەۋرايىل كۆرسىتىپ كەتتىنىڭ ھەۋا. جاننى ئالمايدۇ ئۇ تاز. كېچىچە سويۇپ، يېگىنىمىزنى يەپ، يەپ بولالمىغاننى ئۈلىشىپ ئۆيگە ئاپىرىپ بالىلىرىمىزغا پىشۇرۇپ بېرىمىز. ئاغزىمىزغا سىغىز سۈركەپ، چىش كاۋىكىمىزدىكى گۆشنى ئادەم بار يەردە كولىمىساق قانداق تۇتالايتتى ئۇ تاز. تاز دېسەم خاپا بولماڭلار جۇما تۇراخۇن، — دېدى روزەك شار.

— تاز دېگەن يالغۇز مەنمىتىم ئاداش، سىنىڭ قېيىناتاڭمۇ ئىلگىرىكىن تۇزلۇق قاپاقتەك تاز ئەمەسما، — دېدى تۇرەك تاز ھەۋلى مۇنەكتەك قارامتۇل كۆكىرىپ ھەم قورۇلۇپ تۇرۇپ.

— ھە گاچچىدە گەپنىڭ گوندىسىنى دېمەمسىلە، كالىنى يا بولسا مەختەم غاچچىدە بېسىپ سويسۇن، يا بولمىسا كامىل كالىنى ئېلىپ بۇ يەردىن يوقالسۇن! — دېدى ياسىن بېلىق غاز - غۇز ئاۋازدا.

— ئۇ كالىنى يېگىنىمىز يېگەن، سويە مەختەم. سالەك شاڭجاڭ دېگەن قىزىل باش جوھۇتنىڭ ھېلىغۇ بىر كالىسىنى ئوغۇرلاپ كەپسەن، بولسا ھەر كۈنى بىرىنى ئوغۇرلاپ ئەكەل. بىر پەتتە كەسكەن زىغىردەك ھوقۇقىغا تايىنىپ خەقنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچىدىغان ئوغرى ئۇ. نېمىسى بەلەن بولسا، ئېشىكى چىرايلىق كۆرۈنسە ئېشىكىنى، ئېتى چىرايلىق كۆرۈنسە ئېتىنى ئېلىۋالىدىغان دەيۇزنىڭ ھارام مال - دۇنياسىنى مۇشۇنداق جايلىماي بولمايدۇ، — دېدى روزەك شار.

— توي قىلىمىز دەپ پەتتە ئالغىلى كەلگەن چىرايلىق قىزلارنى بولسا «ئايرىم گەپ سورايمەن» دەپ، ئوغۇل بالىنى چىقىرىۋېتىپ ئىشخانىسىغا سولىۋېلىپ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى تۇتۇپ مۇجۇپ ئوينايدىكەن ئەمەسما. نەچچە قىز بالا قىز چىقماي ئېرى قويۇۋەتتى.

— بولدى، سويە مەختەم، بۈگۈن كالىسىنى يەپ ئەتە بىشىمىزغا كەلگەننى كۆردۈق، — دېدى تۇرەك تاز.

— كۆزەم كۆرمىدى. قولىقىم ئاڭلىمىدى جۇما ئاغىنىلەر ئەمىسە، بۇ تاۋكادا مەن يوق جۇما. خۇداغا ئامانەت. بۈگەنكى ئويىنۇشۇم، مەشەگىچە بولسۇن.

ھېلەك چەكەدى لوڭگىدە ئورنىدىن تۇرۇپ بەلۋېغىنى چىگىتىپ، تەلپىكى ئىچىدىكى پۇرلىشىپ كەتكەن پۇللارنى قوينىغا تىقتى.

— ئولتۇرە ۋە ماز. نېمە جالاپ خوتۇندەك يامانلايسەن. ئالدىڭدىكى تۆت سەر ئەرلىك گۆشۈڭنى ھېسابقا ئالمىغاندا چوكانغا ئوخشاش بىر نېمەدە سەن.

باياتىن بېرى گەپ قىلماي كۆزىنى يۇمۇپ جىمىمىدە ئولتۇرغان مۆمۈن مەلەك ئۆزۈن قوللىرىدا ھېلەك چەكەدىنىڭ بەلۋېغىدىن بىر تارتىپلا ئىزىغا ئولتۇرغۇزۇپ قويدى.

— ئالدىغا كەلگەن بىر قاسقان مانتىنى يېمىگەن تاز دېگەن شۇ - دە، مانا. ماۋۇ كالىنىڭ گۆشىنى سەن يېمەي چىقىپ كەتسەڭ، بۇ گۆش بىزگە سىڭەمدا. تەڭ يەيمىز. نېمە كۆرسەڭ تەڭ كۆرىمىز، ماۋۇ پۇلنى نېمىدەپ ئۇتتۇڭ. ئاچاڭغا ئۇسما ئەپ بەرگىلى ئۇتمىغانسەن ھەقىچان، ھە، مۇشۇ پۇلغا مۇشۇنداق گۆش يەپ تۇرمىساڭ، ھۇشۇقنى گۇپ - گۇپ ئاتالمايسەن. پۇلنى قوينىڭغا تىقىپ چىقىپ سېرىق قوناقنىڭ ئومىچىنى ئىچىپ شامال كىرسە ئېسىپ ئۆلسەن جۇماۋە چەكەدى. خەق سېنى باكا چەكەدى دېمەيتىكەن، بۇنداق ئەزان گۆش بۇنىڭدىن باشقا يەردە يوق. ئاناڭنىڭ قازىنىدىمۇ چامغۇر بىلەن ئۇماچ قاينايدۇ ھەۋە تاز. كىچىچە ئۆزەڭ يەپ، خوتۇن - بالىلىرىڭنى، ئاتا - ئاناڭنى گۆشكە تويغۇزۇپ، بالىلىرىڭنى خۇش قىلىپ، ئاتا - ئاناڭنىڭ دۇئاسىنى ئالامسىناۋا كالۋا چەكەدى، — دېدى ئابدۇمۆمۈن مەلەك ئېيىق تاپىنىدەك يوغان مۇشتىنى ھېلەك چەكەدىنىڭ

كومشىرىغا تىرەپ تۇرۇپ .

— ئۇنداق دېگىنىڭلار بىلەن كالا گۆشى ماڭا زىيان قىلىدۇ ئابدۇمۇمىناخۇن ، — دېدى ھېلىەك چەكەدى يالۇۇرغاندەك بوشاپ .

— زىيان قىلىپ ئىچىڭگە بىرمە قىلامدۇ ماز پايىنەك ، لاتا .

— ئىچىمنى سۇرۇپ ، يېلىمنى تاشۇرۇۋېتىدۇ دەيمەن .

— بۇگەن سەن بۇ گۆشنى يېمىسەڭ ، ھەممىمىزگە زىيان قىلىدۇ ، — دېدى مەخەتخانمۇ جانلىنىپ .

— ئىچىمىزدىن مانا مۇشۇنداق ئىش بۇزدى مۇناپىقلار تولا چىققاچقا ئىتىنىڭ كۈننى كۆرۈۋاتىمىز ، — دېدى تۇرەك تاز چىلىمغا نىشە باسقاچ كوتۇلداپ .

— يېمەي - يېمەي ، ئۇچەيلىرىڭ كونا كۆلنىڭ يالپۇزىدەك ياغسىزلىنىپ كۆك ئۇچەي بوپ كەتكەن قەلەندەر ، پاقا يىلان يېگەندەك يالماپ يېسەڭ ئىچىڭنى سۇرۇپ كۆتۈڭنى تەتۇر ئۆرۈپ پۇروكۇڭنى يۇمۇلماس قىلىۋەتەمدۇ ؟ ... ئاز - ئازدىن سىغىپاتار نان بىلەن يېمەمسەن قەلەندەر .

— ماقۇل ، ماقۇل بولدىما ، ئۆلەممۇ بى يەي .

— ھە مانا ئەمدى ئوغۇل بالا بولدۇڭ خوسا .

— كالالاڭ ئۇچ يۈز بولسۇن كاملەم ، — دېدى ياسىن بېلىق ھىجىيىپ .

— تايىنلىق باكاغىلام يېمەمسەن ياسىنكا . دەريادىن باكاغا بېلىق تۇتۇپ يەپ كۆنگەندىكىن ، نېمە دەيدا ، بازارغا بېرىپ باق ، كام دېگەندە مىڭ بەش يۈزگە بەرسە تېخى .

— ماۋۇ بازار ئەمەس كاملاخون ، كالىمۇ سىلىنىڭ ئەمەس ، بوپتۇ ، بەش يۈز بولسۇن ، مەشەدە قانچە ئادەم بولسا شۇنىڭغا تەڭ چاچىمىز . پۇلنى ئوتتۇرىغا تاشلايمىز ، تاۋۇكاغا چۈشسىلە ، بولمىسا يوقىلىڭلا ، قىمارنى بۇزۇپ پاراكەندە قىلغىنىڭلارمۇ يېتەر . باياتىن بېرى بىر مۇنچە قىمارنى

يېدىڭلار ، — دېدى روزەك شار .

— بولدى ، ھېساب ھەۋە شار . سەن تېرەكنىڭ ئۇچىدىن سەكرەپمۇ ئۆلمەي شار دەپ نام ئاپتىكەنسەن . مەن چۈشسەم تېرەكتىن چۈشەمتىم ، ناھايىتى پۇلدىن چۈشىدىكەنمەن . ھېساب ، سويە مەختەم .

— ئەمىسە بىر كىشلىكى مېنىڭ ئەجرىمگە ھېساب جۇما .

— چىدىماسلىق قىلمىساڭچۇ مەختەخان .

— ھە چىدىغاچقا ئۆينى بېرىپ ، قارنىڭىزغا بۇقىنىڭ پودىقىنى تىقاي دەپ مېڭىۋاتقاندۇ . تاۋۇكادا يەنە چاتىرىقىمغا نوغۇچنى قىستۇرۇپ دو بارمۇ دەپ مەن چۈشۈمەن جۇما يانا تۇراخۇن ، — دېدى مەرەمنىساخان .

— ھە بولدى ، بولدى ھېساب . سىلە پوكانچىلىق قىلمىڭلا ، خوتۇنۇڭلار بىز بىلەن مەيدە قېقىشسۇن مەختەخان . بولاڭلا .

تاۋۇكا توغاي چۇچىلىغىچە بولۇپ ھەممەيلەن موللاق ئاتتى . كامىل ئوغرى ھەمىسىنىڭ پۇلىنى سېيرىپ تەلپىكىنى توشقۇزغاندىن باشقا ھەر بىرسىنى بىر مۇنچىدىن قەرزگە بوغۇپ قويدى . ھېلەك چەكەدى مىڭ قېتىم تاپا قىلاي دەپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ بولۇپ يەنە جىممىدە سالپىيىپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئۇنىڭ ئۇيقۇسىز ، كونا گۆردەك ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرى يېرىم يۇمۇلغان ھالدا كالا گۆشى يەۋاتقانلارغا يەر تېگىدىن تىكىلەتتى . گۆش يۇمشاق ھەم تەملىك پىشقان بولسىمۇ ھېچكىمگە تېتىماي قالدى . باش ئەزان بىلەن ھەممەيلەن ئۆزلىرىگە تەگكەن خام تاراج گۆشلىرىنى چاپانلىرىغا يۆگەپ تارقاشتى . كامىل كەتمەك بولۇۋىدى ، مەرەمنىساخان ئۇنىمىدى . شۇ تاپتا مەرەمنىساخان مەختەخاننى تىرىك كۆمۈۋەتكۈسى كېلەتتى . ئۇ بىر تەرەپتىن قاتتىق ئۇتتۇرۇپ ئالىقىنىدىكى غىلتاڭ ئۇشۇقتەك بولۇپ قالغىنىغا چىدىمىسا ، يەنە بىر تەرەپتىن كامىلنىڭ يۇڭلۇق مەيدىسىگە چاپلىشىپ قېنىپ بىر

ئۇخلىيالمىغانلىقىغا چىدىماي قالغانىدى .

— مەن كېتەي ، — دېدى كامىل يېلى چىقىپ كەتكەن تۇلۇمدەك سالپىيىپ ، مورىغا يۆلىنىپ خورەك تارتىۋاتقان مەخەتخانغا قاراپ قويۇپ .

— نەگە كېتىسەن .

— شامال تەرەپكە .

— كەتكۈزمەيمەن .

— نېمىشقا كەتكۈزمەيسەن ؟

— سەن مېنى يالغۇزلاپ قويۇپ نەگە كېتەتتىڭ . مەن يەنە ئويناي مەن .

— ھېلىمۇ ھەممە نېمەڭنى ئۇتتۇرۇپ كۆتۈرەلمىگۈدەك قەرزگە بوغۇلدۇڭ ، شۇنچە بولا - كىتە ئويناپ بەرسەممۇ ، ساڭا بۈگۈن پەقەت كەلمىدى . ئەمدى نېمەڭنى تىكىسەن ؟

مەرەمنىساخان مورىغا يۆلىنىپ بوينىنى قىسىپ ئۇخلاۋاتقان ئېرىگە قاراپ قويۇپ ، كامىلغا پۈتۈن يۈتۈۋەتكۈدەك تىكىلىپ پەس ئاۋازدا پىچىرلىدى :

— ئۆزەمنى تىكىتىم ، — لەۋلىرى تىترەپ ئاغزى قۇرۇپ كانىيىدا نەملىك قالمىدى . كامىل جىممىدە چەكچىيىپ قاراپ بىردەم تۇرغاندىن كېيىن مەخەتخاننىڭ قان يۇقى يۈزلىرىگە نەپرەت ھەم ئۈچمەنلىك بىلەن يېنىشلاپ قاراپ قويدى .

— سەن ئاۋۇ ماز ياڭاق ئېرىڭدىن قورقمىغان بىلەن مەن خۇدادىن قورقىمەن . زاراتتىكى تۈرمە ماڭا خۇدانى تونۇتتى . ھەرقانداق مانا مەن دېگەن خۇدانى تونۇمايدىغان نوچى ئەركەك زاراتنىڭ تۈرمىسىدە بىر كېچە ، پەقەت بىر كېچە - كۈندۈز ياتسىلا خۇدانى تونۇيدىكەن . مەن توۋا قىلدىم ، بۇندىن كېيىن ھەرگىز ئېرى بار خوتۇنغا كۆز سالماس بوپ كەتتىم . بۇ مازەك ئېرىڭ ھار ئالمىغان بىلەن خۇدايىم ھار ئالىدىغان ئىشكەن .

— زاراتتا ئۇغۇرلۇق قىلىپ تۇتۇلۇپ قالدىڭمۇ ؟

— مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن تارتىپ ئوغرى . ئەمما ، تۇتۇلۇپ باققان ئوغرى ئەمەسمەن . خۇدا ھەر ئادەمگە بۇ دۇنيادا تايىنىپ ياشايدىغان بىردىن ھاسا بېرىدىكەن . ماڭا مۇشۇ ئوغۇرلۇقنى ھاسا قىلىپ بەرگەنىكەن . ھازىرغىچە ئوغۇرلۇق قىلىپ تۇتۇلۇپ باقمىدىم ...

— قانداق بولۇپ تۇتۇلۇپ قالدىڭ ؟

— بىر جالاپ تۇتۇپ بەردى .

— بىر بوزۇق بىلەن نەپسىڭنى قاندۇرغۇچە زاراتىنىڭ چۆلدە بىر ئەر قېرى مىدە ئېشەك تېپىلمىدىما ؟ خوپ بوپتۇ ... ھەي ... ھوي مەختەخان ... ماڭ جوگۇ گۆشتىن بىر پارچە ئېلىپ ئايتىللانىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ كەل ، ئاتامىلار ئېغىز تەگسۇن .

— ھېرىپ ماڭغۇدەك ھالىم قالمىدى ...

— تاڭ ئاتقاندا گۆش كۆتۈرۈپ يۈرسە پايلاقچىلار گۇمانلىنىپ بىردەمدە تۇتۇپ بېرىدۇ ، — دېدى كامىل ئاچچىقلىنىپ .

— كامىلەم راست دەيدۇ خوتۇن ، — مەختەخان شۇنداق دەپلا يەنە ئۆيقۇغا تەگدى .

— ئۆلسەڭمۇ بى قۇتۇلادىم ئېيەكىم سەن لامزەللىدىن .

— بۇ ساڭا خۇدايىم مەخسۇس بۇيرۇپ سوقتۇرۇپ بەرگەندەك ئەر . بۇنداق ئەرنى يەر يۈزىدىن تاپالمەيسەن .

— سەنچۇ ؟ سەن ئەر بولماي توپاقما ؟

— مەنمۇ سېنى خوتۇن قىلمايمەن . سەنمۇ مۇشۇ مەختەخاندىن باشقا ئەر بىلەن بىر ئۆيدە بولۇشۇپ بولالمەيسەن . خۇدايىم ئىككىڭلارنىڭ نىكاھ ئىشىڭلارغا كەلگەندە ئاجايىپ بەلەن تەڭشىگەنىكەن .

— ئەمىسە مەن بىلەن ئوينايسەن .

— تۇتە ماۋۇ پۇلنى ، ئەمدى ئوينىمايلى !

— چېكەڭگە تاڭ بۇنداق سىبىق سەدىقەڭنى ! سىبىنىڭ

ئالدىڭدا تىلەمچى بولغىنىمدىن قەرزدار بولغىنىم خوپ .

— ئەمىسە نېمەڭنى تىكىسەن ؟

— ئۆيۈمنى تىكتىم .

— ياق تالادا قالىسەن .

— سېنىڭ نېمە چاتىقىڭ . ئۆيۈمنى پۇلغا چاقە .

— يا ... يا بولمىسا سىڭلىڭنى ...

گەپنىڭ ئايىغى چۇشمەيلا قاداقچىلاپ بىر مۇشت تېگىپ كامىلنى ئىنجىقلىتىپ قويدى . مۇشت تۇيۇقسىز قورساققا تەگكەچكە كامىل تىنالماي تاتىرىپ چوڭ كۆزلىرى چەكچىيىپ بىر دەقىقە تۇرۇپ قالدى . ئۇ دېمىنى رۇسلاپ ئۇرماق بولۇپ قولىنى كۆتۈرۈپ بولغۇچە مەرەمنىساخان تامبىلىغا ئېسىۋالغان ساغرا غىلاپتىن جەرەن مۈڭگۈزىدىن ساپلانغان سېرىق بۇيا خەنجىرنى چىقىرىپ بولدى .

— باياقى كالاڭدەك سويىمەن ھەۋە سەندەك خۇمسىنى . تۇۋا قىپتىمىش تېخى . سىڭلىم بىلەن تەڭ تالىشىپ غاجايدىغان پايخۇن بولامسەن قالماق .

— بايا دېدىميا ، ئەمدى سەن بىلەن ...

— ھە ئەمدى مەن سېنىڭ نەزىرىڭدە ھېچبىر تاۋاق بولدۇمما ، بەتبەخت !

— بولدى ، بولدى ئوينىمىساقلا مۇشۇ خاپىلىقمۇ يوق .

— بولدى ھېساب . سېنىڭ دېگىنىڭدەك ھەمىدەمنى تىكتىم . ئەمما ، ھەممە قەرز - پەرزنى ھېسابلاپ تۆپىدىن بەش يۈزنى بېرىسەن .

— ئۆچيۈز بولسۇن ... نىكاھ قىلىمىز جۇما .

— ياق بەش يۈز . كېمى يوق . ئۇ تېخى نارەسىدە بالا .

— بولدى ھېساب .

كامىل تەلپىكىدىكى پۇرلەشكەن پۇللارنى تاۋكاغا تۆكۈپ بەردى . مەرەمنىسا ساناپ تامبىلىنىڭ يانچۇقىغا تىقىپ :

— ھە ئېتمىشتۇقما؟
— بەك ئۈيقۇسىراپ كەتتىم. ئەتە قىلىمامدۇق.
— نەپسىم تاقىلداپ كەتتى دېگىنا. بوپتۇ بېشىمدىن ئۆرۈپ - چۆرۈۋەتتىم سەن نامەردنى.
— ساڭا دەپ قويااي، پەقەت بۇگۈن بىر كېچىلىك جۇما. ئەتە تالاق قىلىۋېتىسەن... ئاۋايلا... جوھۇت... قوپە ھوي لامزەللە. نىكاھ ئوقۇ... ھۇ لاتا غىلاپ.
مەرەمنىساخان ئۇخلاۋاتقان ئېرىنى مۇشت بىلەن بىر ئۇرۇپ يۇمىلىتىۋېتىپ ئۇن سېلىپ يىغلىغانچە ئۆيدىن چىقىپ كەتتى. مەخەتخان نېمە ئىش بولغىنىنى ئاڭقىرالماي مەڭدەپ گاڭگىراپ:
— ھە... ھە... مېنى ئۇرغان قايسىڭ. مېنى كىم ئۇردى. ھە... كامىل... سەن... سەن ئۇردۇڭما؟
كامىل مەخەتكە ئۈنسىز ئېچ ئاغرىتىپ قاراپ «توۋا!» دەپ ياقىسىنى تۇتتى.

13

ئاخشام كۆكتە يۇلتۇزلار بەسلەشكەندەك جۇلالىق پارقىراپ كەتكەندى. يېرىم كېچىدىن كېيىن قىلۋىدىن شامال چىقىپ قورۇم تاغلىرى تەرەپتىن شالاڭ بۇلۇتلارنى ھەيدەپ كېلىپ تەكلىماكان ئاسمىنىدا ئالا كالىنىڭ دۈمبىسىدەك قارا - ئاق بۇلۇتلارنى لەيلىتىپ قويدى. قۇياش چىقماي تاڭ ئاتتى. بۇلۇتلار ئارىسىدىن زىندانىنىڭ كىچىك تۈڭلۈكىدىن چۈشكەن قولغا چىقماس نەيزىدەك نۇر يەردىن ئەمدىلا باش كۆتۈرۈپ كۆكەرگەن بۇغداي مايسىلىرىنى كۆلدۈرگەندى.
مۇز تاغدىن كېلىۋاتقان نەمخۇش سالقىن شامال تەكلىماكان قۇملۇقى پۈركىگەن قۇرغاق، جەزىرە ھاۋاسى بىلەن يىملىشىپ ئەتىگەننىڭ جانغا راھەت ساپ ھەم سالقىن سەھەر پەيزىنى ھاسىل

قىلغانىدى. «مۇشۇ سالقىن، ساپ ھاۋا بولغاچقىلا ئادەملەر ھەر ئەتىگىنى پاقلان گۆشى يېگەندەك بىجىرىم ئۆرە تۇرۇۋاتىدۇ. بولمىسا يىلىكىنى ئۇزۇۋېتىدىغان قۇۋۋەتسىز قۇرۇق تاماقتا ھەممە ئادەمنى قارا شامال كېسىلى بېسىپ قۇرۇپ ئۆلەمتى. تېخى بۇرۇنقىدەك ساپ ھاۋا بولىدىغان بولسا باللىرىمىز چوڭ توغراقتەك، پۇت - قوللىرى سوقا - سەندەلدەك يوغان ئادەملەردىن بولۇپ ئۆسەتتى. مانا ئەمدى ئۇ چۆللەرگە ئادەملەر چېكەتكىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ ئۇنداق ئۈچ مىڭ يىللىق قاغا چاڭگىسى بار پو توغراقلارنى كۆھىقاپنىڭ ئاغزىدەك دەم تارتىپ يەپ تۈگەتتى. قىرىۋەتتى. سېيرىپ - سۈپۈرۈپ خۇددى بۇرۇن بۇ يەردە گىياھ ئۈنۈپ باقمىغاندەك، قۇملۇقتىن باشقا ھېچنېمە يوقتەك قىلىۋەتتى. ئاشۇ يوغان توغراقلار، قېرى توغراقلار بولغان بولسا ئەتىيازدا بىر دۆرەم، كۈزدە بىر مەرتەم توغراق يىلتىزىغا بىر پالتا چېپىپ توغراق سۈيى ئىچۈرۈپ قويالىساق، باللىنى ھەرقانداق كېسەل چىرمىۋالالمايتتى بىر، بالا جىگلەپ قالمايتتى، يوغان توغراق بىلەن بوي تالىشىپ بوي تارتىپ يوغان ئادەم بولاتتى ئىككى. پەقەت ئاغرىق - سىلاق بولمايتتى ئۈچ. توغراقلار بورانغا دالدا بولۇپ، دەشتى قۇم يۇرتقا بېسىپ كىرمەيتتى تۆت. يۇرت قۇرۇپ، ئادەملەر ئاغرىقچان كېسەل كۆرپىسى بولمايتتى بەش.

— ھاي ... ھاي ... ئايتىللاخان نەگە ماڭدىڭىز؟!

ئايتىللاخان چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىگە گەپ قىلغان سىيىت ئەۋەلنى كۆردى. سىيىت ئەۋەل كالتا، ئىنچىكە قىزىل تۈكلۈك پاچاقلىرىنى تىزىغىچە تۈرۈپ قويۇپ ئەمدى كۆكەرگەن بۇغدايغا كۆل چاچقىلى تۇرغانىدى. ئۇنىڭ كوماك ئاغزى بىلەن ئاسمان تېگىدەك زەڭگەر كۆزلىرىنى سىرىق سىمدەك قويۇق ساقال بېسىپ كەتكەنىدى. گەپ قىلمىسا سىرىق مايمۇنغا ئوخشايتتى. «بۇ ئوغرى مۇشۈك، قېرى باخشى ھەجەپ

ئەندىكتۇردىيا» دېگەن خىيالغا كەلدى ئايتىللاخان.

— كۆك ھاڭگىنى چاتىرىقىڭىزغا قىستۇرۇپ نەگە ماڭغانسىز سۆيى بەلەن پاختىدەك يۇمشاق خېنىم.

— سەتىلىكنى، قېرىغاننى تۆيمايدىغان ئابدال كۆسۆگى، تۆگمەنگە ماڭدىم. كېپىڭىنىڭ سەتىلىكىدىن چىشىڭىز قالماپتۇ. داشماق سېرىق مۆلۈن. قېرىغاندا ھالىڭىغا تەن بېرىپ، ئۈمىچىڭنى ئىچە.

— تۆگمەن كەينىڭىزدە قالسا، ھاڭگۋاتۇرنىڭ سۆڭگىچى خۇشىيىقىپ ھاڭگىغا ماقۇل دەپ كېتىۋەرمىسۇن دەيمىنا ئەمدى. زەيلىكتە مىدىدىن بىرنى كۆرسە سىزنى تاشلاپ، نېسىدىن تەلىيىم يوق دەپ مىدىنى نەخلىگىلى كېتىپ قالامىكىن دەيمىنا ئەمدى.

ئايتىللاخان ئەتراپىغا بىر قاراپلا ئېشەكنىڭ تۆگمەنگە ماڭماي ئېشەك ئۇتلايدىغان قەيلاڭغا يول ئالغىنىنى بىلىپ ئېشەكنىڭ بېشىنى بۇراپ تاياق بىلەن تازا سالدى. ئېشەك تاياقتا چىدىماي تۆگمەن تەرەپكە جۆنەپ ھاڭراپ چىچاڭشىغىلى تۇردى. ئەمما، ئۆشنىسىدىكى بىر تاغار بۇغداينىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان ئايتىللاخان بىلەن يۈكنىڭ ئېغىرلىقىدىن چىچاڭشىشلىرى كارغا كەلمىدى. شۇڭا سوكۇلداپ، يۈگۈرۈشكە مەجبۇر بولدى.

— رەھمەت ساڭا جۇما سېرىق مەدەك سىيىتەك باي... ھا... ھاي... جاھاننىڭ غەملىرى بېسىپ تۆگمەندىن ئۆتۈپ كېتىپتىمەن.

— جاھاننىڭ ئىشلىرىنى سىزدەك كۆرپىسى يۇمشاق، يوتقىنى يوق ئاق جوۋانلار قىپ بولالمايدۇ... بولمىسا ماۋۇ گەپكە كىرمەيدىغان ئېشەككە مىنمەي مەندەك ھاڭگۋاتۇرغا مىنىڭە. يۈكىڭىز بىلەن قوشۇپ تۆگمەننىڭ كويلىسىغا ئۇدۇل ئاپىرىپ، ئۈگۈتلىرىڭىزنى خېمىر قىلىپ چىقىرىپ بېرەي بولمىسا.

— تايىنلىق، پو ئاتما. سېنىڭ تۆگمەنگە ئاپىرىشىڭ ئاشۇ

كوماك ئاغزىڭدەك يېلى قاچىدىغان ئەسكى كورەككە ئوخشايدۇ . ئۆيەڭنىڭ كونا تۇگمىنىنى چۆرىيەلمەي بولغان يېرىڭ شۇ . بىزنىڭ ئۇكوۋتتى سېنىڭ پۇچۇق تاشلىق ساپال تۇگمىنىڭ ھەرگىز ئېزەلمەيدۇ سىيتەك .

— گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمايدۇ - دە ، سەن ۋات - ۋاتقا ، تۇگمەنگە ۋاق قاپسەن ، ئايۇپ باز - بازنىڭ تېشى چوكانلارنىڭ ئۆچرىتىدە قالدىمىكىن ھەقاچان .

— تېخى ۋاقچى ئەمەس . مەنمۇ قورۇق قالماسمەن .

ئايتىللاخان ئاغزىدا شۇنداق دېگىنى بىلەن ۋاقچى قالغىنىنى ئېشىكىدىن كۆرۈپ تازا سالدى . ئېشەك شورلۇق قورغاق توپىنى توزۇتۇپ تېخىمۇ بەكرەك سوكۇلداپ ، بۇرنىغا كىرگەن ئاچچىق شور توزاندىن پۇشقۇرۇپ خىتىلداپ يوگوردى . سىيت ئەۋەل ئايتىللاخاننىڭ ئېشەك دولىسىدا تولغىشىپ كېتىۋاتقان چىرايلىق بەللىرى ، بېلەكتەك ئىككى ئۆرۈمە چېچى ، تولغان ساغرىسىغا ھەۋەس بىلەن قاراپ قالدى .

ئايتىللاخان تۇگمەنگە كەلگەندە تۇگمەن ئالدىدا ئالاقاچان ئوندىن ئارتۇق ئادەم ئۆچرەتتە تۇرۇپ بولغانىدى . ئايتىللاخان چاپاق كۆزلۈك جانىخان دېگەن ئاغزى يۇمشاق قىرى بۇۋۇمنىڭ كەينىدىن ئۆچرەت تۇتتى . جانىخاننىڭ قارا ھاڭگىسى بىلەن ئايتىللاخاننىڭ سۇر ھاڭگىسى بىر - بىرىگە ھاڭگىچىلىق قىلىپ توختىماي ھاڭرىشىپ ئۇلارنى تۇزۇك سالاملاشقىلىمۇ قويمىدى . ئىككىسى ھەم تېرىكىپ ، ھەم كۈلۈشۈپ ئېشەكلىرىنى تولا ئۇرۇپ ، تارتىشىپ يۈرۈپ ئاران جىم قىلدى . ئەمدى ئەھۋال سورىشىپ تۇرۇشىغا ئۇستۇبىشى ، ھەتتا قاش - كىرپىكىگىچە ئاق ئۇن بېسىپ ئۇندا يۇمىلىغاندەك بولۇپ كەتكەن پوستەكچى ئايۇپ باز - باز ئاغزى پالاقتەك كۈلۈپ يوگۇرۇپ كەلدى .

— ھە ئايتىللاخان تېزلىقما ، تېزلىق تۇردىڭىزما . ئۆي ئىچى باللا تېزلىقما . ھەجەپ يوقاپ كەتتىڭىزا ، ئۇزاق بولدى ئۇن

تېگىشلىكى كەلمەس بولۇپ كەتتىڭىزىيا. بىزدىن رەنجىپ ئاچچىقتىكى هاقىل باينىڭ سىز تۈگمىنىگە كەتتىڭىزمۇ ياكى خىتاينىڭ ئۇنى ئاقكەن، لەغمەن بەلەن چۈشىدىكەن دەپ سوپۇن سالغان ئۇنغا كۆنۈپ قېلىپ زاراتقا كەتتىڭىزمۇيا. بارمايمەن دېگەن تۈگمەنگە ئاخىر كېلىدىغان گەپ جۇما. ئاخىر يەنە بىزنىڭ تۈگمەن ئەسقاتىدۇ. كۆڭلىڭىزنى ئالساق ئالدۇق، ھەرگىز خاپا قىلمىغاندىمىز، مانا يەنە كەپسىز. مۇشۇنداق جاھان بۇ. ئات ئايلىنىپ ئوقۇرنى تاپىدۇ. بىزنىڭ تۈگمەننىڭ ئۇنى دېگەن شۇنداق بەلەن بولۇپ كەتتى تازا. ئۆتكەندە سەل قارا چىقىپ قالغان، ما قېتىم ئاپىرىپ يەپ بېقىڭە، ھەجەپ بىلمەپتىمەن دەپ كېتىسىز جۇما. ئاشۇ ئانىڭىزنىڭ سۈتىدىن ئاق ھەم ھالال.

— ۋاي، ھەر قېتىم شۇنداق دەيسىز، سىزنىڭ پوقىڭىزنى يېگەن ئىتمۇ ھەپتە يالغان قاۋايدۇ ئايۇۋاخۇن، قاغا بالىسىنى ئاق دېگەندەك ھەر قېتىم ئاق دەيسىز. لەغمەن سالسا كونا ئىشتان باغدەك توم ھەم قارا.

— قانداق جانىخان ئاچا تىژىلىقما. ئېشەكنىمۇ بەك ئوبدان بېقىپسىز. سەمرىپ بەلەن بولۇپ قاپتۇ، ھېلىقى سېرىق ئىنەك بۇ يىل تۇغدىما، بۇلتۇر قېتىق - قايماقنى ھەجەپ يەپ - ئىچىپتىكەنمىز. ئەمدى بۇ يىل بۇلتۇرقىنى كۆشەيدىغان ئوخشىمامدۇق. ئۇ سېرىق ئىنەكنىڭ سۈتى بەك تاتلىقتى، مېزىلىكتى.

— ۋاي بۇ يىلمۇ خۇدايىم بۇيرۇسا، قېتىق - قايماق سىزدىن ئايلانسۇن بالام ئايۇۋاخۇن، كالا تېخى تۇغمىدى. تىژىلىق بولسا مۇشۇ ئاق ئۆرۈك پىشاغا يېقىن تۇغامىكى.

— بۇ يىل كېيىن قاپتۇ ھە. بۇقىغا بالدۇر قويمىغانما؟ ئۆرۈزقى پۈچەك ياش بۇقىغا قويۇپ قالمىغانسىلە، ئۆرۈزقى قاتمىغان ياش بۇقىدىمۇ تۇتال بولمايدۇچا.

— دەسلەپ بۇقىغا چۈشكەندە ئۇرايىماخۇن ئىنەكنىڭ

كۆيلىسىگە توپا ئۆرمايلا ئەكەپتىكەن . تۈتال بولماي كېيىن ئۇمىدا
يەنە بۇقىىغا چۈشۈپ تۈتال بولدى . شۇڭا بۇ يىل كالا تۇغۇشتىن
ئىككى ئاي كېچىكىدىغان بولدى . خۇدا بۇيرۇسا كالا تۇغسا تۇنجى
ئوغۇز سۈتىنى ئېلىپ سىز ئايۇۋاخۇنغا ئايرىم پىشۇرۇپ بېرىمەن
بالام . بەرمەمدىغان ، سىز بىزگە يىل بويى بىر ئوبدان ھالال ئۇن
تارتىپ بېرىۋاتسىڭىز . بۇ ياخشىلىقىڭىزنى ئۇنتامدىغان جېنىم
بالام ، سۈت ـ قېتىق سىزدىن ئايلانسۇن .
ئايۇپ باز ـ باز جانىخانىنىڭ گېپىنىڭ ئايغىنى تاشلاپ
ئايتىللاخانىنىڭ پېشىدىن يانغا تارتىپ پىچىرلىدى . «سەت دۈانى
ئەبگار ، تۇرغان ـ پۈتكىنى تاما بىلەن ھارامدىن پۈتكەن قەلەندەر ،
كىمدىن نېمە چىقار ، نېمىنى ئۇندۇرۇۋالارمەن دەپ خەقتىن
كېلىدىغان نەپسلا ئويلاپ تاما بىلەن يۈرىدۇ ، يەيدۇ ، ئالىدۇ .
چاپىنى بەلدىن ، ئىشتىنى تىزىدىن ئاشمايدۇ . بۇ قەلەندەرنىڭ»
دېدى جانىخان ئايۇپنىڭ كەينىدىن ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ . «
مەن قىلارمەن ئوتتۇز ، خۇدايىم قىلار توققۇز ، دېگەننىڭ دەل
ئۆزى شۇ ـ دە . يەنە ماۋۇ چوكاننى ھارام نەپسىگە سۆرىگىلى
تۇردىمۇ دەيمەن بۇ قارا يۈز ، ئۇ دۇنياغا بارغاندا ئاشۇ قىنىدا
تۇرمايدىغان بىر نېمەڭدىن دوزاققا ئېسىپ قويىدىغۇ سەن
دەيۈزنى » دېگىنىچە توۋا دەپ ياقىسىنى تۇتۇپ ئىستىغپار ئوقۇدى
جانىخان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن گەپلىرىگە قۇلاق سالدى :
«بۇگۇن بولمايدۇ . شۇنداق قاملاشمىغان ئىشنى قىلىپلا بېرىپ
بالىغا ئەمچەك سالسام ، بالا ھەپتە ـ ئون كۈن ئاغرىيدۇ . پاسىق
پېتى ئاق ئۇننىڭ تۆپىدە ئولتۇرسا يەر چىقىرايدۇ . »
ــــ ھەي ... ساراڭ بولما ، يولدا ھېزىزى بەگ ھاجىنىڭ
ئۆستىڭىدە بويۇڭنى سۇغا سېلىپ پاكىز بېرىپ ئەمچەك سالساڭ
بالا ئاغرىمايدۇ ، ساراڭ . بوپتۇ ، يەنە ئون جىڭ قوشۇپ بېرەي
ماقۇلما . بەك سېغىنىپ ، سېنى كۆرسەم خام يېگۇدەك بولدۇم .
بىلەمسەن ؟

— ياق ، بالىنى ئەمچەكتىن ئايرىغۇچە غىت قىسمىسام ، بالىدىن زىيان تارتىمەن . سەنمۇ ئاقىنىڭ ئۇستىدە پاسىق يۇرمە . مۇشۇنداق قىلىپ ئاخىر تۇگمەن تېشىغا باستۇرۇلۇپ بېشىڭنى يەيسەن .

— ئاغزىڭغا بىر قويىمەن باكا . پوق يېمە . بۇگەن ھەنېمە قىلىپ سېنى ھۆلدىمەي يولغا سالمايمەن . نۆۋىتىڭنى ھەممىنىڭ كەينىگە سۇرۇپ كۆز باغلانغاندا يولغا سالىمەن سەن بۆلاق مانتىنى .

— ھە قانداق قىلساڭمۇ بولمايدۇ . ئۆزى ئاللىقاچان ھۆل بولۇغلۇق ، ئاي ئاخىرى قانغا بويالغان جىلغا دېگەن كىنونى كۆرگۈڭ بارمۇ يا سەن داپ يۇزنىڭ .

— يالغان گەپ قىلما . مېنى گوللاپ بولالمايسەن .

— ئەمسە ھېلى تۇتۇپ باقارسەن . تۇخا بوغۇزلىغاندەك بولىسەن .

— كۆزۈمگە ھەجەپ سەت كۆرۈندىڭا بۇگەن . مەن يېمىگەن مانتىدەك ئاياپ كەتكىنىنى كۆ تېخى .

— ئەمسە كېتەي . سەندىن ئۇن تېگىشمىگەنگە ئۇنسىز قالسام ئۇنى كۆرەمەن . ھالال ـ ھارام دېمەيدىغان نەپسى بالا .

— نەگە ، نەگە يامانلايسەن . تۇزان ھەققىنى پاتۇرۇپ تۇتىدىغان يەرگىما

— تۇگمەن دېگەن تولا . تۇتسا ئۇننى تۇتا . مېنىڭ بىر پېرىمنى تۇتىسىلا مەن رازى .

— بولدى كەتمە . بەك سېغىندىم . يەنە چىدىمايمەن سەن ئازگالچىغا . ھازىر ئۇنىمىساڭمۇ ئۇنىڭغا قوشۇپ تارتىپ بېرىمەن ، گېپىم گەپ .

— يالغان گەپ قىلما ! تۇرسۇن پاخپاقنىڭ ئالدىدا بىر تال دانىنى مىدىرلىتالمايسەن .

— ساڭا ئاتاپ ئايرىم تىقىپ قويغىنىم بار . جىگدىن

چىققاندا كۆز قىسىپ قويىمەن . غاچ كۆتۈرسەن . خۇدايىم سېنى نېمىشقا چىرايلىق يارىتىپ قويۇپتىكى . ھەر كىم كۆرسە دۇرۇت ئوقۇپ تۇرسىمۇ ئازىدۇ . ئايۇپ شۇنداق دەپ ، يىراقلاپ كېتىۋېتىپ تويۇقسىزلا :

— ئاپلا ! — دەپ ئىڭىكىنى تۇتۇپ يېنىپ كەلدى . ئايتىللاخاننىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلدى . «ئەمدى يەنە نېمە دەيدىغاندۇ بۇ رۇدىپاي ئىچىمنى سىقىپ .»

— ھە راست ، دەيمەن دەپ كۆڭلۈمگە پۈكۈپ يۈرگەن نان تېگىدىغان گەپنى دېمەي كەتكىلى تاس قاپتىمەن ئەمەسما ، — ھېلىقى ... ھېلىقى بالاڭنى بېقىپ بېرىۋاتقان سىڭلىڭنىڭ ئېتى نېمىتى ؟ ئۇ چوڭ بولسا سەندىنمۇ ئېسىل چوكان بولىدۇ جۇما .

— ھەمىدەم ، ئۇنى سوراپ نېمە قىلاتتىڭ قىزىل باش .

— ھە ، ھەمىدەم . خۇش بوپ كېتەي شۇنى ماڭا بەرگىنە . بالا باققۇچۇم خوتۇنۇمنىڭ مارجىنىنى ئېلىپ قېچىپ كېتىپ بالا باقىدىغان ئادەم يوق . ئانامنى ئەكېلىۋالغان . ئانام كېتىمەن دەپ خاپا قىلىۋاتىدۇ .

— بالامنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇۋېتىپ قورقۇپ قېچىپ كەتتى . ھازىر ئاچامنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتىدۇ . ئۇنى كۆرە كۆزۈم يوق .

— ئەكېلىپ بېرە . ئايدا بىر چارەك ئاق سۈزۈك قوناق ئۇنى بېرەي . بالامنى بېقىپ بەرسۇن .

— بالىڭىزنىڭ بېلىنى سۇندۇرۇۋەتسە سىزگە بالا تۆلەپ بەرگۈچىلىكىمۇ يوق . شۇڭا مەنمۇ باشقا ئادەمگە باقتۇرۇۋاتىمەن .

— بالاڭنىڭ بېلىنى قەستلەپ سۇندۇرمىغاندۇ . باشقا بالا باققۇچى تېپىۋالغىچىمۇ بولسا بېقىپ بەرسۇن . ماقۇل دە ، ئادەمنىڭ ئادەمگە ھاجىتى چۈشىدۇ . مۇشۇ باش قېتىمقىچىلىقىمنى ساقايتىپ بەرگىنە . نېمە دېسەڭ شۇنى قىلىپ بېرەي . مۇشۇ خاپىلىقتىن بېشىمنى بىر ساقايتىپ قويە .

— بولمامسىناۋا كاس - كاس ، — تۆگمەنىنىڭ باشلىقى تۇرسۇن پاخپاق چىقىپ بىر ۋارقىرىۋىدى ، ئايۇپ غىلىڭ قىلماي تۆگمەنگە يۈگۈرۈپ كىرىپ كەتتى .

— ھەمىدەمنى ماڭا بەر ، بالامنى بېقىپ بەرسۇن ، دەمدۇ نېمە ئاۋۇ باز - باز ، — دېدى جانىخان .

— ھەئە ، ئۇ ھازىر يېنىمدا ئەمەس ، مەرەمنىسانىڭ ئۆيىگە قېچىپ كەتتى . بىر مەھەللە بولغاندىكىن كۆرگەنسىز ھەقىچان .

— ۋاي ئۇ گەپنى بىر دېمەڭ ، شۇ گەپنى سىزگە دېمەكچىدىم . ماۋۇ باز - باز بىز كۆرۈشە - كۆرۈشمەي زىغ - زىق بولۇپ قىستۇرۇلۇپ گەپكە ئارام بەرمىدى . ئاۋۇ ھېلىقى كامىل ئوغرى دېگەننى بىلىسىزيا . ئاچىڭىز ئۆي - بىساتى ، تۇرغان - پۈتكىنىنىڭ ھەممىسىنى بىر كېچىدىلا شۇ كامىل ئوغرىغا ئۇتتۇرۇۋېتىپ ، تالادا قېلىپ ، ئاخىر شۇ كىچىك نارەسىدە ھەمىدەمنى ئۇنىڭغا نىكاھلاپ بېرىپ ، ئۆي - زېمىنىنى ساقلاپ قاپتىكەن . كامىل ئوغرىنىڭ خوتۇن بالا - چاقىسى كېلىپ مەرەمنىساخان بىلەن جېدەل قىلىپ ئۆلۈم پىششىقى چىققىلى تاس قاپتۇ . كامىل ئوغرى خوتۇن - باللىرىنى ئۇرۇپ «ھەمىدەمگە چېقىلىدىغان بولساڭ ئۆلتۈرىمەن ، بوغۇزلايمەن» دەپ خوتۇن - باللىرىنى سۆر - توقاي قىلىپ ئەكەتتى . شۇندىن كېيىن كامىل پات - پات مەرەمنىساخاننىڭكىگە كېلىپ - كېتىپ يۈرىدۇ . مۇشتەك تۇرۇپ ئوغرىغا كىچىك خوتۇن بوپ قالدى ئۇ بىچارە .

— بۇ ئىشقا قانچە ۋاقىت بولدى ؟

— بىر ئايدىن ئاشتىغۇ دەيمەن ئەمدى .

— ئۇ تېخى مۇشتەك بالا تۇرسا ئاۋۇ قارا يۈزلەرنىڭ قالتىس قىلغان ئىشىنى .

ئايىمللاخاننىڭ كۆزلىرىگە قاراڭغۇچىلىق تىقىلغاندەك بولۇپ ، پۇت - قولىدا جان قالماي تاغارغا يۆلىنىپ ئىزىغا يەم

بىلەن ئۆلتۈردى .

14

ياغاچ سۈپىنىڭ توختىماي غىچىرلاپ كونا ھارۋىدەك داراقلىشى ھەمدەمنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزۇپ ئۇيقۇسىنى كەلتۈرمىدى .

گۆردەك قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئۆينىڭ ئېگىز تورۇسىدىكى ساغىرىپ ساڭگىلاپ كەتكەن چۈۋۈق بورىنىڭ يۇپقا ساقاللىرى ياغاچ ئارىنىڭ بارماقلىرىدەك يوغان كۆرۈندى . ھاسىراش بىلەن بەز يەرگە كەتمەن چاپقاندەك گۈپ ـ گۈپ قىلىپ چىققان ئىنجىق ئارىلاش ئاۋاز ئاندىن توپا سامان يەپ قورسىقى ئاغرىپ قالغان غۇنجىنىدەك يىقىملىق ئىنجىق ، ئېچىرقىغان تىۋىشلار قوشۇلۇپ ئاجايىپ سېھىرلىك بىر تۇيغۇ بىلەن ھەمدەمنىڭ بارلىق سەزگۈسىنى غىدىقلىدى ، ئۇنىڭ يات قول تەگسە قىچىقى كېلىدىغان بارلىق گۈل ھەرەم باغلىرىنى غايىب ئاۋازدىن سوزۇلۇپ چىققان قول توختىماي قىچىقلايتتى ، پۇتلىرىنى پۇتلىرىغا ، قوللىرىنى قوللىرىغا سۈركەيتتى ، قوللىرى توختىماي كىندىكىنىڭ ئاستىغا سوزۇلۇپ كېتىپ ئارام بەرمەي تولغىنىپ كېتەتتى . ھەمدەم تا خۇشيېقىپ ئوتقا چۈشكەن قىلدەك تولغىنىپ ھۆزۈرلىنىۋاتقان يەردىن قولىنى تارتىۋالدى . غايىب قول ئۇنىڭ ھۆزۈرىغا يەتمەي ، ھېساب بولماي يەنە سوزۇلدى ، ئەمما يەنە توختاپ قالدى .

ھەمدەم ھۆزۈرلىنىپ ئۇخلاپ شېرىن چۈش كۆرۈۋاتقاندا مۆزدەك بىر قول قولىقىنى ئامبۇردەك قىسىپ سوزۇۋەتتى . كۆزىنى ئېچىپ قارىۋىدى ، غەزەپتىن غال ـ غال تىترەپ ، قىزىرىپ ئېسىلىپ كەتكەن مەرەمنىساخان ئۇنىڭغا يەۋەتكۈدەك چەكچىيىپ تۇراتتى .

— مۇشتەك تۇرۇپ ساق ئەمەسكەنسەنيا رەسۋا ، بۇشۇكۇنگىدە بۇز ۋلغانمىدىڭ ؟

چاڭ - چۇڭ تەگكەن تەستەك جان - جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى .

— گەپ قىلە ، رەسۋا ئازگالچى ، كىم بۇزدى سېنى ئۇرۇپ پاچىقىڭنى چاقىمەن . قېنى تاياق .

مەرەمنىساخان ئىشىك تاقايدىغان دەمنى قولىغا ئېلىشىغا كامىل ئۇنى تۇتۇۋالدى .

— ئۆپكەڭنى بېسۋال ، بولدى . ھەددىڭدىن ئاشما ، مەيلى ، تېخى كىچىك ، ھېچ ئىشنى بىلمەيدىكەن .

— ياق ، مەن دېگۈزىمەن . مۇشۇ غورىلايدەك بالىنى كىم بوزەك قىلدى . تاپماي قويمايمەن .

— ھە بولدى قىل دېگەندىكىن بولدى قىل ، مەن رازى . مەن رازى بولغاندىكىن بولمىدىمۇ ، قورقماڭ ، مەن بار ، ئاچىڭىز سىزنى ھېچنېمە قىلالمايدۇ . مېنىڭ ئاق ئاسلىنىم . مەن ئۈچۈن تىغ تەگمىگەن قىز . ساق قىز . پېچىتى بۇزۇلمىغان ، ئەينىكى چېقىلمىغان قىز . كامىل شۇنداق دەپ ئۇنى باغرىغا باستى .

— ھۇ قېلىن رەسۋالار ... قىلىشە رەسۋالار ، جاھان رەسۋالارغىلا ئۆتكەن ، — مەرەمنىساخان دەمنى چۆرۈۋېتىپ يىغلىغانچە چىقىپ كەتتى . ھەمدەمنىڭ كۆزىگە كامىل شۇنداق چىرايلىق ھەم ئىسسىق كۆرۈندىكى ئۇ ھازىرغىچە بۇنداق ئىللىق ھەم مېھرىبان قۇچاقنى كۆرمىگەندەك ئۆزىنى خاتىرجەم ھېس قىلدى .

— خاپا بولماڭ ئاسلىنىم . بېشەم ئاچىڭىزغا دېمەيدىغان گەپنى دەپ سالىمەن . ھەممە گۇناھ مەندە . مەن پوق يەپ بۇ گەپنى دەپ سالىمەن ... بۇنىڭدىن كېيىن ھېچكىم سىزگە ئازار بېرەلمەيدۇ . سىزگە كىم ئازار بەرسە ئەدىپىنى ئۆزەم بېرىمەن ،

«... ئەدىكىنى، كامىل چىرايلىق، قامىلاشقان مېھرىبان ئوغرىكەن. خوتۇنى ئالۋاستىمدەك خوتۇنكەن. كامىل كەپقالمىغان بولسا نېمە كۈننى كۆرەتتىمكىن... كېيىن ئايتىللائاچام بېرىپ مېنى كامىلغا تۇتۇپ بېرىپسەن دەپ مەرەمنىساچام بىلەن چاچلىشىپ، جۇدالىشىپ قىيامەتلىك دۈشمەنلەردىن بولۇپ كېتىشتى، ھەممىسى مېنىڭ خاپىلىقىم. ئايتىللائاچام ھەجەپ يامانكەن، خوتۇن تۆپىسىگە يېشىغا توشمىغان نارەسىدىنى خوتۇن قىلىۋاپسەن، باسقۇنچىلىق قىلدىڭ دەپ ئەرز قىلىپ سەن كامىلنىمۇ، مەرەمنىسانىمۇ سولىتىۋېتىمەن دەپ ھەر ئىككىسىنى قورقۇتۇپ، مېنى ھەيدەپ ئەكېلىپ، ئەمدى بۇ ئايۇپ پوستەكچىنىڭ بالا باقۇچىلىقىغا تۇتۇپ بەردى. بۇ پوستەكچىنىڭ بالىسى ھەجەپمۇ باقماق تەس يىغلاڭغۇ بالىكەن دېسەم، بۇ قەلەندەرلەرنىڭ ئاران بىر ئېتىز ئۆيى باركەن. ماڭا تىياتىر كۆرسەتكەندەك مېنى كىچىك بالا چاغلاپ ھاياسىزلىق قىلىشتى. بۇ دوزاختا قاچانغىچە تۇرارمەن ئەمدى. سەل ھاۋا يىلىسا تالا ياكى ئۆگزىدە ياتمىسام ھايۋانغا ئوخشاش بۇ بىر ئېتىز ئۆيدە يېتىپ بولغىلى بولمىغۇدەك...»

ھەمدەم غەزەپ بىلەن بىر ئۆرۈلۈۋىدى. ياغاچ سۆپىنىڭ شالىلىرى تاراقلاپ، گۈلدۈر - غاراس، ھاسىراش جىممىدە بولۇپ كۆسۈرلاش باشلاندى، ھەمدەم قولاق سالدى.

— ھەي، ھوي، جىم... شۇك بولۇڭلار شۇك. ئاۋۇ بىر نېمە ئويغىنىپ كەتتىمۇ دەيمە ئەمدى.

— ئۇھوي، ئويغانسا ئويغانامدۇ. ئادەمنى توسما تولا، نەچچە ۋاقىتتىن ئۆيدە ئانام بار دەپ ئاران چىداپ ياتتىم، ئانامنى ئاران يولغا سالغاندا ئەمدى بۇ قىز بالىدىن ھايا قىلىپ جىم ياتامدۇق، ئۆلەي دېدىم مەن ئۆلەي، ئۇ دېگەن ھېچ ئىشنى ئۇقمايدىغان مۇشتەك بالا. ئوغاق بولسىمۇ ھېچ ئىشنى بىلمەيدۇ. ئانىسىغا ئەگىشىۋالغان ئۇسامىغان تەخەي دېگەن شۇ. تازا

قىيامىغا يېتەي دېگەندە ...
— ئى تازىمۇ كۆزەڭلا يوق قاپاق باشكەنسىلە. ئۆزى مۆشتەك تۇرغان بىلەن ئۇلتۇرۇش - قوپۇشلىرى، مېڭىش - تۇرۇشلىرىغا سەپسالمىدىڭلارمۇ، گەپ سۆزلىرىمۇ قېرى خوتۇنلارغا ئوخشايدۇ. كىچىك تۇرۇپ خېلى ئىش كۆرگەن، ساپىقىدا پىشىپ قالغان بىر نېمىدەك تۇرىدۇ. تىنغ تەگمىگەن قىزمىش. كۆزلىرىگە قارىسىلا، ئەينىكى چېقىلغانلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرمامدۇ. قاپاقلىرى بىر خىل ئۇلتۇرۇشۇپ كۆزلىرىنىڭ خۇنى كېتىپتۇ. قىز بالىنىڭ دېگەن ھەرگىز ئۇنىڭ قاپىقىنىڭ ئەتراپىدىكىدەك قورۇق بولمايدۇ. كۆلگەنگە، يادىغانغا چۈشىدىغان قورۇق دېگەن ئۇنداق بولمايدۇ. بۇ قورۇق دېگەن تۇنجى قېتىم ئەركەك چۈشىن قونۇپ نەشتەرلەنگەندە چۈشىدىغان قورۇق. بۇ قورۇق مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇرىدۇ. ھەرقانداق مانا مەن دېگەن قىزنى بىر قاراپلا ...
— ۋاي بولدى، بولدى. نەشتەرلىسە، نەشتەرلىمەمدۇ، بالىمىزنى ئوبدان بېقىپ بەرسە بولمىدىمۇ.
— ئۇنداق دېگىنىڭلار بىلەن تېتىپ قالغان قىز دېگەن تۇخا يەپ قالغان ئىتقا ئوخشاش. قورسىقى توق بولسىمۇ تۇخا يېگۈسى كېلىپ تۇرىدۇ. مەن مەكتەپكە كەتسەم، سىلە توگمەنگە كەتسەڭلا، نەدە بىر كىملەرنى ئۆيگە ئەكېلىپ بۆرنى قولىقىمىزغىچە ئىچۆرۈپ ئۆينى شوۋخانا قىلىدۇ. پاسكىنا، پاكىر بولۇپ بالىنى ئاغرىتىپ مەشەدە ...
— سىلە دېگەندەك ساق قىز بالىنى نەدىن تاپىمىز. ئۇنىڭغا ئۇنداق، بۇنىڭغا بۇنداق تۆلە چىقىرىپ، تۆمۈرچىگە بۆيرۇتۇپ سوقتۇرغىلى بولمىسا ئەمىسە.
— باشقا بىرسىنى تاپايلى. مەن بۇ بىر نېمىگە قالىسامىلا كۆڭلۈم بىر خىل بولۇپ بالىدىن ئەنسىرەيدىغان بولدۇم. سىلىنىڭمۇ شەيتىنىڭلار يامان، پەيلىڭلاردىن قورقىمەن. سىلى

ھەقتىكى خەقتىن ئاڭلىغان سۆز - چۆچەكلەرنىڭ يامانلىقى، بىر - بىرىدىن سەتلىككە مەندىن باشقا خوتۇن بولسا بۇ كەمگىچە ئادا - جۇدا بولۇپ، مانا ئەمسە دەپ تاشلاپ كېتەتتى. يا بولمىسا ۋاقىدە يېرىلىپ ئۆلەتتى. بالا يېتىم بولمىسۇن دەپ ھەممىگە چىداپ، قولىقىمنى يوپۇرۇپ يۈرۈۋاتىمەن. مۇشۇ بالىنى دېمىسەم ئاللىقاچان خېتىمنى ئېلىپ ئالە ئۆيەڭنى، ئوڭچە قىلىپ نېمە قىلساڭ قىل دەپ تاشلاپ كېتەتتىم. مەندەك چىداشلىق، مەندەك سەۋر - تاقەتلىك خوتۇن يوق جاھاندا. مۇشۇ پەيلىڭلىدە قېرى - ياش دېمەيدىغان، ئىت - ئېشەكتىنمۇ يانمايدىغان قىزىل باشتە سىلە. خۇدايىم كۆڭلىگە ئىنساپ بەرمىگەن، شەيتانغا ئەل بولغان داپ يۈزدە. ھارام يارىشىدىغان بەتنىيەت... ۋاي... ۋاي... ۋاي ئۆلەي... ۋاي جېنىم ئانام... ئانا... گەپنىڭ ئاخىرى يىغىغا ئايلىنىپ كەتتى. ئايۇپ پوستەكچى زوۋانى تۇتۇلغاندەك جىمىپ كەتتى. ئاغچىخانىنىڭ گېپىنىڭ ئاخىرى مىشىلداپ يىغلاشقا ئۆزگىرىپ بارلىق ھاسىراش، گۈلدۈر - تاراقلار بىراقلا جىمىقتى. ھەممەمنىڭ كىچىك تەرىتى قىستاپ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ يالاڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ قورقۇمسىراپ تالاغا چىقتى. ئەتىيازنىڭ قۇرغاق يېقىملىق شامىلى يۈزلىرىگە ئۇرۇلۇپ ئۇنى ئەندىكتۈرۈۋەتتى. روھىدىكى ئېغىر تۇماننى شامال ھەمىاتتا سۈرۈپ ئەكەتتى. كاللىسى يۇلتۇزلار بەس - بەستە كۈلۈشۈپ تۇرغان ئاسماندەك سۈزۈلۈپ كەتتى. ئۇ ئىشىكتىن چىقىپ ئانچە يىراققا بارمايلا ئاغچىخانىنىڭ كوتۇلدىغان ئاۋازى قۇلىقىغا كىردى:

— ئىشتەيلىرى ئېچىلىپ، ئۇخلالماي، چىدىيالماي تالاغا ماڭدى ئاينا. ئۇنى نەدىمۇ مۇشتەك، ئىش كۆرمىگەن قىز بالا دېگىلى بولىدۇ. بۇ كەمنىڭ قىزلىرى دېگەن بۆشۈكتىلا كېتىپ بولىدۇ.

ھەمدەم ئاغىچىخانىنىڭ كوتۇلداشلىرىنى قۇلىقىم ئاڭلىمىسۇن دەپ، قاراڭغۇدىن قورقۇپ تۇرسىمۇ بىر ئاز يىراقراق مېڭىپ تامنىڭ دوقمۇشىدىن قايرىلىشىغا قاپقارا بىر گەۋدە قۇيۇندەك كېلىپلا يوغان ئالىقانلىرى بىلەن ئۇنىڭ ئاغزىنى ئېتىۋالدى. قورقىنىدىن پۇت - قوللىرىدا جان قالمىدى. چەكچەيگەن كۆزلىرى قاپقارا قويۇق ساقاللار ئارىسىدا چاقناپ تۇرغان تونۇش كۆزنى كۆردى. گەپ قىلماق بولۇۋىدى، يۈلتۇزدەك يېنىپ تۇرغان كۆزنى كۆرۈپ زۇۋانىنى چىقارمىدى، تىنالماي ئېيىق تاپىنىدەك يوغان قولنى بۇرنىدىن نېرى قىلدى.

— قورقماڭ... مەن... مەن كامىل، ۋارقىرىماڭ.

ھەمدەم كامىلنى قۇچاقلاپ چىڭ چاپلىشىپ تۇگۈلۈپ تۇرۇپ «پاڭ» قىلىپ يىغلىۋەتتى. ئۇنى چىقماي بوغۇلۇپ ئۆكسۈدى. كامىل ئۇنى دەس كۆتۈرۈپ قۇچىقىغا ئېلىپ ياشتىن ھۆل بولۇپ تۇگۈلۈپ كەتكەن كىچىك يۈزلىرىنى ئىسسىق يىرىك ساقاللىرى بىلەن سۈرتۈشكە ھەم يالاشقا باشلىدى. ھەمدەم ئۇنىڭ ياش بۇقىنىڭ بويىنىدەك تۈرۈلۈپ كەتكەن، ئايۋان ئۆيىنىڭ تۈۋرۈكىدەك قاتقان كۈچلۈك بويىنىغا چىڭ گىرە سېلىپ چاپلاشتى. چىڭ قۇچاقلىغانسېرى بارلىق كۈچىنى يىغىپ تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلىغۇسى كېلەتتى. ئۇ قارلىغاچ ۋىچىرلىغاندەك بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

— مەن سىغىنىپ ئۆلىدىمىكىن دېسەم، سىزمۇ مېنى سېغىنىپسىز... مەن بۇنداق ئويلىمىغان. كامىلمۇ بوغۇزىغا سامان تۇرۇپ قالغان بۇقىدەك غاراڭ - غۇرۇڭ مۇردى.

— مەن... مېنى... ئۆلتۈرسام... قويسام... يادىمدىن چىقمايسىز. دۇنيا... جاھاندا... مېنىڭ سىزدىن بۆلەك... يېقىن ئادىمىم يوقكەن... ماڭا سىزدەك كۆيۈندىغان... ماڭا كۆيۈمى بار ئادەم سىزكەنسىز... سىز مېنى

تاشلىۋەتمەك . سىزدىن ئايرىلىپ قالسام ئۆلسەم بولىدىغان ئوخشايدۇ ... چۈشىڭىزگە چىمىدىممۇ ... ئولتۇرسام - قوپسام كۆرەمەنمۇ ... كۆرسەم قاچان كۆرەمەن ... نەدىن تاپامەن . ئاڭلىسام ... بىلسەم بەك جىق ... بەك جىق خوتۇنلارنى تاپاندىغانمىش ... ھەتتا ئۇ ... ئۇ سۆڭگەچلىكەن قىز - چوكانلارنىڭ تولىلىقىدىن ئۆزىمۇ ئۇنتۇپ قېلىپ بىلمەسمىش ... چۆچەكلەردىكى پادشاھلاردەك ... خوتۇنلىرى جىقمىش ... ئوغۇرلىغان ، ئۇتقان پۇللىرىنى خوتۇنلارغا خەجلەپلا كەلگەنمىش ... ھەتتا خوتۇنلارغا كەلگەندە مۇسۇلمان ، كاپىر دەپ ئايرىپ ئولتۇرماسمىش ... ئۇ ئوغرىنى خۇدايىم قاش - كۆزى جايىدا ، بوي - بەستى سەگۇ تېرەكتەك چىرايلىق ياراتقاندىن باشقا ، قېلىپتا قۇيغاندەك قاملاشقان ئەر قىلىپ يارىتىپ قويۇپتىكەن . بىر قېتىم يىلىكىنى شۈمىگەن ھەرقانداق خوتۇن ئۇنتالماي ئازىسىنى يەپ ئېرى بىلەن ئۆي تۇتالماي ئۆيى بۇزۇلۇپ كېتەرمىش . خۇدايىم قانداق ئەرنى مۇشۇنداق يارىتىپ قويىدىغاندۇ . نېشە چېكىدىغان بەڭگە بىلەن بىر قېتىم غىتىلدىشىپ قالغان خوتۇنغا باشقا ئەر ھېساب بولماسمىش ... كامىل ئوغرى ھەر نۆرە خوتۇنلارغا چاپچىشتىن بۇرۇن بىر قاپاق چېكىپ ئاندىن ...

— بۇ گەپلەرنى ... مەرەمنىسا دېگەن قانجۇق ئاچاڭ پىتنە قىلىپ ئۆرۈپ بەردىمۇ ... ئۇ سېنىڭ ئاچاڭ بولغان بىلەن ناھايىتى بەتنىيەت خوتۇن . ئۇنىڭ گەپلىرىگە ئۇسۇرۇپ قوي . يالغان - ياۋداق گەپلەرگە چىن پۈتمە ...

— شۇ ... شۇ ... مەنمۇ چىن پۈتمەي دېسەم ... شۇ كۆرگۈم كېلىپ كېچە - كۈندۈز سىزنى ئويلاپ يىغلىدىم . خۇدايىم ، ئاشۇ ئادەمنى ماڭا بىر كۆرسەتسىڭىز دەپ كېچە - كۈندۈز خۇدانىڭ نامى بىلەن يادلىدىم . چۈشىگە كىرگەيمەن ... قاپىقىنى تارتقۇزغايمەن ، قولىقىنى قىزىتقايمەن ... روھىم بېرىپ ئىچىگە

چىرۋېلىپ كۆڭلىنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ مېنى ئۆتتۈلدۈرمىغاي ، ھەرگىز كۆڭلىدىن چىقمىغايمەن ، ئۇلتارسىمۇ ، قوپسىمۇ ، ماڭسىمۇ ، ئۇخلىسىمۇ مەن كۆزىدىن كەتمىگەيمەن دەپ توختىماي يادلاپ ، دۇرۇت ئوقۇپ دۇئا قىلدىم تازا شۇ ، — ھەمدەم شۇنداق دەپ ئۇنىڭ قوچاقلىرىدىن سېيرىلىپ چۇشۇۋاتقاندا كىندىك ھەرەملىرىگە توپاقنىڭ مۇڭگۈزىدەك قاتتىق بىر نەرسە قادالغاندەك بولدى ...

— توۋا قىلدىم خۇدايىم ... راست ... سېنىڭ ئاشۇ يادا تاشلىرىڭ مېنى ۋەسۋەسىگە ساپتىكەن ھە ... نۇرغۇن ... يالغان گەپلىرىڭ ئارىسىدا بىر راست گېپىڭ تاۋاقتىكى ئاشتەك نەخ گەپ بولدى . راست ، مەن نۇرغۇن خوتۇنلارنى ، قىزلارنى ، ھەر - ھەر نەۋ جۇۋانلارنى بىر نۆرە يالاڭ قىلىۋەتسەم ئىللا - بىللا ئىككىنچى قېتىم يېنىغا بارمايتتىم ، ئۇيلىسامۇ كۆڭلۈم ئېلىشىپ قۇسقۇم كېلەتتى ... لېكىنزە سەن ... سەن كۇس - كۇس چۆجىنى ئۇنتالمىدىم . يادىمدىن چىقمىدىڭ ، ئۇيلىسىلا ئوتتەك كۆرگۈم كېلىپ ، تاپىنىم قىزىپ سەن تەرەپكە يۈگەرگىم كەپلا تۇرىدۇ . توۋا خۇدايىم ، بۇ نېمە كارامەتتۇ . خۇدا سالغان ئىسسىقچىلىق ئوت دېگەن كارامەت نەرسىكەن . نى ، نى ئاق بېلىقتەك گۆزەل چوكانلار ئاھ ئۇرۇپ قوغلاپ يۈرسە ھۆ دېگۈم كېلىپ قېچىپ ، ئىشتان بېغىنى ئۆڭلاپ چىگەلمەيدىغان پىس - پىس ئەتلىمە باچكىنى يادىمدىن چىقىرالمىغىنىمغا توۋا دەپ كۈلگۈم كېلىدۇ ... سېنىڭ بار يېرىڭنى تاپالماي ... مەرەمنىسا دېگەن نەپسى بالا قانجۇقچا تۇرەك كۆكنىڭ ئۈچ قويىنى ئوغۇرلاپ ئەكەپ بېرىپ ئاندىن تاپتىم ... سەن بىردەم چىقمىغان بولساڭ ، ئۆيگە چىرىپ يوتقىنىڭغا يۈگەپلا ئاچىقاي دەپ تەمشەلگەن .

— ۋاي تېخى ... يۈرىكىمنىڭ قاپتەكلىكىنى . ئايۇپكام بىلەن خوتۇنى ئۆيدە چىراغپايدەك تۇرسا .

— ۋاي تېخى دەيسىنا ، ئايۇپ باز - باز دېگەن لامزەللە

لالما ئىتتەك قورقۇنچاق بىر نېمە . ھېلىغۇ سەنكەنسەن ، خۇدادىن قورقمسام خوتۇننى ئۆشنىسىگە ئارتىپ قويۇپ ۋاللىينى چىقىرىپ كېتىۋېرىمەن ... ئۇ ماز پايىنەكنىڭ .

— ئۆلمەيدىغان ... بېشىڭنى يەيدىغان ... چىشلەپ بولسىمۇ ئۆزۈۋېتىمەن بۇنداق غىلىپىدا تۇرمايدىغان قىنگىراقىنى ... ئەمسە ... مېنى ئەكىتىڭ .

— دېمىسەڭمۇ شۇ ھۇناقتىمەن .

— قاچان ئەكېتىسىز ... ھازىرمۇ ... ھازىرلا ئەكېتىڭە بۇ دوزاقتىن .

— نەگە ئەكېتىمەن ؟

— نەگە بولسا مەيلى .

— سەل تەخىر قىل . مەن جايىمدا بىر كېچىدىن ئارتۇق تۇرالمايدىغان ئادەم . ھازىر زاراتتىكى قورالىق دېھقانلار ، ساقچىلار ، بىزنىڭ ناھىيىنىڭ غالچا - قول چۇماقچىلىرىمۇ زاراتلىقلارغا يالاقچىلىق قىلىپ مېنى تۇتۇپ بېرىمىز دەپ ئىز - دېرىكىمنى ئالالماي ئىتتەك پۇراپ يۈرۈۋاتىدۇ . بىر كېچىدە شاخ سانىغۇچقا ئوخشاش نەچچە يەرگە يۆتكىلىپ ئۇخلاۋاتىمەن . سېنى بىللە ئەپ ماڭسام ھايالشماي تۇتۇلۇپ ، سەنمۇ يوق ، مەنمۇ يوق بوپ قالىمىز . جىندەك مەشەدە تۇرۇپ تۇرمىساڭ مەن بىلەن تەڭ مېڭىپ بولالمايسەن . بىر زامان خىنايانىڭ جاڭگىلىغا چىرىپ كېتىپ كونا توغراقنىڭ كاۋىكىدا پاناداپ تۇرۇپ ، چاپ - چاپ بازار ، تەتۇر بوران ئۆتۇپ سەل ئۇنتۇلسا سەن تۇرىدىغان مۇقىم جايدىن بىرنى پەيلەپ قويۇپ ئەكېتىمەن .

— چاپ - چاپ بازار ، ئۇلۇك - تەتۈر شامال قاچان بېسىقا ئەمدى . ئۇلار تۇتمىز دېگەن ئادىمنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ . تۇتمىز دېسە ھامان تۇتماي ئارام تاپمايدۇ .

— مەنمۇ ئاچچىق قۇدۇقتا يېتىۋەرمەيمەن . ئەمەلدارلارنىڭ

ھەممىسى گال چويلىسى. نەپسى ئاۋارىسى قەلەندەرلەر. بىر-بىرسىنىڭكىنى ئوغورلاپ ئاپىرىپ زوۋانىغا تىقىۋەتسەم ئاغزىدا بەك ۋارقىراپ قويۇپ ئىشىڭنى قىلىۋەر دەيدۇ. مەن بۇلارنى بەك بىلىپ كەتتىم. پۇلى تۈگەپ كەتسىلا مېنى تۇتۇش بۇيرۇقى چىقىرىدۇ. ھەر تەرەپكە شالىنى چاچرىتىپ قاۋشىپ كېتىشىدۇ. ھەر بىرىگە بىر-بىرىنىڭ پايخونلىرىنى تاشلىساملا بىر زامان جىمىقىدۇ. مېنىڭ ھازىرغىچە ئۆمرۈم شۇنداق ئۆتتى. خۇدا پەلەكنىڭ گەردىشىنى باشقىچە تەڭشىسە، تەقدىرىم ئۆزگەرمىسە بۇندىن كېيىنمۇ مۇشۇنداق سەرسان، قاچقۇنچىلىق ئىچىدە ياشايمەن.

— قىنىڭىزدا يۈرۈپ خەققە ئوخشاش تىنچ، ئارام خۇدا تىرىكچىلىك قىلىپ ياشىسىڭىز بولمامدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ، ھۆكۈمەتنىڭ چىشىغا تېگىپ ئۆزىڭىزنى مۇشۇنداق بىسەرەمجان قىلىپ يۈرگۈچە. ۋەسۋەسە بولۇپ، ئارامخۇدا پۇت-قولىنى سوزۇپ ئۆتمىگەن كۈنىمۇ كۈن بولدىمۇ ئادەم بالىسىغا.

— ئىشۇ تېگى پەس، تەبىئىتى يوق قەلەندەر غالچىلارنىڭ ئۇيان تۇر، بۇيان تۇر دېگىنىگە خوش غوجىكام دەپ قول باغلاپ تۇرالمايمەن. ئۇ نېمىلەرنىڭ ھەممىسىنى بىر تال تۈكۈمگە تەڭ قىلمايمەن. ئاشۇنداق زىدە پەسلەرگە قۇل بولۇپ باش ئېگىپ، نەگە بارىمەن، دەپ يۈرگەندىن ئىشتان بېغىغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋالسام بولىدۇ. بولمىسا مانا مۇشۇنداق ئوغرى-قاراقچى بولۇپ ئۆتكىنىم ئوبدان. مۇشۇ كەمىنىڭ ھەرقانداق بەگ-غوجاملىرىدىن مەن كاملىنىڭ چېچىپ قويغان پوقى ئەۋزەل... تولا ئاغزىمنى غېرىچلىماي غىت قىسىپ تۇر. باكا... زەنىمنى دوڭغايتماي.

— ۋاي... ۋايجان... ھەجەپمۇ سەت بى...

ھەمدەم ھېقىق تۇتقاندەك بىر ئىنجىقلاپ تولغىشىپ، خېمىردەك بوشاپ ئۆزىنى تاشلىۋەتتى. بۈركۈتنىڭ چاڭگىلىغا

چۈشكەن ئاق كەپتەرنىڭ ئاجىز، يۇمران نازۇك بارماقلىرى بۇركۈتنىڭ بىر ھەملە قىلىشى بىلەن كۈچسىزلىنىپ پالاقشىغاندەك بوش ھەم ئاجىز ئىگراپ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. كامىل ئەنسىرەپ ئۇنىڭ ئارقىغا ساڭگىلىغان باشلىرىنى قۇچىقىغا ئالدى.

ھەمىدەم قورۇپ كەتكەن ئاغزىنى ئاران قىمىرلىتىپ بىر نىمىلەرنى دەپ پىچىرلىدى. كامىلمۇ ئاجايىپ بىر شېرىن لەززەتنىڭ قىستاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىشكە باشلىدى. ھەمىدەمنىڭ قوللىرى، پۇتلىرى دىر - دىر تىترەيتتى.

15

مەھەللىنىڭ توپىلىق يولىدا بىر ئالا كۈچۈك بىلەن قارا كۈچۈك توپا توزۇتۇپ بىر - بىرىنى قوغلاشماقتا. سەھەردىكى قۇياش ئېگىز ئۆسكەن تېرەكلەرنىڭ ئۇچىدىنلا كۆتۈرۈلگەندەك كۈچلۈك نۇرىنى ياش تېرەك يوپۇرماقلىرىغا ئوتتەك مېھرى بىلەن چاچماقتا ئىدى.

تەكلىماكاننىڭ قۇملۇق جەزىرىسىدىن ئۇچقۇپ كېلىۋاتقان چەكسىز قۇرغاق ساپ ھاۋا مەھەللىنىڭ ياشىرىپ تۇرغان بوستانلىرى، ئۆرۈكلۈك باغلىرىدىن چىققان نەمخۇش ھاۋا بىلەن قوشۇلۇپ مەھەللىدە سالقىنمۇ ئەمەس، ئىسسىقمۇ ئەمەس قۇرغاق بىر خىل ھاۋانى ھاسىل قىلغانىدى. ئۆرۈكلۈك باغلار ئارىسىدا ئاندا - ساندا چېچەكلىگەن ئاموت، ئالما چېچەكلىرى باغلار ئارىسىدىن بوستان سېكىلەك قىزلار قىسقان ئاق گۈلدەك باغنى قىزنىڭ ھۆسنىگە كەلتۈرگەنىدى. مەھەللە ئېرىقىدا ئاققىنىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان سۈزۈك سۇ جىمجىت ئاقاتتى. ئېرىق قىرلىرىدا ياشىرىپ ئۆسكەن، غاچچا، چۆژگۈن، يالپۇز، لويلا، سېپىز ئوت، كاككۈك ئوتى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ

كەتكەنىدى. چۆپلەر ئارىسىدا بوغاز بولغان يوغان قورساق چار پاقىلار تەستە ئۈمىلەپ قۇياش نۇرىدا مەگزى - زىناقلىرى پارقىراپ كەتكەن ياۋا ئوتلارنى چالغىتىپ ئۆتمەكتە ئىدى. يىل بېشىدا ئۇخلاپ قېلىپ كېيىن ئويغانغان ياش پاقىلار ئەمدى ئالدىراپ قېلىشقان بولۇپ، چىشىلىرى ئەركەكلىرىنى دۈمبىسىگە چاپلاشتۇرۇپ چۆپلەر ئارىسىدا ئۈمىلەپ يۈرۈپ ئۇزۇق ئىزدەيتتى. ئەركەك پاقا چىشى پاقىغا چاپلاشقانچە كۆزىنى يۇمۇپ جاھاننىڭ راھىتىنى سۈرۈپ ماڭاتتى. چىشى پاقا ياۋا ئوتلارنىڭ پىت - قۇرتلىرىنى تاپقاندا بوش، قىسقا، ئۈزۈپ - ئۈزۈپ كوركىرىسا، ئەركەك پاقا چىشى پاقىنىڭ ئۈستىدە تۇرۇپ يۇملاق چار كۆزىنى لىپ قىلىپ ئېچىپ ئىككى غېرىچ كېلىدىغان ئىنچىكە قىزىل تىلىنى چىقىرىپ مەھبۇبىسى خەۋەر بەرگەن نازۇنېمەتنى بىر يالماپلا يۇتۇۋېتەتتى - دە، كۆزىنى يۇمۇپ قوش لەززەتنىڭ تەمىنى شۇمۇپ ئاغزىنى، بوغىزىنى لىپىلدىتىپ ئاستىدا توختىماي ئۈمىلەپ ھوزۇرلىنىپ كېتىۋاتقان مەھبۇبىسىنى چىڭ قۇچاقلاپ ياتاتتى. جاھاندا ئەڭ ئۇزۇن مۇھەببەتلىشىدىغان، ئەر - خوتۇنچىلىق قىلىش ۋاقتى ھەددىدىن زىيادە ئۇزاق داۋام قىلىدىغىنى پاقا بولۇپ، ئۇلار بىر قۇچاقلىشىپ كىرىشىۋالسا بىر كېچە - كۈندۈز ئاجرىماي، قورسىقى ئاچسا چىشىسى ئەركىكىنى بېقىپ، ئەركىكىنى ئۈستىدىن چۈشۈرمەي ئىشنى داۋام قىلىدىغان بىردىنبىر لەززىتى ئۇزۇن مەخلۇقلار ئىكەن. قوغلىشىۋاتقان قارا كۈچۈك بىلەن ئالا كۈچۈك چۆپلەر ئارىسىدىكى جۈپلىشىۋاتقان بىر جۈپ ياش پاقىنى پۇراپ، سەكرەپ قاچسا قوغلاپ، توختىسا توختاپ، قىزىقسىنىپ پۇراپ ئارام بەرمىدى. چىشى پاقا ھەر بىر سەكرەپ چۆپلەر ئارىسىغا چۈشكەندە، كۈچۈكلەر تەڭ ئەگىشىپ كېلىۋالاتتى. ئەركەك پاقا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ بىرقانچە قېتىم چىشىسىنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈپ كەتمەكچى بولۇۋىدى،

چىشى پاقا ئاچچىق خىرىس بىلەن كوركىراپ چۈشكىلى قويمىدى. ئەمما، قورقۇپ كۆچىنىپ سەكرەشتىن ھاسىراپ دەرمانسىزلىنىپ كەتتى. ئەمما، قىزىق ئويۇن كۆرۈۋاتقان كۆچۈكلەر پات - پات ئالدى پۇتلىرىدا ئەركەك پاقىنى چۈشۈرۈۋېتمەكچى بولغاندەك پۇتىنى سوزۇپ تۇرۇۋالدى. چىشى پاقا بۇلاردىن قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمەي، غەزەپ بىلەن بىر كوركىراپلا ئېرىقتا ئېقىۋاتقان سۇغا سەكرىدى. كۆچۈكلەر بويىنىنى قىسىپ قارا كۆزلىرىنى تىكىپ سوزۇك سۇدا ئۈزۈپ كېتىۋاتقان پاقىغا ھەيران بولغاندەك قاراپ قالدى. چىشى پاقا سۇنىڭ ئېقىشىغا كۆچەپ ئۈزدى. ئەركەك پاقا بولسا ئوخشاشلا ئۇنىڭغا چىڭ چاپلىشىپ يېتىۋەردى. پاقىلار ئۈزۈپ ھەم لەيلەپ جۇپلەشكەن پېتى ئېرىق سۈيى بىلەن بوغدايلىق ئارىسىغا كىرىپ كەتتى. كۆچۈكلەر شۇنىڭغىچە قاراپ تۇرۇپ ئاندىن يەنە بىر - بىرىنى قوغلىشىپ كېتىشتى.

ھەسەن سوغۇقنىڭ بېغىدىن بىر ئېتەك غورا پۈتاپ، ئوڭ قولىدا بىر تۇتام كۆك چامغۇرنى سىقىمداپ چىققان بانىخار مەھەللە يولىدىكى قومساغۇ بوجۇق توپىنى توزۇتۇپ يۈگۈرۈپ كېلەتتى. ئۇنىڭ يالاڭ پۇتلىرى يۇمشاق توپىنى ئۈچ ئېشەكلىك رەۋەندە ماڭغاندىكىدەك ئارقىسىدا ئادەم بويىدىن سەل ئېگىز توپا - توزان پەيدا قىلاتتى. ئۇنىڭ سېمىز گەۋدىسى ياغاچ سوغىدەك ساڭگىلايتتى، يېشىل دوخاۋا كۆڭلىكىگە پاتماي قالغان كۆكسى ئۇنىڭ يۈگۈرۈشىگە تەڭكەش بولۇپ موزىينى قوغلاپ يۈگۈرگەن ئىنەكنىڭ يىلىنىدەك لوپۇلداپ تۇراتتى. چىرايلىق ئاق يۈزى قىزىرىپ ئاق كۆكچىنىڭ تۇمشۇقىدەك ئېگىز ھەم ئۈزۈن بۇرنىدا تەر تامچىلىرى پەيدا بولغانىدى. چوڭ ھەم جۇلالىق كۆزلىرىدىن توختىماي ئېقىپ چىققان ياش ئۇزۇن قايرىلما كىرپىكلىرىدىن ساقىپ يۈزلىرىدە يامغۇردا قالغان چىلگىدەك يول - يول ئىزلارنى قالدۇرغانىدى، كونىراپ سىڭگايان

بولۇپ قالغان ياغاچ دەرۋازىدىن غاراچ - غۇرۇچ ، تاراق - تۇرۇق ئاۋاز چىقىرىپ ئېتىلىپ كىرگەن بانىخان دەرۋازىنى يېپىشقىمۇ ئۈلگۈرمەي ، ھۇڭگىرەك ئېيتىپ يىغلاپ پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىغا سېلىنغان كونا كىگىزگە ئۆزىنى تاشلىدى .

ئېتەكلىرىدىكى غورا دەرۋازىدىن باشلاپ چېچىلىپ سۇپىغا كەلگۈچە قالمىغانىدى ، قولىدىكى كۆك چامغۇرنى جان ئاچچىقىدا بىر چۆرۈۋىدى ، ئوچاق بېشىنىڭ ھەممە يېرىنى كۆك چامغۇر قاپلىدى . ئۇنىڭ ھەسرەتلىك يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىغان ئۈچ ئوغۇل ، ئىككى قىزى ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىشتى .

— ئانا نېمە بولدۇڭ ؟

— بىرسى بىرمە دېدىمۇ ؟

— ھەسەن سوغاق بېغىمدىن غورا يۇتاپسەن دەپ تىللىدىمۇ ؟

— ئۇردىمۇيا ؟ ؟ !

— ئانامنى ئۇرۇش توگۇل كۆتتىدە بىر ئېغىز گەپ قىلىپ باقسۇن قېنى ئۆچكە ساقىلىدىن تۇتۇپ تىرىك تۇرغۇزۇپ سويامەن ، — چوڭ ئوغلى سەيدۇللا يۈگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ يوغان تاۋۇز پىچىقىنى ئېلىپ ماڭدى .

— ئاكا ، توختا ، ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلۋاراق ماڭ ، — دەپ ۋارقىرىدى سىڭلىسى ھەشىخان .

— راس ئاكا ، توختا ، ئىشنىڭ ئوڭ چەپسى زادى نېمە ، ئاۋۋال ئانام ئېغىزلانسۇن ، ئاندىن ...

— ماڭ جۇگۇ ، سەيدۇللا ، سەن قاۋۇل ئاتاڭنى تۇۋلا ... مەن بۇگۈن ھەممىڭگە ئۆلەپ بەرمەيدىغان بولسام ... ماڭا ئىگە بولىدىغان ئادەم بارمۇ ... ۋاي مەن ئۆلەي . مېنىڭ بۇ سېسىق جېنىمنى ئالساڭ بولمامدۇ خۇدايىم ... بۇنداق قەدىر - قىممىتى يوق جاندىن تويدۇم ! ... خارلىقتا قالدىمغۇ خۇدايىم ... ۋاي مېنىڭ ئىگەم يوقكەن ، خۇدايىم ، ماڭا ئىگە بولساڭ نېمە بولار ؟ ...

— زادى نېمە بولدى ئانا، مانا بىز ئىگە بولىمىز. بىز بالىلىرىڭ بار، سېنى كىم خارلىدى. چىم بوزەك قىلدى. دېمەمسەن؟!

— ھەسەن سوغاق دېگەن دەيۈزنىڭ بوينىنى سۇندۇرۇۋەتمەيدىغان بولسام ئىيەكىم سادىق دېگەن ئېتىمنى يۆتكىۋېتىمەن.

ئىككىنچى ئوغلى سادىق گۈسۈلدەپ يۈگۈرۈپ ماڭدى.

— بىر ئېتەك غورىسىنى يۇتىغانغا نېمە بوپتۇ سەن قېرى قوتازنىڭ، ئانامنى چوقۇم شۇ بىرمە دېگەن گەپ.

— توختا، ھەقلى يوق شۇملار، مېنى ھەسەن سوغاق بوزەك قىلمىدى.

— ئەمىسە كىم، دېمەمسەن؟! ئادەمنى قورسىقىمدىكىنى تاپ دەپ هارام قىينىماي، كىم بوزەك قىلدى؟

— ئالتۇندەك بەش بالاڭ بار. بىز ئىگە بولىمىز. زادى سېنى كىم بوزەك قىلدى؟

— ھەرقايسىڭ دېگەن پوق، بەش تەڭلە پوق. ماڭا ئىگە بولۇشۇپ بولالمايسەن، سىلەرنى تۇغقۇچە ئالتە كۈچۈك باققار بولسام ھېچبولمىسا قاۋاپ بېرەتتى.

— ھە يەنە نېمە بالا بولدى. نېماندىاق غەلۋەك تۈگمەيدۇ سېنىڭ.

بانىخاننىڭ چوڭ ئاكىسى قاۋۇلاخۇن تۇگە كېزىت قەغىزىگە يۆگىگەن كۆك تاماكىسىنى شوراپ، رەڭگى ئۆڭۈپ كەتكەن مايكىسىنىڭ تۆپىسىگە پاختەك تۈكى ئۆرلىگەن كونا يالاڭ چاپىنىنى يېپىنچاقلىغان ھالدا كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ چېقىر كۆزلىرى ئاغزىدىن چىققان ئىستا قورۇلۇپ كەتكەن، مەيدىسىدىكى توك سىمىدەك قىزىل تۈكلەر كانىيىغىچە سوزۇلۇپ كانىيىدىن ئېگەك، تۇمشۇقلىرىغىچە جەدە ئاتىنىڭ ماڭلاي تۈكىدەك قىلچاڭ يىرىكلىشىپ كەتكەنىدى.

— كېلىڭە قاۋۇل ئاتا ، سۇپىغا كېلىڭە ، — كىچىك قىزى مەيىنساخان ئۆيدىن تاۋار كۆرپە ئاچىقىپ ئىككى قاتلاپ سۇپىغا ، ئانىسى يىغلاپ دۇم ياتقان يەرگە يىغىپ سالدى .

— مەن يا مېھمان بولمىسام ، نېمە ئۇشۇق داغۋازلىق قىلىسەن . ئاناڭنى يەنە نېمىدەپ خاپا قىلىشتىڭ ؟

— شۇنداق بولسىمۇ ئەمدى ، كۆرپىگە كېلىڭە قاۋۇل ئاتا .

— ئانامنى خاپا قىلمىدۇق . ئەتىگەندە غورا سېلىپ يوبدان ئېتىپ بېرىمەن ، ھەسەن سوغاقنىڭ بېغىدىن غورا پۇتاپ ، كۆك چامغۇر ئەكېلەي دەپ بىر ئوبدان چىقىپ كەتكەن ، ھايال ئۆتمەي ھۇقۇيتۇپ كىرگەنچە سۇپىغا ئۆزىنى تاشلاپ يىغلاپ چىدى . نېمە بولدۇڭ دېسەك ، دېمەي يىغلاپ ، بىزنىمۇ تىللاپ قاۋۇل ئاتاڭنى قىچقىر ، سەنلەر ئىگە بولۇشمايسەن ، ماڭا قاۋۇل ئاتاڭ ئىگە بولسۇن دەيدۇ شۇ .

— ماڭە يوقىلىشە كۆزەمدىن ، ژۇتە ھەممىڭ .

بانىخان ئورنىدىن سەكرەپ قوپۇپ باللىرىغا چالۋاقاپ كەتتى . باللار قورقۇپ نېرى بېرىپ ھەر تەرەپكە قاراپ سالپىيىشىپ تورۇشتى . ئىككى قىزى يۈزىنى تۇتۇپ ئۈن سېلىپ يىغلاشقىنىچە ئىچكەرى ئۆيگە كىرىپ كېتىشتى .

— ساراڭ بوپسەن بانىخان ، نېمانداق قاق پودا ھەممە ئادەمنى تەڭ پاراپ ، تالاپ خاپا قىلىسەن . نېمە بولدۇڭ ، نېمە كۆردۇڭ ، قانداق دەردىڭ بار دېمەمسەن ؟

— سەن مېنىڭ تاغدەك ئاكام بولغاندىكىن ئاتامنۇ سەن ، ئانامنۇ سەن ، سەن ماڭا ئىگە بولامسەن ، بولمامسەن ؟

— ھە ، دېمەمسەن ، كىم ساڭا ئىگە بولمايمەن دەپتۇ . مانا سېڭلىمغا ئىگە بولاي دەپ يېنىڭغا چىدىم . دېمەمسەن ؟ مانا ھەر غۇناندەك ئۈچ ئوغلۇڭ ، غۇنچىدەك ئىككى قىزىڭ ، بىر ئاكاڭ ، ئىككى ئىنىڭ ، ئىككى ئاچاڭ بار . قانداق دەردىڭ بولسا دە ، سەن يالغۇز ياكى بىر ياقتىن مۇساپىر بولۇپ قالغان كەلگۈندى

ئەمەس .

— بۇ بالىلىرىمنىڭ بىرسىمۇ ئادەم بولمىدى . توۋا ، ھەممىسى كاساڭ باكالايدىغان لالما ئىتلار . ۋىجدانسىز ، ئانىسىنىڭ ھالىغا يىتەي دىمەيدىغان نائىپلار . بۇلارنى تۇغقان ، باققان ئىسىت ماڭا ...

— ئۇنداق سەت تىللىما ، ھىلى باكا ئاغزىڭغا مەندىن يەيسەن ، باللىدا نىمە گۇناھ بار . خاپا قىلغان بولسا چىرايلىق دىمەمسەن . چىرايلىقچە ، سەپرالاشماي دە .

— ئۇكەن ، كامىل دىگەن قىزىل باش جوھۇت بىر ۋارقىرىسا ھىلىقى مەخەت شوۋنىڭ خوتۇنى مەرەمنىسا تاكىنىڭ كىچىك جالىپىنى بىرنى تاك ئىتىپ چەكمەي يىنىپ كەلدىيا ، — مەن بۇ لامزەللىلەرنى نىمدەپ تۇغقان ؟ !

— سەنچە بالىلىرىڭ قانداق قىلىپ بەرسە بولاتتى ! ؟ خەقنى ئۆلتۈرۈپ بەرسە بولامتى ؟

— مەن ئاتايىن باشلاپ بارغاندىكىن ئۇ رەسۋا ئازگالچىلارنى تازا سىلىپ ، پىتىغلاپ ، ئاۋۇ قىزىل باش جوھۇت بىرمە دىسە ئۇنىمۇ تازا ئۇرۇپ ماڭالماس قىلىپ زەمبىلگە سىلىپ ئەكەلمەي ئاشۇ رەسۋا ئاتىسىغا قاراپ سالپىيىشىپ يىنىپ كەلدىيا .

— ھەي ھەقلى يوق دۇرۇن ، سەن بالىنى مۇشۇنداق تەربىيەلەمسەن . ساڭا قالىغاندا بالىلىرىڭ خىلى خوپ ئادەم بولۇپ چوڭ بوپتۇ . ھەرقانچە بولسىمۇ تاغ ئۆرۈلۈپ ، ئاسمان بىسۋالسىمۇ بالا ئاتىسىغا ياندىغان ئىش يوق . ئۇرۇش دىگەن ئۇ ياندا تۇرسۇن ، ئاتىغا چەكچىيىپ قالىغان بالىنىڭ كۆزىنى ئويۇۋىتىمەن . يەنە شۇ گەپمۇ ؟ !

— ئانداق ئاتىلىق سالاپىتىنى يوقاتقان ، ئۆزىنىڭ قىزىدىنمۇ كىچىك قىز بالا بىلەن تۇتۇلۇپ قالغان قىزىل باش جوھۇتنى ئۇرۇپ پولا خەمەك قىلىۋەتمەي تۇرغاندىكىن ، بۇنداق نىمىلەر مىنى ئانا دىمىسۇن .

— ھېلى باكا مەندىن تاياق يەيسەن جۇما بانەك. مەن سېنىڭ ئاكاڭ يەنە ساڭا تايىقىم ئۆتىدۇ. بارغانچە ھەقلىڭ گەجگەڭدە قايناپ قالدىيا سېنىڭ.

— ئۇرە، ھە ئۇرە … ھەممىڭ ئۇرۇۋشە، ھەممىڭ ماڭا دۈشمەن، بىر قېرىندا يېتىپ، بىر ئەمچەكنى ئەمگەن ئاكامدىن — تاغدەك ئىشىنىدىغان ئاكامدىن تارتىپ، قوڭامدىن چىققان ئاق سۈتۈمنى ئەمگەن بالىلىرىمدىن تارتىپ ماڭا ئەسقاتمايدىغان دۈشمەنلەر. ئۇرۇۋشە، ئۇرۇپ مېنى ئۆلتۈرۈپ يېيىشە.

بانىخان ھۆڭرەپ يىغلاپ، توۋلاپ - ۋارقىراپ ئولتۇرغان ئاكىسىغا ئۈسۈۋىدى. قاۋۇلاخۇن ئولتۇرغان ئورنىدا ئوڭدىسىغا چۈشتى.

— ئانا، نېمانداق قىلىسەن ساراڭ بولۇپ قالدىڭما، — چوڭ ئوغلى سەيدۇللا ئانىسىنى تارتىپ قوپاردى. قاۋۇلاخۇن تۆگە ئورنىدىن قوپۇپ بولغۇچە بانىخان ئوغلى سەيدۇللانىڭ يۈزىگە مۇشت بىلەن بىرنى ئۇرۇپ بۇرنىنى قانىتىۋەتتى. سەيدۇللا «ۋاي» دەپ بۇرنىنى تۇتۇپ قالدى. قاۋۇلاخۇن تاماكىسىنى چۆرۈۋېتىپ تۆگە تاپىنىدەك يوغان شاپىلىقى بىلەن بانىخاننى بىر سېلىۋىدى، بانىخان قايناۋاتقان قازانغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك چىپپىدە توختاپ قېتىپ تۇرۇپ قالدى.

— قانداق دېگەن تەتۈرلۈك، زورلۇق بۇ. بۇ بالىلاردا نېمە گۇناھ، ئاتىسىنى ئۇرۇپ بەرسە بولامتى ساڭا. سېنى كاملىغا بۇ بالىلار زورلاپ ئەپبەرگەنمۇ؟ ئۆز ۋاقتىدا، ھاي ئۇكام، ئۇ دېگەن بىر داردىن قاچقان تېگى يوق ئوغرى، سىز دېگەن يۇرتتا تۆتىنىڭ بىرى، تۇتسا سېپى، قىچقىرسا ئېتى بار سوپى مەزىننىڭ قىزى، ئوغرىغا تەگمەڭ دېسە، ۋاي ئۆلدۈم، ۋاي كۆيدۈم، تەگمىسەم ئۆلۈۋالىمەن دەپ، رەمەتلىك ئاتام - ئانامنى قاڭغىر قاقشىتىپ، قېچىپ يۈرۈپ تەگدىڭ. سېنىڭ دەردى بالايىڭدىن

ئاتام ـ ئانام ئون يىل بالدۇر ئۆلۈپ كەتتى. ئازىلاپ تەگكەن ئېرىلىك شۇ. بىلمەي تەگكەنما. ھەپتىدە بىر خوتۇننى يەڭگۈشلەپ يۈرىدىغان ئوغرىغا ئۆزۈڭ تېگىپ ئەمدى قويۇپ نېمە باللىرىڭغا، ھەممە ئادەمگە شالىڭنى چاچىسەن. زۇۋانىڭنى ئۈچۈرۈپ ئومىچىڭنى قاينات. بولمىسا زۇۋانىڭنى ئۆزۈم ئۈچۈرىمەن. ئۆتكەندە بولغان ئىشنى يەنە بۈگەن قوزغاپ نېمە قىلىسەن؟ ئۆتتى كەتتى. كونا خاماننى سورىساڭ سېمىقى باسىدۇ. كونا پايخۇننى غاجىساڭ چىشىڭ سۇنىدۇ.

— ئەمىسە يەنە شۇ چۇغۇندەكتەك رەسۋانى يەنە تېپىۋاپتۇيا. مەن ئاڭلاپ تۇرۇپ چىدامدىمەن.

— يەنە دېسەم يەنە شۇ. ئېرىڭنى بىلىپ تەگمىگەنما، ھىلى باكا جۇما. مەن ئاكا، سەن سىڭىل ئارىلىقىمىزدا ئازراق ھايا قالسۇن جۇما، قالغان گەپنى مەن قىلماي، زۇۋانىڭنى ئۈچۈرۈپ قازىنىڭنى ئاس. باكا ھىلى مەندىن داۋاڭنى يەيەن. ئۆيلەنگۈدەك باللىرىڭ، بويىغا يەتكەن قىزلىرىڭغا ھاياسىز ئازارنى بېرىۋەرمە. باكا شەرمەندە بولىسەن.

قاۋۇلاخۇن شۇنداق دەپ قويۇپ لوڭۇلداپ دەسسەپ يەرگە چۈشۈپ توپا بولۇپ كەتكەن چاپىنىنى قاقماستىن مۆرىسىگە سېلىپ چىقىپ كەتتى.

— بۈگۈن مەن ئايۇپ باز ـ باز دېگەن شوۋا داڭقانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ يا ئاشۇ ئېلىنماس چۇغۇندەك جالاپنى ئۆلتۈرىمەن، يا ئۆزۈمنى ئۆلتۈرىمەن، يا ئاۋۇ قىزىل باش جوھۇتنى ئۆلتۈرىمەن. زادى ياشىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئەمدى چىدىغۇدەك ھالىم قالمىدى. بۈگۈن زادى نېمە كۆرسەم كۆردۈم.

بانىخان ئېغىلنىڭ تېمىغا يۆلەكلىك تۆمۈر ئارىنى ئېلىپ دەرۋازا تەرەپكە لوپولداپ ماڭدى. بېشىدىكى ياغلىقى چۈشۈپ، چۇۋۇلغان چاچلىرى پاخپىيىپ قالغانىدى.

— ئانا، نومۇس قىل، ئۇنداق سارائلىق قىلما، — دېدى

سادىق . ماۋۇ ئەللە ـ مەللە ، خەلقئالەم ئالدىدا چاۋاڭنى چىتقا يايما .

ــ ماڭا گەپ قىلىشما ، ھېلى باكا ئارنىنى قارنىڭغا تىقىمەن .

ــ باللاردا گۇنا يوق . ئارنىنى ئەكەل تىقىدىغان يەرنى مەن كۆرسىتىپ قوياي .

سامانلىقنىڭ ئىشىكى غىچىرلاپ ئېچىلىپ ئۈستۈنكى سامان بولۇپ ، سامانلار يۈز ـ كۆزىگە چاپلىشىپ قالغان ، ساقاللىرى ئۈسۈپ بومبۇر ساقال بولۇپ قالغان كامىل كۆرۈندى . ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ ، قان تولغان قىزىل كۆزلىرى ئېچىرقىغان چىل بۆرىنىڭ كۆزىگە ئوخشاپ قالغانىدى .

ــ ئاتا ، ئاتا ! سامانلىقتا ئۇخلىدىڭىزما ؟

ــ بوش گەپ قىلىڭلا ، مەن تۇرمىدە ياتىمىغۇچە ھېچقايسىڭلار ئارام تاپمايدىغان ئوخشايسىلەر .

باللار چۆچۈپ ئەتراپقا قارىدى . سادىق ھودۇققانچە يۈگۈرۈپ بېرىپ ئوچۇق قالغان دەرۋازىنى غاچ ـ غۇچ قىلىپ ياپتى . باياتىن بېرى غالجىرلىقى تۇتۇپ تازا قۇترىغان بانىخان كامىلنى كۆرۈش بىلەنلا يىلى قاچقان تولۇمدەك بىراقلا بوشاپ ، قولىدىن تۇمۇر ئارا يەرگە چۈشۈپ كەتتى . باللار قورقۇمسىراپ كېلىپ ئاتىسى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى . باللار بىر كىم كۆرۈپ قېلىۋاتقاندەك چۆچۈشۈپ ، ئەندىكىپ ھەر تەرەپكە قارىغاچ ، ئاتىسىنىڭ ئۈستۈنكىسىدىكى سامانلارنى قېقىشتۇردى . كامىل ھويلىنىڭ ئوتتۇرىدا سالپىيىپ جىمىدە تۇرغان بانىخانغا چەكچىيىپ قاراپ قويۇپ ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كەتتى . باللار بىر ـ بىرىگە ئىشارەت قىلىشىپ ئۆگزىگە چىقىپ ھەر تەرەپكە ھودۇقۇپ قاراشقىلى تۇردى . بانىخان يۈزىنى تۇتۇپ ھۆڭرەپ يىغلىغانچە ئېرىنىڭ كەينىدىن ئۆيگە كىرىپ كەتتى . كىرىپلا ئۇنى ئۇچتى .

16

يېزىلىق ھۆكۈمەت ئالدىدىكى قېرى قەدىمىي تېرەكلەر قۇچاق يەتكۈسىز يوغىناپ، تېنىدىكى قارا چوقۇر ئىزلار، كىچىك چاغدا ئېشەك غاجىلىۋەتكەن تارتۇقلار بىلەن قوشۇلۇپ، ئاق چىرايلىق پوستى كونا ئەنجان تامنىڭ زەي تارتىپ كەتكەن ئۇلىغا ئوخشاپ قالغانىدى. ھەربىر تارتۇق، يېرىقلاردىن تېرەك يېلىمى قايناپ چىققانىدى. ئېگىز بولجا شاخلىرى، ئاچىماقلىرىدا قۇشقاچلار ۋىچىرلىشىپ ئۇۋا تالىشىپ غەلۋە قىلىشاتتى. ئەتىيازلىق تېرىقچىلىق بېسىقىپ بۇغدايىنىڭ بىرىنچى سۇيىنى باشلاشتىن باشقا ئىش قالمىغانلىقتىن كىشىلەر يېزىلىق ھۆكۈمەت ئالدىدىكى كالتا بازارغا، قېرى سۆگەتلەر باراقسان بولۇپ شاخ يايغان ئۆستەڭ بويىغا كېلىشىپ، قارتا، بىليارت ئوينىشىپ كېچىنى ئۆتكۈزۈشنى ئادەت قىلىۋالغانىدى. ئۆستەڭ بويىدا بىرقانچە ئاشخانا، ناۋايخانا، سامسىخانا، شورپىخانا، كاۋاپخانىلار، ھاراق بوتكىلىرى بار بولۇپ، ئاشخانىلارغا قارىغاندا ھاراق بوتكىسى ئالدىدىكى كىچىك ئۆستەللەردە ئولتۇرۇپ كاۋاپ، گۆش يەپ، چاي ئىچىدىغانلار، مەست بولۇپ ئېگىز-پەس ناخشا توۋلايدىغانلار خېلى بار ئىدى.

مەستلەر دۇتارغا تەڭكەش قىلىپ تازا قىزىشىپ ناخشا توۋلاۋاتقان، قارتچىلار ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا تازا ۋارقىرىشىپ قارت ئويناۋاتقاندا راخمان سېكرېتارنىڭ قارا، يۇلتۇز ئېتى قوشۇلغان مەخسۇس خادىك ھارۋىسى يىراقتىن قوڭغۇراقلىرىنى جىرىڭلىتىپ توپا توزۇتۇپ بازار ئوتتۇرىسىدىن ئۆتتى. باشلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان، بويىنى ئۇزۇن، بېشى كىچىك، قۇلاقلىرى يېڭى چىققان ئاي شەكىللىك چىرايلىق ئاتقا ھەممىلا ئادەمنىڭ ئىچى كۆيۈپ ھەۋەس بىلەن قاراپ قالاتتى. ئات ناھايىتىمۇ ئوبدان بېقىش تاپقانلىقتىن قاپقارا تۈكلىرى

هازىرلا سىرلاپ پارقىرىتىپ قويغاندەك ۋالىلداپ پارقىراپ، سۆڭگەچلىرىدە تۇخۇم قويسا تۇرغۇدەك ئەت ئېلىپ ساغرىسى چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى، ھەربىر قەدىمىنى ئالغاندا جابدۇقلىرىغا ئاسقان ياڭاقتەك سېرىق پارقىراق قوڭغۇراقلار، قىزىل پۆپۈكلەر ئارىسىدىن بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇپ چىرايلىق ھەم يېقىملىق جىرىڭلايتتى. ئاتنىڭ كەڭ ھەم چىرايلىق كۆكسىگە ئېسىلغان كىچىك يىپەك گىلەم تولىمۇ ياراشقانىدى. خادىك جاراڭلاپ قوڭغۇراق چېلىپ بازارغا كىرىپ كەلگەندە، كىشىلەر خۇددى قۇشقاچ توپىغا سار ئېتىلغاندەك مەستلەرمۇ، قارتچىلارمۇ خەبەردار چاقىرىپ ئېغىزى كۆپۈك بولۇپ كەتكەن ئاشپەز، ناۋايلارنىڭ نىمكاللىرىمۇ گۇرۇرىدە ئورنىدىن تۇرۇشۇپ خادىكتىكى چىرايلىق ئاتقا ئاندىن ئوتقاشتەك خوتەن گىلىمى ئۈستىدە يوغان قورسىقىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان راخمان شۇجىغا سېرىق سۆگەت بادرىسىدەك ئېگىلىپ جىمىدە ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈپ تۇرۇشتى. ھارۋىكەش سەمەت روزى ھارۋىنىڭ ياۋىنىدە ئولتۇرۇپ بازار ئەھلىگە كۆز قىرىنىمۇ سېلىپ قويماستىن گويا ئادەمسىز چۆلدە كېتىۋاتقاندەك قىزىل پۆپۈك قامچىسىدىن پات - پات قاس چىقىرىپ قويۇپ، ھاڭغۇتنىڭ بوينىدەك ئۇزۇن بوينىنى تېخىمۇ سوزۇپ، سېرىق بۇرۇتىنى دىڭگايتىپ مېڭىۋەردى. راخمان سېكرېتار بولسا قېرى پاقىنىڭ گېلىدەك ساڭگىلاپ كەتكەن ئېڭەك سالپا گۆشى لىپىلدىغان، كۆزلىرىنى يۇمغان ھالدا بازار ئەھلىنىڭ ھۆرمەت سالىمىغىمۇ قارىماستىن، گۆشلۈك قوللىرىدا خادىكنىڭ سايىۋەن بادرىسىنى تۇتقان پېتى ئۆتۈپ كەتتى. ھارۋا ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئاغزىدا چىشى قالمىغان بومبا ساقال، دوغىلاق ئاشپەز موللاقباي ئاغزىدىكى قاپقارا ناسۋال بىلەن قوشۇپ قاغا چىچقاندەك ھارۋىنىڭ كەينىدىن تۈكۈردى.

— ئاۋۇ خاقان غوجامغۇ كونا مازارنىڭ گۈمبىزىدەك

نوغۇچتەك قېتىپ ئولتارسۇن ، ئاۋۇ سەمەت روزى دېگەن ئېشەك سۈدىكى ھاڭغۇت بويۇن قەلەندەرگە نېمە ئاتىكاچىلىق ئەمدى . شۇنچە ئەل ـ جامائەت ھۆرمىتىنى قىلىپ سالام قىلسا پىسەنتىگە ئالماي كېتىۋاتقىنىنى ...

— خاپا بولما موللاق باي ، ئەتە تورۇپ ئۆگۈنلۈككە راخمان شۇجى تەتۈر چۈش كۆرۈپ قوپسا بۇ قەلەندەرنىڭمۇ قوڭىغا تېپىپ ھەيدەپ كوشۇگى ئىككى پۇل بولۇپ سالپىيىپ كېلىدۇ . ئۇ چاغدا ئۇنىڭدىن بىچارە ئادەم بولمايدۇ .

— خەپ توختاپ تۇر ، غالچا . چوڭ پىتتىن ئۇششاق پىت بەك چاقىدۇ . ئۇن ئامبالدىن بىر غالچا يامان دېگەن شۇ ـ دە . ئەتە ـ ئۆگۈن ئاشخانامغا تاماق يەيمەن دەپ كەلسەڭ ساڭا بېرىدىغان يۇندىمۇ يوق كىسپۇرۇچ .

— خام خىيال قىلما موللاقباي ، بۇ سەمەت روزى دېگەننى راخمان شۇجى ئالدىراپ قوغلىۋەتمەيدۇ . ئاتنى ئوبدان بېقىپ ، ھارۋىنى بەلەن ھەيدىگەندىن باشقا ئۇنىڭ راخمان شۇجىغا ھەممىدىن يارايدىغان بىر ئوبدان يېرى بار . ئۇ بولسىمۇ مەھەللىمۇمەھەللە ، باغمۇباغ ، دۆڭمۇدۆڭ يۈرۈپ ، نەدە چىرايلىق چوكان ئۇچرىسا بىرمىلەرنى قىلىپ ئۇنى كۆندۈرۈپ شۇجىغا سولامچىلىق قىلىدۇ ... شۇجىنىڭ سايىنى مىدىرلىمىسا ئېتىغا يېگۈزىدىغان نېشىنى ئەركەك قۇشقاچىنىڭ مېڭىسى بىلەن ئېلىشتۇرۇپ دورا ياساپ بېرىدۇ ...

بازاردىكى ساقلارمۇ ، مەستلەرمۇ ئاغزى بالا چالا مەستىنىڭ گەپلىرىدىن ھۇزۇرلىنىپ قىقاس سېلىپ كۈلۈشەتتى . موللاقباي توپا ـ توزاندا كۆرۈنمەي قالغان ھارۋىنىڭ كەينىدىن بەلغەم چىقىرىپ تۈرۈپ يەنە بىرنى تۈكۈردى .

— ئارىمىزدىن مانا مۇشۇنداق سۈرىتى ئەركەك ناجىنس سولامچىلار جىق چىققانلىقتىن كۆرۈۋاتقان كۈنىمىز مانا مۇشۇ ـ دە .

— بولدى قايناۋەرمە موللاقباي ، چۆگۈن قايناپ بېشىغا تاشتى بولۇپ ، يەنە تۇرمىدە ياتقۇڭ كېلىۋاتامدۇ . سېنى يەنە تۇتۇپ سولاپ كېسىۋەتمىسۇن جۇما ، — دېدى بىر قېرى بوۋاي .

— چۆگۈن قايىنسا ئاۋۋال ئۆزىنىڭ بېشىغا تاشىدۇ . تاشقان سۇ بېشىدا تۇرماي كۆتىگە ساقىپ چۈشۈپ چۆگۈننى قايىنتىۋاتقان ئوتنىمۇ ئۆچۈرىدۇ . جاھاندا باكاللىق ئىش يوق . كەسسە يەنە شۇنداق كېسىشەر . تولا سەپرايىمنى دوڭغايتىشمىغىنا ...

بازار ئەھلى پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كېتىشتى . موللاقباي قويىنىدىن ناسۋال قاپىقىنى ئېلىپ غەزەپ بىلەن ئاغزىغا ناسۋال كاپ ئەتتى .

راخمان شۇجىنىڭ هارۋىسى يېزىلىق هۆكۈمەت دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى . سەمەت روزى هارۋىدىن چۈشۈپ خوجىسىغا ئېگىلىپ بىردەم قاراپ تۇردى . راخمان شۇجى كۆزىنى يۇمۇپ قېرى مۇشۇكتەك خورۇلداپ ئۇخلىماقتا ئىدى . سەمەت روزى قانچە قېتىم ئويغىتاي دەپ ئاغزىنى ئۇمەللىسىمۇ پېتىنالمىدى . ئۇ كالپۇكىنى يالاپ ، گەز باغلىغان جاۋغىيىنى يىرىك ئالىقانلىرى بىلەن سۇرتۇپ ، سېرىق بۇرۇتىنى سىيپىغان هالدا ئېگىلىپ تۇردى .

ئۇششاق كومۇتا ، كۆكۈيۈنلەر غۇژۇلداپ ئاتنىڭ گازاڭ ، چاتىراقلىرىنى چېقىپ ئارام بەرمەيتتى . ئات قۇيرۇقىنى قورۇپ ئۈلگۈرۈپ بولالماي ، هېلى ئالدى پۇتى ، هېلى كەينى پۇتىنى توختىماي يەرگە ئۇرۇپ پۇشقۇرتاتتى .

— نېمە هارۋاڭنى هەيدىمەي زاسۇيچىنىڭ ئالدىدا تەلمۈرۈپ يىن پۇراپ تۇرغان قوتار ئىتتەك تۇرىسەن ، — دېدى راخمان شۇجى كۆزىنى ئاچماستىن غاز - غۇژ ئاۋازدا يۆتىلىپ تۇرۇپ . گەپ قىلغاندا ئاغزىدىن بۇخسۇپ چىققان هاراق پۇرىقى سەمەت روزىنىڭ زۇۋانىغا ئۇرۇلدى . «تەرىتىم سۇنمىغاي ، ئىبادىتىم قوبۇل بولغاي ئىلاهىم ، ئەستاغپۇرۇللا ، ئاسىي ، گۇناهكار

بولدۇم ، بەندەڭنى ئەپۇ قىلغايسەن ئاللاھ » دەپ ئىچىدە ھەمدۇسانا ئوقۇدى سەمەت روزى ئاندىن :

— كەلدۇقيا شۇجى ، كەلدۇق ، — دېدى ئېگىلىپ تۇرۇپ .

— نەگە كەلدۇق ، ئاچاڭنىڭ قېشىغا كەلدۇقما ؟ مەن ھارۋىنى توختات دېمىسەم نېمە توختىتىسەن ؟

— يېزىغا ... ئىشخانىلىرى ئالدىغا كەلدۇق ... شۇ ... شۇڭا توختاتقان ...

— مەن سېنى يېزىغا ، ئىشخانامغا ئەكەل دېدىممۇ ؟ ! ھە ... مەن ... مەن بۇ يەرگە ئەكەل دېمىسەم نېمىشقا ئەكەلدىڭ .

— ئەمدى ... ئەمدى شۇ ... مەن ... مەن ... كەچ بولغاندىكىن ھەقچان يېنىپ كېلىمىز دەپ ...

— كەچ بولغاندا ئىشخانىدا ماڭا بىر مە سوۋۇتۇپ قويۇپتىكەنما ؟ مېنى ياغاچ ئۇستەل بىلەن تاۋا بايراقتىن باشقا ھېچنېمە يوق باكا ئىشخانىغا سولاپ قويۇپ ، ھەرقايسىڭ خوتۇنۇڭ بىلەن غىتىلدىشىپ ياتساڭ ، مەن تىزىمنى قۇچاقلاپ ياتامدىمەن خوتۇن تالاق ئوغرى .

— بايا ... بايا ... سورۇندىن چىققاندا ... خېلى ... خېلى تەڭشىلىپ قاپ ... قاپتىكەنلا ... را ... را ... شۇجى كەچ ... كەچ ... بولدى ، ئۆيگە ...

— ئىچمەستە تەڭشىگىم يوقمىتى كالۋا ... ئىچسەم تەڭشىگىم بولۇپ ، ئىچمىسەم تەڭشىگىم بۇزۇلامدىكەن مېنىڭ ... ھۇ ...

— ياق ... ياق ... يا را شۇجى ... بايا ئۇنداق ئەمەس ... ئىچكەندە ... ئاز ... ئازراق كە ... كەيىپ ...

— مېنى ئۆيەمگە ئاپارماي نېمدەپ ئىشخانىغا ئەكەلدىڭ ...

— ئۆز ... ئۆزلىرى ... ئىش ... ئىشخانامغا ... ھۇ ... ھۇكۇمەتكە ھەيدە ... دېگەنتىلە ... شۇ ... شۇڭا ...

— مەن ... مەن ... شۇنداق دېدىمما ... ھۇ ... خوت ... خوت ... — راخمان شۇجى ئىنجىقلاپ خادىكتىن يەرگە چۈشۈپ سەل دەلدەڭشىپ كېتىشۇدى سەمەت روزى يۆلىۋالدى .

— نېرى تۇر ... كۆك تۆش ... مېنى نېمە چاغلاۋاتىسەن . مېنى مەست بولۇپ قالدى دەمسەن . ئاناڭنىڭ ھېلىم چۈچىكىدەك بىرمىدە بەشنى ئىچكەنگە مەن مەست بولامدىم ... ئۈنچىلىك ھاراققا مەست بولسام ، مەن راخمان ھەر قايسىڭغا باشلىق بولالامدىم . ھە ... خۇمپەر مەن مەستما ... دېگىنا مەن مەستمۇ ، ساقمۇ ؟

— ساق ... ساق ... ئۆزلىرى ساق را شۇجى .

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم را شۇجى ، ئوبدان تۇردىلىما ؟ بەلەنما ... تېزلىق تۇرۇپلا .

ئاسماندىن چۈشكەندەك ئايۇپ پوستەكچى بىلەن خوتۇنى ئاغچىخان پەيدا بولدى . راخمان شۇجى كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ خوشياقماي قولىنى تەڭلىدى .

— ماڭا سالام قىلغان قايسىڭ ، ھەرقايسىڭدىن سالام قەرزىم بولمىسا .

— مەن ... مەن ... را شۇجى ... مەن ئايۇۋاخۇن .

— قايسى ئايۇۋاخۇن ... خامان كۆيدىلىك ئايۇپ كۆكچىما ؟

— ياق ... ياق ... ماۋۇ تۈگمەندىكى ئايۇۋاخۇن .

— ھە بىلدىم . كەچ بولغاندا تۈگمىنىڭنى ھەيدىمەي مەندە ئېلىشىڭ بارمىتى ياكى سوۋۇتۇپ قويغان بىرمە بارمىكى دەپ كەلدىڭما . كەينىڭدە تۇرغان چىرايلىق چوكان كىمنىڭ خوتۇنى ؟

— مەن ... مېنىڭ خوتۇنۇم را شۇجى .

— تۈگمەننىڭ پوستەكچىسى مۇشۇنداق قاملاشقان جۇۋاننى خوتۇن قىلىۋالسا نېمانداق قاملاشمىغان ... قانىدە ئۇقمايدىغان خوتۇن بۇ ... ھەجەپ سالام قىلماي بوينىنى شاپتۇل قىقىپ تۇرىدىيا ؟ خۇددى دوتەيىنىڭ خوتۇنىدەك .

— سالام قىلسام كۆزلىرىنى يۇمۇۋالدىلا را شۇجى ... ئۇنداق ئادەمنى ئىزا تارتقۇزمىسىلا ، — دېدى ئەركىلەپ تۇرۇپ ئاغىچىخان .

— ھە ، ئۇستۇۋىشىڭغا قارىسا ھېچ تۈگمەن ھەيدىگەن تەلەتىڭ يوق . بىر يەرنىڭ كادىرىدەك ياسىنىۋاپسەن . خوتۇنۇڭنىمۇ كۆزمۇنچاقتەك ياساپ كەچ بولغاندا بازارغا سالاي دەپ چىقتىڭما ؟

— يا ... ياق ... را شۇجى ... ماۋۇ ... بىزنىڭ تۇردەك ئاتامنىڭ ئوغلىنىڭ تويى بولغان ، شۇ تويدىن يېنىپ ئۆيگە كېتىۋاتساق ئۆزلىرى تۇرۇپتىكەنلا ، سالام ... سالام بېرىپ ئۆتەيلى دەپ ...

— ھە ، سالام بېرىپ بولدۇڭ ... نېمە قالاپ تۇرسەن باشقا ئىشىڭ يوقما ؟

— خا ... خاپا بولمىسىلا را شۇجى ... بىز ... بىز ئېزىپتىمىز ... ئا ... ئاۋارە قىپتىمىز ... بىز يانىلى ، بىز يانىلى ...

ئايۇپ شۇنداق دەپ ئىككى قولىنى كىندىكىنىڭ تۈۋەن يېنىغا قويۇپ ئارقىچە يېنىپ ماڭدى .

— قانداق قاملاشمىغان سارائ بىرمە سەن ! ئۆزۈڭ سالام قىلسەن ... ئەمدى گەپ قىلماي كالىدەك كېتەمسەن . نەدە چوڭ بولغان ، قائىدە بىلمەيدىغان بىرمە سەن . سەندە ماندا ئادىمگەرچىلىك دەيدىغان نەرسە يوقمۇ . ئۆيەڭ يوق قەلەندەر ئوخشىمامسەن ، ماندا كۆرۈشكەندىكىن ئۆيگە چىرلى دەيدىغان ئىش يوقما . سەن دېگەنگە مەن يۈگۈرۈپلا چىرىۋالىدىغاندەك .

— ۋاي ئېزىپتىمەن را شۇجى ... شۇ ... شۇ ... دەي دېسەم يەنە ... يەنە تىل - دەشنام ئىشتىمەي دەپ ئېغىز ئاچماپتىمەن . بولمىسا مىڭ مۇراتە دېگۈم بار ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنى ياراتماي چىمەمدىكىن دەپ ...

— ھوي كالۋا ، سەن قاچان مېنى ئۆيگە چىرىلى دەپ باقتىڭ ، دەپ باقە ... قاچان دېسەڭ مەن ياراتمايمەن ، ئۆيەڭگە چىمەيمەن دېدىم . سەن تۆگمەندە ئىشلەپ ئاسان نان يەپ ھەقلىق قالماپتۇ . سەن قەلەندەرنى يىلانغان ئاپىرىپ كېچە ـ كۈندۈز يىل بويى ئەشەدە ھاشارغا سالساق ، ئاندىن مەن راخماننى كۆزگە ئىلىپ ھۆرمەت قىلىدىغان ، تۆگمەننىڭ قەدرىگە يېتىدىغان ئوخشايسەن .

— ياق ... ياق ... ياق ... ئوبدان را شۆجى ، مەن خۇش بولۇپ قالاي ... خۇش بولاي ... مەن سىلىنى كۆزگە ئىلماي ھەددىممۇ . سىلىنى ھۆرمەت قىلمىغان بولسام تۆزكور بولاي .

— ھېلىمۇ تۆزكور بولۇپ بولغان نېمە سەن ، مەن تۆگمەندە ئىشلەتسەم ھازىرغىچە ئۆيەڭنىڭ ئىشكى قايان ، موراڭ نەدە ، بىر قاچا سوغۇق سۇيۇڭنى كۆرسەتمىدىڭ ... سېنىڭ ئورنۇڭدا ھەر كۈنى كېلىپ تاماكا تۇتۇپ تۆگمەننى ماڭا بېرىك دەپ يالۋۇرىدىغان كەنسۇلۇق ماڭلۇر خىتايغا بەرگەن بولسامۇ كۈندە تاماكا ـ ھاراق توشۇپ كەشى چۈشۈپ قالىتى .

— مەن بىلمەپتىمەن ، را شۆجى بىلمەپتىمەن . مەن تۆزنتەي ... بىزنى ياراتماي ئۆيگە ...

— يانا تىلىڭنى چاينىغىلى تۇردۇڭ . ئۆيگە چىرىلى دەپ بىر ئېغىزلىنىپ باقمامسەن . سېنىڭ ئاغزىڭدىنمۇ ئەشۇنداق بىر گەپ چىقامدۇ ، مەن بىر ئاڭلاپ باقاي .

— مىلى مەرتىۋە دەي شۆجى ، ئۆيگە چىرىلى .

— ھە ... ئۆيەڭدە ھارىقىڭ بارمۇ ؟

— ھاراق سىلىدىن ئايلانسۇن را شۆجى .

— پاقلانچۇ ، ئوغلاق ، چۈجە ـ خوراز ، كۆك كەپتەر ...

— بولمامدىغان ، نېمە دېسىلە شۇنى بار قىلىمىز ، جېنىم را شۆجى .

— باشلىمامسەن ئەمىسە بەتبەخ ! كەچكىچە رۆكۈلداپ

تۇرماي . ھە ، سىزنىڭ مېنى مېھمان قىلغۇڭىز يوقما ئۇسسىكەش جوۋان . ئا قالاڭ قويۇۋالغان ئۇسسىسى دەمدەك . سىز ھارۋىغا چىقىڭ ، ماۋۇ ھەقلى يوق ، مەن راخماننى بىلىپ قالسۇن .

— ئۇي ... ئۇيىمىز يېقىن . ئىشۇ ھۆكۈمەت ھويلىسىنىڭ ئارقىسىدا . ئۇساسا ئاڭلىنىدۇ دېسىلە .

— ھەرقانچە تېقىمىدا بولسىمۇ ھارۋىغا چىقسۇن . سەن ماڭ . يەنە گەپ قىلساڭ زوۋانىڭنى دارغا تارتىمەن .

— خوش ... خوش ئوبدان .

ئاغىچىخان قورقۇمسىراپ ھارۋىغا چىقىپ ئولتۇردى . ئايۇپ ھارۋىنىڭ ئالدىدا لوپولداپ يوگۇرۇپ ماڭدى . راخمان شوجى خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى ئاغىچىخانغا قىسىپ كۈلدى . ئاغىچىخان لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قاراپ تىرنىقىنى تاتىلىدى .

— ۋاي تېخى ... قىز بالىدەك يۈزى تۆۋەنلىك قىپ كەتكىنىنى كۆر ماۋۇ بايتالنىڭ . بۇ پوستەكچى گۈي قانداق قىلىپ ئېلىۋالدى سىزنى ؟ مۇشۇ بېلىقتەك ئەپتىڭىز بىلەن بۇ پوستەكچى غوجالدۇرۋاققا قانداق خوتۇن بولغانسىز ؟

ئاغىچىخان ۋىللىدە قىزىرىپ :

— ھەجەپ قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا را شوجى ، — دەپ باشقا تەرەپكە قاراپ ۋىلىقلاپ كۈلدى .

راخمان شوجى ئۆيگە كىرىپلا ۋارقىرىدى .

— پوۋە ... پوۋە ... نېمەنداق سېسىق بۇ ئۆيەڭ . ئەر - خوتۇن ئىككىڭگە قالسا سۆلىتىڭنى ماۋۇ خادىك ھارۋام تارتالمايدۇ .

— ئۆيدە ... ئۆيدە شۇ كىچىك بالا بولغاندىكىن ...

ئاغىچىخان شۇنداق دېگەچ تويۇقسىز كەلگەن مېھماندىن قورقۇپ ھاڭۋېقىپ قالغان ھەمدەمنىڭ قولىقىدىن تۇتۇپ بۆشۈكتىكى بالىنى ئالغۇزۇپ تالاغا چىقىرىۋەتتى .

— ماۋۇ بالا باققۇچى بىرمە ئۆينى مۇشۇنداق قالايمىقان

قىلىۋېتىپتۇ. بالىنىڭ لاتىسىنى پات - پات يۆيۈپ قويمايدۇ. بىرنى بىر دەپ تۇرمىسا ھاڭۋېقىپ تۇرىدۇ ئىيەكىم.

— سىز نېمە ئىش قىلىسىز؟

— تۇگەدۇكنىڭ مەكتەپتە خانىملىق قىلىمەن.

— ھە ... ھە ... شۇڭا جەگىگىز باركەن ھە ... مەكتەپ يىراقكەن. دۇتارنى كىم چالىدۇ؟ سىز چالاسىز ھەقىچان؟!

راخمان ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى تامغا يۆلەكلىك دۇتارنى كۆرۈپ سورىدى.

— ئۇ ... ئۇنى ... ئۇنى ... شۇ، ئانچە - مۇنچە ...

— بىزنىڭ خوتۇن چالىدۇ را شۇجى.

— بىزنىڭ خوتۇن دەيسىنا، بۇ چىرايلىق خوتۇنۇڭنى يەنە كىملەر بىلەن شېرىك ئالغان. مېنىڭ خوتۇنۇم دېمەمسەن ھەقلى يوق ئېشەك. خوتۇننى، ئىشتاننى شېرىك ئالغىلى بولمايدۇ.

— ۋاي ... ۋاي ئېزىپتىمەن، ئېزىپتىمەن. تۇزىتەي را شۇجى، تۇزىتەي، يادىمدا يوق.

راخمان قاقاقلاپ كۈلدى. ئاغىچىخانىمۇ ئارقىسىغا ئۆرۈلۈپ ئاغزىنى تۇتۇپ يەنە راخمان شۇجىغا قاراپ قىزىرىپ كۈلدى.

— ھە ... ھەجەپ ... قىزىق گەپ قىلىدىكەنلا را شۇجى ... مەن ... مەن سىلىنى بۇنداق ... بۇنداق قىزىق گەپ قىلىدۇ دەپ ئويلىماپتىكەنمەن ... قىزىقچىكەنلا جۇما ... ۋىيەي ...

— ھەجەپ ... ھەجەپ بى يەر قىلدىلا را شۇجى مېنى ... بەك ئوسال بولدۇم جۇما مەن، — دەپ گەدىنىنى تاتىلاپ تۇردى ئايۇپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تەمتىلەپ.

— ھە، نېمىگە قالاپ تۇرىسەن. پاقلىنىڭنى سويۇپ، قازانغا سال. ھاراق ئەكەل! خانىم سىز، باشقا ئىش قىلماي دۇتار چېلىڭا ... مېنى قانچىلىك مېھمان ئېتەلەيسىلە مەن بىر كۆرەي.

راخمان شۇنداق دەپ ئىنجىقلاپ ياغاچ سۇپىغا چىقىپ سوزۇلۇپ ياتتى. ئاغىچىخان پايپېتەك بولۇپ گۈل چېكىلگەن مېھمانلىق ئاق ياستۇقىنى قوشلاپ ئەكېلىپ راخماننىڭ بېشىغا قويدى. ئايۇپ ھودۇقۇپ پالاقلاپ تالاغا ماڭدى.

— سەنمۇ بەزدەك تۇرماي ئايۇپقا ھەپە قىلىش سەمەتەك، — دېدى راخمان. سەمەت ئايۇپنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى. ئايۇپ بىلەن سەمەت كۆسۈرلىشىپ ئالدىراپ پالاقلاپ يىراقلاپ كەتتى.

— ھە چېلىڭە، مەن بى ئاڭلاپ باقاي جەگسى بار خانىم، مانداغ بەلەن شوخ پەدىگە.

تەمتىرەپ دېرىزىلەرنى ئېچىپ ئۆينىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرىنى رەتلەۋاتقان ئاغىچىخانغا توۋلىدى راخمان.

— ۋايجان تۇزۇك چالالمايتتىم ... ئادەمنى ئىزا تارتقۇزۇپ ... ئۇۋاتقۇم كېلىپ ئۆلەي دېدىم ... ئىزا تارتىدىكەنمەن را شۇجى ئۆزلىرىگە يارىغۇدەك چالالماسمەنمىكى. يارىغۇدەك چالالماي قالسامزە ... ئادەمنى زاڭلىق قىلمىسلا جۇما ئەمسە.

— چېلىڭە، ئوبدان چەپ بەرسىڭىز، توگە دۈك مەكتەپتىن بازار ئىچىگە يۆتكەپ قويىمەن. بولمىسا تېخىمۇ يىراققا ھەيدەيمەن. ھە چېلىڭە، بەلەن چېلىڭ، بولمىسا ھېساب ئەمەس.

— ۋايجان، كۆڭۈللىرىگە ئىناپ بېرەر را شۇجى. بازارغا يۆتكەپ قويىدىغانلا بولسىلا، تاڭ ئاتقۇچە چال دېسىلىمۇ چالاي. ئەمما سىلىگە يارىغۇدەك چالالارمەنمۇ ... دەپ قورقۇۋاتىمەن.

— چېلىڭە ئاۋۋال، سىز چالىسىز، ئاندىن مەن چالىمەن، ئەپلىشىپ قالساق تەڭ چېلىشىمىزيا.

— ۋاي سىزمۇ ... ياق ... سىلىمۇ چالاملا را شۇجى. شۇجى چالىمەن دېسە ھەجەپبى تۇرىدىكەنيا.

— مېنى چالالمايدۇ، دەپ ئاڭلىغانمۇ؟ دۇتىرىڭىزنىلا ئەمەس ... سىزنىمۇ چېلىپ سايرىتىۋېتىمەن. يېنىمغا يېقىن

كېلىپ چېلىڭ، بولمىسا ھېساب ئەمەس، ئىشكنى يېپىڭ!
— ۋايىيەي ئۇنداق قىلساق قانداق بولا؟
— ياپقاندەك بولىدۇ.
ئاغىچخان ئىشكنى يېپىپ، قورقۇپ تۇرۇپ پەم بىلەن ئولتۇرۇپ دۇتارنى قولىغا ئېلىپ لەۋلىرى، گاللىرى قورۇپ دۇتارنى چېلىشقا باشلىدى.

ئېگىز ئاسماندا تۇۋرۇك يوق،
ئېقىن دەريادا كۆۋرۈك يوق.
جىمى ئالەم گوۋا بولسۇن،
سېنىڭدىن باشقا يارىم يوق.

راخمان سوزۇلۇپ ئاغىچخاننىڭ ئاق بوغماق بىلەكلىرىدىن تۇتۇپ تارتتى. ئاغىچخان لاغىلداپ تىترەپ بوشاپ كەتتى، دۇتار تۇتقان قوللىرى ئاجراپ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ ناخشا توختاپ قالدى. دۇتار سۇپىغا يېنىك چۈشتى. ئەمما، راخمان ئاغىچخاننىڭ ئۈستىگە تام يىقىلغاندەك چۈشتى. ئىنجىقلاپ پۈتلىرى تېزەكلىگەن تولكىنىڭ قويرۇقىدەك يۇقىرىغا كۆتۈرۈلدى. راخماننىڭ زۇۋانىدىن بۇخسۇپ چىقىۋاتقان هاراقنىڭ سېسىق پۇرىقى ئېچىپ كەتكەن سېسىق چۆخەينىڭ پۇرىقىدىنمۇ بەتتەر سېسىق ئىدى. راخمان تاپ يىگەن ئىتتەك هاسىراپ ئىنجىقلاپ ئالدىرىغانچە ئاغىچخان ئۆزىنى ئەپقېچىپ تولغاشتى.
— ۋايجان ... را ... را ... شۇجى ... بۇنداق قىلمىسىلا يامان بولىدۇ ... ۋايىيەي شۇجى تۇرۇپمۇ شۇنداق قىلامدۇ؟ ...
— شۇجى ... بۇنداق قىلمايدۇ دېگەن گەپ قايسى قىزىل باشلىق ھۆججەتتە باركەن. تىم تۇرە باكا، ھېلى جۇما ...

— يامان بولىدۇ .
— يامان بولىدىغان ئىشنىڭ قايسى بىرىنى دەي ، يامان بولىدۇ ، يامان بولىدۇ دەپ ئاشۇنداق يامان بولىدىغان ئىشنى قىلغانچە ئوبدان بولۇۋاتامدۇ . تولا غەمسە قىلما ! …
— ھېلى ئاۋۇ ئادەم كەپ قالسا …
— ئۇ پاقلاننىڭ پۇتىنى بوغۇپ يەرگە بېسىپ بولغۇچە ، مەن سېنىڭ پۇتۇڭنى يەرگە دەسسىتىپ بولىمەن . ئىزى قالامتى ھېچىر تاۋىقىڭدا ، بولە ، تولا تولغىماي .
— ئەمسە … ئەمسە … مېنى تۇگەدۈڭ مەكتەپتىن يۈتكەپ قوياملا … يۈتكەپ قويسىلا ئەمسە …
— بايا دەپ بولغانىيا … پەللىكى توختىمايدىغان مىدە ، بول دەيمەن … پەللىكىڭ توختىمىسا يۈتكەپ قويارمىكىن دەپ خام خىيال قىلما .
— دۆلەت شتاتلىق بولمىسا يۈتكىسە باكا بولىدۇ دەيدۇ . ماڭا دۆلەت شتاتى ھەل قىلىپ بەرسىلە ماقۇل دەيمەن … ئىم بولمىسا ئۇنىمايمەن تازا …
— ھېلىغۇ بىر شتاتكەن ، يىل ئاخىرىدا شتاتقا سان كەلسە قانچىنى دېسەڭ بېرەي ، پاسكىنا ، بولە ، ئادەمنى تالجىقتۇرماي ، ھەجەپ ئۇسامىغان تەخىيدەك غەمسەڭ يامان كاساپەتكەنسەن .
— ئانام … ۋاي … ۋايجان … ۋاي كەتمەن سېپى غوجام … ئاشتاختامنىڭ نوغۇچىكەنلا … ماقۇل دېدىلە ۋە دىللىرىدە تۇرسىلا جۇما پېتىر مانتامنىڭ قىيمىسى غوجام ، نازۇك خالتامنىڭ پوزىسى غوجام …
— ھەجەپ خۇش زۇۋان . بېيىت توقۇشقا ئۇستا خانىمكەنسەن … توقە . قوشاقچىنىڭ پىرى خانىم ، بەلەن توقۇدىڭ .
— دەمدىرىڭىز بولاي … تورغىيىڭىز بولاي . ئۇچاقتىكى ئوتنى كوچىلاپ قازىنىمنى قايناتقان غوجام . ئوتلىرىمدا

پۆچىلىنىپ غوجام، كۆسەيلىرىڭىز كۆيدىغۇ غوجام. كۆسەيلىرىڭىز كۆيگۈچە غوجام، قوقاسلىرىم كۆل بولسۇن غوجام.

— ئوشۇق كېتىپسەن كاساپەت. كۆزەڭ ئوچۇق كېتىپتۇ ئىسىت. پوستەكچىگە ئوشۇق كېتىپسەن، سەندەك قاسقىنى بەلەن، بولاق مانتا خوتۇن پوستەكچىگە خوتۇن بولۇپ كەتسە قانداق دېگەن تەڭشەلمىگەن جاھان بۇ. زايا كېتىپسەن ئەمەسما...

ئىشىك جالاقشىدە ئېچىلىپ قولىدا بىر يەشىك هاراق كۆتۈرگەن ئايۇپ كىرىپ كەلدى. قولىدىكى يەشىك «پاق» قىلىپ يەرگە چۈشۈپ هاراق يەرگە ئېقىپ چىقىش بىلەن هاراقنىڭ سېسىق بۇسى ئۆينى قاپلىدى. ئايۇپنىڭ چىرايى بىر قارىداپ، بىر تاتىرىپ كەتتى. راخمان ئالدىرىماستىن ئىنجىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشتىنىنىڭ تاسمىسىنى ئەتتى. ئاغىچىخان بىر يۇمىلاپلا تۇرۇلۇپ مەيدىسىگە چىقىپ قالغان كۆڭلىكىنى پەسكە سېيرىپ دۈم يېتىپ هۆ تارتىپ يىغلاشقا چۈشتى.

— بۇ ... بۇ ... نېمە ئىش را شۇجى ...

— بۇ ... نېمە ئىش بولاتتى، بۇ مۇشۇنداق ئىش ... خۇددى سەن كۆرمىگەندەك، نېمە ئىش دەپ سورايسەنيا. بۇنداق ئىشنى قىلىپ باقمىغانمۇيا.

— بۇ ... بۇ ... بولماپتۇ ... پەقەت بولماپتۇ ...

— قاملاشمىغان چاغدا كېلىپ ... تورۇپ يەنە نېمدەپ تىلىڭنى چاينايسەن.

— گوڭسەنداڭ ئەزاسىمۇ ... مۇشۇنداق ئەسكى ئىش قىلسا بولامدۇ؟

— هەممە ئادەم قىلىۋاتقان ئىش بۇ. مەن قىلسام نېمە بوپتۇ.

— مەن ... مەن ... ئەرز قىلىمەن ... ئەرز ...

— قايەرگە؟ ... كىمگە؟ ... نېمىدەپ ئەرز قىلىسەن؟

— يۇقىرىغا ... خو ... خوتۇنۇمنى ...

— يۇقىرى دېگىنىڭ قايەر؟ ناھىيىمۇ ... ۋىلايەتمۇ؟ يا ئاپتونوم رايونمۇ؟ نەگە ئەرز قىلىسەن؟ را شۇجى خوتۇنۇمنى ھاۋا تاپان قىلدى دەيمۇ؟ ... مۇشۇ دەگالىقتا كىم تۆپەمدىن ئەرز قىلمىدى؟ يەۋالدى، قىلىۋالدى، ئېتىۋالدى دەپ مىڭلاپ ئەرز قىلغانلارنى كۆرمىدىڭمۇ كالۋا. نېمىگە ئېرىشتى؟ يۇقىرى مېنى نېمە قىلىپ بەردى. تاك ئېتىپ چېكىپ بەردىمۇ؟ سولاپ بەردىمۇ؟ ياكى ئالدىڭلاردا بىرەر قېتىم قىزارتىپ، سارغايتىپ بەردىمۇ؟ ئەرز قىلغانلار نېمە بولدى؟ مەن راخمان يەنە شۇجى ... ئەرز قىلغان خومپەرلەر يەنە مېنىڭ تاپىنىم تېگىدە بۇرۇنقىدىنمۇ بەتتەر ۋەيران بولمىدىمۇ! بۇنى كۆرمىدىڭمۇ، ئاڭلىمىدىڭمۇ سەن بۇ زېمىندا بارمۇ - يوقمۇ؟ گوڭسەنداڭ مەندەك بىر سادىق چاكىرىنى سەن قەلەندەرلەرگە پوزا قىلىپ بېرەرما؟

— ئەمىسە ... مەن بۇ خوتۇننى خوتۇن قىلمايمەن. سۆزىنى بىرنۇۋېتىمەن. بولدى ئەمدى ... مەن ... مەن ... خەقنىڭ تېگىدىن ئاشقان خوتۇننى خوتۇن قىلمايمەن. ھېلىمۇ تۇتۇۋالدىم. ئاڭلىسامۇ، كۆڭلۈم كۆتەرمەيدۇ.

— ھەببەللى، ياغدەك گەپ قىلدىڭ. بۇ خوتۇن زادى سەن قەلەندەرگە ئارتۇق كېتىپتىكەن، مەنمۇ باياتىن بېرى شۇنداق دەپ تۇرغان. سەندەك بىر پوستەكچى كۆك تۆش ئاغىچىخانىدەك ئالتۇن بېلىق خوتۇنغا ئەر بولساڭ زىيادە ئىسراپچىلىق. گاچچىدە سۆزىنى بەر. بۇ خوتۇنغا ئەمدى ئەركەك چىۋىن قوندۇرماي ئۆزەم خوتۇن قىلىمەن. بۇنداق خوتۇن بۇ ئېتىلمىدا يەنە تۇغۇلىدۇ يا تۇغۇلمايدۇ. تۇغۇلسىمۇ ماڭا نېسىپ بولامدۇ، بولمامدۇ تەس.

— سىلى ... سىلى ... ئۆزلىرىنىڭ خوتۇنلىرىنى قويۇۋېتەملا ... ئىككى ئائىلىنى ۋەيران قىلىپ بالىلارنى يېتىم قىلسىلا خۇدا راۋا كۆرەرمۇ، بۇنداق باغرى قاتتىقلىق ...

— باللىرنىڭ ئانىسىنى قويۇۋېتىدىغان، قەدىناستىن تاندىغان، تاشلىۋېتىدىغان ئانداق ھەقلى يوق قوڭالتاق راخمان تېخى تۇغۇلمىدى. ئانداق قىلسام مەن قانداق راخمان بولىمەن. ئۇ كەمدە ساڭا ئوخشاش ئەللەزى ماز پاينەك بولۇپ قالمەنيا. تاغامنىڭ ئۆمرىدە سەكسەن ئۈچ ئاشنىسى بولغانىكەن، مېنىڭ تېخى ئەمدى ئەللىككە ئۇلاشتى. ھەممىسىدىن ئەللىك بىرىنچى ئاشنام بەلەن چىقىپ قالىدىغان ئوخشايدۇ. كارامەت سۆيى بار، خۇلقى تاتلىقكەن ئەمەسما. سەن ھازىرلا خوتۇنۇڭنى قويۇۋېتىپ ئۆيدىنمۇ يوقال، تۇگمەنگمۇ ئىككىنچى ئاياغ باسقۇچى بولما. تۇگمەندە يەنە كۆزۈمگە چېلىقىپ قالىدىغان بولساڭ، تۇگمەننىڭ كويلىسىغا بېسىپ قىزىل قوناقنىڭ ئۇننى چىقىرىپ چوشقا باقىدىغان خىتايغا بېرىمەن، چوشقىنىڭ قىغىغا ئايلاندۇرۇۋېتىمەن.

— ئوبدان ... ئوبدان ... را شۇجى ... خوش بولۇپ قالاي را شۇجى ... ئۇنداق قىلمىسىلا. مەن خوش بولۇپ قالاي ... مېنى ۋەيران قىلمىسىلا. مەنمۇ كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ قالاي. بالامنى يېتىم قىلمىسىلا. ماڭا رەھىم قىلسىلا، — مەن ئېزىپتىمەن ... مېنى كەچۈرسىلە. ماڭا ئىچىلىرى ئاغرىسۇن ... مەن ئېزىپتىمەن.

— كۆتەر قاسقىنىڭنى ... بۇنداق گەپلىرىڭ ماڭا قىرى ئېشەك ئۇسارغانچىلىك بىلىنمەيدۇ. خۇدا رەھىم قىلسۇن. خۇدا رەھىم قىلمىغانغا بەندە قانداق رەھىم قىلىدۇ. رەھىم - شەپقەت قىلىش خۇدانىڭ ئىشى.

— ئوبدان را شۇجى ... مەن خوش بولاي ... مەنمۇ كۇننىڭ سېرىقىنى كۆرەي، ئايۇپ ھەم يىغلاپ، ھەم ئۆزىنى كاچاتلاپ ئاغزى كۆپۈش بوپ كەتتى.

— خوش بوپ قالاي را شۇجى، بىزگە بىر ياخشىلىق قىلىپ قويسىلا، بەللىرى ئوشتۇلۇپ كەتمەس. خېلى باغرى يۇمشاق

ئادەم دەپ ئاڭلىغانىيا سىلىنى . يىغلاۋاتقان ئاغچىخان كۆزلىرى قىزارغان ، يۈزلىرى تاتارغان ھالدا ئۆكسۈپ تۇرۇپ تېلىقىپ يالۋۇردى .

— تۆپەمدىن ئەرز قىلامسەن ؟

— ۋاي ياق . ئىللا بىللا ئەرز قىلامدىغان ، يوق يەپتىمەن . ئاغزىمدىن چىقىرامدىغان .

— خوتۇنۇڭنى قويۇۋېتەمسەن ؟

— سىلى نېمە دېسىلە شۇ ، بىزنى ۋەيران قىلمىسىلا .

— خوتۇنۇڭنى قويۇۋەتمە ، دۆلەت شتاتىغا ئۆتكۈزۈپ ، بازار مەكتەپكە يۆتكەپ قويىمەن . بالاڭنى بېقىپ قال . تەخەيلىك ئىشەك سېنىڭ . لازىم بولغاندا تەلك مىنىمىز خوپمۇ ؟

— خوش ... ئوبدان ، ئوبدان ... ئالەمچە ئىش بولىدىغان بولدى را شۇجى ... ئەمما ... لېكىن ئىنس - جىنغ تىنمىسىلا ... ئەل - جامائەت بىلىپ قالمىسىلا مەن رازى .

— سېنى تۇگمەنگە باشلىق قىلىپ قوياي . تۇگمەننى ئوبدا چۆرە ، ھايت دېسەم ھۆيت دەپ تۇر .

— بۇ ياخشىلىقلىرىنى قىيامەتكىچە ئۇنتۇمايمىز .

— ماڭا پۇتلاشما . مېنى پات - پات مېھمان قىلىشنى ئۇنتۇما . بولمىسا پوقۇڭنى يەيسەن .

— ھەرگىز ... ھەرگىز ئۇنتامدىغان ، سىزغان سىزىقلىرى بويىچە ماڭىمەن دېسىلە . ئالدىلىرىدا مەن بىر سېرىق چۈمۈلە .

— ھازىر ھېچ ئىش بولمىدى . سەن ئىشىڭنى قىلىۋەر . مېنى بىسەرەمجان قىلما ، مالك ، بېرىپ ھاراق ئەكەل ، گۆش پىشۇر ، ئۆيگە قالايمىقان چىمە .

— خوپ ... خوش ... خوش را شۇجى ... مەن چىقاي ... شۇنداق قىلاي ... شۇنداق قىلاي . ئايۇپ ئارقىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى .

— ئورۇن سالە ، تايىنلىق تاز بولسالك قولاققىچە دەپ ،

ھەجەپ بىر تايىنىمنى قاچۇردى بۇ مازەك . دەپ قوي ، بۇندىن كېيىن مەن ئۆيگە چىگەندە ئۆيگە ئاياغ باسقۇچى بولمىسۇن .
راخمان يوتقاندىن چىقىپ مەستلىكى يېشىلگەندە ، ئۆزىگە چېكەتكىدەك قاراپ بالا تۇتۇپ تۇرغان ھەممىدەمنى كۆرۈپ ھودۇقۇپ يالىڭاچ بەدىنىنى يوتقانغا يۆگىۋالدى .

17

كېچە قاراڭغۇلۇقىدا قويۇق يۇلتۇزلار جۇلالىنىپ تۇراتتى . ھەمىدەم قوچىقىدا توختىماي قىقىراپ يىغلاۋاتقان بوۋاقنا ھەم ئىچ ئاغرىتتىش ، ھەم نەپرەت بىلەن قاراردى . بالىدىن كېلىۋاتقان قاڭسىق سېسىق پۇراق ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشتۇرۇپ قۇسقۇسىنى كەلتۈرۈۋەتتى . كۆزلىرىگە ھەممە نەرسە قاراڭغۇلۇق باسقان ، پۇتكۈل يەر يۈزى پاسكىنىچىلىق ، مەينەتچىلىك بىسىپ كەتكەندەك كۆرۈندى . جاھاندا پاكىزلىق ، پاكلىق دېگەن نەرسە قالماپتۇ . ھەتتا مانا مۇشۇ نارەسىدە بالىنىمۇ پاسكىنىچىلىق بېسىپ كېتىپتۇ . سىرتى مەينەت ، پاسكىنا ئادەملەرنىڭ كۆڭلى ، تەبىئىتى پاكىز ، روھى پاكىز كېلىدۇ دەيدىغان . ھازىر ئۇلارنىڭ ئىچىمۇ ، تېشىمۇ ئوخشاشلا پاسكىنىچىلىق ئاستىدا قاپتۇ . مانا مۇشۇ ئاغىچىخان ئۆزىنى شۇنداق پاكىز ، چىرايلىق تۇتىدۇ . ئەمما بۇ بالىنى يۇيۇپ باقمىغىلى قانچە ۋاقىت بولغاندۇ ؟ بالىسىنىڭ سۈيدۈك لاتىلىرىنى ، كىيىملىرىنى يۇمىغىلى قانچە ۋاقىت بولغاندۇ ؟ ئۇ ئۆزىنىلا پاكىز تۇتۇپ ، تۇتقان ئۆيلىرىنى ، تۆشۈكلىرىنى ، بالىسىنى مەينەتچىلىك بېسىپ كەتسە قانداق بولىدۇ ، خۇدا بەندەم دېگەن ئىنسانغا بۇنداق خوتۇننى كۆرسەتمىسۇن . «تېشى پال - پال ، ئىچى غال - غال» دېگەن شۇ كەن - دە . راخمان شۇجىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇشتا چىرايلىق بولغان بىلەن روھى مەينەت ، كۆڭلى پاسىق ئايالكەن . پاسىق

خوتۇننىڭ قولىدىن چىققان نەرسىنىڭ ھەممىسى پاسكىنا ... ئەمما بۇ خوتۇننى سولاپ بېرىشكە كۆڭلى كۆتۈرگەن ئايۇپقا پاسكىنىچىلىق، ھارام - مەينەت يارىشىۋېرىدىكەن. بۇنداق ھارام، پاسىق نەرسە سىڭىدىغان، ئۇنىڭغا يۈزى چىدايدىغان ئادەمنىڭ ئۆزى ھارام، پاسىقچىلىق ئىچىدە تۆرەلگەن ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇلارغا ھارام سىڭىدىكەن، يارىشىدىكەن. ئەگەر ھالالدىن ئاپىرىدە بولغانلار بولسا مەينەتچىلىك بىلەن ھەرگىز سىغىشالمايدۇ. ئۇلارغا ھارام ئارىلاشقان ھامان يا كېسەل باسىدۇ، ياكى بالا - قازاغا ئۇچرايدۇ. ئىشلىرى ئىلگىرى باسمايدۇ. پاكىز روھ، پاكىز تەن ھارامدىن قاچىدۇ. ئادەتتە ئادەملەر بىر - بىرىنى ياخشىلىققا، ھالاللىققا دەۋەت قىلىپ بىر - بىرىگە پەندى - نەسىھەت قىلىشىدۇ، لېكىن ئامەت كەلگەن، روناق تاپقان، جاھان سوراپ ئوبدان ياشاۋاتقان، راھەت - پاراغەتتە ئۆتۈۋاتقانلارنىڭ كۆپى ھارام يارىشىدىغان روھى پاسىق ئادەملەر. ياخشىلار يوقسىزلىق، ئازاب - ئوقۇبەت، ھەسرەت - نادامەت ئىچىدە ياشاۋاتىدۇ. ھەقىقەت بار بولغان بىلەن ئۇ كۈچلۈكلەرنىڭ، ھوقۇقدارلارنىڭ، پۇلدارلارنىڭ، مۇناپىقلارنىڭ قولىدىكى ئويۇنچۇقكەن. يەر يۈزىدە پاكىزلىقتىن ئەسەر قالمىغان ئوخشايدۇ، ئەگەر پاكىزلىق دېيىلسە ئاشۇ ئاسمانلا، ئاسماندىكى ئۇ يورۇق يۇلتۇزلارلا پاكىز ئوخشايدۇ. ئاغىچىخاندىن، ئايۇپ ئالىجۇقىدىن نەپرەتلىنىمەن. ئۆزۈمچۇ، ئۆزۈم قانچىلىك بۇلغاندىم. مۇشۇ كۈنگە كەلگۈچە قانداق پاسكىنىچىلىقلارنى ئۆتكۈزدۈم. مەن ئۇلاردىنمۇ پاسىق ... مەن بىلمەي بۇلغاندىم. ئۇلار بىلىپ بۇلغاندى. ئەقلىمگە كەلسەم، جاھان شۇنداق بۇلغىنىپ بوپتىكەن. ئاسمان بىلەن يۇلتۇز، ئاي، كۈندىن باشقا ھەممە نەرسە بۇلغىنىپ پاسكىنىچىلىق ئىچىدە قاپتۇ. جاھاننى پاسىقلار، زالىملار، مۇناپىقلار سورايدىكەن ...

— ھەي ... ھەي ... ھەمدەم ... ھەمدەم ... نېمانداق

ھاڭۋاقتى نېمىسەن ... بالا قىقىراپ ئۆينى بېشىغا كىيىۋاتسا ھاڭۋېقىپ تۇرامسەن. سەن بالا بېقىشنى قاچانغىچە ئۆگەنمەيسەن - ھە. بالىنى ماندااق بى گوللاپ گول قىلىشنى بىلمەي بۇتتەك تۇرامسەن! — ئايۇپنىڭ ئۆيدىن چىقىپ قاتتىق ۋارقىرىشى بىلەن ھەمىدەم چۆچۈپ خىيالدىن ئويغاندى. بالىنى پەپىلەپ يەڭگىل سىلكىشلەپ يىغىدىن توختىتىشقا ئۇتۇندى. گەرچە ئۇ بالىنى بەزلەۋاتقان بولسىمۇ كۆزلىرى ئايۇپقا نەپرەت بىلەن تىكىلگەنىدى.

— قولاڭدىكى بالىمۇ ياكى باشقا بىرىمۇ؟ ھاڭۋېقىپ تۇرىسىنا، گەپ قىلسا جۇۋاز كالىسىدەك كۆزەڭنىڭ پاختىسىنى چىقىرىسەن، ئادەمنى ئانداق خاپا قىلما دەيمەن. بالىنى باقساڭ باكاغا باقمايۋاتىسەن، ئاچاڭغا ھەر ئايدا بىر چارەك پاختىدەك شەڭمەن ئۇن، بىر چارەك ئات چىشلىق قوناقنىڭ ئۇنىنى بىرىۋاتىمەن. ئۇچاڭغا كەيدۇرگەن كىيىم، گېلىڭغا يەۋاتقان ئاش - نانمۇ باكاغا كەلمەيدۇ. ھازىر ئۆيدە قورسىقى تويغۇدەك نېنى، ئۇچىسى يېلىغۇدەك كىيىمى يوق، «ۋاي ئايۇۋنكا، قىزىمىز سىزنىڭ ئۆيىڭىزدە بالىڭىزنى بېقىپ بەرسە» دەپ يالۋۇرۇۋاتقان ئادەم تولا. ئاشۇنداق تۇرۇقلۇق، بوپتۇ، مۇشۇ بىر ئىگە - چاقىسىز يېتىمكەن، ئۆيەمدە نان يەپ قالسۇن دېسەم، نېمانداق قىلغاننى بىلمەيدىغان، بىغەرەز نېمىسەن! بالىنى تۇزۇك باقساڭ ماۋۇ ئۆيدە ئېشىڭنى يەيسەن، بولمىسا بېشىڭنى يەيسەن جۇما مەن دەپ قوياي. گەپ قىلمىسا بارغانچە پاتاڭغا مىنگىلى تۇردۇڭيا سەن.

ھەمىدەم ئۇندىمەستىن بالىنى بەزلەپ يەرگە قاراپ تۇردى. ئايۇپ كوتۇلدىغىنىچە بەش - ئالتە قەدەم مېڭىپ بولۇپ توختاپ ئارقىسىغا ياندى. سەل يۇمشاپ بوش گەپ قىلدى.

— ماڭا قالا، ئاچچىقىم كەلگەندە ۋار - ۋۇر قىلىپ ۋارقىراپ قويغىنىم بىلەن ئاق كۆڭۈل، ۋىجدانلىق قەھرىمىز،

زەھرىمنى بار ئادەممەن. پات يېقىندا خۇدايىم بۇيرۇسا مۇشۇ نەچچە كۈن ئىچىدە تۈگمەنگە باشلىق بولۇپ قالىمەن. را شۇجى ھازىر تۇسۇن پاخپاقنىڭ ھېسابىنى ئېنىقلاشقا بۇيرۇق قىلدى. ئۇ پاخپاقنىڭ ھېسابىدىن چاتاق چىقارمايدىغان بولساڭ ھەر قايسىڭ جېنىڭغا ھېزى بول دەپ، ھېساب تەكشۈرەيدىغانلارنىڭ تاناۋىنى تارتىپ رۇسلاپ قويدى. ھازىر ھېسابچىلار تۈگمەننىڭ ھېسابىنى قاتتىق تەكشۈرۈۋاتىدۇ. ھەپتە ئاخىرىغىچە تۇرسۇن پاخپاقنىڭ خېيىنى ئاسمانغا قىلىپ قوغلاپ، مېنى باشلىق دەپ ئېلان قىلسا، يەنە بىر چارەك شاڭمەن قوشۇپ بېرىمەن. ئەتە يا ئۆگۈن ئاغىچىخان ئاچاڭنىمۇ مۇشۇ مەھەللە مەكتىپىگە يۆتكىسە ئىشىمىز كاتتا بولۇپ كېتىدۇ. ئاچاڭ ساڭا بىر كۆڭلىكنى بەرمەكچى، مەنمۇ بۇلتۇرقى ئۆتۈكۈمنى ئاتاڭغا بېرىمەن. بىر بولسا تېخى ئاتاڭ ئوغرىنى تۈگمەنگە پوستەكچىلىككە ئەكېلىۋالامدىم تېخى، بۇلارنىڭ ھەممىسى سېنىڭ يۈز-خاتىرەڭ. شۇڭا، بالىنى بەلەن باق، بەلەن. بالام سېنىڭ قولاڭدا بېقىش تېپىپ ئەت ئالسا تېخى سەن ئويلاپ باقمىغان ئوبدان ئىشلار بار. بۇنىڭدىنمۇ مۇھىم ئەڭ چوڭ غېمىم نېمە بىلەمسەن، — ئايۇپ بىر كىم كېپىمنى ئاڭلاپ قالمىسۇن دېگەندەك قاراڭغۇلۇققا يېنىشلاپ قاراپ قويۇپ يەرگە قاراپ تۇرغان ھەمدەمنىڭ ئېڭىكىنى كۆتۈرۈپ ئۆزىگە قاراتتى. ھەمدەم قورقۇپ تىترەپ كەتتى. ئايۇپنىڭ تاۋۇز ئورۇقىدەك كۆزلىرى قورقۇنۇشلۇق پارقىرىدى.

— ئەڭ چوڭ غېمىم، ھېلىقى ... ھېلىقى كۈندىكى ئىشنى ... ھېلىقى را شۇجى مەست بولۇپ قېلىپ بىزنىڭ ئۆيدە يېتىۋالغان ئىشنى ھەرگىز ئېزىپ-تېزىپ بىر يەردە، ئىنس-جىنغا ئېغىزىڭدىن چىقىرىپ سالما. ئىنس-جىن، مەخلۇق بىلمىسۇن. مۇشۇ ئىش ئېغىزىڭدىن چىقىپ كېتىدىغان بولسا مەن دەپ قوياي بويىنۇڭنى ئاشۇ تۈگمەنگە چىرىۋالغان ئاق

قۇشقاچنىڭ بويىنىنى ئۆزگەندەك ئۆزۈۋېتىمەن ، بىلدىڭما . تۆگمەن دېگەن يامان يەر . ھەممە كۆز تىكىپ ، ھەممە ئىغىز يېسەم بولىتى دەيدىغان يەر . شۇڭا ، ئايۇپ ئاكاڭنىڭ دۈشمىنى تولا . ئۆلسەم تېشىدا ھازا تۇتۇپ ئىچىدە نەغمە قىلىپ بايرام قىلىدىغان نا ئەھلىلەر قەدەمدە بىردىن پۈتلىشىپ يۈرىدۇ . مۇشۇ گەپ دوست ـ دۈشمەننىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالىدىغان بولسا كىمنىڭ ئاغزىدىن چىقىشى ئەنتىمنى ئالماي ئارام تاپمايمەن . را شۇجىنىڭ مەستچىلىكتە قىلغان ئىشىنى ئاچاڭ ، سەن ، مەن ، را شۇجى بىلىدۇ . ئاۋۇ سەمەت روزى دېگەن داققالچى شاۋچى يېرىم ياتا ئىسىرىغداپ قالدى . كۆز بىلەن كۆرمىدى . ئۇ ھېساب ئەمەس . ئاچاڭ دېمەيدۇ . مەن دېمەيمەن . سەن تىنمايسەن . را شۇجى ... را ... را شۇجىمۇ دېمەيدۇ . مەيلى كىمدە كىم ولمىسۇن ، ئاغزىغا ھېزى بولمىسا مەندىن كۆرگۈلۈكىنى كۆرىدۇ . شۇڭا ، ئاغزىڭغا بەك ھېزى بول . يېرىم كېچىگىچە تۆگمەندە بولىمەن ، ھەقچان بالىنىڭ قورسىقى ئاچتىمىكى بىرمە يېگۈزۈپ ، گوللاپ بالدۇر ئۇخلات . ئوغۇل بالا دېگەن مانداق يىغلاۋەرسە سىرىق ئىتى بۇسۇلۇپ كېتىپ پودىقى چىقىپ كېتىپ ناكا بولىدۇ ، ئاڭلىدىڭما ... گەپلىرىمنى قۇلىقىڭدا مەھكەم تۇت ، ئۇڭ قۇلىقىڭدىن كىرىپ سول قۇلىقىڭدىن چىقىپ كېتىدىغان ئىش بولسا ، قۇلىقىڭنى كانتىلاپ قويماي يانا ...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ئايۇۋاخۇن ، بارمىتىڭلا . سەمەت روزى ئاسماندىن چۈشكەندەك مەيسىنى ھەيدەپ جىممىدە پەيدا بولۇپ قالدى . ئايۇپ ھودۇقۇپ كەتتى . كېرىلىپ تۇرغان گەۋدىسى قورۇلۇپ باياقىدىن كىچىكلەپ ئىگىلىپ كەتتى .

— ۋە ... ۋە ... ۋەلەيكۇم سالام ... سەمىتەم ... ھە ... ھەجەپ جۇما سىلە ... ھارۋاڭلىنىڭ قوڭغۇرىقى ھېمىشەم يىراقتىن نەغمە ـ ناۋا بىلەن كېلەتتى ، بۆگەنزە ھەجەپ غىمىسىدىلا يەردىن ئۈنۈپ چىققاندەك پەيدا بولۇپ قالدىڭلىيا .

ئاتنىڭمۇ، ھارۋىنىڭمۇ قوڭغۇراقلىرى يوقىيا.

ئايۇپ سەمەت روزىغا يالۋۇرغاندەك كۆچۈكلىنىپ قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى. سەمەت روزى مەسخىرە كۈلكىسى بىلەن كەمسىتىش، كۆزىگە ئىلماسلىق نەزىرىدە خۇشياقمىغاندەك كۆرۈشتى. ئۇنىڭ غادايغان تۇرقى بايا ئۇ كەلمەستە ئايۇپنىڭ قىبتىسىپ تۇرۇشلىرىغا ئوخشايتتى.

— قىزىق گەپ قىلىدىغان لاتا قونجا ئاداشكەنسىلە سىلىمۇ. بۇ قوڭغۇراقنىڭمۇ چالىدىغان ۋاقتى بار، چالمايدىغان ۋاقتىمۇ بار. چالىدىغان چاغدا تازا جاراڭشىتىپ يۇرتمۇيۇرت، مەھەللىمۇمەھەللە ... خەقنىڭ يۈرىكىنى جىغىلدىتىپ «ۋاي، را شۇجى كەپتۇ!» دەپ تىنغىلىمۇ پېتىنالماي مۆلۈن مۇشۇكتەك ئۇۋا - كامارلىرىغا تىقىلىپ كەتكۈدەك ماڭىمىز. بۇ را شۇجىنىڭ «يۇرتنى مەن سوراۋاتىمەن جۇما گۈيلار، ھوشۇڭنى بىلىپ يۈرۈش» دېگەن چېغى. ھە مانداغ قوڭغۇراقنى يىغىشتۇرۇپ غىپپىدە يۈرىدىغان را شۇجىنىڭ نەدە يۈرۈپ، نەدە تۈرگىنىنى ئىنس - جىن بىلمەيدىغان چاغلىرى بار. بۇنداق چاغدا ئەتىيازنىڭ خادا قۇيۇنىدەك شاپپىدە پەيدا بولۇپ، جايىمىزنى تاپىدىغان گەپ. مىنى تولا كاسىلداتماي، خانىمنى تۇۋلاڭلا، را شۇجى ساقلاپ قالدى. شۇجىغا خوتۇنۇڭلىنىڭ دۇتىرى ياراپ قاپتىيا!

— يەنە ... يانا ... ما ... ھەجەپىبىلاڭ ... بولدىيا ئەمدى.

— ھە يانا دەيسىلىيا ... ئاۋۇ بۆرە ئېغىزى مەھەللىسىدە مېھماندارچىلىق بولۇپ قېلىپ را شۇجى تەڭشىلىپ قېلىپلا ئاغىچىخانىنىڭ دۇتىرىنى ئاڭلايمەن دەپ سورۇننى پېتىغلاپ بېشىغا كەيدى. ھەمساتتا ئاپارمىسام سىلىمۇ، مەنمۇ ئەدەپ-جازاغا تارتىلىمىز. بولاڭلا، ئۇسمىنى قويۇپ، دۇتارنى ئېلىپ يىلدام چىقسۇن. ھايالشىپ قالساق ئىششەك بالاغا قالىمىز ... خانىمنى تۇۋلاڭلا.

— ئانداق ... ئانداق ... قىلساق ... ئەمدى ...

ئەمدى بولدى ... دېمەن ... خەق بىلىپ كەتسە ... ماۋۇ يۈزۈمنى قانداق كۆتۈرۈپ يۈرىمەن دېمە.

— تىلىڭنى چاينىماي گاچ گەپ قىلە ئاداش. يا ئاغىچچىخان بارىدۇ دە، دۇتىرىنى ئېلىپ مەپىگە چىقسۇن، يا بارمايدۇ دە، مەن بېرىپ ئايۇۋاخۇن ئاغىچچىخاننىڭ ئىشى بار دەيدۇ دەپ، خەۋىرىنى ئېلىپ باراي. قانداق قىلىسە. گەپنى ئارىۋەت، ھېلى بار بالاغا مەن قالماي يانا ... ئاغداما قوڭ خوتۇنۇڭنىڭ دۇتىرىنى دېمىسە نې ، نې جېنەكتەك قىزلار ساماندەك تۇرسا.

— شۇ ... شۇ ... دۇتىرىنىلا ئاڭلىمۇيا ... يانا مەستلىك قىلىپ ... سالا ... سالامۇ.

— مەن نېمە بىلىمەناۋا، دۇتىرىنىلا ئاڭلىمدۇ ياكى دۇتار قىلىپ چالامدۇ. بېرىپ ئۆزىدىن سورىغىنا جۇگۇ ئادەمنى تولا گەپكە سالماي. بۇنداق لاتا گېپىڭنى قوي، گاچ گەپ قىل دېمە. قانداق قىلىسەن. كېتىۋېرەيمۇيا ... خوتۇنۇڭنى بېرەمسەن ... تۈگمەننىمۇ ئوبدان ئويلاپ گەپ قىل.

— يا ... ياق ... توختا ... سەن سەندىن ... سەندىن بىر ... بىر گەپ ئېلىۋالاي ئوبدان ... ئوبدان ... ئاداش ... ساڭا ... ساڭا ... بىر تاغار ... بىر تاغار ... ياق ... ئىككى تاغار شەغمەن ... ئاپئاق شەغمەن ئۈن جايلاپ بېرەي ... مۇشۇ ... مۇشۇ بىر ئىشنى ... مۇشۇ ئىشنى بىر يەردە تىنىپ سالمىساڭ، مەن ... مەن سەندىن ئۇ دۇنيا ... بۇ دۇنيا خوش بولۇپ قالسام. رازى بولۇپ قالسام، قانداق دەيسەن؟!

— ماڭە، ماڭەۋە قەلەندەر شاۋچى، مەن سېنىڭ ئىككى تاغار شەغمىنىڭگە ئاشۇ شوۋا داڭقىنىڭدىن ئاشقان شەغمىنىڭگە قالاشلىق ئەمەس جۇما ... نېمە دەيدۇ ماۋۇ ئانىسىنى سولايدىغان ... شاۋچى.

— ئۇشۇقلۇق قىلما ... مەندەك شاۋچىدىن ئۇننى بىر قىلسا

سىن غالچىدىن بىرى يا پۇتىدۇ ، يا پۇتمەيدۇ ... تولا يوغان گەپ قىلما جۇما . ماۋۇ ھارۋىنى يەنە ھەيدىگۈلۈك بارمۇ ، يوقمۇ ... سەممەتەك مەنمۇ بى سوراپ باقاي .

سەمەت روزى بىردىنلا شۈكلەپ بوشاپ كەتتى ھەم ھىجايدى .

— ئەممىسە بەش تاغار بەر ماقۇل ، ياتمۇللاڭ گەپ قىلسەن ، سەندىنمۇ قورقمىسام بولمامدۇ نىمە ... مەندەك غالچىدىن ...

— تىنمايسەن ھە ... مانا مۇشۇنچىلىك جۇما .

— بولدى ھىساب . ھازىر را شۈجى مەندىن كىچىدۇ ، سەندىن كەچمەيدۇ ، مەندەك ھارۋىكەش تولا .

ھەر ئىككىسى قولىغا تۈكۈرۈپ يەرگە سۈۋاپ قول ئېلىشتى . تۈكۈرۈك لايلىرى ئالىقانلىرىغا ئۆتۈشمە بولۇپ سۇۋالدى .

قاردەك ئاق كۆڭلەك كىيگەن ئاغىچىخان دۇتارنى ئېلىپ مەپىگە چىقتى . جىمجىت قاراڭغۇ كېچىدە ئۇنىڭ ئاق كۆڭلىكىدىن باشقا يېرىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمايتتى ، ھەمىدەمىنىڭ قۇچىقىدا ئۇخلاپ قالغان ئوغلىنىڭ مەڭزىگە سۆيۈپ ئايۇپنىڭ ئالدىدىن يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كەتتى . ئۇ مەپىگە چىقا ـ چىقماي مەپە شامالدەك ئۇچۇپ كۆزدىن غايىب بولدى . مەپە غايىب بولۇشىغا ئايۇپ ئوقتەك يۈگۈرۈپ ئۆيگە كىرىپ كەتتى . ھەمىدەمىنىڭ قوللىرى تىلىپ نەگە مېڭىپ ، نەدە تۇرۇشنى بىلمەي بالىنى كۆتۈرگەن پېتى زوڭ ئولتۇردى . بوۋاق ئاسلاندەك پىسلداپ ئۇخلاپ تېخىمۇ ئېغىرلاپ كەتكەندى . بىردەم ئولتۇرۇۋىدى ، پۇتلىرى قولىشىپ ، بېلەكلىرى تېلىپ ، غول ـ تاغاقلىرىغىچە قاماپ ئاغرىشقا باشلىدى . ھەمىدەمىنىڭ ئىچىگە بىر خىل ۋەھىمە ، قورقۇنچ ، تىل بىلەن ئىزھار قىلىپ بولمايدىغان بىر خىل ئەنسىزلىك كىرىۋالدى . ئۆيگە كىرىپ سېپسىپ كەتكەن بوۋاقنى بالدۇرراق بۆشۈككە بۆلىۋەتكۈسى

كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزى بىلمەيدىغان بىر ۋەھىمە كۆڭلىگە كىرىۋېلىپ يۈرىكى سىلىپ زوڭ ئولتۇرۇپ قالدى. ئۇنى بىر خىل قورقۇش ۋەسۋەسە چۇلغىۋالدى. ئۇ ئاللادىن نىجادلىق تىلەپ كۆككە تىكىلدى. مەرۋايىتتەك يورۇق يۇلتۇزلار ئەمدى باياقىدەك يېقىملىق ئەمەس، پەرۋاسىز چاقنىماقتا ئىدى. يۇلتۇزلار ئۇمىدلىك كۆزلەرگە نەزەر سالمىدى، ئۇ بىر خىل سۈس چاقناپ تۇراتتى. «ئۇبدان كۈنلەرمۇ كېلەرمۇ؟ ماڭىمۇ خۇدانىڭ ياخشى كۈنى بارمىدۇ، خەقنىڭ قولىغا قاراپ، بەرسە يەپ، بەرمىسە ئاچ يەل كېكىرىپ، بۈگۈن بولمىسا ئەتە بولار دېگەن كۈنلەر قاچانمۇ تۈگەر... مېنىڭ بېشىمنى كىم سىلار؟ ئاتاممۇ، ياق ئاتامنىڭ ئۆزىنىڭ بېشىنى سىلىغۇدەك ھالى يوق. مېنىڭ بېشىمنى سىلىيالىغان بولسا مۇشۇنداق قېقىندا ـ سوقۇندا بولۇپ، خەقنىڭ دېدىكى بولۇپ قالامتىم، ئاچام... ياق... ياق، ئاچىلىرىم تېخى مەن ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپتىمەن. بىرسى قىماردا قەرزگە بوغۇلۇپ قېلىپ مېنى قەرزگە تۇتۇپ بەردى. يەنە بىرى ئەكېلىپ ئىككى چارەك ئاشقا دېدەك قىلىپ تۇتۇپ بېرىپ، ئۆزىنىڭ قارنى ئۈچۈن مېنى خەققە ساتتى. مېنى كىم بۇ كۈنلەردىن قۇتقۇزار. خۇدايىم قۇتقۇزارمۇ؟ كامىل مېنى قۇتقۇزارمۇ... تاڭ، بىلىپ بولمايدۇ. ئۇ مېنى قەرزگە ھېسابلاپ ئېلىۋالغان. قەرز مېلى ھېسابىدا كۆرۈپ يۈرەمدىكى... ياق... ياق... ئۇ... ئۇ ئۇنداق ئەمەستەك... شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ئۇ ماڭا ئاتامدىنمۇ، ئاكامدىنمۇ، ئاچامدىنمۇ ئۇبدان مېھرىبان، كۆيۈمچان كۆرۈنىدۇ. ئانامدىن ئايرىلىپ ئاتاممۇ، ئاچىلىرىممۇ مېنى قۇچىقىغا ئېلىپ ئۇنىڭدەك باغرىغا بېسىپ باقمىغان، ئۇنىڭدەك ئىچى كۆيەرلىك بىلەن سۆيۈپ، پۇراپ باقمىغان، بەدەنلىرىمنى سىلاپ، قول ـ پۇتلىرىمنى تۇتۇپ باقمىغان. بۇ دۇنيادا مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىم — ماڭا كۆيۈنىدىغان دىلكەشىم يات بولسىمۇ ئاشۇ كامىل... كامىل، سەن مېنى

قاچانمۇ بۇ يەردىن ئەكېتەرسەن . قاچانمۇ سەن دائىم يېنىمدا بولۇپ ، مېنى قولتۇقۇڭغا قىسىپ ، دائىم بېشىمغا سايە بولارسەن . مەن ئۈچۈن بۇ جاھاندا سەندىن باشقا پاناھىم يوق . ھەممىدىن قورقىمەن . ئاتامدىن قورقىمەن ، چۈنكى ئۇ مېنى تاماكىغا تېگىشىدۇ . ئاچىلىرىمدىن قورقىمەن ، ئۇلار مېنى نېمىگە ئېھتىياجلىق بولسا شۇنىڭغا تېگىشىدۇ . سېتىۋېرىدۇ . ئاكامدىنمۇ قورقىمەن . ئۇ بىر ئۆزىگىمۇ ئىگە بولالمايدىغان ، بىر نانغا سېتىلغان قول . ھەممىمىز بىر - بىرىمىزنىڭ ھالىغا يەتكۈدەك ، دەردىنى تارتقۇدەك ، بىر - بىرىمىزگە ئىگە بولغۇدەك قۇدرەتكە ئىگە ئەمەسكەنمىز . بىر - بىرىمىزنى يات خەققە ساتىمساق كۈنىمىز ئۆتمەيدىغان قېرىنداشلاركەنمىز . ھەممىمىز ئوخشاشلا بىرىمىز نانغا ، بىرىمىز تاماكىغا ، بىرىمىز قىمارغا قول ئىكەنمىز . ئۆزىگە ئىگە بولالمىغانلار ھايۋانغا ئوخشايدىكەن . چۈنكى ، ھايۋانلار ئۆزىگە ئىگە بولالمىغاچقا ئۇلارغا ئادەملەر ئىگىدارچىلىق قىلىپ باغلاپ باقىدىكەن ھەم پايدىلىنىدىكەن . ئېشەك قىلىپ مىنىدىكەن ، كالا قىلىپ جوۋازغا ، جوۋازدىن چىقسا سۆرەمىگە ، سۆرەمىدىن چىقسا ھارۋىغا قاتىدىكەن . سۈتىنى سېغىپ ئىچىدىكەن . سۈتى توگىسە گۆش قىلىپ يەيدىكەن ... كىشىنىڭ قولىغا ، ياتنىڭ قولىغا قاراشلىق ئادەمنىڭ تېگى - تەكتى ھايۋاندىنمۇ بەتتەركەن .

— ھەممەم ... ھوي ... ھەممەم نەدىسەن .

ھەممەم قاتتىق ئەندىكىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى . قورقۇنچتا پۈت - قولىدا جان قالماي بالا قولىدىن چۈشۈپ كەتكىلى تاس قالدى . يىراق قۇملۇقتىن كېلىۋاتقان سوغۇق شامال بەدەنلىرىنى ئۈششۈك ھەرىسىدەك چېقىپ قاتتىق توڭلىتىۋەتكەنىدى ، ئەمدى ئۆيگە كىرمىسە تالانىڭ سوغۇقىغا چىدىغىلى بولمايدىغان ھالغا كەلگەنىدى . ئۇ قاراڭغۇدىن بەك قورقاتتى . ئەمدىلىكتە تالادىن كۆرە ئۆيدىن قورقۇۋاتاتتى . قارا

قازاننى كۆمتۈرۈپ قويغاندەك قاراڭغۇلۇقتىن ، ئەتراپنى ئاران يورۇتۇپ تۇرغان لامپۇچكا يورۇقىدىكى تۈت بۇلۇڭى قاراڭغۇ ئۆيدىن قورقماقتا ئىدى . ئۇ قورقۇپ ھەم ئالدىراپ ئۆيگە كىرىپلا ھاراقنىڭ سىپسىق بۇسىدىن قېقىلىپ ، يۆتىلىپ تىنالماي كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى . ئايۇپ ياغاچ سۇپىغا يۆلىنىپ يەردىلا ئولتۇراتتى ، يېنىدا بىر قۇرۇق بوتۇلكا ياتاتتى . قولىدا يېرىم بوتۇلكا ھاراقنى تۇتقان ھالدا پۇتلىرىنى سوزۇپ ئولتۇرۇپ ئۇخلىماقتا ئىدى . ئاغزىدىن ئاققان شالدامىلىرى شالاڭ ئۆسكەن قارا ساقاللىرىدىن مەيدىسىگە ساقىپ چۈشكەنىدى . ئىشتانلىرى توپا ھەم لاي بولۇپ ، پۇشقىقى تۇرۇلۇپ تىزىغا كېلىپ قالغانىدى . يۇڭلۇق پاچاقلىرى ، سۇپۇر تاپانلىرى توپا ھەم لاي ئىدى .

— ھەمىدەم ... ھەمىدەم ... ئۆيگە چىدىگىما .

— ھە ... ھە ... ئە ... چىدىم ...

ھەمىدەمنىڭ يۈرىكى ئېغىپ قورقۇپ تىترىگەن ھالدا ئۇنىڭغا قارىدى . ئايۇپ كۆزىنى ئاچماستىن مەيدىسىگە ساڭگىلىغان بېشىنى سەل كۆتۈرۈپ سۆزلىدى .

— مەن ... مەن ... مەس ... مەس بولۇپ قالمىدىم ، ماڭا ئۇران ... ئۇران سەپبە ... ئۇخلايمەن .

— ما ... ماقۇل ... ما ... با ... بالىنى ... بۆشۈككە بۆلۈۋېتىپ ... سېلىپ بېرەي ...

ھەمىدەم تىترىگەن قوللىرى بىلەن قولاشمىغان ھالدا بالىنى تەستە بۆشۈككە بۆلەپ ، ئاندىن تامغا يۆلەپ يىغىپ قويغان يوتقان - كۆرپىلەرنى چۇۋۇپ ، ئايۇپ بىلەن ئاغىچخانىنىڭ يوتقان - كۆرپىسىنى دائىم سالىدىغان دېرىزە تۈۋىگە سالدى . ئۆزىنىڭ تاغارغا سېلىپ ياغاچ سۇپىنىڭ ئاستىغا تىقىپ قويغان يوتقان - كۆرپىسىنى بۆشۈكنى ئوتتۇرىغا قويۇپ بۆشۈكنىڭ بۇ يېقىغا سالدى . ئورۇن سېلىنىۋاتقاندا بېشى قېيىپ

كۆڭلى ئېلىشتى. ئۇنىڭ قورسىقى ئېچىپ پۇت - قوللىرىدا جان قالمىغانىدى.

— ئۇران ... ئۇران ... سەپ بولدۇڭما ...

— ھە ... ئە ... سەپ ... قويدۇم ...

ئايۇپ ئىنجىقلاپ ئۆمىلەپ تەستە ياغاچ سۇپىغا چىقىپ توپا - لاي كىيىملىرى بىلەن پۇتىنى ياستۇققا قويۇپ دۈم يېتىپ توۋلىدى.

— چىراغنى ئۆچەر ... ئۇخلايمىز ...

— ماقۇل ...

ھەمدەم چىراغنىڭ يىپىنى تارتتى. ئۆي ئىچىنى قاراڭغۇلۇق باستى. ھەمدەم ھېچنېمىنى كۆرمەي سىلاشتۇرۇپ يۈرۈپ تۆشۈكتىن داستىخاندىكى قېتىپ قالغان ناننى تېپىپ ئىزدىلا تۇرۇپ كۈرۈسلىتىپ يەپ، سىلاشتۇرۇپ يۈرۈپ كۆپنى تاپتى. كۆپتىن بىر نوگاي سۇنى ئېلىپ ئىچىپ پەم بىلەن سىلاشتۇرۇپ ياتىدىغان ئورنىنى تاپتى. يانغاندا قورۇق چېلەككە پۇتلىشىپ كېتىپ چېلەك تاراڭ - تۇرۇڭ قىلىپ ھەمدەم دۈم چۈشكىلى تاس قالدى. قاتتىق خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتكەن ئايۇپنىڭ خورىكى بىردەم توختاپ، يەنە كوركىراشقا باشلىدى. يۈرىكى قاتتىق سىيلىپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا كېلىپ قالغان ھەمدەم سىلاشتۇرۇپ بۆشۈكنىڭ يېنىدىكى ئورنىغا كېلىپ كىيىمىنى يەشمەيلا يوتقانغا كىرىپ تۈگۈلۈپ ياتتى. يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇشلىرى، تىنىقىدىن ئۈنلۈكرەك ئاڭلانغاندەك بولدى. ھەممە ئەزايىنى سوغۇق تەر بېسىپ ئۇ يەر - بۇ يەرلىرىنى بۈرگە چاقىلى تۇردى. پاچاق، بېقىنلىرىدىن بىرقانچە بۈرگىنى تۇتۇپ، تەرلەپ شىلىمشىق بولۇپ كەتكەن بارماقلىرىدا ئۇۋلاپ ئۆلتۈرۈپ، ئاستا - ئاستا ئۇيقۇ بېسىپ بۈرگە چاقىقىنىمۇ تۇيماي قېتىپ ئۇخلاپ كەتتى.

ئۇ يېرىك ساقاللىق يۈز ۋە سېسىق تىنىقتىن قېقىلىپ

يۈتىلىپ ئۈيغىنىپ كەتتى . ئۇ چۆچۈپ نېمە ئىش بولغانلىقىنى ئاڭقىرىغاندا كۆڭلىكى مەيدىسىگە تۈرۈلۈپ ، تامبىلى تىزىغا كېلىپ قالغانىدى . ئايۇپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ ، يوغان ، قاتتىق ئالىقانلىرىدا چىلگىدەك كاسىسىنى تۇتۇپ ئۆزىگە تارتىپ چىڭ چاپلىشىۋالغانىدى ...

— ئا ئايۇۋىكا ... جېنىم ئايۇۋىكا ... ئۇنداق ...

— ئاھاي ... جىم يات ... تولغىنىپ قاچىدىغان قىزمىتىڭ يا سەن ... ئاچاڭ ماڭا ھەممىنى دەپ بەرگەن . سېنىڭ تۇزۇڭنى كامىل ئوغرىلا تېتىمىسۇن . مەنمۇ تېتىپ باقاي ... تىغ تەگمىگەن قىز بولساڭ كاشكى ...

— بولمايدۇ ... مېنى ئۇنداق بوزەك قىلماڭ . خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ ... يامان بولىدۇ ...

— بۇ دېگەن تەتۈر گەپكەن . بوزەك قىلالىغان ئادەمنى قانچە بەك بوزەك قىلالىسا خۇدا شۇنى راۋا كۆرىدىكەن . مەنمۇ بوزەك ، سەنمۇ بوزەك ، مېنى مەندىن كۈچلۈكلەر بوزەك قىلىۋاتىدۇ . مەن سېنى بوزەك قىلىمەن . خۇدا بۇ دۇنيانى مانا مۇشۇنداق تەڭشەپ يارىتىپتىكەن . مېنى را ... راخمان دېگەن دەيۈز بوزەك قىلىسا ، مەنمۇ سېنى بوزەك قىلمايتتىم . بۇ دۇنيانىڭ ئۆزى بىر دوزاخ ، بوزەكلەرنى خۇدامۇ ، خەقمۇ تۆپە - تۆپىلەپ جازالايدىكەن ، مۇشۇنداق قىلىسا قانداق دوزاخ دېگىلى بولىدۇ . گۆرگە چىگەن كۈنىمىز جەننەتكە چىگەن چېغىمىز شۇ . چۈنكى ، ئادەم شۇ يەردىلا ئارام تاپىدۇ . ھەجەپ كامىل سېپىلغان تۆشۈككە مەن سېپىلسام بولمامدىكەن ، قاچما .

— كامىل مېنى نىكالىغان ...

— ئوخشاش . قورۇق گەپنى ئاز قىل . قۇشقاچتەك جېنىڭغا نېمانداق تىرتەكشىيەن . ئەمدى بۇندىن كېيىن كامىل دېگەن مەن . بېشىڭنى كىم سىلىسا ماشىنىڭ شۇ . دانىنى مېنىڭ قولۇمدىن يەپ كامىلغا بۇك - بۇك بولۇپ كاككلاپ بەرسەڭ ،

ئوبدان مىكىيان بولمايسەن.

ھەممىدەم بارلىق كۈچى بىلەن يۇلقۇنۇپ باقسىمۇ چۈمۈلە قانچە كۈچەپمۇ چاشقاننىڭ ئۆلۈكىنى مىدىرلىتالمىغاندەك ئايۇپنىڭ قۇچىقىدىن ئاجرىيالماي، بىلەكلىرىنى چىشلىمەك بولدى. ئەمما، قورقۇپ جۈرئەت قىلالمىدى. تىركىشىپ، يۇلقۇنۇپ قۇتۇلۇپ كېتەلمەي پۇت - قوللىرى بوشاپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ جىممىدە يېتىپ قالدى. شۇندىلا ئۆزىنى چىڭ گىرەلىۋالغان يوغان بويۇنتۇرۇق قوللار ئاجراپ ئەركىن نەپەس ئالالىدى.

18

ئاخىرقى باھار كۈنلىرىنىڭ سالقىن چاغلىرى ئاخىرلىشىپ مېۋىلەرنىڭ تۇنجى ئەلچىسى ئۈجمە پىشىش بىلەن ياز باشلاندى. ئۈجمىگە ئامراق سۇپىياڭ بىلەن كاككۇك ئېگىز ئۈجمە شاخلىرىدا بەس - بەس بىلەن سايرىشىپ قۇياش نۇرىنى تويۇپ ئېمىپ ئېسىلىپ پىشقان ئۈجمىلەرنى تالىشىپ يەپ بىر - بىرىنى قوغلىشىپ ئۇچۇشاتتى. يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ ئارقىسى، ئايۇپنىڭ ئىشىكى ئالدى كەڭ كەتكەن بوغدايلىق بولۇپ، بوغدايلىقنىڭ چېتىدىكى ئاچقاش ئۆستەڭ بويى قاتار كەتكەن ئۈجمىلىك ئىدى. ئۈجمىلەرنىڭ ئالدى قۇچاق يەتمەس قەدىمي يۈز يىللىق كونا دەرەخلەر بولۇپ، شاخلىرىمۇ ئادەتتىكى دەرەخلەردەك يوغىناپ بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەنىدى، مېۋىلىرى تۆكمە بولۇپ ئاستىدىكى جىمجىت ئېقىۋاتقان لاي سۇغا توختىماي چۈشۈپ تۇراتتى. لاي سۇ ئىچىدىكى دەريا بېلىجانلىرى بىلەن سۇغا ئامراق ياش پاقىلار شوخلۇق بىلەن ئۈجمىلەرنى سۇدا قوغلاپ يۈرۈپ ئوينايتتى. ئۈجمە تۈۋىگە تۆكۈلگەن ئاق، قارا، قىزغۇچ، چېقىر ئۈجمىلەرنى چۈمۈلىلەر ھەر تەرەپكە

سۆرىشەتتى. بۇغدايلىقتا تۆكمە بولغان ئۈجمە مېۋىلىرىنى ھامىلدارلىقتىن قورساقلىرى ئىششىپ كەتكەن يوغان چارپاقلار ئاستا ئۆمىلەپ كېلىپ نىزىلاپ يېمەكتە ئىدى.

ھەممەم بىر قولىدا بالىنى، يەنە بىر قولىدا يۇلغۇن چىۋىقىدىن توقۇلغان كىچىك قۇشۇغلۇق سېۋەتنى كۆتۈرۈپ بۇغدايلىقنىڭ قىرى بىلەن ئۆستەڭ بويىغا ئۈجمىلىككە قاراپ ماڭدى. بۇغداي قىرىنىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىگە ئۈنۈپ قالغان ياۋا قىچىنىڭ سېرىق چېچەكلىرىگە ھەسەل ھەرىلىرى قونۇپ گۈل چېڭىنى يالىماقتا ئىدى. ئاچقاش ئۆستەڭ بويىدىكى باش ئۈچىغا كۆز يەتمەس ئۈجمىلىكنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەر ئاراشلىرىدا ئۆسۈۋالغان جىگدىلەر تازا چېچەكلەپ كۈمۈش يوپۇرماقلار ئىچىلىپ قىرىق كوكۇلىلىق قىزلارنىڭ چېچىدەك ئۆرۈمە - ئۆرۈمە، تۇرمەل - تۇرمەل بولۇپ ساپاقلاپ ساڭگىلىشىپ كېتىشكەنىدى. جىگدە چېچەكلىرىدىن تارىلىۋاتقان خۇش پۇراق سەھەرنىڭ ساپ ھاۋاسى بىلەن قوشۇلۇپ دىماغقا ئۇرۇلۇپ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ بەدەننى قۇشتەك يەڭگىللەشتۈرەتتى. «جىگدە پۇراققا كىرگەندە بويىغا يەتكەن قىز بىلەن ئەردىن چىققان چوكانلار بەڭگى بولىدۇ. ئەر كىشى يىلىكى سويۇلۇپ ئۈيقۇدىن باش كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇ كۈنلەردە ياش جۇۋانلار ئەرلىرىنى تاپالىسا ئوغلاق گۆشى، كەندىر قومىچى بىلەن باقىدۇ ياكى ھەر كۈنى بىر چاڭگال بۇلتۇرقى جىگدە مېۋىسىنى يېگۈزىدۇ، بولمىسا، ئاسانلا ئېزىپ كېتىپ يات ئەركەكنىڭ چىلىمىنى شوراپ سېلىپ ئۆيى بۇزۇلىدۇ - دە، ئەردىن قۇرۇق قالىدۇ. بالىلىرى يېتىم قالىدۇ. شۇڭا، قىزلىرى بارلار قىز بالىنى ياتلىق بويىغا يەتكەن قىزى بولۇپ ياتلىق قىلالمىغان بولسا قىزى ئەتىگىنى - ئاخشامدا ئوبدان ھېزى بولۇپ، چىڭ تۇتمىسا جىگدە پۇرىقىنىڭ يامانلىقىدا قىز بالىنىڭ خۇمارى ئەدەپ كېتىپ مەستچىلىكتە خۇدىنى بىلمەي جۇپسىراپ كېتىپ جۇپتىنى

تاپالمىغان كاككۇك خۇمارىنىڭ يامانلىقىدىن ئۆزى چىرايلىق ،
ئاسماندا پەرۋاز قىلىدىغان خۇش زۇبان تۇرۇپ كۆڭلى پەسلىك
قىلىپ يەردە پاتقاقتا ئۆمىلەپ يۈرگەن چار پاقىغا يېتىپ بېرىپ
چىقىرىپ بەرگەندەك زىندە پەس ئىش بولىدۇ . شۇڭا ، ئەتىيازدا
ئۆزۈڭنى تۇت ئەدەپ بىلەن هايا بىلەن ، ئېرىڭنى باق قوماچ بىلەن
جىگدە بىلەن ، كۆز كەلگەندە سۇ سەمرىيدۇ . ئەر كۆچىيدۇ .
خوتۇن پايلىمايدۇ ، دېگەن گەپ بار . خۇدا جىگدىنىڭ تېنىنى
تۆمۈرگە ، يوپۇرمىقىنى كۈمۈشكە ، چېچەك هەم مېۋىسىنى
ئالتۇنغا ، پۇرىقىنى ئىپارغا ئوخشاش خۇشبۇي ياراتقان . پۇرىقى
ئويغىتىدۇ . مېۋىسى كۈچەيتىدۇ . يوپۇرمىقى تەڭشەيدۇ .
مېۋىسىنى يەپ غالجىرلىقى چېكىدىن ئېشىپ يات چوكانلارنى
قوغلاشقان ئەرنىڭ كەشىنىڭ پېتىكى ئاستىغا جىگدە غازىڭىنى
قىستۇرمىغان خوتۇن ئېرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ . ئەرنى ئۆزگە
ئامراق قىلىدىغان دورا يەنە جىگدە . قىز بالا جىگدە يېلىمىدا چاچ
تاراپ بەرسە ، جىگدە يېلىمىنىڭ شىرنىسىنىڭ يامانلىقىدىن
ئەرنىڭ رىشتىسىنى ئۆزگە شۇنداق چىڭ باغلايدۇكى ، ئەرگە ئۆز
خوتۇنىدىن باشقا خوتۇن تېتىمايدۇ . بۇنداق خىسلەتنى ئاللاھ
پەقەت جىگدىگىلا بەرگەن . ئەر بىلەن خوتۇن جىگدە يېلىمى
ئارقىلىقلا بىر - بىرى بىلەن يەملىشىپ تۇرىدۇ . جىگدە
يېلىمىدىن ئايرىلغان خوتۇن ئەرنىڭ رىشتىدىن ئايرىلغان خوتۇن
بولۇپ ، ئەرنىڭ كۆزىگە خوتۇن ئەمەس ئالۋاستى كۆرۈنۈپ
خوتۇنى شۇنداق چىرايلىق تۇرسىمۇ ئۇ كۆزىگە كۆرۈنمەي ،
تالادىكى سەت خوتۇنلار كۆزىگە چىرايلىق كۆرۈنىدىغان بولۇپ
قالىدۇ . مانا بۇمۇ قىز بالا بىلىۋالىدىغان ئىش . ئانام : «قىزىم ،
جىگدە يېلىمىدىن ئايرىلىپ قالماڭ . ئۇنىڭدىن ئايرىلغان كۈنىڭىز
ئېرىڭىزنىڭ مېھرىدىن ئايرىلىپ قالىسىز . جىگدە — قۇرغاق
يەرنى هۆل ، زەي يەرنى قۇرغاق ، گىياھ ئۈنمەس جەزىرىنى
بوستان قىلىپ ياشىيالايدىغان ، ئاللاھ يەر يۈزىگە هەممىدىن

كۈچلۈك روھ بىلەن ياراتقان، ھەرقانداق زېمىندا ياشىيالايدىغان قۇدرەتلىك، چىدامىلىق دەرەخ. سىلەر ئاشۇ جىگدىدەك چىدامىلىق بولۇڭلار، دەيتتى. ئانام رەھمەتلىك ئولتۇرسا ـ قوپسا مۇشۇنداق گەپلەرنى قىلاتتى. ھەر قېتىم كۆزۈمگە جىگدە چېلىقسا ئانام رەھمەتلىكنىڭ مۇشۇ گەپلىرى يادىمغا كېلىدۇ. ئۇ ئاچلىرىمغا بەك تاپىلايتتى. ئۇلارنىڭمۇ يادىدا بارمىدۇ ياكى ئۇنتۇپ قالغانمىدۇ. ياق ... ئانام دېگەن بېشىدىن جەق ئىسسىق ـ سوغۇق ئۆتكەن، ھەرگىز قۇرۇق گەپ قىلمايدۇ. ئاشۇ ئۈجمىزارلىق ئارىسىدا ئۇ يەر، بۇ يەردە ئۆسكەن جىگدە چېچەكلىرىدىن تارقالغان پۇراقتىن تاتلىق خىيالغا چۆمۈپ كۆڭلۈمدىكى خاپىلىق، غەم ـ قايغۇلىرىم يوقىلىپ كېتىۋاتامدۇ. كامىلغۇ ئەسلى، ماۋۇ ئايۇپ دېگەن سېسىپ قالغان كونا گۆش پۇرايدىغان ئېچىمال ئوغرىمۇ ئانچە سەت كۆرۈنمەيۋاتامدا. ئادەم يۈزى ئېشەكنىڭ تېرىسىدەك قېلىن، ۋىجدانسىز، شەرمەندە بولۇۋالسا ياشىماق نېمىدېگەن ئاسان. ئاغىچىخان دېگەن تېشى چىرايلىق، كۆڭلى پەس خوتۇننى ھېلىقى بۇغاز كالىدەك را شۈجى دېگەنگە تۇتۇپ بېرىپ ھەپتە ـ ئون كۈندە ئۆزى پوستەكچىلىكتىن تۈگمەنگە باشلىق بولۇۋالدى، خوتۇننى بازار مەكتەپكە ئەكېلىۋالدى، مانا ئەمدى تېرىسىگە پاتماي يۈرۈشىدۇ، ھازىر بۇلاردىن كاتتا ئادەم يوق. ھايا، نومۇس، ۋىجدان دېگەن ئادەمنى قىيناپ خىيالغا كىرىۋالىدىغان ھەجەپ بىر نېمىكەن. ئاشۇلارنى ئىچىدىن چىقىرىۋېتەلىگەن ئادەمگە ھەرقانداق ئىش، تاماق يەپ ئاغزىنى ئېرتىۋەتكەندەك، ھاجەت قىلىپ قوپقاندەكلا تۇيۇلىدىكەن. توۋا، خۇدايىم گايى ئادەملەرنى ئاشۇنداق بىر خىيال بىلەن قىيىنىلىپ ياشايدىغان، ئايۇپتەك، ئاغىچىخاندەكلەرنى پىچاق چاقىلايدىغان قۇم چاقتەك ئالدىغىمۇ، ئارقىغىمۇ پىرىلداپ چۆرگىلىيەلەيدىغان قىلىپ ياراتقانمىدۇ. بۇنداق ھېسسىياتنى يالغۇز ئادەمگىلا ئەمەس

هايۋانات، جان - جانۋارلارغىمۇ بەرگەنىكەن. ئىتلار يالىغىنى قورۇيدىكەن، قۇچقاچلار ئۇۋا ھەم دانلىرىنى قىزغىنىپ تالىشىدىكەن. مەن كۆرمىگەن، بىلمىگەن ھايۋانات، ئۇچار قۇشلار ئارىسىدا بەلكىم ئايۇپتەك، ئاغىچىخاندەكلەرمۇ يارىتىلغاندۇ.

مانا ئەمدى را شۇجىڭمۇ بولۇپ بەردى، تاڭ ئاتماستا بۇگەن را شۇجى چۇشتە ئۇجمە يېگىلى ئۆيگە كېلىدۇ. سەن ئۇستەڭ بويىغا بېرىپ بالىنى باققاچ شاختىن بىر تالدىن، بىر تالدىن بەلەن ئۇجمىلەرنى ئۈزۈپ بىر قوشۇقلۇق ئۇجمە ئېلىپ كەل دەپ ئۇيغىتىپ، ناشتىمۇ قىلغىلى قويماي بىر زاغرىنى تۇتقۇزۇپ ئاچ قورساق ئۇستەڭ بويىغا ئۇجمە تەرگىلى يولغا سالدى. ئىسىت بالا، ئىسىت بالا، خۇدايىم مۇشۇنداق كۆڭلىنى قارا كىر - ماڭگىر بېسىپ كەتكەن ئادەملەرگىمۇ بالا بېرىدىكەن، ئېرىگە تۆت پىتقا بولسىمۇ باشلىق بولسا، خوتۇنىغا ئۇپا - ئەڭلىك بولسا بولدى. ۋىسال ئىزدەپ ئاغزىمدىن قان قۇيۇلغۇچە يارنىڭ ئىشقىدا كۆيدۈم دەپ ناخشا ئېيتقان بىلەن خۇمارى تۇتقان ھامان غۇربىلايغىمۇ، چارپاقىغىمۇ، پۇكلىنىپ يېتىپ بېرىپ ھارامدىن بولغان بالىسىنى پاختەكنىڭ ئۇۋىسىغا تاشلاپ باقتۇرغىنىدەك بالىسىنى تاشلاپ قويۇپ ھەرقايسى ئۆز كويلىرىدا يۈرۈشىدۇ. بالا تۇرۇپ بالام بولدى. بالا تۇغماي تۇرۇپ بالا باقتىم دىگەن شۇ بولدى - دە.»

ئۇجمىلىك ئۇستەڭ بويىنىڭ ئۇيەر، بۇ يېرىدە ئۇجمە تەرگىلى چىققان بالىلار، بوۋايلار، قىزلار، مومايلار پەيدا بولدى، بالىلار ئۇجمىلەرگە يامىشىپ چىقىپ ئېرغىتسا، بوۋاي - مومايلار قولتۇقلاپ كەلگەن داستىخانلىرى- نى كەڭ يېيىپ ئۇجمىلەرنى ئۇستەڭ قېشىدىكى بوجۇق توپىغا، ئۇستەڭدە ئېقىۋاتقان لاي سۇغا، قويۇق ئۆسكەن بۇغدايلىققا چۈشۈپ كەتمىسۇن دەپ، ئۇجمە تۆپىسىدىكى بالىلارغا

ۋارقىرايتتى. داستىخان بىلەن ئۇجمە شېخى ئۇدۇل كەلمەي ئىرغاڭلاتقان ئۇجمىنىڭ تەگدىن تولىسى بوجۇق توپىغا، ئۆستەڭدىكى لاي سۇغا، بۇغدايلىققا چۈشەتتى، «بوپتا، ھەر نەرسىنىڭ ئۆزىنىڭ رىزقى - نېسىۋىسى بار. سۇغا چۈشسە بېلىق يەيدۇ، توپىغا چۈشسە چۈمۈلە - قۇرتلار يەيدۇ، بۇغدايلىققا چۈشسە پاقىلار يەيدۇ، ھەممىسىنىڭ رىزقى ... ئۇلارنىمۇ خۇدا ياراتقان. خۇدايىم ھەممىنى ئۆز رىزقى - نېسىۋىسى بىلەن ياراتقان. بىرىنىڭ رىزقىنى يەنە بىرى ھەرگىز يەۋالمايدۇ. ئەگەرچەندە يەۋالىمەن دەپ ئاچ كۆزلۈك قىلسا، ھەممىنى مەنلا يېسەم مەندىن باشقىسى يېمىسە دەپ جان - جانىۋارلارنىڭ، ئۇچار - قاناتلارنىڭكىنىمۇ، ھاشاراتلارنىڭكىنىمۇ مەنلا يېسەم، دەپ قىزغانچۇقلۇق بىلەن ھاپ قىلىپ يۇتۇۋالسا، خۇدا ھەممىنى تەڭ ياشاڭلار. ھەممىڭلار ئۆز تېگىشلىكىڭلارنى ئېلىپ، يەپ ياشاڭلار دېسە ئۆزىنىڭكىنىمۇ، باشقىلارنىڭكىنىمۇ مەنلا ئالسام، مەنلا ياشىسام دېسە ئۇنداقتا ئۇ خۇدانىڭ ئىرادىسىگە قارشى چىققان بولامدا، خۇدانىڭ ئىرادىسىگە قارشى چىققان ئادەمنى ھامان بىر كۈنى خۇدا جاجىسىنى بېرىدۇ. چۈمۈلىلەرنىڭمۇ، ھاشاراتلارنىڭمۇ، چىۋىن، پاقىلارنىڭمۇ ئادەملەردەك مۇشۇ ئۇجمىدە، مۇشۇ سۇدا، مۇشۇ بۇغدايلىقتا ھەققى، ياشاشقا ھوقۇقى بار. بۇ دېگەن ئاللانىڭ بۈيۈك قانۇنى. مەنلام ياشايمەن قالغىنىڭ ئۆل دەيدىغان ئۇنداق گەپ دېگەن مۇتىھەم قارنى يامان تۇز كورنىڭ ئىشى بوپتۇ. بىزنىڭ داستىخانغا چۈشكىنى بىزگە ھېساب ...» دەپ بوۋاي - مومايلار ئاۋۋال چىدىماي، كېيىن بىر - بىرىگە تەسەللى بېرىشىپ، قايغۇلىرىنى، ئەدەپ كەتكەن نەپسىلىرىنى بېسىۋېلىشاتتى.

ھەمىدەم ۋاراڭ - چۇرۇڭدىن يىراق، ئادەم كەلمىگەن يەرگە كېلىپ ئاۋۋال ئىككى توپ ئۇجمىگە ئۆيدىن ئېلىۋالغان تانا،

بالىنىڭ يۆگىكى بىلەن سەگۈنچەك ياساپ، بالىنى سەگۈنچەككە بۆلىدى، ئاندىن بويى يەتكەن شاخلارنى ئېگىپ تۇرۇپ بىر چاڭگال قارا - ئاق ئۈجمىدىن ئېتىكىگە تېرىپ، سەگۈنچەك يېنىدا بوجۇق توپا ئۈستىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قېتىپ قالغان ئاق قوناق زاغرىسىنى بىر چىشلەپ، ئۈجمىدىن بىر قانچىنى پۈۋەپ ئاغزىغا سالدى - دە، چايناپ ئۇماچتەك ئېزىپ ئوڭ قولىنىڭ بېگىز بارمىقىغا چىقىرىپ سەگۈنچەكتە ئەلمۈرۈپ ياتقان بوۋاقنىڭ ئاغزىغا پەملەپ تىقتى. بالا قېقىلىپ، بىر - ئىككى يۆتىلىپ يىغلىغاندىن كېيىن ئاغزىغا تېتىغان بولسا كېرەك، يەنە بارمۇ دېگەندەك ئەلمۈرۈپ يىغلىدى.

— ھە... ھە... تېتىدىما... ھە ئاشۇنداق تېتىيدىغان ئىش جۇما... ھە ئاشۇنداق تېتىيدۇ. بۈگۈن ئەتىگەندە ئۈجمە بىلەن زاغرىدا ئوبدان تويۇۋالمىغان بىلەن ئانىڭىز رەسۋا چۈشكىچە خانىملىق قىلدىم دەپ سىزنى ئېمىتكىلى چولىسى تەگمەيدۇ. چۈشتە ھەقىچان ئاغزىڭىزغا ئەمچەك سالا - سالماي ھېلىقى تۆكى چۈشۈپ كەتكەن يوغان قورساق بۆقا كېلىپ ئانىڭىزغا چېپىلسا يەنە ئەمچەككە تويالمايسىز. ئانىڭىز بۆقىدىن چىقىپ بويىنى سۇغا سېلىپ پاكىزلىنىپ ئاغزىڭىزغا ئەمچەك سالغۇچە تولا يىغلاپ ئۈنىڭىز پۈتۈپ كۆكىرىپ كېتەرسىز ھەقىچان. يىغىڭىزغا چىدىماي ئالدىراشچىلىقتا ئەۋرەزگە ئىككى ستەل سۇنى سېپىپ پىلىنىنى سىيپاپلا بىتەرەت ئاغزىڭىزغا ئەمچەك سالسا ئېغىزمانلىرىڭىزغا يارا چىقىپ، قىزىتىپ ئاغرىپ قالارسىز بىچارە. شۇڭا، بۈگەن ئانىڭىزنىڭ ئەمچىكىدىن تولا ئۈمىد كۈتمەي ئاچىڭىزنىڭ ئۈجمىسى بىلەن زاغرىسىنى ئانىڭىزنىڭ سۈتىدىن ئەلا بىلىپ يەڭ. ئانىڭىز چوڭ تەرەت ئالمىغۇچە ئاغزىڭىزغا ھەرگىز ئەمچەك سالماڭ، بولمىدا...

بوۋاق ھەمدەمنىڭ گېپىنى چۈشەنگەندەك چىشسىز ئاغزىنى يوغان ئېچىپ قىقىلداپ كۈلدى. بوۋاق قورسقى تويسىلا، ئايىغى

ھۆل بولۇپ قالمىسىلا كۈلۈپ ياتاتتى ياكى ئۇخلايتتى، شۇڭا، ھەمىدەم بوۋاقتا ھەم ئىچ ئاغرىتاتتى، ھەم ئامراقلىقى كېلەتتى. «توۋا ... توۋا قىلدىم خۇدايىم. داداڭ بىلەن ئاناڭنىڭ بىر - بىرىدىن پەس، مەرەز بولۇشىغا باقماي، سەن نېمانداق ئوبدان، ئوماق بالا بولغانسەن، خۇدايىم ئاشۇنداق كۆڭلى پەسلەرگىمۇ سەندەك بەلەن بالىنى بېرىدىكەن. ئىككىمىز نېمىدېگەن بىچارە، سېنىمۇ داداڭ بىلەن ئاناڭ مانا مۇشۇنداق تاشلىۋېتىپ بېرىشكە تېگىشلىك نېسىۋەڭنى بەرمەي بوزەك تاپىدۇ. مېنىمۇ ئاتام، ئاچىلىرىم بوزەك قىلىدۇ. ياتلارغۇ بوزەك قىلسا مەيلى، يات دېگەن يات. ئۇ ھامان ياتلىقىنى قىلىدۇ. بىر قېرىندا ياتقان، بىر ئەمچەكنى تەڭ ئەمگەن قېرىندىشىڭ، ئۆزۈڭنى تاپقان ئاتاڭدىن تارتىپ ياتلار بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇشۇپ، ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ ساڭا قارا سانىسا، خىيانەت قىلسا، بوزەك تاپسا ئادەم قانداقمۇ چىدايدۇ ... ئاتام رەھمەتلىك: «ياتنىڭ ياندىن ئۆتىدۇ، قوۋم - قېرىنداشنىڭ جاندىن ئۆتىدۇ بالام بۇنى چوڭ بولغاندا بىلىپ قالارسىلەر، دەپ دائىم كۆز يېشى قىلسا «بۇ ئاتام نېمانداق تولا گەپ قىلىدىغاندۇ، دەپ بۇ گەپلىرى خۇشياقماپتىكەن. ئۇ چاغدا بۇ گەپلەرنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمەپتىكەنمەن. ئادەتتە مىڭ ئاڭلىغان بىلەن ئادەمنىڭ ئۆز بېشىغا كەلمىگۈچە شۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى بىلمەيدىغان گەپكەن. مانا ئىككىمىزنىڭلا بېشىغا شۇ كۈن كەلدى. لېكىن سەن كىچىك بولغاچقا چۈشەنمەي كۈلۈۋاتىسەن، چوڭ بولغاندا ئاتا - ئاناڭنىڭ ئۆز نەپسىنىڭ كەينىگە كىرىپ ياتلار بىلەن بىرلىشىپ سېنىڭ رىزقىڭنى تالان - تاراج قىلىپ يېگەنلىكىنى چۈشىنىپ، مۇشۇنداق بىر ئاتا - ئانىدىن تۆرىلىپ قالغانلىقىڭغا ھەسرەت - نادامەت چېكىسەن ... سەن باشقا بالىلاردەك ئۆز ئاتا - ئاناڭدىن پەخىرلىنەلمەيسەن. چۈنكى، سېنىڭ ئاتا - ئاناڭدا نە ۋىجدان، نە ئار - نومۇس يوق. ئىنساندا بولۇشقا تېگىشلىك

روھىي بايلىق يوق . ئۇنىڭدا بارى پەقەت بىرلا ، ئۇ بولسىمۇ ئۆزىنىڭ قورسىقىنى بېقىش ، قارنىنى ئوبدان تويغۇزۇپ باشقىلارنى بوزەك قىلالىسىلا راھەت ھېس قىلىش . ئۇلارنىڭ ئەس - يادى مانا مۇشۇنداق قىلىپ ئاسان ياشاشقا ، جاپا چەكمەي ئاسان ياشاشقا يۈزلەنگەن . مانا مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار ھەرقانداق ئار - نومۇسنى كۆزىنى چىمىلداتماي يۈزىنى سىيرىپلا تاشلىۋېرىدۇ . ئاسان تورمۇش ، راھەت نان پاسكىنا بولسىمۇ كۆڭلۈك ئېلىشماي يەۋەرسەڭ قورسىقىڭ ئاچ قالماي ئۆتىدىكەنسەن . ئەگەر سەن چوڭ بولۇپ ئاتا - ئاناڭنى دوراپ نومۇسسىز ئادەم بولۇپ قالمىساڭلا ، ئاتا - ئاناڭدىن چوقۇم نەپرەتلىنىسەن .

ھەمىدەم بۇۋاقتا ئۆزىمۇ تېگىگە يېتەلمەيدىغان ، ئەمما ھەمىشە خىيالىدىن كەتمەيدىغان نۇرغۇن گەپلەرنى قىلدى ، ئۇ بۇۋاقتا گەپ قىلغاچ ئۈجمە بىلەن زاغرا چايناپ بېرىۋېتىپ بىر مۇنچە ناننى يېگۈزۈۋەتكەنلىكىنى ، بوۋاق ئاغزىدىكى ئوماچتەك ناننى يۇتماستىن ئۇخلاپ قالغانلىقىنى كۆرگەندىلا قورقۇپ كەتتى .

— ۋاي خۇدايىمەي ... ھەجەپ جىق نان يېگۈزۈۋېتىپتىمەن ، ئېغىر كېلەرمۇ ئەمدى .

بالا ئاغزىدىكى ناننى چىقىرىۋېتىپ پىسىلداپ ئۇخلاپ كەتتى . قۇياش نۇرىدا ئىككى مەڭزى قىزىرىپ پېشانىسىدە ئۇششاق تەر دانچىلىرى پەيدا بولدى . ھەمىدەم باش رومىلىنى ئېلىپ بىر ئۈچىدا بالىنىڭ ئېڭەك ، ئېغىزلىرىنى سۈرتۈپ رومالنى بالىنىڭ يۈزىگە ياپتى . ئۇ ئەمدى بالىدىن خاتىرجەم بولۇپ ئۈجمە تەرگىلى قوشۇقلۇقنى قولىغا ئېلىپ قايسى ئۈجمىگە يامىشىپ چىقسام بولار دەپ ئۈجمە شاخلىرىغا بويۇنداپ قاراۋاتقاندا ئۈجمىلەرنى ئارىلاپ كېلىۋاتقان بىر ئايال بىلەن بويىغا يەتكەن ئىككى قىز كېلىپ قالدى . ئايال ھەمىدەمگە نەپرەت ھەم

ئۈچمەنلىك بىلەن قاراپ تۇكۈردى .

— تۇفى ... رەسۋالارنىڭ پاسىق ئاياغلىرى تەگمىگەن مۇشۇ ئۈجمىلىك قاپتىمۇ دەيمە ئەمدى . بۇ ئۈجمىلىكمۇ بۇلغىنىپ بوپتۇ . بۇ ئۈجمىلەرنىمۇ يەپ بوپتۇق ئەمدى . رەسۋالار ئائىلىسىنىڭ قەدىمى تەگكەن يەر خۇددى ئالۋاستى دەسسىگەن يەر قۇرۇپ قاقاسلىققا ئايلانغاندەك قۇرۇپ تۈگەيدىغان بولدى .

— مەن سىزنى تونۇممسام ، نىمىشقا ئەتىگەندە ماڭا يامان دورۇشلۇق بىرىسىز ؟ بىكاردىن بىكار ماڭا ئازار بەرسىڭىز خۇدا راۋا كۆرەرمۇ ؟ !

ھەمدەم يىغلامسىراپ بوينى قىيسىيىپ ، لەۋلىرى ئۈمچىيىپ كەتتى .

— راست ، بۇ قىز بالىغا نىمىشقا بۇنداق يامان گەپ قىلىسىز پاتەمخان ئاچا ، — دەپ ھەمدەمگە ئىچ ئاغرىتىپ پاتەمخانغا قاپىقىنى سۈزدى بىرگە كەلگەن قارىقۇمچاق قىز .

— بۇ دېگەن ھېلىقى بالىلىرىمىزنىڭ ئاتىسىنىڭ بېشىغا چىققان ئايۇپ باز - بازنىڭ كىچىك خوتۇنى . ئايۇپ باز - باز دېگەن قىزىل باش جوھۇت خوتۇنى ئاغىچىخاننى راخمان تازغا سولاپ بېرىپ ، بىزنىڭ تورسۇن ئاخۇننى تۈگمەندىن قوغلاپ ئۆزى باشلىق بولۇۋالدى . ئايۇپ شوۋىنىڭ خوتۇنىنى راخمان تاز جايلايدۇ . ئاۋۇ شوۋىغا تويمىغان ئايۇپ شوۋا ماۋۇ رەسۋانى كونىدۇزى بالا باقتۇرۇپ ، كىچىسى خوتۇن قىلىپ ئوينايدۇ . مۇشۇنداق قىلىپ ئاتام زامانىسىدىن مانداق رەسۋا ئائىلە چىقىپ باقمىغان بىزنىڭ يۇرتتا مانا بۇ شوۋىلار يۇرتنى بۇلغاپ يۇرتنىڭ شەنىگە شەرمەندىچىلىكنى تارقاتتى . ئەمدى يۇرتقا بالا ياغىدىغان بولدى . بىر ئېتىز قوغۇنلۇققا بىر توپ شۇمبۇيا ئۈنسە ھەممە قوغۇن يېگۈسىز بولغاندەك ئەمدى بىزنىڭ يۇرتتىن شەرمى - ھايا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغان بولدى ، ئىسىت .

— ۋايجان ، ھەجەپ ئاغزىڭىز يامانكەن ئادەمنى ئە - زا

تارتقۇزۇپ، — قىزلار پاتەمخاننىڭ گەپلىرىدىن ئۇۋاتقۇسى
كېلىپ پىخىلداپ قېچىپ كەتتى.
— يۇرتقا شەرمىسازلىق تامغىسىنى باسقان پاسىق پۇتلىرىڭ
سۇنۇپ، يۇرتنى بۇلغاپ ھارام قىلغان ئىپلاس تېنىڭنى يەر
قويىنىغا ئالماس خۇدايىم. سەن ئاشۇ پاسىق ئايىغىڭنى ھەربىر
باسساڭ، يەر بىر ئۆرە چىقىرايدۇ ھەي رەسۋا. خۇدايىم جاجاڭنى
بېرەر، سەن تۇتقان ھەر بىر تال ئۇجمە شېخى قۇرۇپ كېتىدۇ
ھۇ يۈزى داپ بولاپ كەتكەن ئازگالچى. ئۆستەڭگە قول تىققۇچى
بولما، ئۆستەڭ قۇرۇپ كېتىدۇ.
ھەمدەم يۈزىنى تۇتۇپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ ھۇ تارتىپ يىغلاپ
كەتتى. پاتەمخان تىللا - تىللا يىراقلاپ ئۇنى ئاڭلانماي قالدى.
بىر ئېغىر قول ھەمدەمنىڭ مۈرىسىنى تۇتتى. ھەمدەم
ئەندىكىپ بېشىنى كۆتۈردى. كۆز ئالدىدا قاپاق توغراقتەك
يوغان، ئېچىق بېشىدا ئۆسكەن چۆژگۆندەك ساقال بېسىپ
كەتكەن، يوغان قارا كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان كامىل كۆزىنىڭ
پاختىسىنى چىقىرىپ قاراپ تۇراتتى. ھەمدەم تېخىمۇ ئۇن
سېلىپ ئېسەدەپ يىغلاپ يۈزىنى تۇتۇپ قاچتى. ئۇ قاچقاندا
پۇت - قولىدا جان قالمىغانىدى، ئىككى پۇتىغا بىردىن تاش
ئېسىپ قويغاندەك قەدەملىرى ئېغىرلىشىپ كالامپاي دەسسەپ،
ئۆستەڭ قېشىدىكى بوجۇق توپا ئۆستىگە قۇرۇتقان بىر باغ
بېدىدەك پاق قىلىپ يىقىلدى. نەملىكتىن ئەسەر يوق، قۇمساڭغۇ
توپا بىر گەز چاڭ - توزان پەيدا قىلدى. ھەمدەم يەنە ئۆمىلەپ
قاچماقچى بولۇۋىدى، پۇت - قولى دىرىلدەپ تىترەپ، ئاغزى
قۇرۇپ يەنە مىدىرلاشقا مادارى يەتمەي دۈم ياتقان پېتى ھۇ تارتىپ
بۇقۇلداپ يىغلىدى. ئۇ يىغلاۋېتىپ بۇنداق جانسىز تىرىك
ياتقاندىن ۋاقتىدە يېرىلىپ ئۆلسەم بولمامدۇ دەپ، ئىچ - ئىچىدىن
پۇچۇلىنىپ كەتتى. ئۇ ھەر قېتىم كامىلنى كۆرۈش تۈگۈل
ئويلىسىمۇ پۇت - قولىدا جان قالماي، يۈرىكى سېلىپ ئاغزى

قورۇپ ئۆزىنى قوياغا يەر تاپالماي قالاتتى. ئۇ چاغلاردا ئۇ ئۇنىڭغا تەشنالىق بىلەن ئىنتىلىپ پاتراق قوللىرىنى تۇتسىكەن، بېشىنى سىلاپ قۇچىقىغا ئالسىكەن، مېھرىبانلىق بىلەن باغرىغا باسسىكەن، دەپ ئويلايتتى. شوخلۇق قىلىپ سۇدا سەكرىشىپ ئوينىغان كەپسىز بېلىجان زىيادە سەكرەپ سىلىپ، قورۇق قاشقا چىقىپ قېلىپ تەشنالىقتا قورۇپ نىمجان هالدا قالغاندا جان ئالىشىپ بىر سەكرەپ ئامەت ئوڭ كۆزدە بېقىپ قايتىدىن سۇغا سەكرەپ تەشنالىقىغا قېنىپ هاياتلىقنىڭ لەززىتىنى قايتا تېتىغاندەك بولاتتى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ روهىدا كامىلدىن ئۆچىنى كۆرگەن كېيىنكىدەك قاچىدىغان بىر خىيال چاقماق چاققاندەك پەيدا بولدى، ئۇ قاچتى. ئەمما قېچىپ قاملاشتۇرالمىدى. يوغان هەم كۈچلۈك بىر قول ئۇنى يەردىن يۇلۇپ ئالدى. ئۇ ئىتتى يېڭى تۇغۇلغان قاچالمىغان بۆجەننى قوغلىمايلا تۇتۇۋالغاندەك، قامالاپ ئالدى. هەمدەم ياش هەم توپا بىلەن لايلاشقان كىچىك بارماقلىرىدا يۈزىنى ئېتىۋېلىپ بوقۇلداپ ئۆكسۈپ يىغلىدى. ئۇنى چىڭ قامالاپ تۇتقان ياغاچ قىسماقتەك يوغان هەم قوپال بارماقلار كۆكۈيۈن چاپلاشقان ئايغىر ئاتنىڭ يۈتىسىدەك دىر - دىر تىترىمەكتە ئىدى. كۈچلۈك بىلەكلەر يىغىلىپ بۈركۈت كەپتەرنى پوكىنىغا تارتقاندەك تارتىپ باغرىغا باستى. هەمدەم كامىلنىڭ يۈرىكىنىڭ گۈپۈلدەپ سوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدى. قايناپ تېشىش ئالدىدا چۆگۈننىڭ جوغىسىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان قىزىق هوردەك كۆيدۈرگۈچ تىنىقىنىڭ بېشىغا ئۇرۇلۇپ قاغىلەك جىگدىنىڭ شوخىسىدەك ساقاللارنىڭ يۈزىگە سانجىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇردى. بۇ چاغدا هەمدەمنىڭ يىغىسى تېخىمۇ ئىچ - ئىچىدىن ئېتىلىپ چىققىلى تۇردى.

— يۈزۈڭنى ئاچ، مەن بىر كۆرەي، — كامىلنىڭ ئاۋازى بوغۇق هەم بوش چىقاتتى. ئۇ گەپ بىلەن تەڭ يوغان قوللىرىدا

ھەمدەمنىڭ باچكىنىڭ بارماقلىرىدەك بارماقلىرىنى قايرىپ ئاچتى . ھەمدەمنىڭ چىلان ياغىچىدا ياسىغان قوشۇقتەك قىزارغان يۈزلىرىگە قوللىرىدىكى لاي چاپلىشىپ كەتكەنىدى . ھەمدەم قانچە كۆرگۈسى بولسىمۇ كامىلغا قارىيالماي كۆزىنى يۇمۇۋالدى .

— ھەممىنى ئاڭلىدىم ، سەن بۇنداق تولا يىغلاۋەرمە ، خېلى ئىشلار ئېزىلمىگەن يۈرىكىمنى سېنىڭ يىغاڭ ئېزىۋېتىدىكەن .

— ئەمدى … ئەمدى … مېنى تاشلىۋېتىڭ … ئېزىدىمەڭ .

— بۇ سېنىڭ گۇنايىڭ ئەمەس . مېنىڭ گۇنايىم . مۇشۇ تۆگىدەك بويۇم بار بىر ئەر تۇرۇپ ئاسلاندەك بىر جۇۋاننى مۇشۇ كەڭرى جاھاندا پاناھىمغا ئالغۇدەك تۆشۈك تاپالمىغانلىقىمدىن كۆرىمەن . سېنى تاشلىۋېتەي دەپ شۇنچە ئۇرۇندۇم . تاشلىيالمايدىغان ئوخشايمەن .

— ئەمدى … مەن … خېمىر يۇغۇرىدىغان كاساڭدىن يۇندا تۆكىدىغان تەڭلىگە ئايلىنىپ قالدىم . مېنى ئىشلەتمەڭ ، مېنى تاشلىۋېتىڭ . تۇۋى چۇشۇپ كەتكەن كونا سوغىنى تاشلىۋەتكەندەك تاشلاڭ .

— بۇرۇنمۇ شۇنداقكەنسەن . كۆڭلۈم كۆتەرگەن يەنە كۆڭلۈم تارتىدۇ . ئاڭلاپ تۇرۇپمۇ كۆڭلۈم تارتىۋاتىدۇ .

— ھە … ھە … كامىلاخۇن ئەمدىغۇ قولۇمغا چۈشكەنسىلە .

ۋاي … ۋاي … ھەجەپ چۈشتىڭلا - ھە .

كامىل چۆچۈپ كەينىگە قارىۋىدى ، قاپقارا ئېگىز ئىنچىكە توغراقتەك يېزىنىڭ ساقچىسى جۇمە گۇجاڭ كونا ، قاسقىنى قالمىغان ۋېلىسىپىتكە يۆلىنىپ تاپانچىسىنى تەڭلەپ كۈلۈپ قاراپ تۇراتتى .

— بۇ يەردىلىكىمنى قانداق بىلگەنسىلە جۇمە ، ھەجەپ ئاسماندىن چۈشكەندەك پەيدا بولدىڭلىيا .

— ئۆزەڭ سۈپىياڭدەك ئۆزمىلىككە كىلىپ قاپسەن

ئەمەسما . هازىر ئۆزمە تىرىپ يەيدىغان ئادەم تولا تۇرسا . بىلمەي ، ئاڭلىماي قالامەنما . ھەممە يەردە كۆز ـ قۇلاق بار جۇما .

— هازىر جاهان خېلى كەڭرىچىلىك بولۇپ ، پومبىشچىك ، بەش خىل ئۇنسۇر ، ئاقچى ـ كۆكچى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئازاد بولۇپ كەتتى . مەن كامىلنىڭ گۇنايى تۇگىمەمدۇ . بۇ جاھاندا ئەمدى بى كەينىمگە چىرىۋالمىساڭلا ، مېنىمۇ بى ئارام خۇدا ياشغىلى قويساڭلا بولمامدا جۇمە تەپەيەن ، ساقچى دېگەننىڭ يۈزى ئېشەكنىڭ كۆتىدەك بىرمىكەن . ئاپىرىپ بەرگەن شۇنچە زىلچا ـ گىلەم ، قوي ، ئۇغلاق ، موزاي ـ توپاقلارنىڭ چىۋىننىڭ قانتىچىلىك يۈزى بولماپتا ...

— تولا لاتا چاينىماي ماڭە كامىل . مەن ساڭا ئەكىل دېدىممۇ ، ئۆزۈڭ ئەكېلىپ بولۇپ ئەمدى مىننەت قىلامسەن ؟ خېلى نوچى ئوغۇل بالا دېسەم سەنمۇ نامەرد بىرمىكەنسەن . زىلچا ـ گىلەملىرىڭ ئۆيدە بار . موزاي ـ توپاق دېگەن ئېغىلدا ، ئېلىۋال ، ئەمدى سېنى تۇتمىسام ، مېنى تۇتىدۇ ، مېنى نان يېگىلى قوي . بەش بالامنى باقىلى قوي ، سېنى ئاران تاپتىم .

— مېنىڭ گۇناهىم شۇنچە ئېغىرما ، مېنى تۇتۇش ساڭا پەرىز نامازدەك زۆرۈرما ؟

— زاراتتىكى باشلىقنىڭ خوتۇنىغا باسقۇنچىلىق قىلىش يېنىك گۇناما ئەمىسە . باشقا ھەرقانداق گۇنا قىلساڭ ، ئادەم ئۆلتەرسەڭمۇ كۆزەمنى يۇمۇۋالىتتىم ، سېنى خېلى ئۇششا ئادەم دېسەم سەنمۇ تازا ھەقلىڭ يوق دۆرۈن بىرمىكەنسەن . جاهاندا نېمە تولا خوتۇن تولا ، خۇدايىم بىزگە باشقىنى بەرمىگەن بولسىمۇ خوتۇننىڭ بەلەنلىرىنى بەرگەن . سېنى تۇتمىسام ھۆكۈمەتنىڭ بىزدەك ساقچىدىن ئوننى باكالىۋېتىدىغان ئەلپازى بار . شۇڭا ، ئەمدى سېنى تۇتماي بولمىدى . نەچچى ۋاقتىن تۇتىمىز دەپ داۋراڭ سېلىپ قويۇپ تۇتمىغان ، ئەمدى داۋرىڭىمىزمۇ راست ، تۇتىدىغىنىمىزمۇ راست . ئەكەل قولاڭنى ، يۇۋاش بول .

تاپانچامدا ئۈچ پاي ئوق بار . پاكا ئىتىپ سالىمەن .

— مېنى راست ئۇتامسەن ، مەن ئۇتۇلمىسام قانداق ئۇتىسەن ، جۇمە گوجاك .

— مانا ئۇتۇلماي نەگە قاچىتتىڭ ئەمدى ...

— مەن تېخى ئۇتۇلمىسام نېمىنى ئۇتىسىناۋا لەيلاك ئوغرى ، گەپ قىلمىسا ھەددىدىن ئاشقىنىنى ... سەندەك قوڭ چالمىسى ماز پەيئەككە ئۇتۇلۇپ بېرىدىغان كامىلاخۇن تېخى تۇغۇلمىدى جۇما .

سەكرەپ يۈرگەن چېكەتكىنى يېرىم گەز سوزۇلۇپ چىققان پاقىنىڭ تىلى «ۋاش» قىلىپ يۇگەپ يۇتۇۋالغاندەك كامىل گەپ قىلىۋېتىپلا «شارت» قىلىپ جۇمە گوجاڭنىڭ قولىدىكى تاپانچىنى تارتىۋالدى . ھەممەيدەم قورقۇپ چىرقىراپ كەتتى .

— قورال بۇلاش جىنايىتى بىلەن ئېتىلىپ كەتمەڭلار جۇما كامىلاخۇن ، ماۋۇ ئىشىڭلار ئېشىپ كەتتى .

— كىم قورال بۇلاپتاۋا قەلەندەر ، ھاراق ئىچىپ قورالنى دائىم يۈتتۈرۈۋېتىدىغان دىۋانىگە كىم ئىشىنىدۇ . بۇقىنى ھۆركىرەتكەن تاشقى دەپ مۇشۇ بىرمەڭنى ئۇستەڭگە تاشلىۋەتسەمغۇ ماڭا ھۆركۈرىيەلمەسسەن ...

— ئوبدان كامىلاخۇن ، جېنىم كامىلاخۇن مەن خۇش بولۇپ قالاي ، ئۇستەڭگە تاشلىماڭلار ، مېنى سولايدۇ . بەش بالامنى باققىلى قوياڭلار دەيمە ، مەن خۇش بولاي . مېنى ئانداغ ئانى تاپماڭلار دەيمە .

— ئاله ئەمسە ، ئومدا تېپىۋال . كامىل قولىدىكى تاپانچىنى بوغدايلىققا چۆرۈۋەتتى . ئۇستەڭ بويىدا يېزىنىڭ كالتەك كۆتۈرگەن دېھقان ساقچىلىرى پەيدا بولدى .

— كامىلنى تۇتۇڭلار ... كامىل ئوغرىنى تۇتۇڭلار ... تۇتۇۋېلىڭلار .

كامىل ھەممەيگە بىر قاراپ قويۇپ تۆت تاقلاپ ئۇستەڭگە

سەكرەپ ئۇ قاشقا ئۆتۈپ قاشتىن سەكرەپ ئۆستەڭنىڭ ئۇ تەرىپىدىكى كەڭ كەتكەن تېرەكلىككە كىرىپ كۆزدىن غايىپ بولدى. دېھقان ساقچىلار ئۆستەڭگە سەكرىگىلى خوشياقماي قاشتا تۇرۇپ سۇرەن سەپ قويۇپ قاراپ تۇرۇشتى.

— سەكرىمەمسەن ئۆستەڭگە، باللاڭنى كىسپۇرۇچلار، قالاپ تۇرۇشماي.

— هەي، جۇمە گۇجاڭ، كىيىملىرىمىز هۆل بوپ كەتسە سىلى قۇرۇتۇپ بەرمەيلا هەقىچان.

— يوقىلىشە نائىھپىلار.

— سەن ... سەنمۇ ... كېتە كىچىك جالاپ. تاپانچامنى ... تارتىۋالغىنىنى، بۇغايلىقتا تاشلىغانلىقىنى سەن كۆرمىدىڭ، هېچكىم كۆرمىدى جۇما. بولمىسا ئاشناڭنىڭ مېڭىسىدىن تۈتۈن چىقىرىدۇ. مېنىمۇ، سېنىمۇ سولايدۇ. پوق يەيدىغان ھەقلى يوق گۇي، بۇغدايلىقتا تاشلىغۇچە ئاسانراق تاپىدىغان ئاق يەرگە تاشلىماي، قانداق تاپارمەن ئەمدى.

جۇمە گۇجاڭ ۋېلىسىپىتىنى بىر تېپىپ ئۆرۈۋېتىپ بۇغدايلىقنى پېتىقلاپ ئۆمىلەپ ئۇياق، بۇياقنى تىمىسقىلاپ ئىزدىگىلى تۇردى.

— هاي جۇمە گۇجاڭ، نېمانداق بۇغدايلىقنى تىمىسقىلاپ يۈرىلا. بىر نېمىلىرى چۈشۈپ قالدىمۇ نېمە؟ — دەپ توۋلىدى دېھقان ساقچىلار.

— يوقال ... دەيمەن، يوقىلىش، باكا هەممىڭنى هاشارغا تۇتۇپ بەرمەي يانا.

ياللانما ساقچىلار قورقۇپ كېتىشتى. جۇمە گۇجاڭنىڭ راستىنلا ئاچچىقى كەلگەنىدى. ئۇنىڭ چىرايلىرى قارىداپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىقىپ كېتەي دەپ قالغانىدى. ساقچىلار زۇۋانى ئۆچۈپ ئۇجىملىك ئىچىدە جىمجىتلا كۆزدىن غايىپ بولۇشتى. جۇمە گۇجاڭ كۆز باغلانغۇچە بۇغدايلىقتا يۆمىلاپ

ئىككى ئېتىز بوغداينى كىگىزدەك ياتقۇزۇۋېتىپ ئاندىن تاپانچىسىنى تېپىپ ئۇھ دېدى.

19

راخمان شوجىنىڭ ئىشخانىسى ئالدىدا ھەرقايسى كەنتلەرنىڭ ھەر خىل ئېسىل ئاتلار قوشۇلۇپ پەردازلانغان، گىلەم سېلىنغان خادەك ھارۋىلىرى قاتار تۇرۇشۇپ كەتكەنىدى. بۇ خادەكلار قانچە چىرايلىق بېزەلگەن، ئاتلىرى قانچە سەرخىل بولسىمۇ، ھەممە جەھەتتىن راخمان شوجىنىڭكىدىن ئېشىپ كەتمەسلىكى كېرەك ئىدى، بۇ ھەممە كىشى بىلىشكە تېگىشلىك قانۇن، چەكلەنگەن رايون بولۇپ قالغانىدى. راخمان شوجى بىرسىنىڭ ئېتىنىڭ بەكرەك كىشنەپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ قېلىپ: «ھە سىزنىڭ ئېتىڭىز بەك بېقىش تېپىپ كەتكەن ئوخشىمامدا، تېرىسىگە پاتماي قاپتا» دەپلا قويسا، شۇ كەنتنىڭ شوجىسى قورققىنىدىن تاتىرىپ تىلى گەپكە كەلمەي قالاتتى. كەنتلەرنىڭ بوغداي قوناق، كېۋەزلىرىنى باھالاشتا ئېتى بەكرەك كىشنەپ سالغار كەنتنىڭ شوجىسىنىڭ بوغدايلىرى ئوبدان ئوخشىغان كېۋەزلىرى بەلەن باشقۇرۇلغان بولسىمۇ، راخمان كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ قەستەن قۇسۇر تېپىپ ئادەمنى قارىتىپ قويۇپ ئاغزىغا كەلگەن سەت گەپلەر بىلەن تىللاپ رەسۋاسىنى چىقىراتتى. شۇ كۈنى كەچتە بۇ نەس باسقان كەنت شوجىسى ئۆيىدە نەچچە قوينىڭ بېشىنى كېسىپ بىرىنى قازانغا، بىرىنى تونۇرغا، بىرىنى باشلىقنىڭ تاغىرىغا سېلىپ، مەشرەپ قىلىپ تاكى راخمان يانپىشىدىكى يوغان سېرىق بويا خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپ ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان گۆشنى بىر پارچە كېسىپ «مانى ئاغزىڭغا سالە» دېمىگۈچە «خوش» دەپ قول باغلاپ تۇراتتى. راخماننىڭ ئاشۇ بىر پارچە گۆشنى كېسىپ

ئۇنىڭغا تەڭلىكىنى ئۇنى ئەپۇ قىلغانلىقى ئىدى. بۇ ھەممە ئادەمنىڭ كۆڭلىگە ئايان بولغان، قانۇنلىشىپ كەتكەن ئىش ئىدى. يېڭى سىياسەت چىقىپ يەرلەرنى، چارۋىلارنى، دەرەخلەرنى شەخسلەرگە كۆتۈرە بېرىش، تارقىتىپ بېرىش ئىشى ناھايىتى جىددىي باشلىنىپ كەتتى. بۇ ئىش راخمانىنىڭ كاللىسىدىن زادىلا ئۆتمىگەن بولسىمۇ، يۇقىرىنىڭ بۇيرۇق - پەرمانلىرىدىن، ناھىيە باشلىقلىرىدىن قورقۇپ قىلىشقا مەجبۇر بولدى. «يەرلەرنى، چارۋىلارنى، ئورمانلارنى بۇرۇن پومبىشچىك، بايلارنى ئېتىپ سولاپ، باغلاپ يۇرۇپ ئاران تارتىۋالغان تۇرساق، ئەمدى تۇرۇپلا خەققە تارقىتىپ، ھۆددىگە بەردۇق دەپ بېرىۋەتسەك خەقنى قانداق باشقۇرغىلى بولىدۇ. مەن يۇرتنى قانداق سورايمەن. خەق ماڭا ئەمدى تەزىم قىلىش تۇگۇل سالام قىلىشمۇ ناتايىن، ھۆكۈمەتنىڭ بېشى ئىششىپ قالدىمۇ نېمە؟ ئەمدى ھوقۇق تۇتقانىنىڭ نېمە پايدىسى قالدى. يەرنى خەققە بېرىۋەتتى دېگەن گەپ — ھەممە قولدىن كەتتى دېگەن گەپ... خەق ئەمدى يېرىنى ئۆزى تېرىيدۇ. ئۆزى باشقۇرىدۇ. ئېتىزغا چىقسا چىقىدۇ. چىقمىسا چىقمايدۇ. ئوغۇت توپلىسا توپلايدۇ، توپلىمىسا يوق. كوپىراتسىيىنىڭ قوتان - قوتان چارۋىسى شەخسلەرنىڭ ئېغىل - ئېغىلىغا چىرىپ كەتسە، قېنى مەن خالىغانچە يەيدىغان ئوغلاق، پاقلان گۆشلىرى، شەخسنىڭ قوتىنىغا كىرىپ كەتكەن قوينى، كالىنى، تۆگىنى بۇرۇنقىدەك خاتىرجەم سويدۇرغىلى بولامدۇ؟ تېرەكلەرنى تاللاپ كەستۇرۇپ ياغاچ قىلىپ، ئۆي سېلىپ، ئۆي سالىدىغان ئاقچى - كۆكچى ئەمەلدارلارغا بېرىپ، ئەل - ئاغىنىلەرنى خوش قىلىدىغان، سېتىپ پۇل قىلىپ خەج - خىراج قىلىدىغان ئىشلار جەننەتكە كىرىپ كەتكەن ئوخشىمامدا، بولمىدى، بولمىدى. بۇنداق ئورۇقلاپ قورۇق ئىسكىلىت بولۇپ قالغان، ئېتى ئۇلۇغ، سۈپىرىسى قورۇق بولۇپ قالغان ھوقۇقنىڭ ئەمدى نېمە مەززىسى

قالدى، مېنىڭ دەۋر سۈرىدىغان، دۆلەت كۆرىدىغان ۋاقتىم ئاز قالغان ئوخشىمامدا، ھەممە نەرسىنى ھۆددىگە بەردىم دەپ خەققە بېرىۋېتىۋەرسەم «دەۋزىسى يوغان بىر نان يوق، سەللىسى يوغان ئىمام يوق، بولۇپ قالامدىمەن؟ بىزگە ماۋزېدۇڭ ئاتىمىز بەرگەن ھوقۇقنى ئۇنداق ئىداپ، مۇنداق ئىككەدەپ ئۇپرىتىپ قاقتەك قويۇپ ئاخىرقى ھېساپتا بىزنى قۇرۇق ئۆستەڭگە مىراپ قىلىۋېتىدىغان ئوخشىمامدا. ئەستا ... ما ئىشنى ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ...

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم را شۇجى.

ئىشخانىسىدا خىيالغا پېتىپ غەمكىن ئولتۇرغان راخمان پەرۋاسىزلىق بىلەن كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا ھىجىيىپ ئېگىلىپ تۇرغان ئايۇپقا كۆزىنى ئالايتىپ ئاچچىق بىلەن قارىدى.

— سامانلىقتا تەخەي چىگەندەك تورۇكلاپ چىرىۋېرىدىغان ئاناڭنىڭ ئېشەك ئېغىلىماۋا بۇ ... مېنى ئارامىمدا قويماي نېمە ئۇسۇپ چىرىۋېرىسەن؟

— خا ... خا ... خاپا بولمىسىلا را ... را شۇجى ئۇۋۇ ... ئۇۋۇ ... ھۇسىيىنەك ... ھە ... ھۇسىيۇن تاز تۈگمەنگە بېرىپتىكەن ... را شۇجى ... سىنى يىلدام ... يىلدام كېلىپ كەتسۇن دەپتى، شۇ، شۇڭا ... ئىشىمنى تاشلاپ يۈگۈرۈپ كېلىشىم، ئۆيدە ... ئۆيدە چاي قايناتسۇنمۇيا.

— ھە ... ھە ... يادىمدىن چىقىپ قالغىلى تاس قاپتۇ، سەن ماز پايىنەك بىلەن خوتۇنۇڭ بىرلىشىپ مېنى ئازدۇرۇپسىلەر ئەمەسما. مەن يادىمدا يوق سەن شاۋچىنى تۈگمەنگە باشلىق قىلىپ ساپتىمەن ئەمەسما. ئاۋۇ تۇرسۇن پاخپاق دېگەن پاچاق پىتى گۆي بىلەن خوتۇنى پاتەك ئاغىچىخانىنىڭ بۇخا كاۋىسىدەك ئەمچىكى ئايۇپ شوۋىنى تۈگمەنگە باشلىق قىلدى. جالاپ خوتۇنىغا غەمسىسى تاتلىق تېتىپ كەتكەن راخمان تاز ئايۇپ شوۋىنىڭ پارتىيە ئەزاسى ئەمەسلىكىنى ئۇنتۇپ قېلىپ كومپارتىيىگە قەسەم

بەرمىگەن بىر پارتىيە سىرتىدىكى چوڭپۇرەندىنى تۇگمەنگە باشلىق قىلدى . شۇنچە كۆپ پارتىيە ئەزالىرى تۇرسا تېخى ئىككى ئادەمگە گورۇپپا باشلىقى بولۇپ باقمىغان پارتىيە سىرتىدىكى بىر ئادەمگە ھوقۇق ئۆتكۈزۈپ قويۇش پارتىيە نىزامنامىسىگە خىلاپ دەپ تۆپەمدىن ئەرز قىپتۇ ئەمەسما . ناھىيىدىن تەكشۈرگىلى ئالتە جىسەكچى كېلەمىش .

— مەن ... مەن بىلمەپتىمەن . مەن ئېزىپتىمەن . مەن تۇزىتەي .

— سەن نېمىنى تۈزىتەلەيتتىڭ قوڭ چالمىسى ، مەن ئاۋۇ ھۆسىيۇن تازغا دەپ قويدۇم ، كەچكىچە ئانكىت توشقۇزۇپ سېنى كىچىچە پارتىيىگە ئۆتكۈزۈۋەتسۇن . بىر يىل بۇرۇن ئۆتكەن قىلىپ يېزىڭلار دەپ ئىلتىماسىڭنى دەرھال ياز ، مەن تەستىقلايمەن . سېنى پارتىيىگە تونۇشتۇرغانمۇ ، تەستىقلىغانمۇ ، ئۆتكۈزگەنمۇ مەن بولىمەن ، سەن شاۋچى پارتىيە ئەزاسى بولماي تۇرۇپ ئىككى ئادەمگە گورۇپپا باشلىقى بولالمايدىغانلىقىڭنى ئۇقمايسەن ئەمەسما . ئەمدى گۆشەنداڭنىڭ بېشى ئىششىپ قىلىپ ئۆزى ئاران قۇرغان كوپىراتسىيىسىنى چۇۋۇيدىغان سىياسەتنى چىقاردى . ئەمدى تاغنىمۇ ، باغنىمۇ كوتۇرە بېرىدىغان بولدۇق . سەن شاۋچىغا تۈگمەننى كۆتۈرە بەرسەم ئەمدى تۈگمەن سېنىڭ ئاناڭنىڭ تۈگمىنىدەك چۆرۈپ كېتىدىغان بولدۇڭ . تۈگمەننى ئېلىۋېلىپ مېنىڭ ياخشىلىقىمنى ئۇنتۇپ قالارسەنما ؟

— ئۇنداق بولامدىغان را شۇجى . سىلى دېگەن مېنىڭ نىجاتچام . ئاتام قىلمىغان ياخشىلىقنى قىلدىلا . مەن كۆتۈرە ئالغاندىن كېيىنمۇ سىلىنىڭ ئاق ئۇنلىرى ، ئۇلاغلىرى يەيدىغان كېپەكلىرى ئايمۇئاي ، يىلمۇيىل دائىم كۆپەيسە كۆپىيدۇكى ، ھەرگىز ئازايمايدۇ . مەن ئوخشاشلا سىلىنىڭ قۇللىرى . تىللىسىلا تىللىرى ، ئۇرسىلا تاياقلىرى ئۆتىدۇ .

— ئەمدى مال – چارۋا ، باغ – ۋارانلار ، يەرلەر خەققە

كۆتۈرە بېرىلىپ كەتسە، ماڭا ئېگىلىدىغانلارمۇ قالمايدۇ. ھەممە ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن بولىدۇ. ئۇ چاغدا سەنمۇ ئاشۇنداق بولارسەن ھەقىچان.

— يەرنى، باغنى، ئورماننى بەرسە پارتىيە بەردى. بۇ يەردە پارتىيە دېگەن سىلە. پارتىيە دېگەن خالىسا بېرەلەيدىغان، خالىسا ئالالايدىغان پارتىيە. سىلە بېرىلا، ئەگەر بويۇنتاۋلۇق قىلسا ھاللىز ئاتقانلارنىڭكىنى ئېگىلىگەنلەرگە ئېلىپ بېرىۋېرىلا. ئۇ چاغدا ئېگىلىمىگەنلەرمۇ سىلىگە ئېگىلىدۇ. سىلىنىڭ دۆلەتلىرى ھازىرقىدىن زىيادە بولسا بولىدۇكى، ھەرگىز تۆۋەن بولمايدۇ. يەرنى ھەم بېرەلەيلا، ھەم ئالالايلا. يەرنى بەرگەنگە ھوقۇقنى بەرگەن بولۇپ قالمايلا.

قاپاقلىرى سالپىيىپ كەتكەن راخماننىڭ كۆزلىرى نۇرلىنىپ جانلىنىپ كەتتى.

— مەن سىزنى پەقەت ھەقلى يوق شاۋچىمىكى دېسەم، خېلى بىرمە بىلەمسەن نېمە؟ ھەجەپ ئوبدان گەپ قىلىۋاتىسنا، سەن راست دېدىڭ، يەرنى، چارۋىنى، ئورماننى ئۆزەم بەرگەن تۇرۇقلۇق يەنە ... يەنە ئالالماتتىم. راست دېدىڭ، يەنىلا مەن خوجايىن. ئۇلار دېھقان. راست دەيسەن. ھە ... يەنە سۆزلە، گەپ قىلە ... كۆزەڭگە خېلى يامان ئەمەس كۆرۈنۈۋاتىسەن. قورسىقىڭدا يەنە قانداق غۇملىرىڭ بار دېگىنە.

ئايۇپ ئەتراپقا قاراپ ئىشخاننىڭ ئىشىكىنى تاقاپ ئۈننى پەس قىلىپ سۆزلىدى:

— بەرگەندە شۇنداقلا بېرىۋەتكەن بىلەن بولمايدۇ، باش ئاغرىغان، چىش ئاغرىغاندا لازىم قىلغىلى ھەر كەنت، گۇرۇپپا، يەردىن، دەرەخلەردىن، مال - چارۋىلاردىن ئۆزلىرىگە ئوبدىنىنى تاللاپ ئېلىپ قېلىپ تارقاتسىلا، سىلىنىڭ نېسىۋىلىرىنى دېھقاننىڭ قولىقى يۇمشاق تىلى كېسىكلىرىگە ھاشارغا ھېسابلاپ باقتۇرساق، تازا ئوبدان بېقىپ بېرىدۇ. تېرەكمۇ، باغمۇ

شۇنداق . يەرنىمۇ تېرىپ ھوسۇلىنى بىر ئاخشامدىلا غىممىسىدە غېزىنى غاز ، ئۆدىكىنى ئۆدەك قىلىپ ئايرىپ ئەكېلىپ بېرىدۇ .

— كاللاڭ باركەن ... باز ... باز ، كاللاڭ باركەن ، سەن ماڭا ياراپ قالدىڭ . مەن ... مەن سېنى ئۆستۈرىمەن ... يۇقىرىغا يوللاپ ئۆزەمگە ئىز باسار قىلىمەن . ھاردۇقۇم چىقتى ... چىقە ماڭ . جۇگۇ ... چاي قىل ، ئاغىچىخان چاي قىلسۇن ...

راخمان ئايۇپنىڭ قۇلىقىدىن تارتىپ سۆيۈپ قويدى . ئايۇپ خۇشال چىقىپ كەتتى . راخمان شۇئان يەنە تولۇلدى .

— ھەي ... توختا ... توختا ... ئاغىچىخان چاي قىلىپ بېرىپلا ... ھە ... سېنىڭ پارتىيىگە چىرىش ئىلتىماسىڭنى يېزىپ بەرسۇن ، تۇگمەنگە چىقىپ كېتىڭلا . مەن ... ھېلىقى سېنىڭ بالاڭنى باقىدىغان مۇشتەك شۇم بىلەن ... ھەجەپ كۆزەمگە ئىسسىق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالدى ... ئاغىچىخانىنىڭ دۇتىرىنى كېيىن ئاڭلايمەن بىلدىڭمۇ . بالا باققۇچاڭ خېلى بەلەن چوڭ بولغاندەك تۇرىدۇ .

ئايۇپ قىزىرىپ تۇرۇپ قالدى .

— را ... را ... شۇجى ... ئانداق قىلماق .

— ھە ... تىلىڭنى چاينايسەنيا ... خوتۇنۇڭغا غىڭ قىلمايسەن ، دىدىكىڭگە چىدىمايسىنا ... ئاڭلىغىنىم راستكەن ، قازىنىڭنىڭ تۇزىنى تېتىغان ئادەم چەپچىكىڭنىڭ تۇزىنى تېتىمادىم ، ماڭ يوقال ... چاينى ئوبدان قىلسۇن ... ھېلىتىن تېخى بويۇن تولغايسەن ، سېنى ئۆستەرسەم ئىش بار ئوخشىمامدا .

ئايۇپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ چىقىپ كەتتى . راخمان يەنە خىيالغا پاتتى .

20

تاڭغا يېقىن ئۆگزە غىرىسلاپ تۇرۇشتىكى قۇرۇپ شالاڭلاپ

كەتكەن بورا ئاراشلىرىدىن كىرگەن ئاچچىق بۇستىن بانىخان ئويغىنىپ كەتتى. ئۆگزىدىكى ئاياغ تاۋۇشىغا قۇلاق سالدى. يۈرىكى ئاغدى. «ۋاي خۇدايىمەي، تاڭ ئاتاي دەپ قاپتۇ. تاڭ ئېتىش ئالدىدا ئۆيىنىڭ ئىچى دائىم مۇشۇنداق قاراڭغۇ بولۇپ كېتىدۇ. لېكىن، تېخى نامازغا ئەزان چىقماپتۇ. ئەمما، ئەزان ۋاقتى بولاي دەپتۇ. كامىل دېگەن دەيۈز كېلىپ يۈرمىگەندى، كەلسىلا ئىش چاتاق، كېچە ـ كۈندۈز ئۇنى پايلاپ ياتقان پايلاقچى ئىتلار ئۆيىنىڭ تۆت ئەتراپىدا ئوغرى مۈشۈكتەك پايلاپ ياتىدۇ. ئەگەرچەندە كامىلنىڭ ئۆيگە كەلگىنىنى بىلىپلا قالسا باسمىداپ چىرىپ، كامىلنى قىرغاۋۇلنى باسماغدىغاندەك باسماغداپ تۇتۇۋالىدۇ. بېشىڭنى يەيدىغان كەپقالمىغىدى. بۇ قېتىم ھۆكۈمەتنىڭ پەيلى يامان، ساقچى، يانداقچى دېگەنلەرنى پى ـ پى قويۇن چىقارتىپ جېنىنى ئاپتۇ. ئۇلار بۇ قېتىم ئۇنى تۇتۇۋالسا پات قويۇۋەتمىگۈدەك، ئۇرۇپ بىر يېرىنى ھەيۋەناق قىلىپ قويامدىكىن دەپ يۈرىكىم سۇ. كەلمە، كامىل كەلمە. كەلسەڭلا بېشىڭنى يەيسەن. ـ ھەرگىز پوق يەپ كېلىپ سالما. ھۆكۈمەتنىڭكىنىمۇ، شەخسنىڭكىنىمۇ، كوپېراتسىيىنىڭكىنىمۇ ئوغۇرلاپ شۇنچە ئوغۇرلۇق قىلغان بولساڭمۇ ھازىرقىدەك بۇنچىۋالا قاتتىق تېرىكمىگەن، بۇنداق پەيلىنى يامان قىلمىغان. ئېزىپ، قارا باسقاندەك زاراتتىكى باشلىقنىڭ خوتۇنىغا چېقىلىپ قويۇپ مانا ئەمدى ئىششەك بالاغا قالدىڭ، ئۇلار رۇدىپايدەك چاپلاشتى. كامىل، بۇ بالادىن قانداق قۇتۇلارسەن. ئۆمۈر بويى ھېلى سولاقتا، ھېلى قاچاقتا ئۆتەرسەنمۇ. ئۆزۈڭ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ماكانىڭدا بىر ئۆمۈر قېچىپ يۈرۈپ ئۆتەرسەنمۇ، ھازىرغۇ پۇت ـ قولۇڭنىڭ مادارى بار، قاچارسەن، قېرىپ، پاچاقلىرىڭنىڭ يىلىكى قۇرۇپ مادارىڭدىن كەتكەندە قاچالماي تۈرمىدە ياتارسەنمۇ. ساڭا خوتۇن بولۇپ قالغىنىم، بالىلىرىمغا ئاتا بولغىنىڭ ئۈچۈن ئۆمرۈم ئەر خوۋلۇقى كۆرمەي ياشلىقىڭدا

ئوغرى بولۇپ ، يا ھۆكۈمەتكە ، يا خەلققە ، يا ئۆيگە تۇتۇق بەرمەي ، قىرىغاندا تۆرمىدە يېتىپ ئۆتۈپ كېتەرسەنمۇ؟ سېنىڭمۇ بى ئارام خۇدا ئۆيدە پوت - قولۇڭنى سوزۇپ مەھەللىدە ئىچىلىپ ئولتۇرغىنىڭنى ، بىر قاچا ئاشنى قىزىقىدا بەخارامان تەرلەپ - پىشىپ ئىچكىنىڭنى ، داستىخاندا دەرقەمتە ئولتۇرۇپ تاماق يەپ ، دۇئا بېرىپ قوپقىنىڭنى كۆرۈپ ئۆلۈپ كېتىدىغان كۈنۈمىز بولارمۇ ، يا ئاللا كامىل ، يا ئاللا ، يامانىنىڭ ئوتى يامان دەپ كىم دېگەن بولغىيتتى . كىم بۇ ھۇناقنى ھۇنىغان بولغىيتتى . سەن ماڭا شۇنچە خاپا سالساڭمۇ ، بېشىمغا سالغان دەرد - ئەلەملىرىڭ شۇنچە ئېغىر بولسىمۇ ، «ئىت ئۆرغۇچىسىغا ئامراق» ، دېگەندەك يەنە سېنىڭ غېمىڭنى يەيمەن . يەنە سەندىن ئەنسىرەيمەن . چايناپ - چايناپ گۆشلىرىڭنى سىكىدەك قىلىپ پۈركمۈەتسەم دەردىم چىقارمۇ دەيمەن . يەنە ساڭا چىدىمايمەن . بۇ خۇدايىمنىڭ بېشىمغا سالغان قانداق سەۋداسىكىن ، بىلمىدىم . كەلمە كامىل ، كەلمە ، تۇتۇۋالدۇ . بۇ دۆرەم تۇتۇۋالسا قاتتىق ئۇرۇۋېتىدۇ . هارام تاياق يەيسەن ، سېنى ئۇرۇپ ھەيۋىناق قىلىۋېتىدۇ . زاراتتىنىڭ تۆرمىسگە چىرىپ ئۈچ كۈن ياتقان ئادەم تاياقنىڭ ، قىيىن - قىستاقنىڭ يامانلىقىدىن چىقىپ زوۋان سۇرمەس بولۇپ قىلىپ ئۇزاققا قالماي ئۆلۈپ كېتىدۇ . كەلمە ، تۇتۇلۇپ قالسەن . مەھەللىدىكى ئىتتىن مۇشۇككىچە ھەممىسى بىلىپ كەتتى . بۇ قېتىم تۇتۇۋالسا ، بۇ يەرگە سولىماي ئۇدۇل زاراتقا ئاپىرىپ زاراتتىكى يامان تۆرمىگە سولاپ بېرەرمىش . سېنى تۇتۇپ بەرمىسە ھەممە ساقچىلارنى بىكار قىلىۋېتەرمىش . ناھىيىدىكى ھەممە باشلىقنىڭ تېگى زاراتلىق ، ھەممىسىنىڭ تىلى بىر . تېگى - تەكتىدىن ھەممىسى زاراتلىقنىڭ دېپىنى چالىدۇ . ئاغزىدا چىرايلىق گەپ قىلىپ «ۋاي يەرلىكنىڭ مەنپەئىتىنى قوغدايمىز ، يەرلىكلەرگە ياردەم قىلىمىز» ، دېگەن بىلەن ئەمەلدە يەرلىكلەرنىڭ نېمىسى چىرايلىق كۆرۈنسە شۇنى

تارتىۋالىدۇ. تارتىۋالمىغۇچە كۆڭلى ئارام تاپمايدۇ.»

ئېغىلدىكى قىزىل خوراز ئۈنىنىڭ بارىچە ئۇزاقتىن - ئۇزاقتا سوزۇپ چىللىدى. پېشايۋان ئاستىدىكى كۆۋۈكتا تۇخۇم بېسىپ ياتقان دەمدار سوزۇپ - سوزۇپ دەم تارتىپ ئۈنلىدى. مەھەللىنىڭ ئۆي - ئۆيلىرىدىن خورازلار بەس - بەستە چىللاپ، ئېشەكلەر ھاڭرىدى. باغدىن كاككۇكلارنىڭ بىر - بىرىنى تۇۋلىشىپ سايرىغان، تېلىقىپ كۈلگەن ئاۋازى جىمجىت كېچىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى جاكار قىلدى. بارلىق قۇشلار، جان جانىۋارلار چۇرۇقلىشىپ ئويغىنىشىپ كېتىشتى. بانىخاننىڭ ئۇيقۇدىن ئويغىنىپلا غەمگە پاتقان كۆڭلى پاراكەندە بولۇپ ئۆگزىدە پات - پات غىمىسلاپ ماڭغان تاۋۇشقا دىققەت قىلدى. پايلاپ يۈرگەنلەر ئۆگزىگە ياماشقانمىدۇ ياكى ئۆگزىگە ئوغرى مۈشۈك چىققان بولغىيمىدى. ياق، ياق، مۈشۈك بۇنداق ماڭمايدۇ. بۇ مېڭىش مۈشۈكنىڭ مېڭىشىغا نىزەمبىللا ئوخشىمايدۇ.

بانىخاننىڭ خىيالى شۇ يەرگە كەلگەن ھامان تۈڭلۈككە بىر قارا سايە كېلىپ تۈڭلۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ۋاخىنىسىغا ئارغامچا سېلىپ ئېسىلىپ چۈشتى.

— ۋاي بېشىڭنى يەيدىغان ئۆلگۈر، كەلمە ... كەلمە دېسەم نېمىشقا كەلدىڭ. بۇرنۇڭغا ئۆلەم پۇراپ كەپسەن - دە، تاياق - دۇمبا سېغىنىپ كەلدىڭمۇ؟

— زۇۋانىڭنى ئۈچەر قانجىق، نېمە توختىماي كاركىرايسەن. — كامىل زەي قىسماقنىڭ ياغىچىدەك قاتتىق قوللىرى بىلەن بانىخاننىڭ بېقىنىنى بىر مۇتاپ تولغاشتۇرۇۋەتتى. بانىخان ئاغرىقنىڭ يامانلىقىدىن تولغىنىپ جايىغا ئولتۇرۇپ قالدى. ئەمما ئۈن قويمىدى. كامىل ئۆشنىسىدىن ئېغىر بىر تاغارنى ئېلىپ جىممىدە تۇرۇپ سىرتنى تىڭشىدى. ئۆگزىدىن ياكى ئۆي ئەتراپىدىن جان - جانىۋارلارنىڭ ئاۋازلىرىدىن باشقا غەيرىي شەپىنى سەزمىگەندىن كېيىن ئوغرى

مۆشۈكتەك چاقچاقلىق بىلەن يېشىنىپ يوتقانغا كىرىپ بانىخاننى تارتتى . مەھەللە مەسچىتىدىن ئابدۇرۇسۇل مەزىننىڭ بوم ھەم چىرايلىق ئەزان ئاۋازى ئاڭلاندى .

— تاڭ ئاتتى . ناماز ۋاقتى بولدى . سەتلەشمەڭلار ، — بانىخان ئاغزىدا شۇنداق دەپ تۇرسىمۇ كامىلنىڭ سۆرەشلىرىگە باغلاقىقا كۆنگەن پاقلاندەك ئەگەشتى .

— نامازغا ئۈلگەرمەيدىغان بولدۇمىيا ئەمدى .

— كەچكىچە لالىيىپ ياتماي گاچچىدە بويۇڭنى سۇغا سېلىپ نامازنى ئوقۇپ ، قازانغا گۆش سال . باللار ئەتىگەندە پاقلان گۆشىدە ناشتا قىلسۇن .

كامىلنىڭ ئاۋازى بوغۇق ھەم بوم ئىدى . خۇددى تازا كۆيۈۋاتقان ئوچاققا يۇلغۇن قاختىسىنى سېلىپ كۆسەي بىلەن كوچىلىسا ئوت بېسىقىغا چوشۇپ قالغاندەك بانىخان بىر ئىنجىق بىلەن بوشاپ جىم بولۇپ قالدى . بىردەم جىملىقتىن كېيىن بانىخان ئۈنىنى چىقارماي بوقۇلداپ يىغلىغىلى تۇردى .

— يىغا يىغىنى كەلتۈرىدۇ دەپ يەنە مىشىلدىغىلى تۇردۇڭ . تولا چىشىمنى قېرىشتۇرمىغىنا خوتۇن ، تايىقىمنى سېغىنىدىڭمۇ .

— ئەنسىرەۋاتىمەن . كەلمىسەڭ بولىتتى كامىل . كەلمىسەڭ بولىتتى . ئۆي ئەتراپىدا سېنى پايلاپ ياتقان ئىتلار بار ، بىلمەيسەن .

— كەلگىنىم بولمىدىما . ھەپتە - ئون كۈن كەلمىسەم ساراڭ بولۇپ باللارنى تالاپ كېتىسەن ، كەلگىنىم بولمىغان بولسا كەلمەيدىم .

— ياق ، ياق ، كەلگىنىڭمۇ بولدى ، سېنى تۇتۇۋالامدىكىن ، سەندىن ئايرىلىپ قالارمەنمىكىن دەپ ئەنسىرەيمەن . سېنى كەپ قالارمىكىن دەپ مەھەللە كوينى بەك بېقىشىپ كېتىپ بارىدۇ . بۇدا قېتىم پەيلى بەك يامان .

— ساڭا راست گەپنى دەي خوتۇن ، مەن پوق يېگەندەك

ھېلىقى بىر خوتۇن بىلەن تونۇشۇپ قېلىپ نەدىن ساق بېشىمغا يېلىم چاپتىم. كېيىن ئويلاپ باقسام، ئىماندىن ئاجراپ كېتىدىكەنمەن دەپ ئىزدىمىگەنتىم. ھەممە بالانى تېرىۋاتقان ئاشۇ خوتۇن. بەك يامىنىغا كەلسە شۇنى ئىزدەپ قويسام بولىدۇ. قايناۋاتقان قازانغا سۇ قويغاندەك ھەمساتتا بېسىقىدۇ.

— شۇ بوزۇقنىڭ ئاغزىغا سۆيدۇڭمۇ مۇناپىق، ئىمانسىز. ئىسىت، ئىسىت ... بىلىپ تۇرۇپ يەنە ساڭا خوتۇن بولىدىكەنمەن، توۋا خۇدايىم خوتۇن خەقنى نېمانداق ئاجىز ياراتقانسەن. ھەر ئىككىمىز ئىمانىمىزنى يېڭىلايلى ... دېيۈز قىزىل باش، ئىزا تارتماي يەنە ئىزدەيمەن دەۋاتقىنىنى كۆ تېخى.

— ئامال يوق ... مەن ئىزدىمىسەم ئۇ ئىزدەيدۇ. مەن ئىزدىسەم جىمجىتلا يالغۇز ئىزدەيمەن. ئۇ ئىزدىسە پۈتۈن يۇرتتىكى غالچىلار قومۇرۇلۇپ ئىزدەيدۇ. بىزگە كۈن يوق. شۇڭا، قانچە گۇناھكار بولسامۇ كۆڭلىنىڭ سىرىقىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئۇنى ئىزدىمىسەم بولمايدىغان ئوخشايدۇ.

— ئىزدىمە ... ئىزدىسەڭ تۇتۇۋالسا سىنى يوقىتىۋېتىدۇ.

— ئۇ ئىزدەپ تېپىۋالسا، تۇتۇۋالسا سەن دېگەندەك بولۇشى تاۋاقتىكى ئاشتەكلا گەپ. مەن ئىزدەپ بارسام ئۇنداق بولمايدۇ.

— مەن چىدىمايمەن. ئۆلۈپ كېتىشكە چىدىسامۇ بۇنىڭغا چىدىمايمەن. ئىماندىن ئاجراپ ياشىغاندىن ئۆلگەن ئوبدان.

— ئەمسە ئۆلۈپ تۇگىسەم بولىدىكەن ـ ھە، ساڭا.

بانىخان گەپ قىلماستىن ئۆلۈغ ـ كىچىك تىنىدى ـ دە، چىقىپ كەتتى.

— بولە سۇ تەييارلا، سۇ ئىستىقلى ۋاقچى قالدۇق. سوغۇق سۇدىلا بويىنى سۇغا سېلىپ ناماز ئوقۇيلى. بىر پاقلانىڭ گۆشىنى ئالغاچ كەلدىم، ياتىسىنى قازانغا سال. سېرىقتال مەزگىلدە ئادەمنىڭ يىلىكى سويۇلۇپ ئاجىزلاپ كېتىدۇ. باللار

بىر تويۇۋالسۇن. قالغىنىنى تاماق ئېتىپ بېرەرسەن.

بانىخان ساپال ئۇرنىقتا سۇ تەييارلاپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى ئەۋرەزنىڭ توپا باسقان شاللىرىنى يۇدى. كامىل غۇسلا قىلىپ بولغاندىن كېيىن بانىخان قوللىرىنى جەينەككىچە تۈرۈپ كامىلنىڭ بېشىدىن سۇ قۇيۇپ ئۆز قولى بىلەن يۇدى. كامىل مۇزدەك سۇدا دەسلەپ ئەندىكىپ چىشلىرى كاسىلداپ كەتتى، كېيىن كۆنۈپ قالدى. بانىخان كامىلنىڭ سېسىق تەر پۇراپ كەتكەن قولتۇقلىرىنى يۇيۇۋېتىپ ئۆزىچە سورىدى.

— ھېلىقى خوتۇننى ئىزدەپ بارساڭ راست سېنى ئارامىڭدا قويامدۇ.

— بۇ قاچىدىكى ئاشتەك گەپ.

— شۇ چاغدىمۇ يەنە شامالدەك بىر ئىزىڭلىدا تۇرماسلەمۇ ياكى ماۋۇ ئۆيدە تۇراسلەرمۇ.

— كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭ. تۇرۇش - تۇرماسلىقىم ساڭا باغلىق.

— يەنە مېنىڭ قانداق گۇناھىم بار. بەش بالاڭلىنىڭ ئانىسى مەن. بالىلىرىڭنى ساق - سالامەت تۇغۇپ بېقىپ قاتارىغا قوشتۇم. شۇنىڭ يۈز - خاتىرسىنىمۇ بولسا قىلمامسەن. بالىلىرىڭدىن ئىزا تارتمامسەن. ئوغلۇڭ ئۆيلەنگۈدەك، قىزلىرىڭ ياتلىق قىلغۇدەك بولدى. ھۆكۈمەت تۇتۇش بۇيرۇقىنى بىكار قىلسا سېنىڭ ئۆيدە تۇرماسقا يەنە قانداق بانايى - سەۋەبىڭ بار. ئەمدى نومۇس قىل. ساقاللىرىڭغا ئاق سانجىدى. چىشلىرىڭنىڭ توۋى ساغاردى. قاچانغىچە چوڭ بولمايسەن، قاچانغىچە ياشلىق قىلىسەن، ئەمدى خەقنىڭ بېغىنى ماراپ، ئۆگزىسىگە چالما تاشلاش نۆۋىتى ئوغۇللىرىڭغا كەلدى. ئاشىنىدارچىلىقلىرىڭنى يىغىشتۇر. خەقنىڭ تېمىدىن سەكرەۋەرسەڭ، يىلىكىڭ جىگىلىگەندە، سۆڭىكىڭ چۈرۈكلىشىپ كۈچچىدە ئوشتۇلۇپ ئولتۇرۇپ قالىسەن، سەندىن

خوش بولۇپ قالاي، ئەمدى تالاغا قالىما! ــ بانخان يىغلامسىراپ يالۋۇردى. ئەتىر پۇراپ تۇرغان يېڭى لۇڭگە بىلەن كامىلنىڭ باش ـ كۆزىنى سۈرتۈۋېتىپ:

ــ تولا كوتۇلدىما، ناماز ۋاقتىنى يەيسەن. سەن بۇنداق كوتۇلدىغان بىلەن مەن تالادىن يىغلىسام پايلاپ بولالمايسەن. ئاغرىپ يېتىپ بېرىسەن، ئۇ چاغدا ئالتە مەدىكار سېنى باقسا بولىدۇ.

ــ مەن خوش بولۇپ قالاي، كالتا كۆسەي ئاشنىلىرىڭنى تاشلا. ئاۋۋال ئۆيدە تۇرۇپ باق. راست سەن دېگەندەك بولسا ئاندىن بىر گەپ بولار.

ــ خۇدايىمدىن كۆڭلۈمگە ئىنساپ تىلە. ئۆيدىن كۆڭلۈم سۇ ئىچىدىغان، ئۆيدىن نېرىغا بارمايدىغان قىلىشىنىڭ ئېپىنى قىل.

ــ نېمە قىلسام بولىدۇ، قانداق قىلسام كۆڭلۈڭدىكىنى تېپىپ قىلالايمەن. سەن ئۆيدە تۇرىدىغان ئىش بولسا نېمە ئىش بولسا قىلاي، ئاسماندىكى يۇلتۇزنى ئۈزۈپ بەر دېسەڭ ئۈزۈپ بېرەي، قولۇمدىن كېلىدىغان ئىشنى دېگىن.

ــ كۆڭلۈمنى ئۆيگە باغلىيالىساڭلا بولدى.

ــ قانداق قىلسام باغلايمەن. باخشىغا ئوقۇتامدىم، مولىلىغا ئوقۇتامدىم، ئىسسىتقۇ قىلىپ مېھرىڭنى ماڭا باغلامدىم. ھەممىنى قىلدىم. يەنە سېنى باغلاپ قالالمىدىم. كالتا ـ كۆسەي ئاشنىلىرىڭغا مىڭلاپ سوۋغىتۇ ئوقۇتۇپمۇ تاشلاتقۇزالمىدىم. ئاشۇ ئېلىنماسلارنى تاشلىغان بولساڭ كۆڭلۈڭ ئۆيگە باغلىناتتى.

ــ غاچچىدە نامىزىمنى ئوقۇپلا كېتىمەن. گۆگۈم سوزۇلۇپ بولغۇچە چىقىپ كەتمىسەم بولمايدۇ. زارات تەرەپكە بېرىپ پېيىمگە چۈشكەن ۋاژ ـ ۋاژ بازارنى بېسىقتۇرمىسام بولمايدۇ. ئەس ـ يادىڭ مېنى تالادىن يىغىش بىلەن قالغان بولسا باغنىڭ ئارقىسىدىكى بىر ئېتىز ئۆينى ئوبدان راستلا. ئەكېلىدىغان

بىرمى بار . شۇنى پاتقۇزساڭلا ئۇنىڭدىن باشقا ئاسماندىن پەرىزات چۈشۈپتۇ دېسىمۇ بارارغا رايىم يوق . دائىم بېقىنىڭدىن چىقماي ئوچىقىڭغا ئوت قالاپ، كۈلۈڭگە تۈكۈرۈپ ئولتۇرىمەن .

— ھېلىقى ... ھېلىقى ... پىستە كۆچۈكتەك ئىنجىمارۇق، ئاق شاپتۇلمۇ ... ئۇنى كۆرەرگە كۆزۈم يوق . نومۇس قىل پوق ساقال، نومۇس قىل . ئۇ بىرمە قىزىڭدىن كىچىك تۇرسا، باللىرىڭدىن ئىزا تارتمامسەن . ئىزا دېگەننى بىلمەمسەن ؟

— جاھاندا ئىزا - نومۇس بولغان بولسا مەن ئوغرى - بۇلاڭچى بولمايتتىم . ئىزا تارتمىغانلار جاھان سوراۋاتىدۇ ، قانچە نومۇسسىز بولسا شۇنچە يۈز - ئابرۇيلۇق بولىدىكەن ، جاھان شۇنداق بولغاچقا مەنمۇ شۇنداق بولغان . بىرگە چىدىمىساڭ ، مىڭغا چىدا .

— كۆزۈم كۆرمىسە ، قۇلىقىم ئاڭلىمىسىلا نېمە قىلساڭ قىلمامسەن . مەيلىڭ ، لېكىن كۆز ئالدىمغا ئەكېلىپ پېشانەمگە تاقاپ تۇرۇپ يىگىرمە يىل تۇتقان ئۆيۈمگە جالىپىڭنى ئاياغ باستۇرمەن دەيدىكەنسەن ، ئالدىڭدا قارنىمنى يېرىپ ئۆلۈپ بېرىمەن .

كامىل ئۇن - تىنسىزلا نامازغا تۇردى . بانىخانمۇ خىتىلداپ يىغلاپ تۇرۇپ بېشىغا ئاق لېچەكنى ئارتىپ ياندىشىپ بامداتنى باشلىدى . ئۇ ناماز ئايەتلىرىنى ئىچىدە ئوقۇۋاتقان بولسىمۇ توختىماي ئىچ - ئىچىدىن ئۆرلەپ چىقىۋاتقان ئۇلۇغ - كىچىك تىنىقلىرى بىلەن ئېسەدەشلىرى زادىلا بېسىلمىدى . ئىچىگە كىرىۋالغان ئەنسىزلىك ئۇنىڭ ئەس - ھوشىنى يوقاتقانىدى ، ئۇ سىرتتىكى غەيرىي شەپىگە دىققەت قىلاتتى . ئۇ ئىككى قېتىم ئېزىپ كېتىپ نامىزىنى يېڭىلاپ ئوقۇپ بولغۇچە كامىل خاتىرجەم نامىزىنى ئوقۇپ دۇئاسىنى قىلىپ تۈگۈلۈكتىن يامىشىپ چىقىپ كېتىپ بولدى . بانىخان جايىنامازغا يىقىلىپ ھۆكرەپ

يىغلاپ كەتتى.

— ۋاي خۇدا ... يا ئاللا ئالدىڭدا قانداق بىر سەۋەنلىك ئۆتكۈزگەن بولغىيتتىم. نېمە كۆرگۈلۈك بۇ، نېمە تارتقۇلۇق بۇ ... قانداق دېگەن تۇۋا قىلىۋەرسەممۇ تۈگىمەيدىغان جازا بۇ. كىچىك چاغلىرىمدا ھېچكىمنى زاڭلىق قىلىپ كەينىدىن كۈلگىنىمنى، تۇۋا دەپ ياقامنى تۇتقىنىمنى بىلمەيمەن. كىمدىن ئۆتكەن گۇناھى كەبىرگە مېنى شۇنداق جازالايسەن. ئۇلۇغ پەرۋەردىگار سەن كەچۈرمەيدىغان ئېغىر گۇنانى مەن كۆرمىگەن، ئۇلۇپ كەتكەن بوۋامدىن بىرەرسى ئۆتكۈزگەن بولسا، شۇ بىر ئادەمنىڭ گۇناھى ئۈچۈن يەتمىش ئىككى پۇشتىمغىچە دوزاخ ئازابىدا قالارمىش دېگەن گەپلەر راستمۇ. مېنىڭ قايسى بىر جەددى - جەمەتىمنىڭ ئۆتمەس گۇناھى ئۈچۈن ماڭا بۇ كۈنلەرنى كۆرسىتىسەن ئاللا. ئۇلۇغ پەرۋەردىگار، تارتىۋاتقان ئازابلىرىم، كۆرۈۋاتقان رەنجى - مۇشەققەتلىرىم، چېكىۋاتقان زۇلۇملىرىم ئازدەك ئەمدى قوپۇپ قولۇمنى كۆسەي، چېچىمنى سۈپۈرگە قىلىپ يىگىرمە يىل تۇتقان ئۆيۈمگە بۆشۈكىدە بۇزۇلغان بىر جالاپنى كۈندەش قىلىپ ئەكىرىپ كۆز مۇنچاقتەك ئىشىكىمنىڭ بېشىغا ئاسارسەنمۇ؟! مەن نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتىم شۇنچىلىك ... ئاسامسەن ئاللا، زامان يول قويامدۇ. كومپارتىيىنىڭ سىياسىتى يول قويامدۇ. گومىنداڭ زامانىدا ھېچكىم كۆرمىگەن كۈننى مەن كۆرەمدىمەن ... ئەل، يۇرت يول قويامدۇ. بېشىڭنى يەيسەن كامىل. بوينۇڭ سۇنۇپ ئۆلسەن كامىل. ئەمما، كامىل قىلىۋاتقان ئىشنىڭ بىرسىمۇ گومىنداڭ ھۆكۈمىتى قىلىڭلار دېگەن ئىش ئەمەس. ھەممىسى ھۆكۈمەت قىلما دېگەن ئىش. ئەمما بۇ دەيۈز دائىم ھۆكۈمەت قىل دېگەن ئىشنى قىلماي، قىلما دېگەن ئىشنى قىلىدۇ. مانا ئەدناسى كىم ئۆزىنىڭ ئۆيىگە تەييار ئىشىكتىن كىرىپ چىقماي ئۆز ئۆيىگىمۇ ئوغۇرلۇقچە تۈگۈلۈكتىن

كىرىپ - چىقىدۇ. ھازىر كىم مۇشۇنداق پۈتۈن - پۈتۈن قويلارنى قازانغا سېلىپ يەيدۇ. بىر ئادەمنىڭ ئايلىق گۆش نورمىسى ئىككى يۈز گرام. ئەمما بۇ ھەقلى يوق ئۇنداق سىياسەت بىرمەمگە ھېساب دەپ خۇددى ئۆزىنىڭ قورۇۋالغان شەھىرى باردەك، ئۆزى بېقىپ قويغان پاقلاندەك، ئۆزىنىڭ قوتىنىدەك كوپېراتسىيىنىڭ قوتىنىغا كىرىپ تاللاپ سويۇپ ئەكېلىپ يەيدۇ. ئوغۇرلۇق ھارام قىلىنغان تۇرۇپ، خۇدا ئۇنىڭغا ھارام سىڭدىنغان يارىتقان. ھارام يارىشىدىنغان دۇرۇن. يېمە - يېمە بالا - جازا كەلمەيدۇ. ئوغۇرلىغاننى غېرىب - غورۋا، يېتىم - يېسىرلارغا بېرىپ تۇرۇپ يېگەچكىمۇ، شۇنىڭ خاسىيىتىدىنمى-كىن تۇتۇلۇپ قالمايدۇ. خۇدا ساقلىسۇن، تۇتۇلۇپ قېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن. ئۇ تۇتۇلۇپ قالسا ئاغزىمىغا قاغا چىچىدۇ. باللىرىمىنىڭمۇ ئاغزىغا قاغا چىچىدۇ. ئوغۇرلىسىمۇ ئوغۇرلاپ پات - پات ئەكېلىپ تۇرغاچقا باللىرىمىز خېلى سوقتا، يېگەن - ئىچكەندەك چوڭ بولۇۋاتىدۇ. خەقنىڭ باللىرىدەك جىگىلەپ، شامال كېسەل بېسىپ تۈزۈك چوڭ بولالماي، ئۆزۈم ئەت، بېشى قاپاقتەك، بوينى ساپاقتەك، كۆزلىرى چامغۇر ئورىسىدەك بولۇپ، ئۇچى قىچىشسا مەيدىسىنى قاشلايدىغان بەرسەڭ يەيمەن، ئورساڭ ئۆلىمەن، دەپ ئىنجىمارزۇق بولۇپ قالسا قانداق قىلغۇلۇق. راست ··· راست بىر قارىماققا ئۇ دەيۈزنىڭ كېپى ئۆڭدەك تۇرامدۇ نېمە. تۇتۇش بۇيرۇقىنى بىكار قىلسا، تالادا مىڭى بىلەن چاتاق تېرىپ كېچە - كۈندۈز غەم - غۇسسە، ئەندىشە، ۋەسۋەسە بولغۇچە مۇشۇ ئۆيدە ئاشۇ بىر ئازگالچى بىلەن ھالال نىكاھلىق ئۆتسىمۇ خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالامدىم نېمە.

بانىخان جايىنامازدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ كۆزىنى ئاچتى. ئۆي ئىچى خېلىلا يورۇپ قالغانىدى. ئۇ تۈڭلۈككە قارىدى. تۈڭلۈكتىن سۈزۈك كۆك ئاسمان كۆرۈندى. بانىخاننىڭ كۆڭلى

ۋاللىدە يورۇپ ئىچى بوشاپ يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدى.

21

تۈن كېچە خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغانىدى. ئىشىك پەم بىلەن ئاستا چېكىلدى. كېيىن قاتتىق قېقىلدى. ھەممىدىن ھەممىدىن بۇرۇن ئويغانغان بولسىمۇ قورقۇپ جىممىدە يېتىۋالدى. ئاۋۋال ئاغىچىخان ئويغىنىپ غۇتۇلدىدى:

— تۈن تەڭ بولغاندا چىمدۇ ئەمدى، ئادەمنى ئۇخلاتماي، ھەي ... ھەي ... ئويقاڭلىنى ئېچىڭلار، بىرسى ئىشىكنى قېقىۋاتىدۇ. ھەجەپ بىر ئۇخلىسا، ئۆلۈكنىڭ ساڭرى ئۇخلايدۇ ئىيەكىم. ئويغىنىڭلار دەيمە، بىسى ئىشىكنى بەك قېقىپ كەتتى.

— چىما ... چىم دەيمە ... — يېرىم كېچىدە ئىشىكنى قاققان.

— مەن ... مەن ... مەن چاپاق كۆللۈك سايىم روزى.

— چاپاق كۆللۈك سايىم روزى دېگەن چىمۇ؟ سايىم روزى بولساڭ بولمامسەن، نېمە كارىم. ئىشىك بولسا ئەتە كەل ئاداش، ئادەمنى ئۇخلىغىلى قوي، — ئايۇپ تېرىكىپ ۋارقىراپ كەتتى.

ئۇنىڭ غاراڭ - غورۇڭ ۋارقىراشلىرىدىن بۆشۈكتە قېتىپ ئۇخلاۋاتقان بوۋاقمۇ ئويغىنىپ كېتىپ يىغىغا تەگدى.

— را شۇ ... را شۇجى كەچكە تارتىپ چاپاق كۆلگە بېرىپتىكەن. چاپاق كۆلدە ئوغلاق پىشۇرۇپ مېھمان قىلغان، بىردەم ئىچىپ تەڭشەلگەندىن كېيىن ئوغلاقتىن يەنە بىرنى سويۇڭلار دېدى. سويۇپ بولغاندىن كېيىن ئوغلاقنىڭ ئۇچىسىنى ئايۇۋاخۇنغا ئاپىرىپ بەر. بۇگۈنكى ئوغلاق گۆشىدە ئۇنىڭمۇ نېسىۋىسى بار. ئۇنى مەن ئىز باسارلىققا تاللىدىم. مېنىڭ ئىزىمنى باسىدىغان ئادەم ھازىردىن باشلاپ ماڭا ئوخشاش ئوغلاق

سۇيدۇرۇپ يېيىشنى ئۆگەنمىسە بولمايدۇ دەپ، بىر ئوغلاقنىڭ ئۆچىسىنى ھازىر ئاپارمىساڭ پۇراپ قالىدۇ، كىچىچە ئاپىرىپ قولىغا تەگكۈزمىگەنلىكىڭنىڭ خەۋىرىنى ماڭا ئېلىپ كەل، دېدى. ئىشىكنى ئېچىپ ئامانەتنى ئېلىپ، مېنى بۇ يۈكتىن خالاس قىلىڭلا ئايۇۋاخۇن.

ھەمدەمنىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ سوقۇپ كەتتى. بىر قورقۇنچلۇق سېزىم ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا تاراپ يۈرىكىنى مۇجىغاندەك بولدى.

ئايۇپ ئىنجىقلاپ ئۆمىلەپ يوتقاندىن چىقىپ چىراغنىڭ پىلىكىنى تارتتى. تۈن تەگدىن ئېشىپ كەتكەن بولغاچقا، يېزىنىڭ موتورچىسى توختىتى بارات موتورنى ئۆچۈرۈپ توكنى توختاتقانىدى، تۇم قاراڭغۇ ئۆيدە ئايۇپنىڭ ئېغى كەڭ تىزىغا چۈشىدىغان ئاق دابو كۆسىرى كۆزگە غۇۋا چېلىقتى.

— را شۇجىزە، ئاغزىغا ھاراق تەگدى قىزىپ قالسىلا بىزنى يادلىماي قالمايدۇ، ئا... ئادەمنىڭ بىرمۇنچە كايىغىنىنى ـ ى كۆمەسىلە، — دەپ غودۇڭشىدى ئايۇپ.

— بوپتا، غوجامنىڭ بەرگىنى خۇدانىڭ بەرگىنى. ئاشۇ ئادەمنىڭ بىزگە دىلى تارتقاننىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن ئالەمچە ئىش. بولمىسا ئۇ ئادەم بىر كىمگە بىرمە بېرىش ئەمەس، مىڭ ئادەم ئۇ ئادەمگە تۆگە سويۇپ بېرەي دەپمۇ، سويۇپ بېرىپمۇ نەزىرىگە ئېرىشەلمەيدۇ. بۈگەن ئۇن تۆگە ئۆلتۈرۈپ قىچقىرىپ ئەتىسى سالام قىلسا تونۇمايدىغان ئادەم ئۇ. ئۇ ئادەمنىڭ كۆڭلىدە شۇنچىلىك ئورۇنغا ئېرىشمەك دېگەن خۇدانىڭ بىزگە بەرگەن ئامىتى، ئامەت. بۇنى بىلسەك، قەدرىگە يەتسەك بولىدۇ، — دېدى ئاغىچىخان يوتقاندا يېتىپ پەخىرلىنىپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ.

— تولا ئاغزىمنى ئاچماڭلا جۇما خوتۇن. مەن دەپ قوياي. تولا ئاغزىمنى تاتىلماڭلا قالدىسىنى مەن دېمەي.

— دېسەڭلا نېمىنى دەيتتىڭلا. ئۆزەڭلار تاپقان بالا بۇ. ئۆزۈم تاپقان بالاغا، نەگە باراي دەۋاغا دەپ، غىت قىسىپ يولۇڭلىغا ماڭماي، ۋاي را شۇجى تۇرىدۇ، سالام بېرىپ ماڭمىساق سەت تۇرىدۇ دەپ، چاچقاننىڭ ئۆلگۈسى كەلسە مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىنى چىشلەپتۇ دېگەندەك ئۆزەڭلا مېنى ئېلىپ سالامغا بارىدىڭلا. مەندە نېمە گۇناھ، بىر ھېسابتا بۇنداق بولغىنىمۇ يامان بولمىدى. تۇگمەنگە باشلىق بولۇش مۇرادىڭلارغا يەتتىڭلا. پارتىيىگە ئۆتتۇڭلا، تېخى ئىز باسار قىلىمەن دەپ قولتۇقىغا قىستۇرۇپلا يۈرىدۇ. ھە، مېنى يىراقتىن يۆتكەپ ئەكېلىپ نېنىمنى پۈتۈن قىلدى. ئىش قىلىپ را شۇجى بىزگە يامان قىلمىدى. سىلە ئۇنى ئىچىڭلىگە سېلىۋېلىپ يامان ئالغىنىڭلا بىلەن سىلىمۇ قىلىۋاتىسىلە، مەنمۇ كۆتەردىم. قانداق قىلىمىز ئەمدى، جاھان شۇنداقكەن. را شۇجى قىلغان ئىش يالغۇز بۇ ئەمەس. يۇرتتا كېچە بولامدۇ، كۈندۈز بولامدۇ، ئۆي بولامدۇ، چوڭقۇر بولامدۇ نەدە تايىنى تۇتسا، كىم بىلەن كۆڭلى خۇش بولسا ئۆتكۈزۈپ قويغاندەك ھەر باپ بىلەن پاتمانلاپ خوتۇنلارنى، مانا مەن دېگەن نۆۋەي قىز - جۇۋانلارنى ھاۋا تاپان قىلىپ ئاغزى - بۇرنىنى ئېتىۋېتىپ كېتىۋەردى. ئەتىسى ئۇلارنى تونۇدىمۇ، كىمگە قىل چاغلىق مەرى ھەققى ھېسابىدا بىر ئىشنى ئۆك قىلىپ بەردى؟ ھېچكىمگە يىپ - يىڭنە چاغلىق نەپ بەرگىنى يوق. پەقەت پايدىلانغىنى سىلى بىلەن مەن.

— بولدى، بولدى، مەلىم، خانىم دېگەنلەرنىڭ زۇۋانى بىر ئېچىلىپ كەتسە سېسىق قاپاقتىن سۇ تۆكۈلگەندەك ئالدىراپ توختاتقىلى بولمايدۇ. بولدى زۇۋانىڭنى باسە.

ئايۇپ ئىشىك تاقىغان دەمنى سىلاشتۇرۇپ تېپىپ ئېلىپ ئىشىكنىڭ يېنىغا قويۇپ ئىشىكنى ئاچتى. قۇرغاق سالقىن شامال ئۇنى سەگىتىپ ئۇيقۇسىنى قاچۇردى. ئىشىكنىڭ غىچىرلاپ ئېچىلىشى بىلەن تالادا تۇرغان ئادەمنىڭ سالام ئاۋازى

ئىڭىلاندى.

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! — دەپ قول سوزدى. قاپاق تىرەكتەك يوغان تەتۈر ئۆستىخان ئادەم.

ئايۇپ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەپ خۇشياقماي قولىنى سوزۇشىغا، قوش قول ئايۇپنىڭ قولىنى زەي قىسماقتەك بىر قىسىپلا، ئالدىغا تارتىپ بىر كاللا قويۇپلا، بېشىنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتكەن ئايۇپ «ۋاي» دەپ ئاغزى - بۇرنىنى تۇتۇپ بولغۇچە يوغان بىر مۇشت قورساققا قاتتىق تەگدى - دە، بىر ئىنجىق بىلەن ئالدىغا قاتلىنىشىپ، پۇت - قولىدا جان قالماي دۈم يىقىلدى. كېيىن نېمە بولغىنىنى بىلەلمىدى. ئىشىك ئالدىدىكى گۈلدۈر - گۇپتىن چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرغان ئاغىچىخان:

— ۋاي، نېمە ئىش بولدى؟ نېمە بولدى، — دەپ رۇباشكىسىنى تۈزەپ ئورنىدىن تۇرۇپ پەسكە چۈشۈشكە قاپقارا دۈندەك بىر گەۋدە شامالدەك كېلىپلا قۇچاقلاپ ئاغزىنى تۇتۇپلا بېسىپ گېلىنى سىقتى، ئاغىچىخان ھوشىدىن كەتكەنىدى.

...

ئايۇپ بىلەن ئاغىچىخان كۆزلىرى قان، كىيىم - كېچەكلىرى توپىدا بۇلغانغان ھالدا ھوشىغا كەلدى، ھەر ئىككىلىسى ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ خۇداغا نالە قىلىشتى. ئاغىچىخان ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ:

— ھەممىدەم... ماۋۇ... ھەممىدەك دېگەن جىن تەگكەن ساراڭ قېنى، يوقىيا. ماۋۇ بالا بىلەنمۇ، بىز بىلەنمۇ كارى بولمايتتىيا ماۋۇ دۇرۇن ئاژنابىنىڭ... بىز مۇشۇنچىۋالا ھارا كويلارغا قېلىپ دىشۋارچىلىق تارتساق، جاھاننى سەل باسسا ئۆدەكنىڭ چۈنقىغا كەلمىگەندەك يا سېنى يۆگەپ قوياي دېمەپتۇ ياكى مېنىڭ بېشىمنى يۆلەي دېمەپتۇ. قېنى ماۋۇ سېسىق قانجۇق. ئەمدى ماۋۇ بالىنىمۇ بولسا ئالاي دېمەي، ھەي ھەممىدەم

... ھەي ھەمدەم نەدىسەن . نەدە پوق تېرىپ يەپ يۈرىسەن .

ئايۇپ دەلدۈگۈنۈپ تۇمشۇقىنى ، بېشىنى چاڭگاللاپ تالاغا بىر چىقىپ كېتىپ يەنە قايتىپ كىردى .

— ئارقىلىقتىمۇ ، خالا جايدىمۇ يوق ، بۇ پاسكىنا ئەتىئۇلەندە نەگە يوقالغاندۇ ؟ ...

— كاسىلداپ تۇرىۋەرمەي بالىنى بۆشۈكتىن يېشىپ گول قىلغاچ تۇرۇڭلار . ئۇ پاسكىنا پەيدا بولغۇچە بالا تولا يىغلاپ پودىقى چىقىپ قالمىسۇن يەنە ...

— مېنىڭ بالىنى قولامغا ئالغۇدەك ھالىم يوق . بېشىم مىڭ تاشنى ئېسىپ قويغاندەك ئېغىرلىشىپ لوقۇلداپ ئاغرىۋاتىدۇ . سەن ئال ، ئالە ئانىسى بولغاندىكىن .

— بويۇمنى سۇغا سالماي بالىنى قانداق قۇچىقىمغا ئالىمەن دۇرۇن ... ئەبگا . مېنى بۇلغاپ قويدى . بىتەرەت ئالامدىم .

— شۇنداق ئىش بولدىما ... ۋاي سېسىق ئازگالچى . شۇنداق قىلسا قىلغىلى قويدۇڭما ؟

— بايا كۆرمىدىڭما ... كۆزى كور بولغۇر شۇنداق ئىش بولمىسا ئاشۇنداق ياتامتىم . ئۇنىڭدىن باشقا ئىزى قالسا بولامتى ساڭا . ياتىۋالاڭ بىر ياۋا توڭگۇز خوتۇنۇڭنى بېسىۋالسا بوسۇغىدا ياتقاندىكىن خوپ بولدىما ؟ ھۆھەقلى گەجگىسىگە چىقىپ قالغان . ئەر خەق خوتۇن خەقنى بېسىۋالغاندىكىن شۇنداق قىلماي قانداق قىلىتتى ئەمىسە . شوۋىنى تولا ئىچىپ مېڭىسى جىگىلەپ كەتكەن ماز پايىنەك .

ئاغىچىخان بالىنى قولىغا ئالدى - دە :

— ئېتىڭنى بەختىيار قويغىنىم بىلەن ھەجەپ تەلەيسىز چىقتىڭ بالام . ئاندىن تەلىيى كەلمىگەن بالام ، — دەپ تىلىقىپ يىغلاۋاتقان ئوغلىغا قاراپ ھۆگرەپ يىغلاپ كەتتى ...

22

هەمىدەم كەچكىچە پەيدا بولمىغاندىن كېيىن ئۇلار يېرىم كېچىدە ئىشىكنى قېقىپ ئۆيگە بوراندەك كىرگەن دۇنىنىڭ هەمىدەمگە مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى، هەمىدەمنى ئاشۇ دۇنىنىڭ ئېلىپ كەتكەنلىكىنى پەرەز قىلىشتى. چۈشكىچە هەر ئىككىسى دوم يېتىپ يىغلاپ هېچكىمنىڭ بېشىغا كەلمىگەن قىسمەتنىڭ بېشىغا كەلگەنلىكىدىن قاقشاپ چىقىشتى. بۇ ئىشنى كىم قىلغاندۇ؟! ... ئايۇپ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىر تاپقاندەك بولدى. بۇ چوقۇم كامىل قىلغان ئىش، هەمىدەك ئۇنىڭ قىماردا ئۇتتۇرۇۋالغان كىچىك خوتۇنى. هەمىدەمنى ئۇلار ئۆيگە ئەكېلىۋالغاندىن كېيىن ئۇ قېچىپ يۈرۈپ ئۇنى ئىزدىگۈدەك ئارامچىلىق بولمىغان. ئەمما، هەمىدەمنىڭ هال ـ ئەھۋالىنى تىڭ تىڭلاپ بىلىپ تۇرغان. خەق يامان، خەقنىڭ ئاغزىدىن بولۇپمۇ تۇرسۇن پاخپاقنىڭ خوتۇنى پاتەكنىڭ زۇۋانىدىن تارقالغان گەپ. ئۇ يېنى ئات چاپار، بۇيېنى شېھىت دۆڭگىچە ئاڭلانغان تۇرسا كامىل ئوغرىنىڭ قۇلىقىغا يەتمەي قالامتى. بالامنى باققانغا چىدىغىنى بىلەن ئۇنى را شۇجى بىلەن مېنىڭ كۆندۈرۈۋالغىنىمىزغا چىدىمىغان گەپ... شۇڭا مەندىن ئەتىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆيگە بوراندەك باستۇرۇپ كىرىپ مېنى ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويۇپ خوتۇنۇمنى قونجالىغان گەپ. خەپ كامىل، خەپ، سەندىن ئەتىمنى ئالمايدىغان بولسام ئايۇپ دېگەن ئېتىمنى يۆتكىۋېتەمىنا... مېنىڭ خوتۇنۇمنى ئەمدى قويۇپ يۇرتنىڭ ئوغرى ـ قاراقچىسىمۇ چەملەمدا. ئەمدى بۇ خوتۇن ماڭا مەكرو، مەكرولام ئەمەس هارام بولدى، هارام. خوتۇن دېگەن بىر ئەرنىڭ، شۇ بىر ئەر كىشىنىڭلا كېچىسى شەخسىي راھەتلىنىدىغان يوتقان ـ كۆرپىسى، كۈندۈزى ئاشپىزى، كىر قاتچىسى، بالىسىنىڭ ئانىسى، ئۆيىنىڭ يارىشىقى... خوتۇنۇمغا

را شۇجىنىڭ ئۆگىنىۋالغىنى ماڭا ئۆلۈمدىنمۇ بەتتەر ئازاب بولدى. بۇ ئازابنى تارتالماي يېرىلىپ ئۆلەي دەۋاتسام، ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەن دېگەندەك كامىل دېگەن ئوغرىنىڭ شەرمەندىچىلىكىنى ... ئەستاغپۇرۇللا ... مەن ئايۇپنىڭ بېشىغا كەلگەن بۇ كۈننى خۇدا بەندەم دېگەن ئەركەكنىڭ بېشىغا كەلتۈرمىسۇن. مۇسۇلمان بەندىسىنىڭ بېشىغا كەلتۈرمىسۇن. بۇنداق كۈننى كۆرۈپ ياشىغۇچە ئۆلگەن مىڭ ئەۋزەلكەن جۇما. لېكىن يانا ئۆلۈۋالغىلى بولمىسا ... بۇ خوتۇننى قويۇۋېتەي دېسەم تېخى چىدىمايمەن. ئاشۇ تاتلىق، ياۋاش قارا كۆز ئوغلۇمغا ئىچىم ئاغرىيدۇ ... ئاشۇ بىچارە قارا كۆز ئوغلۇم كىمنىڭ ئالدىدا دادام دەپ بويۇن قىسار ... ئەمدى بۇ گەپ تارقاپ كەتسىزە، ئاران تۇرغان دوست - دۈشمەنلىرىمگە ھېيت - بايرام بولىدىغان بولدى. خەپ، خۇدايىم ساقلىسۇن، خەپ كامىل، خەپ ھەمىدەك، بۇ گەپ تارقاپ كېتىدىغان بولسىزە زۇۋانىڭنى دارغا تارتمايدىغان بولسام ...

ئۇنىڭ خىيالى ئۈزۈلدى. ئاغىچىخان يېزا دوختۇرخانىسىنىڭ كونا سېستراسى تۇنىساخاننى باشلاپ كىرگەندى.

— ۋايجان ئايۇۋاخۇن، تۈگمەنگە چىگەن ئوغرىسىزە، ھەجەپ يامانكەن - ھە! مۇشۇنچىۋالا قىلىۋەتتىما، — تۇنىساخان قارا داغ قېتىپ قالغان ياغاق يۈزلىرىنى تارتىشتۇرۇپ ئۇھ تارتتى. ئايۇپ ئىتتىك ئاغىچىخانغا قارىۋىدى، خوتۇنى كۆزىنى يۇمۇشلاپ «ھە شۇنداق دەڭ ...» دېگەن مەنىدە ئىما قىلدى. تۇنىساخان ھەم ئىچ ئاغرىتقان، ھەم شۈركەنگەن ھالدا ئايۇپنىڭ كومشىرىنى ئىسپىرتلىق پاختا بىلەن سۈرتۈپ، كالا يېغىدەك سېرىق سىقماق دورىنى تەكشى چاپتى، ئاندىن ئاق داكىغا مۇشۇك پوقىدەك قويۇق، سېسىق دورىنى سۈۋاپ تاڭدى.

— ئىچىشىۋاتامدا؟

— ھە ... ئە .

— ھە ، ئىچىشىما پايدا قىلغىنى شۇ .

— سەت بەتنىيەت ئوغرى بىلەن مۇشۇنچىۋالا ئىپلىشقىچە «ۋاي ئالىسالىڭ مۇشۇ سىبىىق توگمەندىكى قوناقنى ئالاسەن ، جېنىمنى ئالمىغاندىكىن» دەپ تاشلاپ قاچىسىڭىز يا ئىككى تاغار ئالادى ، يا بى ئۈچ تاغار ئالادى . توگمەندىكى ھەممە ئاشلىقنى سېپىرىپ - سۈپۈرۈپ كەتمىگەندىكىن . «جان بولسا جاھان ، ئاش بولسا قازان» دەپتىكەن . سىز بولسىڭىز توگمەن بولاتتى . ھەجەپمۇ ئىپىلىۋاپسىز ، جېنىڭىزنى ئۈپرىتىپ ئۇ توگمەنگە . ھىلىمۇ ياخشى دەسسەپ ، پىتىقلاپ ئۆلتۈرۈۋەتمەپتۇ . ئۆلگەن بولسىڭىز توگمەننى گۆرگە ئېلىپ كىتەمتىڭىز ؟ ھۆكۈمەت دىگەنگە ئۈنچىۋالا كۆيۈپ - پىشىپ كەتمىسىڭىزمۇچۇ يەنە ئۆرە تۇرىۋېرىدۇ . بىر تال مويى تەۋرەپ كەتمەيدۇ . سىز ساق بولسىڭىز ئىشلىتىدۇ . ئاغرىسىڭىز ، يىقىلسىڭىز ئۆزىڭىزنىڭ جېنى . پېشانىڭىزدىن تەر ئاققۇزۇپ ئېتىزدا ئاشلىق تېرىغان بولسىڭىز توگمەندىكى ئاشلىقنى قوغدايمەن دەپ ئۆلۈپ بېرەركەنسىز ... تېگىمقىنى كۆندە بىر يەڭگۈشلەيلى جۇما ، ئۈنتۈپ قالماڭ يانا . باشقا يەرلەر ساقتۇ .

تۇنىساخاننىڭ ۋات - ۋات كېپىدىن تىنالماي تۇرغاننىڭ ئۈستىگە هارۋىكەش سەمەت روزى كىردى . ئايۈپنىڭ يۈرىكى قارت قىلدى . «ئىم ، بۇگۈن كېچە يەنە تىزىمنى قوچاقلاپ ئۆخلايدىكەنمەن . زادى بۇ خوتۇن ئەمدى ماڭا ئاش بولمايدىغان بولدى ، ئەمدى ... »

— ئايۈۋاخۇن غاچ بولۇڭلار را شۇجى سىلىنى ساقلاپ قالدى ، — سەمەت روزى ئايۈپنىڭ باش - كۆزىدىكى ئاپئاق داكىنى كۆرۈپ كۈلۈۋەتتى .

— ۋاي ... ۋاي ... ئايۈۋاخۇن ، نىمە بولدۇڭلا . نىمانداق يېگىدىن خەتمە قىلغان بالىنىڭ سوكىسىغا پاختىا يۆگىگەندەك

باش ـ كۆزەڭلىنى يۆگىۋالدىڭلار ؟ ! تۇنساخان ، ئايۇۋاخۇننىڭ بېشىنى نېماندىداق ئابدال ماز يۆگىگەن سوكىدەك قىلىپ قويدىڭىز . ئابداللىقتىنمۇ خەۋىرىڭىز بارمۇ نېمە ؟ !
ــ تولا چېقىشمىڭە سەمەت روزى ، ھېلى باكا جۇما ئاغزىمنى قويۇۋەتسەم پېتىڭىزدىن چۇشۇپ كېتىسىز . ئۆلۈمەن دېسە بىرمە قىلمەن دېگەندەك گەپ قىلمىڭە دېمىمنى تۇتقۇزۇپ .
ــ ماقۇل ، ماقۇل سېىسترا خېنىم . چاقچاق قىلماي ، ئاغرىپ قىلىپ چىسەم ئوكۇلنى سالمايدىغان يەرگە سېلىپ ساق پىرىمنى ناكا قىلمالك يانا . سىزدىن قورقمەن جۇما ، قورقمەن . ئاغىچخان ، سىزنىڭمۇ ئۆگىۋلىڭىز يوقتۇ ، سوقۇشۇپ ئېرىڭىزنىڭ كومشىرىنى شۇنداقمۇ قىلىۋەتتىڭىزما ، نېمە بىلەن ئوردىڭىز . ھاۋانچىنىڭ تېشى بىلەن ئۇرۇپ ئاغزى ـ بۇرنىنى ماكچايتىۋېتىپسىزدە ... جورۇڭلار ، را شۇجىنىڭ ئاچچىقىنى ئۆزەڭلا بىلسىلە ، يىلدام چىقمىساق ھېلى ھەممىمىزنى ئاغزىغا كەلگەن يامان گەپلەر بىلەن تىللاپ رەسۋا قىلىدۇ .
ئايۇپ سەمەت روزىنىڭ كەينىدىن يۈرىكى پوكۇلدىغان ھالدا راخمان تۇرنىڭ ئىشخانىسىغا سالپىيىپ كىردى . ئۇ ھەر قەدەم باسقاندا بېشى زىڭىلداپ ئاغرىيتتى . ئىشخانىسىدا كونا ساپاغا يۆلىنىپ ئېڭىكىدىكى پوقىقىنى لىپىلدىتىپ خورەك تارتىپ ئولتۇرغان راخمان تۇر كۆزىنى ئېچىپ ئايۇپنى كۆرۈپلا تېلىقىپ كۇلۇپ تاۋۇز ئۇرۇقىدەك يۇمۇق كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى .
ــ ھەمىمە ... ھەمىمە ... ئادەم پايتىمىنى پۇتىغا يۆگىسە ، سەن پايتىمىنى بېشىڭغا يۆگىدىڭما ؟ نېمە ئىش بۇ . بېشىڭغا نېمە بالا بولدى ؟
مۇشۇ سوئال بىلەن تەڭ تىنالماي تۇرغان ئايۇپ ئېچىنىشلىق ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى .
ــ ئاھاي ... بۇقا چاپچىسا چىدىيالمىغان غۇنجىنىدەك

ھۆركىرىمەي گەپ قىلە ئاداش .

— ۋاي ماڭا ئىگە بولسىلا را شۇجى ، ۋاي ماڭا ئىگە بولسىلا ، مېنىڭ بېشىمغا كۈن چۈشتى را شۇجى . ئىنسان بالىسىنىڭ بېشىغا كەلمىگەن ئېغىر كۈن ماڭا كەلدى را شۇجى . مەن دەردىمنى قانداق ئېچىمگە پاتقۇزىمەن را شۇجى .

— كەچكىچە را شۇجى ، را شۇجى دەۋەرمەي ، گېپىڭنى دېمەمسەن قولۇڭ چالىمىسى مەرەز ، ئېيتامسەن بېشىڭغا نېمە كۈن كەلدى ؟

— ئايرىم دەيمەن را شۇجى ، دوست - دۈشمەنلەر بىلمىسۇن را شۇجى .

— چىقە مالڭ خوتۇن تالاق !

راخمان تۇرنىڭ زەردىسى قايناپ ھىجىيىپ قاراپ تۇرغان سەمەت روزىغا قولىنى شىلتىپ شالىنى چاچتى ... سەمەت روزى داپقا چۈشكەن ماياقتەك سەكرەپ قوپۇپ ئارقىسىچە مېڭىپ قول باغلاپ چىقىپ ئىشىكنى ئاستا يېپىپ قويدى .

ئايۇپ ئۆكسۈپ ، خىتىلداپ ، بوغۇلۇپ تۇرۇپ بولغان ئىشلارنى سۆزلەپ بەردى ، راخمان تۇر ئايۇپنىڭ گېپىنى باشتىن - ئاخىر ئۇن قاتماستىن ئاڭلىدى ۋە كېيىنچە ئېغىر تىنىپ ئولتۇرۇپ كەتتى . ئايۇپ ھازىرغىچە راخمان تۇرنىڭ بۇنداق ئېغىر بېسىق ، خىيالچان ئولتۇرۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى .

— ھازىرغىچە ئوغرىنىڭ ئادەم ئوغۇرلىغىنىنى ، خوتۇن ئوغۇرلىغىنىنى ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن . ئادەم ئۆلمىسە ھەر كۈنلەرنى كۆرىدىكەن ، توۋا ، ماۋۇ كامىل دېگەن ئوغرى يولدىن تېپىۋالغان كىچىك كالاچنى بىزدىن تالىشىپتۇ - ھە ، تېپىۋالغان كالاچقا نېمانچە ئىچى كۆيەرلىك قىلىپ كەتكەندۇ . ئۇ كىسپۇرۇچ خوتۇن تالاق ئاشۇ تېپىۋالغان كالاچنى سېنىڭ كەيگىنىڭ ئۈچۈن ئەتنىنى ئاپتۇ - دە ...

راخمان تۆر «ماڭىمۇ ئادا سالامۇ ... مېنىڭ ئۆيۈمگىمۇ چىرىپ خوتۇنۇمغا ياق، ياق ...» ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تىترىگەندەك بولدى.

— بولا ئىش بوپتۇ. مىڭ يىغلىساڭىمۇ ئورنىغا كەلمەيدۇ. ئەمدى تولا سوك ئوغلاقتەك مەرەۋەرمە. بىر يىغىنىڭ بىر كۆلكىسى بار. مەن سىنى خۇش قىلىپ قوياي، ناھىيىگە بارىمىز. بىر ھىساباتا بىشىڭدىكى بۇ سەللەڭ ئەسقىتىپ قالىدىغاندەكمۇ تۇرامدۇ نىمە، ئىش ئولۇڭ كەلسە ئىشتان قوڭغا دەپتىكەن ... ماڭە، ناھىيىگە ئاپىرىپ سىنى ...

— مىنى ناھىيىگە ئاپىرىپ سازايى قىلاملا را شۇجى، بۇ ھالىمدا ناھىيىگە بارغىنىمدىن ئېسىلىپ ئۆلۈۋالغىنىم خوپراق را شۇجى، مەن بارماي، مىنىڭ ئەس - يادىم ئاشۇ ھەممەكتە قالدى را شۇجى. ئىچىمگە بىر ۋەسۋەسە چىرىۋالدى، ئاشۇ ھەممەكنى راس كامىل ئوغرى ئەپقاچقاندىمۇ ياكى باشقا بىر ئىش بولغاندىمۇ، سىلى ئويلاپ باقسىلا، يا باشقا بىر دەيۈز شۇنداق قىلدىمۇ ياكى ئۇ پاسكىنا قورقۇپ كىتىپ قىچىپ كەتتىمۇ. مىڭەمگە ھەر خىل گۇمانلار كىرىۋېلىپ دىلىغۇل بولۇپ كۆڭۈل توختىتالماي ...

— ھۇ ھەقلى يوق تاز. مەن نىمە كويدا، سەن نىمە كويدا. مەن سەن مازپاينەكنى ئۆزەمگە ئىز باسار قىلىپ يىنىمغا ياندىۋالاي، جىنىمغا ئەسقاتار دەپ سەن لالمىنىڭ غىمىنى قىلىپ ئىچىمنى ئۇۋۋاپ، كۆيۈپ - پىشىپ باش قاتۇرۇۋاتسام، سەن لامزەللە ئاشۇ چوڭ - كىچىك ئازگالچاڭنىڭ غىمىدە قالدىڭمۇ. بىر قالسام، خىلى ئاق - قارىنى پەرق قىلالايدىغان، قورسىقىدا ئومىچى بار، دىتى بار بىرمىدەك كۆرۈنسەن. بىر قالسا، بىر زەمبىل چوشقىنىڭ پوقىدەك كۆرۈنسەن جۇماۋا تاز. مەن ماڭ دىگەندىكىن ماڭ، بىز ناھىيىگە بارغۇچە كىچە بولىدۇ. كىچىدە ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ بىشى بىلەن بولىدۇ. سىنىڭ كونا تۇزلۇق

قاپاقتەك بېشىغا قالىغىلى چىمىنىڭ چولىسى . ماقول ئەس ـ يادىڭ ئاشۇ سوقۇندى ئازگالچىدا قالغان بولسا ئۇنىڭمۇ يولىنى قىلىپ رەپتارىڭنى ئارام تاپقۇزاي .

23

تۈن قاراڭغۇسى ، ئېغىر بۇلۇتلار ئاسماننى قاپلىغان ، يۇلتۇزلار ئەگىدۇ مۆكۈنگەنىدى . قويۇق بۇلۇتلار يېزىنى قاسقاندىكى هور ناندەك تىنجىق هالەتكە كەلتۈرۈپ قويغانىدى ، بۇلۇتنى يىرتىپ ئۆتكۈدەك سالقىن شامالنىڭ شەپىسى يوق ئىدى . ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردە سارغۇچ سۇس پارقىراپ بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئېقىۋاتقان لاي سۇدىنمۇ سالقىن چىقمايتتى . باغلاردىن پىشقان ئۆرۈكنىڭ خۇش هىدى بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈپ سېسىغان ئۆرۈكنىڭ قاڭسىق هىدى كېلەتتى ... قىلتىرىقلىرى قۇرۇپ پىششقا باشلىغان بۇغدايلىقتا چېكەتكىلەر ئىسسىقتىن ۋايساپ چىرقىرىشاتتى ... بۇغدايلىقنىڭ چەت ـ چۆرىسىگە تېرىلغان كالتا كاندۇك بالدۇر پىشار چىلگە قوغۇنىنىڭ پۇرىقى ئاندا ـ ساندا گۈپۈلدەپ پۇراپ ئادەمنىڭ يېگۈسىنى كەلتۈرەتتى .

يېزىنىڭ جىمجىت توپىلىق يولىدا يېزىلىق هۆكۈمەتنىڭ ئولپاڭغا ماڭىدىغان پىگىلو هارۋىسى كەلمەكتە ئىدى . هارۋىدا بىر ـ بىرىدىن سېمىز ، سەت قورساق سالغان يېزا ساقچىسى جۇمە گۈجالىڭ ، يېزىلىق هۆكۈمەتنىڭ پەتتە كېسىدىغان كادىرى سالەك شاڭجالىڭ ، يېزىلىق ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى نىساخان ۋات ـ ۋاتلار بىر ـ بىرىگە دۈمبىسىنى چاپلاپ ئولتۇرۇشاتتى ... شوتىغا قوشۇلغان جەدە ئاتنىڭ بېلى سېرىق سۆگەتنىڭ بادرىسىدەك ئېگىلگەنىدى . يانداق قارا ئاتنىڭ قۇلاقلىرىدىن ئاققان تەر بوينى ۋە كۆكسىگىچە ساقىپ نۇرسىز كېچىدىمۇ پارقىراپ كۆرۈنەتتى . هارۋىكەش نۇرەك سامساق

قامچىنى هەر قېتىم ئۇرغاندا قارا ئات كۆچىنىپ باشلىرىنى سىلكىپ تولغىشىپ ماڭاتتى. هارۋىكەش نۇرەك سامساقنىڭ ئاتقا ئىچى ئاغرىپ كوتۇلداپ قويدى:

— ياپىشىرەم، بۇلتۇر قىشتىكى چاغاندا هارۋىغا ئالتە كالىنىڭ گۆشىنى بېسىپ ناهىيىدىكى كادىرلارغا تارقاتقاندىمۇ ئاتلار بۇنچىۋالا كۆچىنىپ كەتمىگەن. يۇرتنىڭ يىلىكىدە سۇ ئىچكەن كادىرلار تازا تاللىنىپ ئولتۇرۇپسىلەر جۇما. ئاتلار هەپتە - ئون كۈندە ئاران هوشىغا كېلەمىكى لېكىن.

— نىساخاننىڭ دۇمبە گۆشىلام بىر چارەك كېلەمدىكى دەيمەن، باياتىن بېرى هېزىيادىكى ياسىن بېلىقىنىڭ تۇلۇمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغانەك مىلىقلاپ ئولتۇرۇپ ئىككى تاغىقىمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن سۇ چىقىرىۋەتتى زادى. نېمانداق بەك ئەت ئېلىپ بارغانچە گۆشلۈك بولۇپ كېتىۋاتىسىز نىساخان، — دېدى جۇمە گۆجاڭ پىخىلداپ كۈلۈپ.

— مەن يېگەن گۆشنى سىزمۇ يېسىڭىز، مەندىن ئۆتە گۆشلۈك بولۇپ كېتەتتىڭىز جۇمە گۆجاڭ، تولا ئاغزىمنى ئاچماڭ جۇما. نىساخانغا يۆلەنگەن ئادەمنىڭچا، ئاشۇنداق هەممە يېرىدىن ئالدىدىنمۇ، كەينىدىنمۇ سۇ چىقىپ كېتىدۇ، جۇما.

هەممىسى قاقاقلاپ كۈلۈشۈپ كېچىنىڭ تىنجىق ئاسمىنىنى بىر ئالدى. بۇغدايلىقتا جىمجىت ئۇخلاۋاتقان قىرغاۋۇل چۈجىلىرى هۈركۈپ كەتتى.

— بولدىما جۈمىراخۇن، بولدىما. سىلە نىساخانغا هېزىزىغ ئاتىمەن دېگۈچە ئاستا غىت قىلىپ ئولتۇرۇۋېڭلار، سۆڭگەكچىڭلاردىكى قىزىل تاۋارغا يۆگەپ ئېسىۋالغان تۆمۈر تاپانچاڭلارغا ئىشىنىپ هەر قىسما چاقچاق قىلىۋەرگەن بىلەن... نىساخاننىڭ پوتەيخانىسىدا پىلىموت بەتلەكلىك، تاتاتلاپ بىر سېپىرىسا نۇرغۇن ئەرلەرنى ياتقۇزۇۋېتىدۇ.

سالەك شاڭجاڭنىڭ كېپىنى بۆلۈپلا نىساخان يەنە بىر

كەلتۈردى .

— ئوھوش سالەك شاڭجاڭ ، دەپ قاپلا ، جۇمە گۇجاڭ تۆمۈر تاپانچىسىنى بىر يىل يۆگىگەن قىزىل تاۋار دېگەندىچا بىزنىڭ ماۋۇ بەز يېمەيدىغان ھاجى مۇشۇك پاشاخانىنىڭ ئاغزى - بۇرنىنى كۇندە نەچە مەرتەم ئېرتىپ تاشلىۋېتىمىز دېسىلە ... ھا ... ھا ...

ھەممەيلەن قىقاس سېلىپ كۈلۈشتى ، ۋېلىسىپىتتا تەرلەپ - پىشىپ ئېغىناپ كېلىۋاتقان جۇمە گۇجاڭنىڭ ئالتە ياللانما ساقچىسىمۇ كۈلۈشۈپ كېتىشتى . جۇمە گۇجاڭ ئۇدۇق - بۇدۇق قىلىپ ئۇجۇقۇپ كېتىپ ، يەنە لاۋزىلاشتى .

— ئاڭلىسام ، ئېرىڭلار ساۋۇتەم خوتۇنىنىڭ بېلىگە قوچىقىم يەتمىگىلى ئون ئىككى يىل بولدى . خوتۇنىنىڭ ئىستىنجاغا قولى يەتمىگىلى يەتتە يىل بولدى . غۇسلى قىلسا تونۇرغا تۇز چاچقاندەك سۇنى چاچىدۇ دەيمىشيا .

— ساۋۇتەم شۇنداق دېگەن بولسا ئوبدان دەپتۇ . ھەر نۆۋەت غۇسلىغا قولۇم يەتمىگەندە سىلىدەك قاسماق شەپكىسى بار ئىتلىرىمدىن بىر مۇنچىسى بار دېسىلە . يالاڭلا دېسەم ھەمساتتا يالاپ جانان چىنىدەك قىلىۋېتىدۇ دېسىلە .

— ئاغىزلىرىغا چاغلاپ گەپ قىلسىلا جۇما نىساخان . باكا مەندىن داۋىلىرىنى ئىشتىپ قالىلا ، — جۇمە گۇجاڭ تېرىكتى .

— ھە بولدى ، بولدى . جۇمىراخۇن قانجۇق ئىتىنى ئىت تالىمايدۇ جۇما . ئۆزەڭلار سەت يەردىن گەپ تەشتىڭلا . نىساخاننى بىلىپ تەشتىڭلا . خوتۇن خەق ئاغزىنى قويۇۋەتسە ئەر كىشى دېگەننى لاتا - ماتا قىلىۋېتىدۇ - ھە . بولدىما خۇلاسە چىقتىما ، بۇرنى - قۇلىقىڭلارغىچە تويدۇڭلارما . بولدى قىلىڭلار ، تېرىكمەڭلا . تېرىكسەڭلا چاقچاق قىلماڭلا . چىلگە پىشپىتا - ھە . قايسى گۇي چىلگە تېرىغان بولغىيتتى . ھەجەپ پۇرىدىيا ئادەمنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ يىغىپ . تاز - كاسىلاپ ئۇلتۇرۇپ

بىر يېگەن بولسىمۇ ئادەم.
— گەپنى ئەپقاچمىسىلا سالەك شاڭجاڭ، جۇمىراخۇن تېرىكمەن دېسىمۇ تېرىككىلى قويمايمەن. ئەر كىشى تېرىكسە سالپىيىپ سۇيىنى چىقىرىپ مىچىلداپ ئولتۇرىدىغان نىساخان تېخى تۇغۇلمىدى. شۇنداقما جۇمىراخۇن. تېرىكتىڭلاما. كېلىڭلا تېرىككەن بولساڭلا تېرىكە ئالاي، خاپا بولغان بولساڭلا خاپانىغا سالاي، يىغلىتالايدىغان زەھرى، كۈلدۈرەلەيدىغان ھەسلى بار خوتۇن جۇما مەن. قالاڭ تېخى.
نىساخان شۇنداق دەپلا جۇمە گۈجاڭنىڭ بوينىدىن قايرىپ چوككىدە بىرنى سۆيۈپ قۇچاقلاپ قويدى. يەنە ھەممەيلەن قاقاقلاپ كۈلۈشتى.
— يىلنىڭلارمۇ تۆگىنىڭ لوكىسىدەك باركەن، — دەپ كوتۇلدىدى جۇمە گۈجاڭ ئوسال بولغان ھالدا.
— سىلنىڭ ئون يەپ، بىر بەرمىگەندەك، يىڭنە يېگەن قانجۇقتەك، شەقىقە خوتۇنۇڭلارنىڭ ناسۋال قاپىغىدەك، قورۇلۇپ قالغان لەش ئالمىدەك بولغاندىن كۆرە، مانا مۇشۇنداق يېگەن ـ ئىچكەندەك، سوقا ـ سەندەلدەك بارمۇ دېسە بار دېگۈدەك بولسا، چىقساڭلار، بۇلۇڭقا مىنگەندەك، ئەمەڭلار قارىنىڭلار تويغۇدەك بولغىنى خوپ ئەمەسمۇ.
— ۋاي بولدى، بولدى قىلىڭلار ئەمدى، مەھەللىگىمۇ كەپ قالدۇق. تولا غەلۋە سالماي بارايلى. يەر تېگىدە يىلان كۆشىگەننى تىڭشايدىغان شاياتۇن بىلىپ قېچىپ كەتمىسۇن، — دېدى سالەك شاڭجاڭ.
ئۇلار جىمىقىشتى. ھارۋا كېچىدە سارغۇچ كۆرۈنۈپ تۇرغان كامىلنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ توختىدى. جۇمە گۈجاڭ ئەگىشىپ كەلگەن يانداقچى ساقچىلارنى ئۆي ئەتراپى، باغ، ئۆگزىلەرگە تارقىلىپ يوشۇرۇنۇشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ دەرۋازىنى قاتتىق مۇشتلىدى. ھەممىدىن ئاۋۋال ھويلىدىن ئەركەك غازنىڭ

ئۇندەرەپ غەزەپ بىلەن سوزۇپ نەرە تارتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كامىلنىڭ تاغىل ئىتى قاتتىق قاۋىدى. ئىتنىڭ غەزەپ بىلەن يۇلقۇنۇپ ھەر قاۋىغاندا تۆمۈر زەنجىرنىڭ شاراقشىغان ئاۋازىدىن ئىتنىڭ قوزۇققا مەھكەم باغلاقلىق ئىكەنلىكى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى.

— يېرىم كېچىدە دەرۋازىنى مۇشتلاپ ئادەمنى ئۇخلاتمىغان قانداق نېمەۋا ... بىر ياش بالىنىڭ قاتتىق توۋلىغان ئاۋازى ئىتنىڭ بوغۇلۇپ قاۋاشلىرىغا قوشۇلۇپ ئاڭلاندى. جىمجىت مەھەللىدىكى ئۆي ـ ئۆيلەرنىڭ ئىتلىرىمۇ ئەگىشىپ قاۋاپ تىمتاس ئۇيقۇدىكى مەھەللىنىڭ جىمجىتلىقىنى بۇزدى.

— ھەي ... ھەي ... ئاستىراق ۋارقىرا جۇما، بىز ماۋۇ يېزىلىق داڭۋېينىڭ كادىرلىرى.

— ھەر قانچە بى ئاسماندىن چۈشكەن ئەۋلىيا بولساڭمۇ، جاننى ئالىدىغان ئىش بولسىمۇ كۈندۈزدە كېلىشمەمسەن؟!

— ئاچە ئىشــكىنــى، ئاچ ... ئاچ دەيمەن. نوپۇس تەكشۈرەيمىز. ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا گەپ ياندۇرماقچىمۇسەن...

— ھەرقانچە بى جاننى ئالىدىغان ئىش بولسىمۇ...

— ھاي ... ھاي بالام سادىقجان، ئانداق قىبنى قىزىقلىق قىلماڭ بالام، بولدى ھېلى باكا ئىشىك بالانى تېرىيسىز، بۇ ھۆكۈمەتنىڭ كادىرلىرى بىلەن تەڭ تۇرۇپ بولغىلى بولمايدۇ. ئاچ دېگەندىكىن ئاچىلى ... ھە مانا، ھازىر ئاچىلى، ماۋۇ كىچىك بالا دېگەن مانا مۇشۇنداق ئاغزىغا كەلگەننى كەلسە ـ كەلمەس جۆيلۈدىغان گەپكەن، كىچىك بالا بىلەن تەڭ بولۇشمىسىلا. پوققا چالما ئاتسا يۈزىگە چاچرايدۇ ئەمەسما.

— تولا كاسىلدىماي ئاچە ئىشىكنى ئاژناپ قېرى، — جۇمە گۈجاك دەرۋازىغا قاتتىق تېپىۋەتتى.

دەرۋازا غاچىلداپ ئېچىلدى. دۇۋەتتە ياسالغان كىرسىن چىرىغىنى كۆتۈرگەن بانىخان چىقتى. ئۇنىڭ ئاق رۇباشكىسىغا

سىغماي قالغان بىشەكىشىن قوغۇندەك كۆكسى لوپۇلداپ تۇراتتى. دەرۋازىنىڭ شاملى بىلەن بانىخانىنىڭ قولىدىكى جىن چىراغ ئۆچۈپ قالدى.

— كىلىشىشلە كادىرلىرىمىز، ئۆيگە چىرىلى.

بانىخانىنىڭ گېپى تۈگىمىگۈچە جۇمە گۇجاك دەرۋازىنى غاچىلدىتىپ كىرىپ، بانىخانىنىڭ كەينىدە تۇرغان ئوغلى سادىقنى بوغۇشلاپ قوللىرىنى قايرىپ كويزا سالدى - دە، ئاغزىغا دوپپىسىنى تىقىپ كەينىدىكى ساقچىغا تۇتقۇزۇپ قول چىرىغىنى يورۇتۇپ ئىچكەرى ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— ۋاي ... ۋاي ... بۇ نىمە قىلغىنىڭلار، كىچىككىنەم بالىنى ... باغلىماڭلار ...

— ئاغزىڭىزنى يۇمۇڭ بانىخان. كامىل ئۆيدە بارمۇ؟ — دىدى سالەك شاڭجاڭ.

— ئۇزەڭلا بىلىسىلەر، ئۇ ئادەم دىگەن يىللاپ ئۆيگە كەلمەيدۇ. كەلسە سىلەر تۇتۇپ بولماسمىدىڭلا. ئۇ دىگەن ئۆيدە ياتمايدۇ. ئۆيدە ياتقان بولسا سىلەر بۇ كەمگە ئۇنى تۇتماي قالامتىڭلا، سادىقجان دىگەن كىچىك بالا، مەن ناماقۇل بولاي بالىنى باغلىماڭلا.

ھەشخان چىقىپ ھوقۇيتۇپ يىغلاپ ئىنىسى سادىقنىڭ قولىنىڭ تاغاقىغا چىقىرىپ باغلىنىپ ئاغرىق دەستىدىن ئىڭىشىپ تۈگۈلۈپ قالغان گەۋدىسىگە ئېسىلدى.

— ۋاي ئۇكام، جىنىم ئۇكام، قەندەك ئۇكام، ئۇكامنى نىمىشقا باغلايسىلەر.

— ئۇكامنى قويۇۋەت، قارنىڭغا ئارىنى تىقىمەن. كالتا تامبال بىلەن يالىڭاچ دىگۈدەك ئارىنى كۆتۈرۈپ چىققان سەيدۇللانى بانىخان قۇچاقلاپ تۇتۇۋالدى.

— ۋاي جىنىم بالام، سەن جىم تۇر. سەن جىم تۇرمىساڭ باكا ئۇلەم پىشىشقى چىقىدۇ.

بانىخان سەيدۇللانى قۇچاقلىۋالدى. سەيدۇللانىڭ قاتتىق يۇلقۇنۇشى بىلەن ئانا ـ بالا ئىككىسى تەڭ يۇمىلاپ چۈشتى. ئىككى يانداقچى ساقچى كېلىپ سەيدۇللانى بېسىپ قوللىرىنى قايرىپ قارلىغاچ قانىتى بوغۇچلاپ قولىنى تاغاققىچە قايرىپ باغلاپ قولىدىن ئارىنى تارتىۋالدى ـ دە، ئۇنىڭغىمۇ ئۆزىنىڭ ئاق شاپاق دوپپىسىنى ئاغزىغا كەپلەپ قويدى.

— ئېرىمنى تۇتالماي، ئېشەككە كۈچۈڭ يەتمىسە ئۇر توقۇمنى دېگەندەك بالىلىرىمنى تۇتۇشامسەن؟ ھۇ قاتىللار، قانخورلار، بالىلىرىمنى تۇتۇپ باغلىغاندىكىن مېنىمۇ باغلىشە، تايىنلىق ھەممىمىزنى تۇتۇپ گۆشىمىزنى خام يېيىشەمسەن؟ پۈتۈن سۈرۈك يۇرتنى ۋاشاڭ قىلىپ يەپ تۈگىتىشىپ ـەمرىشتىڭ، ئەمدى يېمىگەن ئادەم گۆشى قالدى. بىزنى يېيىش، ھەممە يېرىمىزدىن ياغ ئېقىپ تۇرۇۋاتىدۇ يېيىشە...

— ھاي... ھاي... بانىخان، سىز ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ، شاشماڭ. ئانداق شەپشەكلىك قىلماڭ. باكا زىيان تارتىسىز، شەپشەكلىك قىلىپ بالىلار زىيان تارتتى. بىز ئەسلى بالىلارنى باغلىمايتتۇق، قېنى قىزىقلىق قىلىپ ئۇلار ئۆزىگە ئۆزى قىلدى. ئۇلار ئادەمگە كاشىلا قىلمىسا بىكاردىن باغلاپ بېشىمىز ئىششىپ قالمىدى. ئاۋۋال گېپىمىزنى ئاڭلىمامسىز، — دېدى سالەك شاڭجاڭ قاتتىق ـ قوپال كايىشتىن يۇمشاق گەپكە ئۆتۈپ.

— قالاڭ، بالىلىرىمنى قاسساپ پاقلاننى باسقاندەك بېسىپ باغلاپ بولۇپ، ئەمدى چىرايلىق، يۇمشاق گەپ قىلىۋاتقىنىنى تېخى. يۇمشاق، ياغلىما گەپ قىلىدىغان يەردىن ئۆتتى، ئىش بۇزۇلدى، قىش قېلىپتىن چىقتى. بايا ئۇششاق بالا بىلەن تەڭ بولماڭلار، مەن ناماقۇل، دەپ شۇنچە يالۋۇرسام ئۇناشماي، ھەجەپ تۇتۇپ باغلاپ ئاغزىغا لاتا كەپلەشتىڭىيا. بالامنى باغلاپ قويۇشۇپ ئەمدى چىرايلىق گەپ قىلىشساڭ ئاڭلامدىمەن، سەنلەر بالاڭنى باغلىسا قارىشىپ تۇرۇشامسەن. مەن قوي ئەمەس،

ئاڭلاپ تۇرۇش، يا مېنىمۇ باغلا، يا بالىلىرىمنى قويۇۋېتىش.

— باغلا ماۋۇ قېرى قانجۇقنىمۇ، — نىساخاننىڭ ۋارقىرىشى بىلەن ياندىقچىلار ھەمساتتا بانىخاننى باغلىدى. بانىخاننى باغلاۋاتقاننىڭ ئۈستىگە قىزى ھەشىخان نىساخانغا ئېتىلدى.

— ئانام قېرى قانجۇق ئەمەس، قېرى قانجۇق دېگەن سەن، يىل بويى كەينىڭگە مىڭ كۆسۆكنى ئەگەشتۈرۈپ، قېرى بولامدۇ، ياش بولامدۇ ئىلغىماي تۇتۇپ بەرگەن قېرى قانجۇق ئۆزۈڭ تۇرۇپ ئانامنى قانجۇق دەيسىنا. ئانام قېرى قانجۇق بولغان بولسا ساڭا ئوخشاش دەللى ۋەزىر بولاتتى.

ئۆمرىدە گەپتە تۇتۇلۇپ باقمىغان ھەم بۇنداق ئاھانەت ئىشىتىپ باقمىغان نىساخان بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلالماي تۇرۇپ قالدى - دە، ھەشىخاننىڭ كاچىتىغا بىرنى سېلىپ ئۆزىنىڭ باشياغلىقىدا قوللىرىنى باغلاپ ھەشىخاننىڭ رومىلى بىلەن ئۇنىڭمۇ ئاغزىنى كەپلىدى. باغلاقتىكىلەرنىڭ زۇۋانى ئۆچتى. نىساخاننى سوغۇق تەر بېسىپ كەتتى.

— ما ئىش بىز ئويلىمىغان بىر ئىش بولدى، — دېدى سالەك شاڭجاڭ بەلغەم يىغىلىۋالغان كانىيىنى قىرىپ.

— سىلەرنىڭ ئەۋلادىڭلاردىن تارتىپ زادى قاپىقىنىڭ بېزى بار، نوخولىسى يوغان خەق. ئەزەلدىن تەشكىل بىلەن پوت ئېتىشىپ كەلدىڭلار، بىزنىڭ سىلەرنى باغلاش خىيالىمىز يوق ئىدى، بىزمۇ ھەممىمىز تەشكىلنىڭ قولى. تەشكىل نېمىنى قىل دېسە، پارتىيە قانداق ئىشقا بۇيرۇسا شۇنى قىلىمىز. بىز سىلەرگە ئوخشاشمايمىز. بىز دېگەن پارتىيىگە شۇنداق قەسەم بېرىپ ئۆتكەن، پارتىيە بۇيرۇغان ئىشنى قىلمىساق، تەشكىل قىل دېگەننى قىلماي تەشكىلگە بويۇنتاۋلىق قىلساق بولمايدۇ. تەشكىل بىلەن قانداق تەڭ تۇرۇپ بولغىلى بولسۇن، سىلەر ئەخمەق، قارا قورساق بولغاچقا... گېزىت ئوقۇمايسىلەر، رادىئو

ئاڭلىمايسىلەر، تەشكىلنىڭ كېيىنكە قولاق سالمايسىلەر، شۇڭا تەشكىلنى چۈشەنمەيسىلەر. ھە، گەپنىڭ نان تېگىدىغان يېرىنى دېسەم، تۇغۇلۇپ چوڭ بولۇپ بىر كىمنىڭ مال - ۋاران، ۋەج - دۇنياسىنى ئوغۇرلاپتۇ دەپ ئاڭلىغان...

سالەك شاڭجاڭنىڭ كېپى شۇ يەرگە كەلگەندە جۇمە گۇجاڭنىڭ:

— ماڭە رەسۋا! — دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى بىلەن كېپى ئۈزۈلۈپ قالدى. سالەك شاڭجاڭ قېرى بۇقىنىڭ بوينىدەك تۈرۈلۈپ كەتكەن كالتا بويىنىنى سوزۇپ يەرگە قاراپ جىممىدە تۇرغان ھەممەمگە قارىدى. قاراڭغۇ بولغاچقا ئۇنىڭ چىرايىنى ئېنىق ئىلغا قىلالمىدى.

— جېمى خاپىلىقنىڭ ئانىسى، بىزنى مۇشۇ ۋارا كويلارغا سالغان جىنتەك پاسكىنا مۇشۇ. ئاۋۇ باغنىڭ بۇلۇڭىدا گۈلە قورۇتىدىغان ئۆيدە بىر ئوبدان چاپىنىنى قورۇپ شۇ يەردە يېتىپتىكەن، قاچالماي قاپتۇ. ئاۋۇ دەيۈز ئوغرى يەنە تۇتۇق بەرمەپتۇ.

— ۋاي، سەن ئاشۇ چاۋىراخۇننىڭ قىزى، بىزنىڭ داۋۇتەمنىڭ سىڭلىسى ھەممەدەمما. سەن بىزنىڭ ئۆيگە بارغان. ئالدىنقى يىلى بارغانمۇ، ئۆتكەن يىلى بارغانمۇ ئىشقىلىپ بارغان. قالىسام، غورىلايدەك تۇرىسەن، ھەجەپ يامان بولۇپ كېتىپسىنا. بىزنىڭ يۇرتتا سېنىڭ ھەجەپ نامىڭ چىقىپ كەتتىيا. را شۇجىمۇ سېنى بىلىدىغان، سېنىڭ كېيىنكىنى قىلىدىغان، ئېتىڭنى ئاغزىغا ئالىدىغان بوپ كەتتىيا. ئون سەككىز مىڭ نوپۇسى بار يۇرتتا نى - نى تۆگە سويغان كاتتا ئادەملەرنىڭ ئېتىنى بىلمەيدىغان را شۇجى سېنىڭ ئېتىڭنى تولا تىلغا ئەپكەتتىيا، سەندە نېمە سىرە ئەسنا بار. كۆردۈڭمۇ، بىزدەك نى - نى كاتتىلارنىڭ ئۆلەم - نەزىرسى دېسىمۇ بارمايدىغان ئادەملەر كېچىسى ئۇخلىماي سېنىڭ غورىلايدەك جېنىڭنى، ئۆلۈك - تىرىكىڭنى ئىزدەپ كېلىپ مانا

مۇشۇنداق ھاراكەتتە قالدۇق، ئاتام زامانىدىن تارتىپ خەقنىڭ پۇل - مېلىغا ئوغرى تەگدى دەپ ئاڭلىغان، ئادەم ئوغۇرلاپتۇ دەپ ئاڭلىمىغان. ھازىر ئېتىنىڭ قۇرتىدەك ئادەم دەستىدىن تىناغا يەر يوق جاھاندا سەن ھەجەپ ئەتىۋار بولۇپ كېتىپسىنا. تالادا قىلىپ پاناداپ ئۆيەمگە بارساڭ، ئەپ قالماپتىكەنمەن. مانا ئەمدى يۇرتىنىڭ پادشاسىمۇ، ئوغرىسىمۇ، توغرىسىمۇ تالىشىدىغان تېۋەرۈك بولۇپ كېتىپسىنا، سېنى دەپ مانا ئالتە ژېتەك ئادەمنى باغلىدۇقىيا مانا، — سالەك شاڭجاڭ ھاسىراپ بويىنىدىكى تەرنى ئىشتان ياڭچۇقىدىكى سېسىق پۇراقتىن بۇخسۇپ كەتكەن لۆڭگىسى بىلەن سۈرتتى - دە، باغلاقتا ئېڭىشىپ تۇرغان بانىخانىغا قاراپ گېپىنى داۋام قىلدى.

— سىزمۇ ماۋۇ ئەتىۋا كۆز مۇنچاقتەك جىم تۇرغان بولسىڭىز مۇشۇنداق بولمايتتى. ئېرىڭىز كامىلەك ئادەم ئوغۇرلاپتۇيا. بۇنىڭغا، ھە ئوغۇرلۇققا بىزنىڭ تەپەيەن جۇمە گۇجاڭ ئىگە. ئوغۇرلۇقنى سۈرۈشتە قىلغىلى جۇمە گۇجاڭ كەلدى. قولىدا بىر خوتۇن تۇرۇپ، ئۇنىڭ خەت - سۆزىنى بەرمەي، تۆپىلەپ يەنە بىر خوتۇننى پەتتە ئالماي ئۆيگە ئېچىرىپ خوتۇن قىلىپ پوكىنىغا باستۇرۇپ ياتسا بولامدۇ؟ بۇ پارتىيىنىڭ نىزامىغا خىلاپ. تەشكىل ناھايىتى يامان ئالىدىغان ئىش. بۇ دېگەن كونا جەمئىيەتنىڭ خوراپىي ئىشى. گوڭشەنداڭ زامانىسىدا بۇنداق ئىش قىلىشقا زادى بولمايدۇيا. بۇنداق قىلىش تەشكىلنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىيا. پارتىيىنىڭ چىشىغا تەگكەنلىكىيا، ھەممە ئادەم پەتتە ئالماي ئۆچرىغانلىكى كۆزىگە ئىسسىق كۆرۈنگەن خوتۇنلارنى كۆك كەپتەر تۇتقاندەك بىردىن تۇتۇپ ئۆيگە ئەچىرىۋېلىپ خوتۇن قىلىۋالسا، ماۋۇ جاھاننى پارتىيە - تەشكىل باشقۇرامدۇ، باشقۇرمامدۇ ھە. مەن سالەك شاڭجاڭ نېمە ئىش قىلىمەن. سەتىراشلىق قىلامدىمىيا ياكى بىر يەردە بادىرا ئاقلامدىم. قانداق دېگەن ئىش بۇ. ماۋۇ نىساخان بىزنىڭ

يېزىنىڭ ئاياللار خىزمىتىگە مەسئۇل ئاياللار رەئىسىيا، بىزنىڭ يۇرتىنىڭ ئاياللار دايىسىيا. ئە مانا مۇشۇنداق تېخى توي قىلىش يېشىغا يەتمەي تۇرۇپ ئەر كىشىنىڭ چاتراق خالتىسى بولۇپ قالغان قىز - چوكانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىنى قىلىدۇ. ئاياللارنىڭ خوراپاتلىق بىلەن ئىش قىلىشىغا يول قويمايدۇ. ئاياللار ئارىسىدىكى چاتاق ئىشلارنى سۈرۈشتە قىلىدۇ ھە. بىز بى بېشىمىز ئىششىپ قېلىپ يېرىم كېچىدە خەقنىڭ يوتقىنىغا قىلتاق قويغىلى كەلمىدۇق. تەشكىلدىن بىزنى بۇ ئىشنى قاتتىق سۈرۈشتە قىلغىلى، بۇ ئىشنىڭ راست - يالغىنىنى، ئۆدەك - غېزىنى ئايرىپ كېلىشكىلى دېگەچكە كەلدۇق. مانا ئەمدى جۈمە گۈجاڭنىڭ ئىشى پۈتتى. ئادەم ئوغۇرلانغىنى راست. مانا ئەمدى مەن سالەك شاڭجاڭنىڭ ئىشىغا كەلسەك كامىلەكىنىڭ تەشكىلنى كۆزگە ئىلماي ئەمرى - نىكاھىدا سىزدەك بىر ئوبدان خوتۇنى تۇرۇپ ھەمسەدەمنى خوتۇن قىلغىنى راسما، بى جاۋاب بېرىپ بېقىڭە.

— سەن بىر بەش بالىنىڭ ئانىسى، ھۆسنى - سۆلەتتە خېلى - خېلى قىز - چوكانلار قولۇڭغا سۇ بېرەلمىگۈدەك خوتۇن تۇرۇقلۇق جىن قوشۇقىدەك بىرسىنى ئۆيگە ئېچىرىپ پېشانەڭدە پوكىنىغا باسۇرۇپ كەپتەر باچكىسىدەك پىسىلداتسا ماقۇل دېدىڭما؟

باياقى گەپنىڭ زەھىرى تېخىچە پوكىنىدىن كەتمىگەن نىساخان ھاسىراپ - ھۆمىدەپ تۇرۇپ سالەك شاڭجاڭنىڭ گېپىگە قوشۇق سالدى.

سالەك شاڭجاڭ بانىخاننىڭ ئاغزىدىكى باش رومىلىنى ئېلىۋېتىپ:

— ھە گەپ قىلىڭە قېنى، ئەمدى سىزنىڭ دەردىڭىزنى ئاڭلاپ باقىلى.

بانىخان ھاسىراپ بىردەم تىنىۋالغاندىن كېيىن سۆزلىدى:

— ئېرىم بۇ بىرىمنى ئوغۇرلىغىلى بى تېپىلماسىنىڭ خورمىسى ئەمەس. ئېرىم دېگەن نى - نى قىز - چوكانلار كۆيدۈم - پىشتىم دېسە نەزەر كۆزىنى سالمايزە ئۆتەپ - تېشىپ ئىشۇ ئايۇپ پوستەكچىنىڭ بالا باققۇچىسىنى ئوغۇرلاپ خوتۇن ئېتەمدىكەن. تالادا قالدىم، ئاچ - يېلىڭ قالدىم دەپ يىغلاپ كەپتىكەن، بىچارىكەن، ئاجىزكەن، غېرىبكەن دەپ مەن ئۆيگە چىكۆزۈپ بېقىۋاتىمەن. بىرەر ئېچىن - تۇقۇن، يېلىڭ - يۇپقا قالغان غېرىب - غورۋا كەلسىزە، بوسۇغا داۋىنىڭلاردىن ئاتلاتماي قوغلامسىلەر؟ بىزگە ئاتا - بوۋىمىز ئۇنداق ئۆگەتمەپتىكەن. بىرەر بىچارە غېرىب بويۇن قىسىپ كەلسە ئۇنى ھەرگىز نائۇمىد قوغلىماڭلار، ھاجەتمەنىنىڭ ھاجىتىدىن چىقىشتىن كاتتا ساۋاب يوق. سىلەر بىرەر ئاجىز، ھاجەتمەنىنىڭ بېشىنى سىلىساڭلار خۇدا سىلەرنىڭ بېشىڭلارنى سىلايدۇ. سىلەر بىر دەردمەنىنىڭ دەردىگە داۋا، رەنجىگە شىپا بولساڭلار ئاللا سىلەرنىڭ مىڭ دەردىڭلارغا يېتىدۇ، دەپ ئۆگەتكەن. مۇسۇلمانچىلىقتا تالادا قالغان بىر مۇسۇلمانغا پانالىق بەرسەك، ئۆلسەك گۆرىمىز كەڭرى بولىدۇ. سىلەرنىڭ باغرىڭلار تاشتىنمۇ قاتتىق ئوخشايدۇ.

— سىز بىزگە مۇسۇلمانچىلىقتىن ساۋاق بەرمەي، راست گەپ قىلىڭە، ماۋۇ قىز بالىنى ئېرىڭىزنىڭ ئوغۇرلاپ كەلگىنى راستمۇ، يالغانمۇ، — دېدى سالەك شاڭجاڭنىڭ ئىچى پۇشۇپ.

— يېشىغا توشمىغان مۇشتەك قىزنى خوتۇن قىلغىنى راستمۇ، يالغانمۇ، راست گەپ قىلساڭ قۇتۇلىسەن، پارتىيىمىز ئەزەلدىن ئىقرار قىلغانلارغا كەڭچىلىك، جاھىللىق قىلغانلارغا قاتتىق بولۇش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ كەلگەن، — دېدى نىساخان گۆشلۈك قوللىرىنى بېلىگە قويۇپ.

دەل شۇ پەيتتە كامىل سۆزلىگەنچە دەرۋازىدىن كىرىپ كەلدى.

— سىلەر ئىزدىگەن ئادەم مانا مەن ... خوتۇن ـ بالىلىرىمدا گۇناھ يوق . ئۇلارنى قويۇۋېتىڭلار . ئوتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ .

جۇمە گۇجاڭ بىلەن ئىككى يانداقچى ساقچى كامىلغا قاراپ ئېتىلىۋىدى ، كامىل قاتتىق ۋارقىرىدى .

— جۇمە باي ، ئۆپكەڭنى بېسىۋال ، مەن چىرايلىقچە ئالدىڭغا كەلگەندىكىن ، تولا ھاللىز ئاتماي ، ئۆپكەڭنى بېسىۋاراق كېلىپ باغلىساڭمۇ ئۇلگۇرىسەن . ماڭا قول تەگكۈزۈشتىن ئاۋۋال خوتۇن ـ بالىلىرىمنى قويۇۋەت . ئاندىن ئۆزەم قولۇمنى تۇتۇپ بېرىمەن . ناۋادا نامەردلىك قىلىپ بالا ـ چاقامنى قويۇۋەتمەيدىكەنسەن ، مەشەگە كەلگەن ھەرقاندىقىڭ ھەرقانچە بى ئاسماندىن چۈشكەن ئەيسا رۇھىللا بولۇشساڭمۇ قارىنىڭنى چۈۋۈۋېتىمەن ، تايىنلىق بېشىم پاتمىغان خۇمسا دۇنيا ساڭمۇ يوق ، ماڭمۇ يوق بولىدۇ . قانداق قىلىشىسەن ، گاچ گەپ قىلىش ، ئوتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ . ئەگەر ھېسابنى مەن بىلەن قىلىشماي خوتۇن ـ بالىلىرىم بىلەن قىلىمەن دېيىشسەڭ ، ئامان بولسام بۇ ھېسابنى مەنمۇ سېنىڭ خوتۇن ، بالا ـ چاقاڭ بىلەن قىلالايمەن . پايدا ـ زىياننى ئوبدان دەڭسەپ كۆرۈپ ئويلاپ ئىش قىلىڭلار .

— كامىلەك ئوبدان گەپ قىلدى ، ئوغۇل بالىدەك گەپ قىلدى ، قانداقلىكى ئىش ، نېمە ئەرسىكى كوي بولمىسۇن ، ئاخىر بېرىپ يەنە شۇ جۇۋاپ قىلىدىغان ئادەم ئاشۇ كامىلەك . بالىلىرىدا گۇناھ يوق .

دەرۋازا ئالدىغا قولۇم ـ قوشنىلار ، ئەر ـ ئايال بولۇپ نۇرغۇن ئادەم يىغىلىپ كەتكەن بولۇپ ، باياتىن بېرىقى غوۋغادىن ئويغىنىپ كەلگەندى ، كەلگەنلەر ئارىسىدا ھەممىسىدىن قېرىسى ئىگىز ، ئاۋاق كەلگەن ھەسەن سوغۇق ئىدى ، ئۇ مۆكچەيگەن ھالدا ئۆزۈن ساقىلىنى توختىماي تاتىلاپ سالەك شاڭجاڭنىڭ

ئالدىغا كەلدى . كېچىدە ئادەمنىڭ چىرايىنى ئېنىق كۆرگىلى بولمىسىمۇ ، ھەسەن سوغۇقنىڭ زەڭگەر كۆزى پارقىراپ تۇراتتى .

— گوڭشەنىڭ كادىرلىرىنىڭ خىزمىتىگە پۇتلا - كاشاڭ بولۇپ ، ئۇلارنى ھاقارەتلەپ ، خەقنىڭ بىر چىشلەم قىزىنى ئوغورلاپ ، ئالداپ ئېرىگە سولاپ بەرگەن بۇ خوتۇننى ، بىزنى ھاقارەتلىگەن نوخولىسى يامان بۇ يېتىم ئوغلاقلارنى باغلاپ ئاپىرىپ قەلەندەر زەيدە ئۈچ ئاي يالاڭ ئاياغ ھاشارغا سېلىش كېرەك ، بولمىسا ... — نىساخاننىڭ غەزەپتىن تىلى ئاغزىغا پاتمايۋاتقاندەك بوغۇلۇپ سۆزلەپ كەتتى .

— ئاخىر زاماندا خوتۇنلار ھەرقانچە ئۈستۈنلۈك قازىنىپ تۈكلىرى تىك تۇرىدىغان بولۇپ كەتكەن بولسىمۇ ، ماۋۇ بى ساقالدىغان ئەر كىشى گەپ قىلىۋاتقاندىكىن ساقال غىرىچلىماي بىردەم تىنىم تۇرۇڭلا . قانداق دېگەن جۇۋا ئېغىز خوتۇنسىز . مەن ماۋۇ سالەك شاڭجاڭغا گەپ قىلىۋاتىمەن . بىزدە ئەزەلدىن ئېرىگە خوتۇن سولاپ بەردى دېگەن گەپ بولغان ئەمەس . بۇ ھۆكۈمەت يوق زامانلاردىمۇ ئېرىنىڭ كۆڭلىنى ئۇتۇش ، ھارامنىڭ ، زىنانىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن خوتۇن خەق ئۆز رازىلىقى بىلەن ئەرنىڭ ماقۇللۇقىنى ئېلىپ ھەق نىكاھلاپ ئېپىيەڭگە ، كۆندەش بولۇشۇپ ياشىغان . سولامچىلىق ، سولاپ بېرىش دېگەن سەت ، ھارام گەپلەر ، مۇشۇ يېڭى زاماندا پەيدا بولغان نىجىس قىلىقلار . قانداق دېگەن ھاياسىزلىق بۇ . سالىۋاخۇن مۇشۇنداق ئاغزىنىڭ بوغۇچى يوق ھاياسىز خوتۇنلارنى نەدىن دۈربۈن قويۇپ تاپىدىغانسىلەر . ئەر كىشى گەپ قىلسا چېپىلغاق مۇشۇكتەك ئەر كىشىنىڭ گېپىنىڭ بېلىگە تېپىدىغان خوتۇن يۇرتنىڭ خوتۇنلار ئىشىغا ئىگىدارچىلىق قىلسا پۈتۈن يۇرت خوتۇنلىرى ئۆزىنىڭ خوتۇنلۇق ، ئانىلىق سالاھىيىتىنى ئۇنتۇپ ئەرلەر بىلەن تەڭ يۇرت سورايمەن دەپ تۆر تالىشىپ كوچىغا چىقىۋالسا ، نە يۇرتتا مۆتىۋەر بولمىسا ، ئاق ساقال قالمىسا ، يۇرتتىكى چوڭ -

كىچىك، باي ـ كەمبەغەل ھېيقىدىغان بىرەر يۇرت ئاتىسى قالمىسا، يۇرت يۇرت بولامدۇ؟ جاھان بۇزۇقچىلىقىنىڭ پاتقىقىغا پاتامدۇ. قايسى ھۆكۈمەتنىڭ زامانىسىدا بىر ئادەم گۇناھ قىلسا پۈتۈن جەددى ـ جەمەتىگىچە باغلاڭلار، سولاڭلار دەپ ياساق چىقىرىپتىكەن. پىر ئەۋىن زامانىسىدىمۇ بۇنداق بولغان ئەمەس. سىلەرنىڭ دەردى ـ بالايىڭلار كامىلەك بىلەن بولغاندىكىن، مانا ئۆزى ئالدىڭلارغا كەلدى. ئۇنى باغلاپ ئەكېتىڭلار، ماۋۇ ئاجىز ـ ئۇرۇق نارەسىدىلەرنى قويۇۋېتىڭلار، سىلەرنىڭ خوتۇن ـ بالىلىرىڭلار يوقما؟

ــ ئۇنداق ساقال دېگەن ئۆچكىدىمۇ بار. تەشكىلىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىدىغان ھېچقانداق ھوقۇقى يوق بۇنداق...

سالەك شاڭجاڭ ئىساخاننىڭ ئاغزىنى تۇتۇۋالدى.

ــ خاپا بولمىسىلا ھەسسىنكا، دېگەنلىرى ئورۇنلۇق. ھاي، ئىساخان، جۇمىراخۇن، پارتىيە بىزگە ئاما بىلەن قارشىلىشىپ ئالماڭلار، ھەر ۋاقىت ئاممىۋى لۇشيەندە چىڭ تۇرۇڭلار دەپ ئۆگەتكەن. ئىشتا ئاممىنىڭ پىكىر ـ ساداسىغا قۇلاق سالمىساق بولمايدۇ. جۇمە گوجاڭ ئۇلارنى يېشىۋېتەيلى، ماقۇل دېسىلە.

ــ ماۋۇ جىنتەك پاسكىنىنىمۇ ئەكېتىمىز، ــ دېدى ئىساخان.

ــ ئەھۋال ئايدىڭلاشقۇچە ماۋۇ بالا چوكانمۇ بارمىسا بولمايدۇ ھەسسىنكا، قانداق دېدىم؟

شۇنداق قىلىپ، كامىلنى باغلاپ ھارۋىنىڭ ئالدىدا ماڭدۇردى، ھارۋىكەش كوتۇلداپ ئۇنىمىغانلىقتىن ھەمىدەمنى ياندىقچى ساقچى ۋېلىسىپىتنىڭ ئارقىسىغا ئولتۇرغۇزۇپ ئېلىپ كەتتى. ئۇلار مەھەللىدىن ئۆزىغاندا باش ئەزان چىقىقاندى. خەقلەر ئۇيقۇسىنىڭ ھارام بولغانلىقىدىن نارازى بولۇپ غودۇراشقانچە تارقىلىشتى.

كامىل شامالدەك تېز ماڭاتتى، ئات ھارۋا ئۇنىڭغا تەستە

يېتىشىپ ماڭغاچقا ھارۋىدىكىلەر ھەيران قېلىشتى . ئۇلار پات - پات كامىلغا «ئاستا ماڭ !» دەپ تولۇلاپ قوياتتى . جۇمە گوجاڭ :
— يا ئاللا قاق پېشانەم ، ئۆمرۈمگە كېلىپ ماندىق شامالدەك ماڭىدىغان ئادەمنى كۆرمەپتىكەنمەن . مەددانىڭ جەڭنامىلىرىدە سۆزلىنىدىغان كەمەك ئەييارنىڭ ئۆزىكەنيا بۇ ، تېزلىكىنىڭ لېپىكى يوقتەك ماڭىدىكەنيا بۇ كامىلەك ، — دېدى سالەك شاڭجاڭ ئاغزىنى چىكىلدىتىپ .
— تۇدى تاشنىڭ جەڭنامىسىدە دېيىلىشىچە ، كەمەك ئەييار ئەسلى شايارلىقمىش . ئۇ جەمشىدكە ياراپ قاپتۇ ، كەمەك ئەييارغىمۇ جەمشىدنىڭ مەردلىكى يېقىپ قاپتۇ ، شۇنىڭ بىلەن كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە مەغرىبتىن مەشرىققە يېتىپ بولىدىغان ، شامالدىن تېز ماڭىدىغان بۇ ئەييارغا سىڭلىسىنى نىكاھلاپ بېرىپ ئۆزىنىڭ خىزمىتىگە سالغانىكەن ، — دېدى ھارۋىكەش گەپكە قوشۇق سېلىپ .
— ئەسلىدە خۇدايىم ئادەمنىڭ پۇتىنى لېپەكسىز ياراتقان بولۇپ ، ئادەم ئاشۇ كەمەك ئەيياردىنمۇ تېز ، قوياش نۇرىدەك يۈگۈرەككەن . بىرى ، بەك يۈگۈرەك بولغانلىقتىن بىردەمدە جاھاننىڭ ئۇ چېتىدىن ، بۇ چېتىگە بېرىپ قېلىپ ، جاھان تار كېلىپ قاپتۇ . ئىككىنچى يەر يۈزىدىكى ھەرقانداق ھايۋان ، ئۇچار - قاناتتىنمۇ يۈگۈرەك بولۇپ ، ھايۋانلارنى ، قۇشلارنى تۇتۇپ يەۋېلىپ ، يەر يۈزىدە ئۇچار - قانات تۈگەپ قالاي دەپتۇ . بۇنىڭغا ئاللاھنىڭ غەزىپى كېلىپ ، بۇنى ئۇنداق قويۇۋەتسەم ئادەمنىڭ نەپسىگە ھېچنېمە پايلىمىغۇدەك ، ئۇنى ھەم ئۇزاققا يۈگۈرەلمەيدىغان ، ھەم يۈگۈرسە ھېچبىر ھايۋانغا يېتىشەلمەيدىغان قىلىپ قويمىسام بولماپتۇ دەپ ، تېزىغا ئىككى تاشنى چاپلاپ قويغانىكەن ، شۇنىڭدىن تارتىپ ئادەمنىڭ پۇتى ئالدىغا ئېگىلمەي ئارقىسىغا ئېگىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ ، — دېدى سالەك شاڭجاڭ .
— كامىلنىڭ تېزىدا تاش بارمۇ - يوق . بىر تۇتۇپ كۆرۈپ

باقمىسام ، — دېدى جۇمە گۇجالڭ .
— كامىل مۇشۇنداق ئۆزى تۇرۇپ بەرمىسە سىلە مىلڭ يىل قوغلاپمۇ تۇتالماسكەنسىلەر جۇمىراخۇن ، يەنە تېخى ئاشۇ باغلاقتىكى ئالىقىنىڭلارغا چۇشكەن ئادەمنىڭ تىزىنى تۇتۇپ يىقىشقا ئۇلگۇرەلمىسىلەر ، ئۇلگۇرەلمەمسىز — سىلەر خۇدا ئۆزى بىلىدۇ ، — دېدى سالەك شاڭجالڭ .

24

راخمان تۇر بىلەن ئايۇپلار ئولتۇرغان خادىك ناھىيىلىك پارتكومىنىڭ قورۇسىغا كىرگەندە كەچ كىرىپ جاھاننى قاراڭغۇلۇق باسقانىدى . كېچىدە دەمال قارىغان ئادەمگە راخمان تۇرنىڭ يېنىدا تۇگۇلۇپ ئولتۇرغان ئايۇپ بېشىدىكى ئاق داكىسى بىلەن خۇددى ساقال قويىماي سەللە ئورۇۋالغان ياش دىۋانىگە ئوخشاپ قالغانىدى . قورۇ دەرۋازىسىنىڭ بېشىدا سۇس يورۇپ تۇرغان چىراغ ئەتراپىغا پاشا - كۇمۇتىلار ، پەرۋانىلەر ، دەرەخ يىتلىرى ئولىشىۋالغانىدى . چىراغنىڭ يورۇقىدا ئاتىنىڭ قولاقلىرىدىن چىققان تەر دانىچىلىرى ئۈششاق يۇلتۇزلاردەك چېچىلىپ پارقىراپ كەتكەنىدى . دەرۋازىۋەن قېرى لاۋما تۇمۇر رىشاتكا ئارىسىدىن راخمان تۇرنى تونۇپ دەرھال دەرۋازىنى ئاچتى ۋە بېشىنى لىڭشىتىپ ھوڭگۇل چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجايدى . ھارۋىكەش سەمەت روزىغىمۇ قەدىناسلارچە خۇشال تەبەسسۇم بىلەن تەكرار باش لىڭشىتىپ قويدى . ئايۇپقا بولسا گۇمان بىلەن ئوغرى - قاراقچىغا قارىغاندەك سىنچىلاپ قارىدى .
— خاۋما لاۋما .
— خاۋ ، خاۋ ... را شۇجى نى خاۋ . جاڭ شۇجى با ... شەنزەي با .
سەمەت روزى خادىكنى توختىتىپ خادىكنىڭ كەينىدىكى ساندۇقتىن سېرىق سۇگەتنىڭ شۇپۇكىنى ئېغىز - بۇرنىدىن ئۆتكۈزگەن پاچاقتەك

جىرىڭلىما بىلىقتىن ئۈچنى، يەنە بىر توغرا سىۋەتتە ئىككى توخۇنى لاۋماغا ئېلىپ بەردى. لاۋما خۇشاللىقتىن تېخىمۇ پۈكۈلۈپ راخمان تۇرغا ئارقا - ئارقىدىن تەزىم قىلدى ھەم كالدىرلاپ بىر مۇنچە خەنزۇچە گەپ قىلدى. راخمان تۇر بۇ گەپلەرنى بىلمىسىمۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە رەھمەت ئېيتىۋاتقانلىقىنى چۈشىنەتتى. ھارۋا قورۇ ئىچكىرىسىگە ماڭدى.

— ئاپلا سەمىتەم، ماۋۇ لاۋمانى كۆرۈپ يادىمغا كەلدى. ئى كۈنى كەلگەندە ئۇ ھېلىقى يامغۇر ياغقاندا توغراق تۈۋىدە ئۇنۇپ كېتىدىغان ئېشەك قالپىقىدىن ئالغاچ كەلسەڭ دەپتى، ھە، دەپ ئۇنتۇپ قاپتىمەن ئەمەسما. ما قېتىم بۆرە ئېغىزى، چاسا تەرەپكە ئۆتكەندە مەن ئۇنتۇپ قالسامىمۇ سەن يادىڭدا چىڭ تۇتۇپ ئەسەدىكىلەرگە تاپقۇزە. لاۋما ئۆزى دەرۋازىۋەن بولغىنى بىلەن ناھايىتى مۇھىم ئادەم. ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلىپ بەرمىسەك جاڭ شۇجى بىلەن، تەشكىلات بۆلۈمىدىكى كاڭ بۇجاڭ بىلەن بولىدىغان ئالاقە ئىشلىرىمىز ئۈزۈلۈپ قالىدۇ. ئايۇۋەم، قالا، سەن ئەمدى ماڭا ئىز باسار بولۇپ بۇندىن كېيىن يۇرت سورايسەن. شۇجىلىق مەندىن قالسا ساڭا قالىدۇ. جاھان سورىماق ئاسان ئەمەس. ھوقۇقنى تۇتۇشنى ئۆگىنىشنىڭ مىڭ بىر پۇتىقى بار ئىش. شۇنىڭ بىرسىنى بىلمىسەڭ، ھوقۇقنىڭ بىر پۇتىقى كېلىپ كۆتۈڭگە قوزۇق بولىدۇ. ھوقۇق تۇتۇشنىڭ، ئۇنى قولغا ئېلىشنىڭ يوللىرىنى، سىر - ئەسناسىنى مەن بىلەن يۈرۈپ ئۆگىنىسەن. سەن يۇرتقا باش بولىسەن، راخماندىن كېيىن شۇجى بولىسەن دەيدىكەنسەن، مانا مۇشۇ جاڭ شۇجى بىلەن كاڭ بۇجاڭنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتمىساڭ، ھېچنېمە بولالمايسەن. ناھىيىدە كەنجى شەنجاڭ، بارات شەنجاڭلار بار دېگەن بىلەن ئۇلارنىڭ قولىدىن پوق كەلمەيدۇ... ئۇلار ۋاي بىز شەنجاڭ دەپ ئىشتانغا پاتماي غادىيىپ، كىبىرلىپ ئاشۇ چىرايلىق ماشىنىسىدا ئولتۇرغان بىلەن ئۇلارنىڭ ئاشۇ چىرايلىق ماشىنا بىلەن ئىشخانىسىدىن باشقا ھېچنېمىسى يوق. شوپۇرى بىلەن

كاتتۇدىن باشقا ھېچنېمىگە كۆچى يەتمەيدۇ . سەھنىدە كېرىلىپ ئولتۇرۇپ ناھىيىنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى دوكلات قىلغان بىلەن ، ۋاي ئاندىغى ئەتتۇق ، مانداق قىلدۇق دېگەن بىلەن ھەممىسى باكا ، قۇرۇق گەپ . جاڭ شۇجى بىلەن كاڭ بۇجاڭدىن بىسوراق بىر تال قىلنى ئۇياندىن بۇيانغا يۆتكىيەلمەيدۇ . كۈندۈزى خەقنىڭ ئۇ ئىشغا ، بۇ ئىشغا پالان - پۆكۈن دەپ تەستىق سېلىپ ، پو گەپنى قىلىپ لاپ ئۇرغان بىلەن كەچ كىرىشى بىلەن كەنجى شەنجاڭ جاڭ شۇجىنىڭ ئۆيىگە ، بارات شەنجاڭ كاڭ بۇجاڭنىڭ ئۆيىگە يالۋۇرغىلى ، باش قويغىلى كىرىدۇ . ئۇلارغا يالۋۇرۇپ ماقۇل كەلتۈرەلىسە خەقنىڭ ئىشغا سالغان تەستىقى ئۆتۈپ قالىدۇ . ئۆتمىسە لاپ بولۇپ قالىدۇ . شۇڭا ئۇلار تەستىقلاپ قويغان ئىشلارنىڭ تولىسى لاتا غىلاپ ، ياغاچ پىچاق بولۇپ ھېچنېمىگە ئۆتمەيدۇ ، كەسمەيدۇ . ئۆتمەمدىكى دېسە بەزىدە ئۆتۈپمۇ قالىدۇ . ئاۋۇ ئۆتكەنلىرى جاڭ شۇجى بىلەن كاڭ بۇجاڭنىڭ بۇرۇتىدىن ئۆتكەنلىرى ، ئۆتمىگەنلىرى بولسا جاڭ شۇجى ، كاڭ بۇجاڭلار ئۇسۇرۇقتا تەڭ قىلغان ئىشلار . ئۇلار چاندۇرمىغان بىلەن دەردىنى ئۆزى بىلىدۇ . كۈندۈزى غادىيىپ يۈرۈپ كېچىسى يالۋۇرىدۇ . كەنجى شەنجاڭ خەقلەرنىڭ ئېيتىشىچە ، ئەتىگىنى سەھەر قوپۇپ جاڭ شۇجىنىڭ ئىشىكىدە قول باغلاپ تۇرارمىش ... سەن ئەمەلدار بولىمەن دەيدىكەنسەن ناھىيىدە جاڭ شۇجى بىلەن كاڭ بۇجاڭنىڭ پېشىنى چىڭ تۇت . ئۇلارنىڭ پېشىگە ئېسىلىدىغان ئاچقۇچ مانا بۇ لاۋما . شۇڭا ، لاۋماغا ئوبدان بولمىساڭ ئىشىڭ كاشال . بىلدىڭما ، قالغىنىنى ئاستا - ئاستا بىلىپ قالىسەن . لاۋما بېلىقتا ، ھېلىقى ئېشەك قالپىقىغا ئامراق . چاغاندا كالا گۆشى بىلەن توخۇ ، بىرەر يەشىك ھاراق ئەكېلىپ بېرىسەن ، ئۇنىڭ ئىشى ئاسان . جاڭ شۇجى بىلەن كاڭ بۇجاڭغا ھېلىقى نەغ بولمىسا باكا ، بىلدىڭمۇ ئايۇۋەك . كىچىكىمدە مومامدىن پادىشاھنىڭ بېشىدا بىر تۆگمەن تېشى

چۈرگىلەيدۇ دەپ ئاڭلاپ، نېمىشقا پادىشاھ تۈگمەن تېشىنى بېشىغا چۈرگىلەتكەندۇ دەپ چۈشەنمەپتىكەنمەن. ھازىر ئويلىسام تۈگمەن تېشىنىڭ مەنىسىنى بىلدىم. يادىڭدا چىڭ تۇت ئېيۇۋەك.

ئۇلار جاڭ شۈجىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كېلىپ ئۆي ئىچىدىن ئاڭلىنىۋاتقان مەستلەرنىڭ كۈلكە - چۇقان ساداسىنى ئاڭلاپ ئاستا كەينىگە يېنىپ قورۇ تامنىڭ بۇلۇڭىدىكى قېرى سېدىنىڭ تۈۋىدە خادىكنى توختىتىپ مېھمان تارقىغۇچە شۇ يەردە ساقلاپ تۇرۇشتى. خادىكتە ئوڭدىسىغا سوزۇلۇپ ياتقان راخمان تۇر ئۆزىچە يۇمشاپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، ئۆزىنىڭ ھوقۇق تۇتۇش رىسالىسىنى ئېيۇپقا سۆزلەپ بەردى. ئېيۇپ ئۇنىڭ ھەربىر سۆزىنى بېشىنى لىڭشىتىپ ئاڭلىدى. ھارۋىكەش بولسا جاڭ شۈجىنىڭ ئېتىكلىك ئىشىكى ئالدىدا قول باغلاپ تەلمۈرۈپ تۇراتتى. ئۆيدىن بىرەرسى چىقىپ قالسا ئۇنىڭ تەلىيى ئوڭ كەلگەن بولاتتى، بولمىسا ئىشىكنى قېقىشقا پېتىنالماي ساقلاپ تۇراتتى. بۇ ئۇنىڭ ھەر كەلگەندە ئادەتلەنگەن ۋەزىپىسى ئىدى. ئىشىكتىن بىرسى يۇندا تۆككىلى ياكى ھاجەتخانىغا بارغىلى چىقىپ قالسا ئۇنىڭ تەلىيى، بولمىسا يېرىم كېچىگىچە تەلمۈرۈپ قول باغلاپ تۇرماقتىن باشقا ئامال يوق. پۇتى تېلىپ، بېلى قېتىپ قالغاندا بولسا ئىزىدىلا زوڭ ئولتۇرۇپ بىردەم دېمىنى ئېلىۋالاتتى. يەنە ئورنىدىن تۇراتتى. پات - پات گېزىت قەغىزىگە موخوركا ئوراپ چېكىپ يۆتەل قىستاپ كەتسە ئۈنلۈك يۆتىلىشكە جۈرئەت قىلالماي ياكى بېشىنى قوينىغا تىقىپ يۆتىلەتتى ياكى بېشىدىن بۆكىنى ئېلىپ ئاغزى - بۇرنىنى يۆگەپ يۆتىلەتتى. تاكى يېرىم كېچىگىچە ھەرقايسى يېزا، ئىدارىلەردىن سالامغا كەلگەنلەر، ھاجەتمەنلەر توپلىشىپ ئىشىك ئالدىدا ساقلىشاتتى. ئەمما، ھېچبىرى بىر - بىرىگە راست گېپىنى دېيىشەلمەيتتى. جاڭ شۈجىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر ھەر كەچتە ئىشىك ئالدىدا چوقۇم ئىشىك قاقماي كۈتۈپ تۇرۇشىدىغان بىر توپ كىشىلەرنىڭ

بارلىقىنى بىلسىمۇ ئىشىكنى ئالدىراپ ئاچمايتتى. بەزىلەر تاڭ ئاتقۇچە ساقلاپ ئەتىسى كەچتە يەنە كېلىشەتتى. تەييارلىغان گۆش، مېۋە، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات، سۈت - قېتىق، قۇشقاچ، كەپتەر قاتارلىق يېمەكلىكلەردىن بۇزۇلغانلىرىنى تاشلاپ، يېڭىلاپ تولۇقلاپ يەنە كېلىشەتتى. بۈگۈن سەمەت روزىنىڭ تەلىيىگە باشقا رىقابەتچىلەر كەلمىگەنىدى، قورۇ ئىشىكى ئېچىلىپ بىر چېلەك يۇندا كۆتۈرۈپ چىققان جاڭ شۈجىنىڭ ئائىلە خىزمەتچىسى خەنزۇ چوكان سەمەت روزىغا قاراپ ئىللىق كۈلۈمسىرەپ قويدى. هويلا ئىچىدىكى گۈللۈكنىڭ بۇلۇڭىدا باغلاقلىق تۇرغان ئاپشاركا قانجۇق سەمەت روزىغا قاراپ زەنجىر تارتىپ قاتتىق قاۋىدى. چوكان ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ گەپ قىلماستىن يۇندىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشىغا سەمەت روزى دەرھال چوكاننىڭ قولىدىكى يۇندا چېلىكىنى ئېلىپ يۈگۈرۈپ ھاجەتخانا يېنىدىكى يۇندا ئورىكىگە تۆكۈۋېتىپ چېلەكنى ئەكېلىپ چوكانغا بەردى. چوكان گەپ قىلماي چېلەكنى ئېلىپ قورۇغا كىرىپ كەتتى. سەمەت روزى ئىشىك ئالدىدا ئۈنسىز قول باغلاپ تۇردى. ئۆزلىرىنىڭ كەلگەنلىكىنى ھەر ھالدا جاڭ شۈجى ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ بىلگەنلىكىگە يۈز مىڭ شۈكرى دەپ، ھامان بىر چاغدا چاقىرىدۇ دەپ، ھاردۇقى چىققاندەك بولۇپ تامغا يۆلىنىپ زوڭ ئولتۇردى. ئولتۇرۇپ بېشى ساقىپ بويىنى قىسىلىپ مۈگدەپ كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئۇ مۈزدەك بىر بارماق پېشانىسىگە تېگىشى بىلەن چۆچۈپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئالدىدا جاڭ شۈجى ئاپشاركىسىنى يېتىلەپ كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى. ئىتنىڭ سىبىق تىنىقى ئۇنىڭ زوۋانىغا كىرىپ كەتكەنىدى. جاڭ شۈجى ئاق مايكا بىلەن كۆل رەڭ كالتا كۇسار كىيىۋالغان بولۇپ، بىر قولىدا يەلپۈگۈچ، يەنە بىر قولىدا ئاپشاركىنىڭ زەنجىرى بار ئىدى.

— ۋاي سەمەت روزىمۇ سىز. نېماندا ئادەمنى خىجىل

قىلىپ ئىشىك ئالدىدا تامغا يۆلىنىپ ئۇخلىدىڭىز. بۇ ... بۇ ئىشىڭىز پەقەت قاملاشماپتۇ. شۇنچە يىللىق يېقىن قەدىناس تۇرۇپ مۇشۇنداق قىلىسىڭىز، بىزنى ئۆز كۆرمىگەنلىكىڭىز ئەمەسما، قېنى را شۇجى؟

جاڭ شۇجى ئۇيغۇرچىنى ياخشى سۆزلەيتتى. جاڭ شۇجى ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ سۆزلەۋاتقان بولسىمۇ سەمەت روزىنى سوغۇق تەر بېسىپ غال - غال تىترەپ زۇۋانى گەپكە كەلمەي قالدى.

— قورقماڭ، بىزنىڭ ئىت سىزنى تونۇيدۇ. چىشلىمەيدۇ. قېنى را شۇجى، را شۇجىمۇ كەلگەندۇ.

— مەن ... مەن ... خاتا قىلدىم. سەت بولدى جاڭ شۇجى. قەستەن ئەمەس ... را شۇجى ئاينا، ئاينا، ئاۋۇ سېدىنىڭ تۈۋىدە ھارۋىدا، ھارۋىدا سىزنى ساقلاۋاتىدۇ.

سەمەت روزى ئۇۋچىدىن ھۈركىگەن توشقاندەك تاقلاپ يۈگۈرۈپ ھارۋا يېنىغا باردى. جاڭ شۇجىنىڭ ئاپشاركىسى ئەركىلەپ سەمەت روزىنىڭ ئارقىسىدىن بىرنى قاۋاپ قويدى. جاڭ شۇجى سەمەت روزىنىڭ كەينىدىن قاراپ كۈلۈپ قويدى. راخمان شۇجى مەيدىن قېرى ئۆكۈزدەك دۈلۈپ سەكرەپ قوپۇپ قول باغلاپ جاڭ شۇجىنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئايۇپ ئەگەشتى. ئايۇپ ھازىرغىچە راخمان تۆرنىڭ قاپاق تىرەكتەك ھەيۋەتلىك غادىيىپ ماڭغىنىنى، سۈرلۈك ھەم ھەيۋىسى يامان غالجىر بۆقىدەك كۆزىنى چەكچەيتىپ ھەم قىزارتىپ ئالىيىپ تۇرۇپ خەققە ھۆركىرىگىنىنىلا كۆرگەن، ئەمما ھازىرقىدەك سېرىق سۆگەت بادىرىسىدەك ئېگىلگىنىنى، باغقا باغلىغان ئىت باغۋەنگە ئەركىلىگەندەك ئېگىلىپ، تولغىنىپ ماڭغىنىنى كۆرمىگەنىدى. ئۇ جاڭ شۇجىنىڭ قولىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي ئەھۋال سوراپ كەتتى. جاڭ شۇجى راخمان تۆر بىلەن قىزغىن كۈلۈمسىرەپ ئەھۋال

سورىشتۇرۇپ كۆزىدىن باشقا ھەممە يېرى داكا بىلەن تېڭىلغان ئايۇپتىن كۆزىنى زادىلا ئۈزەلمەي قالدى . جاك شۇجىنىڭ ئاپشاركىسىمۇ ئايۇپقا قاراپ پات - پات ھۆرپىيىپ قوياتتى . راخمان تۇرنىڭ قومدەك ئەھۋال سوراشلىرىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلۈشىگىلا جاك شۇجى تاقەتسىزلىك بىلەن سورىدى .

— را شۇجى ، بۇ نېمە ئادەم . بېشىدىكى ئاق شاپاق دوپپىمىكىن دېسەم ئۇنداق ئەمەس ، ئاق مۇغەمبەر تۇماقمىكىن دېسەم تېخى ، ئاق ياغلىقتا يۈز - كۆزىنى يۆگىۋالغان مومايمىكىن دېسەم ئەر كىشىدەك تۇرىدۇ ، — جاك شۇجىنىڭ گېپىدىن ھارۋىدىن يېڭى پىشقان چىلگە قوغۇنلارنى توشۇۋاتقان سەمەت روزى پوكىنىغا كېچەك تۇرۇپ قالغان قېرى مېكىياندەك پىخىلداپ كۈلۈپ كەتتى .

— ئە جاك شۇجى بۇ ... بۇ ... ھېلىقى مەن سىزگە تولا گېپىنى قىلىپ بېرىدىغان ئايۇۋەم ، مېنىڭ ئىز باسارىم ئايۇپ . سىز دائىم قېرىپ قالدىڭىز ، ئىز باسار تاللاڭ ، ئىز باسار تەربىيىلەڭ دەپ بەرگەن يولىيورۇقىڭىزغا ئاساسەن مېنىڭ ئۇزاق باش قاتۇرۇپ تاللىغان ئىز باسارىم . ما ئىشنى كۆرمەمسىز ، تاللىغان ئىز باسارىمنى سىزگە كۆرسىتەي دەپ تورۇشۇمغا كېلىشمەسلىكنى كۆرمەمسىز . سىزگە ئايۇۋەمنى توگمەننىڭ باشلىقى قىلىپ سىناۋاتىمەن دېمىدىمما ، مانا قارىسىلا ، توگمەنگە ئوغرى چۈشۈپ ھېلىقى كامىل دېگەن ئوغرىكەن ، ئېنىق كۆرۈپتۇ . شۇ دەيۈز بىلەن ئېلىشىپ مانا مۇشۇنداق بوپتۇ . ئوغرى كالتەك بىلەن باش - كۆزىنى يېرىۋېتىپ قېچىپ كېتىپتۇ . ئەمما ، توگمەندىن بىر تال دان چاغلىق بىرمىنى ئالالماپتۇ دەڭا . ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى قوغداش يولىدا جان تىكىپ ئېلىشىپ باتۇرلۇق قىپتۇ دەڭا . كارامەت يىگىتتە ... چاشقانغا كېپەك ئالدۇرماستىن توگمەننى چۆرۈپ كېتىۋاتىدۇ . مەن ھازىر توگمەندىن يۈزدە يۈز خاتىرجەم .

— ھە ، ياخشىمۇسىز ، يولداش ئايۇپ ، جاپا چېكىپسىز .
ئومۇمنىڭ مال - مالكىنى ، ئاممىنىڭ جانىجان مەنپەئىتىنى قوغداش يولىدا جانپىدالىق كۆرسىتىپسىز . بىزنىڭ پارتىيە ئەزالىرىمىز ، بارلىق پارتىيىلىك كادىرلىرىمىز سىزدەك بولىدىغان بولسا ئىشلار تېخىمۇ ياخشى بولۇپ كېتەمدۇ . پارتىيە ، تەشكىل سىزنىڭ بۇ جانپىدالىق روھىڭىزنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ . قېنى كىرىڭ ، ئۆيگە كىرىڭلار . را! شۇجى سىزنىڭلا گېپىڭىزنى قىلىدۇ . سىزنى پارتىيىگە ، خەلققە سادىق دەيدۇ ، ھەر كەلسە خىزمەتلەرنى دوكلات قىلىشتىن بۇرۇن سىزنى ماختاپ ئۇنداق ئىشەنچلىك ، بۇنداق سادىق ، ياخشى ئىز باسار بولۇشقا لايىق دەپ سىزنىڭلا تەرىپىڭىزنى قىلىپ كېتىدۇ . مانا بۇ بېشىڭىزدىكى تېگىقلار جانلىق ھەم ئەمەلىي پاكىت . سىز بىزگە ، تەشكىلىمىزگە ، خەلقىمىزگە راستىنلا سەممىي سادىقكەنسىز . پۈتۈن ناھىيىمىز مىقياسىدىكى بەش يېرىم مىڭ پارتىيە ئەزاسى سىزنىڭ روھىڭىزدىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك . سىزدىن ھال سورايمىز .
جاڭ شۇجى ئايۇپنىڭ قولىنى چىڭ سىقىپ قويۇۋېتەستىن ئۆيگە ئېلىپ كىردى . ئايۇپ ھاياجاندىن زوۋان سۈرەلمەي كۆزىگە ياش ئالدى . ھارۇۋدىن سېۋەتلەردە ئۆرۈك ، تۇخۇم ، توخۇ ، قوزا گۆشى ، قېتىق - قايماقلارنى ھويلىغا توشۇپ خىزمەتكار قىزغا شۇڭغۇتۇپ بېرىۋاتقان ھارۋىكەش پىخىلداپ كۈلۈپ توختىماي ياقىسىنى چىشلەپ توۋا دەپ تۇردى . راخمان تۇر بىر يۆتىلىپ قويۇۋىدى ، قورقۇپ كەتكەنلىكىدىن قولىدىكى سېۋەتنى دۈم سالغىلى تاس قالدى . جاڭ شۇجى ئۇلارنى دالان ئۆيدىن ئىچكىرىدىكى كىچىك مېھمانخانىسىغا باشلاپ كىردى . چوڭ مېھمانخانىسىدىكى يوغان زىياپەت ئۈستىلىدە چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ ۋاراقىرىشىپ ، خۇشال ماجاڭ ئويناۋاتقان ئەر - ئايال مېھمانلاردىن بىرقانچىسى راخمان تۇرغا كۈلۈپ باش لىڭشىتىپ

قويدى . جاڭ شۈجى ئىچكىرىسىدىكى كىچىك مېھمانخانىنىڭ چىرىغىنى ياندۇردى . كىچىك ئۆينىڭ دېرىزىسى ئوچۇق بولمىغاچقىمۇ ئۆي دىمىق ئىدى ھەم ئازراق غەلىتە پۇراق دىماغقا ئۇرۇلاتتى .

— كامىل ئوغرىنى تېخى تۇتالمىدىڭلارمۇ ؟

— تورنى ناھايىتى كەڭ يېيىپ ، بارلىق كادىرلارنى ، پارتىيە ئەزالىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ كامىلنى تۇتۇش ئامىغۇى دولقۇنىنى قوزغىدۇق ، مۇشۇ بىر - ئىككى كۈن ئىچىدە چوقۇم تۇتىمىز .

— بىلگىنىڭىز بىلەن يەرلىكنىڭ ئىنتىپاقلىقىنى كۆز قارىچۇقىمىزنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشىمىز كېرەك . بىلگىنىڭىز ئۇنى تۇتۇپ بېرىشىمىزنى قاتتىق سۈيلەۋاتىدۇ ، تۇتۇپ قالساڭلار ئۇدۇل زاراتقا ئاپىرىپ تاپشۇرۇپ بېرىڭلار . ئاشۇلار قانداق قىلسا قىلسۇن . ۋاقتى كەلگەندە ئوغرىنى تۇتۇپ بېرىشكە سەل قارىدى دەپ بىزنى گۇناھكار قىلىشتىن يانمايدۇ ، شۇڭا بىز كامىلنى تۇتۇپ بېرىپ ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلايلى . ئۇلار ئۆزلىرى تۇتۇشنى بىكار قىلامدۇ ياكى جازالامدۇ ، قانداق قىلسا ئۆزلىرىنىڭ ئىشى ... ئەگەر ئۇلار جازانى بىكار قىلىپ ئۇنى قويۇۋېتىپ قالسا ئاندىن بىز قايتىدىن تۇتۇپ بىز تارتىدىغان جاۋابكارلىقنى سۈرۈشتە قىلساق بولىدۇ . بىردەم تۇتۇپ بېرىڭلار دەۋاتقان ، بىردەم تۇتماڭلار دەۋاتقان قانداق دېگەن قاملاشمىغان قىلىق بۇ . بۇ يەردە بىكار ئادەم باردەك . مۇناسىۋەتكە زىيان يەتمىسۇن دەپ ئىبھتىھات قىلغانچە ئادەم بوزەك قىلىنىشىدۇ ، — دېدى جاڭ شۈجى . خىزمەتچى قىز چاي ئەكىردى . ئارقىدىن ھەر خىل سەيلەرنى ئەكىرىپ تىزىپ بىر دەمدە ئۈستەلنى توشقۇزۇۋەتتى .

— ھە يولداش ئايۇپ ، سىز يارايسىز . را شۈجى بىلىدۇ ، ھەرقايسىڭىزلاردەك مۇسۇلمان مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرغاچقا ، بىزنىڭ ئۆينىڭ ئايرىم ئاشخانىسى ، قازان -

چۆمۈچى بار. ئاتايىن يەكەندىن بىر تۇڭگان ئاشپەز ئەكەلگەنمەن. خاتىرجەم يېسىڭىز بولىدۇ. بىر يىلدىن بېرى بىزمۇ چوشقا گۆشى يېمەي كالا، قوي گۆشىگە كۆنۈپ قالدۇق. شۇڭا يەۋېرىڭ.

— بىلىۋال ئايۇۋەم، جاڭ شۇجى قىرقىمىغان ئوغلاق گۆشىگە ئامراق.

ئايۇپ توختىماي خوش - خوشلاپ باش لىڭشىتاتتى. سەيلەرنى پەم بىلەن ئاغزىغا سېلىپ ئۇيان - بۇيان يالماپ تەستە يۇتەتتى ...

— بۇغداينى ئورۇشقا چۈشتۇڭلارمۇ؟

— دېھقانلار يىغا - زار قىلىپ، يەنە ھەپتىدىن كېيىن چۈشمىسەك چالا پىشقان خام بۇغدايدىن ھوسۇل كەملەپ كېتىدۇ، تىلىۋالساق دەپ تۇرۇۋېلىۋاتىدۇ.

— بولمايدۇ، بولمايدۇ، جاڭ شۇجى ئەمدىلا ئاغزىنى ئېچىپ قۇيماقچى بولۇۋاتقان ھاراق بوتۇلكىسىنى زەردە بىلەن جوزىغا «جاق» قىلىپ قويدى. بوتۇلكىنىڭ ئاغزىدىن چاچراپ چىققان ھاراق سەيلەرگە چاچرىدى. راخمان تور قورقىنىدىن مۇردىدەك تاتىرىپ تۈگۈلۈپ قالدى. جاڭ شۇجى رومكىنى قويۇپ پاپىروس چىقىرىپ بىر تال چەكتى. ئاندىن راخمان تور بىلەن ئايۇپقا بىر تالدىن تۇتقۇزۇپ تۇتاشتۇرۇپ، بايىقىدىن سەل بوشراق قايىندى.

— ۋىلايەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىدا مۇشۇ ئون بەش كۈن ئىچىدە پۈتكۈل بۇغداي ئورمىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ ئېگىز ئورنى قوناق تېرىلغۇسىنى ئاخىرلاشتۇرۇڭلار دېيىلگەن تۇرسا، باشقا يېزىلار ئاللىقاچان بۇغداي ئورمىنى يېرىملاشتۇرۇپ بولدى، سىلەر تېخىچە ئورمىغا چۈشمىسەڭلار، ئەتە - ئۆگۈن ۋىلايەتنىڭ ئورما خىزمىتىنى باھالاش ھەيئىتى كەلسە قانداق جاۋاب بېرىمىز ھە. مېنى تەختى پەرگە چىقىرىپ تەنقىد قىلسا، سىز را شۇجى

بايرام قىلماقچىمۇ .

ــ مەن تونۇتەي ، مەن ئېزىپتىمەن ، تونۇتەي ، دېھقانلار ...

ــ دېھقانلار ... دېھقانلار دەۋېرىدىكەنسىز ، دېھقان دېگەن دەۋېرىدۇ ، بۇغداي دەپ قوناق تېرىلغۇسى كېچىكسە ، كۆزدە قوناق پىشمىسا ، بۇ مەسئۇلىيەتنى دېھقاندىن سۈرۈشتۈرگىلى بولامدۇ . بۇغداينىڭ ھوسۇلى مەلۇم ساندا تۆۋەنلەپ كەتسىمۇ قوناقنىڭ تولۇق پىششىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن باشقا يېزىلار تېخى پاتىغى ساغارمىغان ، ئەمدى باشاق چىقارغان بۇغدايلارنىمۇ ئورۇپ بولدى . سىلەر تېخىچە مىدىرلىمىساڭلار را شۇجى ، سىلەر ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلامسىلەر ـ يوق ، مەن جاڭ شۇجىنى ئېتىراپ قىلامسىلەر ـ قىلمامسىلەر ؟

ــ كېچىچە ئورامنى باشلايلى ، مەن تونۇتەي ، مەن خاتا قىپتىمەن . تونۇتەي ، مەن ئېزىپتىمەن . راخمان تورنىڭ بېشى ساڭگىلاپ ئۇستەل ئاستىغا كىرىپ كەتكۇدەك بولۇپ كەتتى .

ــ گەپ باشلاشتا ئەمەس ، قاچان ئاخىرلاشتۇرۇشتا . باشقا يېزىلاردىن بىر قەدەم كېيىن قالىدىكەنسىز ، بۇ مەسئۇلىيەتنى قاتتىق سۈرۈشتە قىلىمىز .

ــ با ... باشقا يېزىلاردىن بالدۇر تۈگىتىمەن .

ــ كاپالەت قىلالامسىز ؟ ــ جاڭ شۇجىنىڭ يۈزىگە تەبەسسۇم يۈگۈردى . ئۇ ھاراقنى ئىستاكانغا تولدۇرۇپ قويۇپ راخمان تورغا تۇتتى .

ــ سىزنىڭ كېيىنكىزدە تۇرىدىغان ، قىلىمەن دېگەن ئىشنى ۋاقتىدا پۇتتۇرىدىغان ئادەم . مەن سىزگە ئىشىنىمەن ، بىرلا يېرىڭىزدە ، بەزى ـ بەزىدە قىيىپ كېتىپ ، تەشكىلنىڭ گېپىنى قايرىپ قويۇپ ئاممىغا ياخشىچاق بولۇۋالسىز . بىز پارتىيە ئەزالىرى ، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار ھەر قەدەمدە ئۆزىمىزنىڭ پارتىيۋىلىك مەيدانىمىزدىن تېيىپ كەتمەسلىكىمىز ، پارتىيە ئەزالىق سالاھىيىتىمىزنى ساقلىشىمىز كېرەك .

— مەن بىزنىڭ يېزىمىزدىن بۆرۈن ئۆمىغا چۈشكەن يېزىلاردىن، بۆرۈن ئۆمىنى ئاخىرلاشتۇرمايدىغان بولسام يۈزۈمگە تۈكۈرۈڭ جاڭ شۇجى.

— بولدى، پۈتۈشتۇق ئەمىسە. خوشە! — جاڭ شۇجى يەنە باشقىدىن ئىچىلىپ راخمان تۆر بىلەن رومكا سوقۇشتۇرۇپ ئازراق ئىچىپ قويدى. راخمان تۆر بىر ئىستاكاننى سۇ ئىچكەندەك غورتۇلدىتىپ ئىچىۋەتتى.

— يەنىلا ھەممە ئىشتا را شۇجى يارايدۇ. ئىنتايىن كەم تېپىلىدىغان تالانتلىق رەھبىري كادىر ـ دە، ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرى ئىچىدىن بۇنداق رەھبىري كادىرلارنى، بولۇپمۇ ئاساسىي قاتلام كادىرلىرىنى تاپماق تەس.

جاڭ شۇجى يەنە بىر ئىستاكاننى تولدۇرۇپ ئايۇپقا تۇتتى.

— را شۇجى سىزنى ئىز باسار قىلىپ تاللاپ ياخشى قىلغاندەك تۇرىدۇ. ھەمرا شۇجى بار ۋاقتىدا را شۇجى مۇئاۋىن شۇجى ئىدى. ھازىر ھەم شۇجى، ھەم يېزىلىق باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى. راست بۇندىن كېيىن شاڭجاڭ دەيدىغان بولدۇق ھەم شۇجى، ھەم شاڭجاڭلىق ۋەزىپىسىنى ئىشلەۋاتىدۇ. ئەگەر سىز پارتىيىمىزنىڭ سىناقلىرىغا بەرداشلىق بېرىپ سىناقتىن ئۆتسىڭىز، را شۇجىدىن كېيىن سىز ياخشى ئىز باسار بولىسىز، خوشە!

جاڭ شۇجى ئايۇپ بىلەن ئىستاكان سوقۇشتۇرۇپ ئازراق ئىچتى، ئايۇپ ئىستاكاننى كۆتۈرۈۋەتتى. راخمان تۆرنى ھاراق تۇتتى.

— جاڭ ... جاڭ شۇجى ... سىز خا ... خاتىرجەم بولۇڭ. ئا ... ئايۇپتا ... چاتاق يوق. ما ... ماڭا ئىشەنگەندەك ئىشەنسىڭىز بولىدۇ ... ئۇ ... ئۇ ... سىز، سىز بىلەن تۇنجى ... تۇنجى ... كۆ ... كۆرۈشكەننىڭ تىرىكلىك ... نىشانىسى ... قىلىپ ... يېزا ... يېزىمىزنىڭ ... ئون سەككىز كەنتىدىن، ھەر

كەنتتىن ... دېھقانلارغا بۆلۈپ بەرگەن كالىدىن ئۈچتىن جەمئىي قىرىق سەككىز كالا ... مىڭ ئۈچيۈز ئاتتە قوي ، بەش يۈز ئۆچكە ، ئىككى مىڭ توپ قوچاق تەستە يېتىدىغان خىل تېرەك ئايرىپ قويدۇق . ئەگەر سۇ قىلىپ بەر دېسىڭىز كالا ـ قويلارنى سېرىق بۇيا بازىرىدا ، ياغاچلارنى قەشقەردە سېتىپ پۇلىنى يەنە بۇر ۇنقىدەك كۆلىدىكى بانكا ئادرېسىغا سالغۇز ۇۋېتەيما ... بۇ ... بۇلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئايۇۋەم ئۈچۈن ... ئۇ ... ئۇنىڭغا ... پۇ ... ماڭا پۇ شۇجى قىلىپ ئۇقتۇر ۇش چىقىرىپ بەرسىڭىز بولىدۇ ...

— را شۇجى ... ئايۇپ ... ياق ... ياق ، ئا فۇ شۇجى ئۈچۈن رەسمىي كايىپسىز جۇمۇ ، ئا فۇ ... شۇجى دەۋرەيلى ... تەشكىلات بۆلۈمىدىكىلەر ... كاڭ بۇجاڭ ئەتە بېرىپ ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ ئا فۇ شۇجىنى ئېلان قىلىۋەتسۇن .

— قىزىل باشلىق ھۆججەتنى ... — راخمان تۇر خۇشلۇقتا جاڭ شۇجىنىڭ قولىدىكى بوتۇلكىنى ئېلىپ ئۆزى بىلەن ئايۇپنىڭ ئىستاكانىغا تولدۇر ۇپ قويۇپ سۆزلىدى ، — جاڭ شۇجى ، ئاتام بولسىمۇ سىزدەك كېيىمنى ئاڭلىمايتتى جۇما . سىز نېمە دېسەم شۇنى قىلىپ بېرىسىز ...

— مەن تېلېفون قىلاي ، تەشكىلات بۆلۈمى ئۇقتۇر ۇشنى كېچىچە تەييار قىلسۇن . ھە ... قانداق ، رازى بولدىڭىزمۇ ؟ سىز يولداش ئا فۇ شۇجىنىڭ كېيىنى قىلغاندىن باشلاپ چاڭشۇلارنىڭ قولىقىغا ، شەنجاڭغىمۇ پۇرىتىپ ، ئاساەن ھەممىسىنىڭ قۇلىقىنى پىشۇر ۇپ قويغانمەن ... ھە ... مال ـ كالا ، ياغاچلارنى سېتىپ پۇلىنى تەييار قىلغاندىن كېيىن سىز كۆلىدىكى بانكىغا ئەۋەتىمەن دەپ ئاۋارە بولماي ، قەشقەردىكى قىزىمغا يەتكۈز ۇپ بەرسىڭىزلا بولىدۇ ، شۇ بىر تەرەپ قىلسۇن . مەن قىزىمغا تېلېفون قىلىپ قويىمەن .

— بولىدۇ، سىز نېمە دېسىڭىز شۇ جاڭ شۈجى ...
— بۇغداي ... ماڭا بۇغداي تېرىتىپ قويدۇم دەۋاتقانتىڭىز،
قانچە ...
— ئە ... ھە ... ئۇنتۇپ قاپتىمەن جاڭ شۈجى، سىز ئۈچۈن ھەر كەنت، ئەترەتلەردىن بولۇپ توققۇز يۈز مودەك بۇغداي تېرىپ قويغان. يەنە بولتۇرقىدەك بۇغداينى بۇغدايچە، ساماننى سامانچە قەشقەرگە ئەۋەتەمدۇق ياكى ئۇلۇش يىلقىدەك سېتىپ پۇلىنى ئەكېلەمدىم.
— بولدى پۇلىنى يەتكۈزۈڭ، بۇ يىل بۇغداي، سامان سۆرەپ يۈرگۈدەك يىل بولمىدى.
— خوپ بولىدۇ. بەش يۈزمو كېۋىزىڭىزمۇ غەپسە ئۇخشىدى. خەق تېخى بىرىنچى سۇيىنىمۇ قۇيالمىدى. سىزنىڭ كېۋىزىڭىزنى تېرىغان دېھقانلارمۇ تەلەيلىك، سىزنىڭ كېۋىزىڭىزنىڭ بانىسىدە ئۇلارمۇ كېۋەزنى ئىككى سۇ باستۇرۇۋالدى. باي بولۇپ، قولى پۇل كۆرىدىغان بولدى. ھازىر ھېلىقى قولاغدىشالايدىغان يېقىن دېھقانلىرىمىز جاڭ شۈجىنىڭ يېرىنى كېلەر يىلى مەن تېرەي دەپ بەس - بەستە كېچىسى ئۇخلىماي سوغا - سالام بىلەن ئىشىكىمنى قېقىپ ئۇخلاتماۋاتىدۇ جۇما ... ھى ... ھى ...
جاڭ شۈجى ئېچىلىپ رومكىنى قولىغا ئالدى.
— ئەگەر كېۋەزنىڭ ھازىرقى كۆكىگە پۇل سانىيالايدىغانلار بولسا سېتىپ پۇلىنى پات ئارىدا ئەكېلىپ بېرىڭ. ئوغلۇم شېنجىندا شىركەت ئاچىمەن، پۇل بەر دەپ بېشىمنى ئاغرىتىپ كېتىۋاتىدۇ.
— يولىنى قىلاي ... يولىنى قىلاي.
— ھە ئا فۇ شۈجى، قېنى يەنە بىر سوقۇشتۇرايلى، ھە ... شۇنداق قىلىپ را شۈجى پۇ شۈجى ۋاقتىدا لى شۈجى باش شۈجى قىلىمەن دەپ ۋەدە قىلىپ قىلماپتىكەن، مەن كېلىپ باش

شۆجى قىلىۋىدىم ، بۇ ئادەم قىلغاننى بىلىدىغان ئادەمكەن ، ياخشىلىقىمغا ئوبدان جاۋاب قايتۇردى . مانا ھازىر را شۆجى سىزگە ناھايىتى كۆپ ئەجىر قىلىپ ياخشىلىق قىلىۋاتىدۇ . مەن سىزنىڭ را شۆجىنىڭ ياخشىلىقىنى ئۇنتۇپ قالمايدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن .

— قېنى خوشە ! — ئايۇپ رومكىنى سوقۇشتۇرۇپ ئىستاكاننى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتى - دە ، يەرگە تىزلىنىپ ھۆڭگىرەك ئېتىپ يىغلاپ كەتتى .

— جاڭ شۆجى ، جېنىم جاڭ شۆجى ، كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭىز ، را شۆجى ماڭا ئاتام قىلمىغان ياخشىلىقنى قىلدى . مەن بۇ ياخشىلىقنى ، سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىزنى قىيامەتكىچە ئۇنتۇپ قالمايمەن . ئۇنتۇپ قالسام تۇڭگۇز بولۇپ كېتەي …

جاڭ شۆجى بىلەن را شۆجى ئايۇپنىڭ قەسەمدىن تەسىرلىنىپ كۈلۈشۈپ كەتتى .

— مەن ھازىر سىلەرنى ئۇزىتىپ ئاۋۇ مېھمانلىرىم بىلەن بولىمەن . سىلەر كەچ بولسىمۇ ، كاڭ بۇجاڭنىڭ ئۆيىگە بېشىڭلارنى بىر تىقىپ كېتىڭلار . ئافۇ … شۆجىنى كاڭ بۇجاڭ كۆرسۇن ، تونۇسۇن .

— ھە بولىدۇ … بولىدۇ . ناھايىتى بەلەن ، دانا گەپ قىلدىڭىز جاڭ شۆجى .

راخمان تۆر بىلەن ئايۇپ ھاراقنىڭ كۈچىدىن قىزىشىپ ، جاڭ شۆجىنىڭ قولىنى تۇتۇۋېلىپ تىلىنى چايناپ قەلبىنى چۈشەندۈرگەچ ھويلىغا چىقتى .

راخمان تۆر بىلەن ئايۇپ جاڭ شۆجىنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كاڭ بۇجاڭنى ئويغىتىپ ئۇنىڭغا ئاتىغان نەخ سوۋغات ھەم نېسى سوۋغاتلارنى كېلىشىم قىلىپ ، تاڭغا يېقىن يېزىغا كېلىپ يېزا ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار يىغىنى ئېچىپ بوغداي ئومىسىغا سەپەرۋەر قىلدى .

— كىم ئەرسىكى ، بۇغدىيىم پىشمىدى ، دەپ نورمايدىكەن ، يەر ھەيدەيدىغان تراكتوردا بۇغدىيىنى ھەيدەپ يەرگە باستۇرما قىلىمىز ، بۇزىمىز . ئاندىن ئورمىغانغا تويىدۇ ، — دەپ سۆزىنى تۈگەتتى . ئاندىن كالڭ بۇجاڭ سەھەرگە ئۈلگۈرتۈپ چىقىرىپ بەرگەن قىزىل باشلىق ئۇقتۇرۇشنى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ تەرجىمانلىقىدىن ئۆستۈرۈلگەن مۇئاۋىن بۇجاڭى يۇنۇس ساماق خەنزۇچە ئۇقتۇرۇشنى بىراقلا ئۇيغۇرچە ئوقۇدى . خام بۇغداينى ئورۇۋېتىش دېگەن پەرمان كاللىسىدىن ئۆتمەي سالپىيىشىپ ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كەنت كادىرلىرى ئايۇپنىڭ يېزىغا مۇئاۋىن شۇجى بولغانلىقىنى ئاڭلاپ ئېكىز - پەس چاۋاك چېلىشىپ ، ياقىسىنى تۇتۇشۇپ تۇۋا قىلىشتى ھەمدە سەھنىدە كونا تۈزلۈق قاپاقتەك بېشى تېڭىقلىق ئولتۇرغان ئايۇپقا نەپرەت بىلەن قاراشتى .

— ھىم ، يۇرتنىڭ ئىشى تۈگەپتۇ . ئايۇپتەك ۋىجدانسىز ئادەم يۇرتقا باش بولسا ئەمدى قىيامەتنى كۆرىدىغان بوپتۇق ، — دېدى ئوتتۇز يىللىق كەنت شۇجىسى يەھياباي .

كونا ئادەت بويىچە كەنتنىڭ شۇجىلىرى ، كەنت باشلىقلىرى ۋە ئەترەت باشلىقلىرى سەھنىگە چىقىپ غادىيىپ ، بېشىغا لاتا يۆگەپ ئولتۇرغان ئايۇپ بىلەن ئىككى قوللاپ كۆرۈشۈپ مۇبارەكلەپ كۆڭلىنى بىلدۈرۈشتى .

ئۇزاق يىللاردىن بېرى يېزىغا ھەر قېتىم يېڭى باشلىق كەلسە ، پۈتۈن كەنت - مەھەللە نۆۋەتلىشىپ يېڭى باشلىققا كەنتنى كۆرسىتىش ، تونۇشتۇرۇش نامى بىلەن مەشرەپ ئۆتكۈزۈش ئادەت بولۇپ قالغانىدى . يېزا - كەنتلەر بەسلىشىپ : «... ئاۋۇ كەنتلىكلەر مانچە قوي ، مانچە كالا ، مانچە تۆگە سويۇپتۇ ، بىز مانچىنى قان قىلمىساق ، يېڭى كەلگەن بەگ - غوجامنىڭ دىلى سۇ ئىچمەي قالسا ئىشىمىز چاتاق» دېيىشىپ ، بەسلىشىپ ھەشەم قىلىشىپ كالا ، قوي ، تۆگە سويۇپ ، ئالىي ھاراقلارنى يەشىك

- يەشكىلەپ ئەكىلىپ مەشرەپ قىلىپ، تاڭ ئاتقۇچە يەپ - ئىچىشمەك قىلىشاتتى. يېڭى باشلىقنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ھەتتا يۈز مىڭ يۈەنلەپ پۇل كەتسىمۇ، ئۇلار دېھقانلارنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش شۇئارىنى تۆت تامغا لىق چاپلاپ قويغان كەنت ھېساباتخانىسىدا ھەر مو يەر بېشىغا چېچىپ، ئورمىدا بۇغداي پۇلىدىن، كۆزدە كېۋەز پۇلىدىن تۇتۇپ، مال ئىگىلىرىگە، دۇكاندارلارغا نېسى بەرگەنلىكلىرى ئۈچۈن ئەسلىي باھاسىدىن ھەسسىلەپ ئاشۇرۇپ بېرىشەتتى. دېھقانلار بۇلارنى بىلسىمۇ بىلمەسكە سالاتتى، چۈنكى بىرەر دېھقان سېلىقتا چىدىماي بىر نېمە دەپ قويسا ياكى ئەرز قىلسا، يېرىگە سۇ بېرىلمەي يىراقتا ھاشارغا ھەيدىلەتتى. زىرائىتىڭنى ئوبدان باشقۇرماي ئوت باستۇرۇپسەن ياكى كېۋىزىڭدىكى پىتنى ئۆلتۈرمەپسەن دەپ ئۆي - جاي، موزاي - توپاقلىرىمۇ پايلىمىغۇدەك جەرىمانە قويۇپ دېھقاننى يۇرتتىن قوغلاپ چىقىرىپ خانىۋەيران قىلىۋېتەتتى. شۇڭا، خەق ۋەيران بولغاندىن قەرزدار بولغان مىڭ ياخشى دەپ، ھەرقانداق زۇلۇم، ئالۋان - سېلىقتا خۇشاللىق بىلەن رازى بولىدىغان ئادەتكە كۆنگەنىدى. ئايۇپنى مۇبارەكلەش مەشرىپى ئادەت بويىچە ئالدى بىلەن يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت نامىدىن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ دائىم مەشرەپ قىلىدىغان بېغىدا ئۆتكۈزۈلدى. ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ ئاسمان ئۆرۈلۈپ چۈشسىمۇ غەم يېمەيدىغان مۆرىمەس مۇئاۋىن بۇجاڭى يۇنۇس ساماق كېتىمەن دېسىمۇ ئۇنىماي، مەشرەپ سورۇنىنىڭ باش مېھمىنى قىلىپ تۇتۇپ قېلىندى. ئۇنىڭ ئايۇپ فۇ شۇجىنىڭ ئەمەلگە تەيىنلىنىش ئۇقتۇرۇشىنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ناھىيىدىكى تۆت دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىسى نامىدىن تەيىنلەش بۇيرۇقىنى جاكارلاپ بەرگىنى ئۈچۈن راخمان تور ئۇنىڭغا بەش كالا، ئون قوي، يۈز توپ تېرەكنى سوۋغا قىلىپ، ياغاچنى قەشقەرگە ئاپىرىپ ساتقۇزۇپ پۇلىنى ئاپىرىپ بېرىدىغان، كالا

ـ قوينى سېرىق بۇيىنىڭ بازىرىدا سېتىپ پۇل قىلىپ بېرىدىغان بولدى. يۇنۇس ساماساق خام ياغ ئىچىۋالغان قېرى جۇۋازچىدەك خاراموش ھالەتتە يا ھە، يا ياق دېمەي، خۇنۇك كۆزلىرىنى سوغدا قېتىپ ئۆلگەن قېرى ئىنەكنىڭ كۆزىدەك يۇمۇپ ئولتۇرىۋەردى. ئۇنىڭدىن «رەھمەت، ئاۋارە بولمىساڭلارمۇ بولاتتى...» دەيدىغان بىر ئېغىز گەپ چىقمىدى. راخمان تۇرنىڭ ئەرۋاھى ئۇچتى، ئىچى سىقىلىپ سورۇندىكى كۈلكە ـ چاقچاقلارمۇ، مۇقام ـ پەدىلىرىمۇ، ئېسىل نازۇ نېمەتلەرمۇ ئۇنىڭغا تېتىمىدى. «يا ئاللا ماۋۇ مەخلۇق ئۆلۈكمىكىن دېسە جېنى بار، تىرىكمىكىن دېسە، يا كۈلۈشنى، يا يىغلاشنى، يا غەزەپلىنىشنى بىلمەيدىغان بىر مۇردىكەنغۇ، مۇردا...» دەپ ئويلىدى. راخمان تۇر بىر ئىستاكان ھاراقنى زورلاپ ئىچىپ پۈتۈن تونۇر كاۋىپىدىن بىر پارچە يەپ ئورنىدىن تۇردى.

— ماۋۇ زۇۋانى يوق مەخلۇق بىلەن سەن دوست تارتىشىپ ئولتۇرۇشۇپ بەر، مەن ئاستا دىلىم سۇ ئىچكەن يېرىمنى تېپىپ ئىچىمنى بوشتاي، قايسى بىر قوشاقچىنىڭ جاھاندا ئۈچ نەرسىدىن قورق، بىرى مەستتىن، بىرى نەستىن، يەنە بىرى مۆرىمەستىن دېگىنى راستكەن... بۇ بۇقىنى چىمداپ ئۆلتۈرىدىغان مۆرىمەس بىر نېمىكەن... مەن كەتتىم ئەمىسە، مەشرەپنى تاڭغا ئۇلا، بولمىسا خەق سېنىڭ ئىناۋىتىڭنى قىلمايدۇ. تازا چىلاشقۇدەك ئىچ، ئەر خەقتەك ئىچ.

— خوپ، خوش، ئۆزلىرى نېمە دېسىلە شۇ.

ئايۇپ راخمان تۇرنىڭ ئارقىسىدىن پۈكلىنىپ ئۈزىتىپ چىقتى. ئۇ ئىچىنى ئوغرى مۈشۈك مورلاۋاتقاندەك تولغىنىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ راخمان تۇرنىڭ بۇ سورۇننى ياراتماي، نەگە بارىدىغانلىقىنى بىلەتتى... ئايۇپ بىر بوتۇلكا ھاراقنى بۇلدۇقلىتىپ چىنىگە قۇيدى. ھەممەيلەن ئۇنىڭغا قىزىقسىنىپ قاراشتى، پەقەت يۇنۇس ساماساقلا بۇتتەك مىدىرلىماي

ئۇلتۇرۇشۇۋەردى . ئايۋپ ھەممە ئادەمگە ئاللىمغان ئۈچى باردەك نەپرەت بىلەن بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن «خوشە» دەپ قاتتىق بىر ۋارقىراپ چىنىدىكى ھاراقنى گۈپۈلدىتىپ ئىچىۋەتتى - دە ، ئارقىسىغا دارالىمدە ئۈچۈپ كەتتى ...

25

يۈرتتا يېڭى باشلىق تەيىن بولسا پۈتۈن كەنتتىكى تۇل خوتۇن ، يېتىم ئوغۇلدىن باشقا ئاشپەزدىن قاسىاپقىچە ، ساتىراشتىن موزدوزغىچە تاپقىنىنى ــ ئوغلاقتىن تۈگمىچە ، كەپتەردىن قىرغاۋۇلغىچە ، ئەدىيالدىن كىلەمگىچە توپ - توپ ، گۈرە - گۈرە ئات - ئېشەكلىك ، پىيادە - ۋېلسىپىتلىك بولۇپ شۇ يېڭى باشلىقنى مۇبارەكلەش ، يارىشتىقنى قىلىپ ئۆيىگە پەتنگە بېرىش ، پەتىدىن كېيىن ئۆيلىرىگە چىللاش ، بەس - بەستە مېھمان قىلىش بۇ يۈرتتا ئۇزاقتىن بۇيان قائىدە بولۇپ كېلىۋاتاتتى . بىر چىشلەم گۆشنى ناتونۇش ئىستقا سۆگەك تاشلىغاندەك تاشلاپ بېرىش ، ئۇ كىشىمۇ ئار - نومۇس ، ئىززەت - غورۇر دېگەننىڭ تەتۈرىچە ئاشۇ بىر چىشلەم لەش ، تەمسىز چالا پىشقان خام ياغنى ئاشۇ كاتتىلار بىلەن بىر داستىخان بولۇپ يەۋالغانغا بېشى ئەرشكە تاقاشقاندەك خوش بولۇپ ، ئىت سۆگەك شومىگەندەك ھوزۇرلىنىپ شومەش بىر يىل ، يېرىم يىلغىچە يەتكۈزەك خوشاللىق ئىش بولۇش بۇ يۈرت خەلقىنىڭ قان يىلىكىگە سىڭىپ كەتكەن ئادەت ئىدى . ئايۇپتەك بىر ئاددىي ، قەدىر - قىممەتسىز ئادەمنىڭ مۇشۇنچىلىك مەنسەپكە ، قەدىر - قىممەتكە ئېرىشىشى ئاسانغا چۈشمىگەنىدى . ئۇ قوشۇقنىڭ سېپىچىلىك ئاشۇ مەنسەپكە ئېرىشىش ئۈچۈن جاندىن ئەزىز نەرسىسىنى قۇربان بەرگەنىدى ... ھۆرمەتكە ئېرىشەلمەي ، كۆزگە ئېلىنماي ئاخىرى شۇ كالتا قوشۇقنىڭ سېپىدىن ئۇزۇن

كۆسەينىڭ سىپىغا ئېسىلىش ئۈچۈن ئاشۇ يولنى، ئاشۇ جاننى بەرسىمۇ بەرگىلى بولماس نەرسىنى قۇربان قىلىشقا كۆنۈش دەل مۇشۇ بۇگۈنكىدەك ھەددىدىن ئاشقان ئېتىقسىزلاشقان ھۆرمەت، خۇشامەتلەرگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئىدى. ئۇ چىداپ، بەرداشلىق بېرىپ، زارىقىپ كۈتكەن ھۆرمەت كۈنلىرى ئاخىرى يېتىپ كەلگەنىدى.

ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى مۇئاۋىن شۇجىلىقتا تەيىنلەش بۇيرۇق نامىسىنى كېكەچلەپ، ھەجىلەپ ئوقۇۋاتقان سائەتلەردە يېزىدىكى ئۇزۇن قۇلاق، پۇرسەتپەرەس خۇشامەتچىلەر تاڭ ئاتقۇچە يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ بۇرۇن ئەمەلدىن چۈشۈپلا ھەپتىدە مېڭىسىگە قان چۈشۈپ ئۆلگەن ياش شۇجىسى ھەمرا شۇجىنىڭ خوتۇن - بالىلىرى ئولتۇرۇۋاتقان كەڭ ئايۋان سارايلىق، پېشايۋانلىق ئۆيگە ئۆزلىرىچە باستۇرۇپ كىرىپ ئۇخلاۋاتقان تۇل خوتۇن، يېتىم بالىلارنى ئويغىتىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ئاتخانىسىدىكى بىر ئېغىز سامانلىقتا كۆچۈرۈپ قويۇشۇپ، بۇ كاتتا ئايۋان سارايىنى تاڭ ئاتقۇچە پاكىز سېيرىپ - سۈپۈرۈپ بولۇشقانىدى. ئۇقتۇرۇش ئوقۇلغان ھامان خۇشاللىق، ھاياجاندىن نېمە قىلارىنى بىلمەي ئەينەككە قاراپ گىرىم قىلىپ، تالاغا قاراپ چاچ تاراپ ئولتۇرغان ئاغىچىخان يېزىدىكى ھەممە سورۇندا كۆتەمچىلىك قىلىپ يۈز تاپقان بۇ بىر توپ ئەر - ئايال، ياندىقچىلارنىڭ ئۆيگە مۇبارەكلەپ كىرىپلا ئالمان - تالمان ئۆيىنى قول - قولچە يىغىشتۇرۇپ، يەنە شۇ كۆتە - كۆتە قىلىپ ئېلىپ ماڭغىنىغا كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ قاراپ قالدى. ئۇ نېمە ئىشلىقىنى بىلىپ بولغۇچە ئۇنى ئايۋان سارايلىق ئۆيگە كۆچۈرۈپ بولۇشقانىدى. ئۇنىڭ ئەسكى ھەمزەك يوتقان، سامان تەكىرلىرى بۇ كاتتا ئايۋان سارايغا سارجا چاپانغا ماتادىن ياماق سالغاندەك پەقەتلا ياراشمىغانىدى. ئاغىچىخان ئەمدى بۇ دەريادەك ئۆينى قاچانمۇ تولدۇرۇپ بولارمەن

دەپ بولغۇچە ئاسماندىن تاۋار ياغقاندەك ئۆي كۆچۈرگەن كۆتەرمىچىلەر زىلچا گىلەم ، تاۋار يوتقان ، شىپىلڭ يەكەنداز ، يۇڭ تىۋىت ئەدىيال ، لۆم - لۆم كارىۋات ، خاپان ساندۇق ، ساپا - ئورۇندۇق ، دەرپەردە ، شامالدۇرغۇچ ، تېلېۋىزور ، ئۈنئالغۇ دېگەنلەرنى قارا چۈمۈلە چىۋىننىڭ ئۆلۈكىنى توشۇغاندەك توشۇپ جاي - جايىغا گۈل - گۈلىگە كەلتۈرۈپ تىزىپ ئاغىچىخاننى چۆچەك - رىۋايەتلەردىكى غايىب خەزىنىگە ئۇچراپ قالغان قەلەندەر خوتۇندەك ھېسسىياتقا كەلتۈرۈپ قويدى . ئۇ ئۆمرىدە كۆرۈپ باقمىغان لۆم - لۆم كارىۋاتتا ئولتۇرۇپ باقتى . بۇرۇن يېنىدىن تۈكۈرۈپ ، مىشقىرىپ «را شۇجىنىڭ جالىپى» دەپ تىللاپ ئۆتۈپ كېتىدىغان خوتۇنلار مانا ئەمدى قول - قولىغا تەگمەي كارىۋاتلارنى جايلاپ ، يوتقان - كۆرپىلەرنى دەستىلەپ ، پەردىلەرنى تارتىۋاتاتتى ، ئەتراپىدا پايپېتەك بولۇشۇپ «ۋاي خانىم ، ئاغىچىخان» دەپ ئۇنىڭغا خۇشامەت قىلىشاتتى . ئاغىچىخان «مەن چۈش كۆرۈۋاتامدىغاندىمەن» دەپ ئۆزىنى نەچچە مەرتەم چىمداپ باقتى . ياق چۈش ئەمەس ، ئوڭكەن ... ئۇ سېرىق يۈزى قورۇلۇپ قوشۇقتەك بولۇپ قالغان يەردىن باش كۆتۈرمەي بالىنى تۇتۇپ ئۇياق - بۇياققا سوزۇلۇپ يۈرگەن ھەممىدەمگە ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ بىرقانچە قېتىم ئۇرۇپ - تىللاپ بىقىنىنى چىمدىۋەتتى .

ھېلىقى كېچىسى ئۇنى سالەك شاڭجاڭ ، جۇمە گۇجاڭ ، نىساخان ۋات - ۋاتلار كامىل ئوغرى بىلەن بىللە تۇتۇپ كەتكەنىدى . كېيىن كامىل ئوغرىنى زاراتقا ئاپىرىپ بېرىپ ھەممىدەمنى يەنە ئۆيگە ئەكېلىپ قويغانىدى ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئايۇپ ئاغىچىخان ئىشقا كەتسىلا ياكى كۆزى غەلەت بولسىلا كەينىدە يۈرگەن مېكىيان بىلەن كارى يوق يات مېكىياننى قوغلاپ باسماغداپ نەپسىنى قاندۇرغان تۇكا خورازدەك ھەممىدەمنى پوكانداپ يوتقىنىغا ئەكىرىۋالىدىغان بولۇۋالدى . بۇ سەت

چۆغۈندەكمۇ بۆك - بۆكقا كۆنگەن مەللەك مىكىياندەك ئايۇپنىڭ ھەممە قىلىقلىرىغا ئۈن - تىنسىز قوچقارغا چۆشكەن ساغلىقتەك ئۇنىڭغا كۆنۈپ قالغانىدى. ئاغىچخان ئۆتكەندە ئۇنى ئوغرى ئالدىغا چىقىرىپ كۆزدىن يىتكەنگە ئىچىدە خۇش بولۇپ يۈرۈۋىدى، ئايۇپ بىلەن راخمان بىر - بىرىدىن ئۆتە سەپرالىشىپ كەندىر يېغىدا پولو يېگەن قىمارۋازلاردەك توختىماي شۇنىڭ ئىزدەك - سورىقىنى قىلىشىپ ياندىقچىلارنىڭ چىچا يېرىنى سامانلىق قىلىۋېتىشتى «... مەن يۇتۇپ كەتسەم ھەقىچان بۇنچىۋالا بولۇشۇپ كېتىشمەستى. ئەر كىشى دېگەن زادى كۆسۆك ئىتنىڭ ئۆزى، يۈزىدە تۈكى بار. ئەمدى قويۇپ ھەر ئىككىلىسىنىڭ بىرىدىن كېيىن بىرىسى كۆسۆك يالىغان ئىتتەك ئۆچرەت بىلەن بۇ يېڭى قانجۇققا كۆك بولۇپ ئولاشتى. يەنە تېخى ھېلىقى قاراقچى ئىتمۇ بار. بۇ كىچىك قانجۇقنى خۇمارداپ غالجىرلىقى تۇتۇپ كەلسە ھەممىنى ئۈگتەي - توگتەي قىلىپ باسماقداپ كېلىدۇ. ئۇغۇ ئوغرى بولسىمۇ خېلى ئوغۇل بالىدەك، ئەر كىشىدەك بىرىمكەن. كۆتۈرەلمەسلىك ساڭگىلىتىۋال دېگەندەك بۇ بىرىمىنى تونۇگۇن ئوغرىنىڭ تېگىدىن تارتىپ چىقساق، بۈگۈن توختىماي ھۆ دېسە، ھۆدەپ يۈرىدۇ. يېزا دوختۇرى تونساخاننى قىچقىرتىپ كۆرسەتسەم بويىدا قاپتۇ، بوغاز بوپتۇ. بۇ ئەمدى نېمە كۆرگۈلۈك، نېمە تارتقۇلۇق. ئۈچ ئايلىق بوپتۇ. ئەمدى بۇ قايسى دەيۈزنىڭ پۈشتىدۇ. كامىل ئوغرىنىڭمۇ، ئايۇپنىڭمۇ ياكى كېيىن كۆسۆككە قاتناشقان را شۇجىنىڭمۇ، زادى قايسىغا تەۋە. بۇ ھارامدىن بولغان... غورىلايدەك بۇ پاسكىنىغا بۇ ئۈچ ئەر بىر - بىرىدىن ئۆتە ئېچىكىشىپ قىزغىنىشىپ، تالىشىپ كېتىشتى. ھەجەپ چىشىمغا تەگدىيا ماۋۇ مەرەزلەر ...»

ئۇ ئۆزىنىڭ ئەمەس باشقا بىر كىمنىڭ ئۆيىگە كېلىپ قونۇپ قېلىۋاتقاندەك يېڭى خەسىنىڭ پۇرىقى بىلەن كۆيە دورىسىنىڭ

پۈرىقى كېلىۋاتقان يوتقاندا يېتىپ خىيال سۈرۈۋاتقاندا ئۇيگە را شۇجى هاراق كېكىرىپ ئېچىپ قالغان چۇخەيدەك سېسىق پۈرىتىپ كىرىپ كەلدى. ئەسلىدە يېزىغا كىم شۇجى بولسا شۇ ئولتۇرىدىغان بۇ كاتتا ئايۋان سارايغا ھەمرا شۇجى ئۆلۈپ، راخمان تۇر شۇجى بولغاندىن كېيىن كۆتەرمىچىلەر راخمان شۇجىنى كۆچۈرۈپ قويۇشماقچى بولۇشقانىدى. راخمان تۇر بۇ كۆڭۈلسىز سارايغا كۆچمەي ئۆزىنىڭ بۇقا پاتىدىكى قەدىمىي شەخسىي جايىدا ئولتۇرۇۋەردى. چۈنكى، بىرىنچىدىن ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان قەدىمىي جاينى ھەمرا شۇجىغا بولغان غەزەپ ھەم ئۆچمەنلىكى تۇپەيلىدىن ئۇ ئولتۇرغان ئۆيدە ئولتۇرۇش تۇگۇل يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكى ئۇ ئولتۇرغان ئىشخانا، ئىشلەتكەن ئۈستەل - ئورۇندۇق، هارۋا، هارۋىدىكى گىلەم، ئۇ شۇجى ۋاقتىدا ئالغان تەقدىرنامە، بايراق مۇكاپاتلارنىمۇ كۆزدىن يوقاتتى. ئۇ «مەن بار يەردە ھەمرا دېگەن ئىسىم تىلغا ئېلىنمىسۇن، قۇلىقىمغا چىرىپلا قالسا كىم بولسۇن يۈز - خاتىر قىلماي تىلىنى كېسىمەن ...» دەپ ۋارقىرىدى. ئۇ ھەمرا ئىشلەتكەن ھەممە نەرسىنى دەرياغا تاشلاتقۇزۇپ، ئۇ ياسىغان باغلارنى، ياسىغان يول، كۆۋرۈكلەرنى بۇزۇپ قايتا ياسىدى. ئۇ تېرىتقان كېۋەز، بۇغداي، قوناقلارنى بۇزدۇرۇپ قايتا ئۇسا قىلدۇرۇپ، كېۋەز تېرىغان يەرگە قوناق، قوناق تېرىغان يەرگە بۇغداي تېرىتتى. ئۇ ياساتقان ئورمان بەلۋاغلىرىنى كەستۇرۈپ ئوتۇن قىلىپ ياندۇرقى يىلى قايتا كۆچەت تىكتۇردى. راخمان شۇجىنىڭ ھەمرا شۇجىغا بولغان ئۆچمەنلىكى چېكىدىن ئاشقانىدى.

ئاغىچىخانىنىڭ ھەممىنى هازىرلا قوغلاپ كۆزدىن يوقاتقۇسى بولسىمۇ، لېكىن را شۇجىنىڭ خۇشى بار ئادىمىنى كۆتۈرۈپ ئەرشكە چىقىرىۋېتىدىغان، يامان كۆرگەن ئادىمىنى خانىۋەيران قىلىپ تاشلىۋېتىدىغان مىجەزىدىن قورقۇپ چىشىنى

چىشلەپ تۇراتتى. ئەمما يەنە ئۇ نېمە ئۈچۈن هازىرغىچە شۇجىنىڭ خوتۇن - باللىرىنى بۇ ئۆيدىن قوغلاپ چىقارمىغانلىقىغا ھەيران بولاتتى. ئۇلار نېمىشقا هازىرغىچە بۇ ئۆيدە ئولتۇرغاندۇ. راخمان شۇجى بۇ ئۆيدە، ئۆزى ئولتۇرمىغان هالەتتىمۇ خوتۇن - باللىرىنى چوقۇم كۆچۈرۈۋېتىشى كېرەك ئىدىغۇ... راخمان تۇر تاكى ئايۇپنى مۇئاۋىنلىققا ئۆستۈرمىگۈچە ھەمرا شۇجىنىڭ باللىرىنى بۇ ئۆيدىن قوغلىمىدى. يانداقچىلار ئالللىقاچان كۆچۈرۈۋېتەكچى بولغان بولسىمۇ ئۇ توسۇپ قويدى.

ئاغىچخان يېڭى ئۆي، يېڭى كارىۋات، يېڭى يوتقاندا تۇنجى بولۇپ كىم بىلەن ياتارمەن ئايۇپ چىرەمۇ، راخمانمۇ دەپ ياتقاندا راخمان كىردى...

راخمان تۈن يېرىم بولغاندا ئاستا ئورنىدىن تۇردى - دە، پۇشۇلداپ هويلىغا چىقىپ كەتتى، ئاغىچخاننىڭ كۆڭلى نېمىدىندۇر تۇيغاندەك بولۇپ، ئويغىنىپ كەتتى. هويلىنىڭ بۇلۇڭىدىكى ئاشخانىغا يانداش كىچىك ئۆيدىن ھەمدەمنىڭ ئىڭرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى. غەزەپتىن چىشلىرى كىرىشكەن هالدا يېرىم يالىڭاچ دېگۈدەك هويلىغا چىقىپ، ھەمدەم ياتقان ئۆي تەرەپكە قاراپ قاتتىق تۈكۈردى. يېزىنىڭ بېغىدىن مەشرەپچىلەرنىڭ سۈرەن - چوقانلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئاغىچخان هويلىدا ئاندىن تۇغما هالەتتە هويلا ئوتتۇرىسىدىكى ئۈزۈم تالىنىڭ چۆرىسىدىكى سېمونت قىرغا چىقىپ بويىنى سۇغا سالدى... ئۇ پۇتلىرى لاي هالەتتە يېڭى يوتقانغا كىردى - دە، پۇتىدىكى لاينى يوتقاننىڭ ھەممە يېرىگە سۇۋاپ چىرقىراپ يىغلاشقا، يوتقان - كۆرپىلەرنى ھەر تەرەپكە چۆرۈشكە باشلىدى.

— يېڭى يوتقان - كۆرپە بېقىنىڭغا ئۇسۇۋاتامدۇ؟ ماۋۇ ئۆيدە غىت قىسىپ جان بۇۋىكام دەپ ئولتارساڭ ئولتۇر، بولمىسا

بۇ كۆڭگە ئىگە قىلغان مەن راخمان سېنى بىردەمدە يەنە كالا ئېغىلىغىمۇ ئىچىرىپ قويالايمەن جۇما .
ئاغىچخان راخماننىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپلا چۆچۈپ ئارقىسىغا قاراپ ، خۇددى ئۆزىگە ئوخشاشلا يالىڭاچ تۇرغان راخماننى كۆردى ـ دە ، ئاق سانى كۆرگەن ئاق قۇشقاچتەك تۈگۈلۈپ ئىزىدا ئولتۇرۇپ قالدى ...
راخمان شۇنداق دەپ قويۇپ ئارقىسىغا يېنىپ ھەمدەم ياتقان ئۆيگە كىرىپ ئىشىكنى ياپتى . ئاغىچخان ئېڭىكىنى تىزىغا قويۇپ قۇشقاچ ماراپ ياتقان موللا مۈشۈكتەك كۆزىنى پارقىرىتىپ قاراپ ئولتۇرۇپ قالدى . ئىشىك ئېچىلىپ راخمان بېشىنى چىقىرىپ :
ــ باش ئەزان بىلەن تەرەتكە سۇ ئىسسىتىپ مىنى ـ ـ ى ئويغىتىڭ ! ــ دەپ ئىشىكنى جالاقىدە ياپتى .
ئاغىچخان شۇ ئولتۇرغانچە تاڭ ئاتقۇچە ئولتۇردى . ئەزان چىققان ھامان ئۆزىنى ئوڭشاپ ، كىيىملىرىنى كىيىپ يازلىق ئاشخانىغا ئوت قالاپ سۇ ئىسسىتىپ ، ھەمدەم بىلەن راخمان ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىنى قاقتى . مۈشۈ كەمگىچە مەشرەپ تۈگىمىگەن بولۇپ ، ئايۇپنىڭ ئالىلقاچان مەست بولۇپ ئاشۇ مەشرەپ سورۇنىدا توپا كىگىزدە ئۇخلاپ ياتقانلىقى ئاغىچخانغا بەش قولدەك ئايان ئىدى .
ئېرى ئۇسۇپ بىر كېچىدىلا كاتتا ئايۋان ـ سارايغا ئىگە بولۇپ ھوشىنى يوقاتقان ئاغىچخانغا بۇ ئىش بەكمۇ ھار كەلگەنىدى . راخمان تۆر ئۆيدىن چىقىپ كېتىشكىلا ئۇ ھەمدەمنى كىيىمنى كىيىشكىمۇ يول قويماي قولىغا چىققان نەرسىلەر بىلەن ئۇرۇپ ، تىللاپ ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى . شۇنچە تاياق ـ تېپىكمۇ ھەمدەمگە كار قىلمىغاندەك ئۇن ـ تىن چىقارمىدى . ئىشىك ئالدىدىن بامدات نامىزىغا ئالدىراپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىرقانچە قېرى سال ئادەملەر يېرىم يالىڭاچ

ھەمدەمنى كۆرۈپ باشقا تەرەپكە قاراپ تۇۋا قىلىپ ئىتتىك ئۆتۈپ كەتتى. ھەمدەم نومۇستىن ئىزىغا ئولتۇرۇۋالدى. كىيىم-كېچەك بوغچىلىرىنى كۆتۈرۈپ چىققان ئاغىچىخان:

— ئالە رەسۋا قانجۇق، دادىسى ئۈچ هارام سۆكۆڭنى نەگە بېرىپ كۆچۆكلىسەڭ كۆچۆكلە. بۇ ئۆيي سەندەك قانجۇق كۆچۆكلەيدىغان سامانلىق ئەمەس. ئىككىنچى كۆزۈمگە چېلىققۇچە بولما، بولمىسا كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسىتىمەن...

ھەمدەم ئۆمىلەپ بېرىپ بوغچىسىنى ئالدى-دە، دەرھال كىيىملىرىنى كىيدى ھەمدە ئوما ئورۇۋاتقان ئومىچىلارغا يولۇقۇپ قالماسلىق ئۈچۈن بۇغدايلىقتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ كېۋەزلىكنىڭ ئېرىقى بىلەن ئۆجمىلىك ئۆستەڭ تەرەپكە ماڭدى... ئۇ نەگە بېرىپ، نەدە تۇرۇشنى بىلمەيتتى. كامىلنىڭكىگە بارسا ئۇنىڭ خوتۇن-باللىرى ئۇنىڭ پۇت-قولىنى چېقىپ كوچىغا تاشلىۋېتىشى مۇمكىن. كامىلنى زاراتقا ئاپىرىپ بېرىشتى. ئۇ ھەقىچان سولاقتا، ئەمدى ئۇنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئادەم يوق. ئاتامنىڭ نەدىلىكىنى بىلمەيمەن. ئۇ هازىر ئاچىلىرىمنىڭ يېنىدىمۇ ئەمەس. ئاكام داۋۇتەمنىڭ يېنىغىمۇ بارماپتۇ. ئىشقىلىپ بىر يەرگە كەتكەن ئوخشايدۇ. ئاچىلىرىمنىڭ ئالدىغا ئۆلسەممۇ بارمايمەن. ئۇلاردىن ماڭا ھەرگىزمۇ ۋاپا كەلمەيدۇ. داۋۇت ئاكام سالەك شاڭجاڭنىڭ ئۆيىدە، قايسى يۈزۈم بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىگە بارىمەن. قورساقىمدىكى بالا بىلەن ئاكامنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن. قولىقىم ئاڭلىمىغان، كۆزۈم كۆرمىگەن يىراق بىر يەرگە كېتەي، جاھاننىڭ ئېتىكى كەڭرى. مەندەك بارارغا يېرى، تۇرارغا ئۆيى يوق ئىگە-چاقىسىز بىچارىنى پاناھىغا ئالىدىغان ئادەم چىقىپ قالار. بۇ قورساقىمدىكىنى كۆتۈرۈپ نەلەرگىمۇ بارالايمەن. باراي دېسەم بارالمىسام، تۇراي دېسەم تۇرغۇدەك يېرىم بولمىسا، بىرەر كۆيۈمچان قېرىنداشىم تېخى بولمىسا،

بولدى، بۇ دۇنيانىڭ ھەممە دىشۋارچىلىقىدىن ئۆلۈپلا تۈگىشەي... سۇغا... ئۆزۈمنى... ئۆستەڭگە... ياق... ئۆستەڭگە تاشلىسام ئۆلەلمەيمەن، ئۆلەلمەي يەنە رەسۋاچىلىقتا قالىمەن. بولدى، دەرياغا تاشلاي... دەريانىڭ چوڭقۇر قايىنىمىغا تىك ياردىن ئۆزۈمنى تاشلاي... ئەمدى دەريا تەرەپكە ماڭاي، ئاھ خۇدا، يۈرىكىم دۈپۈلدەپ قورقۇۋاتىمەن... گۇناھىم ئېغىر. لېكىن مەن بارلىق گۇناھلارنى ئۆزۈم خالاپ ئەمەس، چارىسىزلىقتىن، بىچۇۋۇللۇقتىن قىلدىم. ئۇ دۇنياغا بارغاندا خۇدانىڭ قانداق جازاسى بولسا تارتارمەن. جازا ھەرقانچە بولسىمۇ بۇ دۇنيادىكىدەك بولا... مەن دۇنياغا تۆرىلىپ نىمە كۆردۈم... مەن ئۇ دۇنياغا بېرىپ كۆيۈمچان ئانامنىڭ يېنىغا بېرىۋالساملا بولدى، ئانامنى ئەجەبمۇ سېغىندىم. مەن بۇ دۇنيادا ئانامدىن، كېيىن كامىل ئاشۇ كامىلنىڭ كۆيۈنۈشىگە ئېرىشتىم. لېكىن، كامىل تۈرمىگە كىرىپ كەتتى. ئەمدى ماڭا ياشاشنىڭ ھاجىتى قالمىدى... مەن ھايات ياشىغانچە شۇنچە كۆپ گۇناھقا پاتىدىكەنمەن. گۇناھىم ئاز چاغدا بالدۇر ئۆلۈپ تۈگەي. بۇ دۇنيادا مەن قايسى راھەتلىرىمگە، قايسى بىر كۆرۈپ كەتكەن كاتتا دۆلەتلىرىمگە تارتىشىپ ياشايمەن. بۇ دۇنيادا ھوقۇقى بارلار، پۇلى بارلار ياشىسۇن. مەندەك ئىتتىن – مۇشۈككىچە ھەممىسى ئاني تاپىدىغان، ھەممىسى خارلايدىغان ئادەمگە ياشاشنى كىم قويۇپتۇ. ئۆلسەم ھەممىدىن قۇتۇلىمەن... راھەتكە چىقارمەن. ئۇ يەردە پەقەت خۇدانىڭ جازاسىدىن باشقا بىر كىمنى، بىر كىم بوزەك قىلىدىغان ئىش يوقتۇ، ئاچ قالىدىغان، يالىڭاچ قالىدىغان، ئۆي – ماكانسىز تالادا قالىدىغان ئىش يوقتۇ. خۇدا ئۆزى ياراتقان ھەربىر ئادەمدىن قۇرت – قوڭغۇزغىچە تۇرىدىغان يېرى، كىرىدىغان تۆشۈكىگىچە ئورنىنى، رىزقىنى تەڭ قوشۇپ ياراتقاندۇ. ئۆستەڭ جىنىمنى ئالالمايدۇ. دەرياغا سەكرىسەم پەقەت نەچچىنى تىنمىساملا جېنىم چىقار. ئاۋۋال

مېنى ، ئاندىن قارنىمدىكى بالامنى بېلىقلار يەپ تۈگەرمەن . دەريا
مېنى بۇ دۇنيانىڭ خارۇ زارلىقىدىن ، بوزەك قىلىنىشلىرىدىن ،
ماكانسىزلىقتىن ، شەمماز ـ سەرسانلىقتىن ، باش ـ
پاناهسىزلىقتىن ، خەقنىڭ باشقۇرۇشلىرىدىن ، ياتلارنىڭ قول
قىلىنىشلىرىدىن قۇتقۇزىدىغان ، ئازاد قىلىدىغان دەريا ، سەن
بولمىغان بولساڭ مەن قانداق ئۆلۈۋالار ئىدىم . خەقنىڭ
قۇللۇقىدىن ماڭا ئۆلۈپ قۇتۇلۇشۇمغا يار ـ يۆلەك بولىدىغان
دەريا ، مەن سېنىڭ قۇچىقىڭغا ئۆزۈمنى ئاتاملا قۇتۇلىمەن .
مېنىڭ ئۆلۈۋېلىشىمغا ، ئۆلۈپ قۇتۇلۇشۇمغا پەرۋاردارچىلىق
قىلغىن . بۇ دۇنيانىڭ بارلىق خورلاش ، ئازاب ، زۇلۇم ـ
زەخمەتلىرىدىن ، خارلاشلىرىدىن سەن قۇتقازغىن . جاھاندا
ئىنسان ئانىسىدىن تۇغۇلۇپ ئۆزىگە ، ئۆزىنىڭ قارنىغا ، پۇت ـ
قولىغا ، ئېغىزىغا ، كۆز ـ قۇلاقلىرىغا ، تىرناق ، تۈكلىرىگە ئىگە
بولالماسلىقتىنمۇ ، ئۆزىنى باقالماسلىقتىنمۇ يامان كۈن بارمۇ ؟
ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمىغان ، بىر جېنىنى جان ئېتەلمىگەن
ئادەم ، ياشايمەن دېگۈچە ماڭا ئوخشاش دەرياغا ئۆزىنى تاشلىۋالسا
بولىدىغان ئوخشايدۇ . مېنى كىم يەرلىكىمدە قويار . ئۆلۈكۈم
تالادا قالارمۇ ، قاغا ـ قۇزغۇن ، ئىت ، تۈلكىلەر يەرمۇ ياكى
كۆمۈپ قويىدىغان ئادەم چىقارمۇ دەيدىغان ، ئۆلگەندىن كېيىن
ئۆلۈكىنىڭ غېمىنى قىلىدىغان ئىش يوق . ئۆزىنى ـ ئۆزى
ئۆزىتىپ دەرياغا سەكرىسىلا جاننى ئالىدىغانمۇ ، قوينىغا
ئالىدىغانمۇ ، كۆتۈۋالىدىغانمۇ ، ئۆزىتىدىغانمۇ ئاشۇ دەرياكەن .
نېمىشقا بالدۇرراق يادىمغا كەلمىگەندۇ . بالدۇر ئەقلىمگە كەلگەن
بولسام شۇنچىۋالا خارۇ زارلىقنىڭ دەردىنى تارتماسكەنمەن .
تىل ـ ئاھانەتكە شۈكرى قىلىپ ياشىماسكەنمەن . شۇنچە
گۇناھلارغا شېرىك بولماسكەنمەن . ئۇزاق ياشىغانچە بۇ دۇنيانىڭ
زۇلۇمى يەتمىگەندەك ئۇ دۇنيانىڭمۇ كۆپىيەرمىش . ئۆزۈمنى بۇ
دىشۋارچىلىقتىن قۇتقۇزۇشنىڭ يولى مانا ئاخىرى تېپىلدى . يول

تاپالمىغانلارغا ئويلىسا يول تېپىلىدىكەن . تۇغۇلغاندىكىن ھامان ئۆلىدىغان گەپكەن . بۇ دۇنيانىڭ ئىشى ، تۇغۇلۇش ، تىرىكلەر بىر - بىرىنى بوزەك قىلىش ، ئۆلگەنلەرنى تىرىكلەر كۆمۈشكەن . بوزەك بولماي ، خەقنىڭ باشقۇرۇشىغا ، ياتنىڭ قولىغا قارىماي ياشىيالىسا ياشايدىغان دۇنياكەن . ئامال قىلىپ بېقىش ، چارىسىنى قىلىپ بېقىش پەقەت ئامالى بولمىسا خەقنىڭ خورلۇقىغا قالغاندىن ئۆلگەن دېگەن كارامەت كاتتا ئىشكەن ... ئىست نېمىشقا بالدۇرراق ئۆلۈۋالمىغان بولغىيتتىم ... ھەجەپمۇ جېنىمنى قىيناپ يۈرۈپتىمەن ... ئۆلۈۋالغان بولسام بۇ ئازابلاردىن بالدۇرراق قۇتۇلىدىكەنمەن ئەمەسمۇ ... قورسىقىمدىكى بالامنىڭ تۇغۇلمايلا ئۆلگىنى ياخشى ... تۇغۇلسا ئۇنىڭغا كىم ئىگە بولىدۇ ؟ ئۇ تۇغۇلسا مەندىنمۇ بەتتەر خارلىق ئىچىدە ئازابلىنىدۇ . خۇددى مەن مېنى تاپقان ئاتام ، مېنى تۇغقان ئانامدىن قىيامەتكىچە خاپا بولغان ، رەنجىگىنىمدەك «مېنى نېمىشقا تۇغقان» دەپ مىڭلاپ قېتىم قانغىر قاقشايسەن . چۈنكى سەن ياتنىڭ تاپىنى ئاستىغا خارلانغىلى تۇغۇلىسەن . ياتلارمۇ سەندەك خارۇ زار ياشىغان بولىسىدى ، ئۇ چاغدا ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا مۇشۇنداق ياشايدىكەن . ياشاش دېگەن مۇشۇنداق ئوخشايدۇ دەيتتىڭ . ئەمدى ئاتا - ئانىسى ئىگە بولالىغان باللار ئەتىۋار ياشايدۇ . ئۇلار يېگەننى سەن يېيەلمەيسەن ، ئۇلار كىيگەننى سەن كىيەلمەيسەن ، ئۇلار كۆرگەننى سەن كۆرەلمەيسەن . ئۇلار تۇتقاننى سەن تۇتالمايسەن . ئۇلار ماڭغان يولدا سەن ماڭالمايسەن . ئۇلار بارالىغان يەرگە ، سەن بارالمايسەن . ئۇلار ئولتۇرغان يەردە سەن ئولتۇرالمايسەن . جاھان بارغانچە قاتتىقچىلىق ، تارچىلىق ، ئىنساپسىزلىق ، رەھىمسىزلىك ، باغرى تاشلىق ئىچىدە قالدى . سەن تۇغۇلساڭ مەندىن ئۆتە خارلىنىسەن . بۇ سەن تۇغۇلىدىغان دۇنيا ئەمەس . سەن ياشايدىغان دۇنيا ئەمەس ، ياشىيالىساڭ تۇغۇل ، خارلانغىچە

تۇغۇلمايلا ئۆل. كۆزۈڭ كۆرمىسۇن، قۇلىقىڭ ئاڭلىمىسۇن. مۇشۇنداق بىر جاھاننىڭ خۇدا تەرىپىدىن ئاپىرىدە قىلىنغانلىقىنى بىلمەيلا ئۆل. ئاڭلىسام، خۇدانىڭ ئۆتمەيدىغان گۇناھلىرى ئىچىدە ئەڭ ئۆتمەيدىغىنى ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشمىش. خۇدانىڭ قاتتىق جازاسىغا ئۇچرىساممۇ مەيلى، ئادەملەرنىڭ خورلۇقلىرىدىن قۇتۇلسام بولدى، خۇدا ئۆزى ياراتقان بەندىسىگە يەنىلا رەھىم قىلىدۇ.

جىگدە بوراق كەلكۈندەك كىل رەڭ لىپىپ ئۇلۇغ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيى سەھەردىكى شەپەق نۇرىدا تېخىمۇ قىزىرىپ لايىقىپ ئاقماقتا ئىدى. يىلانلىق يار بېشىغا كېلىپ ھەممىدەم ياردىن پەسكە سەكرىدى. ئۇ دەريا تەرەپكە يول ئالغاندىن باشلاپ كەينىدىن ئارىلىق قالدۇرۇپ ئەگىشىپ كەلگەن كامىلمۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دەرياغا ئۆزىنى ئاتتى.

26

كومىشىرنىڭ ئىششىق - كۆكلىرى يېنىپ، ئالتە جىسەكچىسىنىڭ پۈۋلەپ ئۇچۇرۇشلىرى، يەلپۈپ سوۋۇتۇشلىرى ئىچىدە ئايۇپ توختىماي ھاراق كېكىرىپ ئۆيگە كىردى. ئۇ ئۆزىگە ئەگىشىپ كەلگەن غالچىلىرىنى قول شىلتىپ ئىشىك ئالدىدىلا توزۇتۇۋەتتى. كەڭرى ھويلىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كىچىك باغدىكى ئىككى تۈپ ئەنجۈر، ئۈچ تۈپ ئانار ۋە بىر تۈپ ئۈجمە ھويلىغا پاتماي باراقسانلاپ ئەنجۈرنىڭ كۆپۈلدەپ پۇراپ تۇرغان يوپۇرماق نوتىلىرى ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي قالغاندى. ئۇششاق توقاچلاردەك شاخقا چاپلىشىپ تۇرغان ئەنجۈر مېۋىلىرىنىڭ ئاز بىر قىسمى ئالسىرىق سارغىيىپ ئېسىلىپ تۇراتتى. تامدىن ئىككى غۇلاچ يۇقىرى ياسالغان تال - باراڭدىكى ئۈزۈملەرنىڭ شاخلىرى باراڭنىڭ چۆرىسىدىكى بادرىدىن ئېشىپ پەسكە

ساڭگىلاپ كەتكەنىدى . ساپاق ـ ساپاق قىزىل چىلگە ئۈزۈم بىلەن
سېرىق مۇناقى ئۈزۈمنىڭ غوللىرى تېخى چېچەك يۇقۇندىلىرىدىن
خوشلاشمىغانىدى ، ئايۇپ تېخى نەچچە كۈننىڭ ئالدىدىلا پۈت پاتسا
قوڭ پاتمايدىغان ، ئىشىكتىن چىقسىلا يولغا چىقىپ قالىدىغان ،
ھويلىسى يوق قەپەستەك تار ، گەمىدەك زەي ، ئۆيگىمۇ ،
سامانلىقىمۇ ، ئېغىلىمۇ ئوخشاشمايدىغان ، تورۇسلىرىدىكى
جەگە ـ ۋاسلىرى ئىستىن قارايغان ، چۇۋۇق بورىلىرىدا
ئۆمۈچۈكلەر تور تارتىپ ئاراشلىرىدىن يۇلتۇز سانايدىغان ئۆيدە
ئىدى . ئۆزى بولسا تۇگمەننىڭ خامپىسى ئاستىدا ئۇنىغا مىلىنىپ
يۈرىدىغان تۇلۇم چاشقاندەك پوستەكچى ئىدى . مانا ئامەت
دېگەن ... خۇدا بەرگەن ئامەتتە بۇ ... خۇدايىم ئامەتنى بېرىۋىدى ،
بىرقانچە كۈندىلا يۇرتقا بەگ بولدى . ھوقۇق قولىغا كېلىۋىدى ،
ھەممە نەرسە ئۆزگەردى . ئۆزىمۇ ئۆزگەردى . كۆڭۈل ئۆسسە بوي
ـ بەستىمۇ ئۆسىدىغان گەپكەن . ھوقۇق پەيدا بولۇپ روھى
ئۆسۈۋىدى ، ئېگىلىپ ، مۈكچىيىپ تۇرغان بوي ـ بەستىمۇ
ئۆسۈپ كېرىلىپ ، ئۇستىخانلىرىمۇ رۇسلىنىپ رەڭگىروييىغا قان
يۈگۈرۈپ باشقىچە تۈزۈلۈپ قالدى . ئادەم قولاقتىن دەپ ئادەمنىڭ
روھى ئۆسسە ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولسا ، ياش قىرىقتىن
ئاشقاندىمۇ ، ئۆزىمۇ باشقىچە بولۇپ قالىدىكەن ... غېرىچ بوي
تارتقاندەك بولدۇم . ئادەمنى يوغىناتقان ھوقۇق بىلەن ئوزۇقكەن
ئەمەسما ؟ ھوقۇقنى بالدۇرراق تۇتقان بولسامزە ، بالدۇرلا
يوغىناركەنمەن . ھېلىمۇ خۇداغا شۈكرى . زىرائەت ، دەل ـ
دەرەخلەر نېمىشقا قىغدىن يوغىنايدىكىن دېسەم بۇنى ئاللاھ
شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغانىكەن ئەمەسما . ھوقۇقنى شۇنداق
قىغدىن ، شۇۋا ـ مەرەز ئىچىدىن ئالدىم . پاكىز تۇپراق ، پاكىز
سۇدا ئادەم ئاينىماي ئاشۇنداق مەرەزچىلىكلەر ئادەمگە قىغدەك
پايدا قىلىپ ئايىندىغان گەپكەن . خوتۇنۇم ماڭا قىغ بوپتۇ . مېنى
ئۆستۈرىدىغان قىغ بوپتۇ . ئۇ ماڭا قىغ بولۇپ مېنى كۆكلەتمىگەن

بولسا پاكىز ياشىدىم، ھالال ياشىدىم دەپزە، بىر ئۆمۈر خەقنىڭ تاپان پېتىكى، قوتان قېرىسى، ئېچىق بېشىدا ئاينىمىغان دەرەخ بولۇپ بىر ئۆمۈر جاپادا ئۆلۈپ تۈگەركەنمەن. خەق خوتۇنىنى كېچىسىنىڭ راھىتى، كۈندۈزىنىڭ بەرىكىتى، بالىنىڭ ئانىسى قىلىپ پايدىلانسا، مەن خوتۇنۇمدىن خەقتىنمۇ كۆپرەك پايدىلىنىپتىمەن. ئەمما بۇ خىيالىم ئاغزىمدىن چىقىپ كەتمىسۇن. ئىنسى - جىنغا تىنىپ سالماي. ۋىجدان دېگەن ھەجەپ بىرنىمىكەن. قول بىلەن تۇتقىلى، تېتىپ باققىلى بولمايدىغان، ئېغىز - بۇرۇن ياكى كۆز - قۇلاقتەك بىر يەردە ئورنى يوقكەن. ئەمما، ئادەمنىڭ ئىچىدىن چىقمايدىغان، پات - پات ئادەمنى تاتىلاپ ئىچىنى ئېچىشتۇرىدىغان بىرنىمىكەن. شۇنىڭغا چىداپ، كۆزنى يۇمۇپ نەپ ئالىدىغان، پايدا كۆرىدىغان ئىش بولسا قىلىۋېرىسە بولغۇدەك. جىگەر، بۆرەك، ئۆپكە، يۈرەك دېگەنگە ئوخشاش ئادەمنىڭ ئەزاسى بولسىغۇ بىرسى بولمىسا ياشىغىلى بولمايدۇ. لېكىن، ۋىجدان بولمىسا ياشىغىلى بولىدىكەنغۇ، ئۆلمەيدىكەن. تېخى ۋىجدانى بار دېگەنلەر ئازاب چەككەن يەردە راھەت كۆرۈپ بىر ئوبدان ياشىغىلى بولىدىكەن. ھېچبىر يەردە ۋىجدانى يوق ئادەم ۋىجدانى بولمىغانلىقتىن ئۆلۈپتۇ دېگەننى ئاڭلىمىدىم. دەل ئەتۇرسىچە تېخى ۋىجدانى بارلار زىيان تارتىۋاتقان. ھە مۇشۇنداق گەپكەن. بۇ ... بۇ ... ۋىجدان دېگەن بۇ بىرمە توقسۇننىڭ شامىلىغا ئوخشاش ئادەمنىڭ ئىچ - باغرىدا توختىماي چىقىپ تۇرىدىغان، چىققان يېرى بىلەن كىرىپ كەتكەن يېرىنى تاپقىلى بولمايدىغان، قول بىلەن تۇتقىلى، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان بىرنىمىكەن. بۇ دۇنياغا راھەتكە ئېرىشمەن، خەقتىن بەلەنرەك ياشايمەن دەپ كەلگەنىدىكىن پايدا - مەنپەئەتكە ئەگىشىپ ياشىسا بولىدىكەن. كۆڭلۈم نېمىنى تارتسا شۇنى يېسەم، كىيسەم، ئوينىسام، كۆڭلۈم نېمىدە خۇش بولسا شۇنى قىلسام، خاپىلىق بولىدىغان يەردىن قاچسام،

ئۆزاقراق ياشىسام ، مۇشۇ خوتۇننى ئاھاي ئاغىچخان ھامان قىغ ـ نىجاسەت بولدى . بولسا بولمامدۇ ، ھامان بولا يېرى بولدى . كەينىمدىن دوست ـ دۈشمەنلىرىم نېمە دەپ غاجىلىسا ، غەيۋەت قىلسا قىلمامدۇ . ئىت قاۋاۋېرىدۇ ، كارۋان كېتىۋېرىدۇ . ئىتنىڭ قاغىشىغا پىت ئۆلۈپتىمۇ . مېنى ئاقچى دەللال ، كۆكچى مازەك . خوتۇننى باشلىققا سولاپ ، شوۋىدا كۆكلىدى دېگەن گۈيلارنىڭ قايسىسىنىڭ خوتۇنى ساقكەن ... سەن تازدىن خوتۇنۇمنى قانداق قىلىپ ياندۇرۇۋالارمەن دەپ ماۋۇ غەمدە تۇرسام ، ئەمدى قوپۇپ ماۋۇ ، ماۋۇ ھەمدەمنى نېمە دەي ئەمدى . نېمەم بولسا شۇ بىرمەمنى ، ئىشقىلىپ ئامراق ئاشنامنى ، بەلەن ئاشنامنى ھېسابتا كىچىك خوتۇنۇمنى ئىگىلىۋالسا ، خوتۇنۇمنى سەن تاز موكلىغاندىكىن ئاشنامغا بولسىمۇ ئىناپ قىلمىدىڭ تاز . بىر ئامال قىلىپ خوتۇنۇمنىمۇ ، ئاشنامنىمۇ سەندىن ئارىمسام ، دۇكان ئارىمسام بولمىدى . سەن باشلىق بولساڭ ، مەنمۇ باشلىق . كۆرۈنۈشتە سەن ماڭا ياخشىلىق قىلغان بىلەن ئەمەلىيەتتە سەن بۇ ياخشىلىقنى بىكارغا قىلمىدىڭ . ئىچىمگە ئۇرۇپ ، ئىچىمنى غەلۋىردەك ھۆتمە ـ تۆشۈك قىلىپ تورۇپ قىلغان ياخشىلىقىڭنىڭ ھەق نېسىۋىسىنى ئېلىپ تورۇپ قىلدىڭ . بۇنى ياخشىلىق قىلىش دېگىلى بولامدۇ . بۇ ياخشىلىق قىلىش ئەمەس . سودا قىلىش . مالغا مال تېگىشىش ... ئەمدى ھەرگىز ھەمدەمنىڭ قارىسىنى كۆرسەتمەسمەن . ئەمما سەن تازدىن قانداق قۇتۇلارمەن . قورقۇمەن . چىشىڭغا تېگىشتىن ، ياق دېيىشتىن قورقۇمەن . بۇ تۆمۈر خوراز تازدىن ، كونا سۇرلۇك مازاردىن قورققاندەك قورقۇمەن ... ئۇ ماڭا ھوقۇق بەردى . نوچى ياشايدىغان ، ئېگىلىپ ئەمەس ، ھەممىنى ئېگىلدۇرۇپ ياشايدىغان ھوقۇق بەردى . ئۇ مېنى شۇۋا داڭقىنى قىلىۋەتكەن بولسىمۇ ، خورلىغان بولسىمۇ خارلىقتىن ، ھوقۇقسىزلىقتىن قۇتقازدى . شۇڭا مەن ئۇنىڭدىن قورقۇدىكەنمەن ، ئۇنى توسالمايدىكەنمەن .

ئەمما بىر ئۇختاسىنى كەلتۈرۈپ ھەممەدنى ئۇنىڭدىن قورۇمسام ... ھوقۇق بەردىم دەپ دىلىمغا سىغقان، ئالەمگە تېگىشمەيدىغان جۇۋاننى مەندىن تارتىۋالسا چىدىمايمەن.

— ھەممەدەم ... ھوي ھەممەدەم قېنىسەن؟

— بوپ بەردىمۇ دەيمە، بوسۇغا ئاتلا ـ ئاتلىمايلا ھەممەدەم، ھەممەدەم دەپ تۇۋلاپ كېلىدىغان بولدۇڭلىيا ئەمدى، گەپ قىلمىسام ھەددىڭلاردىن ئېشىپ.

ئايۋان ئىچىدىن ئاق ئەنگىلىشىم كۆڭلىكىنى كىيىپ ھازىرلا تويغا بارىدىغاندەك ياسىنىپ ئاغىچىخان چىقىپ كەلدى. ئۇنىڭ ئاقىرىپ، سوزۇلۇپ تولغان ئۆپكىدەك يۈزلىرى قىزىرىپ، چىرايلىق كۆزلىرى خۇمارلىشىپ كەتكەنىدى. ھەر قېتىم تاقىلداپ ماڭسا كۆكسى لىغىلداپ بۇخا كاۋىسىدەك ئىششىپ چىققان ئىككى ساغرىسى تەڭ لوپۇلدايتتى. «يا پانا، ما خوتۇن بارغانچە قوچاق يەتمەيدىغان پو توغراقتەك يوغىناپ، ئەمچەكلىرى سۈت كالىسىنىڭكىدەك ساڭگىلاپ كېتىپتا. ھويلىنىڭ تېمىدىن سەكرىسەممۇ بىر ھارۋا سامانىنىڭ تۆپىسىگە سەكرىگەن مۇشۇكتەك ئۇنىڭ ئەمچەكلىرى ئارىسىدا يۇتۇپ كېتەمدىمەن نېمە.»

— ئۇسساپ كەتتىم خوتۇن، ھەممەدەم سوغۇق چېيىمنى ئەپچىقسۇن.

— ئەمدى سوغۇق چاينى ماۋۇ پاتمىكى ئاچام ئەچىقىدىغان بولدى. ماۋۇ غوجامنىڭ سوغۇق چېيىنى ئېچىقىڭە پاتمىكى ئاچا، بالىنى مەن تۇتۇپ تۇراي.

يېشى ئەللىكتىن ئاشقان دۇمچەك، قارىقوماچ ئايال بالىنى ئاغىچىخانغا بېرىپ ئاشخانا ئۆيگە كىرىپ كەتتى.

— ھەممەدەم قېنى؟

— ھە، ئۇ سەت، مۆرىمەس، ئاژناپ ئازگالچاڭلارنىزە ھەجەپ سېغىنىدىغان بولۇپ كەتتىڭلا جۇما ئەمدى. مۇشۇ

ئەلپازىڭلاردا ئۇنى مېنىڭ ئورنۇمغا دەسسىتىدىغان ئوخشىمامسىلە . مۆرىمەي جىم تۇرۇپ بۇقىنى چىمداپ ئولتۇرىدىغان ئۇ جالاپ ھارامدىن بالا تېپىپ قورسىقىنى تومپايتىپ كەلسىزە ئۆيدە ساقلامدىم . تۆت ئايلىق بوپتۇ ، قورسىقىدا باركەن . گەپ قىلماس بولا ، شۇنداقمۇ گەپ قىلماس بولامدۇ ئەمدى . بالا چوڭ قىلماي تۇرۇپ نەۋرىلىك بولۇڭ دەپ ئانام ئۆگەتمىگەن ، يەنە كېلىپ ئۇ ئوغرىدىن بولغان بالا . ئۆتەپ - تېشىپ ئەمدى مەن ئاغىچىخانىزە ئاشۇ كامىل ئوغرىنىڭ ئاشىنىسىنىڭ ھارامدىن بولغان بالىسىنى ئۆيەمدە ساقلامدىمەن . ئوغرى ئالغان ئەسكى پالاسنى يەنە ئەكېلىپ نېمە پېشانەمدە ساقلايتتىڭلا ، ھەيدىۋەتتىم .

— ئاپلا ، ھەيدىمەيتتىڭلا ، قورسىقىدا قالغان بولسا دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ، يا ئاۋۇ تۇنىساخانىنى تۇۋلاپ ئالدۇرۇۋەتسەك بولىتتى ئەمەسما ؟ ئەمدى ئۇنى ... ئۇنى ئاران تەستە تاپقاندا ! را شۇجى ئىزدەك - سورىقىنى قىلىپ قالسا نېمە دەپ جاۋاب بېرىمىز ؟

— ئات ئايلىخانىغا ، يول سارىخانىغا دەپ قىستاپ كەتسە ھەممە ئادەم ھاجەت قىلىدىغان ئۇ ئازگالچىنىزە ، را شۇجى ، را شۇجى دەپ را شۇجىگە يۆلەپ قويۇپ ئەمەلدە بولسا ئۇ بولمىسا مەن قانداق قىلامەن دەپ ئۆزەڭلىنىڭ نەپسىڭلا تاقىلداپ شۇنداق دەۋاتقانسىلە . ئۆزەمنىڭ گۇناھى يەر كۆتۈرەلمىگۈدەك بولغاندا ئەمدى قوپاپ ئۇنىڭ بالىسىنى ئالدۇرغۇزۇپ ، ئۇ گۇناھ ئۈچۈن خۇدانىڭ ئالدىدا بىر جاننىڭ خۇنىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققۇدەك ھالىم يوق . جان قەرزگە بوغۇلساڭلا ئۆزۈڭلا بوغۇلۇڭلا . ھە راست ، تېخى ئۇ سەت مۆرىمەس بالا ئالدۇردۇم دەپ ئۆيدە لاپچىيىپ ياتسا ، بالا ئالدۇرغان دېگەن تۇغقاندىن يامان ، مەن ئۇنىڭ ئايغىنى ئېرىغداپ يۇندا پۇرۇچلۇقىنى قىلامدىم . را شۇجى ئىزدەك - سورىقىنى قىلسا مانا مەن ئۆزۈم جاۋاب

قىلىمەن ... ھە توختاڭ ... توختاڭ، ئاۋۇ ھەممىدەك دېگەن ئازگالچىنىڭ قارىنىدىكى ھارامدىن بولغان شۇم كىمنىڭ پۈشتى، كامىل ئوغرىنىڭمۇ، ياكى سەن داپ يۈزنىڭمۇ، ياكى را شۈجىنىڭمۇ. تېخى بېشى بىرسىگىنىڭ، پۇتى بىرسىگىنىڭمۇ، راست - راست، ئۇ تۇغۇلمىغان سوقۇندا زادى قايسىگىنىڭ ھارام سۈيدۈكىدىن ئۈنگەن؟ بۇنى ياراتقۇچى تەڭرى ئۆزى بىلىدۇ. بۇنداق ھاجەتخانا بولۇپ كەتكەن لالمىنى ھەرگىز ئىللا - بىللا ئۆيدە ساقلىمايمەن.

— تولا ھەددىڭدىن ئاشما خوتۇن. ساقلاش، ساقلىماسلىقنى مەن بەلگىلەيمەن. نەگە كەتكۈزۈۋەتسەڭ، نەگە ھەيدىسەڭ دە. ئۇنى تاپمايدىغان بولساڭ مەندىن كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرسەن.

— ھوي ... پوش ... غوجام خېلى تىللىرى ئۆزىراپ قاپتا گەپ قىلمىسام. مەن ماۋۇ پاشاخاندىن سوراپ باقاي جۇما ... چىم بەلگىلەيدا؟ ھە؟! چىم بەلگىلەيدا. كۆرگۈلۈكنى چىم - چىمگە كۆرسىتىدا؟ ھە! ...

ئاغىچىخان لوپۇلداپ تۇرغان يوغان گەۋدىسى بىلەن جۇۋازدىن يېڭى چىققان ئۆيدەك شالى ئېقىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ ئۆرە تۇرۇپ قالغان ئايۇپنى سوقۇپ، تۇرتۇپ ئەزۋەيلىگىلى تۇردى. سوغۇق چاينى چىنىگە قۇيۇپ چىققان پاتمىخان يا ئالدىغا مېڭىشنى، يا ئارقىغا يېنىشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ تۇرۇپ قالدى. ئاغىچىخان قولىدا كۆتۈرۈۋالغان ياۋاش بالىسىنى پاتمىخانغا تۇتقۇزۇپ، پاتمىخاننىڭ قولىدىكى چىنىنى ئېلىپ سوغۇق چاينى ئايۇپنىڭ يۈزىگە چاچتى.

— بىلىپ قوي، لاتا غىلاپ، ياغاچ پىچاق ماز. سېنى شۈجى قىلغان مۇشۇ كۆنگە ئېرىشتۈرگەن مانا مەن. ھازىر شۈجى سەن ئەمەس، ماۋۇ پاشاخان. مەن تېخى سېنى پوستەكچىمۇ قىلىپ قويالايمەن جۇما. تولا خىيالىڭدىنزە ئەمدى مەن شۈجى بولدۇم، مەنچە ئادەم يوق دەپ چۆچۈرىنى خام سانىما. ئىچىگىنى

تېشىگىغا ئۆرۈپ ، بۇرۇنقى جايىغىغا ئەكېلىپ قويماي يانا . ئەمدى ھەممەم دېگەن ئىسمىنى ئاغزىغىغا ئالـمىدىغان بولسالا ماۋۇ بىرمەمنى ئاغزىغىغا ياقمەن .

باش - كۆزىدىن قارا چاي شامىسى ئېقىپ يۈزىگە چاپلىشىپ قالغان ئايۇپ پىچىۋەتكەن توپاقتەك كۆزىنى ئالايتىپ بىردەم پۇشۇلداپ تۇرۇپ بوغۇلۇپ خىرىلداپ گەپ قىلدى .

— سەن مېنى شۇجى قىلدىڭ ، شۇنداقما ؟ سەن تېخى يەنە مېنى ئارقامغا ياندۇرۇپ پوستەكچى قىلىۋەتمەكچىما . يەنە دەيدىغان گېپىڭ بارمۇ ، توگىدىمۇ ؟ !

— گېپىم بولسا قانداق قىلىسەن . بەك بى ئۇندەرەپ كەتتىيا ما ماز پاينەك .

— مەن ماز پاينەك ، يەنە تېخى لاتا غىلاپ ، ياغاچ پىچاق ، شۇنداقما .

— شۇنداق بولماي ئەمسە .

— شۇنداق بولغان بولسا كېلە قېنى !

ئايۇپ شۇنداق دەپلا بىر مۇشت قويۇپ ئاغىچىخاننىڭ بۇرنىدىن قان كەتكۈزۈۋەتتى . ئاغىچىخان «ۋاي !» دەپ ئاغزىنى تۇتۇپ بولغۇچە ، قوناق سوقىقاندەك كومۇلدىتىپ ئۇرۇپ كەتتى . ئاغىچىخان ئاغزىغا كەلگەن سەت گەپلەرنى دەپ ئاللا - توۋا سېلىپ چىرقىراپ ھويلىنى بېشىغا كىيىپ يىغلاپ كونا تام ئۆرۈلگەندەك گۈپ قىلىپ يىقىلدى . ئايۇپقا ئاچچىق ھەم كۈچ نەدىن كەلدىكىن ، ئاغىچىخاننى ھويلىدا توپىغا يۇمىلىتىپ دەسسەپ ، تېپىپ ئۇرىۋەردى . بالا تۇتۇپ تۇرغان پاتىمخان ئايۇپنى توسۇشتىن قورقۇپ بالىنى كۆتۈرۈپ تالاغا «ئادەم بارمۇ ؟ ئادەم ئۆلدى» دەپ توۋلاپ يۈگۈردى . ئايۇپ ئاغىچىخاننىڭ چاتىرىقىغا ھەم دەسسەپ ، ھەم تېپىپ پىتىقلاپ :

— ھە مېنى ئۆستۈرگەن ، شۇجى قىلغان يېرىڭ مۇشۇمۇ ، مېنى يەنە ياندۇرۇپ پوستەكچى قىلىۋېتىدىغان ، ئاغزىڭغا

ياقىدىغان نوچى يېرىلىڭ مۇشۇمۇ ، ھە قىلە ، قىلە شۇنداق قىلە ، قېنى مەن بىر كۆرەي .

ھويلىغا بىر مۇنچە ئەر - ئاياللار يۈگۈرۈشۈپ كىرىپ ئايۇپنى ئاجرىتىپ قۇچاقلاپ تۇرۇۋالدى . ئاياللار ئاغىچىخاننى يۆلەشتۇرۇپ توپىسىنى قېقىپ ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىشتى . ئاغىچىخان مۇشت ، تېپىك دەستىدىن ئاغرىقتا چىدىماي كىچىك تەرىتىنى قويۇۋەتكەنىدى ، كۆڭلىكىنىڭ ئارقا ئېتەكلىرى بۇلغانغان ، چاچلىرى چۇۋۇلغان ، ئاغزى - بۇرنىدىن ئاققان قان مەيدىسىگە تامچىپ ئاق كۆڭلىكىنى بويىۋەتكەنىدى . ئۇ ۋايجانلاپ يىغلاۋېتىپ «ھۇ قاتىل ، بەتنىيەت شۇمپەن» دەپ ئاغزىغا كەلگەن سەت گەپلەر بىلەن ئايۇپنى تىللايتتى . ئايۇپ يەنە ئېتىلدى . ئادەملەر قۇچاقلاپ تۇتۇۋالغانلىقتىن تېپىچەكلەپ ، تىرتەكلەپ كەتتى . ئەتراپىدا سايىدەك ئەگىپ بىر دەمدە پەيدا بولۇپ ھەمساتتا يوقىلىدىغان بىر توپ ھە - ھۇچى ، كۆتەرمىچى ئەر - ئاياللار «ۋاي ئا شۇجى ، خاپا بولمىسىلا ، چېچىلمىسىلا ، ئاچچىقلىرىنى بېسىۋالسىلا ، سىلە كىچىك ئادەم ئەمەس ، يۇرتنىڭ چوڭى ، ئەل - جامائەتنىڭ كاتتىسى» دەپ ھاي - ھايلاشتى . بەزىلەر : «يا پىشرەم ئا شۇجىنىڭ بۇنداق ئاچچىقى كېلىدىغانلىقىنى تۇنجى دۆرەم كۆرۈشۈم جۇما» دېيىشىپ ، بىر - بىرىگە ئاڭلىتىپ ، ئايۇپنى ماختاپ ئۇچۇرۇشتى . دەل شۇ چاغدا ھويلىغا ئۆگىنۇلى ئۆچكەن سەمەت روزى پايپاسلاپ كىرىپ كەلدى .

— ئا شۇجى ، ئا شۇجى ، ئۆزلىرىنى را شۇجى تولاۋاتىدۇ ، ناھايىتى جىددىي توۋلاۋاتىدۇ .

— ھە ، نېمە ئىشكەن ، قانداق جىددىي گەپكەن ؟

— ناھىيىدىن ناھايىتى مۇھىم جىددىي يىغىن بار ، را شۇجى بىلەن ئا شۇجى دەرھال كەلسۇن دەپ ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمىدىكى كالىڭ بۇجاڭ ئاتايىن ماشىنا ئەۋەتىپتۇ . ھازىرلا يولغا چىقىدىغان گەپكەن .

— كەچ بولغاندا كېچىچە يىغىن ئاچامدىكەن.

— شۇنداق ئوخشايدۇ، يىغىننى ۋىلايەتنىڭ باشلىقى ئاچىدىكەن، قەشقەردىن بىر مۇنچە باشلىقلار كەپتۇ. بەك جىددىي مۇھىم يىغىنىكەن. را شۇجى ناھىيىدىن چىققان ئىككى باشلىق بىلەن ئۆزلىرىنى ساقلاپ قالدى. سىلى چىقىسىلا دەرھال ماڭىدىكەن. ئايۇپ چالا كەيپچىلىكتىن دەرھال سەگىپ ئۆزىنى تۈزەشتۈرۈپ سەمەت روزىنى ئەگەشتۈرۈپ دەرھال چىقىپ كەتتى. ھويلىدىكىلەر قانداق مۇھىم يىغىندۇر دەپ ھەر خىل تەھلىل قىلىشتى. پاكار ۋىت - ۋىت خوتۇن ھېيتخان ئۆزىچە سۆزلىدى:

— ۋايىيەي، ئا شۇجىنىڭ خوتۇننى ئۇرغان ئىشنى ئاڭلىغان بولسا، شۇجى تۇرۇپ خوتۇننى ئۇرۇپتۇ دەپ تەنقىد قىلغىلى قىچقارغانمىدۇيا؟ — دېدى.

— چىك ئا، — دېدى يېزىنىڭ قېرى ئاشپىزى ئوسمانخان ئۇستام، — نەدە تېخى بىرمە گەپ قىلىدىكەنسىز، ئا شۇجى خوتۇننى تېخى ئەمدى ئۇرغان تۇرسا، را شۇجى تېخى ئاڭلىماي تۇرۇپ يىغىن ئاچامدا. خوتۇننى ئۇرغانغا ۋىلايەتتىن كېلىپ ناھىيە، يېزا باشلىقلىرىنى يىغىپ كېچىدە ئۇخلىماي يىغىن ئاچىدىغان بېشى ئىششىپ قالغان قاپاق ھۆكۈمەت يوق بىر يەردە. ئاغزىڭىزغا كەلگەننى جۆيلۈدىغان خوتۇنكەنسىز. باشقا مۇھىم جىددىي ئىش بىلەن يىغىن ئاچىدىغان گەپ. خوتۇننى ئۇرغانغا يىغىن ئېچىپ كەلسە ئاچچىق ئۆرۈككە قوڭ توشامدۇ. ساۋاتسىز خوتۇنلار دېگەننى، ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈۋېرىدۇ.

— ھە سىلى بەك ساۋاتلىق. شۇڭا ئۇستا ئاشپەز. ئوماچ چالالمايلا.

ئوسمانخان ئۇستام بىلەن ھېيتخان قىزىرىشىپ قالدى.

— بۇ ھويلا شەرتلىك ھويلا بولۇپ قاپتۇ جۇما. ئىچى ياماندىن بىرى قېچا چىچىۋەتتىمۇ نېمە، ھويلىغا چىگەن

ئادەملەرنىڭ ھەممىسىنىڭ بىر - بىرى بىلەن سوقاشقۇسى كېلىپلا تۇرىدىيا ئەمدى . ئادەمنى تەڭلىكتە قويۇپ ، — دېدى يېزىنىڭ رەسمچىسى مولدۇۋان .

ئايۇپ ئالدىراپ - سالدىراپ چىققاندا يېزا دەرۋازىسى ئالدىدا ناھىيە باشلىقلىرى ئولتۇرىدىغان يېشىل لاتا پىكاپ تۇراتتى . باللار ، دېھقانلار ، بىكارچىلار ئولىشىپ پىكاپنى كۆرمەكتە ئىدى . پىكاپنى كۆرۈپ ئايۇپنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا كەپلىشىپ قالغاندەك بولدى ، يۈرىكىنىڭ سېلىشى قۇلىقىغا ئاڭلانغاندەك بولدى . ئۇ بۇ پىكاپنى كۆرسە كىچىك چېغىدا ھېلىقى مازارنى — راخمان شۇجىنى كۆرگەندىنمۇ بەتتەر يۈرىكى سېلىپ ، سۇر بېسىپ قورقاتتى . چۈنكى ئاشۇ پىكاپتا ناھىيىنىڭ ئاغزى ئوت باشلىقلىرى ئولتۇراتتى . ئۇ پۇت - قولىدا جان قالماي پىكاپ يېنىغا كەلگەندە ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمىدىكى بىر خەنزۇ باشلىق پىكاپنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى . ئىچىدە را شۇجى سۇرلۇك قېتىپ ئولتۇراتتى . پىكاپنىڭ ئالدىدا ھېلىقى ئۆزىنى ئېلان قىلغىلى كەلگەن ناھىيىلىك تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مومىيادەك گەپ قىلماس مۇئاۋىن باشلىقى يۇنۇس ساماق يەنە شۇ بۇرۇنقى قىياپىتىدە ئولتۇراتتى . ئايۇپ ماشىنىغا چىقىپ راخمان شۇجىنىڭ يېنىدا ئولتۇردى . ئۇنىڭ يېنىغا ھېلىقى خەنزۇ باشلىق چىقتى . پىكاپ قوزغىلىپ تېز ماڭدى . ھەممەيلەن بىر ئېغىزمۇ زۇۋان سۈرمەي جىمجىتلا ئولتۇرۇشتى ، ئايۇپنىڭ يۈرىكى سىقىلىپ ، تولا تەر بېسىپ ھالى قالماي ، ھاراقنىڭ قىزىتىشى ، ئۇسسۇزلۇق دەستىدىن كۆڭلى ئېلىشىپ مىڭ تەستە ناھىيىگە ئۇلاشتى . ئۇ ماشىنىدىن چۈشۈپ ئۇھ دەپ تىنىپ راخمانغا ئەگىشىپ ناھىيىلىك پارتكومنىڭ كىچىك مەجلىسخانىسىغا كىرىپ كەلگەندە پەستە ھەرقايسى يېزىنىڭ شۇجىلىرى ، يېزا باشلىقلىرى ، سەھنىدە ۋىلايەتتىن كەلگەن باشلىقلار ، ناھىيە باشلىقلىرى ئولتۇراتتى . جاڭ شۇجى يىغىن باشقۇردى .

ۋىلايەتتىن كەلگەن شۇجى بىرمۇنچە سۆزلەپ، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتىنىڭ سەپەرۋەرلىك سىناق نۇقتىسى مۇشۇ ناھىيىدە بولىدىغانلىقىنى، پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىشتا ئىشلىنىدىغان خىزمەتلەرنى سۆزلەپ، جاڭ شۇجىنىڭ ناھىيىدىن ۋىلايەتنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيلىقىغا ئۆسكەنلىكىنى، ناھىيىگە ۋىلايەتلىك دېھقانچىلىق باشقارمىسىدىن پاڭ شۇجى دېيدىغان ئورۇق كۆز ئەينەكلىك يېڭى شۇجى تەيىنلەنگەنلىكىنى ئېلان قىلدى. پاڭ شۇجى ئۇيغۇرچىنى جاڭ شۇجىدەك راۋان سۆزلىمىسىمۇ، ھەر ھالدا خېلى ئوبدان سۆزلەيدىكەن. ئۇ پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىش خىزمىتى ھەققىدە ئۇزاق سۆزلەپ، ئاساسلىقى ئۈچ خىل ئادەمنى پارتىيىدىن تازىلاشنى، يەنى مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىدا ئۆسكەن، ئۇرۇش - چېقىش، بۇلاش بىلەن شۇغۇللانغان، پىشقەدەم كادىرلارغا زىيانكەشلىك قىلغانلارنى پارتىيىدىن، بولۇپمۇ رەھبىرىي ئورگانلاردىن تازىلاش كېرەكلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ ئۈچ يېزىنىڭ شۇجىسىنىڭ مۇشۇ يېڭى سىياسەت بويىچە ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ تەكشۈرۈشكە خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېيتتى. باشتىلا راخمان تۇرنى ئېلان قىلىنۇۋىدى، يىغىن زالى سۈرلۈك جىملىققا چۆمدى. راخمان تۇر ئۆلۈكتەك تاتىرىپ كەتتى. پاڭ شۇجى يەنە ئايۇپنىڭ يېزىلىق پارتكومنىڭ بارلىق ئىشلىرىغا ۋاقىتلىق باش شۇجى بولىدىغانلىقىنى، ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىدىكى قادىر سالىنى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ ۋاقىتلىق باشلىقى قىلىپ تەيىنلەپ كۆزدە سايلام قىلىپ رەسمىيلەشتۈرىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. يىغىن تويۇقسىز قىسقا، جىددىي، سۈرلۈك ئېچىلىپ ئاخىرلاشتى. يىغىن تۈگىگەندە ھەممە تارقاشتى. راخمان تۇر ئورنىدىن تۇرالماي قالدى. ھېچكىمنىڭ ئۇنىڭ بىلەن كارى بولمىدى. بۇرۇن ۋاي - ۋايلاپ كۆرۈشىدىغانلارمۇ خۇددى مەرەزدىن قاچقاندەك ئۇنىڭدىن قېچىپ باشقا ياققا قاراپ

كېتىشتى . ئايۇپ راخمان تۆرنى يۆلەپ خۇشاللىقى ئىچىگە پاتماي يىغىن زالىدىن چىقتى . ئىشىك ئالدىدا سەمەت روزى ساقلاپ تۇرغانىدى . ئايۇپ راخمان تۆرنى سەمەتكە يۆلەپ هارۋىغا سېلىشقا بۇيرۇدى . بىر تەرەپتىن جاڭ شۇجى كېلىپ راخمان تۆرنىڭ قولىنى تۇتۇپ قايغۇرغان هالدا تەسەللى بەردى .

— سىز ياخشى كادىر ، ئەمما مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بەزى ئىشلارغا ئارىلىشىپ قېلىپ يامان قىپتىكەنسىز . يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى قاتتىق بولغاچقا ئامال بولمىدى . مەن ۋىلايەتكە كېتىپ قالدىم . پىلىڭ شۇجىمۇ ئوبدان ئادەم ، مەن تاپىلاپ قويدۇم ، قىيىنچىلىقىڭىز بولسا ئىزدەڭ . سىز ۋەزىپىڭىزدىن قالغان بىلەن مانا سىز تەربىيىلەپ ئۆستۈرگەن شاگىرتىڭىز ئا شۇجى سىزنىڭ ئورنىڭىزغا چىقتى ، سىز هەرگىز قىيىنچىلىق تارتىپ قالمايسىز . شۇنداقمۇ ئا شۇجى ، سۇ ئىچكەندە قۇدۇق قازغۇچىنى ئۇنتۇپ قالمايمىزغۇ ، شۇنداقمۇ ؟

— شۇنداق بولمامدىغان ، شۇنداق جاڭ شۇجى . كۆپرەك ئاتىدارچىلىق قىلارسىز .

راخمان تۆر جاڭ شۇجىنى قۇچاقلاپ ئۇزاققىچە هۆڭگىرەك ئېتىپ يىغلاپ كەتتى .

— مەن شۇنچە يىل پارتىيىگە سادىق ئىشلىسەم ، مېنى مۇشۇنداقلا تاشلاپ قويارمۇ هە جاڭ شۇجى .

— ياق ، ياق ، سىز خاتا چۈشەنمەڭ ، بۇ پارتىيىنىڭ سىزنى تاشلىۋەتكىنى ئەمەس ، كۆيۈنگىنى ، ئاسرىغىنى . سىزنى چارچىدى ، دەم ئالسۇن دېگىنى . بۇنداق كەپنى ئىككىنچى بىر يەردە ئاغزىڭىزدىن چىقارغۇچى بولماڭ . تەسىرى ياخشى بولمايدۇ . هازىر يولداش دېڭ شاۋپىڭ پارتىيىگە رەهبەرلىك قىلىپ پۈتۈن مەملىكەتتە پارتىيىنى تەرتىپكە سېلىۋاتىدۇ .

جاڭ شۇجى تەسەللى بېرىپ راخمان تۆرنى تەستە هارۋىغا چىقىرىپ ئۇزىتىپ قويدى . ئايۇپ يول بويى راخمان تۆرغا

تەسەللى، ۋەدىلەرنى بېرىپ ئۆيىگىچە ئاپىرىپ تۈن يېرىمىدىن ئاشقاندا ئۆيىگە قايتىپ كەلدى. ئۇ كېلىپ ئۆيىنىڭ يېڭى خىزمەتچىسى پاتىمخاندىن ئاغىچىخانىنىڭ يامانلاپ كەتكىنىنى بىلىپ گەپ قىلماستىن يېتىپ ئۇخلىدى.

27

بۇغداي ئېگىزى ئورنىغا تېرىغان چىلگە قوناقلار تېزلا ئۈنۈپ ھەمساتتا ئوشۇقتىن ئاشقۇدەك بولدى. قوناق مەدىكى تۆۋىدە قورۇغان توپىلار ئارىسىدا ئۇ يەر، بۇ يەردىن چالا پاتاق بولۇپ بىشى كۆرۈنۈپ قالغان بۇغداي مەڭگىنى، بىرلىرى يېشىل، بىرلىرى سارغۇچ قورۇپ قالغان بۇغداي باشاقلىرى مانا مەن دەپ كۆرۈنۈپ قالغانىدى. تەرەپ - تەرەپلەردىن توپ - توپ بولۇپ ئۇچۇپ كەلگەن كەپتەرلەر چىلگە قوناق مايسىلىرى ئارىسىدا چالا ئورۇلۇپ تېرىلمەي يەرگە باستۇرۇلۇپ باش - ئۇچى كۆرۈنۈپ قالغان بۇغداي باشاقلىرىدىن دان چوقۇلاپ يۈرەتتى.

ناھىيىلىك يېزا ئىگىلىك ئىدارىسىدىن يېزا باشلىقى بولۇپ يېڭىدىن كەلگەن قادىر سالى بۇغداي ئېگىزى ئورنىغا تېرىلغان چىلگە قوناق ئارىسىغا ماش تېرىش ئارقىلىق خام ئورۇلۇپ كېتىپ ھوسۇلى كەملەپ كەتكەن بۇغداي ھوسۇلىنىڭ ئورنىنى كۆك ماش ئارقىلىق تولۇقلايمىز دېگەن چارىنى تېپىپ چىقىپ ئالا - باسماس خامان ئېلىپ دۆلەتكە غەللە - پاراق بۇغدىيى ساتىمىز دەپ بىلىنى ئالالماي دەم كۆتەمە بولۇپ ئاران جېنى قالغان دېھقانلارنى خامانلىرىدىكى سامانلىرىنى يىغىشقىنمۇ، كېۋەزنىڭ ئۇچىنى ئۈزۈشكىمۇ قويماي قوناقلىققا ھەيدىدى.

— ھېلىقى خوتۇنىنىڭ شوۋا داڭقىنىدىن بەرىكەت تېپىپ كۆكلىگەن ئايۇپ باز - باز دېگەن سولامچى دېھقانچىلىق دېگەننى بىلمەيدۇ. پوستەكچىلىكتىن باشقىغا يارىمايدىغان بىر ئەبگا مانا

ئەمدى خوتۇننى دەسمى سىلىپ يۇرتقا ئاتا بولۇۋالدى . راخمان تاز توخۇ پوقى بولسىمۇ دېھقاندىن چىققان بولغاچقا دېھقانچىلىقنىڭ ئېپىنى بىلىتتى . بىلىپ تۇرۇپ يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى دەپ بىر ئىزىپ ، ھەپتە تەخىر قىلسا مۇرادىغا يېتىپ پىشىدىغان بۇغدايىنى خام تاراج ئورغۇزۇپ خەقنىڭ مىلىك جاپادا ئاغزى يېڭى بۇغدايغا تېگەي دېگەندە تۇمشۇقىغا كېلىپ قالغان ناننى باكار قىلىپ خەقنىڭ ئېشىغا توپا سېلىۋىدى خەق قاغىغىر قاخشاپ ، قاغاپ ، لەنەت قىلىۋىدى ، بىر ئايغا بارماي يۇقىرىغا ياخشىچاق بولۇپ ھوقۇقىنى ساقلىماق بولغان غوجامنى ئەلنىڭ قاغىشى تۇتۇپ بېشىنى يېدى . ساقلاپ قالىمەن دېگەن ھوقۇقىنى ، شاپاق - شالتاقتىن ئۇلاغ ئىلمەككىچە ، پۇلدىن پۇل ، ئاشلىقتىن ئاشلىق ، ياغاچتىن ياغاچ كېچىلەپ ئۇخلىماي ، ماشىنا - ماشىنا بىلەن توشۇسىمۇ ئاخىرىدا ... باشلىق دېگەن يۈزىدە تۈكى بار خەق ، ئىمانى بولمىغاندىكىن ئىشەنگىلى بولمايدۇ . خۇداغا ئىشەنمىگەن ئادەمدە ئىشەنچ نىمىش قىلسۇن . بەرسە يەپ - يەۋېلىپ يۈزىنى قوڭغا چاپلاپلا ھوقۇقىدىن ئېلىپ تاشلىۋەتتى . ھوناق قوي بالا تاشلىغاندەك تاشلىۋەتتى . خەقنىڭ قىساسى تۇتتى . خەقنىڭ ئازارى خۇداغا يەتتى دېگەن شۇ . خەقنىڭ پۇلى بولمىغاندىكىن قاساپتىن گۆش ، ماگىزىندىن ياغدىن سوپۇنغىچە ، ساتىراشتىن تارتىپ تاكى سەيپۇڭغىچە بۇغداي ئورمىسىدا يېڭى بۇغداي چىققاندا بېرىمەن دەپ بىر كويلۇق بىرمىنى ئون كويغا نېسىگە ئېلىپ ئىتتىن مۇشۇككىچە ، قۇلاق - گەدەنگىچە غىتقىدە قەرزگە بوغۇلۇپ قاچان بۇغداي پىشار ، قاچان يېڭى بۇغدايغا ئۇلىشارمىز ، ھوسۇل جىقراق چىقسا غەللە - پەللىدىن ئېشىپ قەرزنى ئۈزۈپ قولىمىز تۆت - بەش تەڭگە پۇل كۆرسە ئوغلىمىزنى ئۆيلىۋالساق ، قىزىمىزنى ياتلىق قىلىۋالساق دەپ تۆت كۆز بىلەن تەلمۈرۈپ ئاران تۇرغاندا پىشمىغان بۇغدايىنى مەجبۇرىي ئورغۇزۇپ خەقنى قاغىغىر

قاقشاتتى . زورمۇزور پىشمىغان بوغداينى ئورغۇزدى ... ئاشۇ بوغدايلىقتا قانچە ئادەم قان قۇسۇپ يىقىلدى ... خەقنى قاقشاتقان ئادەم ئاخىر بىرىپ ئۆزىنى قاقشىتتى . چالا پىشقان بوغداي سىڭىشىپ قورۇلۇپ خەقنىڭ قولىغا بىرەر – يىرىم چارەك ئۆشرىسىگە بوغداي ئىششىش تۈگۈل تاس – تاماس قالدى دۆلەتنىڭ غەللىسىگە بوغداي چىقىشتۇرۇپ بولالمىغىلى ، ئەمدى بۇ يىل قىشچە يىگىلى خەقنىڭ ئۆيدە بوغداي قالمىدى . بۇ يىل قىشتا بوغداي تامىقى ، لەڭمەن دىگەنلەر جەننەتكە كىرىپ كەتتى . خەق بولتۇر يىگەن لەڭمەننى كۆشەپ قىشنى چىقىرىدىغان بولدى . چىلگە قوناقىنىڭ ئۇنىدا زاڭ ئىتىپ ئىچىپ لەڭمەن يىدۇق دەپ يۈرۈشەر . سەل قول ئىلكىدە بىرەر – يىرىم ئوشۇق چارپاي بارلار شۇنى سېتىپ بوغداي ئۇنى ئېلىپ يىمىسە ، ئەمدى بۇ يىل تۈگەشتى . ھەممىنى ئاشۇ راخمان تاز شۇنداق قىلدى ، شۇنداق قىلىپ مانا ئەمدى ئۆزىمۇ بېشىنى يىدى . ماۋۇ قادىر سالى دىگەن يىزا باشلىقى يوغان مەكتەپ ئوقۇغان بىر نىمىمىش ، قولىدىن كىيىت چۈشمەيدىغان ، ئۈششاق سۆز ، مەخسۇس ئىگىز ئورنى قونىقىغا ماش تېرىپ بوغداينىڭ زىيىنىنى تولدۇرىمىز دىگەن گەپنى شۇ تاپقانمىش . ئاۋۇ ئايۇپ دىگەن شوۋىچى پوستەكچى ئالتۇن تېپىۋالغاندەك كۆككە كۆتۈرگەنمىش . شۇڭا ، مانا چالا خامانىنى تاشلاپ كىۋەزلەر پىرجەك باغلاپ بولغۇچە كىۋەزنىڭ ئۈچىنى ياندۇرماي ماش تېرىيمىز دەپ كېتىۋاتىمىز . مانا شۇنداق قىلىپ قولىغا تۈزۈك بىرمە ئاشمىدى . سەندىن ئالغان كالىنىڭ پۇلىنى بىرەلمىدۇق ئۇكام . كۈزدە كىۋەز ساتقاندا بەرسەم ، تايىنلىق ماۋۇ تېگىڭدىكى ئاتىمۇ بەرسەڭ ، دىگىنىڭگە ئالسام بولىتتى ، ھەجەپمۇ ئايىغى چەپەر ئاتكەن . بىقىش تاپقان ئاتكەن ، نەدىنمۇ تاپقانسەن ...

ھەسەن سوغۇق گەپتىن توختىدى ، كامىل ھەسەن سوغۇقنىڭ تولا گەپ قىلىپ قۇرۇپ كەتكەن ئاغزىغا بىر دەم قاراپ

تۇرۇپ ئېتىنىڭ بېشىنى بۇرىدى. ئىككى قەدەم مېڭىپ بولۇپ يەنە توختاپ ئاتنىڭ بېشىنى يەنە ئارقىسىغا بۇراپ سۆزلىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا ئاتقا مىنگىشىپ مۈشۈكتەك تۈگۈلۈپ ئولتۇرغان ھەمىدەم سېيىرىلىپ چۈشۈپ كەتكىلى تاس - تاماس قېلىپ كامىلنىڭ بېلىنى تېخىمۇ چىڭ قۇچاقلاپ چاپلىشىپ ئولتۇرۇۋالدى. ئۇزىنىڭ بۇ قىلىقىنى ھەسەن سوغۇقنىڭ كۆرگىنىدىن خىجىل بولۇپ باشقا تەرەپكە قارىۋالدى.

— ھەسىنىكا، بىر گەپنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن، ئۆتكەندە سەن ئارا تۇرۇپ ماڭا ياندىشىپ بەرمىگەن بولساڭ، جۇمە قارىغۇ، نىساخان ۋات - ۋاتلار خوتۇن - بالىلىرىمنى يېزىغا باغلاپ ئاپىرىپ سولايدىغان ئەپتى بارتى. سەن ئەل - جامائەت ئارىسىدا چىش يېرىپ گەپ قىلىپ، ئۇ داپ يۈزلەرنى تەرلەتتىڭ، ساڭا رەھمەت. خوتۇن - بالىلىرىمنى مېنىڭ پوقۇمغا تېنىشتىن ساقلاپ قالدىڭ.

— ئاھا، قوي ئۇ گېپىڭنى ئۇكام. ھەق گەپ قىلماسلىق خۇدانىڭ ئالدىغا قايسى يۈزىمىز بىلەن بارىمىز. بىر مۇسۇلمان ناھەق زۇلۇم تارتىۋاتسا، تاش چىشلەپ تۇرۇۋالساق كۆزىمىزنى پارقىرىتىپ قاراپ تۇرۇپ ناماز ئوقۇدۇم، ئىبادەت قىلدىم دېگەنمۇ گەپ بولامدۇ دەيسەن. ھېلىغۇ سېنىڭ جىق ياخشىلىقىڭنى كۆرگەن ئادەممەن. سەندىن باشقا ئادەم بولسىمۇ بىر ئادەم بالىسى ناھەق ئازار يېسە، ھېچبولمىسا تۆت ئېغىز قۇرۇق گەپ قىلىشقىمۇ يارىمىغان تىلىمنى كېسىپ تاشلىۋېتىمىنا ئۇكام. نېمە دەۋاتىسەن دېيمەن، تارتىشىدىغان مۇشۇ سېسىق جاندىن باشقا بى ئوردا - قەسىرىم بارمىتى، ۋاي يەنە بەش - ئالتە كۈن ياشىۋالسام دەيدىغان قايسى بى كۆرۈپ كەتكەن راھەتلىرىمگە تارتىشىمەن ئۇكام.

— ساڭا ئوخشاش ئىشقا يارىمىسىمۇ گەپكە بولسىمۇ يارايدىغان ئادەملىرىمىز يۇرتتا قۇرۇپ تۈگەپ كېتىۋاتىدۇ ئاكا.

بوپتۇ ئاكا ، شۇ گېپىڭ ئۈچۈن بىر كالىنىڭ پۇلىدىن كەچتىم ، مەن رازى ئاكا ، بەرمىسەڭمۇ بولىدۇ . ئەمما لېكىن ماۋۇ ئاتنى مىنىپ قالغۇڭ بولسا ماڭا ھازىر بەش يۈز كوي ، كەم بولغاندا بەش يۈز كوي پۇل قاندىنمۇ دورا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ . بازارغا ئاپىرىپ كۆرمىدىم ، ئوغرى ئالدى دېسەممۇ ، تاشلىۋەتسەممۇ مىڭ كويغا ئالىدۇ .

— زارات تەرەپتىن تاپتىڭمۇ ؟ ئاڭلىسام بىزنىڭ داققالچىلار سېنى تۇتۇپ زاراتقا ئاپىرىپ بېرىپ ماۋۇ كۆز مۇنچىقىڭنى ئايۇپ شوۋىنىڭ ئۆيىگە تۇتۇپ بېرىپتۇ دەپ ئاڭلىغان .

— ئاپىرىشىغىلا يېرىم كۆن سولاپ قويۇپ بەردى . قايتىپ خوتۇن - باللىرىمنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسام بولمايدۇ دېسەم ماۋۇ ئاتنى تېپىپ ئەكېلىپ مىندۇرۇپ قويدى . نەخ بەش يۈز كوينى ئالدىمغا قويالساڭ ، مانا ئاتنى مىنىۋال ، بولمىسا مېنى تەڭلىكتە قويما . بازارغا ئاپىرىپ ئېلىشىغا ساتىمەن .

— ئوبدان ئۇكام ، بەلەن ئات دېگەن دائىم ئۇچراۋەرمەيدۇ ، پۇل تاپماق ياخشى ئات تاپماقتىن تەس ئەمەس . چۈش ، پېشىنگىچە تەخىر قىلىپ تۇر ، مەن چاپىنىمنى سېتىپ بولسىمۇ چۈش - پېشىنگە قالماي پۇل راسلاي . ئاتنى ياتقا بېرىۋەتمە . ئاتا - بوۋىمىزنىڭ ياخشى ئاتنى ياتقا بەرمە ، ياتقا بەرسەڭ ، يەرسىز قالىسەن دېگەن گېپى بار . پۇل تېپىلىدۇ ، ياخشى ئات تېپىلمايدۇ . ئات دېگەن ئەرنىڭ قانىتى . ئەر قانىتىدىن ئايرىلسا يېرىدىن ، ئۆيىدىن ، خوتۇن - باللىرىدىن ئايرىلىپ قالىدۇ .

— بوپتۇ ئەمىسە ، چۈش - پېشىنگىچە سانىخان ئاناممىنىڭكىدە ساقلايمەن . پېشىندىن كېيىن قالساڭ ماڭمۇ ئامال يوق . ئۈچرىغان ئادەمگە سېتىپ پۇل تاپمىسام بولمايدۇ .

— خەق جىق بېرەي دېسە كۆڭلۈڭگە شەيتان چىرىۋالماس - ھە .

— ساڭا بەش يۈزگە بېرىمەن ، سەن ئالمىغاندا ئاندىن كەم

دېگەندە مېڭىدىن بىر تەڭگە تۆۋەن ساتمايمەن. مەن دېگەن ئوغۇل بالا. ئانام ماڭا ئوغۇل بالا دەپ شۈمەك سالغان، سەن مېنى تولا گەپ قىلدۇرما.

كامىل ئېتىنى بۇرە يورغىسىغا سېلىپ كېتىپ قالدى. ئاتنىڭ ئايىغىدىن سۈس كۆتۈرۈلگەن توزان ھەسەن سوغۇقنىڭ ئىچىگە ئوت بولۇپ سىڭدى.

— كۆك ماشىنى قويۇپ پۇلنىڭ غېمىنى قىلاي.

ھەسەن سوغۇق ئالدىراپ دوڭغاسلاپ ئۆيىگە ماڭدى.

كامىلنىڭ كەينىدە ئولتۇرغان ھەمىدەم مىشىلداپ يىغلىغىلى تۇردى.

— نېمىگە يىغلايسەن؟

— ئۆزىڭىزنى قىيناپ، مېنى تەڭلىكتە قويغۇچە مېنى ئۆلۈۋالغىلى قويسىڭىز بولمامدۇ.

— ساڭا مىڭ قېتىم دېدىم، خۇدا ئۆتمەيدىغان ئەڭ يامان ئېغىر گۇناھ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش. ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغان ئادەمنى قىيامەتكىچە قىزىل ئوتتىن ياسالغان ئىلمەكتە تىلىدىن ئېسىپ قويىدىكەن. نۇرغۇن گۇناھلارغا تۇۋا قىلساق كەچۈرىدىكەن، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغۇچىنى كەچۈرمەيدىكەن. خۇدا جاننى ئالمىغۇچە قىينالساقمۇ ياشىساق بولمايدۇ. ئەگەر سەن ئۆلۈۋالساڭ، سېنىڭ ئۆلۈۋېلىشىڭدا مېنىڭمۇ بىر پاتمان گۇناھىم، ھەسسەم بولۇپ قالىدۇ. مەن ھېچنېمىدىن — ئۆلۈمدىنمۇ قورقمايمەن. خۇدادىن قورقىمەن، بىلدىڭمۇ.

— مېنى ئۆلگىلى قويماي سۇدىن سۈزۈۋالغان بىلەن، يا ئۆزىڭىز دائىم ماڭا باش - پانا بولالمايسىز. ئىزىڭىزدا تۇرالمايسىز. مەن سىز بىلەن بىللە مېڭىپ بولالمەيمەن. سىزگە يۈك بولغىنىم بولغان. سىزنىڭ ئۆيىڭىزگە، خوتۇن - بالىلىرىڭىزنىڭ ئالدىغا ئۆلسەممۇ بارمايمەن. خەقنىڭ كۆزىگە قاراپ، قولىغا قاراپ، قاچان بىر توغرام نان بېرە، قاچان بىر

قاچا ئاش بىرە دەپ ياشاشتىن قولاق - بۇرنۇمغىچە تويدۇم . ئەمدى يەنە شۇنداق بولىدىغان بولسا شۇ زامان ئۆلۈۋالىمەن . مەن ئەمدى ئۆزەمنى قۇتقۇزۇشنى بىلىۋالدىم .

— ئۆمرۈمدە مەيلى خوتۇن خەق ، ئەر خەق بولسۇن ، خوتۇن - بالىلىرىم بولسۇن ھېچكىمگە بۇنداق يېلىنىپ - يالۋۇرۇپ باقمىغان ، ساڭا يالۋۇرغىلى تۇرغىلى ئۈچ كۈن بولدى . ئاغزىمنىڭ ئالتە قات تېرىسى چۈشۈپ كەتتىمكىن دەيمەن . سەن مېنى بۇنداق جورۇتۇپ تالجىقتۇرۇۋەتمە . مەنمۇ سېنى خوتۇن - بالىلىرىمنىڭ ئالدىغا ئىككىنچىلەپ ئاپارمايمەن . بىزنىڭ ئۆيدىن بىر ئون يېتىم يىراقلىقتا يالغۇز ، تۇل موماي ھامىمام سانىخان ئانام بار . بالىلىرى تەرەپ - تەرەپكە قېچىپ چىقىپ كېتىپ ئۆزى يالغۇز بىر ھويلىدا تۇرىدۇ . چوڭ ئوغلى ناھىيە بازىرىدا موزدۇزلۇق قىلىدۇ . بالىلىرى بىلەن بولۇپ ئانىسى بىلەن ئانچە كارى يوق . ئاتامنىڭ بىردىنبىر سىڭلىسى بولغاچقا مەن ئانچە - مۇنچە خەۋەندە خالىغىنىنى قىلىپ قويىمەن . ماڭا ئامراق . پات - پات بېرىپ قولىغا ئۈچ - تۆت تەڭگە بېرىپ قويسام دۇئا قىلىپ مېنى ئەرشكە چىقىرىۋېتىدۇ . ئانام بولمىغاندىكىن ئانامنىڭ ئورنىدا كۆرىمەن . بىر ئېغىز ئۆينى يىللىقىنى بەش يۈز كويغا بېرىدىغان بولدى . ئۆيدە يوتقان - كۆرپىدىن تارتىپ ھەممە نەرسە ئىشقىلىپ ئۆي سەرەمجانىنىڭ ھەممىسى تەق . بىر ھويلىدا بولغان بىلەن باشقا ئۆيدە تۇرىسىلەر . خالىساڭ تامىقىڭلارنى بىرگە قىلىپ يەڭلار ، خالىمىساڭ ئۆز ئالدىڭغا قىلىپ يېسەڭمۇ بولىدۇ . سانى ئانام بىلەن ھەممىنى پۈتۈشۈپ قويدۇم . ھەرگىز قولىغا قالاپ قالىدىغان ئىش يوق . سەن دېگەن مېنىڭ ئامانىتىم . سەن ئۇنىڭ ئاغزىغا ئەمەس ، ئۇ سېنىڭ ئاغزىڭغا قالاپ ئىش قىلىدۇ . ئۇ تېخى سەندەك بىر ھەمرانىڭ تېپىلغىنىغا خوش . دائىم مەن يالغۇز ، ئۆلۈپ قالسام ئۆلۈكۈم قانچە كۈن ئۆيدە تۇرۇپ قالا . ماڭا ھەمرا بولىدىغان ئادەم يوق ،

ئاغرىپ ـ تارتىپ قالسام كىم ماڭا بىر پىيالە سوغۇق سۇ بېرەر دەپ يىغلايتتى. بىر ھېسابتا سېنى ئۇنىڭغا خۇدا يەتكۈزدى دېسەكمۇ بولىدۇ. ئۇ بەك خۇش...

— ئىمىشقا بالدۇر شۇ يەرگە ئاپارماي خوتۇن ـ بالىلىرىڭىزغا بىر مۇنچە ۋالا ـ ۋۇيلا تېپىپ بېرىسىز ئەمىسە.

— خوتۇننىڭ كېيىنگە چىرىپ بولغان ئىش. خوتۇن مەشەدە تۇرسۇن، يېنىمدا تۇرغۇزىمەن دەپ تورۇۋالمىغان بولسا مۇشۇ ئىش يوق. ئۇ بۇ بالانى ئۆزى تاپقان. مانا ئەمدى تويدى. ئۇنىڭ مەقسىتى سېنى يېنىمدا تۇتۇپ تورۇش ئارقىلىق مېنى ئۆزىگە باغلاش. ئەخمەق خوتۇن ئۇنداق قىلمىسىمۇ بەش بالامنى يوقلىماي تاشلىۋېتەمدىم. بەش بالام مەن ئۈچۈن مەڭگۈ ئۈزۈلمەيدىغان بەش زەنجىر ئەمەسمۇ.

— قورسىقىمدىكى بالىنى تۇغمايمەن. چۈشۈرۈۋېتىمەن.

— چۈشۈرۈۋېتىدىغان بولساڭ ئۆلتۈرمەيمەن، ئەمما مەندىن ئۆلگۈچە تاياق يەيسەن. ئىمىشقا تۇغمايمەن دەيسەن.

— ئويلىسام، ئويلىسام بۇ بالىنىڭ چىمىنىڭ بالىسىلىقىغا ئىشەنچ قىلالمىدىم. شۇڭا، بۇنداق بالىنى تۇغقاندىن تۇغمىغان ياخشىراق دەيمەن.

— بۇ بالا مەيلى مېنىڭ بولسۇن ياكى بولمىسۇن، چىمىنىڭ بالىسى بولۇشى بىلەن كارىم يوق؛ قانداقلا بولمىسۇن ئۇ بىر خۇدا ئاتا قىلغان جان. خۇدا بەرگەن بىر جانغا قەست قىلىش دېگەن بەتنىيەتلىك، سېنىڭ يا مېنىڭ بىر جانغا زامىن بولۇشىمىز خۇدانىڭ ئىرادىسىگە قارشى ئىش قىلغانلىق بولىدۇ. خۇداغا قارشى چىقساق، بېشىمىزغا بالا ياغىدۇ، بىزنى نەس باسىدۇ. ئىشىمىز ئىلگىرى باسمايدۇ. خۇدايىم مەيلى قانداقلا بولمىسۇن بىزگە بالا دەپ بەرگەندىكىن ئۇنى تۇغمىساق گۇناھكار بولىمىز.

— سىز ھەجەپ خۇدادىن، گۇناھتىن قورقىدىكەنسىز، قەدەمدە بىر خۇدانى يادلايدىكەنسىز، ئەمما ئوغۇرلۇقنى تاشلىمايدىكەنسىز، ھارام

ئىشلاردىن ئۆزىڭىزنى يىغمايدىكەنسىز ...
— ھازىرغىچە مەن خۇدا ماڭا بۇيرۇغان ئىشلارنى قىلىپ كەلدىم. ئوغۇرلۇق قىلدىم. ئەمما ھالال ئادەملەرنى قاقشاتمىدىم. ھارام تاماقلارنىڭ ھارام دۇنياسىنى ھارامغا ئۆردۈم. بىچارىلەرنى يۆلىدىم. تەڭشەپ تۇردۇم. شۇڭا مەن ئوتقا دەسسەپ تۇرساممۇ مېنى خۇدا ساقلىدى. مەن قىلغان ئىشلىرىمنىڭ ھەممىسىدە خەقنى قاڭغىر قاقشاتمىدىم.
ئۇلار قويۇق جىگدىلىك چىتلار ئارىسىدىكى تول خوتۇننىڭ غېرىب ھويلىسىغا قانداق كېلىپ قالغىنىنى بىلمەي قېلىشتى. ئورۇق، ئېگىز، قارا قېتىش، يېشى ئاتمىشتىن ئاشقان بولسىمۇ تېخىچە چىشلىرى ساق، چاچلىرى قارا سانىخان ئىشىك ئالدىدىكى ئۈجمە ئاستىدا چاق ئىگىرىپ يولغا قاراپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ تېتىك، چاققان ئورنىدىن تۇرۇشى، مىجەزى ئەرلەردەك بېجىرىم ھەرىكەتلىرى ھەممىمىزنى ھەيران قالدۇردى. ئۇ كاملىنى قۇچاقلاپ بويىنغا ئېسىلىپ پېشانىسىگە سۆيۈپ قويدى. باياتىن بېرى بىر بىچارە مومايىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەن ھەممىدەم بۇ مومايىنى ئۆزىنىڭ باشقۇرالىشىغا كۆزى يەتمەي يۈرىكى جىغ قىلىپ قالدى. «ئىم، باشقۇرۇپ بوپتىمەن» دېدى.
— ۋاي قاق پېشانەم، ۋاي كۆڭلى قارا بەتنىيەت، سەن خوتۇن قىلىپ سۈرەپ يۈرگەن چوكان مۇشۇما. كىچىك بىر چىشلەم بىرمىكەن، تۇماق بىلەن بىرنى قويسا ئۇچۇپ كەتكۇدەك بىرمىكەن ئەمەسمۇ بۇ. مۇشۇنى قانداقمۇ خوتۇن دەپ پوكىنىڭغا باسقىلى كۆڭلۈڭ ئۇنىغاندۇ. ۋاي خۇدايىمەي، بۇ قانداقمۇ سېنى كۆتۈرەلەيدۇ. ساڭا خوتۇن بولالايدۇ. ۋاي ئىسىت، ۋاي ئىسىت. سانىخان شۇنداق دەپلا ھەممىدەمنى ئاتنىڭ ئۈستىدىن دەس ئېلىپ يەرگە قويۇپ مەڭزىگە سۆيۈپ قويدى.
— ۋاي ئانام، ۋاي ئانام، پۇۋلىسە ئۇچۇپ كەتكۇدەك، ئۈچتەك تۇرمامدۇ. ئېغىرلىقى بىر باغ بېدىدەك بارمۇ نېمە بۇ

بىچارىنىڭ . ۋاي ئانام ، سىزنى بوزەك تاپتىمۇ بۇ يۈزى قېلىنلار . ئەر خەق دېگەننىڭغۇ بەتنىيەتلىكىدىن ئەر قىلىپ يارىتىلغان . ئۇنى دېمىسىمۇ مەنمۇ ئەرنىڭ قولىغا چۈشكەندە شۇ سىزچىلىك بارمىتىمكى ، ئىشقىلىپ ئاتام تۇماق بىلەن بىرنى ئۇرۇپ ھە بولىدىكەن دەپ ئەرگە بەرگەن . مانا مەنمۇ توققۇزنى تۇغۇپ ھازىرغىچە تۆتنى قاتارغا قوشۇپ ياشاۋاتامدىم . قانداق قىلىمىز خوتۇن كىشى بولماق مۇشۇنداق ئىكەن . ئاتنى ئۈجمىگە باغلاپ ، سىلەرگە راسلىغان ئۆيگە چىرىڭلار . ئاتامدىن قالغان كونا چاپىنى سىلەرگە راسلىدىم .

سالقىن ، تورۇسى ئېگىز ، تۈڭلۈكى ئېتىلگەن ئۆي شۇنچە رەتلىك ، پاكىز ئىدى . يوغان ئۆينىڭ قىبلە تېمىغا قەدىمىي ساندۇق چاپى قويۇلۇپ ئۈستىگە تامغا يۆلەپ يوتقان - كۆرپىلەر يىغىلغان . پەسكە شال پاختىلى سېلىپ تۆپىگە يېپيېڭى ئاق كىگىز سېلىنغان . تامغا يېڭى زەدىۋال تارتىپ تام بويلاپ قىزىل تاۋار يەكەنداز سېلىنغان ، ئۆي شۇنداق ئىسسىق چىراي ، پاكىز بولۇپ ھەمىدەمنىڭ كۆڭلى پاللىدە يورۇپ روھى كۆتۈرۈلۈپ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈردى .

— ئۆلسەم مۇردامنى يۆگەر دەپ ئون يىل كۈيىگە يېگۈزمەي ساقلىغان سۈتتەك ئاق كىگىزنى سالدىم . ھازىرغىچە تۇتمىغان يوتقان - كۆرپىلەرنى بەردىم . مانا مۇشۇ ئۆي سىلەرنىڭ . توڭگۇز توپىقى ئوينامسىلەر ، خامان ھەيدەمسىلەر سىلەرگە بەردىم . ئوھوي ، مېنىڭ سىلەردىن باشقا ئىچى كۆيەرگە نېمەم بارتى ، تۆت تازنى بېقىپ چوڭ قىلىپ قويسام بىرسى قالماي تاشلاپ قاچتى . ئانام بارتى دەپ ئايدا - يىلدا بىرسى ياد ئېتىپ قويمايدۇ . نېمە قىلساڭلار قىلىڭلار . مەن ئۆز ئۆيەمدە ئولتۇرىمەن ، مەن ئۆلسەم مۇشۇ ئۆي - جاي سىزگە قالىدۇ بالام . مېنىڭ ئۆيەم دەپ ھازىردىن باشلاپ خاتىرجەم تۇتۇڭ . ماڭا كىم ھەمراھ بولسا شۇنىڭغا بېرىمەن دەپ خۇداغا نالە قىلغان ، خۇدايىم سىزنى ماڭا

يەتكۈزدى.

— ئانا! — ھەممەدەم سانىخاننىڭ قۇچىقىغا ئۆزىنى تاشلاپ بىردىنلا ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. سانىخان چەكچىيىپ كەپتىن توختاپ كامىلغا قاراپ بېشىنى چايقاپ قويدى.

28

ئون سەككىز يىل يۇرت سورىغان راخمان تۆرىنى ئۆزىتىش، ئايۇپنىڭ ۋاقىتلىق باش شۇجى بولغانلىقىنى، قادىر سالىنىڭ يېزىلىق ھۆكۈمەتكە باشلىق بولغانلىقىنى قارشى ئېلىش يىغىنى كۆك تېكەننىڭ يېڭى مېۋىگە كىرگەن توغاچلىق بېغىدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. يازلىق ئاق توغاچ بىلەن قىزىل توغاچ تەڭلا پىشقان كۆك تىكەن يېڭىدىن ئېچىلغان بىنام بوز يەر ھەم يېڭىدىن ئاق تىكەندىن ئايرىلىپ كەنت بولغان يۇرت بىلەن يۇرت ئارىسىدىكى كەڭرى ئۆزۈلمە چۆلگە جايلاشقان كەنت بولغاچقا ئۆيلىرى يېڭى، يەرلىرى ياش ھەم كۆچلۈك، باغ - ۋارانلىرىمۇ چىرايلىق بوستان بولغان بولسىمۇ، ئەمما ئۆي بىلەن ئۆي، مەھەللە بىلەن مەھەللە ئارىسىدا دۆڭلە، ئادەم يالغۇز ماڭسا قورقۇنسى كەلگۈدەك سورلۇك توغراقلىقلار، بولۇق ئۆسكەن تۇۋى ئادەمنىڭ يوتىسىدەك يوغىنىغان يۇلغۇنلار بار ئىدى. دۆڭنىڭ چوققىسىدىكى قومۇشلار ئۆينىڭ ئەتراپىغا قويغان ئېگىز كۆك تېرەكلەردىنمۇ ئېگىز ئۆسكەن بولۇپ، شامال چىقسا ياكى ئۇنىڭ تۆۋىدە ئۆمىلىشىپ يۈرگەن ئاق يەر يىلىنى بېغىرلاپ ماڭسا، كىرپىلەر بىلەن قىرغاۋۇل تۇخۇم تالىشىپ قالسا قومۇشلار قاتتىق شىلدىرلاپ ئادەمنى تېخىمۇ سۈر باساتتى. بۇ يۇرتقا ھاجى ئاۋات، غوجى ئاۋات، توگە دۆڭ، ئاقبەل، ئاچا دۆڭ، ھەتتا كامار كۆل، ئوغرى كۆل، خانكۆل، قومۇش مەھەللە، پاختىلىق دېگەن قەدىمىي يۇرتلاردىن ئۈچ يىل سۈيۈك

ھەقسىز، غەللە - پاراقسىز، قانچىلىك يەر ئېچىۋالساڭ ئۆزۈڭنىڭ، ھۆكۈمەت پۈتلاپ يۈرمەيدۇ. قانچىلىك كۈچۈڭ يەتسە شۇنچىلىك باغ قىلىۋال دەپ ئادەم كۆچۈرگەنىدى. دەسلەپتە خەقلەر تەرەپ - تەرەپلەردىن كۆچۈپ كېلىشكەن بولسىمۇ تولىسى كۆنەلمەي كېتىپ قېلىشتى. توغاچلىق باغنى ئاتا - بوۋىسىدىن تارتىپ باغ بىلەن ھەپىلىشىپ كەلگەن داڭلىق ئۇلاقچى ھاجى ئاۋاتلىق ئىمىن ئۇلاق ئەھيا قىلغان بولۇپ، يېڭى باغنىڭ توغىچى يولدىن ئۆتكەن ئادەمنىڭ بۇرنىغا گۈپۈلدەپ پۇراپ يېگۈسىنى كەلتۈرەتتى. توغاچ ئەمدى رەڭ تۈزىگەندىن تارتىپ ئىمىن ئۇلاق ئاتا - بوۋىسىدىن قالغان كونا قائىدە بويىچە يېڭىدىن مېۋىگە كىرگەن باغنىڭ تۇنجى مېۋىسىنى يۇرت - جامائەتكە ئېغىزلاندۇرسام دەپ تەرەپ - تەرەپكە كىشى قويۇپ قاتىرىغانىدى. يېزىلىق ھۆكۈمەتتىكىلەر توغاچ سەيلىسىنى مۇشۇنىڭغا توغرىلاپ يىغىن نامى بىلەن پۈتۈن يېزا بويىچە گۇرۇپپا باشلىقىدىن يۇقىرى كادىرلارنى توغاچلىق باغقا يىغدى. باغقا يىغىلغانلار كادىرلار، يۇرت كاتتىلىرى، مەھەللە ئاق ساقاللىرى، مۇقامچى، نەغمىچى، چېلىشچى، ھاپىز، مەدداھ، يۈگۈر - يېتىمچى ئۇلۇغ - ئۇششاق بولۇپ مىڭ بەش يۈزدىن ئارتۇق ئادەم ئىدى. باغنىڭ ئون ئۈچ يېرىگە قازان ئېسىلىپ ئالتە تۆگە، ئون كالا، قىرىق يەتتە قوي سويۇلۇپ سەكسەن چارەك گۈرۈچتە پولو قىلىشتى. ھەرقايسى كەنتلەر ئۆي - ئۆيلەردىن خامان ئالغاندا ئىشلىتىدىغان پالاستىن ئوتتۇزدىن قىرىق پارچىغىچە يىغىپ كېلىپ باغنىڭ ھەممە يېرىگە سالدى. قارا شامدەك يىغىلغان ئادەملەر قارىماققا باغدىكى مېۋىنىڭ ساندىن كۆپ بولۇپ، يىغىن باشلانماي ئادەملەرنىڭ ئالدى - كەينى يىغىلىپ بولغۇچە توغاچنىڭ پىشقان - پىشمىغانلىرىنى پىلە غازاڭ يېگەندەك ھەمساتتا ۋاشاڭ قىلىپ يەپ بولدى. دەسلەپتە پىشىپ تۆۋىگە چۈشكەن، قۇرت چۈشكەن، يېلىم قايناپ چىققان توغاچلارنى ياراتماي يېيىشمىگەنىدى،

كېيىن ئۇمۇ يېتىشمەي قالدى. ئىمىن ئۇلاق «يەڭلار، خالىققا قالغاندىن مۇشۇنداق يېيىلىپ تۈگىگىنى خوپ. ماڭا يالغۇز بۇ ئالەمنىڭ مال - دۇنياسى كېرەك ئەمەس. ئۇ دۇنيانىڭ ساۋابىمۇ لازىم، ئۇ دۇنياغا بارغاندا سەن ھاياتلىقىڭدا كۆكسى - قارنىڭدىن چىقىرىپ چىن كۆڭلۈڭدىن رازى بولۇپ قىلغان ياخشىلىقىڭنى ئۇنتۇپ تۇرۇپ بىر كىمگە قىلدەك نەپ بەرگەنمۇ، نەپ يەتكۈزگەنمۇ دەپ سورىسا جاۋاب بەرگۇدەك دەسمى بولمىسا ئۇ يەردە بېزىرىپ تۇرغان بىلەن بولمايدۇ» دەپ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى.

راخمان تۇر تۇيۇقسىز ئەمەلدىن چۈشۈپ قالغىنىغا قاتتىق ھار ئېلىپ بۇ كېتىك چېيىغا كەلگىلى ئۇنىمىغانىدى، ئايۇپ پايپېتەك بولۇپ پاختىكىڭىز بولاي، تورغىيىڭىز بولاي دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋېلىپ ئەر - خوتۇن ئىككىڭلار بارمىساڭلار بولمايدۇ دەپ مىڭ تەستە ئاران ئەكەلدى. راخمان تۇر بىر يەرگە بارسا خوتۇنىنى ئېلىپ بېرىش بىلەن خوشى يوق ئىدى. ئايۇپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋالغانلىقتىن ئايالى سائادەتخانمۇ تويغا بارغاندا كىيىدىغان قارا مەخمەل پەرىجىسى بىلەن ئاق رومىلىنى ئېغىكىدىن چىكىپ ئۈستىدىن يېشىل دۇخاۋا دوپپىسىنى باسۇرۇپ كىيىپ سىمىز گەۋدىسىنى ئاران سۆرەپ ھارۋىكەش سەمەت روزىنىڭ يۆلەپ چىقىرىشى بىلەن مەپىگە چىقتى.

— مېنى ھارۋىغا يۆلەپ چىقىرىشلىرىڭ، قىلىۋاتقان قىلىقلىرىڭغا قالىغاندا ئۆزگىرىپ كەتمەيدىغان ئوخشىمامسەن سەمىتەم. قىلغان ياخشىلىقلىرىمىزنى، تۇزنىڭ ھۆرمىتىنى ساقلايدىغان ئوخشايسەن - ھە؟ — دېدى سائادەتخان سەمەت روزىغا رازىمەنلىك بىلەن قاراپ كۈلۈپ.

— ۋاي، خۇدايا توۋا دەڭا سائادەتخان ئاچا، توۋا دەڭە، مەن ئۇنداق تۇزنى يەپ تۇزلۇققا چىچىدىغان ئادەم ئەمەس جۇما. مېنى ئۇنداق ئادەم چاغلاپ قالماڭ. مەنزە ھەرگىز ئۆلسەممۇ

ئانداق تۈزكورلۇق قىلمايمەن .

— مانا مۇشۇ يۇرت ، پۈتۈن يېزا بويىچە دېيىش بولىدۇ بىزنىڭ ئادەم مۇشۇ ئا شۇجى بىلەن سىزگە ياخشىلىق قىلغاندەك بىركىمگە ياخشىلىق قىلمىدى . ئىككىڭلارغا قىلغان ئەقىدىسىنى ھەتتا ئاتا - ئانا ، ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا قىلمىدى دېسەكمۇ بولىدۇ .

— تولا كاسىلدىماي جىم ئولتۇرساڭا خوتۇن . خوتۇن خەققە بۇنداق كاسىلداشنى كىم قويىدى . تولا زەنمىنى دوڭغايتماي جىم ماڭە . باكا مەندىن داۋاڭنى ئىشتىپ ئىزا تارتىپ قالىسەن .

باياتىن بېرى مەيدە جىممىدە سالپىيىپ ، توختىماي موخوركىسىنى شوراپ ئولتۇرغان راخمان تۆر تۈنجى قېتىم ئۈنلۈك قىلىپ شۇ گەپنى قىلدى .

— سائادەتخان ئاچام راست گەپ قىلدى را شۇجى ، راست دەيدۇ زادى . گەپ قىلسىلا سائادەتخان ئاچا ، گەپ قىلسىلا ، را شۇجىنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن ، يۈرىكىمدە چىلىڭ ساقلايمەن . را شۇجى دېگەن مېنىڭ ئۇستازىم . يۆلەنچۈكۈم ، مېنى يۆلەپ مۇشۇ كۈنگە ئېرىشتۈرگەن نىجاتچىم . مەن دېگەن را شۇجىنىڭ تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ، ئۆزى تىككەن كۆچىتى . ھېلىغۇ را شۇجى ھوقۇقىدىن چۈشتى . ئورنىنى ماڭا بەردى . كەلگۈسىدە مەن ئۆسۈپ ، بېشىم ئەرشكە يەتسىمۇ يەنىلا را شۇجى مېنىڭ ئۇستازىم ، نىجاتچىم ، ئاتا يوللۇق غەمگۈزارىم . شۇ چاغدىمۇ مەن ھەر ئىشتا ، ھەر قەدەمدە مەن يەنە را شۇجىنىڭ سىزىقىدىن تايماي ، كۆرسەتكەن يولى بىلەن ماڭىمەن . يەنە شۇ چاغدىمۇ را شۇجىنىڭ ئورنى تاپىقى ، تىللىسا تىلى ئۆتىدۇ . مەن مەڭگۈ بالا . را شۇجى مەڭگۈ ئاتا بولۇپ ئۆتىدىغان گەپ ...

ئايۇپ ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى ، راخمان تۆر توپىلىق يولدا دۆلۈنۈپ خارقىراپ قارا تەرگە چۆمۈپ

كېتىۋاتقان مەيدىكى ئاتنىڭ چىرايلىق ساغرىسىغا، بىر تال تۆكىدىن مىڭ تال تەر تۆكۈلۈپ پارقىراپ كەتكەن سۆڭگىچىگە خىيال سۈرۈپ قاراپ ئولتۇراتتى، ئۇ خىيالچان كۆزلىرىنى ئايۇپقا يۆتكەپ ئۇنىڭغا چوڭقۇر تىكىلدى ـ دە، بىر نېمە دېمەك بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ يەنە توختاپ قالدى.

— بىرمە دېمەك بولۇپ گەپلىرىنى بوغۇزلىرىغا يۇتۇۋەتتىلە را شۇجى، قورساقلىرىدا نېمە گەپ بولسا دەۋەرسىلە. غوم بولۇپ قالمىسۇن. مېنى ئۆز كۆرۈپ ئۆستۈرۈپ بولۇپ، ھەجەپ ئەمدى يات كۆرگەندەك ياتلاڭ قالايلىيا، دەۋەرسىلە.

ئايۇپ شۇنچە يالۋۇرسىمۇ راخمان تۆر چىش يېرىپ بىرمە دېمەي تاماكىسىنى ئۈزمەي شوراپ تاش چىشلەپ ئولتۇرۇۋالدى، باغدىكى يىغىن ئۈستىلىنىڭ تۆرىدە راخمان تۆر ئولتۇرغۇزۇلۇپ، ئايۇپ، قادىر سالى قاتارلىق يېزا رەھبەرلىرى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇشتى. يەرگە سېلىنغان پالاستا پۈتۈن يېزا بويىچە گۇرۇپپا باشلىقىدىن يۇقىرى كادىرلار چازا قۇرۇپ باققالنىڭ سېۋىتىدىكى شاپتۇلدەك تىزىلىشىپ ئولتۇرۇشتى. يېزا كادىرلىرىنىڭ خوتۇنلىرىغا ئىمىن ئۇلاقنىڭ يېڭى سالغان ئۆيىنىڭ چوڭ مېھمانخانىسىغا داستىخان سېلىپ ئۇلار يىغىنغا قاتناشماي مېھمان بولۇشماقتا ئىدى. ئايۇپ يېزىلىق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتكە ۋاكالىتەن راخمان تۆرنىڭ پارتىيە، خەلق ئۈچۈن ئون سەككىز يىلنى خۇددى بىر كۈندەك ئۆتكۈزۈپ جاپالىق ئىشلىگەن نەتىجىلىرىنى سۆزلەپ ئۆتتى، ئۇ يېزىنىڭ كاتىپى سۇپۇرگىباي يېزىپ بەرگەن ماتېرىيالنى ئوقۇپ بەرگەنىدى، ئاندىن گۈلدۈراس چاۋاكلار ئىچىدە راخمان تۆرنىڭ مەيدىسىگە قىزىل گۈل تاقىدى. ئۇنىڭغا بىر تەقدىرنامە، بىر چايدان، بىر لۆڭگە مۇكاپات بېرىشتى. ئايۇپ ئۇنىڭ مەيدىسىگە قىزىل گۈل تاقاۋاتقاندا ئۇنىڭ مۇشۇ بىر ھەپتىدىلا تۆتلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كىچىكلەپ، يىگىلەپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. ئايۇپنىڭ ئىچى ئاغرىغاندەك

بولدى . ئۇ كۆڭۈللىرىنىڭ بىرىدە مەنمۇ مۇشۇ ئادەمنىڭ ھالىغا چۈشۈپ قالسام قانداق قىلارمەن دەپ ئويلاپ كۆڭلى غەش بولدى . «ياﺋاللا خۇدا بۇ كۈننى كۆرسەتمىگىن ، بۇنداق كۈننى ماڭا ھارام قىلغايسەن» دەپ ئىچىدە دۇرۇت ئوقۇدى ھەمدە راخمان تۇرنى سۆزگە تەكلىپ قىلدى . يېزىغا باشلىق بولۇپ كەلگەن قادىر سالى ئايۇپ شۇجىدىن كېيىنلا مەن سۆزلەيمەن دەپ بوراپ ئولتۇرغانىدى . ئايۇپ ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي ، ئۇنىڭ بارلىقىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك دېيىلگەننى دەپ راخمان تۇرنى سۆزگە تەكلىپ قىلغىنىنى ھار ئېلىپ تاتىرىپ - قىزىرىپ كەتتى ۋە «ماڭا يول بەرمەمدۇ نېمە بۇ پوستەكچى ، بۇ يۇرتتا مېنى لەيلىتىپ قويىدىغان ، پاتقۇزمايدىغان ئوخشىمامدا» دەپ قارغاپ ئولتۇردى .

— مەن ... مەن ... پارتىيە ، ھۆكۈمەتنىڭ ... يۇرتنىڭ خىزمىتىنى قىلىش جەريانىدا سىلەرنى ... رەنجىتكەن ، خاپا قىلىپ قويغان يەرلىرىم جىق . خاپا بولغان ، رەنجىتكەن يەرلىرىمنى چىقىرىۋېتىپ مەندىن رازى بولۇپ كەتسەڭلار ...

راخمان تور شۇ گەپلەرنىمۇ ناھايىتى تەسلىكتە دېيەلىدى - دە ، ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتتى . ئۆپكىسى ئۆرۈلۈپ كېيىنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمىدى . ئۇنىڭ بۇ بىچارە ھالىنى كۆرگەندە ھەپتە - ئون كۈن بۇرۇن ھۆركىرەپ يۇرتنى تىترەتكەن ئادەمنىڭ شۇ ئىكەنلىكىگە ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەيتتى .

— شۇنچىلىك جاھانغا خەقنىڭ پىشمىغان بۇغدىيىنى بوزغوزۇپ كەتكەنتىنىڭ مۇناپىق . تۆت كۈنلۈك جاھانغا ئەمدى تويغانسەن ، كۆزەمگە توڭگۇز كۆرۈنىدىغان ئوغرى ...

يىغىن ئەھلى ئارىسىدىن بىرسى شۇنداق دەپ ۋارقىراپ تىللىدى . ئەمما ، كىمنىڭ ۋارقىرىغىنىنى بىلگىلى بولمىدى . راخمان تورنى سەمەت روزى يۆلەشتۈرۈپ ئىمىن ئۇلاقنىڭ ئايرىم بىر كىچىك ئۆيىگە ئەكىرىپ تەكىر - كۆرپە سېلىپ ياتقۇزۇپ قويدى . ئايۇپنىڭ ۋاقىتلىق باش شۇجىلىق ، قادىر سالىنىڭ

ۋاقىتلىق يېزا باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى قوتلۇقلاپ ھەرقايسى كەنتلەرنىڭ شۇجىلىرى، كەنت باشلىقلىرى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئاغزى - ئاغزىغا تەگمەي سۆز قىلىپ مۇبارەكلەشتى، يىغىن تاكى نامازشامغىچە داۋام قىلدى. ئاندىن داستىخان تارتىلىپ پۈتۈن پىشۇرۇلغان قوي، تۆگە گۆشلىرى، قوغۇن - تاۋۇز، توغاچ، شاپتۇل، قېتىق دېگەنلەر تۆكمە قىلىنىپ، نەغمىچىلەر ئېشتەي نەغمىسى قىلىشىپ مەشرەپ باشلاندى. يەشىك - يەشىك هاراقلار تىزىلىپ ئىچىشمەك پېرىملاشقاندا ئايۇپ داستىخان بىلەن خوشلاشتى، راخمان تۆر ئۆيدىن چىقماي بالدۇرراق كېتىشكە تاقىتى تاق بولۇپ، ئۇنى ساقلاپ ئولتۇراتتى. راخمان تۆرنى ئايۇپ، سائادەتخانىنى سەمەت روزى يۆلەپ مەيىگە چىقاردى. مەپە باغنىڭ دەرۋازىسىدىن چىققۇچە قادىر سالى قاتارلىق پۈتۈن كادىرلار قومۇرۇلۇپ قول باغلاپ باغنىڭ دەرۋازىسى ئالدى چوڭ يولغىچە ئۇزىتىپ چىقتى.

خوشلىشىۋاتقاندا يېزا باشلىقى قادىر سالى ئايۇپنى ئاستا بىر چەتكە ئىشارەت قىلدى. ئايۇپ سەل هارسىنغاندەك بولۇپ بىر ئالىيىپ قويدى - دە، ھەر ھالدا خەقنىڭ ئالدىدا ئىزا - ئاھانەت بولمىسۇن دەپ، خۇشياقمىغاندەك مەيدىن چۈشۈپ چەتكە ئۆتۈپ زەردە بىلەن بوش ئاۋازدا تەئەددى قىلدى:

— ھە قا شاڭجاڭ، نېمە گەپ؟ — دېدى توختىماي چىشىنى كولاپ تۈكۈرۈپ تۇرۇپ.

— بۈگەن سويۇلغان تۆگە، قوي، كالىلار ئاز ئەمەس... هاراق - شاراب ۋەھاكازا ھەشەم - دەرەملەرمۇ ئاز بولمىدى، مېنىڭچە ئۆلچەمدىن خېلىلا ئېشىپ كەتتى. بىز ئىچكەن هاراقلار خېلى، خېلى كاتتىلارنىڭ سورۇنىدىمۇ ئىچىلمەيدىغان قىممەت باھالىق هاراقلار... خالىغانچە ئىچتۇق. بۇ ئاز چىقىم ئەمەس، بۇنىڭ پۇلىنى...

— ئاھاي قا شاڭجاڭ، سىلە ئەمدى كەلدىلە، تولا ئىشلارنى

چاغلاپ ـ چىنەپ بولالمايلا . ۋەسۋەسىدە بوغاز بولۇپ قالمىسىلا ، ھۆكۈمەتنىڭ سىرىق سىنتىسىغا چىقىلمايمىز . كېۋەزنىڭ ھەر مو بېشىغا بىر موچەندىن چېچىۋەتسەك بۇنداق سورۇندىن بىر يىلنىڭ ئۈچيۈز ئاتمىش بەش كۈنىنىڭ ھەر كۈنى بىر قىلساقمۇ خەجلەپ بولالمايمىز ، بولدىمۇ . كۆڭۈللىرى تىنغان بولسا خاتىرجەم يەپ ـ ئىچىۋەرسىلە ، تولا زېغىرلاپ ھېساب چىقىرىمەن دەپ قىلنى قىرىق يېرىپ ئولتۇرماي يەپ ـ ئىچىشنى بىلسىلە ، بۇمۇ سىلىنىڭ يارىشىقلىرى .

قادىر سالى يەنە بىر نېمە دېمەكچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ بولغۇچە ئايۇپ ئۇنىڭ كېپىنى قېقىپلا مەيگە چىقتى . ئۇ مەيگە چىقا ـ چىقماي مەپە شامالدەك قوزغىلىپ قادىر سالى قاتارلىق جامائەت توپا ـ چاڭ ئارىسىدا قالدى .

— زادى ئەپەندىچىلىكتىن چىققان ئادەم دېگەن ناھايىتى چىڭگىز ، تۆمۈر تىرناق كېلىدىكەن . بىر تەڭگە ئۈچۈن جان بېرىدىكەن . زادى تېگى قەلەندەر ئادەم باشلىق بولسا بولمايدىكەن . يەپ ـ ئىچىشنى ، ئويناپ ـ كۈلۈشنى بىلمىگەن ئادەم باشلىق بولۇپ قالسا قاملاشمايدىكەن جۇما . تازىمۇ بىر يەپ چىچماس گىرى بىر گۈي ئوخشايدۇ .

— كاژنى بازار ئوڭلايدۇ دەپ كۆندۈرىمىز ئا شۇجى ، كۆندۈرىمىز . ۋاي بىزنىڭ بۇ يۇرت دېگەن نى ـ نى گىرىلارنى ئوڭلاپ يولغا سالغان ، ھاڭگا ئېشەكنىـى تۇغدۇرىدىغان يۇرت ئەمەسما ، — دېدى سەمەت روزى .

— سەن تولا ساقال غىرىچلىماي غىت قىسىپ ھارۋاڭنى ھەيدە بولامدا ...

ئايۇپ شۇنداق دەپ بىر ۋارقىرىۋىدى سەمەت روزىنىڭ شۇئان زوۋانى ئۆچۈپ جىم بولدى .

— ماۋۇ مەشرەپنى تاشلاپ بالدۇر قوزغىلىشىمىزدا ئىككى مەقسەت بولۇپ قالدى را شۇجى . بىرسى ئۆزلىرى چارچاپ

قالغانلىقتىن بالدۇر كەتسەك دەپ تورۇۋاللا ، بۇ بىرىنچى مەقسەت . ئىككىنچى مەقسەت ماۋۇ ئالدىمىزدىكى تاقىچى مەھەللىسىدە سىيىت پەرەڭ دېگەن بىرىمە بار ، ئۇ نېشىدىمۇ ، قىماردىمۇ ، مەشرەپتىمۇ ھەممە سالادا بار ، شۇ ئاداش ئۇزاقتىن بېرى كۆك تىكەن تەرەپكە كەلسەڭلار را شۇجى بىلەن مېنىڭ ئۆيەمگە بىر بېشىڭلارنى تىقىپ ئۆتسەڭلار ، سىلەرگە ئاتاپ باغدا باققان بىر پاقلىنىم بار دەپ تولا تەكلىپ قىلىپ ، تولا جۇراپ ئاغزى كۆپۈش بولۇپ كەتكەن . بۇگەن بۇ يەرگە كېلىدىغىنىمىزنى ئاڭلاپ ئاتايىن ئاخشام يېرىم كېچىدە ئۆيگە بېرىپتۇ . زادى مېنىڭ ئۆيەمگە بىر قەدەم تەشرىپ قىلمىساڭلار ماڭا بەك ئازايى زۇلۇم بولۇپ كېتىدۇ . مەن مەشرەپتىن بالدۇر يېنىپ ئۆيەڭدە زادى يېرىم سائەت ئولتۇرمىز ، قازىنىڭنى تەق ، داستىخىنىڭنى تەق قىلىپ تور ئەمسە دەپ ۋەدە قىلىپ قويغان . شۇ بىچارىنىڭ ياخشى كۆڭلى ، شۇنىڭ ئۆيىگە بېشىمىزنى بىر تىقىپ بىر پىيالە داغ چېيىغا ئېغىز تېگىپ ئۆتۈپ كېتىلى . ئاشۇنىڭ كۆڭلى يەردە قالمىسۇن . جاھاندا كۆڭۈلدىن نازۇك نەرسە يوق .

— تازا كۆڭلۈمنىڭ ئارامى يوق ، بېشىم ئاغرىپ تازا مىجەزىم بولمايۋاتىدۇ . شۇ يەرگە سىلە داخىل بولۇپ مېنى بى ماۋۇ سەمىتەم دىككىدە ئۆيەمگە ئاپىرىۋېتىپ سىلە چاي ئىچىپ بولغۇچە كەلمىسۇنمۇ ؟ — دېدى راخمان تور يەرنىڭ تېگىدە گەپ قىلغاندەك بوش ئاۋازدا .

— ياق ... ياق ... سىلى چىمسىلە مېنىڭ چىگىنىمنىڭ نېمە كارايىتى . سىلى دېگەن نى - نى سورۇن ، نى - نى داستىخانلارنى كۆرگەن چىداملىق ئادەم . بىردەم ئولتۇرۇپ بەرسىلە ، مېنى ئايىسىلا ، مېنىڭ يۈزۈمنى قىلسىلا . سىلىنى ئېچىرەلمىسەم سىيىت پەرەڭ را شۇجىنىڭ ئالدىدا بىر پۇللۇق يۈزى يوقكەن دەپ قالسا ماڭا نومۇس ئەمەسمۇ ؟

— بىردەملىككە توشقان تېرىسىمۇ چىدايدۇ . سىلىنى

ھاشارغا سالمايدىغان بولغاندىكىن ماقۇل دېمەملا . بۇندىن كېيىن ھەر ئىش بولسا ئەمدى ئا شۇجىنىڭ ئاغزىغا قالاپ ئىش قىلىدىغان گەپ . ئەمدى سىلىنىڭ ھۆرۈ - پۆرۈ دەيدىغان چاغلىرى كەتتى ، — دېدى سائادەتخان . راخمان تۇر ئورنىدىن ئەستىن ئولتۇردى .

مەپە ھەمساتتا سىيىت پەرەڭنىڭ ئىشكى ئالدىغا كەلدى . ئىشىكتىن كىم بالدۇر كىرىش مەسىلىسىدە ئۇزاق ئىتتىرىشمەك بولۇپ ئاخىر ئايۇپ ئالدىدا ، ئاندىن راخمان تۇر ، ئاخىرىدا سائادەتخان ماڭدى . ھويلىغا ، ھويلىدىن دالان ئۆيگە ، دالاندىن ساراي ئۆيگە ، سارايدىن ئەڭ ئىچكىرىدىكى مېھمانخانا ئۆيگە كىرىشتى . ئەڭ ئىچكىرىدىكى سۇپىغا گىلەم سېلىنغان ئۆيدە ، داستىخان ئەمەس چىرايلىق تاۋار يوتقان - كۆرپە سېلىنغان ، ئۆيدە بىر - بىرىدىن قاۋۇل كۆزلىرىنى مولۇندەك پارقىرىتىپ غونانىدەك تۆت ئادەم جىممىدە ئۆرە قاراپ تۇراتتى . ئۇلار ئىشىكتىن كىرىپ نېمە ئىش دەپ بولغۇچە تۆت بەتتەرەڭ پالاق - پۇلۇق ئېتىلىپ كېلىپ راخمان تۇرنى باغلاپ ئۆينىڭ سوقۇم تۇۋرۇكىگە چەمبەرچاس باغلاپ تېڭىۋەتتى . ئاغزىغا شاپاق دوپپىسىنى تىقىپ قويدى .

— ھوي ئا شۇجى ، بۇ نېمە قىلىق ئەمدى .

سائادەتخاننىڭ ئاغزىدىن شۇ گەپ چىقىۋاتقاندا ئىككى ئەر باغلاقنىڭ قاتتىقلىقىدىن ئېڭىشىپ قالغان سەمەت روزىنى ۋاي - ۋايلىتىپ ئەكىرىپ تاۋار يوتقاننى قايرىپ شۇ يەردە دۈم ياتقۇزۇپ سەمەت روزىنىڭ ئاغزىغىمۇ ئۇزىنىڭ تەر - مايدىن ساغىرىپ كەتكەن شاپاق دوپپىسىنى تىقىپ قويدى . ئاندىن ئىككىسى كېلىپ سائادەتخاننىڭ پەرىجە رومالللىرىدىن باشلاپ يىرتىپ سالدۇرۇپ يېشىل تامبىلى بىلەنلا تۇرغۇزۇپ قويدى .

— ھۇ توڭگۇزنىڭ بۇرنىدىن چۇشكەن تۇزكور مۇناپىق . بۇ نېمە ئىش ، مەن دېگەن ئون بىرنى تۇغقان ، يەتتە نەۋرەم بار

ئاناڭدەك خوتۇنمەن ، مۇشۇمۇ ئىشىمۇ ، قىلىقىمۇ ، ھو جوھۇت .

— ئۇن بىر بالا ، يەتتە نەۋرەم بار دېمەي مېنى قالتىسپ قويۇپ خوتۇنۇمنى پوكاندىغان ماۋۇ ئىبرىلىك جوھۇت بولماي مەن جوھۇت بولامدىم . مەن بۇگۈننى ، بۇگۈنكى مۇشۇ كۈننى ساقلاپ ئىچىمدىن قان كەلگىلى نەۋاق . ئىبرىگە كۆرسىتىپ خوتۇنىنى پوكاندىسا قانداق بولىدۇ ، ئىبرىلىك كۆرۈپ قويسۇن .

— مەن دېگەن سېنىڭ ئاناڭدەك خوتۇن ، ئۇ مەرەز ئۇنداق قىلغان بولسا ، سەن ئۇنى خۇدايىمغا قوي . ئۇ جوھۇتنى دورىما . مەن خۇش بولاي بالام ، مەن دۇئا قىلاي ، مېنىڭ تەربىيەمنى بۇزما .

— بۇزمايدىغان ، ئايايدىغان يەردىن ئۆتتى . سەن يالۋۇرساڭمۇ ، تىللىساڭمۇ ، يىغلاپ قاقشىساڭمۇ ئىبرىڭگە كۆرسىتىپ تۇرۇپ قىلغىلىقىمنى قىلىمەن . بولمىسا ئىچىمدىن سىبىسپ ئۆلىمەن . ماۋۇ سەمەت روزى دېگەن شوۋا خالتىسى داققالچى دائىم خوتۇنۇمنى ئىبرىڭگە تۇتۇپ بېرەتتى . ئەمدى بۈگۈن سېنى ماڭا تۇتۇپ بەرسۇن .

— ھۇ گۆرۈڭدىن توڭگۇر قوپقۇر . خۇدا جاجاڭنى بېرە !

سائادەتخان تىللاپ بولغۇچە ئايۇپ كىيىملىرىنى سېلىپ سائادەتخانىنىڭ يوغان گەۋدىسىنى قۇچاقلاپ سەمەت روزىنىڭ تۆپىسىگە باستى . سەمەت روزى قاتتىق ئىنجىق تارتىپ غىدىق پىدىق بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى .

توختىماي ياش قۇيۇلۇپ يۇلقۇنۇپ قىمىر قىلالمىغان راخمان تور كۆزىنى يۇمۇشتىن باشقا ئامال قىلالمىدى . ياندىقچىلار ئۈن

- تىنىسىز ئىشكنى يېپىپ چىقىپ كېتىشتى .

سائادەتخان سېمىز كېلەڭسىز ئۆزىنى ئاران جۆندەپ ماڭدىغان ئايال بولغاچقا ئايۇپ بىلەن تىركىشەلمىدى .

تۇگۈلۈكتىن كۆرۈنگەن يۇلتۇزلار — چىرايلىق ئاق مارجانلار ھاۋارەڭ تاۋار داستىخانغا چېچىلغاندەك چاقناپ تۇراتتى. تۇگۈلۈكتىن ئاندا - ساندا ئۇچۇپ كىرىدىغان سالقىن شامال ئۆيدە بىر قانچە تىنىقتا راھەتلىك ئارام بېرىپ ئاندىن يەنە يۇلۇقلىما، تىنجىق ئىسسىق بولاتتى. پېشىش ئالدىدىكى يۇمىلاق بىشەكشىن قوغۇندەك كۆتۈرۈلۈپ چىققان ھەمىدەمنىڭ قورسىقى قاتتىق تەۋرەپ كامىلنىڭ يۈگلۈق قورساقلىرىغىمۇ زايا بولدى.

— قورسىقىڭدا ھېلىتىن مۇشۇنداق تىنىم تاپماي ھاللىز ئاتىدۇ، بۇ دۇنياغا تۆرەلسە جاھاننى بېشىغا كىيىدىغان ئادەم بولامدۇ نېمە بۇ بالا، — دېدى كامىل ھەمىدەمنىڭ قورسىقىنى مېھرىبانلىق بىلەن سىلاپ.

— قورقۇۋاتىمەن، تۇغۇشتىن قورقۇۋاتىمەن.

— نېمىشقا، نېمىدىن قورقىسەن؟

— بۇ بالا تۇغۇلسا خارلىنىپ قالامىكىن دەپ قورقىمەن.

— مەندەك ئاتىسى تۇرۇپ خارلىقتا قالامدا؟

— سىزنىڭ مەن بىلەن قانچىلىك تۇرالىشىڭىزغا بىرنىمە دەپ بولمايدۇ. بۈگۈن مۇشۇنداق بىللە تۇرغان بىلەن ئەتە سىز نەدە خۇدا ئۆزى بىرنىمە دېمىسە بەندىنىڭ ئەقلى يەتمەيدۇ. شۇڭا، ئانا - بالا خارلىنىپ قېقىنىدا - سوقۇندا بولۇپ يۈرگۈچە بالام تۇغۇلمىسا ئوبدان بولاتتى.

— ئايىغىمدىن شامال ئۆتۈپ تۇرسا، ئۆلمىسەملا مېنىڭ بالا - چاقام ھەرگىز خارلىقتا قالمايدۇ. ئىمانىم كامىل، قورساقتىكى چوقۇم مېنىڭ پۇشتۇم. مېنىڭ پۇشتۇم بولغاچقا مۇشۇنداق قىنىدا تۇرماي سەكرەيدۇ. بۇ دۇنيادا ياۋاش ئادەم بولۇپ قېلىشتىن خۇدا پانا بەرسۇن. ياۋاشنى بوزەك قىلمىسالا، قىيامەتتە سورىقى بارمىش. ياۋاش ئادەمنىڭ ياشىمىقى تەس. ياۋاش ئادەم دېگەن دۆت كېلىدۇ، ھەممە ئادەم تېخى پالانى ئادەم

ياۋاش ، مۇلايىم ، مۆمىن ، ئوبدان ئادەمتى دەپ تەرىپىنى قىلىشىپ كېتىدىكەن . بۇنى ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ قېلىپى قىلىۋالىدىكەن . بۇنداق گەپ ئوسۇرۇقتا تەك . جاھاندىكى ياۋاشلارنىڭ ھەممىسى بەرسەڭ يەيمەن ، ئۇرساڭ ئۆلىمەن دەيدىغان ئۆلەرمەنلەر . مەن بىرمۇ ياۋاش ئادەمنىڭ ياخشى كۈن كۆرگىنىنى كۆرمىدىم . ھەممىسى ئىشتىنى تىزىدىن ئاشماي سارغىيىپ ، تاتىرىپ كۆك پىت قەلەندەر بولۇپ ئۆتۈۋاتقان لامزەللىلەر . بۇنداق لامزەللە ئادەملەر يا ئۆزىنى ، يا بالا ـ چاقىسىنى ، يا ئەل ـ يۇرتىنى خۇش قىلالمايدىغان بۇتقا ئوخشاش ھېچكىمگە قىلچە پايدا ـ مەنپەئەت يەتكۈزەلمەيدىغان ئۆلەرمەنلەر . بۇنداق ئادەملەر زېمىنغا يۈك .

ــ ياۋاش بولسا تېخى كۈن ئالغىلى بولمىسا ، قىنىغا پاتمايدىغان سىزدەك يامان بولسا تېخى جاھانغا پاتمىسا ، سىز دېگەن ياۋاش ئادەملەرنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا ھەقچان مەن بار ھە .

ــ سىزنى ياۋاش دېگىلى بولمايدۇ . ئۆزىنى دەرياغا ئاتالىغان ئادەمنى خېلى يۈرىكى يوغان ، جىگىرى بار ئادەم دەيمىز . مەنمۇ سىزنى ياۋاش دەپ يۈرۈپتىكەنمەن . ئىچىڭىزدە مۆڭگۈزىڭىز بارىكەن ، ئادەم ياۋاش بولمىسىلا زۇلۇم چەكمىمۇ خارلىق ، خورلۇقتا قالمايدۇ . بىر ئامالارنى قىلىپ قولىدىن كەلگۈچە ھەرىكەت قىلىپ بىر كىشىلىك كۈننى كۈن ئېتىپ ياشاپ كېتىدۇ . بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ ئۆزىنىڭ جېنىنى باقالماي قول بولۇپ كېتىۋاتقان ئادەم كۆرمىگىلاپ يۈرمەمدۇ ، دۆت بولمىسا شۇنداق قىلامدۇ .

ئىشىك قاتتىق قېقىلدى . كامىل جىمىدە تۇرۇۋېلىپ ھەمىدەمنى ئىشارەت قىلدى . ھەمىدەم قاتتىق چۆچۈپ ، قورقۇپ كەتتى ـ دە ، يۈرىكى سىلىپ ھاسىراپ ئىزىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قالدى . كامىل كىم دەپ تۆۋلاڭ دەپ ئىشارەت قىلدى . ھەمىدەمنىڭ گاللىرى قورۇپ قېقىلىپ يۆتىلىپ كەتتى .

— چى ... چىما ... ؟

— بالام ھەمدەخان، مەن سانىخان. بىر توپ كادىر كەپتۇ. نوپۇس تەكشۇرەيدىكەن. ئىشىكنى ئېچىڭە قىزىم.

كامىل ھەمدەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ قۇلىقىغا پىچىرلىدى: «قورقماڭ، قورقماي ئىشىكنى ئېچىڭ، بۇ گۇيلارنىڭ مەقسىتى مېنى تۇتۇش. سىزگە چېقىلمايدۇ. چېقىلسا مەن بار، مەن ھېلىقى يېرىمىزدە، ئۇلار مېنى پايلاپ كەلگەن گەپ، قورقماڭ. قورقماي ئېچىڭ». كامىل ئىشتان - كۆڭلەكلىرىنى قولتۇقلاپ كەشىنى ئېلىپ خاپان ساندۇققا چۈشۈپ ساندۇقنىڭ ئەپلەپ قويغان شېلىنى يەم بىلەن ئېچىپ ئاستىدىكى لەخمىگە چۈشۈپ ساندۇق شېلىنى يەنە جايىغا كەلتۈرۈپ قويدى. ھەمدەم ئەسكى - تۇسكىلەرنى قويۇپ بۇرۇنقى ھالغا كەلتۈرۈپ قويدى - دە، ئاندىن پۇت - قوللىرى تىترىگەن ھالدا بېرىپ ئىشىكنى ئاچتى. قولچىراغ تۇتقان بىرتوپ ئادەم ئۆيگە كىردى. ئۇگزە غاراسلاپ ھەمدەم تورۇسقا قارىۋىدى قولچىراغ تۇتقان بىر ئادەم تۈڭلۈكتىن پەسكە قارىدى. قولچىراغ تۇتقان ئادەملەر يوتقان - كۆرپىلەرنى چۇۋۇپ، بۇلۇڭ - پۇچقاق، خاپان ساندۇقنى ئېچىپ ئۇنىڭ ئىچىگىچە ئاختۇرۇپ چىقتى. ھەمدەمنىڭ يۈرىكى سىيلىپ ئاغزىنى تۇتقان ھالدا تۇرۇپ قالدى.

— قورقماڭ قىزىم، قورقماڭ بۇلار ھېچنېمە قىلمايدۇ. بارا - بارا بىزگە ئۇخشاش كۆنۈپ قالىسىز، — دېدى سانىخان ھەمدەمنىڭ باشلىرىنى سىلاپ پېشانىسىگە سۆيۈپ. ھەمدەم سانىخانغا يۆلىنىپ تۇردى. قولچىراغ ئۇنىڭ يۈزىگە توغرىلاندى، ھەمدەم كۆزىنى يۇمۇپ جەينەكلىرى بىلەن يۈزىنى تورىۋالدى.

— بۇ ئۆيدە سىزدىن باشقا غەيرىي ئادەم يوقما؟

— مەن بايا، يوق دېدىميا ئا شۆجى، بۇ ئۆيدە باشقا ئادەم يوق، — دېدى سانىخان.

— مېنى ئۇنتۇپ قالمىغانسىز ھەمدىخان، مەن ئايۇپ

ئاكىڭىزنى ئۆلتۈپ قالسىڭىز تۈزكور بولۇپ قالىسىز جۇما، ھەممىڭلار چىقىپ كېتىڭلار، مېنىڭ بۇ خېنىمغا ئايرىم دەيدىغان تۆت شىڭگىل گېپىم بار. سانىخان ئاچا، سىز بىزنىڭ كادىرلارغا داغ چېپىڭىز بولامدۇ، زاغرا بىلەن قېتىقىڭىز بولامدۇ داستىخان سېلىڭ.

— ئوھۇش، قانداق ئادەمسىز، ۋاي ئا شۇجى دەپ قويسا ئىززەت - ھۆرمىتىڭىزنى ساقلىمايدىغان. مېنى نېمە كۆرۈۋاتىسىز، مەن تۇل خوتۇن، كەمبەغەل دېھقان بولسامۇ، خېلى ئادەم جۇما مەن. چېغىڭىزدا مېنى شوۋۇچى كۆرۈپ قالدىڭىزما، شوۋۇچى بولغان بولسام، مەنمۇ بى ھېچبولمىسا سامانلىقنىڭ ئاچقۇچىنى تۇتىدىغان كالتا ئاق ساقال چەكەدىن بىرسى بولاتتىم.

ئايۇپ ئېتىلىپ بېرىپ سانىخاننىڭ كاچىتىغا بىرنى سالدى. چەكەدىلەر كېلىپ سانىخاننىڭ ئاغزىنى تۇتۇپ سۆرەپ ئۆيدىن ئاچىقىپ كەتتى. ھەمىدەمنىڭ ئۆرە تۇرغۇدەك ماجالى قالماي ئىزىغا ئولتۇرۇپ قالدى. ئايۇپ ئۇنى قۇچاقلاپ يوتقان چۇشەككە ئەكېلىپ ئۆزىنىڭ كىيىملىرىنى سېلىپ يالىڭاچلاندى. ھەمىدەم كۆزىنى يۇمۇپ باشقا تەرەپكە قاراپ يېتىۋالدى. ئايۇپ تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ ھەمىدەمنىڭ ئوشۇقىدىن تۇتتى. دەل شۇ چاغدا يوغان كۈچلۈك بىر قول ئۇنىڭ گەدىنىدىن بېسىپ بېشىنى ئۇرۇپ بېقىنىغا مۇشتلاشقا باشلىدى... بازغاندەك تەگكەن مۇشت، تىزلاشلار بىلەن ئايۇپ قاتتىق ئىنجىقتىن باشقا ئۇن سېلىپ ۋارقىراشقا ئۈلگۈرەلمىدى.

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئابدۇرەسۇل ئۆمەر
مەسئۇل كوررېكتور: ئادالەت مەخسۇت
مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: نۇرمۇھەممەت ئۆمەر

باياۋاننىڭ سىرى (1)

(رومان)

ئەختەم ئۆمەر

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى №348)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 11.5 قىستۇرما ۋارىقى: 2
2001 - يىل 7 - ئاي 1 - نەشرى
2001 - يىل 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 3000
ISBN7—228—06395—3/I. 2374
باھاسى: 18.00 يۈەن